

VIII
F. 38090
L.

UMETNOST
V BOGOČASTNI
SLUŽBI.

J. FLIS

KORAR.

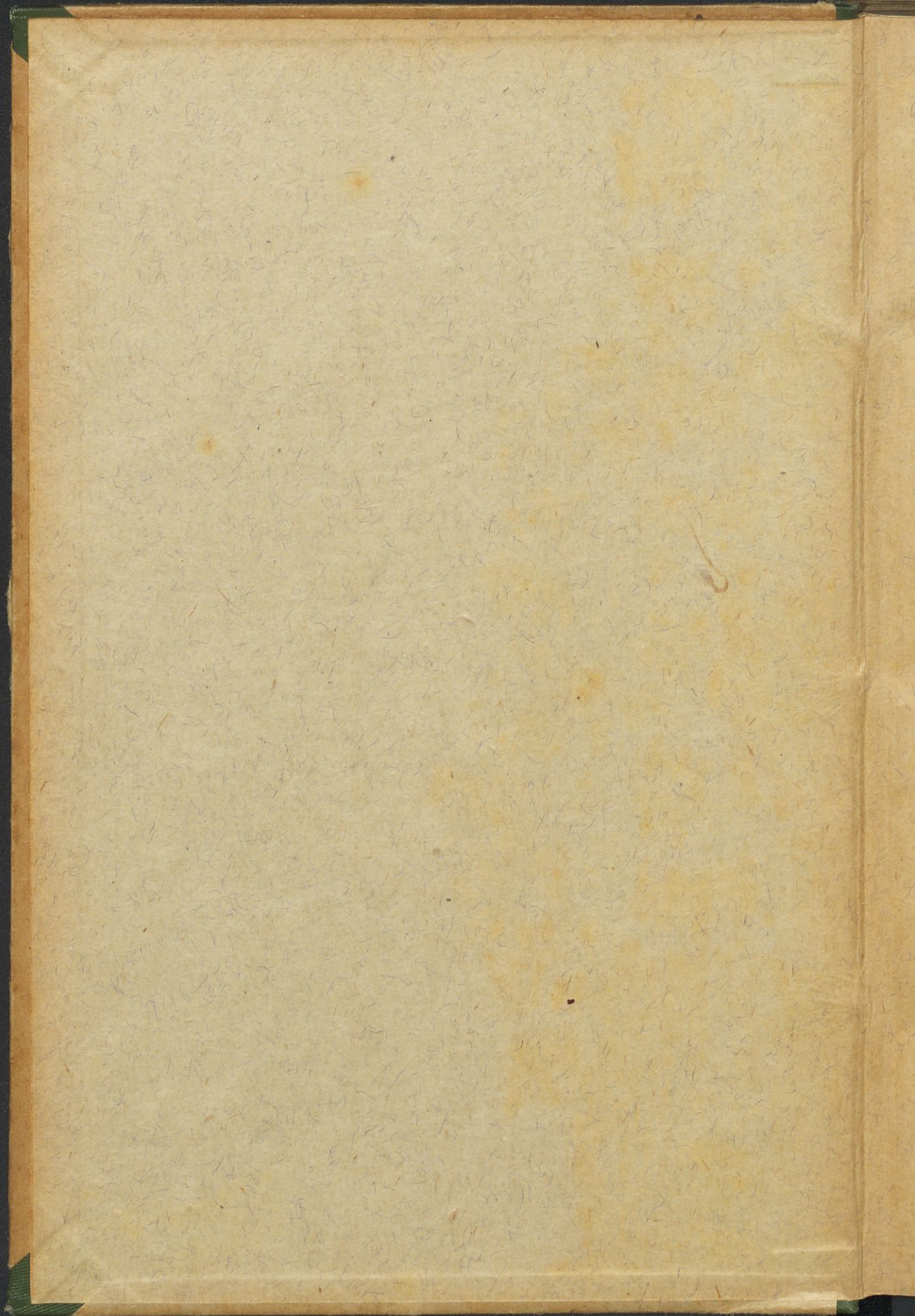
ZALOŽIL JANEZ FLIS
○ V LJUBLJANI. ○

TISK J. KRAJEC NASL.
○ V RUDOLFOVEM. ○

1908

[amvz.]

J. FLIS, KORAR.

UMETNOST
V BOGOČASTNI
☪☪☪ SLUŽBI. ☪☪☪

Va. Zichovský

V LJUBLJANI 1908.

TISK J. KRAJEC NASL.

☪ V RUDOLFOVEM. ☪

VIII, F, 38.090, e

Predgovor.

Le vsled mnogokrat in od raznih strani izražene želje je izšla ta knjiga. Bogoslovci so hoteli v natis dati svoje zapiske, da bi jim ne bilo treba sproti pisati pri predavanju. Ker bi bili taki zapiski brez dvoma pre-pomanjkljivi, se je podpisaneec odločil knjigo dati natisniti, toda le kot rokopis. Ker bi pa vendar utegnilo kaj koristiti, naj se izroči javnosti.

Pomen liturgične oprave se zamore prav razumeti le tedaj, ako se pozna njeni postanek in njeni razvoj v teku stoletij, radi tega se je videlo potrebno pri vsaki važnejši opravi poseči nekoliko v zgodovino njenega razvoja od početka do sedanjih liturgičnih določb o njej.

Določbe cerkvene so citirane do leta 1900 po Decret. sacr. Rituum Congregat. Romae 1901, poznejše so se jemale iz raznih liturgičnih časopisov.

Lepa je naloga umetnosti v obče, lepša je cerkvena umetnost, najlepša pa je liturgična umetnost; prav radi tega je to krasno cvetlico sveta Cerkev skrbno gojila v svojem vrtu; stregli so ji cerkveni služabniki z veliko skrbjo in velikim navdušenjem ter jo povzdignili do velike veljave in časti. In to po pravici, kajti duhovniki so varuhi svetišča Gospodovega, torej tudi poklicani gojiti cerkveno umetnost. Delajmo, da bo vsaj cerkvena umetnost ostala pod nadzorstvom duhovnikov. Da se bo pa to moglo vršiti, morajo tudi duhovniki poznati umetnost in vedeti, kaj cerkev glede svete umetnosti zahteva. Zdelo se mi je torej umestno, na koncu nekoliko spregovoriti o umetnosti.

Literatura, ki se bavi z umetnostjo sploh in s cerkveno umetnostjo posebej, se je zadnja leta jako namnožila. Bolj ali manj so se rabile nastopne knjige:

Kuhn, allgemeine Kunstgeschichte, Benzinger; Fäh, Dr. Adolf, Geschichte der bildenden Künste. Herder; Kraus, Geschichte der christl. Kunst; Reichensperger, Fingerzeige; Gerhardt, praktische Ratschläge; Heckner, praktisches Handbuch; Geistberger, kirchliche Kunst; Laib und Schwarz, Geschichte des Altars; Schmid, Der christl. Altar und sein Schmuck; Archiv für christl. Kunst; Dengler, Kirchenschmuck, Regensburg; Atz, christl. Kunst; Jakob, Kunst im Dienste der Kirche; Giefers, über den Altarkelch; Weiss, Entwicklung des Kelches; Hefele, zur Archeologie des Kelches; Bock, Geschichte der liturgischen Gewänder; Braun, Die priesterlichen Gewänder des Abendlandes; v. Bergner, kirchl. Kunсталtertümer; Jungman, Aesthetik; Detzel, Ikonographie; Thahofer, Liturgik. — O cerkveni umetnosti na Kranjskem pišejo: Mitteilungen der k. k. Central-Kommission für Kunst und historische Denkmale, Wien. — Kirchenschmuck, Blätter des christlichen Kunstvereines, Graz. — Mitteilungen des histor. Vereines für Krain. — Österr.-ungar. Monarchie in Wort und Bild 1891. Zgodovinski zbornik, Dom in Svet, Izvestja muzejskega društva, Izvestja društva za krščansko umetnost.

V četrtem izvestju (l. 1903—1906) podaja č. g. Dostal z veliko spretnostjo in marljivostjo sestavljen repertorij o vsem, kar se je po nemških in slovenskih knjigah in časnikih pisalo o umetnosti na Kranjskem in v drugem članku po dekanijah in župnijah jako natančen pregled vseh umetnin, ki so se ohranile na Kranjskem, kolikor je doslej znanih. Mnogo dekanij in župnij je še popolnoma nepreiskanih, — in vendar brez dvoma hranijo še marsikaj zanimivega. Naj se ta pričeti inventar kmalo bogato spopolni! V to naj pripomore vsaj nekoliko tudi ta knjiga!

viii, F, 38090, e

030041990

Vsebina.

Liturgična oprava in cerkvena določila

Stran

1

I. Oprava v prezbiteriju.

	Stran		Stran
Oltar	3	Gasilnik	71
Krščanski oltar	5	Kelih	72
Dôbe oltarja	6	Določila o kelihu	77
I. dôba	7	Patena in cevka	80
Oltar s kiborijem	8	Ciborij	81
Oltar z retabulo	11	Določila o ciboriju	81
Oltar s podobo (ikonični oltar)	13	Pušice za sv. obhajilo	83
Renesanski oltar	15	Monštranca	84
Določila o oltarju	17	Cerkveni predpisi o monštranci	85
Posvetitev oltarja	21	Idealnost in rabljivost svetih posod	86
Število oltarjev	23	Relikvijariji	87
Kje naj stoji oltar	24	Cerkvena določila o svetinjah	89
Tabernakelj	25	Posode za sveto olje	91
Določila o tabernakeljnu	31	Cerkvena določila	92
Olepšave na tabernakeljnu	35	Kadilnica	94
Novejša določila o oltarjih	39	Predpisi o kadilnici	96
Praktični nasveti pri stavbi oltarja in tabernakeljna	39	Vrčki	97
Naši oltarji in tabernakeljni	47	Določila o vrčkih	99
Podobe na oltarju	49	Zvončki	100
Pomen oltarjev	51	Cerkveni predpisi	101
Cvetlice na oltarju	52	Mašna knjiga	102
Križ	54	Cerkveni predpisi	104
Cerkvena določila o križu	56	Kanonske table	106
Svečniki	60	Kredenca	107
Svetilnice	65	Sedeži v koru	108
Določila o luči	66	Sakrarij	111
Vosek	70	Zakristija	112
Električna luč	71	Pregraja in sveta miza	117

II. Oprava v cerkveni ladiji.

Prižnica	119	Tlak v cerkvi	139
Krstni kamen	122	Cerkvena vrata	140
Izpovednica	127		
Klopi	131	* * *	
Orgle	133	Zvonovi	143
Kropivni kamen	137	Ura	152
Apostolski križi	139	Pokopališče	154
Škrinjica za darila	139	Grobni spomeniki	156
		Božji grob	160

III. Drugi sveti kraji.

Znamenja	164	Oljske gore	167
Križevi pot	165	Svete stopnjice	168
Jaslice	167		

IV. Liturgična oblačila.

Tkalstvo	169	Velum za blagoslov	208
Vezenje	172	Banderce pred svetim R. Telesom	208
Postanek in oblika liturgičnih oblačil	175	Plašček za ciborij	208
Snov liturgičnih oblačil	177	Burza	209
Barve liturgičnih oblačil	180	Nebo	209
Mašni plašč	182	Preproge	211
Pluvijal	186	Bandero	212
Dalmatika in tunicela	187	Prt za obhajilno mizo	214
Štola	189	Purifikatorij	214
Manipel	191	Robec za lavabo	215
Amikt	192	Brisavke	215
Alba	193	Zagrinjala za oltarje	215
Pas	196	Zagrinjala za okna	215
Koretelj	197	Mrtvaški prti	216
Obleka za cerkvene služabnike	198	Tumba	216
Biret	199	Snažnost cerkvenega perila	216
Prti	200	Snažnost oltarjev	218
Antependij	201	Naprava novih oblačil	220
Vesperale	204	Stara cerkvena oprava	222
Korporal	205	Stari paramenti	223
Pala	206	Spoštovanje do cerkvene oprave	224
Velum za kelih	207	Vedenje liturga	225
Velum za subdijakona	207		

V. Slike in kipi v cerkvi.

Splošno	228	Marijine podobe	236
Cerkvene določbe o slikah	229	Podobe angelov	238
Nekatere opazke o cerkvenih kipih		Podobe svetnikov	239
in slikah	232	Slike v oknih	240
Podobe svete Trojice	234	Kako naj se slika cerkev	242
Podobe posamičnih božjih oseb	235	Vlažne stene	243

Umetnost in umetna obrt.

Splošno o umetnosti	247	Kaj se zahteva od liturgične umetnosti	259
Ars propter artem	249	Kaj se zahteva od krščanskega umet- nika	261
Poganska umetnost	250	Umetna obrt v liturgični službi	266
Umetnost med Hebrejci	252	Umetnost in cerkev	271
Krščanska umetnost	252	Sklep	271
Cerkvena, liturgična umetnost	255		
Še drug namen liturgične umetnosti	258		

Odredbe škofijstva.

O ohranjenju starih spomenikov	275	Odredbe gledé cerkvenih stavb	278
Prodaja cerkvenih umetnin	276	Doneski k diecezanskemu muzeju	280

Vsebina

== po abecednem redu. ==

	Stran		Stran
Alba	193	Oblačila liturgična, postanek	175
Amikt	192	Obleka liturgična, oblika i. dr.	175
Antependij	201	Obleka cerkvenih služabnikov	198
Ars propter artem	249	Oljske gore	167
Banderce pred sv. R. Telesom	208	Oltar	3
Bandero	212	Oltar, določila	17, 39
Barve liturgične	180	Oltar, kiborij	8
Biret	199	Oltar ikonični	13
Brisavke	215	Oltar renesanski	15
Božji grob	160	Oltar retabel	11
Burza	209	Oltar, posvetitev	21
Cerkev, kako naj se slika	242	Oltar, kraj	24
Cevka	80	Oltar, število	23
Ciborij	81	Oltar, podobe na oltarju	49
Cvetlice na oltarju	52	Oltar, praktični nasveti	39
Dalmatika	187	Olje, svete posode	91
Gasilnik	71	Oljske gore	167
Gaz	71	Orgle	133
Grobni spomeniki	156	Opazke v cerkvenih kipih in slikah	229
Idealnost svetih posod	86	Pala	206
Izpovednica	127	Pas	196
Jaslice	167	Patena	80
Kadilnica	94	Plašček za ciborij	208
Kanonske table	106	Plašč mašni	102
Kelih	72	Pluvijal	186
Kelih določila	77	Podobe na oltarju	49
Klopi	131	Podobe svete Trojice	234
Koretelj	197	Podobe posamičnih božjih oseb	235
Korporal	205	Podobe Marijine	236
Kredenca	107	Podobe angelov	238
Križ	54	Podobe svetnikov	239
Križevi pot	165	Pomen oltarja	51
Križi apostolski	139	Pokopališče	154
Kropivni kamen	137	Pregraja	117
Krstni kamen	122	Preproge	211
Lavabo robec	215	Prižnica	119
Liturga vedenje	225	Prti, oltarni	200
Luč, določila	66	Prti za sveto mizo	214
Luč električna	71	Purifikatorij	214
Manipel	191	Pušice za sveto obhajilo	83
Mašni plašč	182	Rabljivost cerkvenih posod	86
Mašna knjiga	102	Relikviariji	87
Monštranca	84	Sakrarij	111
Mrtvaški prt	216	Sedeži v koru	108
Nebo	209	Slike in kipi v cerkvi	228
Nova oblačila	220	Slike v oknih	240

	Stran		Stran
Snažnost cerkvenega perila	216	Umetnost krščanska	252
Snažnost oltarjev	218	Umetnost liturgična	255
Snov liturgičnega oblačila	177	Umetnosti drug namen	258
Spoštovanje do cerkvene oprave	224	Umetnost, kaj se zahteva	259
Stara cerkvena oprava	222	Umetna obrt	266
Stari paramenti	223	Umetnost in cerkev	271
Stopnjice svete	168	Ura	152
Svečniki	60	Vedenje liturga	225
Svete stopnjice	168	Velum za blagoslov	207
Svetilnice	65	Velum keliha	207
Svetinje	89	Velum pred sveto R. Telo	207
Škrinjica za darila	139	Vesperale	204
Štola	189	Vezenje	172
Tabernakelj	25	Vlažne stene	243
Tabernakelj, določila	31	Vosek	70
Tkalstvo	169	Vrata	140
Tlak	139	Vrčki	97
Tumba	216	Zagrinjala za oltar	215
Tunicela	187	Zagrinjala za okna	215
Umetnik, kaj se zahteva	261	Zakristija	112
Umetnost, splošno	247	Znamenja	164
Umetnost poganska	250	Zvončki	100
Umetnost med Hebrejci	252	Zvonovi	143

Obseg ilustracij.

I. 1. Oltar v Kočevju.	X. 12. 13. Oltarna menza.
II. 2. Oltar v Dvoru.	14. Zagrnjen golobček.
3. Oltar pri sv. Primožu.	XI. 15. Golobček (ciborij).
III. 4. Oltar pri frančiškanih (Novo mesto).	16. 17. Stenski tabernakelj.
IV. 5. Retabel oltar.	XII. 18. 19. Gotska hišica božja.
6. Oltar s platnicami.	XIII. 20. Tasilov kelih.
V. 7. Gotski oltar.	21. Romanski kelih.
VI. 8. Oltar v Dražgošah.	XIV. 22. Gotski kelih.
VII. 9. Uršulinski oltar v Ljubljani.	23. Renesanski ciborij.
VIII. 10. Baročni oltar.	XV. 24. 25. Orgle.
IX. 11. Oltar na Rožniku pri Ljubljani.	XVI. 26. Krstni kamen.
	XVII.—XIX. 27.—32. Kazule.

Liturgična oprava in cerkvena določila.

Že po zunanjščini se loči hiša božja od drugih poslopij, vsa razdelitev je drugačna, vse kaže, da tu ni navadno bivališče ljudij. Visoko kvišku moli stolp, presegajoč vse druge stavbe. Kvišku se dvigajoči stolp kliče vsakemu, kdor hoče razumeti njegov glas: „Tu je hiša Gospodova, odprta tudi nam, pa le, da se od časa do časa malo odpočijemo v nji od vsakdanjega truda kakor popotniki, tam gori nad zvezdami pa je naš pravi očetov dom!“

Kakor se loči hiša Gospodova že po zunanjščini od drugih poslopij, razlikuje se pa še bolj po svoji notranji opravi. Ako človek vstopi, napolniti ga mora vse s spoštovanjem do Gospoda, ki tu biva. Vsa notranja oprava, vsa razredba je drugačna kakor v navadnih človeških bivališčih. Vse v cerkvi je vrlo pomenljivo, nekako skrivnostno, zato rej napravlja na človeka vedno poseben utis.

Ker je vsa notranja cerkvena oprava v posredni ali neposredni zvezi s svetimi skrivnostmi, katere se vrše na tem kraju, zato ima cerkev nalogo, določevati in uravnavati vse, kar je potrebno pri bogočastju, naša dolžnost pa je, izpolnovati njena določila in jim podvreči svoje lastno mnenje. Pri napravljanju liturgičnih stvari ne sme biti merodajen subjektivni okus, tudi ne muhaste in izpremenljive šege časove, ampak le določila, cerkveni predpisi in volja sv. Cerkve. Želja in volja sv. Cerkve pa je, da bodi vsa oprava, katera se rabi pri bogočastju, po tvarini in po obliki kolikor mogoče popolnoma in prikladna svojemu lepemu namenu.

Najprej je gledati na to, da je cerkvena oprava po moči dragocena, da ima pravo vrednost, da pa ni vsakdanja, kakoršna je navadno v naših zasebnih bivališčih. Cerkev ljubi pri svojem bogočastju tudi zunanji blesk, zunanjo lepoto; kajti lepota cerkve in njene opravne vrlo povečuje češčenje božje, pospešuje pa tudi gorečnost in pobožnost vernega ljudstva. Ako je cerkev lepa, ako se vse cerkvene posode lesketajo, ako so vsa oblačila dragocena, potem stopa vernemu ljudstvu tolikanj živejši pred oči veličastnost in svetost svetih skrivnostij. Ako verniki stopijo v cerkev, v kateri se vse lepo lesketa, jih preleti sveta groza in spoštovanje do svetih reči, srce se dviga kviško v nebesa, pozabi vsakdanje trpljenje in življenje ter je pripravnejši, Bogu najsvetejšemu izkazovati spodobno češčenje. Tudi duhovnik sam, ki opravlja svete skrivnosti, se čuti bolj spodbujenega k pobožnosti, ako se kelih ves leskeče, ako sta korporal in purifikatorij snežnobela, ako je mašno oblačilo lepo in bogato. Zato je sv. Cerkev vse, kar rabi pri božji službi, rada napravljala iz najdragocenejše tvarine, če ji je bilo le mogoče. Najlepše in najumetnejše stavbine so njeni tempeljni, iz drazega marmorja so njeni oltarji in druge umetne izrezljine, zlate, srebrne, z dragimi kameni ozaljšane so njene posode. Kakor obdajajo kralja njegovi dvorniki, tako obdajajo na oltarju podobe svetnikov Kristusa v sv. Zakramentu pričujočega, služijo mu pre-

krasne cvetlice, prijazna svetloba lučic, prijetna dišava kadila, milo ubrani glasovi orgel in doneče zvonjenje zvonov; pred njim se klanjajo njegovi služabniki v predragih, prelepih prazničnih mašnih oblačilih. Že prve čase so darovali kristjani cerkvam predraga darila za olepšavanje oltarjev in svetih posod. Kadar pa je bila sila velika, kadar je pretilo preganjanje in se je bilo bati, da ne bi sovražniki cerkvam uropali zakladov, tedaj so razdelili cerkveni predstojniki vse te zaklade ubogim.

Tako so ravnali prve čase. — Gotovo je obžalovanja in graje vredno, ako je kje cerkev zapuščena in nesnažna, ako so cerkvene posode zanemarjene, perilo nesnažno, obleka raztrgana. Zasebne hiše okoli cerkve so lepe, nalik grajščinam, vsa njih oprava je lepa, draga, vse je tapecirano in tla so pogrnjene s preprogami, — v hiši Gospodovi pa je vse polno prahu — vse zapuščeno. — Kdor nima srca za lepoto hiše božje, nima vere, ali pa je njegovo duhovno življenje silno mlačno, brez vsake navdušenosti za čast božjo. — Kdor bi se izpodtikal nad stroški, ki se izdajajo za lepoto hiše Gospodove, nad njeno krasoto in dragocenostjo, bi bil podoben skopemu Judežu. Le-ta nesrečni učenec se je jezil, zakaj mazili Magdalena z dragimi dišavami noge in glavo Gospodovo. Svojo togoto je skrival pod lepo krinko: zakaj se pač ni prodalo to olje in denar bi se bil dal revežem? Pod to krinko je hinavec skrival svojo lakomnost, kajti tako ni govoril iz ljubezni do ubožcev, ampak zato, ker ni imel ne vere ne ljubezni do Jezusa. — Tudi sedanje dni bogatini, katerih se je polastila lakomnost, ne dajo mnogo za olepšavo hiše Gospodove, tudi taki duhovniki ne (so sicer lepe izjeme), navadno pokladajo revni posli, delavci, kmetje, ki imajo občutljivo srce za revščino bližnjega, z veseljem svoje darove na oltar Gospodov, naznanujoč mu s temi darili svojo vero in ljubezen.

Kjer dopuščajo sredstva in okoliščine, bodi v cerkvi vse krasno in dragoceno; kjer pa sredstev ni, bodi vsaj vse čedno in lično. Svete posode, mašna oblačila ne morejo vselej biti dragocena in bogato okrašena, povsod so pa lahko zadosti čedna, lepa in zdelana po cerkvenih določilih, svetemu kraju in namenu primerno. Cerkev teh določil ni dajala tja v en dan, ampak imela je za to vselej svoje vzroke. Vsa cerkvena oprava ima namreč tudi prelep simboličen pomen. Iz liturgičnih molitev se lahko jasno spozna, da sv. Cerkev svoji opravi prilastuje globokejši in višji simboličen pomen, da vso opravo razlaga simbolično. Zaradi tega obrača vse, kar je pri opravi znamenitega, recimo, namen, tvarino, barvo, obliko — vse nanaša na Kristusa, na skrivnosti iz njegovega življenja, ali na verske resnice in tako vernikom živo poklada na srce opomin, da naj skrbé za vedno večjo krepost in svetost. — Ako pa ni vse izvedeno in izdelano po cerkvenih določilih, se izgubi prelepi pomen in vrednost cerkvene oprave.

A kar se tiče notranje oprave, se mnogokrat premalo gleda na ta pomen in na cerkvena določila; le premnogokrat se izdelava prepušča prosti volji nevednih delavcev; od tod pa izvira, da nahajamo v cerkvah marsikaj, kar ni le nikakor umetno, temveč svetosti kraja tudi ni primerno. Nobena najmanjša stvarica v cerkvi, katera se rabi pri službi božji, ni majhna in malovredna, vse, tudi najmanjše, je vrlo važno, človek mora vse le dobro razumeti in vse ocenjevati v luči sv. vere. — Kadar pa se dela za lepoto hiše božje, ne dela naj se iz ničemurnosti ali zaradi hvale sveta, temveč iz višjega, iz pravega namena; ta namen pa je čast Božja in ljubezen do Kristusa v tabernakeljnu iz ljubezni do nas pričujočega.

I. Oprava v prezbitერიju.

Oltar.

Najsvetejši prostor v cerkvi je oltar. Oglejmo si ga. Ozrimo se nekoliko v zgodovino oltarjev, poglejmo, kako se je razvijala njegova oblika, in kaj o njem določuje sv. Cerkev.

Vera, da je nad človekom višje, imenitnejše bitje, je tako stara, kakor je staro človeštvo; prav tako stara je šega, da so ljudje častili to višje bitje z daritvami. Še celo v dobi, ko je malikovalstvo najglobokejše propadlo, ni bilo ljudstvo tako popačeno, da bi ne bilo imelo svojih bogov in da bi jih ne bilo častilo z daritvami, kajti to zahteva že sama pamet človeška. Izvestno znamenit je prostor, na katerem so darovali svojim bogovom. Poglejmo, kakšen je bil ta prostor v dōbi patriarhov, pri judih, pri paganih in poznejše čase pri kristjanah do današnjih dni.

Pred Mojzesovimi časi bogočastna opravila niso bila omejena na določene osebe in določene kraje. Ni bilo tempeljnov, ne posebnih poslopij za bogočastje in svete daritve, darovali so na preprostih iz zemlje ali neobdelanih kamnov postavljenih oltarjih. Tudi kraji niso bili določeni, kam naj se postavljajo oltarji, kje naj se opravljajo daritve. Darovali so na raznih krajih, zlasti pod košatimi drevesi ali na visočinah, naznanujočih že po svoji naravi povzdigovanje duha od zemeljskega do nadzemeljskega. Oltarji, kakor tudi daritve so bile že za dōbe prvih starišev. Kajin in Abel sta darovala Bogu, to nam pové sv. pismo (Gen. 4, 3.), toda oltarja ne omenja, na katerega sta pokladala svoje darove.¹⁾ Pri Noetu pové sveto pismo, da je postavil oltar²⁾, kateri je bil izvestno kameniten, ker je bil namenjen za žgavni dar. Patriarhi so postavljali oltarje in opravljali službo božjo zlasti na takih krajih, kjer se jim je razodeval Jehova. Abraham je zidal oltar pri More-Terebinthe pri Sihemu, kjer se mu je bil prikazal Jehova (Gen. 12, 7.), med Betelom in Hajem (Gen. 12, 8.) pri dolu Mambre v Hebronu (Gen. 13, 18.) zasadil je gozd v Bersabi in je tu opravljal službo božjo (Gen. 21, 33.), postavil je oltar na gori Morija in na njem daroval v žgavno daritev ovna namestu svojega sina. Izak je postavil oltar v Bersabi, kjer se mu je prikazal Gospod (Gen. 26, 25.). Jakop je na potu v Haran, kjer se mu je Gospod razodel v spanju, postavil kamen v znamenje milosti, ki jo je prejel od Boga, in ga je oblił z oljem in je dal mestu ime Betel (Gen. 28, 18.).

Za časa bivanja v Egiptu sv. pismo ne omenja nobenega svetega kraja, ne oltarja, ker ljudstvo v Egiptu Jehovu sploh ni darovalo; ko je namreč Faraon Izraelcem dovolil, da smejo v njegovi deželi darovati, Mojzes te ponudbe ni sprejel, ker bi se darovanje Izraelcev zdelo Egiptčanom zelo pregrešno, in sicer zaradi tega, ker so Izraelci klali in darovali take živali, katere so Egiptčani častili po božje.

Oltar, ki ga je Mojzes na božje povelje za Sveti šotor naredil, je bil prenesljiv oltar: Gospod Bog je natanko določil, kakšen mora biti: Naredi oltar, ki se bo na njem kadilo zažigalo, iz šitimovega lesa, komolec bodi njegova dolžina in komolec njegova širina, in dva komolca bodi njegova višina, in rogovi naj iz njega molé. In prevleci ga z najčistejšim zlatom, namreč njegovo ognjišče in njegove strani okrog in nje-

¹⁾ Talmudovci (Pseudo-Jonathan Gen. 9, 20, 22, 9.) celó pripovedujejo, da je Adam po pregnanju iz raja postavil družinski oltar, na katerem so darovali Kajn in Abel, Noe in Abraham.

²⁾ Gen. 8, 20.

gove rogove, naredi mu tudi zlat venec okrog, in dva zlata ročka pod vencem na obeh straneh, da se bota drogova vanje vtikala, da se bo nosil oltar. (Exod. 30. 1—4.) Tak je bil prenesljiv kadivni oltar. Drugače pa je bil delan oltar za žgavne daritve; bil je votel in napolnjen s kamenjem ali prstjo, obod je bil lesen, pet komolcov dolg in toliko širok, preoblečen z bronom. Na štirih oglih so moleli iz njega rogovi, pomenljive podobe moči in varstva, ki se išče pri oltarji.¹⁾ (Exod. 27. 1—4.) Ti rogovi so bili tako bistven del oltarja, da so se imenovali namesto njega (Pol. 128. 27); ako so se odbili, je bil ves oltar uničen (Amos 3. 14). Pri kamenitnem oltarju kameni niso smeli biti obdelani, „zakaj, ako vzdigneš nanj dleto, bo oskrunjen“ (Exod. 20. 25); ako bi pa bili oltarji iz obdelanih, oglajenih kamenov, bila bi nevarnost, da zaide tudi izvoljeno ljudstvo v malikovanje, ker bi na take oltarje lahko risalo malikovavska znamenja. — Salomon je postavil okoli 1000 let pred Kristusom, ko je bil dodelan tempelj, bronast oltar za žgavne daritve, ki je bil 20 vatlov dolg in ravnotoliko vatlov širok, 10 vatlov pa visok (II. Kron. 4. 1). Po treh odstavkih, ne po stopnicah, se je prihajalo do ognjišča (Ezeh. 43. 13—17), katero je bilo 12 vatlov dolgo in ravno toliko vatlov široko. Stal je ta oltar do babilonske sužnosti. — Tudi po sužnosti so delali oltarje in sicer zopet kamenitne (I. Makob. 4. 47). Antioh Epifanij je ugrabil zlate posode in med njimi tudi zlat kadilni oltar. Oltar za žgavne darove pa je oskrunil, postavši nanj ostudnega malika. Juda Makabejec je podrl oskrunjeni oltar. Kamenje je skril na varen kraj, potem pa je zidal iz neobdelanega kamena nov oltar, sličen prejšnjemu. Velikansk je bil oltar, ktereга je postavil Herod. Po poročilu Jožefa Flavija je bil 40 vatlov dolg in toliko širok, visok je 15 vatlov. Pot na oltar je bila od juga 16 vatlov široka in 32 vatlov dolga; naokrog ga je obdajal vatel visoko lepo naslonilo. Ta oltar je bil zadnji oltar za žgavne daritve pri Judih.

Poganski oltarji. Drugačni kakor pri Judih so bili oltarji pri poganih. Pogani so imeli silno mnogo bogov, polbogov in boginj; vse te bogove so častili z vsemi mogočimi neumnostmi in hudobijami; pogansko bogočastje ni bilo tako natančno vravnano kot judovsko, zaradi tega imajo oltarji pri Grkih in Rimljanih jako različne oblike tako glede velikosti, tvarine, kakor tudi glede kraja, kamor so jih postavljali. Včasih je zadostoval kupec trave, rušja, včasih plitva jamica, izkopana v zemljo, da so tu opravljali svoje daritve. Prenesljive oltarje, nalik ponvi na treh nogah so delali iz železa, stalne pa vselej iz kamena. Nekteri kamenitni oltarji so se odlikovali po svoji ličnosti, drugi po svoji velikosti. Oltar olimpskega Jupitra n. pr. je bil visok 100 čevljev. Največkrat so dajali oltarjem obliko pravokotnega stebra; steber je bil jako nizek, ali pa tako visok, da se je prihajalo do vrha po stopnjicah. Na vrhu stebra je bila vdolbina; tu notri je bilo ognjišče. Na stranskih ploskvah so bili napisi ali podobe bogov, katerim so bili oltarji posvečeni. Pogani so radi postavljali oltarje na morskem bregu, ob studencih, pri vodnjakih, ob potih, na holmih, pod hrasti ali pod lavoriko. Oltarji za žgavne daritve so stali pred tempeljnem, za jedivne daritve pa v tempeljnu, v celici malikovi.

Poganom oltarji niso bili samo kraj za daritve, temveč služili so jim tudi za druga verska opravila. Pred njimi so molili, delali obljube, prisegali sovraštvo, sklepali mir i. dr. Drugi oltarji so pa imeli sličen pomen, kakor ga imajo naši nagrobni spomeniki. Oltar, kateri je bil za daritev že rabljen, je bil poganom svet in oskrnitev njegovo so kazno-

¹⁾ Z rogovi se brani žival; toraj rog pomenja moč (cornu salutis). Še zdaj se štirji ogli oltarja imenujejo cornua.

vali kakor hudo zločinstvo; nasprotno pa je našel pri oltarju varno zavetje vsak, ki je pribežal tja, če je bil preganjan ali tudi pravično od oblasti zasledovan.

Krščanski oltarji.

V stari, predkrščanski dobi sta bila oltar in daritev neločljiva pojma. Tudi v novi zavezi, kateri je bila stara zaveza le predpoda, ne more biti drugače, tem manj, ker so imele vse daritve stare zaveze svoj pomen in vrednost le z ozirom na daritve nove zaveze. Tudi v novi zavezi sta daritev in oltar najtesnejše zvezana. Ker pa ima le katoliška cerkev pravo daritev, so le v katoliških cerkvah pravi oltarji. Ta daritev je sam Jezus Kristus, ki se je nekrvavo daroval za nas pri zadnji večerji, krvavo pa na svetem križu. Ta daritev se mora ponavljati; za darovanje najsvetejšega daru, Telesa in Krvi Jezusa Kristusa, mora biti odločen poseben prostor in ta prostor mora gotovo biti svet. Ta sveti kraj je posvečen oltar. V sili ali s posebnim dovoljenjem se sme opravljati sveta daritev tudi zunaj cerkve, v domačih hišah ali v ječi; toda brez posvečenega oltarja se ne sme nikdar maševati. Svetemu mučencu Lucianu so bile oltar lastne prsi. Malo pred smrtjo, v praznik razglašenja Gospodovega, je hotel darovati presveto daritev v ječi vpricho drugih vjetih kristjanov. Ker pa ni bilo oltarja, rekel je: „Moje prsi so oltar, vi pa, ki me obdajate, ste tempelj.“ Opravil je tedaj sveto daritev na svojih lastnih prsah ter podelil pričujočim sv. Obhajilo. Ker je toraj oltar tako tesno spojen s sveto daritvijo, nahajamo v zgodovini poprej oltarje, kakor tempelje; le tam, kjer ni daritve, tudi ni oltarjev.

Trojen je pomen krščanskih cerkev. Trojna je hiša Gospodova. Prva je materijalna, druga duhovna, tretja nebeška. Trojen je tudi pomen oltarja, ki je središče katoliških cerkv. Oltar je prvič kraj daritve, na katerem se Jezus Kristus v svoji cerkvi vedno daruje. Zaradi tega je oltar podoba tiste mize, na kateri je postavil Jezus Kristus sveti zakrament kot daritev. Cerkev je velika obednica, oltar pa je miza, na kateri se ponavlja zadnja večerja, najimenitnejša skrivnost božje ljubezni in božjega usmiljenja. Že vsa zidava cerkvena nam kaže, da je oltar v nji najvažnejši in najznamenitejši kraj. Kam drugam nas vodijo stolpi, ti visoki kažipoti, ali kam drugam nas vabijo zvonovi s svojimi mogočnimi glasovi, kakor pred Gospodom oltar? Središče visočine, dolžine in širjave cerkvene je oltar. Stopnice vodijo v prezbiterij, vabeč nas k oltarju in spominjajoč nas, da kvišku dvigujemo svoje misli in svoje srce; tu pri oltarju ima naše srce svoje počivališče. — Oltar je križ, gora Kalvarija, iz skale izsekan grob. Prav tista daritev se na njem na nekrvav način ponavlja, katera se je izvršila na krvav na čin na križu na gori Kalvariji, prav tisto telo je na njem, kakor je bilo na križu, prav tista kri, kakor je tekla po lesu križa in prav tisti veliki duhoven daruje, ki je daroval na križu. Kako veličastne skrivnosti se godé na oltarju! kako svet je ta kraj! Oltar je tudi Jezus Kristus sam. Pravi oltar je bilo Telo Jezusovo, ker v svojem Telesu je opravil presveto daritev za spravo človeštva. (Forma corporis altare est, et Corpus Christi est in altari. S. Ambros.)

Oltar je drugič prebivališče Gospodovo; tukaj v Zakramentu presv. Rešnjega Telesa prebiva Jezus med nami.¹⁾ Oltar je pravi prestol nebeškega kralja, skrinja zaveze je, v kateri se hrani nebeška mana, sveta gora Gospodova je. — Oltar v cerkvi pa je tudi podoba oltarja v nebeškem

¹⁾ Quid est enim altare, nisi sedes Corporis et Sanguinis Christi? Optat. Milev.

Jeruzalemu, podoba je trona, na katerem leži Jagnje Božje in pod katerim ž njim umorjeni pravičniki čakajo poveličanja.¹⁾

Oltar je tretjič podoba duhovnega oltarja, na katerem se brez prenehanja darujejo Bogu molitve, sveti sklepi in pobožna dela pravičnikov; podoba je toraj človeškega srca, iz katerega puhte svete daritve pred tron božji, podoba je vesoljne cerkve, ki daruje vsa svoja dela v večjo čast božjo.

To je pomen oltarja. Razvidno je, kako svet je ta kraj in s kolikim spoštovanjem je treba paziti, da je na njem vse dostojno in svetemu namenu primerno. Potrebno se mi zdi opomniti, da imajo ljudje navadno napačne pojme o oltarju. Prav pogosto dajo ne le prosto ljudstvo, še celo izobraženci nepravilno stvari to ime. Beseda „altare“ pomeni po svojem liturgičnem pomenu le spodnji del „oltarja“, tisti del, na katerem mašnik mašuje, a ne stranskih pritoklin, bodisi visokih, lesenih ali kamenitnih nastavkov zadej na steni. Ti nastavki imajo v zgodovini oltarja, kakor bomo videli poznej, v vsaki dobi svoje posebno ime, svoje oblike in svoje namene.

Prostor, na katerem se opravlja sv. daritev, se je imenoval že v prvih časih: altare, *θυσιαστήριον*, zvali so ga tudi: mensa, mensa Domini, *τράπεζα*, *τράπεζα Κυρίου*, *τρ. ιερά*, Sveta miza, s tem so naznanjali, da je sv. daritev tudi jed, ki hrani dušo za večno življenje. Oba izraza, altare in mensa, rabijo tudi sv. očetje skoraj v istem pomenu, čeprav altare bolj pomenja kraj daritve, a mensa kraj, kjer je sveti zakrament. — Razvun tega so že prva stoletja altare imenovali tudi memoria, confessio, sepulcrum, mysterium; imenovali pa so jih zato tako, ker so imeli navado na grobeh sv. mučencev postavljati oltarje ali pa svetinje mučencev spravljati pod oltarjem, v oltarju ali na oltarju.

V vsakem oddelku judovskega svetišča bil je oltar; brez dvoma ima ime Kapporeth, zlata plošča na skrinji zaveze, v presvetišči, nekov izjemen pomen oltarja. Ta Kapporeth (*ἱλαστήριον*) je bil veliki oltar judovskega svetišča; bil je prestol veličanstva božjega (schechin); prav ta Kapporeth je delal notranjščino šotorovo presveto. Tudi v naših cerkvah je oltar bivališče božje in dela prostor, v katerem stoji, tako svet, dela ga Sanctum Sanctorum („ut ad Sancta Sanctorum puris mereamur mentibus introire“).

Poganski izraz *βωμός* se za krščanske oltarje navadno ne rabi. — Že zgodaj v srednem veku se na zatoku večinoma rabi altare (ali altarium); izraž mensa pomenja v liturgičnih knjigah kameneno ploščo (tabula), ležečo na podstavu (stipes). Izraz ara se rabi v glavnih rubrikah misala (tit. 20) za prenesljiv oltar.

Dôbe krščanskega oltarja.

Zunanja oblika oltarja ni bila vselej jednaka. Posamezni deli so se po obliki v teku stoletij izpreminjali; zaradi tega delimo zgodovino oltarjev v več dôb.

Prva dôba obsega čas od Kristusa do Konstantina, to je, oltar Kristusov, oltarji apostolov, oltarji v katakombah in predkonstantinovih bazilikah.

Druga dôba sega od leta 330 do 1000; to dôbo se nahajajo oltarji s ciborijem.

Tretja dôba od leta 1000 do 1300; doba oltarjev z retabulo (Retablealtar).

Četrta dôba od leta 1300 do 1550; oltarji s podobami brez tabernakeljna.

Peta dôba od leta 1550; visoki renesanski oltarji s tabernakelnom. Prve čase te dôbe tabernakelj ni bil v nobeni pravi zvezi z nastavkom, poznej pa so tabernakelj in nastavek organsko spojili.

¹⁾ Skrivno Raz. 6. 9.

Ker se oltarji po raznih dōbah razločujejo, se navadno govori tudi o oltarnih slogih. Vendar pa oltarnih slogov ne smemo mešati z arhitektonskimi slogi. Oltar ene in iste dōbe ali enega in istega sloga je lahko izdelan v raznoterih arhitektonskih slogih; na priliko, oltar s ciborijem je lahko izdelan v romanskem, gotskem ali renesanskem slogu. Sliši se govoriti o romanskih, gotških oltarjih, ki so pa le po arhitektonskem slogu romanski ali gotski, po svojem oltarnem slogu pa so navadni renesanski oltarji.

Prva dōba.

1.) Oltar imenujemo tudi mizo in res je bila prvi oltar tista častljiva miza, na kateri je daroval Gospod prvokrat skrivnostno daritev nove zaveze. Tisti trenutek, ko se je izpremenil kruh in vino v presveto Telo in Kri Gospodovo, postala je miza oltar. Po verjetnem ustnem izročilu je bila prenešena tista častljiva miza za dōbe Vespazijanove v Rim, kjer se hrani v lateranski baziliki. Ta miza je iz cedrovega lesa brez okraskov; dolga je polčetrni meter, široka poldrugi meter in debela 3 cm. Papeži so jo pokrili s srebrnimi ploščami, a te plošče so bile pokradene. Bila je ta miza nad oltarjem sv. Rešnjega Telesa, a sedaj je shranjena v lateranski zakladnici.

Urlo častljiva je tudi druga svetinja iz najstarejših krščanskih časov, namreč tista miza, na kateri je daroval prvak apostolov, sv. Peter, nekrvavo daritev nove zaveze. Ta miza je iz smrekovih desek, katere so pa od starosti že precēj trhle; razvun spredaj vrezanega križa nima nobenih drugih okraskov. Iz spoštovanja so le-te svetinje obdali z marmorjem, v katerega je vsekani grb papeža Urbana in francoskega kralja. Papež Silvester I. je dal prenesti to mizo iz hiše Pudentove, prve papeževe katedrale, v lateransko baziliko, kjer se rabi še zdaj za oltar, na katerem pa smejo opravljati presveto daritev samo papeži, nasledniki Petrovi.

Kakor Peter, posluževali so se tudi drugi apostelniki na svojem popotovanju za sveto daritev miz, ki so se nahajale v hišah, v katerih so se zbirali verniki k službi božji. V začetku krščanstva so bili torej prvi oltarji leseni in so imeli obliko mize. Akoravno pa so navadno napravljali lesene oltarje, in se je ta navada ohranila do petega ali šestega stoletja, vendar niso bili vsi oltarji te dōbe leseni, tudi nobena določila ni bilo, da bi morali biti leseni; ne, že v apostolskih časih so napravljali, kjerkoli se je krščanstvo stalno ustanovilo, za sveto daritev nove zaveze stalne oltarje, postavljali so, kakor Jakob, maziljen kamen v znamenje nove zaveze. Nad maziljenim kamenom je bila zidana nova hiša Gospodova, novi Betel. Že četrti papež, sv. Evarist, je dal stalno določilo, da naj so oltarji kamenitni in maziljeni.¹⁾ Papež Silvester (314—335) je ponovil le-to zapoved²⁾. Sicer pa so se leseni oltarji še dolgo ohranili, posebno če so bili z njimi združeni še kaki častljivi spomeniki. Tudi kovinske, srebrne, zlate oltarje so postavljali že v tej dōbi. Sicer se pa more reči: Kakor kristjani v dōbi preganjanja niso imeli stalnega kraja za službo božjo, — saj so se morali vedno skrivati pred preganjavci — tako tudi ni bilo posebnih določil, kakšen bodi oltar, bil je lesen ali kameniten.

Oltarji apostolske dōbe so toraj imeli obliko mize. Ko pa je nastalo silovito preganjanje, so morali kristjani bežati v katakombe; tukaj se je dalje razvijala oblika krščanskega oltarja. Mučencem na čast so naprav-

¹⁾ „Si altaria non fuerint lapidea, ad celebranda divina officia non consecrantur.“

²⁾ „Decrevit, ut deinceps nisi ex lapide altaria non aedificarentur.“ Breviar. IX. Nov.

ljali v teh podzemeljskih rovih večje, v kamen vsekane hrame in v njih častni grob za mučenca (arcosolium). Ta grob ni bil, kakor drugi grobovi, samo v steno vdolbljeni prostor, ampak imel je obliko mrtvaške rakve, obliko sarkofaga. Bil je vsekane v skalo, nad njim pa je bila v steno vsekana dolbina. Grob, v katerega je bilo položeno truplo mučenca, je bil pokrit s kamenitno ploščo. In na tem grobu, na ti kamenitni plošči, so darovali škofje sveto daritev nove zaveze v čast srečnemu zmagovavcu, ali vsaj blizo groba; grob je bil oltar v podzemeljskih cerkvah.

Prvi oltarji so imeli obliko mize ali sarkofaga, bili so leseni ali kamenitni. Pozneje pa je bolj in bolj izginjala oblika mize.

Tudi poganske oltarje so prvi kristjani sem ter tja rabili, da so na njih opravljali sv. daritev. Ustno izročilo pové, da je opravljal sv. Peter, ko je prišel v Neapol, sveto daritev na Apolonovem oltarju.¹⁾ Na Italijanskem je mnogo oltarjev iz paganske dóbe, kateri so se rabili za krščansko službo božjo. Izven Italije jih ni toliko, pa vendar se nahajajo tudi tu paganski oltarji za krščanske namene. Pri sv. Vidu na Koroškem je tak oltar podstav križu²⁾; v Meseríči in Berburgu pa velikemu oltarju; na Srbskem je v Avilji poganski oltar s podobo Atysovo zadnji del oltarja.³⁾

2. Svetinje. V, oziroma na prvih oltarjih ali mizah izvestno ni bilo nobenih svetinj. Ko so pa opravljali sv. daritev v katakombah na grobu mučencev, čutili so neko tesno vzajemnost med smrtjo Kristusovo in junaško smrtjo njegovega spoznavavca, ki je za Jezusa kri prelil in zdaj živi ž njim in prosi za žive. Že papež Feliks I. je l. 270. zapovedal, naj se sveta daritev opravlja na grobeh mučencev (Anast.). To navado in to misel je ohranila cerkev tudi pozneje, ko so se hiše Gospodove že smele zidati na površji zemlje. Oltarje so še vedno radi postavljali nad grobovi mučencev ali pa so prenašali njih svetinje iz katakomb in jih pokladali v oltarje, delane v obliki groba ali sarkofaga. Pa tudi oltarji, delani v obliki mize, niso smeli biti brez takih svetinj. Postavljali so mize na grobove mučencev ali nad kako kripto, ali pa so postavljali skrinjo s svetinjami pod mizo, včasih so pa dali mizi v sredi še peto, votlo nogo, v katero so pokladali svetinje, kakor se dela še današnje dni v grški cerkvi, ali pa so jih pokladali v mizno ploščo. Najstarejše čase torej so devali svetinje v oltar. Kraj, kjer je ležalo truplo mučenca, spoznavavca v strogem pomenu besede, zval se je „confessio“; ako je bil ta prostor pod zemljo, imenoval se je tudi „kripta“; pomeni pa ta izraz tudi grob ali rakev, ali pa tisti grob, kjer so v menzi shranjene svetinje. Ako je bil oltar nad grobom, se je imenoval spodnji grob „subconfessio“.

Oltarji, delani v obliki rakve ali groba, so bili v prvih časih semtertje jako dragoceni. Kakor so jemali kristjani iz poganskih bazilik lepe, dragocene stebre in jih prestavljali v krščanske cerkve, tako so tudi jemali prekrasne porfiraste ali bazaltne banje iz poganskih toplic, jih pokrivali s ploščo, pokladali vanje svetinje svetih mučencev in jih rabili za oltarje. Trupla sv. Aleksandra, Theodula in Evencija počivajo v banji iz egiptskega granita in ta banja je véliki oltar sv. Marije v Kosmedinu. Tudi druge cerkve imajo take oltarje.

Druga dóba.

Oltar s ciborijem.

V katakombah je stal oltar v dolbini pod svodom. Tak svod so poznejše čase prosto postavljali nad oltarjem, da je bil ves oltar kakor

¹⁾ „Aram non procul ab urbe moeniis, ubi sacrificia idolis immolari consueverant, in qua apostolus primum sacrum fecerat, dedicavit. (Vit. s. Aspreni, Ughelli VI.).

²⁾ Apian. Inscr. 399.

³⁾ Mittheil. d. k. k. Central-Comission. Wien. 1855/6.

pod streho ali pod nebesom, ležečim na štirih stebreh. Imenovali so tak oltar oltar s ciborijem (Ciboriumsaltar). Dajali so takemu oltarju lep pomen. Bil je nekak posnetek starega šotora, bil je sličen skalnatemu grobu Kristusovemu, podoben nebesnemu svodu nad zemljo, pod katerim se je opravljala pravna daritev; bil je podoba nevidnega božjega šotora, to je veličastva in milosti božje, obsevajoče sveto mizo. Štirje stebri so pomenjali čveterokoten svetovni prostor, v sredi tega prostora je pa postavljen oltar sprave. Svod so nebesa, iz katerih visi golobček, podoba sv. Duha, hraneč v svetem Zakramentu pričujočega Sina Božjega. Vrh svoda, vrhu nebesa se je lesketal sv. križ. Ciborij je bil torej prestol Najvišjega, bivajočega na njem, da bi se daroval na oltarju za spravo sveta.

Med čveterimi ali šesterimi stebri, na katerih je slonel baldahin, so bili drogovi, na katerih so visela lepa pregrinjala, da se je ž njimi oltar mogel popolnoma zagrniti. In prav za to liturgično zagrinjanje so bili taki oltarji s ciborijem jako pripravi in so se tudi prav zaradi tega tako dolgo ohranili. Katehumeni so bili pričujoči le pri prvem delu sv. maše, med tem je bil oltar zagrnjen, pri darovanju jih je škof blagoslovil in odpustil domov. Ta del sv. maše še sedaj škof pri pontifikalni maši ne opravlja na oltarju, ampak na svojem prestolu, še le po molitvi „ofertorij“ gre k oltarju. Po ofertoriju so se zagrinjala odgrnila, toda med mašo so se zopet mnogokrat zagrnili.¹⁾

Že v katakombah so oltarje zagrinjali; pri oltarjih, postavljenih pri steni, to je pri arkosolijih, takih zagrinjal ni bilo treba. Duhovnik je stal, kakor zdaj pred oltarjem in je s svojimi služabniki prikrival svete skrivnosti očem vernikov, da niso mogli gledati na oltar. Ako je bil pa oltar le miza ali če je stal na prostem med mašnikom in verniki, tako da je mašnik, opravljajoč sveto daritev na oltarju, bil obrnjen proti ljudstvu, tedaj so bila taka zagrinjala potrebna. Zagrinjanje oltarja pri svetih skrivnostih bila je v tej dōbi sploh liturgična potreba in pri Grkih se je od najstarejših časov do današnjih dni ohranilo to zagrinjanje, samo s to razliko, da so Grki namestu zagrinjal tekom časa napravili visoko steno, tako zvano „ikonostasis“. Pa tudi pri zahodni cerkvi so se taka oltarna zagrinjala dolgo časa ohranila in sicer tudi pozneje še, ko je tajna disciplina že prominula in se vernikom svete skrivnosti niso nič prikrivale. Še v petnajstem in v začetku šestnajstega stoletja so se nahajala taka zagrinjala.

V starokrščanskih cerkvah je bil navadno, kakor še sedaj pri Grkih, en sam oltar. Stal je v polukrožni apsidi, pa ne prav pri steni, ampak toliko od nje oddaljen, da so za njim imeli prostor škofovski prestol, klopi za duhovščino in azistenco, katera je bila navadno mnogoštevilna. Prav zaradi mnogoštevilne azistence so veliki oltar pomaknili včasih do slavoloka pred prečno ladijo (n. pr. v stari baziliki sv. Petra v Rimu in v sedanji baziliki sv. Pavla, kjer je med velikim oltarjem in med apsidno stočevljev dolg prostor). Vsega kora zagrniti ni kazalo, zagrnjevali pa so prostor okrog menze, postavili so na vseh štirih oglih stebre, med nje so dejali drogove, na katere so obešali pregrinala; vsemu temu pa so dajali lepo arhitektonsko obliko.

Oltarna miza je bila pogrnjena s tremi prti, a drugega to dōbo ni stalo nič na nji, še križ ne; zaradi tega so že v katakombah križ slikali ali na steno za oltarjem, ali pa na svodu nad oltarjem, pri oltarjih s ciborijem je pa križ stal pred oltarjem ali pa na vrhu ciborija. Prva stoletja na oltar sploh nikakršnih podob niso postavljali, ker so neverniki darovali pred podobami svojih malikov. Zato so trosili Donatisti, da bi

¹⁾ Kreuser, Kirchenbau I. 114.

daritve kristjanov pripravili ob dobro ime, pri dohodu Pavla in Makarija v Afriko, govorico, da nosita seboj podobo, katero med daritvijo postavljata na oltar. Vendar pa so postavljali saj pri manjših oltarjih križ tudi na oltar, vsaj sv. Janez Krizostom to omenja.¹⁾ — Tudi svečniki so stali pred oltarjem, ali na stenah na policah, ali na za to postavljenih tramovih, ali so jih nosili cerkveni služabniki. Lepo okrašen je bil tudi ciborij; okrog njega so visele svetilnice ali drage krone, da so simbolično predočevale kraljevo oblast Kristusovo.

Miza oltarna ali tumba je bila okrašena najbogatejše. Delali so jih iz dragega marmorja in vse je bilo izdelano prelepo. Na ploskvah so bili izrezljani v reliefu sveti dogodki; če je bila miza preprostejša ali lesena, so jo obložili z dragimi mormornimi ploščami (platoniae), ali s kovinskimi tablami (laminae, petala), v katere so bile vkovane predstave svetih dogodeb, drago okrašene z emajlom in biseri; pa tudi z dragocenimi, umetno okrašenimi, z zlatom in srebrom vezanimi tkaninami so jih pregrinjali. — Jako dragocena in umetno delana so bila tudi zagrinjala (tetravela, cortina).²⁾

Zlasti umetno izdelani in dragoceni so bili ciboriji. Leta 330 je Konstantin cerkvi sv. Petra v Rimu daroval predragocen ciborij; čveteri stebri so bili iz porfira, streha iz najčistejšega zlata. Konstantina je hotel prekositi Justinijan. V Sofijini cerkvi je postavil prelep oltar s ciborijem. Miza je bila zlata, stebri srebrni, streha kopičasta in čisto srebrna. Zagrinjen je bil s dragocenimi, jako umetno izdelanimi zagrinjali. — Tema dvema cesarjema se je pridružil še tretji, Karol Veliki, ki je z vso navdušenostjo skrbel za olepšavo hiše božje. Dal je leta 789 zapoved, da naj se nad oltarji napravljajo strehe, toraj oltarji s ciborijem. — Po zgledu cesarjev so tudi papeži in škofje silno veliko darovali za lepe oltarje s ciborijem.

Oltarji s ciborijem so bili jako pripravi in priljubljeni in od četrtega stoletja sem so se obranili skozi stoletjano ter do današnjih dni, izdelovali so jih v vseh arhitektonskih slogih: v starokrščanskem, v romanskem, v gotskem in v renesanskem slogu.

Iz starokrščanske dóbe sta najznamenitejša oltarja s ciborijem pri sv. Klementu v Rimu in sv. Lavrencija. V romanskem slogu je izdelan ciborij sv. Ambroža v Milanu. Jako znamenit je ciborij v Poreču v Istriji. Streha je pri starejših slonela na arhitravu in je imela trikotno čelo; pri romanskih pa je ležala na zaokroženih lokih, med katerimi je bil napet križni svod ali banjasti svod. Ciborij je imel visoko čelo (sv. Ambrož v Milanu) ali pa ravni završek. V Poreču so stebri spojeni z loki, završek nima čela, ampak je raven; svod je okrašen z mozaiki, na višnjem dnu so zlate zvezde; vse ploskve so jako bogato okrašene z raznimi ornamentnimi napisi, med katerimi je najvažnejši oni napis, po katerem se spozna starost ciborija, letnica 1277.³⁾

Drug znamenit ciborij je v Zadru, povečem čisto podoben onemu v Poreču, v posameznih členih pa se že kaže, da je iz poznejše dóbe (iz 14. stoletja); tudi ta je završen z ravnim horizontalnim zidcem. Ciborij v cerkvi sv. Marka v Benetkah je iz 11. stoletja.

Iz gotske dóbe je na Laškem mnogo ciborijev, pa ne samo na Laškem, tudi na Španskem, na Francoskem in na severu se nahajajo taki oltarji. — Na Avstrijskem je bilo gotovo v gotski dóbi mnogo oltarjev te vrste, pa zdaj jih je ohranjenih jako malo. Spomina vredni so ciboriji v Tynski cerkvi v Pragi in v cerkvi sv. Štefana na Dunaji. V poslednji cerkvi so trije ciboriji, pa pri steni, tako da sloné le na dveh stebrih. Pri dveh ciborijih so oltarno menzo odpravili in pod njo postavili kaj neprimilne spovednice. — Na Štajerskem je še nekaj takih oltarjev; n. pr. pri novi Štifti pri Ptuj. — Kaj pa pri nas na Kranjskem? Imamo li kak spomenik na te ciborije? Pri sv. Primožu nad Kamnikom je še ostanek stenskega ciborija. V Dvoru pri Polh. Gradcu stojita stranska oltarja pod ciborijem. Imamo jih še morebiti več, pa kdo se je zmenil za nje? Nova cerkev v Kočevju ima oltar s ciborijem.

¹⁾ „Hoc signum in sacra mensa, hoc rursum cum corpore Christi in mystica coena refulget.“ Chrysost.

²⁾ Bock, Liturgische Gewänder. I. 181.

³⁾ Napis se glasi: Tempora surgebant Christi potentis
Semptem cum decies semptem cum mille ducentis
Virginis absque pare cum sacre sedulus are
Hoc op (us) ex voto perfecit eps (episcopus) Oto
Perpetuando pia laudes tibi Virgo Maria.

V renesanski dóbi so na Italijanskem radi delali ciborije v tem slogu. Iz najnovejše dóbe je ciborij pri sv. Pavlu v Rimu. Stebri so iz orientalskega alabastra (daroval jih je kraljevi namestnik v Egiptu), podnožja so iz malahita (darilo ruskega cesarja Nikolaja). Na Nemškem so poskušali take oltarje delati v Bambergu in v Spiri, in na Avstrijskem na Dunaji v Altlerchenfeldu. — Ti oltarji s ciborijem se toraj še zdaj niso preživeli, še zdaj se lahko rabijo za vsak slog in jako častljiva je ta oblika, kajti bila je prva oblika visokih oltarjev.

Kaj pomenja beseda „ciborium“ (κιβώριον, κιβωτός, arca, coopertorium, tegimen, umbraculum), o tem učenjaki niso edini. Beseda kiborion pomenja včasih čašo neke rastline v Egiptu; ker pa je baldahin podoben ti časi, so mu dali to ime. V srednjem veku je to ime prešlo na posodo visečo pod streho, v kateri je bilo shranjeno sveto Rešnje Telo. Ta posoda se v liturgičnem jeziku zove „pixis“ ali „vas“, mi pa jo v navadnem govoru še zdaj imenujemo ciborium.

Že v prvih časih je ločila pregraja oltar od drugih vernikov. Te pregraje so bile ali kamenitne plošče, kakor pri sv. Klementu v Rimu, ali kovinske, tudi zlate in srebrne. Cerkev svetih apostolov v Carigradu je imela pregrajo iz pozlačenega bakra.

Razen stalnih oltarjev so imeli že v prvih časih, morebiti že v katakombah, tudi prenesljive oltarje (Tragaltäre, portatilia). Rabili so jih škofje in duhovniki za časa preganjanja, ali misijonarji na svojem popotovanji, ali duhovniki, spremljajoči cesarje v vojsko. Tudi taki oltarji so bili iz dragega kamena (litio honestissimo), posvečevali so jih škofje, okrašeni so bili s kovino in raznimi olepšavami. V Rimu kažejo take prenesljive oltarje iz katakomb; imajo po dva kovinska roča, za katera so se mogli prijemati in prenašati.

Starokrščanski oltar je bil torej izključljivo le sveta miza, na kateri se je darovala presveta daritev. Nič drugega ni stalo na njem, kakor edino le to, kar se je rabilo za sveto daritev.

Tretja dóba.

Oltar z retabulo.

Začetkom drugega tisočletja so oltarji poleg ciborijev dobivali še drugo obliko.

Oblika mize ali sarkofaga je bila tudi sedaj sploh navadna, toda določil, kakšna mora biti miza, ni bilo še nobenih. Zatoraj so mere jako različne, le toliko prostora je moralo biti na nji, da se je lahko maševalo. Bile so te mize 4 do 8 čevljev dolge, 3 do 5½ čevljev široke. Zgornja plošča, mensa, in podzid bila sta skoraj vedno kamenitna. Durand omenja, da oltarji se ne mazilijo, ako niso kamenitni. Ni se pa gledalo na to, da se mensa in podzid ne smeta ločiti, tudi na to ne, da bi mensa morala biti iz enega samega kamena; da, še celo radi so delali menzo iz več plošč, naznanjajoč na ta način, da smo vsi eno v Kristusu, kakor več kamenov dela eden sam oltar.

V prvem tisočletju so menzo odlikovali s tem, da so postavljali nad njo lepe in dragocene ciborije, začetkom drugega tisočletja pa se je pričela drugačna olepšava menze. Opuščali so sedaj ciborij, streho nad oltarjem, a postavljali so zadaj na menzo tako dolgo tablo srednje visokosti, kakor je bila mensa dolga. Na ta način je bil oltar zadaj lepo omejen, na tabli pa je bilo dosti prostora za podobe in druge lepšave. Ta tabla je bila kamenitna ali lesena in razdeljena na več polj, v katerih so bile izrezljane reliefne podobe, ako je bila pa tabla sama preprostejša, brez izrezljin, bila je pokrita in pregrnjena z dragimi tkaninami; lesene table so bile tudi slikane. Razen kamenitnih in lesenih tabel so delali tudi kovinske, okrašene z vkovanimi podobami, kakor prednji del menze.

To tablo na menzi so imenovali *superfrontale* ali *retabulum*. Oltarji s tako tablo so se zvali *retabeloltarji*, to je, oltarji s tablo na zadnji strani (*retro tabula*). Semtertja so delali srednje polje pri tabli nekoliko višje mimo stranskih, zaokrožili je na vrhu in olepšali z raznimi podobami, kakor kakšno čelo, ali so nanj postavljali križ. To dōbo se je že nekoliko izpremenila priprava oltarja za sveto daritev, zlasti križ so jeli postavljati na oltar. Da bi namreč darovalec imel vedno pred očmi podobo križanega, postavljali so pred oltar, to je mašniku nasproti, podobo sv. križa. Poprej je bil manjši križ na ciboriju; ko pa so odstranili ciborij, so jeli postavljati križ na oltar. — Prejšnjo dōbo in tudi pričetkom te dōbe so stali svetilniki še naokoli oltarja po tleh, ali na policah pri steni, ali na tramu, ki se je imenoval prav zaradi tega *rastrum*, *pergula* *hertia*, ali pa so visele svetilnice okrog ciborija. Na stebre, med katerimi so visela zagrinjala, postavljali so angelje, držeče v rokah svetilnike. To dōbo pa so začeli postavljati svečnike že na oltar, zlasti okoli križa. Ker je bila tabla na oltarji nizka, so bili tudi svečniki jako majhni.

Pa ne samo križ in svečnike so postavljali to dōbo na oltar, poleg teh so devali nanj tudi svetinje. Že v bazilikah so hranili ostanke svetnikov v podzemeljskih kriptah, ali so jih postavljali za oltar ali tudi na oltar. Tako so delali tudi v romanski dōbi. Večje cerkve so imele to dōbo svojo kripto; ker je pa zidanje take kripe povzročevalo mnogo stroškov, jih manjše cerkve niso mogle napravljati. Svetinje v kriptah so bile ljudem prikrite, da jih niso mogli videti; ravno v srednjem veku pa so imeli veliko spoštovanje do svetinj. Ta dvojni vzrok nam pojasnuje, zakaj so jih zdaj mnogokrat izpostavljali na oltarju. Na nekaterih krajih je bilo to v navadi že pred 11. stoletjem; v enajstem stoletju pa je prišlo to ravnanje tako splošno v navado, da so oltarje imenovali „*Reliquien-altäre*“, oltarje s svetinjami. — Prostori, kamor so izpostavljali svetinje, bili so različni. Postavljali so jih na oltar, na menzo, ker so se sploh držali pravila, da svetinje smejo stati na oltarji. Večkrat pa so zidali za menzo poseben podstav za svetinje. Ta podstav je bil nekoliko višji in je bil združen z oltarjem, ali pa je stal za njim popolnoma ločen. Na ta podstav so postavljali svetinje v bogato okrašenih posodah, da jih je ljudstvo lahko videlo.

Najbogatejši in najdragocenejši *superfrontal* v Evropi je tako zvani *Palladoro* v Benetkah. Delan je iz pozlačenega srebra in čistega zlata, 3,70 m dolg, 2,30 m visok, izvršili so ga bizantinski zlatarji po naročilu Petra Orseolo. Na sredi je Kristus blagoslavljač in držeč v roki odprto knjigo. Mnogo podob je vkovanih kaj čisto v srebru in zlatu in kaj lepo cizeliranih.¹⁾

Na Avstrijskem se nahaja lep *superfrontal* v zakladnici sv. Vida v Pragi, gotovo so shranjene še kje drugod v zakladnicah take zlate ali srebrne table, ki so nekdanje stale na oltarjih. Mnogo pa so jih gotovo razstopili za dōbe, ko so iskali zlata in srebra po zakladnicah in tako je uničenih lepo število prekrasnih umotvorov zlatarstva.

Na Kranjskem ni znan noben *superfrontal*; da so jih imeli tudi tu na oltarjih je gotovo. V cerkvi sv. Klementa pri Dovjem je bil silno širok slavalok pred oltarjem; gotovo oltar ni imel visokega nastavka. A v naših krajih niso imeli dragocenih zlatih in srebrnih *superfrontalov*, leseni pa so razpadli in izginili. — Prej ko ne edini ostanek *retabeloltarja* se nahaja v podružnici sv. Trojice v Gradcu, v šenpeterski duhovniji na Notranjskem. Lesena tabla je razdeljena v tri enako visoka, zgoraj zaokrožena polja. V vsakem polju je po ena podoba na les z á tempera slikana. Srednja predstavlja podobo Matere Božje z Jezusom v naročju, stranski pa podobo sv. Marjete in sv. Lucije. Ta tabla je sedaj nad omaro za oltarjem. (Izvestja muz. društva III. 1893, str. 159.)

Oltarji te dōbe se odlikujejo v tem, da je bila na menzo postavljena tabla, da so nanje postavljali svetinje, da so imeli že nekov nastavek na menzi.

¹⁾ Natančno je opisan v „*Studien über die Geschichte des christlichen Altars*“ st. 54.

Četrta dōba.

Oltar s podobo (Ikoniealtar).

Tudi v ti dōbi so delali še oltarje s ciborijem ali retabeloltarje, vendar pa se je jako izpremenila zunanja oblika. Že oltarji s svetinjami so imeli precej visoke nastavke, še višje pa so napravljali v ti dōbi, ko so jeli postavljati na oltar podobe svetnikov. Podobe so bile doslej na oltarju le bolj za lepšavo, v gotski dōbi pa so dobile večjo samostalnost in večje pravice. Oltar zdaj ni bil samo kraj, na katerem se opravlja samo sveta daritev, temveč tudi kraj, kjer se časté svetniki. Podoba na oltarju je pokazala vernikom, komu v čast je posvečen oltar in kadar koli je Cerkev katerega svojih udov slovesno vsprejela med svetnike, je tudi podoba tega svetnika dobila pravico, da se je smela postavljati na oltar. To pa je mnogo vplivalo na razvoj zunanje oblike oltarnega nastavka. Namesto podolgaste table na zadnji strani menze, postavljali so višjo tablo s podobami. Razdeljena je bila ta tabla navadno v tri polja (Triptychen): na srednjem je bila podoba Kristusa na križi, ob straneh podobe svetnikov, zlasti onega, kateremu na čast je bil oltar posvečen. Mnogokrat pa je bila na sredi podoba patrona, ob straneh pa dogodbe iz njegovega življenja. Te table so bile postavljene tako, da so se lahko premikale, se doli jemale in namestu njih postavljale druge.

Najpreprostejši oltar te vrste je imel leseno tablo, na kateri je bila naslikana podoba svetnika ali izrezljana v les. Že l. 1240 se omenjajo take table in kapitelj cistercijancev je prepovedal take reliefne slike na tablah, ker se ne strinjajo z revščino tega reda in zapovedal, da se barvani reliefi pobelijo.¹⁾ Završek je bil pri tablah ravnočrten, ali pa je bil na sredi nekoliko višji. Časih je imela vsaka podoba svoj okvir imajoč na vrhu šilast lok, tako da je bil nastavek završen s tremi ali peterimi loki in gotskimi, raznotero olepšanimi čeli.

Bogatejši so postali ti nastavki, ko so namestu slikanih tabel postavljali na oltar kamenitne kipe in jih okvirili s arhitektonskimi členi. Za cele kipe so napravljali večje ali manjše dolbine po velikosti kipov; te dolbine so bile izdelane prav tako bogato in dosledno kakor cerkveno poslopje in vse drugo v cerkvi. Imele so stebriče, čela, svode, fiale, krogovičje i. t. d.

Še lepši so mogli napravljati altarne nastavke, ko so jeli izdelovati iz lesa kipe in drugo ornamentiko, in prav v ti dōbi se je rezbarija povzdignila do velike dovršenosti. Sicer so se morali pri izrezlavanju lesa držati ravno tistih oblik, kakor pri obdelovanju kamena, vendar se les lažje obdeluje in veliko preostane, kakor kamen. Vrh tega so lesene kipe barvali z živimi barvami, a lepe barve niso imeli samo kipi, tudi ozadje je bilo prepreženo z lepimi zagrinjali ali pa je bil ves oltar kaj lepo polihromiran. Proti koncu 15. stoletja so postavljali za svetnike svilnate, srebrne ali zlate cvetlice, da so kipi svetnikov stali kakor v cvetličnem vrtu. Pri dolbini je bilo krogovičje pozlačeno, okviri so bili črni ali temno-rudeči z zlatimi zvezdami, žlebiči pa višnjevi. Kamenitnih in hrastovih oltarjev navadno niso polihromovali, le člene so obrobili z zlatim robom.

Še neko drugo vrsto oltarnih nastavkov nahajamo to dōbo. Srednji dolbini ali omari, v kateri so bile svetinje, kipi ali slikane podobe so na obeh straneh dajali platnice, tako da se je srednja omara lahko odpirala in zapirala. Take oltarje zovemo oltarje s platnicami (Flügelaltäre). Na teh platnicah so na notranji in na zunanji strani naslikane podobe,

¹⁾ Tabulae depictae diversis coloribus albo colore colorantur.

ali so bile na notranji plati izrezljane reliefne podobe na zunanji pa so bile slikane drugačne lepšave n. pr. trakovi, na katerih so bili napisani izreki iz svetega pisma. Podobe na teh platnicah so bile večinoma v zvezi s podobo v dolbini; ako je bil v sredi patron cerkve, bile so na platnicah dogodke iz njegovega življenja, ali pa tovarši njegovi. Napravljali so te platnice iz tega namena, da so zakrili srednjo lepo barvano podobo, da se ni preveč oprasila.¹⁾ Večje praznike so platnice odprli, da se je videla velika srednja podoba, pa tudi oltar je bil večji in širji, ker so imele tudi platnice na notranji plati podobe.

Da so imeli na enem oltarju vse predstave za največje praznike cerkvenega leta, niste zadoščali samo dve platnici, narejali so torej po več platnic drugo pod drugo ali drugo nad drugo, tako, da so se platnice odpirale kakor listi pri knjigi. To je bilo kaj lepo in jako primerno.

Da so pa ti nastavki lahekši in prostejši stali na menzi in da so na obeh konceh menze bili napuščeni polagoma, je bil na menzi še drug nižji nastavek, nekov prag „predella“, „piedrella“ (Sockelstufte, Staffl), ki je delal prijeten prehod od menze do širjega nastavka. Tudi ta „predella“ je bila ozaljšana s podobami ali z reliefi, še celo platnice je včasih imela. Navadno je na predelli naslikana zadnja večerja, ali Jezus sredi svojih apostoljnov, štirji evangelisti, potni prt Kristusov, katerega držita dva angela.

Kako lep in pomenljiv je bil tak oltar! Od tal do vrha organična celota: ves okrašen s slikami in kipi, žareč v pomenljivih liturgičnih barvah, bliščeč se v preživi svetlobi barvanih oken stoji sredi svetišča, sredi kora, kakor plastičen komentar svete daritve!

Le nekaj se je bilo bati, kar se sem ter tja tudi res očita takim oltarjem z visokim nastavkom, in to je, da bi ne bila oltarna menza preveč potlačena, da bi se ne bistveno ne povzdigovalo preveč, najvažnejše pa bi ne postalo le postransko in bi se preveč ne zanemarjalo, kajti bistveno pri oltarji je menza, vse drugo pa je le postransko. Toda ta pomislek izgine, ako obračamo pozornost na to, da visoki oltarji s slikami in okraski niso družega, kakor olepšava svete mize, na kateri se daruje najsvetejša daritev.

Toda tudi menze niso zanemarjali to dōbo. Res je, nahajale so se zdaj, kakor prej v romanski dōbi nekatere prav preproste menze, samo zidane, a tudi silno lepe iz dragega marmorja. Reči pa moramo, da se pri gotiki sploh ni gledalo tolikanj na dragocenost tvarine, temveč gledalo se je bolj na umetno izdelavo. Zato pred menzo nahajamo umetno izrezljane in krasno barvane lesene obode; umetno delo nadomestuje dragoceno tvarino.

V gotski dōbi so se zgodile še nekatere druge izpremembe na oltarju. Križ in svetilniki so se postavljali sploh na menzo in to šego je potrdila cerkev s svojo veljavo. Posamezne stvari, katere so imele lep pomen in so se rabile pri sv. daritvi so se bolj in bolj združavale v celoto z menzo, na kateri se je opravljala sveta daritev.

Bistveni značaj oltarjev te dōbe je bil, da so imeli svete podobe in da je bilo izvedeno vse enovito in konstruktivno.

Postanek gotskih visokih oltarjev smo pojasnili s tem, da so postavljali na oltarje podobe svetnikov. Drugi jih razlagajo drugače. Že prve čase so rabili pri sv. daritvi tako zvane diptychen, to je tabla s platnicami, ki so se dale zapirati in odpirati. Že prejšnjo dōbo so te diptihe ali triptihe postavljali na oltar; na znotranji strani platnic so bila napisana imena svetnikov, slovečih duhovnikov ali dobrotnikov cerkve. Ta imena so se brala gotove dneve. Na zunanji plati so bile te table lepo slikane. Te table so napravljali

¹⁾ „Tempore suo diligenter claudatur, aperiatur, et obveletur.“ Ornat eccles. cap. 46-

zdaj večje in namestu imen svetnikov ali dobrotnikov so slikali njihove podobe. Te vrste je krasni, leta 1320 iz antependija izdelani tako zvani „Verdünen-Altar v Klosterneuburgu.“¹⁾ Tudi na ta način se pojasni zlasti postanek oltarjev s platnicami.

Gotskih oltarjev s platnicami se je ohranilo mnogo na Nemškem, Francoskem pa tudi na Avstrijskem. Take oltarje imajo n. pr. v Dunajskem Novem mestu (1447), v Käfermarktu (1495), v Solnogradu, v Laachu, Schönbachu, pri Sv. Krvi, v Zwettlu i. t. d. Najlepše delo te vrste pa je brez dvoma oltar s platnicami v Št. Wolfgangu na Gorenjem Avstrijskem. Natančno je opisan v *Mittelalterliche Kunstdenkmale v. Heider und Eitelberger str.* 129.

Na Štajerskem je takih oltarjev mnogo,²⁾ n. pr. v Gröbmingu, med vsemi največji; pri sv. Jurju, v Šmarji pri Knittelfeldu, v Sekovi, v Afencu, v Ptuj v farni cerkvi i. t. d. Tudi na Koroškem se še nahajajo, n. pr. v St. Paulu, v podružnici sv. Servacija v Selčanah, St. Petru pri Reichenfeldu i. dr.

Na Kranjskem ni znan noben lepši oltar s platnicami, ostanki pa se gotovo še kje nahajajo, kajti kdo bi dvomil, da so tudi naše gotske cerkve imele take oltarje? Ti ostanki so table slikane na les. Najlepše delo te vrste so table sv. Kocijana v Kranji, velike vrednosti, ker je delo lepo, toda žal! za deželo sta izgubljeni, ker sta se prodali na Dunaj. Gotovo so še kje drugod take table, morebiti v cerkvi ne, pač pa na kakem mostvožu v farovžu ali pod cerkveno streho. Jako zanimivo bi bilo, ko bi kdo katero našel med staro zavrženo šaro. Take na les slikane table so skoraj gotovo iz gotskih oltarjev, kajti v srednjem veku ni bila šega obešati tabel po cerkveni steni, kakor bi se komu poljubilo (kakor je razvada zdaj), razen kakih votivnih tabel. Smemo torej sklepati, da so take table bile na oltarji s platnicami.

V podružnici sv. Petra na Vrhcu v želimljški fari nahaja se sicer priprost, pa za nas vendar jako zanimiv oltar s platnicami. Nastavek stoji na predeli, dolgi 1.4 m in visoki 0.36 m. V sredi je slikana Kristusova glava na prtu sv. Veronike, katerega držita dva angela. Na predeli stoji omara s podobo Marijino, pod katero je napis: *Sáncta María. Ora pro nobis.* 15-95. Na platnicah sta svetnici sv. Elizabete in sv. Katarine. — Tretji je bil oltar sv. Andreja v Gostčah, sorske župnije. Imeli so ga na koru za klop, na kateri so posedali; sedaj je v škofijskem muzeju v Ljubljani.

Peta doba.

Renesanski oltar.

Renesanca sploh ima svojo domovino v Italiji. Ni pa nastopila hipoma in nepričakovano. Že dolgo poprej, ko je še gospodovala gotika, se nahajajo pri stavbah členi, ki nam kažejo, na katero stran bi krenila italijanska umetnost, ko bi se otresla tujega vpliva in bi delala prav samostalno. Kakor o slogu sploh, velja to tudi o oltarjih. Če opazujemo italijansko gotiko in njene oltarne nastavke, bomo lahko razumeli visoke renesanske oltarje.

Italijanski gotski oltarji se ločijo v marsičem od severnih. Na severu so postavljali v srednjo dolbino največkrat izrezljane kipe, zato je morala biti dolbina precej globoka, in to globoko dolbino so zapirali s platnicami. V Italiji pa, kjer so radi rabili krasne žive barve, kjer se je slikarstvo navdušeno gojilo in povzdigovalo do tako visoke popolnosti — kakor drugod nikjer — so dajali slikanim podobam prednost pred kipi. Posledica tega je bila, da oltarni nastavki niso bili arhitektonski tvor, ampak nastavek je bil le oltarna slika, obrobljena s stilistično členastimi okvirji. To je bilo glavno pravilo, po katerem so bili delani poznejši renesanski visoki oltarji v Italiji.

Kar je gotika pričela pri visokih oltarjih, to je dovršila renesanca. Na oltarni menzi leži sedaj ozek prag, na tem pragu je velika slika, ob straneh jo okvirjajo vitki pilastri, na katerih leži lahko ogredje, ki zgoraj završuje sliko. Vse je lahko, preprosto in vendar dostojno; vse je brez šopirnih olepšav, a ima veliko umetnostno vrednost, zlasti slike so slikali pravi umetniki. Italijanski renesanski oltarji prve dôbe niso pretirano veliki, niso taki, kakoršni so naši. Ves nastavek je bil le velika slikana tabla,

¹⁾ Heider *Mittelalterliche Kunstdenkmale v. Heider.* I. BS. 128.

²⁾ Kirchenschmuck, Graz. VII.

višja kakor širja, okvirjena s pilastri ali stebri, završena s polukrogom, nad njim je bilo čelo nalik strehi. — Ta preprosta osnova, primerna velikost, ne preširoka, ne previsoka, nam more biti zgled, po katerem bi se nam bilo ravnati sedanje dni pri napravljanju oltarjev. Pri nas in na severu je vse pretirano in brez pravega pomena; ni torej čudo, da so naši renesanski oltarji na slabem glasu. Toda gotovo ni prav sploh zame-tavati renesanske oltarje, kakor delajo nekateri.

Kakšni so renesanski oltarji iz dōbe kite (Zopfzeit), o tem ni treba obširnejši govoriti, saj jih vidimo pri nas povsod, zlasti velja to o oltarjih, ki so jih izdelali samouki, ki o oltarju in o arhitekturi še pojma niso imeli. So pa tudi pri nas nekateri baročni oltarji, n. pr. na Notranjskem, jako krasni; vidi se, da so jih delali umetniki. Le nekaterih slabih lastnostij naših baročnih oltarjev naj omenimo. Strašansko so visoki, da napolnujejo ves prezbiterij po širokosti, imajo premnogo stebrov, postavljenih brez pomena, brez vzroka, zavihnjeno in nalomljeno ogredje, prisekana čela, prevelike lesene žarke in oblake, sploh niso v nobenem soglasju z drugo arhitekturo, njih velikost ni v nikakem razmerju s prostorom. Med stebri so brez vsacega pravila razpostavljeni kipi svetnikov, pravih velikanov, ki se kaj živo kretajo in ponašajo z rokami, kipi angelov in svetnikov so tako odkriti, da žalijo sramežljivost ali angeli morajo imeti vsaj toliko obleko prizdig-njeno, da kažejo gola kolena. Podobe niso v nobenem razmerju z arhi-tekture, a visokost arhitekture v nikakem razmerju z visokostjo cerkve — vse te in enake napake se zapazijo lahko takoj na prvi pogled. Če ima pa opazovalec še nekoliko stilistične vednosti, zapazi še mnogo drugih napak, vidi, kako slabo je vse delano, koliko pogrškov zoper arhi-tektonska pravila i. t. d.

A kako je to, da je naša renesanca zabredla tako daleč, ko se je vendar italijanska obdržala v svojih mejah tudi za dōbe propada? Eden vzrok bi utegnil biti ta, da so bili vsi naši oltarji postavljeni o času naj-globokejšega propada renesanskega sloga, namreč v 18. stoletju, iz 17. sto-letja jih je malo, skoraj nič pa iz 16. stoletja, iz začetka renesance. Od tod izvirajo popačeni členi in prečudne oblike pri arhitektonskih in deko-rativnih členih.

Od kod pa je prišlo, da so jeli delati tako velikanske nastavke? K temu so jih zapeljali gotski oltarji s platnicami. Ti nastavki so bili silno visoki, tako visoki, kakor še nikdar poprej, vendar pa je bilo vse lahko videti navzlic velikosti, ker je značaj gotskih olupšav tak, da kipí vse kviško, vidi se torej vse bolj lahko in zračno. Lahki in nežni so loki, krogovičje, strme strehe, stebriči, fiale i. dr. A zdaj je prišla renesanca s svojimi členi, ki niso tako lahki in nežni, ampak težji in masivni. Ker je hotela renesanca izpodrinuti gotiko, je začela posnemati gotiko v mnogo-terosti členov, v širokosti in visokosti. Renesanske oltarje so hoteli imeti ravno tako visoke, kakor so bili gotski; in prav to jih je zapeljalo na napačno pot. Značaj renesanskega sloga je čisto drugačen, kakor gotskega, vse je težji in močnejši. Tako so nastali velikanski oltarji z močnimi stebri, da bi lahko držali ves strop, in tako čez mero visoki, da ni bilo nikakega razmerja med visokostjo cerkve in oltarja.

Prvi čas renesance pa tudi pri nas niso bili oltarji tako velikanski, tako neokretni in neprimerni, kakoršne imamo zdaj. Ta prejšnji čas pa ni 16. stoletje, kajti ta čas je bil jako neugoden za razvoj cerkvene umet-nosti; za dōbe reformacije so oltarje rajši podirali, kakor da bi jih postav-ljali nove. Še le v 17. stoletju imamo mi svoje renesanske oltarje, kateri, kar se tiče osnutka, niso tako napačni; toda v farnih cerkvah se nahajajo težko kje, kajti navadno so prenesli stari oltar iz farne cerkve v kako

podružnico, pri fari pa so postavili velikega, visokega in širokega, da je zavzemal vso steno do vrha. — Oni najstarejši renesanski oltarji se odlikujejo od poznejših v tem, da niso tako silno visoki, so preprostejši v sestavi, podobe so čednejše, ne tako izpodtakljivo razgaljene in se ne kretajo tako teatralično; angeli so popolnoma oblečeni. Dalje se odlikujejo tudi v tem, da stebri niso tako visoki, ne tako težki, ampak tanjši, kar bolje pristoji lesu. Svetniki ne stojijo na prostem med stebri, temveč vsak ima svojo dolbino. — V dôbi dolge kite, kateri smemo prištevati še velik del preteklega stoletja, so prevlekli lesovje z barvami, vse je moralo biti marmorirano; marmorirani so bili stebri, ogredje, ploskve, prižnice, še celo oltarjeva menza; marmorirano je bilo vse, pa kako? Tako, da se Bogu smili! Ni bilo drugega kakor grozna ččkarija, zlasti če je delal umetni marmor kak samouk z zidarskim čopičem. Marmoriranje je bilo edino lepo, za vse drugo se niso veliko zmenili; da so bili le stebri lepo rudeč, zelen, višnjevkast, bel in kdo vé še kak marmor. Nikomur se ni bilo treba ubijati glave, da bi iznašel kak lep, nov ornament; raznobarvene proge, lise, maroge in pike, ki so imele pomeniti marmor ali grčav les, nadomestovale so vse, kakor nekdanj koran vse zaklade aleksandrijske biblioteke.¹⁾ Na starejših oltarjih renesanske dôbe ne nahajamo teh modernih iznajdb. Niso se štilili, da so iz marmorja, kar niso bili. Na spodnji, bolj temni, leseni barvi nahajamo mnogo pozlačenih olupšav ali pa so bili polihromovani, kar bi utegnili biti še starejše. Stebri so bili poživljeni s pozlačenimi ovijaçami, katere so se ovijale okrog njih in so naznanjale na ta način, da je gradivo vzeto iz rastlinstva. — Takih oltarjev se je pri nas ohranilo še mnogo blizu do današnjih dni; pozneje pa so se morali umakniti modernim, ali so se preštevili v kake podružnice.

Najnovejše čase se je pri stavbi oltarjev že mnogo izboljšalo. Prejšnjo dôbo so delali večinoma le samouki, izobraženih in izvežbanih umetnikov nismo imeli. Ti niso poznali ne zgodovine oltarjev, ne cerkvene tradicije, niso imeli dobrega, olikanega okusa, torej ni čudno, da so delali take umotvore, vsak po svojem okusu in po spačenem okusu ljudstva. Zdaj je že bolje; upajmo, da se bo okus kmalu toliko izboljšal, da se bo dobro in lepo spoznalo od slabega. V prvi vrsti pa je odvisno to od duhovnika; kdo drugi naj bi bolje vedel, kaj je lepo, kaj se spodobi v cerkvi in kakšen mora biti oltar, da zadostuje dobremu okusu, pa tudi zahtevam cerkvenih določil?

Določila o oltarjih po sedanjem liturgičnem pravu.

Videli smo iz zgodovine oltarja, da se je njegova zunanja oblika izpreminjala od časa do časa in vedno lepše razvijala, dokler ni zabredla na napačno pot. Poglejmo zdaj, kaj je cerkev določila o njem. O oltarnih nastavkih ni cerkev določila čisto nič, prepuščeno je umetniškemu okusu, da si izdeluje oltarje z višjim ali nižjim nastavkom iz tega ali onega gradiva. Vsa cerkvena določila tičejo edino le menze, na kateri se opravlja presveta daritev. Na kratko nam o oltarju dajo glavna pravila rubrike misala tit. XX.: *altare, in quo sacrosanctum Missæ sacrificium celebrandum est, debet esse lapideum, et ab Episcopo, sive ab Abbate facultatem a Sede apostolica habente consecratum: vel saltem ara lapidea, similiter ab Episcopo, vel Abbate, ut supra consecrata, in eo inserta, quæ tam ampla sit, ut Hostiam et maiorem partem Calicis capiat.* Določila se nanašajo: 1.) na postavljanje oltarjev; 2.) na gradivo; 3.) na obliko.

¹⁾ Graz, Kirchenschmuck.

1. To, kar imenujemo oltar, bodi si, da je izdelano prav preprosto iz malo obdelanega kamna, ali da je delano po vseh umetniških pravilih, se še ne more imenovati oltar v pravem pomenu besede, prav tako ne, kakor se oblikovanje s krstno vodo še ne more imenovati krst; zraven mora priti še beseda ali slovo. In to slovo, po katerem postane oltar res kraj daritve, je škofovo posvečevanje; v liturgičnem, višjem, mističnem pomenu postavlja oltar le škof in sicer pri konsekraciji ali pri posvečevanju. Oltar v novi zavezi je torej posvečen po škofu za sveto daritev. Odtod prihaja, da nihče nima pravice v posvečeni cerkvi stalnega oltarja postavljati brez dovoljenja škofovega, prav tako tudi nima pravice posvečenega oltarja podreti; a v neposvečenih cerkvah sme vsakdo oltar postaviti ali ga zopet podreti.¹⁾

2. Oltar mora biti kamenit, in sicer mora biti delan iz naravnega kamna, ne iz umetnega.²⁾ Kamen je simbol, da je Kristus ogeljni kamen cerkve in skala, iz katere tečejo milosti pri daritvi svete maše.³⁾

3. Oltar je stalen (*altare fixum*) ali prenašljiv (*altare portatile*). Pri stalnem oltarju rimski pontifikal razločuje tri dele: a) gornja plošča, katera se sploh zove oltar, miza, tabla (*altare, mensa, tabula*); b) podstav (*stipes, basis*), to je zid, na katerem leži gornja plošča ali menza; c) grobek (*sepulcrum, confessio*), to je dolbina, v katero se devajo svetinje pri vsakem posvečenem oltarju. Vsak oltar mora biti posvečen, da se sme na njem opravljati presveto daritev. Ako se pri posvečevanju mazilita oba, menza in podstav, in ako se s tem maziljenjem združita v jedno neločljivo celoto, zove se tak oltar stalen; ako se posveti samo menza, podstav pa ne, imenuje se tak oltar prenašljiv.

Miza ali menza. Gornja plošča ali menza mora biti kamenita⁴⁾ in sicer mora biti iz celega kamena, a ne zložena iz več plošč, sicer se ne sme posvetiti kot stalen oltar.⁵⁾ Če pa ni mogoče dobiti tako dolge plošče, zlasti za dolge oltarje, zadostuje tudi, da je menza tako velika, da imata na njej kelih in hostija dosti prostora, torej, da se na njej konsekrira. Ta plošča mora biti torej na sredi in na sprednji strani, tam, kamor mašnik postavlja kelih. Za silo se torej lahko pridenejo na obeh koncih še druge plošče, toda v tem slučaju je posvečena samo srednja plošča, samo ta se mazili, samo ona se imenuje oltar v ožjem pomenu. — Druzega o menzi cerkev ne določuje, n. pr. kako more biti dolga, široka, debela, kako naj je izdelana; vse to je prepuščeno umetnosti.

Podstav. Drugi del oltarja je podstav, in sicer so tak podstav stebri, tako da ima oltar obliko mize, ali pa je podstav zidan navpično ali spodaj nekoliko ožje, da ima obliko sarkofaga. Menza mora biti s tem podstavom tesno združena.⁶⁾ Oltarji v obliki mize se smejo kot stalni oltarji le tedaj posvetiti, če menza leži vsaj deloma na zidu, bodisi zadaj ali na obeh koncih.⁷⁾ To določilo je dano gotovo le iz tega namena, ker bi se drugače delana ali samo na štirih stebrih ležeča menza lahko eksekri- rala. Po najnovejšem določilu se pa tirja le, da ta menza leži na štirih kamenitnih stebrih, torej bi se smela konsekrirati tudi menza s štirimi stebri, če prav zadej ne sloni na zidu: Consecrari potest (*altare*) ut *altare fixum, dummodo omni ex parte stipitibus lapideis adhæreat; crux quoties*

¹⁾ *Altare ab Episcopo consecratum aut in ecclesia consecrata erectum nequit destrui sine permissione Episcopi. In ecclesiis vero non consecratis quilibet iure suo potest altare consecratum destruere. Cap. Nullus presbyter.*

²⁾ *Mensa altaris sit ex aliquo integro et solido lapide. Ornat. Eccles.*

³⁾ I. Kor. 10, 4. — *Altare s. Ecclesie est Christus. Pont. rom. de Ord. Subdiaconi.*

⁴⁾ *Altaria, si non fuerint lapidea, chrismatis unctione non consecruntur. Conc. Agathens. Cap. Altaria.*

⁵⁾ *Mensa ex integro lapide constituatur. S. R. C. 17. Jan. 1843. Fanen.*

⁶⁾ *Pont. Rom. De altare. consecr.*

⁷⁾ *S. C. R. 20. Dec. 1864.*

commode et convenienter signari nequeat oleo in posteriori stipite, erit signanda in crassitie anteriori tabulae, quae altaris mensam constituit (C. R. 16. Jan. 1880.). Po ravno tem določilu (ad num. 4.) bi se smel konsekrirati tudi oltar, ki je v sredi votel in zidan le na štirih straneh. V srednjem veku so bile v oltarjih mnogokrat take dolbine, v katere se je prihajalo skozi vrata, zadej ali na koncih. V te votline so semtertja hodili molit, ali so bile spravljene v njih svetinje, največkrat pa so hranili tu kakovo cerkveno orodje ali staro šaro vkljub mnogim prepovedim cerkvenih zborov (Coll. Lac. V. 530.) — Ako je podstav zidan, mora biti zidan iz kamna; ko bi bil zidan ves iz opek, bi se ne smel posvetiti kot stalen oltar. Menza se namreč pri posvečenju zveže s podstavom v eno celoto; to pa zahteva, da je oboje iz enake tvarine. Ako torej ni mogoče napraviti vsega podstava iz obdelanega kamna, se na čveterih oglih napravijo kameniti stebri iz enega ali iz več kosov, tako da gornja plošča leži na kamenitih stebrih, prostor med stebri pa se napolni z opekami. Svetost oltarja zahteva, da je ves podstav zidan iz kvadrov, ne pa samo iz drobnega kamenja. Še bolj pa se to zahteva pri tistih oltarjih, pri katerih se grob dene v podstav. Gotovo bi ne bilo dostojno, da bi se svetinje devale v tako boren grob, ali da bi se mazilil tako slabo delan grob.

Grob (sepulcrum). V vsakem oltarju, stalnem in prenašljivem, morajo biti svetinje mučencev in sicer več mučencev, ne enega samega. To je razvidno: 1.) iz molitve: Oramus te Domine . . . quorum reliquiae hic sunt; 2.) rimski pontifikal pravi: Reponit vasculum cum reliquiis; 3.) rimska kongregacija je to naravnost zapovedala.¹⁾ Svetinje samo blaženih ni dovoljeno devati v oltar.²⁾

Svetinje morajo biti mučencev, kajti na grobeh mučencev so darovali v katakombah sv. daritev, ker na vsem svetu niso našli svetejšega prostora, kakor je bil grob mučenca, pa tudi svetih ostankov mučenca niso mogli bolje častiti, kakor da so na njih opravljali sveto daritev. Te svetinje dalje povzdigujejo dostojnost oltarjevo in nam kažejo, kakšne priprošnjike imamo pri Bogu³⁾ in kako prekrasen sad donaša presveta daritev. V skrivnem razodenju sv. Janeza beremo: „In ko je bilo odprlo peti pečat, sem videl pod oltarjem duše pomorjenih zavoljo besede božje, in zaradi pričevanja, ki so ga imeli.“⁴⁾ Ni pa prepovedano pridevati svetinje drugih svetnikov, zlasti patrona cerkvenega; še celo svetinje druge vrste (n. pr. obleka), razven križa Kristusovega, se smejo devati v oltar.

Dolbina, v katero se pokladajo svetinje, zove se grob (sepulcrum). Po določilu rimskega pontifikala se svetinje ne pokladajo neposredno v to dolbino, ampak se denejo v čisto, dobro zaprto posodico, v katero svetinjam pridevajo tri kosce kadila in pri stalnem oltarju še potrdilno pismo škofovo. Ta posodica je iz cinka ali dražje kovine, ovita z žico in dobro zapечатena, da ne zarjavi, in se dene še v drugo kristalno ali stekleno posodo. V srednjem veku so bile te posode navadno svinčene ali steklene.⁵⁾

Grob ali dolbina, kamor se pokladajo svetinje, se napravi na čveteren način.⁶⁾ Napravi se prvič v gornji plošči. Vdolbe se kakih 17 cm od roba, 15 cm široka in 7 cm globoka jamica, ki se pokrije s 3:50 do 4 cm debelo ploščico; na ploščico se vdolbe majhen križec. Ta plošča je sigillum sepulcri. Prilegati se mora prav dobro v jamico, tako da je

¹⁾ Reponendae in sepulcro reliquiae ss. martyrum. 6. Octob. 1837.

²⁾ S. C. Ep. 10. Junii 1587. in S. C. R. 7. Sept. 1630.

³⁾ Sub altare Dei sedes accepistis, sancti Dei, intercedite pro nobis. Pont. Rom. de alt. consecr.

⁴⁾ Razod. 6, 9.

⁵⁾ Otte. Kunstarchaeologie.

⁶⁾ In medio tabulae altaris a parte superiori — vel in stipite a parte anteriori, aut posteriori — in medio summatis stipitis. Pont. Rom. De consecr. alt.

prav gladko s površjem velike plošče. Dno groba mora ostati še kake 3 *cm* debelo. Ta jamica mora biti prav dobro oglajena, da jo škof lahko mazilijo. — Grob se napravlja drugič spredaj v podstavu, nekako v sredi, ter se pokrije s ploščo. Votlina mora biti tako velika, da škof lahko z roko sežejo vanjo. V tem slučaju je oltarna plošča lahko tanjša; toda prostor med gornjo ploščo in do dna votline mora biti zidan iz naravnega kamena; v opeko ali cement ne sme biti napravljen grob.¹⁾ Isto velja, ako je tretjič grob na zadnji strani podstava; v tem slučaju mora biti tudi spredaj vdelana plošča s križem, da se lahko vé, kje so svetinje. Na ta način so starejše čase pokladali svetinje v oltar, zdaj pa rajši na prvi način, kar je tudi najpripravnnejše, ker se neposredno na svetinjah opravlja presv. daritev. Najbolj varen je grob pred poškodovanjem, če je napravljen četrtrič na gornji strani podstava. V tem slučaju pokriva grob vélika oltarna plošča, male ploščice torej ni treba; tak oltar eksekrirati ni drugače mogoče, kakor s silo. Ker se pa pri taki napravi gornja plošča poklada na oltar še le pri posvečenju, se to opravilo, že samo na sebi dolgo, preveč zavleče. — Grob znotraj ne sme biti obložen s kovinskimi ploščami, kajti zahteva se, da je kamenit; mora pa biti dobro oglajen, da ga škof tem lažje mazilijo.

Oltar je nepremakljiv v dvojnem pomenu; v prvem, kakor smo zdaj omenili, to je, da je maziljena plošča in tudi podstav; v drugem pomenu pa, da ima nepremakljiv podstav in da je tudi portatile na njem nepremakljiv. Za oltarne odpustke, kateri so združeni z nepremakljivimi oltarji, zadostujejo oltarji druge vrste, ker se odpustki združujejo ne zaradi slovesnega posvečevanja, ampak zaradi stalnega prostora, na katerem ostajajo nepremakljivi v cerkvi.²⁾

Ako se nepremakljiv oltar prve vrste, to je tak, da sta plošča in podstav združena v jedno celoto, prenese cel in nepoškodovan na drug kraj, ni eksekriran.

Prenašljiv oltar (*altare portatile, alt. mobile, itinerarium*) je pripravljen le za izjemne slučaje. Rabili so ga ob času preganjanja, ko so razruševali cerkve, da so mogli iz svojih zbirališč pregnani kristjani v zasebnih hišah, na popotovanju i. t. d. opravljati sv. daritev. Dandanes take oltarje rabijo zlasti misijonarji v poganskih deželah, pa tudi navadno v samo blagoslovljenih cerkvah, dokler cerkev in oltar še nista konsekrirana. Pa tudi stranski oltarji v farnih cerkvah ali tudi veliki oltarji v podružnicah, ki niso posvečene, kakor tudi v kapelah in privatnih oratorijih, so navadno prenašljivi oltarji, kajti ne more se tirjati, da bi škof hodili posvečevat vsako podružnico in oltar, ali pa kak oratorij. Prenašljiv oltar je čveterooglata kamenita plošča, tako velika, da imata na nji dovolj prostora kelih in hostija.³⁾ Dolga in široka naj je torej 30—40 *cm*. Tudi ta oltar ima na sredi grob, kakor nepremakljiv oltar, v katerega se pokladajo svetinje, in mora biti posvečen. Tak portatile se poklada na oltarjev podstavek, in če se napravlja za dalj časa, naj se dela v podstavek tako, da je površje njegovo skoro enako visoko z drugim površjem podstavka. Ne sme torej preveč venkaj stati iz druge menze, da se kelih ne prevrne, pa tudi pregladko ne sme biti, da bi se ne vedelo, kje je portatile; poznati se mora vsaj toliko, da se vé, kam je dejati hostijo in postaviti kelih. Tak prenesljiv oltar s svojim podstavkom ni v nikakoršni zvezi; lahko se iz enega oltarja prenese na drug neposvečen oltar. Ker portatil ni v nobeni zvezi s podstavkom, sme biti podstavek lesen. Portatil mora biti tako debel, da se vanj lahko napravi grob, kateri se zakrije s ploščico, kakor pri nepremakljivem oltarju.

¹⁾ In dioec. inveniuntur altaria, quorum reliquiae non lapide sed caemento obiectae sunt. — An possit celebrari? — R. operculum non ex caemento, sed ex lapide confici debet. S. R. C. 30. Aug. 1901.

²⁾ Ex secretaria s. Cong. Indulg. 26. Martii 1867.

³⁾ Ara lapidea, similiter ab Episcopo consecrata, in eo inserta, quae tam ampla sit, ut Hostiam et maiorem partem Calicis capiat. Miss. rubr. gen. XX.

Semtertja se poklada portatil v dolbino na podstavu tako, da je grob navzdol obrnjen. Rimski pontifikal tega nič ne omenja; vrhu tega ni maziljena notranja stran ploščice, na kateri v tem slučaju leže svetinje, ampak dno groba je maziljeno; tudi spodnja stran portatila, na katero se zdaj poklada kelih, ni maziljena, ampak gornja. Grob se sicer na ta način vloženem portatilu ne poškoduje tako lahko, vendar bi iz omenjenih vzrokov ne bilo priporočati takega vlaganja.

Tak portatil ni delan po smislu pontifikala rimskega; po tem je portatil le menza oltarna v manjši meri z grobekom v sredi. Grobek se pa odpira od zgoraj, ne od spodaj. Pri teh pa se odpira od spodaj, sigillum ni položen na grobek, marveč je tla grobekova. Tudi ni posebnega vzroka, da bi se tako izdelovali. Kdor hoče vedoma in nalašč oltar končati, bo storil to lahko, če je prav sigillum spodaj.

V nekaterih krajih imajo portatili grobek vsekane sprédaj, ne na sredi; taki niso dovoljeni: „*Altaria, quorum sepulchrum sive confessio non in medio lapidis, sed in ejus fronte fuit effossum, ea non sunt admittenda.*“ (S. C. R. 24. nov. 1885.) Rabiti pa bi se smeli taki portatili posvečeni pred navedenim dekretom, pozneje pa ne, ker bi bilo posvečenje dvomljivo.

Ako se oltar ne posveti precej, in je potrebno, da se na njem še rabi prenašljiv oltar (portatile), izdolbi se lahko za grob večja jama, da se začasno portatil postavi v njo; vprašanje je le, če ta jama ni prevelika za grob in za gornjo ploščo (sigillum), zaradi tega se to ne priporoča.

Portatil „in modum altaris fixi“ naj se tako položi na oltar, da kelih in hostija gotovo stojita na maziljeni plošči. — Ker glavne rubrike portatil zahtevajo le za sv. daritev, se sklepa, da za tako zvane oltarje (caerem. episc. II. 33. n. 22.), na katere se n. pr. svetega Rešnjega Telesa dan postavlja Najsvetejše v monštranci, ni treba portatila; kjer se pa lahko postavi, bi se smelo to zgoditi vsaj „de convenientia“.

V srednjem veku so delali portatile iz dragocenega kamena, iz marmorja, jaspisa, ahata, porfirja i. t. d., okvirjali so jih z dragocenim lesom, zlatom, srebrom ali pozlačenim bakrom, ozaljšanim s podobami svetnikov, angeljev, ki so bile delane v nielo ali emajlu ali pa so bile cizelirane. Ako se hranijo v oltarčkih večje relikvije, ima obliko sarkofaga ali lesene škrinjice, olepšane s skulpturami iz slonove kosti, srebrnimi ali zlatimi ploščami i. t. d.

Posvetitev oltarja.

Že v starem zakonu bilo je zapovedano, da naj se oltarji posveté z maziljenjem (II. Mojz. 30. 28.). Verjetno je, da so jih tudi apostoli s sveto krizmo ali vsaj s svetim križem posvečevali.

Oltarje posvečevati imajo oblast škofje. — Opati, imajoč ta privilegij, smejo posvečevati oltarje le v cerkvah svojega reda.¹⁾ — V samo blagoslovljeni cerkvi se vendar sme oltar posvetiti.²⁾ — Po strogem pravu (in rigore juris) se zdi, da ni bistveno potrebno pri posvečevanju na oltar pokladati relikvije,³⁾ toda v praksi se ne sme opuščati ta starodavna šega.⁴⁾ — Med eno sveto mašo smejo škof posvetiti več oltarjev v eni cerkvi.⁵⁾ — Na neposvečenem oltarju ni dopuščeno maševati; kdor bi to delal, bi se smrtno pregrešil.⁶⁾ — Z dovoljenjem svetega Očeta sme vsak duhovnik posvetiti oltar. V daljnih misijonih je nekaterim misijonarjem to dovoljeno.

Kar sta papeža Evarist in Silvester določila, zapoveduje cerkveni zbor v Agde (506): *altare placuit non solum unctione chrismatis, sed etiam sa-*

¹⁾ S. R. C. 16. Aug. 1644.

²⁾ S. R. C. 12. Sept. 1857.

³⁾ „*Chrismatis unctione et sacerdotali benedictione sacrantur altaria.*“ Cap. Altaria 2. de consecr. Dist. 1.

⁴⁾ „*Evertantur altaria, quæ sine Sanctorum reliquis eriguntur.*“ Cap. Placuit 26. de consecr. Dist. 1.

⁵⁾ „*Noveris, quod plura in ecclesia altaria simul poteris consecrare.*“ Cap. Cum. sis. 5.

⁶⁾ In altari non consecrato nemo celebrare potest. Cap. Altaria. 2. De consecr. dist. 1.

cerdotali benedictione consecrari. Ta „benedictio sacerdotalis“ pomenja blagoslov škofov, kajti v ravno tem zboru je bilo prepovedano, drugim mašnikom blagosloviti oltarje. Oltar v katoliški cerkvi je symbolum et quasi centrum unitatis ecclesiae, in prav zaradi tega je po starodavni šegi le škofu dovoljeno oltarje postavljati v svoji škofiji, kajti on je zastopnik cerkvene edinosti.

Vsaj veliki oltar v posvečeni cerkvi mora biti nepremakljiv. Cerkev želi, da bi bili tudi drugi posvečeni, kakor se je delalo v starejših cerkvah. Vendar prenašljivi oltarji niso prepovedani in v novejših časih se taki pogosto nahajajo.

Oltar je treba varovati, da se ne poškoduje. Najbolj je treba paziti, da ne izgubi posvečenja, da se ne eksekriira. Posvečenje izgubi nepremakljiv oltar, ako se gornja plošča privzdigne, da se odtrga od postava; kajti pri konsekraciji so škof ploščo in podstavek z maziljenjem združili v jedno celoto in ta celota se pretrga s takim ravnanjem.¹⁾

Premakljiv in nepremakljiv oltar je eksekriiran: 1. propter quantitatem fracturæ, to je, če je menza tako razbita, da se ne more več imenovati celota; 2. propter unctionum fracturam enormem, to je, če je odbit kos plošče, na katerem je vsekani križec. Ako se dvomi, se li poškodovanje more imenovati veliko ali majhno, odločijo škof, kaj je storiti. Portatil je eksekriiran, če je tako razbit, da na njem ni prostora za kelih in hostijo. Če je pa le nekoliko odbit na oglu, ali le nalomljen, to nič ne škoduje.²⁾ Vendar pa se spodobi, da je plošča cela in ne nalomljena, ker pomeni popolnost Kristusovo;³⁾ 4. ako se zlomi mala ploščica, s katero je pokrit grob, v katerem so relikvije, ali če se ta plošča samo privzdigne, da se pogleda, so li v grobu svetinje ali ne, ali če se popolnoma odloči cement, s katerim je bila plošča zazidana na grob, — je oltar eksekriiran; ravno tako tudi ne sme katerikoli si bodi duhovnik privzdigniti plošče, položiti v grobek svetinje in ga zopet zapreti. V tem slučaju mora biti oltar vnovič posvečen. Ako se pa odloči rudeči pečat, katerega škof pritisnejo na oltar, zaradi tega oltar ni eksekriiran. Sicer se pravi: fracto sigillo exsecratur altare, toda ta sigillum ne pomenja tega rudečega pečata, ampak malo ploščico na grobu.

Nepremakljiv oltar se posveti takrat, kakor cerkev, akoravno se lahko posveti tudi posebej, pa po drugem obredu. — Ako nepremakljiv oltar izgubi posvečenje, cerkev ni zaradi tega eksekriirana in če je cerkev eksekriirana, oltar zaradi ga še ni eksekriiran, kajti cerkev in oltar nista v tako tesni medsebojni zvezi, kakor menza in podstavek. — Ako je pa cerkev oskrunjena (polluta vel violata), je oskrunjen v njej tudi nepremakljiv oltar, premakljiv oltar pa ne, kadar se pa očisti cerkev je očiščen tudi nepremakljiv oltar.

Ako na posvečenem oltarju, bodisi nepremakljivem ali premakljivem, mašuje kak izobčenec, oltar ne izgubi posvečenja.⁴⁾

Treba je paziti zlasti na cerkvenika, da pri ozaljševanju ali popravljanju oltarja, ali pri kaki drugi taki priliki ne hodi po oltarji v čevljih, da ne poškoduje oltarja.⁵⁾

¹⁾ Altare, in quo tabula ... remota fuerit ... debet non immerito consecrari. Cap.: Quod in Dubiis 3.

²⁾ Cum tabula altaris enormiter laesa non fuerit, nec altare debet denuo consecrari. Cap. Ligneis 6.

³⁾ Nullum foramen habere debet altare, ex actis ecclesiae Mediolanensis, ad designandam, undequaque plenitudinem et integritatem Christi. S. Thom. 3. p. quaest. 82. art. 5.

⁴⁾ Cap. A nobis, de sacramentis non iterandis.

⁵⁾ Si altare ascendendum est, calcei vel crepidae sunt exuendae, et altaris mensa panno vel coris est tegenda. Ornat. eccles. cap. 50.

Pod oltar se ne sme nihče pokopavati, še pod gornjo stopnico ne sme seči grob; na takem oltarju bi se ne smelo maševati, dokler ni truplo prenešeno.¹⁾

Nikakor se ne spodobi, da bi se v oltarjevem podstavu napravljale shrambe za metle, omela, lampice ali drugo ropotijo;²⁾ to prepoveduje že svetost kraja, na katerem so hranjene svete relikvije in na katerem se opravlja presveta daritev.

Število oltarjev.

Ker je odvisno od velikosti cerkve in od števila mašnikov, koliko naj je oltarjev v cerkvi, ne določuje ne misal ne ceremonial, koliko oltarjev sme biti v cerkvi, le partikularna določila semtertja govore o tem. Kmalu prve čase je bilo navada delati več oltarjev v eni cerkvi. Vendar preveč oltarjev cerkev ni odobrila.³⁾

Po navodilu sv. Karola Borom. zadostujejo v navadnih farnih cerkvah po trije oltarji. Sploh pravijo, naj je toliko oltarjev, da prenakopičeno število oltarjev ne škoduje notranji lepoti cerkveni. V nekaterih cerkvah je bilo veliko preveč oltarjev; v škofijski cerkvi v Sevilli jih je bilo menda osemdeset.

Za protestantovsko službo božjo zadostuje en sam oltar. Ta duh je vplival na zbor v Pistoji 1785, ki je res zahteval, naj je tudi v katoliških cerkvah po en sam oltar. To zahtevanje pa je zavrгла cerkev. Janzenistom sta bila posebno dva oltarja pri slavlouku pred korom trn v peti.

Starokrščanska bazilika je imela le po en oltar, bizantinska cerkev ima tudi le en oltar. Ker so morali duhovniki in vsa azistenca s škofom vred, ki je maševal, prejemati sveto obhajilo, ker je bilo še celo navadno, da so škofje posvečeni kruh razdeljevali in razpošiljali med posamezne cerkve, čemu bi bilo več oltarjev v eni cerkvi? Le v tistih cerkvah, kjer je bilo po več odličnih svetišč, recimo: v cerkvi Božjega groba v Jeruzalemu, je bilo tudi po več oltarjev. Enemu oltarju so dajali tudi simboličen pomen. „Eno meso je našega Gospoda Jezusa Kristusa, en kelih za njegovo presveto kri, en oltar, kakor je en škof,“ piše sv. Ignacij. Tudi sv. Hieronim govori o enem samem oltarju. — Pa kmalu se je spremenila praksa in že v katakombi sv. Pretekstata so našli v enem hramu tri oltarje in gotovo je, da je Konstantin v Lateranski baziliki postavil 7 oltarjev. Za dōbe Gregorija Velikega beremo o 13 oltarjih v eni cerkvi; za dōbe Karola Velikega je bilo v St. Galenu 17, v Jorku 30 oltarjev, da je cesarsko določilo moralo prepovedati preveč oltarjev. Ko je prišlo v navado vsakdanje maševanje, je bilo zlasti po samostanih treba po več oltarjev; ko je bilo vstanovljenih več maš, ko so tudi posamični cehi v cerkvah hoteli imeti svoje oltarje, je število oltarjev jako naraščalo. Imeli so svoje oltarje suknarji, mesarji, čevljarji, krojači, peki, kovači i. t. d. V cerkve je bilo na ta način prišlo preveč oltarjev, n. pr. v Monakovem 24, v Dancigu 46, v Ulmu 52, da je mnogo sinod moralo prepovedati po toliko oltarjev. V cerkvenem zboru v Mainzu l. 1261 je bilo prepovedano v eni cerkvi napravljati več kot tri oltarje. Toda starodavna skušnja je učila, da se težko odpravi stara navada, kajti zlasti po mestih je pobožno ljudstvo rado ustanavljalo nove oltarje, število duhovnikov

¹⁾ Cadavera prope altare non sepeliantur. Rit. Rom. De exequiis. — In eo altari, sub quo vel sub cuius praedella humata sunt corpora defunctorum, non debet celebrari missa, donec alio transferantur. S. R. C. 13. feb. 1666.

²⁾ Ornat. eccles. Cap. 39.

³⁾ De altaribus, ut non superabundent in ecclesiis. Cap. Car. Magn. a. 805. — Altaria superflua per eccles. paroch. omnino tollantur. Conc. Mog. 1261.

pa se je množilo. Pobožne in imovite družine so rade zapuščale spomenike cerkvi, misleč da ne morejo postaviti boljšega spomenika, kakor če ustanove oltar, kajti daritev je največje, kar človek Bogu more dati, in oltar najsvetejši prostor. Imamo cerkve, v katerih je bil v začetku prostor odmenjen le za en sam oltar ali za tri, pozneje pa so bili ustanovljeni novi in prizidane so bile nalašč v ta namen nove kapele.

Kje naj stoji oltar?

Jedro krščanskega bogočastja je sveta daritev; zato je oltar, na katerem se opravlja ta presveta daritev duhovno središče v cerkvi. prostor torej, na katerem naj stoji oltar mora biti najodličnejši. V starokrščanskih bazilikah stoji pred apsidno en sam oltar na najodličnejšem prostoru. Res veličastna je taka bazilika; vso pozornost nase obrača središče bogočastja, veliki oltar. Ko so poznejšo dōbo napravljali po več oltarjev, so morali v romanski dōbi skrbeti, da so za vse oltarje dobivali primernih prostorov. Dajali so stranskim ladjam apside, ali so jih podaljševali čez prečno ladjo, in v te apside so postavljali oltarje — zdaj je bilo prostora v cerkvi za tri oltarje. Pri večjih cerkvah so dobile tudi prečne ladje svoje apside in tudi tukaj je bil prostor za oltarje. Še poznejšo dōbo so v katedralah in samostanskih cerkvah krog velikega oltarja napravljali obhod in v njem venec kapelic, v katere so postavljali oltarje. V velikih gotskih cerkvah, kjer so bili okrog oltarja obhodi in kapelice, kjer je bilo po pet ladij, je bilo za oltarje dobro preskrbljeno, toda pri drugih navadnih cerkvah oltarji niso imeli pravega prostora. Napravljali so jih ob stranskih stenah, kar pa ni nič kaj prilično, ali prislanjali jih k stebrom, kar je še manj dostojno. — Večjo pozornost, kakor gotika je obračala na primerne prostore za oltarje italijanska renesanca. Pri teh cerkvah nahajamo stranske paralelne kapele in v njih oltarje. In take stranske kapele, večje ali manjše se nahajajo v veliki mnogovrstnosti skoraj v vseh renesanskih cerkvah. V romanskih in gotskih cerkvah na eno ladjo skoraj ni bilo mogoče napravljati več kakor po tri oltarje, velikega in dva pred slavolokom; v renesanski cerkvi z eno ladjo pa se napravi lahko več stranskih kapelic in tu je prostor za oltarje prav primeren.

Oltarji naj stojé na kraju, svoji častitljivosti in vzvišenemu namenu primernem. Sv. Karol Bor. in zbori v Aixu (l. 1585), v Beneventu (l. 1693) in Aignonu prepovedujejo postavljati oltarje preblizo duri, pod prižnico, pod orglje, na grobe ali k stebrom. Tudi naj se ne postavljajo na zahodni strani, da bi bili nasproti velikemu oltarju. Kjer je po več kapel ob straneh cerkve, naj so obrnjeni oltarji proti vzhodu, kakor veliki oltar, če so le kapele zadosti globoke, da morejo stati na vzhodni steni.

Pri Judih je moral stati oltar nizko,¹⁾ krščanski oltar pa naj stoji visoko, saj pomenja goro, na kateri se je opravljala prvič presv. daritev. Po dveh ali treh prarih naj se prihaja k oltarju ali vsaj po jednom, k velikemu po treh ali petih.²⁾

Vsaj veliki oltar naj stoji na prostem, da se more hoditi okrog njega, kajti rimski pontifikal zahteva, da naj škof sedemkrat gredō okrog oltarja.³⁾

¹⁾ II. Mojz. 20. 26.

²⁾ „Gradus tres adhibeantur... ubi vero pro ecclesiae altarisque majoris amplitudine gradus plures esse possunt, ibi quinque extrui poterunt. Instr. fabr. l. I. cap. 12.

Pontifex circuit septies tabulam altaris. Pont. Rom.

Okvirji okrog menze naj se ne napravljajo, niso liturgični, ne praktični. Nihče ne rabi takih okvirjev v svoji obednici pri mizah, in miza je oltar, na kateri se zavživa nebeška jed.

Tabernakelj.

Doslej smo govorili samo o oltarju. Kristus je v presv. daritvi središče naše liturgije, a pričujočnost Njegova med nami je središče vseh naših molitev, vseh naših želja, Jezus hoče v presv. Zakramentu med nami prebivati do konca sveta in On je tu središče naše vere, našega upanja in vse naše ljubezni. Med nami je pričujoč, pa kje biva On? Kakšno stanovanjsko so mu pripravljali od tistega časa sem, ko je zapustil zemljo ter se vzdignil v nebesa? Ako cerkvena arheologija preiskuje vsako najmanjšo stvarco, katera je bila v kaki dotiki z bogočastjem je gotovo zanimivo, da vemo, kje se je skozi stoletja hranilo presv. Rešnje Telo.

I. dôba. Ako hočemo zgodovino tabernakeljna natančneje razumeti, moramo seči nazaj v tiste čase, ko so se nanašale na hranitev presv. Zakramenta besede: „sacramentum regis abscondere bonum est,“ kajti, katera skrivnost je večja, kakor ta. Kje in kako se je to dôbo hranjevalo presv. R. Telo ne moremo vedeti natančno, kajti vse je bilo skrivnostno zaradi tajnostne discipline (disciplina arcani). Katehumeni so se zbirali krog svojega kateheta, razlagajočega najvažnejše verske resnice. Bile pa so še tajnostne resnice, o katerih katehumeni niso smeli ničesar izvedeti in med temi so bile resnice o sv. R. Telesu. — Mašnik je odmolil molitev pred zagrinjalom „oratio velaminis“, zdaj so odgrnili zagrinjalo, stopil je pred oltar in zagrinjalo so zopet zagrinjali med najsvetejšimi deli svete maše. — Sveta cerkev je bila poslušna zapovedi Gospodovi: „Ne dajajte svetega psom“ (Mat. 7. 6), Zato je skrbno varovala „Skrivnost kralja“, varovala je „sveto“, „biser“, zato ga je skrivala in molčala o njem.

Gotovo je, da so ta čas sv. R. Telo verniki hranili na svojem domu, kajti seboj so ga jemali domov, da so ga zavživali vsak dan nekoliko, ker se niso vselej mogli vdeležiti sv. daritve. Dijakoni pa tudi manjši cerkveni služabniki so vernikom na dom nosili sv. R. Telo. To nam pričuje dogodka sv. Tarzicija, ki se je rajši dal umoriti, kakor da bi bil izročil nevernikom presveti Zakrament, katerega je nesel pri sebi skritega vernikom na dom. Da so pa verniki sami domov jemali sv. R. Telo in ga doma zauživali to izvemo nedvomljivo iz nauk, katere daje Tertulijan (160—220) krščanski ženi nevernikovi: „Tvoj mož naj ne izvé, kaj zavživaš vsak dan pred navadno jedjo.“ — Gotovo je, da so verniki domá hranili sv. R. Telo. Ne moremo si pa skoraj misliti, da bi Cerkev sama ne bila hranila tega presv. Zakramenta v katakombah ali v hišnih bazilikah, če je bilo le količkaj mogoče in varno; a ne more se strogo dokazati, kje in kako so ga hranili; kajti nekateri izreki zapovedujejo, naj se presveto Telo varno hrani, drugi pa govoré o tem, da naj nič ne ostaja od svete daritve. Zgodovinar Evagrijev pové, da je bila v Carigradu stara navada, da so posvečeni kruh povživali otroci, ako ga je kaj ostalo.¹⁾ Ako je pa Cerkev dovolila vernikom doma hraniti sv. R. Telo, hranila ga je gotovo tudi sama, kajti imela je bolnike, ki so želeli prejeti sv. popotnico; imela je mučence, katere je rada okrepčavala z nebeško jedjo, preden so šli v zadnji boj; imela je spokornike, kateri niso smeli domá imeti hranjenega sv. R. Telesa, vendar pa so v smrtni nevarnosti prejemale ta sv. Zakrament. Evzebij Cez. (1340) pripoveduje, da je Serapion, spo-

¹⁾ Hefele, Conc. I. str. 345.

kornik v Aleksandriji, umirajoč želel prejeti sv. R. Telo. Poslal je po noči k duhovniku svoje fare in ga prosil za sv. Zakrament. Akoravno je bil duhovnik tako bolan, da ga mu ni mogel nesti sam, izročil je presv. R. Telo dečku, katerega je poslal umirajoči bolnik k njemu. — Iz tega lahko sklepamo, da so prve čase sploh hranili duhovniki za cerkvene namene presv. R. Telo. Zbirali so se verniki to dōbo k službi božji v bazilikah privatnih hiš. V teh hišah pa niso vselej prebivali tudi duhovniki; a ondi, kjer so tudi duhovniki tu prebivali, so hranili gotovo tudi v teh bazilikah sv. R. Telo. Ako so pa stanovali drugod, sv. Zakramenta skoraj gotovo niso hranili v teh bazilikah, ampak pri sebi v svojem stanovanju, kajti ob času preganjanja ni bilo varno v takih bazilikah, duhovnik pa je varuh tega presvetega Zakramenta, imel ga je blizu sebe za umirajoče, za spokornike, za mučence i. t. d.

II. dōba. Z letom 313. se pričenja nova dōba za cerkveno življenje in za cerkveno umetnost. Škofje niso več v privatnih bazilikah opravljali službe božje, da, še celō prepovedovali so službo božjo v privatnih hišah, da bi se ne vgnjezdilo kako strankarstvo ali sumljiv separatizem. Zidali so v največjih mestih bazilike, v njih so gospodarili prav po svoji volji in urejevali vse, kar je bilo potrebno za bogočastje. Gotovo je, da so odločili tudi tam sv. Zakramentu najlepši, najdostojnejši prostor med ljudstvom in med duhovniki, namreč na oltarju, akoravno o tem še nimamo nobenega določila. Nicejski cerkveni zbor zapoveduje deliti umirajočim sveto popotnico, a kje naj se hrani, ne določa nikjer. Natančneje naznanjajo ta kraj apostolske konstitucije, rekoč: Potem, ko so bili obhajani vsi verniki možkega in ženskega spola, naj diakoni vzamejo to, kar je ostalo, in naj spravijo v pastoforije,¹⁾ to je v prostore, odločene za shrambo presv. R. Telesa in za drugo cerkveno orodje, kajti samo za sveto R. Telo bi ne bilo treba več takih prostorov. Kakšni pa so bili ti pastoforiji in kje so bili, ne moremo vedeti. V katakombah sv. Kalista je neka kapelica, v kateri se je skoraj gotovo hranilo sv. R. Telo. V tej kapelici je 43 cm visoka dolbina v steni; nad dolbino je zadnja večerja, okoli nje so podobe, nanašajoč se na presv. Zakrament. Ta kapelica je skoraj gotovo pastoforij cerkve, katera je le malo stopinj od nje. Mnogokrat se je sv. R. Telo prenašalo šele pred sv. mašo na oltar.²⁾

Pa tudi na oltarjih so shranjevali ta čas sv. R. Telo, kajti oltarji so se mogli zagrinjati od vseh strani, na ta način je postal pripravna in dostojna shramba za sv. R. Telo. Izpod strehe ciborija je visel nad oltarjem golobček, v katerem je bilo hranjeno sv. R. Telo. Tudi na vzhodu je bila taka šega in o sv. Baziliju se pripoveduje, da je vzdignil kruh po dokončani daritvi, ga razlomil na tri dele in en del shranil v zlatega golobčka, visečega nad oltarjem. — Prejšnja navada, sv. R. Telo seboj jemati na dom, se je še ohranila po preganjanju, ko je cerkev dobila večjo prostost, kajti tako splošne navade se ne dajo odpraviti na migljaj.

Natančne preiskave so dokazale, da je bilo sv. R. Telo hranjeno, vsaj od četrtega stoletja sem, v cerkvi in sicer na oltarju, ali drugod.

Posode za sv. R. Telo. Tudi o posodah, v katerih se je hranilo sv. R. Telo, ohranila so se nam nekatera poročila. Verniki, ki so jemali domov sv. R. Telo, so ga hranili v belem prtiču ali v mali skrinjici (arca).

¹⁾ *πάστος*, thalamus, capella; *παστοφόριον* pomenja v starih hišah = thalamus; pri grškem tempelju notranjo celico za malika, ali zakladnico tempeljna. Sv. Hieronim piše: pastophoria, thalamus, je tisti posvečeni kraj, kjer leži telo Kristusovo, ki je ženin sv. cerkve in naše duše.

²⁾ Hefelee, II. 277.

Sv. Ciprijan pripoveduje o ženi, ki je hotela z nevednimi rokami odpreti skrinjico, da je ogenj šinil iz skrinjice, kar jo je silno prestrašilo.¹⁾

Timotej, patriarh aleksandrijski, je poslal l. 525. etiopskemu kralju sv. R. Telo „in theca argentea“. — V cerkvi je bilo hranjeno sv. R. T. v posodi, nalični golobu; imenovali so jo: *peristerá*, *columba*. Ta posoda je bila simbol Kristusa in sv. Duha; bila je jako priljubljena, pa tudi primerna, kajti pomenjala je, da Kristus pri sv. daritvi po posredovanju sv. Duha dobiva evharistično podobo kakor nekda pri svojem včlovečenju. Pomenja pa tudi kaj lepo bivanje Jezusovo v nedolžni, čisti duši, golobici. Znotraj so bili ti golobčki otlí in so stali na krožniku (na pateni), visečem na verižicah tako, da se je golobček lahko postavljaj na oltar, ali pa je visel nad oltarjem izpod ciborija. Ti golobčki so bili jako dragoceni; srebrni, zlati, okrašeni, kar je bilo mogoče najlepše z biseri in dragimi kameni; kajti Jezusu v presvetem Zakramentu so hoteli napravljati najlepše bivališče. Takega golobčka na pateni, ki je bil okrašen z 215. dragimi kameni in je tehtal 30 funtov, je daroval Konstantin baziliki sv. Petra v Rimu. V zakladnicah se še dandanes hranijo taki golobčki, n. pr. v Solnogradu, v Amiensu i. t. d.

Razven golobčkov so imeli še drugačne shrambe za sv. R. Telo, namreč stolpiče (*turris*). V stolpič, ki je stal na oltarju, spravili so golobčka; bil je torej podoben tabernakeljnu ali monštranci, v kateri je bil golobček na mestu sedanje lunule. Oblika stolpiča je bila jako priljubljena, ker je bil grob Jezusov vsekán v skalo v obliki stolpiča.²⁾ Grob Gospodov je bil namreč, kakor kažejo stari opisi, spodaj kvadratičen, zgoraj tanjši, šilast, (quadrano in immo et in summo subtilis). Včasih je golobček stal na stolpiču. — Imeli so tudi simboličen pomen, kajti naznačjali so moč kralja, bivajočega v stolpu (*turris fortitudinis*). — Tudi stolpiči so bili zelo dragoceni in silno čislani, kajti hranili so predragi biser, Jezusovo presveto Telo. — V zakladnicah se semtertja še nahajajo nekdanji stolpiči, n. pr. v bogati kapeli v Monakovem hranijo stolpič, ki ga je kralj Arnolf daroval sv. Emeranu v Regensburgu. Visok je dva čevlja in silno dragocen.

Še druga shramba za sv. R. Telo je bila puščica, piksida, (*pixis*, *capsa*, *arca*). Tudi puščica je visela nad oltarjem izpod ciborija kakor golobček, in zlasti na Francoskem se je ohranila dolgo časa tudi pozneje, ko niso več napravljali ciborijev. Namesto ciborija so postavili zavito, naprej molečo palico, na tej palici je visela puščica. Še v 18. stoletju se je nahajala taka shramba za sv. R. Telo v Dijonu, v Port Royalu, v Orleanu i. dr. Toda ta shramba se je morala umakniti revoluciji, a ohranila se je v grški cerkvi do današnjih dni; še dandanes imajo „*suspensio*“ zakrito z velumom — imenujejo jo „*peristerium*“ (golobček). — Golobček in puščica, viseča nad oltarjem, sta bila zagrñjena že prve čase z lepim in dragocenim zagrñjalom, velumom. — V devetem stoletju je določil cerkveni zbor Turonski, da vsak duhovnik mora imeti puščico, dostojno za tako vzvišen Zakrament, da more v nji hraniti sv. popotnico za umirajoče. — Vidi se iz tega kanona, da oblika puščice ni bila določena, ampak rečeno je le, da mora biti dostojna, svetosti tega sv. Zakramenta primerna.

Vse posode sploh za shrambo sv. Zakramenta so imenovali *conditorium* ali *eucharistiale*.

¹⁾ „Et cum quaedam arcam suam, in qua Domini sanctum fuit, manibus indignis tentasset aperire, igne inde surgente territa est.“ Ciprian de lapsis.

²⁾ Corpus vero Domini ideo deferitur in turribus, quia monumentum Domini in similitudinem turris foret scissum in petra. Du Cange.

III. Dôba. V romanski dôbi, v enajstem do 14. stoletja se je različno shranjevalo presv. R. Telo. Še v enajstem stoletju so dajali sv. R. Telo novoposvečenim mašnikom za 40 dni na dom in v 12. stoletju so ga seboj jemali duhovniki na popotovanje. Tudi cerkveni zbori nič gotovega ne določujejo, kje naj se hrani. Kjer je bil ciborij, je visel golobček ali puščica izpod ciborija, kjer je bil oltar z retabulo, je bila na oltarju palica zgoraj zavita in naprej moleča, na nji je visela posoda za sv. R. Telo (suspensio). — V trinajstem stoletju se je pričela nova dôba za shrambo sv. R. Telesa. Niso ga več spravljali samo v golobčke in puščice, ni viselo več nad oltarjem, pregrnjeno z zagrinalom — vzeli so sv. R. Telo z oltarja in ga jeli zapirati v dolbine, v omare v zidu. Ako pomislimo, da je vzela sv. Cerkev sv. R. Telo iz skrivnih shramb prvih stoletij in ga postavila na središnji, na najodličnejši kraj v cerkvi, na oltar, na njegov rojstni kraj, te shrambe v stenskih omarah ne moremo imenovati napredek, ampak nazadek. Presveta skrivnost, predragi biser je moral bežati in se skrivati v varnejše zavetje. To pa so zahtevale neugodne časovne okoliščine. Brez dvoma med te neugodne okoliščine štejemo vedne boje med papežem in cesarjem, v katerih bojih tudi marsikatera cerkev ni bila varna pred oskrunjenjem. Še nevarnejše so bile neverske ločine, vzdigajoče se zoper presveti Zakrament. Taki so bili Petrobruisiani, zoper katere je moral cerkveni zbor Tuluški l. 1119. zagovarjati pričujočnost Jezusovo v presvetem Zakramentu. Katarci v gorenji Italiji, Waldenci, Albigenci, vsi so napadali sv. Zakrament; niso pa le tajili tega sv. Zakramenta, temveč siloma so napadali cerkve in duhovnike, požigali cerkve, sv. hostije teptali z nogami. Okolnosti časa so torej zahtevale, da je Cerkev velevala varnejše shranjevati presv. Zakrament, in 12. ekumenični cerkveni zbor v Lateranu l. 1215. strogo zapoveduje, da se naj krizma in sv. Rešnje Telo hrani dobro s ključi zaklenjeno, da ga kaka drzna roka ne oskruni.¹⁾ — Toda ne samo hudobnost je zahtevala večjo varnost in previdnost, temveč tudi praznoverje in vraže. Sinoda v Chartresu (l. 1368.) veleva, naj se sv. krizma in sv. R. Telo hrani pod ključem zaradi vraž (sortilegia)²⁾. Ta sinoda tudi naznanja kraj, kje naj se hrani sv. R. Telo, in sicer ne več na oltarju, ampak na steni blizu oltarja.³⁾ Mnogo cerkvenih zborov zapoveduje dobro zapirati sv. R. Telo in zahteva, naj je spravljeno v čistem (mundo), dostojnem (honesto), zaznamovanem (signato), odličnem (singulari), vidnem (conspicuo) kraju; toda teh shramb ne opisuje natančneje in tudi ne veleva, kje naj je ta shramba.

Kje so torej hranjevali to dôbo sv. R. Telo, kam se je moralo umakniti iz oltarja? Ta kraj naznanja sinoda v Lüttichu, veleč, naj se telo Kristusovo dobro zaklepa v dostojnem kraju nad oltarjem, ali pa v posebni omarici („armariolum“).

Omarica je bila to dôbo tabernakelj. Kar se tiče omaric, treba je omeniti, da so se v njih hranile razne cerkvene reči. Imeli so omarice za svetinje, druge za sveto olje i. t. d. Tudi v zakristijah so imeli omarice, da so v njih hranili dragocene cerkvene posode; te so se zaklepale z železnimi vrati. Najvažnejše so bile omare, v katerih se je hranilo sv. R. Telo. Bile so te navadno na evangelijski strani v zidu ali pa tudi v zakristijah. Cerkveni zbor v Raveni zahteva, naj se varno in skrito hrani sv. Telo in sveto olje v cerkvah ali zakristijah, da ne pride do njih

¹⁾ „Statuimus, ut in cunctis ecclesiis chrisma et eucharistia sub fideli custodia clavibus adhibitis conserventur, ne possit ad illa temeraria manus extendi ad aliqua horribilia vel nefaria exercenda.“ Lat. 1215. can. 20.

²⁾ „Chrisma et eucharistia sub clave custodiatur propter sortilegia.“

³⁾ In pulchriori parte ecclesiae juxta altare corpus Domini reservetur. Synod. Chartres 1368.

kaka hudobna ali ženska roka. Te omarice so bile znotraj obložene z deskami zaradi vlažnosti, deske pa so bile prevlečene s svilo. Zaklepale so se prav dobro z železnimi prepleti. V gotski dōbi so jih olepšavali z arhitektonskimi členi; dajali so jim obliko stolpiča ali delali so na sredi čelo s fialami, konsolami, baldahini i. t. d. V te omare moralo je torej bežati presveto Telo Jezusovo pred brezbožnimi sovražniki. Vendar so pa ta čas sv. R. Telo hranili tudi na oltarju, zlasti na jugu, in razni cerkveni zbori velevaljo, naj biva na najodličnejšem kraju, to je na oltarju. Cerkveni zbor v Narbonu (l. 1509) n. pr. zapoveduje: Da bodo verniki vedeli, kje je sv. Zakrament, naj je tabernakelj sredi oltarja. Tudi Durand v svojem „Rationale“ govori o oltarju, na čegar zadni strani stoji tabernakelj.¹⁾ Dajali so tabernakeljnu lepo zunanjo obliko, izdelovali ga umetno in postavljali sredi oltarja, druge svetinje in podobe, nanašajoče se na presveto Zakrament, postavljali so okrog tabernakeljna, da se je vse združilo v lepo celoto. — Oblike gotških tabernakeljnov so jako različne, kakor so bili različni tudi oltarji. Pri nekaterih zadej na oltarju stoji stolpič, naličen fiali; pri drugih je podoben oltarjem s platnicami, stoji med podobami ali med svetinjami. — Sveto R. Telo je bilo lepo zavito v belem korporalu²⁾ v škrinjici, v golobčku ali v puščici, nalični stolpiču. Očitno izpostavljalo pa se je v monštranci, v kateri se je lahko gledalo od več strani.

IV. Dōba. Toda kmalo je lepše in prijaznejše prisijalo ljubo solnce verske navdušenosti. Slavno zmago nad sovražniki je doseglo češčenje presvetega Zakramenta po dolgem času s tem, da se je ustanovil praznik sv. R. Telesa, ki ga je cerkveni zbor v Lyonu l. 1264. proglasil za vso cerkev. Zdaj je bilo vse navdušeno za ta sv. Zakrament. Ne samo arhitekti, tudi slikarji so uporabljali vse svoje moči, da so v prekrasnih slikah slavili in povečevali ta presv. Zakrament; n. pr. Jean Eyk v svojem „molenje Jagnjeta“ (Anbetung des Lammes), Rafael v svoji „disputa“, Hubert Eyk v svojem „studenec življenja“ (Brunnen des Lebens). Praznik sv. R. Telesa se je očitno izkazovalo češčenje temu sv. Zakramentu; toda niso bili zadovoljni, da se je samo ta praznik kazal očitno in vidno pri procesiji, pričeli so posebno na Nemškem večkrat očitno izpostavljati sv. R. Telo. Za to izpostavljanje pa doslej navadna puščica ni zadostovala; iznašli so torej drugo posodo, v kateri se je sv. R. Telo kazalo očitno, kar pomenja beseda „monstrare“, „ostendere“. Tako so nastale gotške monštrance. Ta monštranca je dala povod, da je stenski tabernakelj dobil izpremenjeno obliko. Oblika monštrance je jako ugajala, jeli so napravljati velike kamenitne monštrance, in to so tako zvane božje hišice (Sakramentshäuschen). Bile so te hišice božje, kakor stenske omare sploh, na evangeljski strani oltarja; na nekaterih so stale precēj od oltarja blizu ladje, kajti sv. R. Telo tu notri ni bilo samo hranjeno, mnogokrat se je tudi izpostavljalo. Te hišice božje so bile kamenitne, lesene, slonokoščene ali kovinske. Imele so širjo ali ožjo nogo s stebлом, nalik kelihu in monštranci; na tem steblu je bila čveterokotna omarica z raznoterimi olepšavami, znotraj prevlečena s svilo in dobro zaprta. Nad to omaro je bil prekrasen, umetno izdelan stolpič z vsemi, gotskemu slogu lastnimi lepšavami; segal je tak stolpič včasih skoraj do stropa cerkvenega, na vrhu pa je bil upognen, da je bila križna roža obrnena navzdol, nalik cvetlici, katera ne more višje rasti, kakor do stropa. — Italija nima takih lepih hišic božjih, kakor

¹⁾ Tabernaculum, sive locus super posteriori parte altaris collocatus, in quo Christus, propitiatio nostra, id est hostia consecrata servatur. Lib. IV. cap. I.

²⁾ „In corporali consecrato, mundo et intra clavem teneatur.“ Marten. s. IV. p. 649.

severna Nemška, kajti gotski slog sploh tu ni bil tako razvit, vrhu tega pa je to dōbo v Italiji že cvetela renesanca.

V tem slogu je delan tabernakelj sv. Dominika v Sieni od Mihelangela. Ta tabernakelj se pa od severnih loči zlasti v tem, da ne stoji zraven oltarja, kakor nemške hišice božje, ampak na posebnem podstavu za velikem oltarjem — in po tem vzgledu se je novo dōbo zopet pričelo zidanje tabernakeljnov, prišli so zopet na oltar.

V 16. stoletju se prične nova dōba v svetni in cerkveni zgodovini. Ko je zdaj reformacija napadala vero v pričujočnost Jezusovo v presvetem Zakramentu in so divje druhali presveto Rešnje Telo mnogokrat oskrunjevale, je dajala cerkev nova določila, da bi popravljala tako oskrnjevanje in da bi očitno, slovesno in neprestrašeno kazala svojo vero. Zapovedovala je semtertja, naj se sv. Zakrament hrani na najodličnejšem najsvetejšem kraju, namreč na velikem oltarju. Take prenapredbe nahajamo zlasti na jugu; iz juga so se širile proti severju tako, da je v 17. stoletju splošno prišlo v navado tabernakelj imeti na oltarju. Na jugu so se najprej odpravljale stenske omare, sever se temu vplivu ni mogel dolgo ustavljati. Da, smemo reči, na jugu se je vedno ohranila šega, da je bilo sv. R. Telo hranjeno na oltarju. Zlasti Ghibert, škof Veronski (1524—1543), zahteva, naj bo sv. R. Telo na sredi kakor srce v prsih (tanquam cor in pectore), veleva, naj je po vseh farnih cerkvah na velikem oltarju (super altari magno).

Po tridentinskem zboru se je vse to odločno izpremenilo. Četudi določila njegova ne zahtevajo naravnost naj, je tabernakelj na sredi oltarja, ampak le pravijo, da kraj mora biti čist, odličen in zaznamovan,¹⁾ vendar pa je bila posledica teh določil, da so opuščali stenske omare in sv. R. Telo hranili na velikem oltarju. Precej po dokončanem zboru je zbral Karol Boromej (l. 1563) škofo v velevažno Milansko sinodo; tu so določili, naj bo tabernakelj na velikem oltarju.

Na Nemškem so se hišice božje (Sakramentshäuschen) jako priljubile, niso jih radi opuščali, temveč napravljali nove „po nemški šegi“ (nach deutscher Sitte) kaj lične in dragocene, tembolj, ker je bilo v mnogih sinodah prepuščeno prosti volji, naj se hrani, kjer kdo hoče; bodisi na oltarju, ali v omarah, ali tudi v hišicah božjih; o tem so n. pr. ukrepale sinode v Brixenu l. 1605, v Pragi l. 1609, v Osnabrücku l. 1628. — Vendar je „rimska šega“ bolj in bolj prodirala in papež Benedikt XIV. l. 1746 hranjenje na oltarju imenujejo „vigens consuetudo“. Pred nekaj leti so v nemških, zlasti pa v belgijskih cerkvah hoteli zopet po stari nemški šegi napravljati hišice božje, toda v Rimu je bilo prepovedano in 21. avgusta l. 1863 določeno, naj se sv. R. Telo hrani v tabernakeljnu sredi oltarja.²⁾ Ta dekret velja za vesoljno cerkev in ž njim je rešeno vprašanje, kje naj se hrani sv. Rešnje Telo; hišice božje in stenske omare imajo zdaj le še zgodovinsko in umetniško vrednost.

Cerkvena določila o tabernakeljnu.

Shrambe za sv. R. Telo imajo pri pisateljih razna imena: tabernaculum, turris, aedícula, ciborium, pastophorium, sanctuarium, armariolum sacramenti. Videli smo, da je bilo prve čase hranjeno pri duhovniku, ali v pastophorijah, v visečem golobčku pod ciborijem, v stenskih oma-

¹⁾ „Eucharistia reservari debet in aliquo mundo, singulari et signato loco.“ Sess. XXIII.

²⁾ Quum Sanctam Sedem non lateret, in nonnullis Belgiae ecclesiis vel oratoris augustissimum Eucharistiae sacramentum non in medio altaris, verum aut in dextera aut laeva pariete in custodia servari, eodem modo, quo sacra olea recondi solent, S. Congr. legitimis protuendis ritibus praeposita, quod attinet ad custodiam Ss. Sacramenti, Sanctitatis Suae nomine omnino prohibet illud alio in loco servari, praeterquam in tabernaculo in medio altaris posito. S. Congr. Rit. 21. aug. 1863.

ricah ali v hišicah božjih. V 16. in 17. stoletju pa se je v obče jelo spravljati na velikem oltarju in dandanes je to cerkvena zapoved. Gotovo je važno vedeti, kaj nam zapovedujejo cerkvena določila o ti shrambi, kajti to je najsvetejši prostor v cerkvi, to je skrinja zaveze, šotor božji med ljudmi, tu so nebesa, kjer angeli noč in dan neprenehoma molijo svojega in našega Boga.

1. Cerkevne zapovedi določujejo najprej kraj, kje naj se hrani sv. R. Telo.

Sveto R. Telo se v eni cerkvi sme hraniti le na enem kraju, ki ga določijo škof.¹⁾ Časih se zaradi posebnih okoliščin sme hraniti na dveh oltarjih, zlasti kadar je na enem izpostavljeno, na drugem pa hranjeno. Strogo po določenih cerkvenih bi se ne smelo obhajati na oltarju, kjer je izpostavljeno sv. R. Telo; če bi bilo treba obhajati pred izpostavljenim sv. R. Telesom, bi se moralo to goditi pri drugem oltarju.²⁾

Ta kraj je tabernakelj sredi oltarja³⁾ in sicer pri farnih in in samostanskih cerkvah sredi velikega oltarja, ker je ta kraj najodličnejši v cerkvi, v katedralnih ali škofijskih cerkvah pa na stranskem oltarju, ali v kaki kapeli, ne na velikem, ker imajo tukaj škofje svoja opravila in bi se mnogokrat le hrbti obračali velikemu oltarju.⁴⁾ (Tabernaculum in quo asservatur ss. Sacramentum, non debet necessario collocari in altari majori. — 3449.)

2. Kar se tiče tvarine, sme biti tabernakelj delan iz lesa, marmorja ali iz kovine. Očetje Akvenskega zbora (conc. Aix. 1585) so izrekli pobožne želje, da naj je tabernakelj, če je le mogoče, iz čistega zlata in okrašen z najdragocenejšimi kamni. Diecezanska sinoda v Pragi (1605) je sicer bila prav tega mnenja, pa z ozirom na uboštvo nekaterih cerkvâ je izrekla željo, naj se tabernakelj, če ga ni mogoče delati iz srebrnih in pozlačenih plošč ali iz druge dražje tvarine, obije z lepimi deskami, okrašenimi z izrezlinami in naj bo prav dobro pozlačen.⁵⁾ Cerkevno določilo pravi, naj bo navadno lesen,⁶⁾ pa v tem ni prepovedano, da bi ne smel biti iz dragocenejše tvarine. Navadni kamen se ne prišteva k dražji tvarini. Ako se dela kamenit tabernakelj, naj je iz lepega marmorja. Tu vlada torej popolna prostost. Les se priporoča posebno zaradi vlažnosti. Sveti Karol Boromej odsvetuje orehov ali hrastov les, a priporoča jagnjetov ali vrbov les. Ravnati se je tu po kraju, zlasti je paziti, da se tabernakelj ohrani suh, toraj je v vlažnih cerkvah treba velike previdnosti. Kamenit tabernakelj se mora znotraj zaradi vlažnosti obložiti z deskami tako, da je med deskami in kamenom še prazen prostor; praznina se napolni s pepelom ali s cinkom; na tak način delan tabernakelj ostane suh.

3. Dalje se zahteva, da mora biti tabernakelj zadosti močan, varen in nepremakljiv.⁷⁾ Četudi bi se za posebne slučaje semtertja napravljaj kak premakljiv tabernakelj, mora biti vendar tabernakelj na katerem je vedno hranjeno sv. R. Telo, nepremakljiv. Zaradi tega mora biti organsko spojen z altarnim nastavkom, toda imeti mora svoj lastni podstav, ne sme stati na prav tistem podstavu kakor svečniki, cvetlice ali relikvije. Že prejšnje čase so pri stenskih tabernakeljnih gledali na to, da so bili močni.⁸⁾ Tabernakelj bodi močan, da je varno hranjeno

¹⁾ S. C. Ep. 13. Oct. 1620; S. R. C. 21. Jul. 1696.

²⁾ Maier. st. 542. — Instr. Clement. 14.

³⁾ S. C. R. 21. Aug. 1863.

⁴⁾ Rit. Rom. de ss. Euchar. — Caerm. Epise. I. 12. 8. — conc. Prag. 1860.

⁵⁾ Prag conc. 1860.

⁶⁾ Tabernaculum regulariter debet esse ligneum, extra deauratum, intus vero panno albo serico decenter contextum. S. C. Ep. 26. Oct. 1575.

⁷⁾ „Fixum et immobile.“

⁸⁾ Tantam ipsius muris crassitiem, ut nonnisi maxima vi perfodi possit. Ornat eccles.

sv. R. Teto ter da ga ne more oropati kaka bogoskrunska roka. Zlasti močna naj so vrata. Če so lesena, naj se oblože znotraj s kovinsko ploščo. Pri kamenitem ali kovinskem tabernakeljnu se bolj privilegajo kovinska vrata umetniško delana. Ako se okrog tabernakeljna hoče narediti zagrinjalo, so najpripravnejši taber nakeljni z dvojnimi vrati. — Ker so kazale današne dni žalostne skušnje, da navadni tabernakeljni niso dosti varni proti oskrunjevanju, so jeli delati še varnejše in sicer jeklene ali železne. Iz močnih jeklenih ali iz debelih železnih plošč delajoo mare, ki se postavijo v tabernakelj. Da železo ne zarjavi, omarico pocinijo ali pozlaté. Z zagozdami ali z močnimi vijaki jo dobro pritrdi na oltar. Zapovedana lepšava notranjščine se napravi lahko prav tako kakor pri tabernakeljnih. — V principu se ne more nič ugovarjati zoper take železne tabernakeljne (Stahlpanzer-Tabernakel), vendar pa bi utegnil zadostovati tudi lesen ali kamenit, da so le zadosit močna vrata, nasadila in ključavnica. — Če so vrata delana s prepleti (Gittertür) morajo znotraj biti obloženi z dragocenimi zagrinali.¹⁾

Ključ. Da je tabernakelj zadosti zavarovan, mora imeti zlasti močno ključavnico. Umeten mehanizem bi ne mogli priporočevati, kajti v sili bi kak drug duhoven, ki ga ni vaje, še ne znal odpirati. Močno ključavnico zapoveduje mnogo cerkvenih zborov.²⁾ Tudi o ključu imamo več določil.

Ključ naj so pozlačeni in naj imajo svilnat ali zlat čopič.³⁾ Ključi od tabernakeljna ne smejo biti zvezani skupaj z drugimi ključi.⁴⁾ Naj ima ta ključ tudi ličnejšo zunanjo obliko kakor drugi, delan naj bo umetno. Ta ključ mora imeti spravljen le duhovnik, nikdar pa ne laik, ne cerkveni služabnik, po ženskih samostanih ne redovnice, ampak le duhovnik. Tu je častna dolžnost župnikova ali duhovnikova, to je njegovo veliko odlikovanje pred drugimi verniki, da je zvest in popolnoma zanesljiv čuvaj ključa, s katerim se odpira svetišče Gospodovo in ob enem tudi jako odgovoren varuh tega svetišča. To vелеva mnogo določil.⁵⁾

Strogo vелеva sv. Cerkev, da je sv. R. Telo dobro zavarovano — a malo zadostuje tej zapovedi oni, ki ima pri tabernakeljnu slabe ključavnice, in nima sam hranjenega ključa, ampak ga pušča za kanontablo ali v zakristiji, tako da pride lahko vsak do njega. Kolikokrat se je že onečastil ta presv. Zakrament, kolikokrat so ga oskrunile hudobne ali nevedne roke, kar bi se ne moglo zgoditi, ko bi se bila natančno izpolnovala cerkvena določila. Kdo ima vse to na vesti? Zaradi varnosti bi bilo prav, ko bi imel vsak duhovnik po dva ključa, ko bi enega kam založil, bi rabil drugega.

Velikost tabernakeljna naj se ravna po velikosti cerkve in oltarja; tako velik pa mora biti, da ima v njem prostor ne samo ciborij, temveč tudi monštranca.⁶⁾ Vendar pa ne sme predač segati na menzo, da bi duhovnik pri sveti maši ne mogel vsega opravljati pravilno, ali, da bi moral vselej, kadar iz tabernakeljna jemlje sv. R. Telo, pristavljati podnožnico. „Tabernakelj ne bodi tako visok ali toliko oddaljen od prednjega roba menze, da bi duhovnik pri izpostavljanju moral stopati na oltar; dalje tudi ne sme toliko stati na menzi, da bi ne bilo na nji toliko

¹⁾ „Fores, si artificiose formositatis causa perforatae fuerint, ab intus pretioso velo obducantur, ne muscis et araneis accessus pateat. Conc. Prag. 1860. — „Ostiola sint omnino ferrea, in modum cratis parvulae transversae confecta, ab intus colore rubeo, exterius vero auro ornata. Ornat. eccl.

²⁾ „Sit bene custoditum... sub firma custodia et sera.“ Rit. Rom. Tabern. clave obseratum.

³⁾ Claves inauratae tabernaculi... cum serica cordula. Act. Mediol. Syn. Dioec. XI.

⁴⁾ Nullo modo clavis haec cum aliis clavibus eadem cordula colligetur. Conc. Prag. 1860.

⁵⁾ Claves... in manibus sacerdotum, non laicorum sint. Syn. Ratisb. — Claves nulli unquam laico ac ne ipsi quidem aedituo... sub gravi poena credantur. Ornat. eccles. — Est ipsius parochi vel ecclesiae rectoris honorificum officium et insignis praerogativa, ut clavem hanc et sanctuarium Christi pie semper custodiat. Conc. Prag. 1860.

⁶⁾ „Sit amplus et altus, cum in illo non solum pixis, sed illa etiam ostensoria, quam monstrantiam vulgo dicunt... recondantur. Ornat. eccles.

prostora, kolikor se ga rabi pri sveti daritvi.¹⁾ Tako nizek pa se povsod ne more napraviti, da bi se moglo izpostavljati brez podnožnice.²⁾

Prepovedano je na tabernakelj postavljati podobe svetnikov, relikvije, ali olepšave, n. pr. posode s cveticami, svečnike, zastavice, da bi jim bil tabernakelj podnožje,³⁾ ker bi se zdelo, da je stvar nad Stvarnikom. Smele bi pa stati na tabernakeljnu podobe, predstavljajoče Božje osebe, recimo Dete Jezus, od smrti vstali Zveličar, podoba Srca Jezusovega, Jagnje Božje, sveta Trojica, sv. Duh. — Tudi pred vrata tabernakeljnova se ne smejo postavljati cvetlice ali enake stvari, da bi se tabernakelj zakrival ž njimi, še celo relikvije ne.⁴⁾

Predaleč bi pa segali in prestrogo razlagali ta dekret, ko bi zahtevali, da se tudi kanontabla ne sme postavljati med sveto mašo pred vratca in bi iz tega vzroka pri novih tabernakeljnih vratca delali tako visoko, da kanontabla stoji pod njimi. Kanontabla spada k onim stvarjem, ki jih cerkev predpisuje pri sv. maši. (Miss. rubr. gen. XX.) Seveda bi se pregrešili zoper ta dekret, ko bi se ta tabla puščala na oltarju, kadar ni svete maše; mora se namreč po sv. maši proč vzeti ali položiti na oltar, da so vrata tabernakeljna prosta.

Konopej. Ako je sveta dolžnost skrbeti, da je snažna cerkev in vse, kar je v nji, velja to gotovo tembolj o tabernakeljnu. Cerkvena določila omenjajo neko napravo, ki tabernakelj lepša, pa ga tudi varuje prahu, namreč neko zagrinjalo, ki pregrinja od zunaj ves tabernakelj, in se imenuje konopeum. Konopeum pomenja mrežo, pregrnjeno čez posteljo, da varuje komarjev, (konops, komar); pomenja pa tudi krog in krog izpeljano gubasto pregrinjalo, spredaj nekoliko odgrnjeno. Taka zagrinjala imajo pri tabernakeljnu lep simboličen pomen; spominjajo nas, da je tabernakelj sveti šotor božji, da je tu sedež milosti Božje. Konopej je svilnat, iz volne ali iz kakega družega blaga; preminja se po barvi dneva. Tak konopej zahteva mnogo cerkvenih zborov.⁵⁾ Med sveto mašo naj se jemlje konopej proč, da se vidi ves tabernakelj.

To določilo cerkveno natanko izpolnovati pa je pri nas velika težava, vendar se dá tabernakelj tudi tako napraviti, da zadostuje cerkvenim zahtevam. V Italiji so konopeji pri tabernakeljnih navadni. Kakor zakriva plašček ciborij od zgoraj do tal, tako zakriva konopej majhne italijanske tabernakeljne, da se iz tega, šotoru podobnega pregrinjala, ne vidi drugega, kakor samo križ. Obdaja tabernakelj krog in krog, spredaj, pred vratni tabernakeljna pa je nekoliko odgrnjena. Vendar pa se nahajajo ti konopeji le pri majhnih tabernakeljnih, krog in krog prosto stoječih. Ti tabernakeljni nimajo zgoraj dolbine za izpostavljanje sv. R. Telesa, ker se izpostavlja v Italiji le redkokrat. V naših krajih pa se izpostavlja pogosto, torej imajo tabernakeljni zgoraj baldahin; na te je pa težko napravljati konopeje, da bi se med sv. mašo proč jemali. Na Angleškem in tudi po drugih krajih napravljajo krog in krog spodnjega dela pod precej velikim napuščem spodnje omare debelo žico, na kateri na malih obročkih visi pregrinjalo, da se lahko zagrinja in odgrinja;

¹⁾ Conc. Prag. 1860.

²⁾ Da je taka pručica dovoljena, je razvidno iz Memoriale Rituum fer. V. in coena Domini.

³⁾ S. R. C. 3. April 1823 in 12. Mart. 1836.

⁴⁾ Dub. „An ante ostiolum tabernaculi ss. Sacramenti retineri possit vas florum vel quid simile, quod praedictum occupet ostiolum cum imagine Domini nostri in eodem insculpta? — Resp. Negative, posse tamen in humiliori et decentiori loco. S. R. C. 22. Jan. 1701.

⁵⁾ Tabernaculum Conopeo decenter opertum Rit. Rom. — Cooperatur Conopeo seu tentorio... ex serico albo, rubeo vel viridi ita tamen, ut a fronte tabernaculum nonnihil apareat. Sub divinis autem officiis ita removeatur tentorium, ut tota tabernaculi facies conspiciatur. Orn. eccles.

gornji del tabernakeljna pa je čisto prost za izpostavljanje. Na ta način bi se dalo napraviti tudi pri naših tabernakeljnih, da bi zadostili cerkvenim določilom.

Baldahin. Tabernakelj ni samo kraj, kjer se hrani sv. R. Telo, temveč na njem se tudi izpostavlja očitnemu češčenju. Kako naj se za ta slučaj napravi tabernakelj, o tem govori znana *Instructio Clement.* Nekatera določila te inštrukcije so splošna in govore, kaj naj se stori, da se bo presvetemu Zakramentu izkazovala spodobna čast; druga pa se tičejo samo mesta Rim in imajo samo krajeven pomen.

Instructio Clement. določuje: Pri slovesnem izpostavljanju Najsvetejšega v monštranci naj se napravi na velikem oltarju prestol s primerno velikim baldahinom bele barve.¹⁾ Kraj, kamor se postavlja Najsvetejše, je res dragocen šotor, pod katerim se kaže očitno našim očem kralj vseh kraljev v ponižni podobi kruha; kaže se nam, da mu izkazujemo svoje češčenje in da nam deli zaklade svoje milosti. Kako visok naj bo prestol, ni določeno, previsok nikakor ne sme biti, da bi se moralo stopati na oltar. Zadostuje, če je tako visok, da se monštranca vidi mašniku nad glavo. Nad prestolom je baldahin. Nedostojno je, če bi monštranca stala čisto nepokrita. Že od nekdaj je navada, da se najvišji dostojanstveniki odlikujejo s tem, da stojé pod baldahinom. Kako bi se moglo kralju vseh kraljev odreči tako odlikovanje! V cerkvah, kjer se redkokdaj izpostavlja sv. R. Telo, zadosti se lahko temu določilu; napravi se namreč za ta slučaj bel baldahin nad tabernakeljnom, ki se pozneje zopet proč vzame. Pri nas pa, kjer je toliko maš z blagoslovom, v nekaterih cerkvah vsak dan, kjer se pri litanijah tolikokrat izpostavlja sv. R. Telo, in ni misliti na to, da bi se zdatno zmanjšalo, ni mogoče delati za vselej posebej takega baldahina, temveč se mora napraviti stalen baldahin za izpostavljanje, ki je organsko združen s tabernakeljnom. Kako se napravi tak baldahin, bomo videli pozneje. Koliko sveč naj gori, in kakšna barva se mora rabiti, o tem govori liturgika. — Vrhu tabernakeljna mora biti majhen križ, katerega konopej ne pokriva. Ta križ pa ne zadostuje rubrikam, zahtevajočim, da mora biti med sv. mašo križ na oltarju, temveč še drug večji križ mora biti pred mašnikom.

Notranjščina tabernakeljnova. Tudi notranjo lepšavo je natanko določila sv. Cerkev. Najprej je treba paziti, da je tabernakelj suh, da se svete podobe tako hitro ne izpreminjajo. Že zgodaj je zahtevala sv. Cerkev, naj so znotranje stene prevlečene s svilo. Že leta 1575. je določila kongregacija škofov: tabernakelj mora biti znotraj prevlečen s svilnatim blagom. To določilo se je ponavljalo in zatrjevalo sploh povsod pri provincijalnih škofovskih zborih. Sv. Karol Boromej je dal to zapoved vsem svojim cerkvam. — Gotovo je bilo, da mora tabernakelj biti znotraj prevlečen s svilo; ni pa bilo določeno, kakšna mora biti barva svile. Zbor akvilejski govori o rdeči barvi. Vidi se, da se je semtertja rabila rdeča barva za ta sv. Zakrament, barva trpljenja in prelivanja krvi. Spominjali so se pri tem Zakramentu besedi sv. Pavla:²⁾ „Kadarkoli boste jedli ta kruh in pili kelih Gospodov, boste oznanovali smrt Gospodovo.“ Toda že za dóbe Karola Boromeja se je odločil Rim za belo barvo, kajti že ta svetnik zahteva, naj se izpolnujejo določila rimska povsod, naj se rabi bela barva, kjer ni veljavno upeljan obred Ambrozijanski.³⁾ Sploh naj se

¹⁾ Ss. Sacramentum exponendum erit in altari majori... in eminenti loco sit... thronus cum baldachino conveniente albi coloris. Inst. Clem. § 2. 5.

²⁾ I. Kor. 11.

³⁾ Panno serico rubri coloris, si Ambrosiani ritus ecclesia sit, aut albi, si Romani, intus ab omni parte vestitum atque ornatum sit. Conc. Mediol.

obrača vsa pozornost in vsa skrb na to, da je tabernakelj jako lepo okrašen, ne samo s svilo, temveč z dragimi vezeninami, ali da je notranjščina lepo pozlačena in da je ne samo snažen in čist, temveč, da je kolikor moč dragocen; to zahteva mnogo določil.¹⁾

Tudi notranja stran vrat naj je lepo okrašena z vezeninami in dno prevlečeno s svilo.

Na dnu tabernakeljna naj leži razgrnjen bel korporal ali pala, če je prostor premajhen, da se nanj postavlja posoda s svetim R. Telesom.²⁾

Ker je tabernakelj edino le za shrambo sv. R. Telesa, ne sme biti spravljeno v njem čisto nič drugega, tudi druge svete reči ne, recimo sv. olje, relikvije, tudi relikvije sv. križa ne, še manj pa prazne posode, monštrance, prazni in purificirani ciboriji, kelihi ali tako zvana *custodia*, to je posoda, v kateri je hranjena sveta hostija za monštranco, ker se včasih monštranca zaradi varnosti jemlje domov.³⁾

Pred tabernakeljnom, v katerem se hrani sv. R. Telo, mora vedno goreti luč.⁴⁾

Ako na kratko povzamemo, kar zahtevajo liturgična določila in njihove posledice, zahteva se pri tabernakeljnu to-le:

1. Naj stoji na menzi oltarni na nekoliko višjem podstavu kakor je kanontabla.

2. Znotraj lepo prevlečen s svilo ali pozlačen, na dnu korporal, zunaj zakrit s konopejem.

3. Tron naj je visok, „in loco eminentiori“, naj ima baldahin, kot završek pa križec.

4. Vratca so jedne ali dvokrilne.

Včasih se sv. R. Telo izpostavlja na drugem oltarju, ne na onem, na katerem je hranjeno; toda tron mora biti prav tako pripravljen, kakor na velikem oltarju: *locus eminens, baldachinum seu umbella albi coloris*.

Na zunanjo in notranjo lepšavo tabernakeljno naj se obrača največja pozornost, saj je to bivališče Boga med ljudmi; zato naj bo tako krasen, da spozna ljudstvo na prvi pogled: to je najodličnejši kraj v cerkvi. Olepšava tabernakeljna naj priča o živi veri tistega, ki ga oskrbuje, pa naj tudi vernike, zbrane v cerkvi, spodbuja k pobožnosti in spoštovanju do nebeškega kralja. Zlasti pa naj duhovnik pazi, da izpolnjuje najvestnejše vsa cerkvena določila o tabernakeljnu. Ker je tabernakelj tako svet kraj, hočemo izpregovoriti še o njegovi zunanji olepšavi.

Olepšave na tabernakeljnu.

„Kjer je tvoj zaklad, tam je tudi tvoje srce,“ pravi sv. pismo. Kje je pravi zaklad vernega ljudstva, kje je to, kar mu je najljubše, kje je največja skrivnost srčne ljubezni, ni treba dolgo izpraševati. Najdražji zaklad kristjanov je Jezus v tabernakeljnu. Vera v Jezusa, pričujočega v presvetem Zakramentu, je storila, da so zlasti tabernakeljne okraševali kolikor je bilo mogoče umetno in dragoceno. V tem, kako se lepšajo cerkve in tabernakeljni, se nekoliko izpoznavajo vera onih, katerim je izročeno

¹⁾ Sit autem tabernaculum etiam intus vel panno serico aut tella quadam pretiosa albi coloris eleganter vestitum, vel saltem solide inauratum. Conc. Prag. — Nitidum et mundum a minimo pulvere. Rit. Rom. — Tabernaculum saepius sollicitate inspiciatur, ut si quid pulveris vel immunditiei aspersum sit, auferatur, et omne periculum irreverentiae amoveatur. Conc. Colon. 1860.

²⁾ Solum tabernaculi sub ipso Sacramenti vase, tabula quadrata populea, serico quoque modo praescripto vestito, corporali mundo et candido imposito, semper sit stratum. Ornat. eccles. — Rit. Rom. — Instr. Clement. — Conc. Prag.

³⁾ Ab omni alia re vacuum. Rit. Rom. — In tabernaculo Ss. Sacramenti esse non debent vasa ss. oleorum vel reliquia, vel aliud. S. C. Ep. 3. Mai 1693.

⁴⁾ Rit. Romanum.

to delo. Ako se pri kaki cerkvi mora reči: največ se je potrošilo tu za zunanjščino, najmanj za notranjščino ali za kraj, kjer se hrani presveto R. Telo, ali če se govori: zunanjščina je lična, prijazna, bogata, notranjščina pa borna, otožna, revna — se precej vidi, da ni na pravem kraju zaklad umetnikov, da ga ni vodila pri delu živa vera, da ni delal iz ljubezni do njega, ki hoče bivati v cerkvi. Res je, za lepo zunanjščino cerkve bi darovali še taki, ki nimajo vere; gledajo sicer na to, da je cerkev zunaj prijazna in lična, pa le zato, da se olepšuje mesto s takimi stavbinami, ali za tiste, ki gledajo cerkev le od zunaj; a to kaže, da srce ni tam, kjer bi moralo biti.

O začetku ni bilo tako. Izvzemši čase, ko so morali skrbno varovati „Sveto in bisere, da se niso metali psom in nečistim živalim,“ kazali so krščansko čuteči umetniki svojo umetnost v olepševanju notranjščine. V notranjščini so posebno skrbno izdelavali kor ali prezbiterij, v koru pa se je združevala vsa njihova ljubezen pri izdelavanju oltarja in tabernakeljna — od zunanjščine do notranjščine, od ladije do kora, od oltarja do tabernakeljna; tako se je kazala navdušenost, kakor po stopinjah, v vseh delih vernih umetnikov. Videli smo, da se je hranilo sv. R. Telo v raznih stoletjih po okoliščinah na raznih krajih: v pastoforijih, v stenskih omarah, v hišicah božjih in v tabernakeljnih na oltarjih. Vse te shrambe so si prizadevali okraševati po zmožnosti.

Toda ne samo na lepo arhitektonsko izvršitev se je gledalo pri tabernakeljnih, temveč posluževali so se tudi figuralnih olepšav. Lepa zunanjščina ni kazala samo važnega namena tabernakeljno-vega, raznotere podobe na njem so tudi kazale, kaj uči vera o tem zakramentu, kaj misli o njem duša, kaj čuti in moli naša ljubezen. — Omenjati hočemo kratko najnavadnejših podob in simboličnih slik, ki so se nahajale na tabernakeljnu, ker je to gotovo praktično in koristno, kajti pri izdelovanju tabernakeljnov nam ni gledati samo na to, da imajo pravilno arhitektonsko obliko, temveč, da lepe simbolične podobe, katere gleda oko, ganejo srca in vnemajo k pobožnosti.

1. Prvi simbolični okrasek blizu tabernakeljna je bila riba. Te slike so morale imeti skrivnosten pomen zaradi tajne discipline (disciplina arcani), da kristjani niso izdali, kje hranijo svoj najdragocenejši biser. Riba ima simboličen pomen, a tako skrit, da ga ne more razumeti, komur ni bil razložen. Da riba pomenja Kristusa, nam dosti jasno povedó sv. očetje.¹⁾

Ta simbol nahajamo spojen z drugimi simboli: s kruhom, s kruhom in vinom, in tedaj jasno pomenja pričujočnost Jezusovo v podobah kruha in vina.²⁾ Nahaja se ta simbol naslikan ali v kamen vrezan na mnogih krajih v katakombah Kalistovih, na grobnih kamenih i. t. d. — Poznejše čase se je riba slikala prav pri tabernakeljnu. V Poreči je nad vrati tabernakeljna riba delfin;³⁾ napis kaže, da je iz dôbe 522—524.

2. Toda podoba ribe, kot simbol Kristusa, je kmalu prišla iz navade; opustili so jo tudi umetniki. Dalje, gotovo do 14. stoletja, pa se je ohranila druga podoba, ki se je začela rabiti za dôbe Konstantinove, in to je golobček, simbol sv. Duha, ali čiste duše, ali milosti sv. Duha, ki jo prejme človek z vrednim prejetjem sv. Zakramenta. Obliko golobčka je imela posoda, v kateri je bilo hranjeno sv. R. Telo, pod ciborijem viseča nad oltarjem. Že sv. Krizostom govori o golobčku, v katerem je hranjen sv. Zakrament. Ta sveti učenik piše: Telo Kristusovo, položeno na oltar,

¹⁾ Horum autem graecorum quinque verborum, quae sunt: Iesus Christus Theu Yyos Soter, si primas literas pingis, erit ICHTHYS, i. e. piscis, in quo nomine mystice intelligitur Christus. De civit. Dei XVIII. 23.

²⁾ Kraus. Roma sotteranea.

³⁾ Österr. Kunstdenkmale, Heider, I. 109.

se ne povija v plenice, ampak se ogrne s sv. Duhom. O sv. Baziliju se bere, da je poklical zlatarja in mu naročil narediti golobčka iz čistega zlata, v katerega je položil del (telesa Kristusovega) in ga obesil nad sveto mizo, kakor podoba tistega goloba, ki se je prikazal pri krstu Jezusovem v Jordanu. — Še do današnjih dni se je ohranil spomin na tega golobčka, kajti na mnogih tabernakelnih nahajamo golobčka.

3. Lep okrasek za tabernakelj je bila od davnih časov podoba Božjega Zveličarja, in sicer je stal na tabernakeljno kip Zveličarjev ali njegova podoba, izrezljana v kaki dolbini v reliefu. Delali so te podobe, da nas živo spominjajo pričujočnosti Jezusove v presvetem Zakramentu. Nahajamo jo pa šele v 15. stoletju, in sicer v raznih oblikah. Predstavlja nam Gospoda kot božje Dete. Neizrekljivo ljubeznjiva taka podoba je na stenskem tabernakeljno v St. Spirito v Florenci. Tu stoji na kelihu božje Dete in blagoslavlja dvigujoč svoje ročice. — Dete ni oblečeno; toda tako ga niso slikali le italijanski umetniki, ampak to je bila navada vseh srednjeveških umetnikov v obče, tudi na severu. Kaže nam to že površen pogled na podobe Jan van Eyckove, jako pobožne šole Kolinske i. t. d. S tem pa ni rečeno, da bi se tudi današnje dni smelo posnemati tako ravnanje, v današnjih okoliščinah se mora zahtevati ravno nasprotno delovanje.

Pogostejše se nahaja Gospod v svojem trpljenju, kot Ecce homo, ali sedeč na odprtem grobu, kazoč svoje rane. Te podobe niso prišle le slučajno na tabernakelj, temveč pobožno ljudsko čustvo jih je nekako zahtevalo in naposled so jih posamezne cerkve celó zapovedale. Sinoda v Aixu l. 1585 zahteva, naj so tabernakeljni olepšani s podobami, katere predstavljajo skrivnost Jezusovega trpljenja ali dogodke iz življenja svetnikov. Na vrhu naj je podoba našega Zveličarja, ali na križu, ali od smrti vstalega, ali kazočega svoje presvete rane. Razven teh podob so radi rabili v srednjem veku, zlasti na pragu pri oltarjih s platnicami, obličje Zveličarjevo na prtu Veronike. — Prav posebno zanimiva pa je hišica božja pri sv. Lovrencu v Nürnbergu. Izdelal jo je Adam Kraft l. 1496—1500; ta hišica nosi podobo umetnikovo in njegovih dveh pomočnikov. Visoka je 64 čevljev in ima mnogo podob. Razdeljena je v tri nadstropja, na katerih se predstavlja trpljenje Kristusovo: slovo od Marije, zadnja večerja, oljska gora, smrtna obsodba, bičanje, kronanje, smrt na križu, na vrhu pa stoji podoba od smrti vstalega Zveličarja z zastavo zmage v roki.

Podoba od smrti vstalega Zveličarja je bila zelo navadna, da, celo zapovedana. V sv. Zakramentu ni pričujoč umrljivi Jezus, ampak Jezus v svojem veličastvu. Na nekaterih tabernakelnih se nahaja doprsna podoba Zveličarjeva, držeč v roki odprto knjigo, desno roko dviga za blagoslavljanje, na vsaki strani Kristusa je angelj; takšne podobe dobimo na slavaloku pri starokrščanskih bazilikah.

Semtertja se nahaja pri sedanjih tabernakelnih namestu podobe Zveličarjeve na vrhu tabernakeljna Jagnje Božje, ležeče na apokaliptični knjigi s sedmerimi pečati, ali črke presv. Imena Jezus; tudi to je prikladno, kajti kliče nam v spomin, kdo je pričujoč v presv. Zakramentu.

Doslé omenjene podobe spominjajo na Kristusa, pričujočega v presvetem Zakramentu. Srednji vek pa je hotel izražati tudi češčenje, ki se spodobi Jezusu v tem Zakramentu; hotel je delati take lepšave, katere bi ganile vernike k pobožnosti, da bi molili svojega Zveličarja radi, z veselim srcem, z največjim spoštovanjem in s srčno ljubeznijo. K temu naj bi vspodbujale vernike podobe angeljev pri tabernakeljno. Da so imeli podobe angeljev v svetišču, je bilo navadno že v stari zavezi —

da, edino le podobe angeljev so bile dovoljene. Skrinja zaveze je bila tron milosti Božje; o nji se bere II. Mojz. 25, 18. 20.: „Naredi dva zlata kerubina, iz celega vlita, na obeh koncih spravnega pokrova. Eden kerubin bodi na eni strani, drugi pa na drugi. Obe strani spravnega pokrova naj pokrivata z razprostrtimi perutmi ter naj obsenčujeta pravni pokrov in naj si nasproti gledata z obrnjenim obličjem v pravni pokrov, s katerim naj bo pokrita skrinja.“ Kerube je naredil tudi Salomon iz oljkega lesa, deset vatlov visoke, in jih prevlekel z zlatom. Relievi kerubov in palme so zaljšale notranje stene in vrata svetišča.

Tudi v srednjem veku so postavljali angelje k tronu Božjem na zemlji. Pri sv. Lovrencu v Nürnbergu držé angelji orodje trpljenja Gospodovega; drugod držé trakove z napisi, kar pomenja, da nosijo molitve vernikov k Bogu. V Nahodu držé kadilnico in zvonček.¹⁾ Posebno ljubeznjive in spodbudne so podobe angeljev na italijanskih umotvorih prvotne renesanse. Širji prostori, kakor pri gotiki, so bili pripravnejši za slike in so dopuščali večjo prostost pri izdelovanju. Pri tabernakeljnu pri sv. Lovrencu v Florenci so cele trume angeljev (v podobi mladenčev) na obeh straneh obrnjeni proti tabernakeljnemu vratu; zgoraj pa se bližata dva ljubeznjiva angeljčka na kelihi stoječemu nebeškemu detetu. Avstrijski muzej na Dunaju ima snimek čvetero popolnoma oblečenih angeljev, ki se obračajo v silno lepi obleki in jako nežnim kretanjem s sklenjenimi in navzkriž položenimi rokami k sv. tabernakeljnu. Na drugih krajih so angelji okrog tabernakeljna držéči v rokah trakove z napismi: „Ecce panis angelorum“ (Glej angeljski kruh).

Take podobe se nahajajo na stenskih tabernakeljnih. Pa tudi pri tabernakeljnu na oltarju, ki so v Italiji tako dragoceni in lepi, da nikjer drugod ni enakih, stoje angelji. Pri slovečem tabernakeljnu v Certosi stojita dva angeljska kipa v obleki, podobni duhovskemu oblačilu; v rokah držita medaljone, na katerih sta napisani imeni Jezus in Marija. — Še le pozneje je prišlo v navado, da so zraven tabernakeljna postavljali velike klečeče angelje, katerim so podstavljali polučelja ali volute bolj ali manj okusno zavite. To se je ohranilo do današnjih dni. Angelji kleče na volutah, kar čisto nič ni umetnostno; vrhu tega pa se je urinila še nespodobnost, da so navadno prav malo oblečeni, kar je velikim podobam in tako blizu Najsvetejšega zelo nepristojno in nespodobno. Stoječi, lepo napravljeni angelji bi se spodobili veliko bolj v vsakem oziru. Sicer pa so te podobe klečečih angeljev vrlo umetno izdelane, n. pr. pri sv. Jakobu v Ljubljani, kjer je tudi tabernakelj kaj lep, ali v stolnici pri oltarju sv. R. Telesa.

Kipi angeljev so najprikladnejši izmed vsega, kar se more postavljati k oltarju. Pri vseh važnejših dogodbah Jezusovega življenja so bili pričujoči angelji. Angelji so oznanili rojstvo Jezusovo. Angelji so mu stregli, preden je začel učiti, angelj ga je tolažil na vrtu Getsemani, angelji so bili pričujoči pri Gospodovem vstajenju, pri njegovem vnebohodu i. t. d. Zaradi tega se angelji tudi prav lepo vjemajo s cerkveno liturgijo. Ko se odpoje pri sveti daritvi prefacija in se pričakuje prihod nebeškega kralja, tedaj se združuje sveta cerkev v svojih molitvah z angeljskimi zbori zapoje trikrat sveto z nebeškimi duhovi svetemu Bogu. Viden izraz tega združenja z nebeškimi duhovi so podobe angeljev stoječe pri tabernakeljnu.

Razven angeljev se nahajajo pri tabernakeljnu tudi podobe drugih svetnikov, zlasti cerkvenega patrona, ali tipične podobe stare zaveze nanašajoče se na presveti Zakrament. — Zgodovina olepšave tabernakeljnov nam kaže,

¹⁾ Nahod, k. k. Central-Commission XV.

da pri izdelovanju ni gledati samo na trdnost, varnost in arhitektonsko pravilnost. Naj se lepša s takimi okraski, ki ganejo tudi srce in čustvo človekovo, ki govoré srcu vernikov in v dušah vzbujajo živo vero in gorečo ljubezen do Njega, ki zavoljo nas tukaj prebiva.

Nekatera novejša določila o oltarjih.

a) Naj navedemo nekatera cerkvena določila o oltarju sploh. Altaris lapis, si sit profanatus, vendi, et ab emtore teneri potest in loco decenti et honesti. 212.

Altare ligneum cum ara lapidea permittitur. 303.

Altaria dicata in honorem ss. prophetarum Vet. test., si sint antiqua, tolerari possunt. 1978.

Ab altari sine speciali indulto removeri nequit imago sancti, cujus nomini dedicatum fuit. 2752.¹⁾

Super altaria, in quibus non adsunt Relique vel ablatae fuerunt, poterit cum indulto celebrari, quousque Ep. novas reliq. obtineat in eis includendas. 2941.

In altaribus esse suppedanea lignea et eorum gradus saltem diebus solemnioribus coopertos haberi Epis. jubere potest. 3576 ad 1.

In alt. major. parte posteriori sub gradu candelabrorum, non tamen sub mensa custodiri libros chorales tolerari potest. 3978.

b) Določila o posvečenju oltarjev.

Altaria fixa, de quorum consecratione non constat documentum, si ab antiquo tamen tempore in iisdem missa semper celebrata fuit, haberi possunt pro consecratis. 3162.

Altare fixum, quamvis lapideum, undique tamen tectum sit lateribus, quibus superinducta est crusta marmorizata, consecrari nequit. 3689.

Altare portatile, cujus sepulchrum reliquiarum non fuit apertum sed rimula quaedam cernitur inter sepulchrum ipsum et ejusdem operculum, non est execratum; et Episc. cum malta benedicta operculum firmet. 3504.

Ut reliquiarum sola repositione altaria Fixa reconciliari possent quae sola violatione sepulcri reliquiarum polluta sunt, ex urgenti causa S. R. C. Sanctissimo approbante indulsit 1955; et hoc decretum eadem S. C. respondit dandum esse pro diverso casu, in quo destructis altarium basibus intactae remanebant mensae cum reliquiarum sepulcris. — Ibidem. —

Praktični nasveti pri stavbi oltarja in tabernakeljna.

Oltar, zlasti veliki je v liturgiji najvažnejši del cerkve, ker je tron Najvišega, središče, v katerem se združuje vsa lepota cerkve. Strogo se zahteva, da oltar zadostuje liturgičnim določilom pa tudi raznoterim praktičnim zahtevam bogočastja; vspodbuja naj vernike k pobožnosti, pa naj tudi zadostuje zahtevam jednote in lepote. Če kje, je potrebno gotovo tukaj, da umetnost in pobožnost delujeta z združeno vneto in združenimi močmi, da oltar zadostuje vsem zahtevam. Kako težko pa je delati oltarje, ki bi zadostovali popolnoma vsem zahtevam bogočastja in umetnosti, kaže skušnja; posebno težko je delati prav pripravne oltarje s tabernakeljnom za renesanske cerkve, kakoršne imamo pri nas. Za gotske oltarje imamo vzorov dovolj. Omenjati hočem najbistvenejših reči, na katere je paziti

¹⁾ Oltarnih podob na stalnih oltarjih ni dovoljeno preminjati z drugimi, smejo pa se preminjati s škofovim dovoljenjem na prenesljivih oltarjih. Ta razloček je razviden iz besedila, ki se rabi pri posvečevanju. Pri stalnem oltarju se molí: Sanctificetur hoc altare in honorem Dei . . . et ad nomen et memoriam sancti N.; pri prenesljivem pa: Sanctificetur haec tabula in Nomine Patris etc.

pri oltarjih, da se napravljajo vsaj po določenih sv. Cerkve, in da se izogne mnogoterim napakam, ki se nahajajo še zdaj pri mnogih oltarjih.

Skraini čas je, da se na oltarno menzo obrača večja pozornost, kajti menza je najsvetejši, najvažnejši prostor v cerkvi in na oltarju, tu se namreč ponavlja sveta daritev, tu leži Jagnje Božje, ki odjemlje grehe sveta. Goranja plošča naj se dela iz druzega marmorja ali druzega lepšega kamena, ne pa iz prav navadnega. Po vrhu naj bo obdelana prav gladko, da se lahko mazili s svetim oljem. Taka dragocena menza je najlepši del oltarja in konsekriran stalen oltar je najčastitljivejši prostor v cerkvi. Nihče naj se ne izgovarja: vsaj se plošča ne vidi, ker je pokrita s prti. Res se ne vidi, toda ne napravlja se zato lepa, da bi se gledala, temveč zato, ker na nji počiva kralj vseh kraljev.

Menza naj je tako široka, da se na nji lahko opravlja vse, kar zahteva sv. liturgija, naj je toraj široka najmanj 58 *cm*, da na nji lahko stoji kelih, spredaj hostija, za kelihom pa še ciborij, kadar se v njem konsekriirajo hostije. Preširoka ne sme biti, kjer je tabernakelj, da mašnik lahko sega v tabernakelj, ne da bi se pristavljala pručica. Ker mora po cerkvenih določenih križ in svečniki stati na oltarju,¹⁾ mora imeti še 24 *cm* širjave, toraj skup 82 *cm*. Menza pa, na kateri stoji tabernakelj mora biti široka vsaj 1 *m* ali 1'5 *m*, kajti tudi tabernakelj mora stati na menzi. Ako kongregacija (21. avg. 1863) zahteva, da mora biti sveto R. Telo hranjeno v tabernakeljnu na sredi oltarja, pomenja oltar gotovo menzo, ne kak drug podstav. Kakor se sv. daritev sme opravljati le na konsekriranem oltarnem kamenu, tako se mora tudi sv. R. Telo hraniti na konsekriranem kamenu. Da duhovnik na oltarju vse lahko dostojno opravlja menza ne sme biti veliko krajši, kakor 2 *m*; daljša sme biti pri večjih cerkvah, kjer je presbiterij širok. Čez tri metre pa skoraj ne sme biti dolga, kajti tedaj bi se moral mašnik skoraj sprehajati pred oltarjem. Če ima menza spredaj lesen obod, ta ne sme segati prav do gornjega roba, da se morejo roke res pravilno na menzo pokladati in da se kelih in hostija postavlja na posvečeno ploščo, ne pa preveč spredaj.

O debelosti gornje plošče ni nobenega določila; ako se pa v njo dela grob, ne sme biti tanjši kakor 12 ali 15 *cm*. — Robovi plošče ne smejo biti preostri, zlasti spredaj ne, ampak lahko obrušeni, da se prti preveč ne trgajo. — Da mašnik, stoječ pri oltarju, z nogami ne zadeva ob podstav, se priporoča, naj je gornja plošča napuščena za kakih 10 ali 14 *cm*. Če je plošča tako delana, se pod njo lahko pripenja antipendij. Na čveterih oglih in v sredi se vsekujejo enakoramni križci. Če je gornja plošča sestavljena iz treh kosov in je konsekriran samo srednji, ima samo srednja plošča te križce. Prednja dva križca se vsekata kakih 10 *cm* od roba, zadnja dva pa naj bota pred pragom, na katerem stojé svečniki. Na teh križcih zažiga škof kadilo pri konsekraciji.

Zahteva se, da mora biti oltar kamenit; toda ni da bi moral biti ves iz kamna ali izsekan iz jedne same skale; tak iz jedne same skale delan oltar bi ne smel biti konsekriran kot nepremakljiv ampak le kot portatil; kajti pri vsakem nepremakljivem oltarju se zahtevata dva dela, menza in podstav, miza in tumba imata pa dva dela. Menza mora imeti toraj svoj podstav; ta podstav so štirji stebri in tak oltar ima obliko mize ali pa je podstav ves zidan in sicer popolnoma navpično ali pa je spodaj nekoliko vtegnjen, da ima obliko tumbe. Ne bilo bi prav, ko bi bil podstav votel, ali napolnjen z drobnim kamenjem; cerkev zapoveduje, da je masiven. Še celo neposredno na tlaku ne sme stati, temveč izkoplje

¹⁾ Miss. rubr. gen. XX.

naj se v zemljo poseben temelj za oltar. Nobene dolbine ne sme imeti ob straneh, da bi noter spravljali kake druge reči, niti mašni vrčki naj se ne postavljajo v take dolbine. Sme pa se narediti na podstavu praga za svečnike kaka konzola ali dolbina za mašne vrčke, tudi na podstavu visokega nastavka, le na pravem oltarju ne. — Podstav mora biti zidan iz kamena; samo z opekami zidan podstav ni sposoben, da bi se posvetil kot nepremakljiv oltar. Menza se namreč pri konsekraciji s podstavom zveže v jedno celoto, to pa zahteva, da je oboje iz enake tvarine. Vrh tega se opeka prerada okruši. Ako toraj ni mogoče vsega podstava napraviti iz obdelanega kamena, se napravijo na čveterih oglih kameniti stebri, ki so vsak iz enega ali iz več kosov, prostor med njimi pa se dopolni z opeko. Kamenitni podstav ali kamenitni stebri pri podstavu se ne smejo namazati s kako barvo ali pobeliti, ampak naj se pusté v naravni barvi. — Taka prosto stoječa oltarna plošča pa mora biti za 5 cm debelejša kakor druge, da ima grob še dosti močno dno. — Ako je podstav zidan iz opeke, mora biti grob vselej kameniten, nikakor se ne sme v dolbino devati kak grob delan iz kovinskih plošč.

Če je le mogoče, naj se napravi podstav iz lepega rezanega, spredaj s skulpturami okrašenega kamena. Ako to ni mogoče, naj se naredijo lepi stebri, ki nosijo menzo, prostor med stebri naj se lepša s slikami ali naj se vložé v kamenite plošče z reliefnimi podobami, ali naj se ves podstav spredaj ozaljša s kamenitimi ornamentiranimi ploščami. — Ako podstav ni izdelan umetnostno, naj se pokrije s kolikor mogoče lepim lesenim obojem, ali naj se napravijo lepi antependiji; vendar ti oboji ne smejo ovirati mašnika, da bi ne mogel pravilno rok pokladati nanj ali ga poljubovati. — V renesanskih cerkvah so nekatere menze spredaj lepšane s štukaturami; nekateri izdelki so lepi in umetni; kadar se popravljajo, naj se ne mažejo s firnežem ali z oljnato barvo, ampak naj se brusijo na novo, da dobé pravi lesk.

Ako se hočejo napravljeni na sprednji del oltarja podobe, bodisi slike, izrezljane ali vlite, naj se jemljejo take predstave, katere so v tesnejši zvezi s sveto daritvijo, recimo: Kristus sredi svojih apostolov, mučencev ali spoznovalcev — Jagnje Božje — trpljenje ali vstajenje Gospodovo. Novejše čase se napravi mnogokrat daritev Abelnova, Abrahamova, Melhizedekova i. t. d. ker se te daritve omenjajo v kanonu svete maše. — Za preprostejše oltarje bi se priporočali mali stebriči na sredi pa križ, palma, Alpha in Omega, Jagnje Božje ali kak drug starokrščanski simbol. Tudi monogram Kristusov je primeren okrask.

Menza naj bo tako visoka, da mašnik na nji vse opravlja lahko in priročno, toraj od gornje stopnjice do vrha plošče najmanj 97 cm do največ 105 cm. Da se oltar v cerkvi svoji dostojnosti primerno odlikuje, mora stati vsaj na enem pragu; pri velikem oltarju naj bo po več pragov, po dva, po trije, po pet, več pa tudi ne. Da mora oltar stati višji vsaj na enem pragu, določila je kongregacija¹⁾ in vsaj dva praga zahteva maša z leviti.²⁾ Ako se dela več stopnic, naj je število iz mističnih ozirov liho. Gornja stopnjica, na kateri stoji mašnik (*suppedaneum*, *scabellum*, *predella*) naj je tako dolga kakor menza, ali kakih 16 cm dalji in tako široka, da mašnik lahko poklekuye, da mu noga ne uhaja čeznjo, naj je toraj široka vsaj en meter. Pri velikem oltarju mora biti še širji, da ministranti lahko hodijo okrog mašnika, in tudi lahko za njim klečé, da se mašnik pri poklekovanju pri povzdigovanju vanje ne zadeva; toraj naj bo široka 1'30 m. Da so robi in ogli nekoliko posneti in zaokroženi, je pripravno,

¹⁾ Debet apponi praedella, quae dividat altare a planitie. 16. Juni 1663.

²⁾ Miss. rit. serv. VI. 5. VIII. 8.

toda, da bi se gornja plošča preveč okrožila na ogljih, ni kaj prilično. Priporočati je, da so stopnjice izpeljane tudi ob koncih oltarja. Gledati je, da stopnjice niso prestrme in previsoke; jako zložne so, če so visoke po 15 ali 16 *cm* in široke po 30 do 36 *cm*. Kamenitim oltarjem se najbolj prilegajo kamenite stopnjice iz marmorja ali trdega kamena. V mrzlejših krajih se na gornjo stopnjico poklada lesena lepo muzivično vložena deska. Nepraktično je, če so stopnjice pregladke, ker se lahko na njih spodrsne. — Kamenite stopnjice naj bodo pregrnjene s preprogami, kajti kamen se poti, kadar je velik sopar v cerkvi in če mašnik poklekujе na moker kamen, se alba kmalu vsa umaže.

Pri zidanju nove cerkve se mora že pri tlorisu ozir jemati na to, kje bodo stali oltarji in kako veliki bodo. Po potrebi, kako velik mora biti oltar, se mora ravnati dolgost in širokost prezbitorija. — Če je le mogoče naj stoji vsak velik oltar, tudi v manjših kapelah, od vseh strani čisto na prostem; zadnja stran naj bo od zidu oddaljena za en meter, še več pa od drugih strani, zlasti spredaj mora stati proč od pregraje najmanj za 1.50 *m* daleč, in ta dolžina se meri od spodnje stopnjice. Če se na to ne gleda pri cerkvenem tlorisu se pozneje oltar v prezbitorij ne more postaviti pravilno. Sploh se mora reči, da prostoren prezbitorij napravlja jako ugoden vtis.

Nastavki. Kar se tiče oltarnega nastavka nimamo nobenih cerkvenih določil; paziti pa je, da ta nastavek ne ovira, da bi se druga določila ne mogla natančno izpolnovati, da naj je nastavek res le samo lepšava menze, kajti menza mora ostati vedno bistveni del oltarja; sicer pa je napravljanje nastavkov delo arhitektov; oni morajo paziti, da je delano vse lično in prikladno drugi arhitekturi.

Paziti je najprej da nastavki ne stojé predaleč na menzi, da bi postala preozka. Če je nastavek precej velik, je bolje da ima svoj poseben podstav, pa vendar mora biti ta podstav v zvezi z menzo. Velikost in visokost nastavka se mora ravnati po velikosti in širokosti prezbitorija in cerkve. Precej visok oltar se vendar lepo poda v visoki cerkvi (n. pr. v nunski cerkvi v Ljubljani), primeroma nižji oltar pa v nizki cerkvi ne stoji lepo če sega do stropa, če bi bil oltar sam na sebi tudi umetnostni stvar ker ni pravega sorazmerja in blagomerja med visokostjo oltarja in velikostjo cerkve. Oltar ne sme zakrivati vse arhitekture kora. Toda okus je današnje dni že tako spriden, da dopadajo le veliki oltarji, okus pa se mora likati in boljšati. Nastavek oltarjev naj ne seza čez dve tretjini visočine cerkvene. Velikost posamičnih členov mora biti v pravem primeru z velikostjo cerkveno in s podobami na oltarju; kjer med podobami in arhitekturo ni soglasja, je nestvoren, neskladen.

Kar se tiče sloga, v katerem mora biti delan oltar, se je treba ozirati na slog cerkve. V romanskih ali renesanskih cerkvah, ki imajo gotski prezbitorij, se ves prezbitorij lahko opravi v gotškem slogu. V gotških cerkvah z romanskim prezbitorijem se napravi romanski oltar; gotških ali renesanskih cerkvah z renesanskim prezbitorijem se je ravnati po cerkvenem slogu. — V vsakem slogu se dajo napraviti oltarji, da zadostujejo potrebam bogočastja. Ravnati pa se je po slogu, ki v cerkvi prevladuje, v renesanske cerkve se naj toraj postavljajo renesanski oltarji. Toda prav te oltarje je baročna dōba tako popačila, da nekteri ravno zaradi oltarjev zametajo vso renesanco. Pa tudi renesanca je stvarila lepe oltarje, se ve. le tam, kjer je bila doma, kjer je izrasla na svojih tleh, namreč v Italiji. Pri nas pa so renesanski oltarji zares velika nadloga. Ljudstvo si je tako popačilo okus, da hoče imeti visoke oltarje do stropa in čez ves prezbitorij po širini; oltar mora imeti veliko stebrov, mar-

moriranih v jako živih barvah; biti morajo stebri višnjevi, zeleni, rudeči, med njimi mnogo velikih svetnikov, imeti mora lesene pa pozlačene žarke in srebrne oblake, za tronom višnjeve, rudeče, zelena okna i. t. d. — Pa tudi za umetnike je križ, ker nimamo pri nas nikjer dobrih domačih vzgledov, po katerih bi se sestavljali novi renesanski oltarji. — V Italiji je dovolj takih motivov iz zgodnje renesance, ti bi morali biti umetnikov vzgled, te bi morali natanko preštudirati, jih prirediti za naše cerkve, sami itak ne morejo izumiti kaj novega in originalnega, le tako bi dobili slogu primerene oblike. To polje je še prosto, da se umetniki skusijo na njem in hvaležni bomo vsakemu, kdor bo izgotovil estetskim in liturgičnim potrebam prikladen umotvor.

Ker se je nastavek razvil iz retabule s podobami, naj se pri oltarjih bolj ozira na lepoto in mnogoličnost podob in na duhovito sestavo, kakor na gromadno arhitekturo, kajti arhitektura je prav za prav le okvir raznim podobam. Na oltar se dene podoba tistega svetnika, kateremu je posvečen (S. C. R. 11. marca 1837 n. 4804). Po okoliščinah je dovoljeno to podobo zamenjati s podobo cerkvenega patrona (S. C. R. 27. avg. 1836 n. 4793) in na stranskih oltarjih postaviti še druge svetnike. Te podobe ali kipi so lepšava oltarna in bogočastju niso nasproti.

Oltar s tabernakeljnom. Ker mora biti na velikem oltarju tabernakelj, treba je misliti, kako naj se napravi nastavek, da bo v lepi organski zvezi s tabernakeljnom.

Najprej je pomniti, da se spodobi tabernakeljnu večje odlikovanje, kakor se priznava pri navadnih oltarjih. Oltar, na katerem je tabernakelj, ni samo miza daritve, ni samo kraj, kjer skrivnostno občuje vojskujoča cerkev z zmagoslavno, temveč oltar je stalno bivališče Kristusovo med nami, je tron božji sredi izvoljenega ljudstva. Ta cerkveni nazor bi se moral umetnostno izraževati pri stavbi tabernakeljna na oltar. Oprava oltarjeva, posebno podobe in nastavek ne sme tabernakeljna popolnoma v ozadje staviti in zakrivati, da se komaj vidi izmed druge arhitekture, ampak smatrati se mora kot središče in izdelavati tako, da se odlikuje izmed drugih stvari na oltarju. Tabernakelj ne sme biti podnožje nobeni drugi stvari, temveč imeti mora neko samostalnost. Najlepše in umetnosti najprikladnejše se da spojiti tabernakelj z oltarjem s ciborijem. Tako lepo ne okvira tabernakeljna noben drug nastavek, tako ne odlikuje menze in tabernakeljna noben drug nastavek, kakor ciborij. Pod njim se lahko napravita menza in tabernakelj prav pravilno, umetno in krasno. Lepši, primernejši nastavek se komaj da narediti, kakor ciborij, zlasti, ker se napravi lahko v vsakem slogu. Nerazumljivo je, da so se mogli ciboriji tako opuščati, ker so po svoji starosti in lepoti tako različni za oltarje s tabernakeljnom. Tudi za slike in za podobe bi se dali prav lahko prirediti. — Seveda se ne more zdaj v vsaki cerkvi narediti tak oltar, za to bi se moglo gledati že pri cerkvenem črtežu. Za tak oltar mora biti cerkev precej visoka in prezbiterij primerno prostoren. Kakor mora imeti tudi dosti svetlobe, da pod ciborijem ni pretemno. Tudi tega ne smemo prezreti, da imajo oltarji s ciborijem po eno samo stopnjico, kajti štirje stebri, na katerih sloni ciborij, ne dopuščajo dovolj prostora za več stopnjic. Po sedanjih obredih morata pri velikem oltarju biti vsaj po dve stopnjici. Da loki med stebri niso preširoki, bi se morala postaviti sprednja stebra na gornjo stopnjico. — Ložje bi se naredil ciborij za stranske oltarje, ker niso tako široki; prav prilično bi bilo, ko bi se naslanjali na steno in bi samo spredaj stali na stebrih. — Oltar s ciborijem ima tudi to prednost, da se pod njim lahko napravi nizek nastavek na menzo. Na

velikem oltarju se naredi pod ciborijem lep tabernakelj, na obeh straneh lepe podobe ali kipe v dolbinah; na stranskem oltarju pa bi se pod ciborij postavila slika ali kip svetnika, kateremu je oltar posvečen, ob straneh pa prag za svečnike.

Tudi oltar z retabulo se lahko spoji s tabernakeljnom, samo previsoka ne sme biti tabla, da je tabernakelj na sredi stoječ višji in odličnejši. Oltar z retabulo se prav posebno poda v romanski cerkvi pa tudi za gotske in renesanske, kjer je za ciborij ali za visoko tabulo stavba prenizka, pa tudi za oratorije. Kaj lepe slike ali kipi ali reliefne podobe se dajo narediti v nišah na obeh straneh tabernakeljna; delo je lahko v kakršnem koli slogu. Ako stoji tabernakelj na sredi, mora tabula z zadnjo stranjo tabernakeljna biti v jedni vrsti ne s sprednjo, tako, da tabernakelj venkaj stoji. Ker so taki tabernakeljni nizki, so posebno pripravljeni za cerkve, imajoče v koru nizko sezajoča okna, ali pa kjer so stene na ozadju slikane. Novejše čase so začeli delati take tabernakeljne (v cerkvi presv. Srca Jezusovega v Ljubljani, v Admontu, v Gradcu pri frančiškanih, v Rudolfovem pri frančiškanih i. t. d.).

Gotski oltarji s platnicami so kaj lični in primerni tudi zaradi tega, ker se platnice odpirajo in zapirajo, torej je velika izprememba; tabernakelj se na tem oltarju težko spravi v soglasje z drugo arhitekturo. Ohranjenih je malo oltarjev te vrste, da bi se bilo na njih hranilo sv. R. Telo, pa še ti se povsem ne morejo posnemati. Posebno pri teh oltarjih je paziti, da tabernakelj ni preveč zatopljen in da je v organski zvezi z nastavkom. Tu mora tabernakelj venkaj stopiti in stati sredi menze. Ako ima obliko stolpiča, kakor božje hišice, ta stolpič oltarnega nastavka ne sme deliti v dva dela, ampak mora delati ž njim eno celoto. Ni prav, če tabernakelj v prav ravni črti stoji z nastavkom, da ni družega, kot središče nastavka, drugače pa čisto nič ni odlikovan. Kjer se dela oltar v gotskem slogu in se ne more lahko napraviti s platnicami, naj se naredi navaden gotski nastavek.

Ložje se da narediti tabernakelj pri renesanskih oltarjih, če le ni previsok in pretežek. Nikdar pa se ne sme nastavek naslanjati ali opirati na tabernakelj, ampak tabernakelj mora biti popolnoma prost. Črte tabernakeljnovih in oltarnih členov se morajo zlegati lepo in popolnoma. Dostojno je, če je arhitektura nastavka tako urejena, da povišuje lepoto tabernakeljna in da je ves nastavek le bogato in primerno ozadje, na katerem se toliko lepše odlikuje v središču stoječi tabernakelj. Tako je vrejeno pri lepih italijanskih tabernakeljnih v Pizi, v Certosi i. t. d.

Tabernakelj z baldahinom je na oltarju najodličnejši del in se mora tudi smatrati in izdelovati kot tak. Ni zadosti, da se ena ali druga lepšava nanj nanaša, ampak v vsi svoji konstrukciji se mora kazati kot najznamenitejši kraj in vse, kar je okrog njega ali za njim, naj bo tu le iz tega namena, da lepša tron Najvišjega. Za slovesno izpostavljanje sv. R. Telesa mora imeti tabernakelj še poseben prostor pod baldahinom; zlasti na to je treba paziti pri napravljanju novih tabernakeljnov, da se napravi vse dostojno.

Tabernakelj naj bo tako visok, da vse ljudstvo lahko gleda sv. R. Telo, kadar je izpostavljeno. Pri nas se navadno izpostavlja le slovesno in zato mora biti pripravljen poseben prostor. Na nekaterih krajih napravljajo pred vratmi nekovo konsolo, na katero se izpostavlja; toda tako izpostavljanje je premalo dostojno; prav tako malo zadostuje samo mala dolbina; kajti noben svetni vladar se ne bo takrat, kadar mu podložniki izkazujejo vse spoštovanje in prisegajo udanost in ljubezen, stiskal v kako dolbino ali se vstopil na kako konsolo. Ker je torej taka naprava nedostojna, naprav-

ljajo se drugod tako, da naredé nad spodnjo omarico še drugo, katera se tudi zapira; v spodnji omarici je hranjen ciborij, v gorenji pa monštranca; kadar se hoče slovesno izpostaviti, se odprejo gorenja vrata in vidi se sv. R. Telo. A tudi ta naprava ni vredna, da bi se priporočala. V tem slučaju ni prostora za križ, kateri mora biti na oltarju. Ni drugače, nego da se postavlja na ta gorenji tabernakelj, kar pa je previsoko, mašnik ne more nanj povzdigovati oči pri sv. maši. Pa tudi cerkvenim določbam ta naprava ne zadostuje, kajti omarica, v kateri je izpostavljeno sv. R. Telo, ni baldahin, kakoršnega zahteva cerkev.

Da bi se napravljala samo deska, na kateri se na tabernakeljnu sv. R. Telo semtertja premika, vsakdo lahko razume, da je to velika nedostatnost. — Kadar se monštranca izpostavlja na tron ali kadar se zopet doli jemlje, mora se rabiti večinoma povsodi pručico z jedno ali z dvema stopnjicama. Taka pručica ni prepovedana. Pražki zbor prepoveduje le stopati na oltar, „ascendere super altare“.

V naših krajih napravljajo, kar je najbolj prav, nad spodnjo omarico odprt baldahin, kjer stoji križ in kamor se izpostavlja monštranca. Tak baldahin se po pravilih lahko pregrne z belo svilo, svod pa je lahko pozlačen. Stoji tako visoko, da križ pod njim lahko vidi celebrant, pa tudi ljudstvo v cerkvi, in sv. R. Telo tam izpostavljeno, je „in loco eminentiori“. Pri renesanskih cerkvah delajo tak prostor izrezljane ali kovane draperije, ki jih zgoraj združujejo v majhen baldahin; toda ta baldahin je navadno premajhen, da izpostavljena monštranca ne stoji pod njim.

V nekaterih cerkvah je tabernakelj le majhna omarica brez baldahina, ker bi se visok ne vjemal z drugo arhitekturo. Pri takih bi vsaj pri večjih slovesnostih morali nad tabernakelj postavljati baldahin iz bele svile, naličen baldahinu nad škofovim sedežem, kar bi slovesnost vrlo povzdigovalo.

Še neka druga naprava je prišla tudi v naše kraje, in sicer iz Nemškega, kajti v Rimu in na Italijanskem ni znana, namreč tako zvani tabernakeljni na vreteno (Drehtabernakel). V 17. in 18. stoletju je bilo na Nemškem mnogo tabernakeljnov napravljenih tako, da imajo po tri dolbine, in kakor se vreteno zavrti, se pokaže jedna teh dolbin. V jedno postavljajo monštranco, v drugo ciborij, v tretji pa je križ. Taki tabernakeljni so iz dôle „rokoko“, ko se je malo oziralo na cerkvena določila in na cerkvene tradicije. Toda ti tabernakeljni ne zadostujejo cerkvenim določilom, četudi niso naravnost prepovedani. Ker marsikatero druge moderne iznajdbe (n. pr. križi za obhajila, namestu pušice), so se vrinile v ta ali oni kraj, ker so se bolj prilegale okusu posameznih cerkvenih predstojnikov. Edina izjava o tem tabernakeljnu se nahaja v provincijalni sinodi pražki l. 1860, katera daje prednost onim z vrati.¹⁾ Ti tabernakeljni so dalje nepraktični, že zaradi tega, ker je v teh dolbinah premalo prostora. Ko bi se namreč primerilo, da bi zaradi defektov mašnik moral še drug kelih notri hraniti, bi imel komaj dovolj prostora. Še neprilicnejši pa so zaradi tega, ker jih je nemogoče ohraniti snažne, ne dajo se tako trdno zapreti, da bi ne mogel noter prah in drugi mrčesi. Zadaj, sv. R. Telesu nasproti, se v deset- ali stoletjih nabere veliko prahu, smeti, pajčevin i. dr., česar ni mogoče odstraniti, ker se z roko ne more noter segati. Ko bi se vreteno proč vzelo in bi pogledali zadnjo stran, bi videli, koliko nesnage je tu nakopičene, in vendar je vsak dan sv. R. Telo v taki okolici. Pa ne samo nepraktični so taki tabernakeljni, tudi nedostojno je, da se sv. R. Telo vrti na vretenu; ako kak ptuj duhovnik, kateremu

¹⁾ Versatilibus, quae hinc inde inveniuntur, tabernaculis antiquiorem merito praeferimus Sanctuarii structuram, congruo ostio seu foribus muniti. Prag. Conc. 1860.

ta naprava ni znana, odpira tabernakelj, pokuka zdaj na eno, zdaj na drugo stran; da to ni dostojno, je vsakemu jasno.

A še nekatere druge, še manj dostojne naprave se nahajajo pri tabernakeljnih. Nad vrati je deska, katero na koncih držita angelja, katerih nage noge precej daleč doli sezajo. Vse je na nekovi mašineriji, da se sv. R. Telo po ti mašini izpostavlja; kadar se potare, se zgrabi angelj za bedro, da se doli potegne. Tako izpostavljanje gotovo ni dostojno, pa tudi varno ne; lahko se primeri, da monštranca ali ciborij omahne in vse skupaj pade na tla. — Nebeški Zveličar je poklical duhovnike nove zaveze, da mu strežejo v svetem šotoru, in sveta Cerkev je njihove roke posvetila in mazilila tudi za ta namen. Ako tedaj duhovnik, namestu da bi sam s svojimi rokami opravljal to službo, vrti vreteno ali goni stroj — mora vendar vsakdo precej čutiti, kako malo dostojno je tako ravnanje in kako malo se strinja z resnobo in slovesnostjo cerkvenih obredov. — Prav je, da so se taki tabernakeljni prenapredili in da se ne delajo več.

Pa ne samo na zunanost tabernakeljnov je paziti, da je vse svetemu namenu dostojno izdelano, gledati je tudi, da je notranjščina lepa in dragocena. V notranjščini se lahko naredi kak svilnat baldahin, podoben svetemu šotoru, ali pa se stene in strop gladko prevlečejo s svilo. Nedorostojno je in ni dopuščeno, da bi se svila kar z žebli pribijala na stene, kajti v tabernakelj naj se znotraj ne zabija nobeden žebelj, pa tudi osnažiti ni mogoče notranjščine. Ako je tabernakelj mnogokoten ali čveterokoten, nategne se svila na jagetove ali vrbove deske, katere se potem vstavijo v tabernakelj po ti vrsti. Najprej se dene na strop, potem na zadnjo stran in potem na obe strani. Te deske pa morajo biti delane tako, da se popolnoma medsebojno podpirajo, zlagajo in držé strop brez kake druge podporne; da se pa lahko kdaj prijemajo in venkaj jemljejo, se napravijo vrhu desák kratki svilnati trakovi. Da je vse še lepše, naj se napravijo na svilo lepe vezne v svili ali v zlatu.

Namen tabernakeljna je vzvišen; naj se torej gleda, da bo zunanja in notranja oprava kolikor mogoče lepa in dragocena. Ako se že zidanje hiše božje prepušča le izvedenim rokam, velja to mnogo bolj o napravi vzvišenega svetišča, da se odlikuje po svoji pomenljivi lepoti; kajti tu se dela v pravem besednem pomenu bivališče Gospodu, ki v sv. Zakramentu biva med nami.

Na Francoskem poskušajo tabernakeljnu dati čisto novo obliko. Za menzo oltarjevo je namreč podstav visok do štiri metre: na njem keruba držeta tabernakelj, kateri ima obliko skrinje zaveze, vse ima krasne gotske ornamente. Prihaja se do tabernakeljna po visokih stopnjicah. Je li tak tabernakelj nasproten duhu cerkvenemu? Se li sme rabiti skrinja zaveze za tabernakelj? in ali ga smejo angelji kvišku držati, da ne stoji neposredno na menzi?

Prvo vprašanje je toraj: Se li smejo v katoliški cerkvi rabiti olupšave iz starega zakona? Gotovo da. Kolikokrat se nahajajo v cerkvah podobe iz starega zakona, recimo trije mladeniči v ognjeni peči, Tobija z ribo, Danijel, David, Aron, Judita z Olofernovo glavo i. t. d. Zakaj bi bilo duhu cerkvenemu nasprotno, če bi se rabil tudi tabernakelj naličen skrinji zaveze? V škrinji zaveze je bila hranjena mana v posodi: „Mojzes je rekel Aronu: Vzemi posodo in deni vanjo mane . . .“ In Aron jo je djal v sveti šotor (II. Mojz. 16. 33).¹⁾ Kaj pa je pomenila mana, je znano vsakemu kristijanu: „Ne Mojzes vam je dal kruh iz nebes, ampak moj Oče vam daje pravi kruh iz nebes.“ Dalje, shrambo za sveto Rešnje Telo ime-

¹⁾ „Posuitque illud (vas) in tabernaculo.“

nujemo „tabernakelj“, prav tako, kakor Mojzes imenuje skrinjo zaveze: „tabernaculum“. Ker je tako lepa razmera stare zaveze z novo z ozirom na hranjeno stvar kakor tudi z ozirom na posodo, gotovo nikakor ne more biti nasprotno cerkvenemu duhu, če se tabernakeljnu daje oblika skrinje zaveze.

Smejo li angelji kvišku držati tabernakelj, da ne stoji neposredno na menzi? V prvi dōbi je posodica za sv. Rešnje Telo visela visoko nad menzo pod ciborijem, in tudi zdaj je popolnoma prikladno duhu cerkvenemu, da se tabernakelj dobro vidi, kajti to se spodobi najsvetejšemu Zakramentu, da se oči pri vstopu v cerkev vprejo najprej v ta sveti kraj.¹⁾ In res imajo v Rimu nekatere cerkve krasne tabernakeljne, katere kvišku drže angelji, n. pr. pri sv. Križu Jeruzal., in v baziliki sv. Marije Snežnice. Da se do takih tabernakeljnov more prihajati le po stopnjicah, razume se samo ob sebi. Če pa taki tabernakeljni niso prepovedani, gotovo tudi ne morejo biti prepovedane stopnjice.

Da je težavno pristopati k takim tabernakeljnom pri obhajanju vernikov, to je jasno. Tedaj najpravičnejše bi bilo, da govorimo splošno, ko bi se verniki obhajali med mašo s sv. hostijami, posvečenimi pri prav tej daritvi, kajti na ta način se živejši udeleži sv. daritve,²⁾ da zavžije od daritve, in prvo dōbo v stolpiču ali v golobčku navadno niso hranili sv. R. Telo za obhajilo vernikov, marveč le za bolnike. — Sicer pa o teh tabernakeljnih še nimamo odločilnega odgovora kongregacije.

Naši oltarji in tabernakeljni.

Iz romanske dōbe nimamo oltarjev, razven ostanka v Št. Petru. Tudi iz boljše gotske dōbe ni se nam ohranil niti jeden lep oltar, izvzemši dve lepi sliki od oltarja s platnicami v cerkvi Kranjski, kateri pa ste zdaj za Kranjsko tudi izgubljeni; prodali sta se zadnja leta na Dunaj. Imamo pa dva priprosta oltarja s platnicami, eden na Vrhcu v podružnici fare Želimlje, drugi je v škofijskem muzeju iz podružnice Gosteske. V dōbi reformacije so bili sploh za umetnost jako žalostni časi; ne le, da se ni stvarilo novega, razruševalo se je celó tudi to, kar je bilo. Šele v 17. stoletju so zasvetili lepši dnevi za umetnost na Kranjskem; to se kaže tudi pri skulpturi. Mož, katerega se je bal krivoverec, s ponosom in zaupanjem pa ga je imenoval katoličan, Tomaž Hren, bil je tudi jako navdušen za povzdigo propadle umetnosti. Koliko cerkvâ je posvetil, koliko oltarjev on sam iz svojega premoženja dal narediti. Leseni oltarji iz 17. stoletja so jako zanimivi, akoravno jih je malo ohranjenih, in sicer zdaj le samo v kakovih podružnicah. Razdeljeni so v dva nastropja; spodnje je ločeno od gorenjega s krepkim ogredjem, imajo mnogo dolbin, v katerih stojé jako dostojno oblečeni svetniki. Stebriči so lahki, tanki ali tudi svedrasto zaviti, okoli njih se opleta in ovija vinska trta, katere listi in grozdi so vsi pozlačeni ali pa so listi zeleni. Ti altarji niso neokusno marmorirani, ampak vsi polihromovani in zeló pozlačeni. Najlepši izrezljani oltarji te vrste se nahajajo v Dražgošah. Najkrasnejše oltarje pa imamo iz začetka 18. stoletja. V barokni dōbi, v kateri je sploh umetnost na Kranjskem

¹⁾ Tabernaculum sit omnino visibile in altari ornatiori et maxime conspicuo, quod venerationi et cultui tanti Sacramenti commodius ac decentius videatur. (De Herdt. Prat. lit. III. 6. n. 179.)

²⁾ V rimskih cerkvah se ne obhaja samo pri velikem oltarju, marveč skoraj pri vseh, kjerkoli kdo hoče. Strežnik prinese male hostije na oltar mašniku in mu pri darovanju pove, koliko naj jih posveti, po mašnikovem obhajilu se obhaja.

cvetela najlepše, imamo tako umetno izdelane in tako lepe oltarje, da se z enakimi ne more ponášati kmalu kakova dežela avstrijska. Ne moremo tajiti, da ti oltarji, mnogokrat delani iz jako lepega marmorja, napravijo imponanten vtis. Psihologično se nam torej pojasni, zakaj so se ti oltarji tako priljubili in tako na široko razširili v dōbi renesanski in barokni. Ljudstvu so mnogo bolj imponirali kakor gotski; ni torej čudno, da so gotske oltarje jemali iz cerkvâ in rajši renesanske postavljali tudi v gotske cerkve. In res so nekateri renesanski oltarji jako krasni in bogati, da se z njimi tudi novi gotski nikakor ne morejo primerjati. Omenim le krasnega velikega oltarja v Uršulinski cerkvi iz dragocenega afrikanskega marmorja (l. 1720). Kipi na njem so mojstersko delo. Oltar je sicer sam na sebi jako velik, toda v visoki cerkvi se prav lepo poda pod kuplo v prezbiteriju. Cena mu je bila 13.000 goldinarjev, gotovo za to dōbo jako visoka; koliko bi stal sedaj! Dalje veliki oltar v frančiškanski cerkvi s svedrasto zavitimi stebri tudi iz lepega marmorja. Dalje veliki kamenit oltar v Hrenovicah (iz nekdanje frančiškanske cerkve v Ljubljani; v Raku-liku, podružnici hrenoviški (tudi iz nekdanje frančiškanske cerkve), na Razdrtem, v Št. Vidu pri Vipavi i. t. d. Največ marmornatih oltarjev v eni cerkvi vkup pa je pri sv. Jakopu v Ljubljani. Toliko lepega, raznovrstnega drugega marmorja ni kmalu blizu vkup kakor tu. — Oblika teh kamenitih oltarnih nastavkov je skoraj povsod v bistvu enaka: močni stebri ob straneh nosijo ogredje, v sredi slika, nad sliko primeren završek in raznother lepšave, kipi, volute ali polučelja delajo prehod do završka; med stebri stojé kipi na konsolah, ali da je oltar širši, stojé kipi na svojih postamentih zunaj stebrov. Te kamnite oltarje v arhitekturi posnemajo tudi leseni oltarji. Iz te dōbe so tudi leseni še dosti okusni, niso preživo marmorirani, marveč imajo leseno barvo. Kamenitni oltarji se nahajajo večinoma na Notranjskem in na Vipavskem, kar je čisto naravno; delali so jih gotovo italijanski mojstri. Po Gorenjskem in Dolenjskem imamo največ lesene oltarje.

Proti koncu 18. stoletja in začetkom 19. stoletja pa so oltarni nastavki pri nas jako slabi. Arhitektura ni pravilna, kipi so površno izrezljani. Delali so jih največ le samouki, zaradi tega je tehnika pomanjkljiva. Kipi so sicer jako živahnega, da, strastnega kretanja, toda ne lepi, zeló razgaljeni, oblačilo frfoli, kakor bi pihal hud veter. Vidi se, da je kiparjem manjkalo višje izobraženosti, da bi mogli dajati podobam plemenitejšo obliko, akoravno so prav shvatili duha časovnega. Proti polovici sedanjega stoletja so nastavki že boljši.

Zlasti se odlikujejo po večji pravilnosti oltarji, katere je izdelal Matej Tomc. Njegovi oltarji so v romanski, gotski, največ pa renesanski. V vseh delih se kaže popolno poznanje dotičnega sloga, globoki razum in dovršenost in celem delu. To pa je veliko in častno za moža, ki nikdar ni videl nobene šole znotraj in se tudi ni učil pri nobenem izvežbanem mojstru in tudi ni znal — nemško. Dobro pa je vplival nanj ondotni župnik Blaž Potočnik in slikar Wolf. Tomcevih oltarjev se nahaja po Kranjskem mnogo, n. pr. veliki oltar in štirje stranski v farni cerkvi v Št. Vidu nad Ljubljano; veliki oltar v Dobrem polji; na Brezovici pri Ljubljani; na Raki; v Smledniku (po Kupelwieserjevem načrtu); na Ježici; v Dravljah; stranski oltar sv. Janeza Nep. v ljubljanski stolnici; veliki oltar v trnovski cerkvi v Ljubljani; v Šmariji; v Lipoglavu; v Morovici; v Žabnici.

Znamenit je bil oltar na Dobrovi pri Ljubljani; ne sicer, kakor zdaj stoji, ampak v svoji prvotni obliki; posnetek je bil oltarja, ki stoji v apsidi šentpeterske cerkve v Rimu. Kakor v Rimu štirje cerkveni učeniki drže stol sv. Petra, prav tako so držali na Dobrovi cerkveni učeniki prestol Marijin. Zdaj ti velikani stojé na oltarju med stebri, toda vidi se jim, da niso na svojem mestu, ker so preveliki in manjka sorazmerja med kipi in med nastavkom. Kipi sami ob sebi so dobro posneti po rimskih.

Tomec je delal le lesene oltarje. Imamo pa iz začetka druge polovice tudi boljše kamenitne oltarje, katere je izdelal kamenosek Toman. Tudi ta je le po svoji veliki pridnosti in

vstrajnosti dospel do popolnega poznanja slogov, tako da so nekateri njegovi oltarni nastavki res umetno delo.¹⁾ Tudi J. Wurnik je mnogo pripomogel k zboljšanju okusa.

Akoravno se je torej pri postavljanju oltarjev gledalo zlasti na nastavek, vendar se v boljših cerkvah tudi menza ni zanemarjala. Priča temu so menze, obložene spredaj z raznobarvenim marmorjem v lepe geometrične oblike, n. pr. pri sv. Jakopu, pri Frančiškanih, v stolnici. V poslednji imajo nekateri frontaliji sicer oblike tumbe, toda delane so jako lepo.

Drugi oltarji imajo sicer lesen obod, predložen menzi, toda v njem so jako umetno vložene z raznobarvenim lesom podobe, rastlinski okrasni i. t. d. V drugi polovici 17. stoletja in začetkom 18. stoletja so bili na Kranjskem rezbarji, ki so znali jako spretno vlagati v les razne okraske. To nam priča mnogo miz, omar, balanic, ohranjenih iz tiste dōbe. Umeten je frontal pri menzi iz prejšnje knežjedvorske kapele. Semtertja je bil ves oltar vložen iz raznobarvenih lesenih koscev, pravi leseni mozaik. Tak je bil oltar v neki podružnici fare Gorjanske i. t. d.

Naši tabernakeljni. V gotski dōbi je bilo mnogo božjih hišic, katere pa so se morale odpraviti.

Ostala je le samo ena in sicer v Št. Rupertu na Dolenjskem; delana je iz peščenca, stoji pri steni na evangelijski strani. Tabernakeljni iz renesanske dōbe so na Kranjskem delani večinoma tako, da imajo nad omarico dolbino z baldahinom za izpostavljanje sv. Rešnjega Telesa, kar je jako priročno. Leseni se semtertja nahajajo jako okusno vloženi, toda večinoma so te že zavrgli ali jih postavili v kakovo podružnico. Tak tabernakelj je n. pr. v Škocijanu, podružnici fare Dobske. Iz barokne dōbe se nahajajo kaj lepi in umetno delani tabernakeljni iz marmorja ali tudi obloženi s kovinskimi ploščami in pozlačeni. Najiminitnejši tabernakelj je brezdvomno tabernakelj v Št. Jakobski cerkvi v Ljubljani. Omarica stoji pod baldahinom iz jako lepega marmorja. Najdragocenejše olepšave njegove pa so angeljčki, obdajajoči baldahin in igrajoč na razne inštrumente. Tako ljubkih, tako izbornih kipov je renesanca sploh stvarila malo; smejo se prištevati največjim umotvorom te dōbe. Primerni za večje cerkve so gotovo tabernakeljni, pri katerih okrog omarice stojé stebri na visokih podstavih, noseč polukuplo nalični kiboriju; n. pr. pri sv. Petru v Ljubljani, pri sv. Jakobu. Drugi so obloženi s pozlačenimi kovinskimi ploščami, tudi lepi in dragoceni n. pr. pri Uršulinkah v Ljubljani, v Smledniku i. t. d. V najnovejši dōbi se napravljajo sploh dosti dostojni tabernakeljni, tudi na notranjo olepšavo se obrača večja pozornost. Novejši tabernakeljni iz kamna so večinoma delani tako, da stebriči, noseč baldahin, stojé na spodnjem odstavku, na omarici. Najlepši novih tabernakeljnov je na Brezji.

Podobe na oltarju.

Razven pglavitne oltarne oprave, katera je: Križ, svečniki, kanontable, blazina ali pult, smejo po starodavni šegi na oltarji biti tudi svetinje, podobe svetnikov (slike ali kipi) pa tudi cvetlice. V škofovskem obredniku beremo: „Si haberentur aliquae reliquiae aut tabernacula cum Sanctorum reliquiis vel imagines argenteae seu ex alia materia, staturae competentis, a lateribus crucis (in altari positi) congrue exponi possent; quae quidem sacrae reliquiae et imagines cum sex tantum candelabra super altari erunt, disponi poterant alternatim inter ipsa candelabra, dummodo ipsa altaris dispositio et longitudo id patiatur. Sed et vascula cum flosculis frondibusque odiferis seu serico contextis studiose ornata adhiberi poterunt (l. c. 12. n. 12).“

Kar se tiče podob svetnikov, zahtevale so razne sinode in kongregacije za obrede (27. avg. 1836), da naj je na oltarju, oziroma nad oltarjem podoba tistega svetnika, komur je oltar posvečen (titulus). Že l. 1310 za-

¹⁾ Ignac Tomanovi oltarji so: stranska oltarja v frančiškanski cerkvi v Ljubljani (1852), iz črnega in rudečega Holzeneškega marmorja; stranska oltarja v Lašicah, slike Wolfove (1863); gotski oltar v Št. Rupertu, iz nabrežinskega kamna in raznobarvenimi vlogami, lepo delo, slika Wolfova (1865); veliki oltar v Ribnici iz nabrežinskega kamna, kipi Zajcevi, slika Wolfova (1872).

poveduje sinoda v Trieru: ut in unaquaque ecclesia ante vel post vel super altare sit imago vel sculptura vel scriptura vel pictura expresse designans, et cuilibet intuitu manifestans, in cuius Sancti meritum et honorem sit ipsum altare constructum. Razven te podobe je dovoljeno v gori navedenem dekretu še druge podobe postavljati na oltar. Te podobe naj vernike, poleg tega da so jim posebni patroni, tudi opominjajo na lep nanos svetnikov do svete daritve. Kar je svetnike, katerih svetinje ali podobe stoje na oltarju, velike storilo pred očmi božjimi in vernikom častitljive, za vse to se imajo zahvaliti daritvi, ponavljajoči se na oltarju. Svetniki so lepo dišeče cvetlice, prirastle iz svete daritve, sladka vonjava so, dvigajoča se iz oltarja pred sedež Božji. Kakor je svetnikom sveta daritev rodila večno življenje, tako naj tudi vernikom bo glavni pripomoček za Bogu dopadljivo življenje.

Premenitev oltarne podobe. 1. Dandanes semtertja želijo izpremeniti podobo kakega svetnika na oltarju z drugo podobo; je li dovoljeno?

Samostan sv. Nikolaja Tol. v glavnem oltarju ni imel nobene podobe in je prosil, da bi se smela postaviti na oltar podoba Brezmadežne M. D.: ut, quoniam in hujus ecclesiae ara nulla extat Icon, collocari ibidem valeat illa B. M. V. Concept. — toda odgovorilo se je: Negative, et apponatur imago S. Nicolai Tol. titularis. — Še drugič se je prosilo, da se sme postaviti slika M. D. Brezmadežne in se vtemeljevalo s tem, da je podoba sv. Nikolaja že v bližnji kapeli — toda odgovor je bil: Relinquatur imago s. Nicolai propria in aedicula, sed in ara majori ponatur Icon illius sancti, in cuius honorem est consecrata. 27. avg. 1836 n. 4793 in 11. mart. 1837 n. 4804.

In na ta dekret sklicevaje se je zopet kongregacija zanikavno odgovorila na vprašanje: Num absque indultu apostolico et auctoritate tantum ordinaria titulus altaris fixi commutari possit cum altero titulo, v. gr. titulus s. Sebastiani M. cum titulo B. M. V. de perpetuo Succursu, et si negative, num saltem super altare collocari possit imago B. M. V. de perpetuo Succursu loco imaginis s. Sebastiani tituli altaris? — R. Negative ad utrumque juxta decretum 27. avg. 1836.

2. Pa tudi na stranskem oltarju se ne smejo samovoljno izpreminjati. Prosilo se je, da bi se na stranskem oltarju smela postaviti podoba sv. Vincencija Pavlanskega kot ustanovitelja misijonske družbe; dovolilo se je, toda s pogojo in zapovedjo, da se mora postaviti tudi podoba svetnika, kateremu je oltar posvečen.

Concessit... cum praecepto tamen ponendi etiam imaginem sancti, cui altare dedicatum est, et optime quidem et apposite; cum enim altare hoc alteri sancto fuerit jam dicatum, ratio postulat, ut et hujus imago ponatur, ne illius memoria penitus depereat, a quo tamquam peculiari titulo nuncupabatur.

3.) Da, še celó, če se nova cerkev zida, naj se ohrani prejšnji patron.

Jam semel ac ecclesia Deo in honorem sancti alicujus in consecratione dicata est, sanctus hic est ecclesiae Titularis. Hic autem est relate ad ecclesiam, quod est in homine baptizato nomen, quod imponitur... Si ecclesia Deo in alicujus sancti honorem dicata est, mutari nequit ecclesiae titulus, nisi accedente nova ecclesiae dedicatione; et hoc etiam in casu aequum est, ut non alio sub titulo ea dedicetur nisi eo, quo prins erat dedicata et ab eodem nomine nuncupetur... Jam sublata picta tabula... non eidem pariter sublatum fuit jus, quo in altaris consecratione super eo accepit, quo non amisso debet illius imago iterum in altari supponi.

Iz tega je razvidno, da mora biti na oltarju podoba titularnega svetnika ali onega, na čegar ime je oltar posvečen.

4.) Slikana podoba v oknu ne zadostuje. V knjigah, govorečih o cerkveni umetnosti, se bere, naj se pri velikih oltarjih ne napravljajo visoki nastavki, ampak v slikano okno naj se napravi podoba titularnega patrona. Ta misel je bila nekaterim jako všeč in res so na ta način napravljali velike oltarje. Toda to ne more biti pravo že zaradi tega ne, ker imajo slike v oknu le bolj dekorativen značaj, podoba titularnega svetnika ima ves drugačen pomen. In res najnovejše določilo naravnost

pravi, da slika v oknu ne zadostuje. Vprašalo se je: Sufficitne imago tituli altaris fixi in tabula vitrea picta retro post altare in fenestra applicetur. — R. Negative. 10. Nov. 1906.

Pomen oltarjev.

Ako hočemo zemljo našo označiti s primernim, kratkim, zgodovinskim imenom, zvati jo moramo: darišče, kajti brez pretrganja se daruje na njej in sicer daruje se duševno in telesno, in daruje se dobremu in slabemu. — Oltar je največji, najsplošnejši, najskupnejši spomenik, kar nam jih kaže zgodovina. Imamo zgodovino in oltar, kakor smo videli, „ante legem“, „sub lege“, in „sub gratia“, to je, imamo oltar v dōbi patriarkiški, imamo ga pod postavo sinajsko do križa in do daritve, opravljene na križu, in od tod noter do konca časov. Poganski oltarji so postavljeni na zavesti, da je zadolženje rodilo smrt, in da iz smrti mora vzhajati novo življenje. V daritvi je priznanje zadolženja, v daritvi se pa kaže tudi upanje, da se bo sprava dosegla na ta način, da se nedolžni, čisti, daruje za dolžnega; v daritvi se kaže zdaj jasnejša, zdaj temnejša slutnja vseh narodov o spravi in rešitvi po krvi in smrti. Smrt Odrešenikova je dala svetu življenje, („qui per mortem tuam mundum vivificasti“) smrt nam življenje ohrani. Jako pomenljivo podobo (tipus) imamo v ohranjenju telesnega življenja; telesno življenje se ohrani le s smrtjo naravnih stvari. V naravi je vtisnjena, kakor v podobi, najvišja skrivnost krščanstva: smrt nam daje življenje.

Oglejmo si telesno življenje človekovo. Le smrt naravnih stvari mu ga ohrani. Čreda njegova mu daje obleko in hrano; divjačino iz gozda, prebivalce potokov, rek in morja postavlja si na svojo mizo, v prah se zdrobi pšenično zrno, kri se do zadnje kaplje iztisne iz sadu vinske trte. Skala se mora razdrobiti, visoka jelka in smreka, čvrsti hrast mora pasti, da človeku stavi bivališče, veličastna bukev se mora razdeliti v mnogo koscev, da ga zavaruje pred zimskim mrazom i. t. d. — Narava žrtvuje svoje življenje, da ga ohrani človeku. Nezavesna po strogih naravnih zakonih kaže v globoki, sveti simboliki Njega, kateri jo je vstvaril in kateri je v središču časov izpolnil to simboliko in jo razjasnil, kajti „darovan je bil, ker je sam hotel“.

Dva pojma sta bistvena pri daritvi; prvič smrt, usmrti se dar in uniči v ognju; in drugič, duševna hrana, da se zavžije dar. Ko se je en del daritve sežgal in drugi zavžil, s tem naj bi se združenje z božanstvom zopet ponovilo. V oltarju se strinja misel na smrt in pa misel na poživljenje, ker se zavžije dar.

Krščanski oltar, katerega so predpodobovali milijoni oltarjev in daritev starega veka, kaže že s svojim imenom na oni dvojni pojem. Zove se zdaj „tumba“, grob, zdaj „mensa“, miza, in združuje na ta način spomin na smrt in spomin na poživljenje v svetem obhajilu.

Kar je poganstvo delalo le v sanjarski slutnji, kar je pomenjalo judovstvo, to je v resnici krščanski oltar; svetla luč večnosti ga obdaja, svetlejša luč, kakor so vsa vstvarjena solnca; v tej luči vidimo na oltarju večerjo, jed in grob.

Od jedi v grob, to je bila pot v greh, napovedana že prvemu človeku: ako bota jedla, bota umrla. Pri včlovečenju stopi absolutno življenje v vrsto smrti zapadlih stvari. Smrt strmi, prestraši se, ko se življenje prostovoljno položi v njeno naročje: „daroval se je, ker je sam hotel.“

Ta veliki, splošni tip svetovni: od jedi v grob, se začenja izpolnovati pri mizi, na kateri se je vršila zadnja večerja. Tu je Kristus izpolnil

vse stare daritve in postavil pravo, resnično daritev nove zaveze, potem je šel umret.

Krščanski oltar je najsplošnejši spomenik vesoljnega stvarstva. Na oltarju se vrši največja, najčastitljivejša skrivnost; dan za dnevom spušča se nanj nebo z vsem svojim veličastvom, z vso svojo milostjo. Kakor miza daje nam hrano, hrano nebeško, hrano angeljev, katera daje življenje za blaženo večnost. Kakor grob nam daje oltar veselo upanje, kajti on, ki je tu darovan, je razrušil groba zapah, je vzel smrti grenkobo.

Kako veličasten, kako pomenljiv je krščanski oltar! Kdo nam med svetnimi spomeniki more pokazati le jednega, ki bi bil le senca tega spomenika?

Kako krasen predmet krščanski umetnosti! Kako divne ideje daje vernemu umetniku!

Je li torej čudno, da se združujejo vse umetnosti, arhitektura, skulptura in slikarstvo, da bi vsaka izmed njih izvršila najlepše umotvore za olepšavo oltarjev? In tudi sveta cerkev stori vse, da bi nam živo kazala njegovo vzvišenost in pomenljivost. Blagoslovi jih po jako pomenljivih skrivnostnih obredih s prelepimi molitvami, s pevanjem, s simboličnim kajenjem in z mazilenjem in daje mnogo določil za varstvo in olepšavo njegovo. Da, biseri morja niso predragi, zlato, srebro in dragi kameni niso prelepi za olepšavo oltarjev. Resnično, syet, veličasten kraj je oltar; najsvetejši, najlepši, najpomenljivejši vesoljne zemlje!

Cvetlice na oltarju.

Krščanski oltar je najsvetejši prostor na zemlji. Nanj stopa vsak dan Veličanstvo Božje, na njem leži Telo in Kri našega Gospoda za spravo sveta. Lahko se toraj razume, zakaj oltar ne sme biti čisto prazen, brez vsakatero lepšave. Spoštovanje, ljubezen in hvaležnost do Boga zahteva, da ga olepšavamo. Ko je Stvarnik ločil svetlobo od teme, vodo od suhe zemlje, obokal je zemljo s prelepim nebesnim svodom in pretkal je površje zemlje z najkrasnejšimi cvetlicami, pogrnil jo je s prelepo pisano preprogo, in na tako lepo pripravljeno zemljo je postavil ljubljenca svojega, človeka, v najlepši kraj, v raj. Človek pa naj je zadovoljen, da Stvarniku svojemu in Odrašeniku pripravi le golo kamenitno ploščo? Nikakor ne! Kjer ljubezen biva v srcu, tako srce ni zadovoljno le z najpotrebnejšimi opravami, marveč hoče imeti vse lepo, dragoceno. Cerkev zahteva, naj se oltar posveti, naj se pogrne s prti; toda tudi to še ne zadostuje ljubezni vernih src, kolikor morejo storé, da bi sveto mesto najlepše okrasili. Že v najstarejši dōbi je bila šega v sveti cerkvi s cvetlicami lepšati oltarje, zlasti večje praznike. Cvetlice so najljubkejši otročiči toplih žarkov solnčnih in zelene zemlje, zdi se nam, da jih je obče prekletstvo zadelo nekoliko manj kakor druge stvari, razodeva se v njih božja lepota, ljubezen in njegova miloba. Troje stvari nam je ljubi Bog še pustil iz raja: mile zvezdice na nebu, oko nedolžnega otroka in lepe cvetlice. Zato se prištevajo cvetlice najpomenljivšim liturgičnim podobam. Gospod sam se nazivlja „cvetlica iz korenine Jeseve“ (Iz. 11, 1.). Blažena Devica Marija je „lilija med trnjem“ (vis. pesem 2, 2.) „roža zasajena v Jerihi“ (Ekli. 24, 28.). Pravični „cvete kakor palma“. Cvetlice, s katerimi lepšamo oltarje, nas opominjajo tistih prekrasnih cvetk svetih čednostij, katere se razcvetajo v božji svetlobi in v nebeški toploti svete daritve, in s katerimi moramo hvaležno počastiti Kristusa, solnce našega življenja. S čistostjo in nedolžnostjo moramo se olepšati pred svojim kraljem pred Jagnetom, katero „se pase med lilijami“ (vis. pes. 2, 16.). „Cvetlice ve, ki noč in

dan cvetete, pred Jezusom, o trikrat blagor vam!“ „Cvetite kakor lilija in dajajte duh in lepo zelenite, in pojte hvalno pesem in slavite Gospoda v njegovih delih“ (Ekli. 39. 19.). Zato se skušajo bogoljubne duše, kako bi mogle lepšati oltarje Gospodove z najljubkejšimi cveticami, kar nam jih daje ljuba spomlad, vroče poletje in hladna jesen. Lep tak zgled daje blaženi Henrik Seise. Prve cvetlice, katere je utrgal spomladi, je spletel v venec, je šel v kapelo, pokleknil pred podobo ljube Gospe, podaril venec njej, ki je najlepša cvetlica in veselje njegovega mladega srca.¹⁾

So pobožne družbe devic v nekaterih krajih, katere gojé najlepše cvetlice le za to, da morejo z njimi olepšavati oltarje Gospodove, zlasti o praznikih. Kje bi se take, za lepoto hiše Gospodove vnete device, ne nahajale, ali kje bi se take družbe ne mogle ustanoviti? V vsaki vasi, pri vsaki cerkvi, v vsakem župnišču so nežno čuteča srca, ki rada vse storé za olepšavo hiše božje. Krščansko rahločutje pri nas ni še izmrlo, vse rado stori za olepšavo svetih prostorov, v katerih biva večna Ljubezen. Ne slaba volja, pač pa nevednost je marsikaj nedostojnega in neukusnega pripravila v hiše in na oltarje Gospodove, toda previdni in cerkveni predstojnik bo znal vnemi za hišo božjo pokazati pravi pot — in hiše Gospodove bodo okrašene prav po volji svete Cerkve. Šegi, da so cvetlice ali vejice postavljali na oltarje, slediti moremo le do poznega srednjega veka, gotovo pa je hvalevredna, kajti lepe cvetlice zelo zaljšajo oltar. Žive cvetlice in zelene vejice so pa tudi kakor nekovi zastopniki vsega, pod preklestvom greha zdihujočega neprostega stvarstva, ki nezavedno hrepeni po rešitvi (Rim. 8, 19.). Na oltarju pa so blagoslovljene (v prejšnjih mašnih liturgijah so bila uvrstena razna blagoslovila) in zdaj služijo oltarju za olepšavo kakor iz hvaležnosti. Vrh tega žive cvetlice razširjajo prijetno vonjavo, katera pomenja „odor suavitatis“, dvigajoč se iz daritve Sina Božjega pred prestol Najvišjega. Suhe cvetlice nimajo tega lepega pomena, zaradi tega imajo gotovo sveže cvetlice prednost pred suhimi. — „Flores horti frondesque odoriferae melius convenire videntur.“ (Coll. Lac. V. 532.) Te cvetlice so vrhu drugega tudi Bogu prijeten dar. Skrbeti pa je treba, da se s temi cveticami ne poškoduje oltar, ali da se kaj ne omaže, posebno pa je paziti, da cvetlice niso prestare, da iz njih namestu „odor suavitatis“ ne puhti „odor mortis“.

Umetne cvetlice se principijelno ne morejo izključiti od oltarja, svilenate dovoljuje škofovski obrednik. Cvetlice iz cinka, pleha, usnja, papirja, seveda so nedostojne za oltar. Sicer pa se vse umetne cvetlice kmalu oprašé, zmečkajo, omažejo, so torej kmalu nerabljive. Oprašene cvetlice pa nikakor niso olepšava za oltar, nasprotno pa ga delajo zelo zanemarenega. Torej le žive cvetlice na oltar!²⁾

Iz zgoraj navedenih besedi obrednika (I. c. 12. n. 12.) je razvidno, da se tudi cvetlice smejo neposredno postavljati na oltar, kakor svetinje in podobe; še bolj pa je gotovo, da se smejo postavljati na prag za svečnike ali zadej na podstav; prepovedano je le postavljati jih pred ali na tabernakelj. Kadar je sv. R. Telo izpostavljeno, morajo se svetinje in podobe odstraniti raz oltar (C. R. 22. jan. 1701; 6. sept. 1845); ni pa treba cvetic jemati raz oltar, ker so tu le za lepšavo oltarja.

¹⁾ „So der schöne Sommer kam, und die zarten Blümlein erst entsprangen, so enthielt er sich, daß er der Blumen keine brechen, noch berühren wollte bis an die Zeit, daß er sein geistliches Lieb, die zarte, geblühte rosige Magd, die Mutter Gottes, zuerst begrüßte mit seinen ersten Blumen. So es in Zeit dünkte, so brach er der Blumen mit manchem minniglichen Gedanken und trug sie in die Zelle und machte einen Kranz daraus, und ging hin in den Chor, oder in unserer Frauen Capelle, und kniete vor die liebe Frau demüthiglich nieder, und setzte ihrem Bilde den minniglichen Kranz auf in der Meinung: weil sie die allerschönste Blume und seines jungen Herzens Sommerwonne wäre, daß sie die ersten Blumen von ihrem Diener nicht verschmähete.“

²⁾ Reiner, die Pflanzen als Symbol und Schmuck im Heiligtum; Ritter, die Pflanzenwelt als Schmuck des Heiligtums; die besten Altarblumen im Topf; die besten Altarblumen im Garten.

Križ.

Da se na oltarju sme opravljati presveta daritev, mora na njem biti podoba sv. križa. Križ na oltarju nam predočuje, da se Kristus nekrvavo daruje pri sv. maši, kakor se je krvavo daroval na svetem križu; od druge strani pa nam kaže, kako je ljubil Bog človeka pred grehom, ko ga tako ljubi še po grehu. Zaradi tega je križ na oltarju strogo zapovedan.

V spisu „*gemma animae*“ se bere, naj je na oltarju križ iz trojnega razloga: prvič, ker je podoba našega kralja, in ga v božji hiši, ki je mesto tega kralja, morajo častiti njegovi vojaki; drugič, da imajo verniki vedno pred očmi trpljenje Kristusovo; tretjič, da posnemajo Kristusa in križajo svoje meso.

Zgodovina križa. Že prvi kristjani so izkazovali križu, v katerem se združuje vse prekletstvo, pa ves blagoslov, vse trpljenje in vsa slava, veliko spoštovanje in češčenje. Že v svetem evangeliju je naznanjen pomen križa, še bolj pa se nahajajo v pismih sv. Pavla glavne poteze „bogoslovja križa“. Kristjanom je bilo od prvega začetka semkaj krščanstvo le vera križa, na katerem je bilo odrešenje dovršeno, in tako je postal križ središče bogočastja, središče svete maše, pri kateri se ponavlja daritev na križu. Kako splošno je bilo češčenje križa, kaže nam tudi to, da se je celó odpadnik Julijan še vedno pokriževal in križ imel v veliki časti. Kako navdušeni so bili prvi kristjani za križ, vidimo tudi iz tega, da so mučenci hrepeneli po smrti na križu, da so pri molitvi v podobi križa razprostirali roke, da so povsod v vsakdanjem življenju nahajali podobo križa, recimo pri tičih z razprostrtimi peruti, pri jadrih na ladijah, pri lemeži i. t. d. — Še gorečnejša pa je postala ljubezen do križa potem, ko so našli pravi križ Gospodov. Še celó ko je nastalo sovražno preganjanje svetih podob, so križ vendar puščali, da, celó ikonoklastični cesarji so ohranili podobo križa na svojih denarjih. — Tudi cerkvena liturgija je križu izkazovala veliko spoštovanje, zlasti veliki petek se je v Jeruzalemu začelo češčenje križa precej po najdenju križa, in iz Jeruzalema je ta šega prišla v Rim. Konštantin je celo hotel, da bi se vsak petek praznoval Križu na čast, kakor se praznuje nedelja. Da so že prvi kristjani križu izkazovali posebno spoštovanje, je razvidno iz tega, ker so jih pogani porogljivo imenovali molivce križa, „*religiosi crucis*“ (Kreuzes-anbeter). Iz tega se vidi, da so kristjani o svetem križu govorili vselej z največjim spoštovanjem, da so se mnogokrat pokriževali in sicer oči, čelo, usta, prsi, tudi obleko; zlasti pa, da so bile pri njih v navadi podobe križa.

Starinoslovci so v obče tega mnjenja, da so bile te podobe križa prazne, brez podobe križanega in še le po dolgem razvoju, po stoletjih, so delali nanj tudi podobe križanega na križ.

Leta 1856. so našli v razvalinah cesarske palače na palatinskem griču neko risarijo na zidu, takozvani „zaničevani križ“ (Spottkruzifix). Na križu, ki ima obliko T, je pribita oblečena človeška podoba z oslovsko glavo, roke se vidijo prebite. Pred njim stoji človek z razprostrtimi rokami, gledajoč na križ. Grški napis, vpraskan v zid kakor križ, se glasi: Aleksamenov časti svojega Boga. Skoraj gotovo so hoteli pogani svojega krščanskega tovariša s tem zasmehovati; to spričuje, da so pogani zaničevali križanega Boga kristjanov.

Zaničevanje križa od strani poganov nam pojasni, zakaj nahajamo v katakombah tako redkokrat podobo križa in še takrat le v skrivnostni obliki. Največkrat se nahaja oblika grške črke T. Že pri poganih je bila ta črka podoba življenja in zveličanja; toliko ložji so ga smeli rabiti tudi kristjani. V grškem jeziku črka T pomenja številko 300, zato so kristjani

namesto križa včasih pisali tudi 300. — V četrtem stoletju so spajali križ z začetnimi črkami Kristusovega imena. Te oblike so jako raznovrstne. Od Konštantinove dōbe so pisali monogram Kristusov na hiše, na najnavadnejše hišno orodje, zlasti pa na grobove mrličev, da so naznanjali s tem ljubim rajnkim upanje, mir in pokoj v Kristusu.

Razven monograma na križu so tudi slikali podobo jagnjeta na križu ali pod križem. Proti koncu petega stoletja nahajamo na križu doprsne podobe Kristusove. Takih križev nahajamo mnogo v tisti dōbi. Sveti Pavlin Nolanski jih opisuje o začetku petega stoletja in pravi, da je bilo jagnje belo, križ pa rdeč.¹⁾

Poleg teh oblik križa prišle so v navado še druge vrste križev, in sicer s celo podobo Križanega. Ta tretja oblika se je razširila s časom tako, da je trulanski zbor (692) v Carigradu naravnost zapovedal, naj se dela na križu namesto podobe jagnjetove podoba Kristusova. A pred šestim stoletjem ne nahajamo takih križev, kajti ob času preganjanja, pa tudi še pozneje ni hotela cerkev svetega križa izpostavljati zaničevanju nevernikov. Kolikor pa je pojemovalo poganstvo, toliko bolj je cerkev opuščala prejšnje simbolične podobe križa in delala je historične križe.

Prvih sedemsto let nahajamo pri križu te-le posebnosti:

1. Kristus ima okoli života prav ozek prt ali pa je oblečen v tuniko, sezajočo od vratu do gležnjev.

2. Kjer so podobe dovolj natančne, se vidi, da ste roki pribiti z žebli, tudi noge največkrat, pa vendar ne vselej.

3. Nogi stojite skupaj na podnožju (suppedanaeum) ali ste brez podnožja.

4. Kristus je vselej živ na križu.

5. Včasih je na križu tudi napis, pa ne vselej.

6. Križ ima obliko črke T ali ima podolgast in krajši prečni tram † (crux immissa).

7. Zraven križa sta navadno solnce in luna.

8. Semtertja sta pri križu tudi razbojnika.

9. Največkrat sta poleg križa Marija in Janez.

10. Včasih sta pri križu Longin s sulico in možak z gobo.

11. Semtertja se vidijo vojaki, vadjajoči za suknjo.

12. Mnogokrat sta pod križem prva človeka.

Podobo Kristusovo na križu imamo tudi že leta 586. na sirskega evangelijskega kodeksu v knjižnici lavrentianski v Florenci. V tem rokopisu je Kristus ves oblečen, pribit na križ za roke in za noge in sicer je pribita vsaka noga posebej. Poleg križa sta razbojnika. Vsi trije križani so živi, imajo odprte oči; Jezus ima višnjevkast nimb. Pri križu je Longin in vojak z gobo. Pod križem vadjajo vojaki za suknjo. Tudi Marija in Janez sta pod križem. V začetku so se nekako bali preživo in prenaravno predočevati trpljenje Kristusovo. Kazali so Kristusa na križu v njegovem globokem ponižanju, poleg tega pa so vendar hoteli predočevati resnico, da je Kristus življenje, zato ga niso slikali umirajočega ali že umrlega, ne vtopljenega v smrtno britkost, ampak veličastno mirnega, brez kake bolesterne poteze na obličju in z odprtimi očmi mirno gledajočega.

V 10. stoletju so ga jeli predstavljati na križu, pa ne pribitega, ampak molečega s proti nebu povzdignenimi rokami, veselega obraza in namesto trnjeve krone s kraljevo krono na glavi; še celó križ je imel simboličen pomen. Slikali so namreč namesto križa zeleno drevo. — Tako so delali križe na zahodu. — Grki pa so slikali, akoravno ne pred 10. stoletjem, Kristusa na križu umirajočega ali že umrlega, s stegnjenim životom, delali so prav anatomsko podobo mrtvega človeka. Ta razlika med vzhodom in zahodom je izvirala morebiti odtod, ker so različno brali

¹⁾ „Sub cruce sanguinea niveo stat Christus in agno.“ Paulin. Nol.

psalm 90, 10. Na zahodu so brali po rimskem psalteriju sv. Jeronima: regnavit a ligno in so nanašali te besede na smrt Kristusovo na križu, zato so dajali križu idealno podobo s kraljevo krono na glavi. — Ta pristavek „a ligno“ pa je le pritaknjen; Grki ga niso imeli v Septuaginti in so zato delali podobo trpečega Kristusa. Latince je jako žalila taka podoba križeva in so hudo napadali Grke, hoteč ohraniti staro tradicijo, ki je predpodabljala na križu živega Kristusa. Kolikor je bilo mogoče, so hoteli odvrniti misel na navadno smrt, zatoorej so napravljali prav zaradi opozicije zoper Grke, Kristusa križanega, pa še živega, na drugi strani križa pa od smrti vstalega, sedečega na mavrici. — S časom pa je vendar jela nadvladovati grška predstava, posebno odkar se je preselilo več grških umetnikov na zapad; v Italiji nahajamo križe, delane po grški šegi. Nekoliko pozneje kakor v Italiji, pa je prodrla tudi na severu ta grška predstava.

Krščanska umetnost je v boljših časih na Križanem predočevala kraljevo moč. Predstavljala je Kristusa na križu tako, da se na njem odsvita Božja moč; vidi se na njem, da je dal popolnoma prostovoljno svoje življenje v smrt, da je s svojim trpljenjem in svojo smrtjo premagal smrt in umirajoč dosegel zmago. Zato Kristusa ni delala vsega sključenega, s preveč bolešno izpremenjenimi potezami na obličju, z doli nategnjenimi rokami, vsega krvavega, zvitega ali prav malo zagrnjenega — ampak njegovo ljubeznjivo resno obličje je mirno, ob glavi ima križni nimb in na glavi trnjevo krono; roke so ravno razprostrte kakor bi hotele v ljubezni objeti ves svet, život je do kolen ves zagrnjen. Njegova podoba ni preveč anatomske natančna in krepka, pa tudi ne preveč shujšana. Razen Marije in Janeza obdajajo križ simbolične podobe, n. pr. solnce in mesec, navadno kakor doprsne podobe mladeniča (solnce) in deklice (luna), ali cerkev in sinagoga, angelji prestrezajo sveto kri, na vznožju Adam ali Magdalena, na vrhu pelikan.

Imamo razne vrste križev: grškemu X podobni križ, ki so ga poznejše čase imenovali križ sv. Andreja; drugi križ je podoben črki T ali takozvani križ sv. Antona. Od petega stoletja semkaj je križ podoben sedanjemu, ima daljši navpičen in krajši povprečen tram, imenuje se latinski križ; oni pa, ki ima oba trama enako dolga, se navadno zove grški križ, kar pa ni strogo resnično; kajti grški križ je podoben latinskemu, samo da ima nad povprečnim tramom še drug krajši tram, določen za napis na križu; zovemo ga patriarški križ. Ona oblika, ki ima tri povprečne trame, med katerimi je srednji najdaljši, se zove papežev križ; od 15. stoletja se tak križ nosi pred papežem, kakor patriarški pred patriarhi i. t. d.

Že prvi kristjani so lepšali križe, kolikor je bilo moč, in poznejše čase so jih izdelovali jako umetno. Križi so bili iz čistega zlata, okrašeni z biseri in dragimi kameni. Belizar n. pr. je daroval sv. Petru v Rimu 100 funtov težak križ, ves posut z dragimi kameni. V romanski dóbi so obkladali lesene križe z zlatimi, srebrnimi ali pa pozlačenimi, jako lepo cizeliranimi ploščami, ki so jih olepšavali še z biseri, z emajlom, z napisi in raznimi podobami. Slovel je velik, iz cedrovega lesa delan križ v škofijski cerkvi v Mogunciji. Bil je obložen z zlatimi ploščami in okrašen z dragimi kameni. Podoba Kristusova, v navadni človeški velikosti, dala se je razložiti v več delov; bila pa je iz čistega zlata, očesa sta bila dva predragocena rubina. Zunanja oblika križa se je spreminjala s tem, da so devali na konce tramov deteljčnemu peresu nalične nastavke, na katerih so bile podobe angeljev, štirih evangelistov ali njihovih simbolov. Tudi iz slonove kosti so izrezljavali križe. Stalce, v katero je bil vtaknjen križ, so izdelovali v romanski dóbi jako bogato; zlasti so znali živali, človeške podobe ali podobe angeljev sestavljati tako, da so naredili primerno podnožje. Križi gotske dóbe so konstruktivnejši; konci njihovi imajo trolist, čveterolist ali pa heraldično lilijo, iz katere rastejo še drugi stilizovani listi ali sadje, pomenjajoč milosti in sad smrti Kristusove. Romanskih in gotskih križev se je ohranilo še mnogo.

Cerkvena določila o križu.

Da si mašnik pri sv. maši vedno kliče v spomin trpljenje Kristusovo, ki se ponavlja pri tej sv. daritvi, zahteva cerkev, da mora biti med sveto mašo križ na oltarju.

Cerkev določuje o križu:

1. Na križu mora biti podoba križanega Kristusa¹⁾; prazen križ brez Križanega ne zadostuje na oltarju. Čisto napačno je, da se preveč zane-marja križ in se ne gleda na lepo umetno izdelavo njegovo, ako vendar križ spada k neobhodno potrebni oltarni opravi, in gotovo se spodobi, da se obrača nanj večja pozornost kakor na druge podobe svetnikov. Naj se ne postavlja na oltar kaka karikatura, ampak realno-idealna podoba. Kristus na križu ni samo mož bolečin, marveč tudi „Božji Sin“. Na oltarnem križu naj se ne napravlja podoba enostransko trpečega človeka (za zasebno porabo naj že bo), ampak zmagovalno-trpečega Boga in človeka. Kristus na križu naj je mrtev, ker je bila daritev na križu dopolnjena še le s smrtjo Kristusovo.

2. Križ mora stati sredi oltarja med svečniki.

3. Majhen križec na vratih tabernakelnovih ali na kanontabli ne zadostuje, ampak zahteva se višji križ, postavljen nad svečnike, da ga vidi lahko mašnik in ljudstvo.²⁾

4. Križ naj stoji tako visoko, da njegovo podnožje sega do vrha bližnjih svečnikov, podoba Kristusova pa naj sega čez svečnike³⁾, da ga ljudstvo vidi čez glavo celebranta. Papež Benedikt XIV. strogo zahteva velik križ. Zapovemo Vam, piše škofom, da nikdar ne dopustite opravljati božje službe na takih oltarjih, kjer križ ne sega tako čez svečnike, da darujoči mašnik in pri daritvi navzoče ljudstvo ne morejo lahko in priložno gledati Križanega, kar pa je nemogoče, če je le majhen križec vtaknjen na nizko tablo.⁴⁾ To določilo že kaže, da naj stoji križ na višjem kraju. Na vseh oltarjih, naj je na njih hranjeno sv. R. Telo ali ne, mora imeti križ častno mesto sredi menze med svečniki.⁵⁾ Podobe svetnikov ne smejo biti v sredi, če se križ ne more postaviti primerno. Benedikt XIV. ne graja podob na menzi, a pristavlja: tega pa ne moremo dopustiti, da bi se opravljala daritev sv. maše na takih oltarjih, na katerih križa celó ni, ali pa je postavljen tako neprilичno pred mašnika, ali je tako majhen, da ga komaj vidi mašnik in navzoče ljudstvo.

5. Pred nedolgo časom se je vrinila navada, da se sredi med svečnike postavlja kaka podoba; ta navada se ni vdomačila po cerkveni volji, kajti cerkev zahteva križ med svečnike, ampak proti cerkveni volji. Cerkev te navade ni nikdar odobrila, ampak le trpela, ker bi se sicer ljudstvo razburilo, zlasti, ako bi cerkveni predstojniki ravnali neprevidno. Na te table se sicer na vrhu vtikuje križ; toda na ta način se s križem ravna preveč prezirljivo, križ je le završek table, glavna stvar ostane le tabla — to pa nikakor ni pravo — kajti križ je bistven del oltarne oprave, ne pa spodnja tabla, križu se priklanja mašnik, h križu se obrača, odtod torej toliko odlikovanje križa.

Da se križu dá zopet večja veljava in se tako izpolnijo cerkvena določila, so sv. Oče Pij X. po rimskih cerkvah zapovedali odstraniti takozvane „Sottoguardie“, to je, te srednje, spodnje podobe. S to odredbo so pomagali križu do večje veljave in tudi glavni podobi patrona oltarja.

Nikakor pa se take table ne smejo postavljati samovoljno, brez dovoljenja škofovega in nikakor ne smejo postavljanje križa ovirati. Določilo se

¹⁾ Caerem. Episc. Lib. I. cap. 12: Altaria habeant... Crucem cum imagine Crucifixi. Rit. Miss. cel. tit. II. Sacerdos altari, seu imagini Crucifixi desuper positae, profunde se inclinat.

²⁾ Parva crux cum imagine Crucifixi, posita super tabernaculum ligneum... non est sufficiens ad implemendum rubricae volentis, quod in altari, dum celebratur missa, debeat apponi crux in medio candelaborum, sed poni debet alia crux. 16. Jun. 1663.

³⁾ Crux opere peralta, ita ut pes crucis aequet altitudinem vicinorum candelaborum, et crux ipsa tota candelabris supereminet cum imagine Ss. Crucifixi. Caerem. I. cap. 12. n. 11.

⁴⁾ Bened. XIV. const. XVIII. 16. Julii 1746.

⁵⁾ Miss. Rubr. gener. tit. XX.

glasi: I. ne privata auctoritate id fiat, sed ordinarii intercedat adprobatio et licentia; II. quod episcopus non permittat imagines exponi altaribus, non praemissa earundem benedictione; III. ne in libertate et arbitrio relinquatur locus — ut conspectum crucis non impediatur. 2613 (4578).

Pri novih oltarjih naj se na to dosledno in strogo ozira. Pri stranskih oltarjih naj se na sredi napravi poseben podstav za križ; na njegovo podnožje se lahko naslanja kanonska tabla.

Pri velikem oltarju se je križ postavljajal pod baldahin na tabernakeljnu. Kongregacija je leta 1707 določila, da mora biti križ na oltarju, tudi kadar je izpostavljeno sv. R. Telo. Toda navzlic temu določilu so patriarhalne rimske cerkve ostale pri nasprotni navadi, kajti zdelo se je, da je nepotrebno imeti podobo, kjer se moli prototip. Zaradi tega je instrukcija Klemenova pustila vsakega pri svoji navadi (*linquens quemlibet in sua praxi*) 2. Sept. 1741.

Križ se je torej postavljajal na tabernakelj. Novejše določilo na videz temu nasprotuje, ki pravi: *Crux altaris collocari nequit — praecise in loco super quo ss. Sacramentum publicae adorationi exponitur, nec super corporale, quod expositioni inservit.* — 3576. In res zahtevajo, naj se križ postavi na poseben podstav za tabernakelj ali na tabernakelj, pa ne na tron, kamor se izpostavlja presv. R. Telo. (Prag. Ordin. Blatt 5. dec. 1906). — Mislimo pa, da se sme še izpostavljati pod baldahin, toda ne prav na tistem kraju, kakor sv. R. Telo (*praecise in loco . . .*) ampak nekoliko zadaj, da ne stoji na korporalu, na katero se postavlja sv. R. Telo (*nec super corporale . . .*)

5. Križ na vratcih tabernakeljnovih ne zadostuje, mora se postaviti poseben križ.

Že za čas sv. očetov, še večkrat pa v srednjem veku, stoji križ na oltarju, nad oltarjem, pred oltarjem ali poleg oltarja; od 12. stoletja semkaj pa ga nahajamo vedno na oltarju. Križ pa ni stal vselej na menzi, marveč tudi na retabuli ali na posebnem podstavku. Tudi na tabernakelj se križ sme postavljati, ne pa svetinje pravega križa, kakor tudi ne podobe svetnikov.

6. Če je v velikem oltarju slikana ali izrezljana podoba križa, ni treba družega manjšega križa.¹⁾

7. Tudi tvarina oltarnega križa je določena, in sicer naj je oltarni križ zlat ali srebrn ali kake druge, pa vendar dragocenejše kovine.²⁾ Cerkev zahteva kovino iz tega vzroka, ker so navadno tudi svečniki kovinski in se ne spodobi, da bi bil križ iz slabejše tvarine. Ako pa je cerkev revna, da ni mogoče napravljati bogatejših križev, sme biti križ lesen, pa pobarvan ali pozlačen.³⁾

Dragocena tvarina in umetniško dovršena oblika oltarnih križev iz romanske in gotske dōbe⁴⁾ nam pričajo, da so v srednjem veku znali ceniti vzvišeni pomen oltarnega križa mnogo bolje, kakor poznejšo in tudi še sedanjo dōbo; kajti tudi sedaj stojé semtertje na kakovih novih oltarjih, katerih nastavek je stal mnogo denarja, kaj borni križi, ki se kaj slabo podajó bogatemu nastavku, akoravno nastavek ni bistven, križ pa je bistven del oltarja. Mnogo srednjeveških oltarnih križev je bilo iz drage kovine, obložene z biseri. Obrednik škofovski priporoča za te križe srebro ali pozlačen baker. Praški cerkveni zbor (1860) določuje: *crux altaris utpote principalis sacrificandi suppellex quoque modo decora sit.*

¹⁾ *Dummodo Crucifixus in majori tabula vel pictus vel caelatus primum locum obtineat prae ceteris omnibus, quae in eadem tabula exprimuntur. Bened. XIV.*

²⁾ *Crucem argenteam vel ex aliquo metallo, aut cupro aurato. Caerem. Episc.*

³⁾ *Otte I. B. n. 35.*

⁴⁾ *Materia, si minus aliquando ex aurichalco, pretiosiorive metallo, ex ligno esse poterit, picto decenterque aurato. Instruct. suppellect.*

Seveda sme biti tudi lesen, toda lepo izrezljan. Da so Kristusa na križu v raznih dobah predstavljali različno, omenili smo že zgoraj. Oblika križa naj je prikladna slogu. Takozvani janzeniški križi (Kristus ima popolnoma kviško stegnene roke) naj se ne rabijo na oltarju; circa dubium de pictura Crucifixi in Germania manibus non expansis, sed in altum fixis S. R. C. rescribendum censuit: picturam hujusmodi non licere. 14. jan. 1623. Blagosloviti smejo ta križ, ker je izpostavljen češčenju, le samo škof ali pooblaščen duhovnik. (C. R. 12. avg. 1854.)

Razven oltarnih križev se rabijo še drugi za procesije in za pogrebe. Križi za procesije naj so tudi dostojno izrezljani, lično in okusno barvani, da pogled na križ spodbuja k pobožnosti. Imajo pa ti križi daljše držalo, za katero se nosijo pred procesijo. Vendar pri procesijah, katerih se vdeležujejo samo lajki, ne smejo nositi takega križa (cruces hastatae). Križi za pogrebe so lahko črno pobarvani.¹⁾ Pri pogrebih nedolžnih otrok se ne nosijo križi z držalom.²⁾ Ni strogo zapovedano, da bi moral biti blagoslovljen oltarni križ in križ za procesije; sme pa jih blagoslovljati privatno vsak duhovnik, ne pa slovesno,³⁾ za to potrebuje škofovega dovoljenja.

Prve čase je bila navada, da so zagrinjali ves oltar skozi celo leto; v srednjem veku je ostala ta šega le še za postni čas; zagrinjali so ves kor z velikimi pregrinjali; zdaj pa je zapovedano, naj se odpravijo tihi teden, kolikor moč, podobe z oltarjev⁴⁾, vsi križi pa naj se zagrnejo z gostimi, vijoličnatimi pregrinjali.⁵⁾

Spominja nas to zagrinjalo na ono v judovskem tempelju, ki je delilo Najsvetejše od svetega in ki se je pretrgalo, ko je Jezus vstopil z lastno krvjo v Najsvetejše. Na drugi strani pa nas opominja, da je šel Kristus v nebeško svetišče; se še ne moremo vdeleževati ženitnine Jagnjetove, dokler potujemo skozi sedanje življenje, vendar pa upamo, da se bo odprlo tudi nam to svetišče, kadar mine čas skušnje in pokore. Prav prilično se zdaj zagrinjajo križi pred tiho nedeljo, ko se beró besede: „in se je skril“ (Jan. 8, 59.) ter ostanejo zagrnjeni do velikega petka, ker se je ta dan raztrgalo pregrinjalo telesa Jezusovega, pretrgalo zagrinjalo v jeruzalemskem tempelju in se nam odprl vstop v nebeško svetišče.

Križ v iztočni cerkvi. Pri iztočnih cerkvah so določila o križu jako natančna. Brez križa se ne sme opravljati nobena cerkvena slovesnost. Na oltarju je križ, ki se daje poljubljati vstopivšim v cerkev. Na Ruskem je komaj kaka hiša, v kateri bi pred križem ali pred podobo presvete Device ne gorela lučica.

Armenci križu izkazujejo izvanredno češčenje, pa šele potem, ko je bil jako slovesno blagoslovljen. Najprej umijejo križ v vinu in vodi v spomin na kri in vodo, ki je tekla iz srčne rane Jezusove. Potem ga mazilijo s svetim oljem, katero zovejo Meiron, v spomin svetega Duha, ki je prišel nad Kristusa. Potem molijo razne psalme, liste in evangelije; naposled mašnik prosi vsemogočnega Boga, naj dá moč temu križu, da se bodo po njem izganjali hudobni duhovi, ozdravljale bolezni in potolažila jeza Najvišjega, ki nas obiskuje zavoljo naših pregreh. Tako blagoslovljen križ se zove prestol Kristusov, voz Kristusov, orodje za zmago hudobnega duha.

Tudi Nestorijanci jako spoštujejo križ. Pred vsako cerkvijo je križ, da vstopajo vanjo s svetimi mislimi; ta križ poljubljajo pri vstopu v cerkev. Eden največjih praznikov je pri Nestorijancih 13. november, praznik sv. križa. Pravijo, da je češčenje, ki ga izkazujejo svetemu križu, tako mnogovrstno, da bi se lahko pisale cele knjige o njem.

¹⁾ Aliae quoque habeantur, quae fidelium corporibus humanis tantum usui erunt . . . nigro colore infectos, fieri possunt. Ornat. eccles.

²⁾ Praecedente cruce, quae sine hasta defertur (Rit. Rom)

³⁾ 12. Julii 1704.

⁴⁾ Caerem. Episc. c. 20. n. 3.

⁵⁾ S. C. R. 7. Sept. 1850.

Kopti spoštujejo križ tako zelo, da si ga začrtajo na roke ter ga imajo tako vedno pred očmi; ako Kopta vprašaš, je li kristjan, ti pokaže križ na roki.

Mnogo iztočnih cerkvâ je sicer ločenih od prave Cerkve, toda kar se tiče obredov sv. maše, ni med njimi bistvenega razločka; tudi češčenje sv. križa se je ohranilo pri njih. Staro katoliško glasilo je bilo: „In cruce salus“ — v križu je zveličanje.

Svečniki.

Poleg križa, ki zavzema sredi oltarja častno mesto, stojé med sveto mašo svečniki, na katerih goré voščene sveče. Ta šega, da goré luči pri službi božji, je skoraj gotovo iz apostolske dóbe. Kadarkoli so opravljali prvi kristjani službo božjo v zasebnih hišah ali v podzemeljskih rovih, so morali imeti luči; toda poleg tega je imela luč lep simboličen pomen. Pomenja pa luč Tistega, čigar skrivnosti se opravljajo na oltarju; Njega, katerega prerok Jezaja imenuje véliko luč, Njega, ki je luč od luči, luč sveta, solnce pravice, namreč Jezusa Kristusa. Ko je starček Simeon vzel v naročje novorojenega Izveličarja, imenoval ga je luč v razsvetljenje nevernikov. Kristus sam se imenuje „luč sveta“. sveti Janez pravi o njem, da je On prava luč, ki razsvetljuje vsakega človeka, ki pride na svet. — Dalje pomenja luč sveti nauk Kristusov. Kakor naravna luč prežene naravno temo, v kateri je skrita lepota stvarstva, in stori, da se nam odkrije ta čudovita lepota, tako preženejo svete resnice temo iz naše duše in storé, da spoznamo lepoto našega namena in vse, kar je za dušno zveličanje potrebno in koristno. Zato pravi kraljevi prerok: Tvoja beseda je svetilo mojim nogam in luč mojim stezam (psalm 118, 105). Še bolj pa je beseda sv. evangelija taka luč, in zato vелеva sv. cerkev, da se postavi luč poleg evangelija, kadar se poje slovesno. — Luč pomenja tudi milost božjo, katera razsvetljuje človeško srce, pomenja Jezusovo neskončno ljubezen, pomenja našo vero, naše upanje in našo ljubezen. Naposled pomenja svetlobo slave v nebeškem Jeruzalemu; ki ne potrebuje solnca. — Ker je luč tako pomenljiva, je jasno, zakaj je pridevala sveta Cerkve tudi svečnikom in svetilnicam simboličen pomen in zakaj je krščanska umetnost te posode izdelovala temu namenu primerno.

Že v stari zavezi so rabili luči pri službi božji. V svetem šotoru je stal svečnik s sedmerimi ramami. Deblo njegovo kakor tudi cevi, čaše, jabolka in lilije so bile iz čistega zlata in so tehtale en talent (30.000 tolarjev), vrhu stebila in ram so bile svetilnice. Po noči je gorelo vseh sedem svetilnic, po dnevu tri ali vsaj ena. Judovski zgodovinar Jožef Flavij pripoveduje, da je Hiram iz Tira izdelal desettisoč svečnikov, izmed katerih pa je bil le eden odločen za rabo v tempeljnu, da je po postavi gorel po dnevu.

Luči naznanjajo veliko spoštovanje do kake stvari, zaradi tega so se vedno rabile pri velikih slavnostih. Prebivalci v Atenah so prižigali mnogo luči Minervi, Vulkanu, Prometeju na čast, Rimci pa vse večje praznike. Judje so imeli toliko spoštovanja do oblačil velikega duhovna, da je vedno gorela luč pred omaro, v kateri so bila hranjena. Veliki duhovnik na Tartarskem, imenovan Lama, ne gre nikdar nikamor brez luči in ne sprejema obiskovalcev, da bi ne gorelo mnogo svetilnic krog njega.

Že od prvih časov semkaj se rabijo svečniki pri službi božji; imajo razna imena: candelabra, cerostata, canthara cerostata, farus, farocantharae cerostatae, cophinus, ceroferarium, corona. Zunanja oblika je bila razne čase jako različna, umetnost jih je izdelovala raznovrstno. Razločujemo pa stoječe in viseče svečnike in svetilnice.

Stoječi svečniki. Po obliki so bili staro-krščanski svečniki jako podobni staroveškim, posneti so bili po prekrasnih rimskih kandelabrih. Ker so stali svečniki pred oltarjem ali krog njega, so morali biti precej visoki, na njih so bile natakne visoke sveče.

V cerkvi sv. Konstance se hranijo lepi stari svečniki, zapuščina Konstantina Vélikega. Podnožje je triglato in stoji na ptičih, imajočih človeške obraze, ob straneh so dečki, trgajoči grozdje, na vrhu so glave ovnov; deblo je členovito in ima na vrhu precej veliko skledico. V obče so imeli ti svečniki podnožje na ogle, z močnimi živalskimi tacami; deblo je bilo vitko, stebričasto, skledica široka, na sredi je imela trn, na katerega se je natikala sveča.

Kakor nam pripovedujejo sporočila, so bili svečniki iz razne tvarine; bogatejše cerkve so imele zlate, srebrne ali sploh kovinske svečnike, revnejše pa so bile zadovoljne z lesenimi. — Drugi svečniki, s katerimi so svetili pri oltarju cerkveni služabniki, so bili manjši, pa tudi, kolikor mogoče, lepo ozaljšani. Akoliti so svetili med sv. daritvijo in med evangelijem. — Viseči svečniki so bili podobni kroni ali križu. Sveče, natakne na svečnike, so bile voščene, pobarvane, mešane z dragimi dišavami ali celó pozlačene.¹⁾ Sveta Radegunda je lastnoročno delala sveče, da so bili oratoriji razsvetljeni celó po noči. — Večje svečnike so prižigali le odličnejše praznike ali nedelje.²⁾ V romanski dōbi so postavljali svečnike na oltar; ker pa je bil zadnji nastavek nizek, so morali biti nizki tudi svečniki, da so se vjemali z nastavkom. In res so romanski svečniki silno majhni, komaj po nekaj palcev visoki; večina zdaj znanih so visoki komaj po čevlji, nad dva čevlja pa jih ni lahko najti.

Iz romanske dōbe se je ohranilo še mnogo svečnikov, iz prejšne dōbe pa menda noben. Dospel ni znan noben starejši svečnik, kakor svečnik Tassilov v Kremsmünstru, iz osmega stoletja. Jako zanimivo je to delo. Salamandri, grifi, levi, od svetlobe proč obrnjeni, pa vendar proti svoji volji služeči luči, sestavljajo podnožje svečniku, na prostoru med njimi se zvira druga zverinjad. Po debelu, katero ima tri jabolka, se ovija trak, olepšan z romanskimi rastlinskimi ornamentami. Med ovoji se vidijo raznotere golazni, zapletene s prednjim in zadnjim životom druga v drugo, liki arabeske. Podnožje je pri romanskih svečnikih večinoma triglato, spleteno iz zmajev, krilatih levov in druge zverinjadi, ki, skrivaje se, glavo tišči v tla, z repom in perutnicami pa se zvija kviško. Deblo je vse okrašeno z raznoterimi ornamentami, z luskinami, z meandri, trakovi, z listi in sadjem, katero kljujejo ptički, i. t. d., na sredi ima deblo precej debel pucek, naličen rebrastemu jabolku, ali pa je to jabolko olepšano s prodrtinami. Višje deblo ima po dva jabolka, kar se vidi močnejše in je prijetnejše za oko. Deblo se na vrhu razširja pod skledico v cvetlične čaše, da prehaja deblo polagoma do široke skledice. Vrh tega tak prehod posredujejo trije ročki, imajoč podobe listov ali živali, n. pr. martinčkov, ki s stebila čez skledico priplezajo do luči.

Sploh se mora reči, da so znali kaj živo in pomenljivo olepšavati v romanski dōbi s čudovito in bōgato domišljijo vse posode in vsa orodja s prav takimi simboličnimi podobami, ki so bile najprimernejše namenu orodja ali posode. Na glavnike n. pr. so delali podobe, kažeče silovito moč Samsonovo, na priznice krščanske čednosti, na kelihe predpodebe sv. R. Telesa in Kristusove smrti na križu. Tudi na romanskih svečnikih imajo te zverine in podobe človeške, ki se bojujejo z zverinami, gotovo kak globokejši pomen in niso samo olepšava. Na mnogih svečnikih se nahajajo jezdec na zčaju ali na levu, ali človek se bori s kačo, z levom, z zmajem ali se zaganjajo vanj psi. Nikakor ne moremo misliti, da bi bilo

¹⁾ „Canthara habentia in medio cereos ex argento deauratos.“ (Anast. in Leon. III.)

²⁾ Constituit, ut quatuor vicibus in anno farum accendatur. (Anast. I. c.)

nagibalo umetnika samo naključje ali samohotnost k taki olepšavi, marveč vse to je bilo simbol višokejših misli, vse je imelo globokejši pomen. Kar je pevala Cerkev v svojih himnih, to so predočevali umetniki v svojih podobah, in te podobe niso bile nerazumljive. Cerkveni pesniki te dōbe povdarjajo v pesmih mnogokrat nasprotje in boj med svetlobo in nočno temo, v kateri gospodujejo in svoja dela izvršujejo hudobni demoni; pesniki pevajo zmago svetlobe čez temo — simbolično pa svetloba pomenja Kristusa.¹⁾ Zivo so predočevali v podobah boj duše s sovražnimi duhovi, ki pa duši nič ne morejo škodovati po besedah psalmista: Super aspidem et basiliscum ambulabis.

V obče smemo reči: Svečnik pomenja Kristusa in njegovo cerkev. Kristus stopa zmagonosen čez sovražne, nočne moči; pred njim se plašno skrivajo nočne teme in zverine, sovražne svetlobo — luči prijazne živalice pa je iščejo; hudobni se obračajo od Kristusa, verni pa se mu veselo bližajo, iskajoč prave svetlobe in uživajo v nji sad zveličanja.²⁾ Vse zverine, še tako sovražne, morajo naposled vendar služiti luči, vse mora služiti Kristusu, sveti cerkvi, verni duši, in nič ji ne morejo škodovati, naj se še tako grozijo in odpirajo svoja žrela.

V psalmih se nahaja mnogo vrstic, katere nam pojasnujejo te razno-tere predstave, n. pr. psl. 21.: Režé v me, ko zgrabljiv lev (14), veliko psov me je obsulo (17), otni me iz levovega žrela (22) i. t. d.

Pisatelji te dōbe svečnikom sploh dajo simboličen pomen³⁾ kakor tudi posamičnim delom.⁴⁾ Svečnik je Kristus ali cerkev, tri noge vera na sveto Trojico, na kateri stoji sv. Cerkev; ⁵⁾ lilije, plačilo obljubljeno ozna-valcem svete vere.

Živa domišljija umetnikov te dōbe ni trpela nič mrtvega ali praznega, vse je poživila s simboličnimi podobami. Kakor pri arhitekturi ni puščala praznih prostorov, temveč je olepšala zidce, kapitele i. t. d. s reliefnimi podobami, tako je tudi manjšemu orodju s podobami vdihovala dušo in njih mehanični namen izpreminjala v duševno delovanje.

Kar se tiče tvarine, so bili ti mali svečniki največkrat mesingasti ali bakreni, pa pozlačeni in olepšani z emajlom; nahajajo pa se tudi čisto srebrni in zlati; zlasti zlatim so dajali simboličen pomen. Kakor se namreč zlato izkusi v ognju in s kladvom kuje svečnike, da nosijo luč, tako se utrdi cerkev v izkušnjah, s kladvom preganjanja se razširja in se sveti v delih ljubezni.⁶⁾

Preprostejši in manj olepšani, toda konstruktivnejši delani so gotski svečniki. To dōbo so stali svečniki že v obče na oltarjih, ki so imeli zadaj precej visok nastavek, bili so torej delani tako, da so se bolj zlagali z drugo arhitekturo; previsoki niso bili, da niso prikrivali kakih členov; visokost se je ravnala po visokosti predele. Podnožje je večinoma okroglo, lepo profilovano; sem ter tja se nahaja tudi trioglato na živalskih nogah. Deblo je valjasto, ali mnogooglato, precej močno; večji ali manjši obročki ga lepo delé v več členov; skledica je tudi lepo profilovana in ima na vrhu ob robu zobce.

Tudi večji stalni svečniki (Standleuchter) so delani enako; leseni so, kamenitni ali kovinski; nekateri so jako bogati in dragoceni; deblo je mnogooglato ali zvito. Nekateri so nalični gotskim stolpičem, imajo spodaj na podnožju podpornike, fiale, loke, izmed

¹⁾ Tako n. pr. pravi himn. ad matut : „Aufer tenebras mentium, Fuga catervas daemonum.“

²⁾ Mittheil. der. k. k. Central Commission V. Bd.

³⁾ Opert etiam altare habere candelabrum, ut bonis operibus luceat. Candelabrum exterius illuminans est opus bonum, quod alios per bonum exemplum accendit, de quo dicitur: Nemo accendit lucernam et ponit eam sub modio, sed supra candelabrum. Durand. Rationale d. off. l. I. de altari.

⁴⁾ Intelligimus per candelabrum ecclesiam, per hostile Christum, per calamos praedicatores, per scyphos auditores, per sphaerulas operatores, per illa retributiones, per lucernas praelatos, per emunctoria sacrae scripturae verba. Hugo a St. Victor. Sermones. S. LXXXI. (Migne.)

⁵⁾ Candelabra super tres pedes stabiliuntur et ecclesiae Sanctae super Trinitatis fidem fundantur. Hugo a S. Victor. apoc. l. I.

⁶⁾ Aurum per ignem probatur, malleis extunditur et in candelabri formam producitur et in instrumentum ignis et luminis efficitur. Et ecclesiae tentationibus probatae, tonsionibus persecutionum extenuatae ardent igne sapientiae coelestis et lucent opere caritatis. Richard a S. Vict. in apoc. lib. I. c. 4.

katerih se vzdiguje deblo. Najlepši pa so iz te dōbe svečniki, kovani iz železa. Ti svečniki nam kažejo, kako umetno so znali kovači iz železa kovati ornamente, in kako lične oblike dajati svečnikom.

V renesanski dōbi se nahajajo mnogokrat visoki mesingasti svečniki. Prvi renesanski svečniki so lepi po zunanji obliki in dragoceni po tvarini. Ozirala se je renesanca vsaj na zunanjo krasoto in na dober okus: delala je elegantne, dragocene svečnike. Poznejši čas pa, za dōbe ob kiti, je tako spačil tudi svečnike, da niso bili nikomur podobni; ni se oziral ne na tvarino, ne na lepo zunanjo obliko. Navadno so ti svečniki tako visoki, da niso ne z oltarjem, ne s križem, ne s svečami v nikakšem razmerju. Vsa simbolična olepšava se je opuščala, o konstruktivnosti se še govoriti ne more. Napravljali so plehaste svečnike, znotraj zalite s smolo ali zasute s peskom. Pri teh nima zunanja oblika nikakšnega pomena, a tudi tvarina nima nobene vrednosti.

Razven svečnikov za samo svečo so delali tudi svečnike za več sveč. Po vzgledu sedmeroramnega svečnika v jeruzalemskem tempelju so napravljali zlasti v srednjem veku take svečnike in jih izdelovali prav umetnostno. Vlti so navadno iz mesinga, so dokaj veliki in stoje pred oltarjem ali poleg oltarja na obeh straneh. Nekateri so nalični Jeruzalemskemu svečniku, tako da je vseh sedem skledic v jedni vrsti; pri drugih pa se deli deblo na več ram kakor veje na drevesu. Najkrasnejše svečnike te vrste nahajamo v romanski dōbi.

Pa tudi v gotski se nahajajo taki prekrasni svečniki. Namesto svete številke 7, napravljali so tudi po 3, 5, 10, 12 ram, vsakemu številu pa so dajali simboličen pomen, kar kažejo olepšave in napis. Pri sedmeroramnih so se spominjali sedem sv. zakramentov, darov sv. Duha. Peteroramni so spominjali peterih ran Kristusovih. — So pa tudi taki svečniki, ki imajo sicer le po eno samo skledico, a ta je deljena in razširjena na tri ali štiri peresa, vsako pero ima svoj trn, da se nanj natika sveča. Zlasti zanimivi in znameniti so svečniki iz kovanega železa, imajoči več stebel za sveče, ali pa se eno deblo deli na vrhu v mnogo večjih ali manjših stebel za sveče.

Še neke druge naprave so imeli prejšno dōbo, da so ob večjih praznikih cerkev še bolj razsvetlili: napravljali so namreč po celi širini presbiterija med korom in ladjo nek drog, na katerega so natikali mnogo sveč. Neki opat Teobald pripoveduje v 11. stoletju: Pred oltarjem Zveličarjevim, pod slavolokom, smo napravili od ene stene do druge železen drog, na katerega smo natakili najboljših sveč iz Babilona in določili smo, naj se nataknejo sveče praznik rojstva Gospodovega in naj zgore vse. V Lyonu še hranijo tak svečnik (Lichterrechen) iz 12. stoletja. Povprečni tram sloni na dveh stebrih in ima 7 skledic za luči.

V romanski dōbi so bili nastavki oltarja nizki, tudi niso izpostavljali presv. R. Telesa na oltarju, poprečni tram torej ni oviral pogleda na oltar; v sedanji dōbi je to drugače; torej bi bilo pri napravljanju takega droga pred oltarjem od ene stene do druge treba velike previdnosti, sicer bi ta tram zakrival vernikom v cerkvi pogled na izpostavljeno presv. R. Telo.

Razven prenesljivih in stalnih svečnikov so imeli še viseče podobne kroni (coronae, Kronleuchter), ki so viseli pod ciborijem, pred oltarjem sredi kora, ali izpod svoda pod križališčem. Bili so nekateri silno dragoceni, v premeru široki do 16 čevljev. Te krone so bile bakrene, pa pozlačene in emajlirane; bile so popolnoma okrogle ali nalične osmokotniku ali deseterokotniku. Na okrožju so bile ozaljšane s stolpiči, s kipi apostelnov ali angeljev; delane so bile za sveče ali za svetilnice, ali za oboje vkup. Semtertja se nahajajo pri nekaterih od središča do okrožja špice kakor pri kolesu.

V gotski dōbi so rajši delali take svečnike z ramami. Deblo je močno, podobno stolpiču. Iz tega izvira po več ram, ki imajo na konci svečnike, podobne cvetlični čaši, ali pa angeljčke, noseče sveče. Semtertja stoji na

sredi, namesto stolpiča, kip Marije Device z Jezusom v naročju, ali cerkveni patron, ali kak drug svetnik. — Iz napisov na obroču se spozna, kakšen simboličen pomen imajo te krone in kakšen namen so imeli umetniki pri olupševanju.

V knjižici „*gemma animae*“ je jasno razložen ta pomen. Iz trojih vzrokov, pravi, se obešajo krone v tempeljnu. Prvič, da se okraši cerkev, ker se prižigajo nanjo lučice. Drugič nas pogled na te krone opominja, da tisti dobé življenja in svetlobo veselja, ki tukaj zvesto služijo Bogu. Tretjič nas spominjajo nebeškega Jeruzalema, po čigar obliki so delani. Dalje razklada posamične dele njene, zlato ali srebrno ali kovinsko krono, stolpiče, svečnike, drage kamene, verižice i. t. d., in vsakemu delu prideva simboličen pomen, n. pr. o krščanskih čednostih. — Te krone se niso prižigale vselej, ampak le večje praznike. Iz tega je razvidno, da so prižigali že v srednjem veku pri večjih svečanostih mnogo sveč na oltarju ali pred oltarjem.

Tudi v renesanski dōbi pogosto nahajamo take svečnike z ramami; večinoma so mesingasti, bogatejši so srebrni. Takí svečniki iz gotske dōbe in iz prve renesanske dōbe so bili prav lični in za cerkev jako primerni, pa — večina so se že poprodali starinarjem za majhen denar, nekateri pa so se zavrgli med staro šaro, zlasti, ko so prišli v cerkev novošegni, kakršnih je zdaj polno skoraj povsod, namreč iz brušenih, na žico nabranih steklenih koscev. Toda ti niso nič pripravní za cerkev, k večjim za sobane, pa tudi ni jih mogoče v resnici umetniško izdelovati. Res nobeden teh steklenih leščencev nima okusne oblike.

Svečniki z ramami so tudi stenski svečniki. Obešali so jih že v romanski in gotski dōbi na križe posvečenih cerkvâ. Imenujejo se apostolski svečniki. Po obliki so podobni drugim svečnikom z ramami; tudi iz kovanega železa nahajamo nekatere prav lične.

Svečnikov, in sicer majhnih, oltarnih kakor tudi večjih stalnih, se je ohranilo mnogo iz romanske dōbe, in sicer jako znamenitih, zlasti na Francoskem in Nemškem. Znameniti so, zlasti kar se tiče olupšav; bili so preprosti, majhni, ker niso imeli drugega namena, kakor da so držali sveče. Ko pa so v 16. stoletju svečnike začeli postavljati na oltar, da so ga olupšavali z njimi, so se prejšnji mali odstranili ali prelili v nove. Le slučajno so se semtertja ohranili taki svečniki iz romanske dōbe, ki se shranijo zdaj v muzejih. Se redkejši kakor majhni oltarni svečniki so veliki stalni svečniki, katere so postavljali poleg oltarja ali za velikonočno svečo; nahajajo se taki v muzejih v Essenu, v Braunschweigu, v Paderbornu, v Rheinsu i. t. d. kakor tudi v zbirkah mnogih francoskih zasebnikov. Eden najlepših romanskih svečnikov je sloveči sêdmeroramni svečnik v milanskem domu, imenovan „drevo sv. Device“. Krilati zmaji na podnožju in sikajoče kače kažejo, da je delan v romanski dōbi; sploh je ta svečnik silno bogat simboličnih in svetopisemskih okrasov.

Iz romanske dōbe se je torej ohranilo primeroma mnogo svečnikov, le iz prvih časov te dōbe pa menda noben; doslej vsaj ni znan starejši, kakor svečnik Tassilov v Kremsmünstru, ki pa je iz osmega stoletja. Razven tega svečnika se nahajajo na Avstrijskem še drugi iz romanske dōbe, n. pr. sedmoramni kandelaber v Klosterneuburgu, podnožje svečnika v Götweihiu: med listjem zapleten zmaj; v Pragi imajo pri sv. Vidu jako znamenito podnožje starega svečnika, katero je natanko opisano v *Mittelalterliche Kunstdenkmale* v. Heider 1. 1858. Na slovenskih tleh se je našlo malo takih svečnikov. Zanimiva sta dva bronasta z lepo zeleno patino prevlečena svečnika, katera hrani historično društvo za Koroško. Bd. XI. LXXXII. Našli so jih blizu Celovca. Skoraj gotovo sta iz 12. stoletja. Visoka sta po 8 čevljev in 8 palcev. Podnožje je tristrano, stoječe na treh, deloma rebrastih tacah. Na treh oglih je podnožje okrašeno s spakami, podobnim delfinom, med njimi so zapleteni rebrasti trakovi in druge spake. Deblo je do jabolka tudi okrašeno s trakovi. Nad jabolkom se pričenja skledica. Z debila se spenjajo na skledico krilati zmaji, pa glavo s kljunom imajo od luči proč obrnjeno.

Več svečnikov se je ohranilo iz tiste dōbe, ko so jih izdelovali iz kovanega železa. Tak svečnik za velikonočno svečo hranijo v Šmariji na Štajerskem (iz 15. stoletja) v cerkvi sv. Marte. Drug tak svečnik je v St. Wolfgangu na Avstrijskem iz 16. stoletja, v Loži (Laas) na Koroškem, v Wiesenbergu na Koroškem iz 17. stoletja. Na Nemškem imajo semtertja še viseče svečnike v podobi krone. Ni ga lepšega, kakor oglat lestenc Friderika Barbarose (1165) v monastiru v Ahnu. V okrožju meri 41 čevljev, ima 16 okroglih ali mnogokotnih stolpičev in je napravljen za 48 sveč. Na Avstrijskem menda ni nobenega takega visečega kronastega svečnika iz te dōbe. Opomnimo še to, da so gotski kronasti svečniki večinoma pocinjeni, iz renesanske dōbe pa so pobarvani in pozlačeni.

Viseči lestenci niso nikjer zapovedani, da celó neko neprimliko delajo, ker zavirajo pri vstopu v cerkev pogled na veliki oltar, in se izgubi pravi vtis vse cerkve, vrhu tega zakriva organistu pogled k oltarju na mašnika. Da je torej pogled na oltar prost, jeli so obešati lestence ne po sredi, ampak ob obeh straneh, po dva vštric. Seveda nastane ta neprimlika, da je težje sveče prižigati.

Pri vsih lestencih morajo biti skledice pod svečami dovolj široke, da od sveč ne kaplja vernikom na glavo.

Leseni in črno barvani svečniki ne smejo stati na oltarju, a predpisani so za „tumbo“ in krog mrtvaškega odra, kadar se bere sv. maša za mrtve ali kadar je „Offic. Defunct.“

Nekdaj je bilo pri nas mnogo lepih svečnikov iz medi. Oblika je bila jako lična. Stolnica v Ljubljani ima šest lepih velikih in šest malih svečnikov iz medi. Semtertje se nahajajo še beneški svečniki, katerih noge imajo obliko levjih šap. V Poljanah nad Loko imajo šest visokih srebrnih svečnikov iz Mekin iz l. 1722. Tudi leseni, jako bogato izrezljani in pozlačeni svečniki se hranijo — pa so vsi iz renesanske dóbe. Župna cerkev v Slavini ima bronsirane svečnike iz medenine, podružnica na Trati pri Velesovem: bronsirani svečnik.

Svetilnice.

Druga vrsta posod za luč so svetilnice. Tudi te so posamezne ali pa jih je združenih po več vkup (Lampen, Lampadarien). Po Božjem povelju je vedno gorela svetilnica v tempeljnu, napolnjena z najčistejšim olivnim oljem. Tudi krščanstvo je rabilo poleg svečnikov že v apostolski dóbi, v katakombah in pozneje v bazilikah svetilnice. Prve svetilnice so bile prav priproste, nalične navadnim skledicam (gabatha) ali majhnim čolničem (canthari, scyphi, scyphuli) ali jerbaščku (canistra). V cerkvah so rabili prav take, kakor doma. Vendar pa je znala cerkvena umetnost vdihniti tudi tem, četudi ilnatim svetilnicam v katakombah, neko višjo misel. Če se je pa to delalo pri ilnatih, smemo sklepati, da so umetno izdelovali zlasti srebrne ali zlate svetilnice, o katerih govoré cerkveni pisatelji.

Najstarejše svetilnice, ohranjene do današnjih dni, so ilnate, imajo ročaj, ali so brez njega. Ozaljšane so na ročaju ali na vrhu z monogramom Kristusovim, ali imajo krono, ribo, goloba, podobo dobrega pastirja, križ ali palmo. Nekatere so nalične golobčku, čolniču ali ribi in pomenjajo Kristusa ali pa Cerkev, katero siloviti valovi preganjanj semtertja premetavajo, a orja sama ima v temni noči luč, luč resnice, ki je Kristus. Gorele so te svetilnice v katakombah. Pogani so devali v grobe svetilnice vsled svoje prazne vere; pri kristjanih pa je pomenjala večno luč, katero želi sveta Cerkev v Gospodu zaspalim in večno slavo, katero uživajo pravičniki in nebesih. Razumljivo je torej, da se nahaja v katakombah mnogo takih svetilnic. — Pa tudi sicer so bile potrebne, da so razsvetljevale temne rove. Gorele so te svetilnice v katakombah v posebnih dolbinah, ki so okajene še današnje dni; stale so na konzolah ali visele od stropa; zlasti v hramih, kjer se je opravljala sv. daritev, so visele izpod stropa pred oltarjem. Tudi v bazilikah so imeli mnogo število svetilnic, visečih pred oltarjem ali okrog ciborija, kar se je videlo jako lepo; kakor krona so obdajale ves ciborij; visele so tudi pred podobami svetnikov posamezne ali v mnogem številu. Nalite so bile z dragim, prijetno dišečim oljem.

Iz romanske dóbe se je ohranilo jako malo svetilnic. Ako smemo soditi po nekaterih francoskih svetilnicah, ki so se ohranile iz te dóbe, so bile zelo priproste. Nalične so piskerčku ali hruški, viseči na treh veržicah. Nahajale pa so se tudi lepe in dragocene v obliki križa. Srebrne in zlate, ali ulite iz bakra in mesinga, so bile čudovito lepe in umetno

izdelane, kakor nam pripovedujejo tistodôbna poročila: mirae atque pulcherrimae, inaestimabili fusae labore. Največkrat so visele prav same, ali pa v bogato cizeliranem obroču ali kroni.

V gotski dôbi je bila že navada in po nekaterih škofijah celo stroga zapoved, da mora luč goreti pred svetim Rešnjim Telesom. Ker pa niso bile za to pripravne sveče, so začeli rabiti svetilnice. Toda svetilnice v začetku niso visele, ampak so jih postavljali v kako dolbino. Ohranilo se jih je iz te dôbe več nego iz romanske; večinoma so ulite iz me-singa in prav lično okrašene s predrtinami.

V renesanski dôbi so oblike svetilnic jako raznotere: stolpičaste, trikotne, podobne vazam ali srcu i. t. d. Verižice drže kake čiričaraste olepšave, ali so pa obešene za glave angeljcev ali morskih deklic. V takozvani rokoko-dôbi, v dôbi propada renesance, se je delalo poganstvu na ljubo, da so tualitam postavljali pred oltar vestalín kip v naravni velikosti, v roke so ji dali svetilnico in ji tako izročili v varstvo večno luč; taka svetilnica je n. pr. v Würzburgu. Nekatero svetilnico iz renesanske dôbe so kaj dragocene, tudi zunanja oblika je dostojna; delane so prav umetno, imajo kaj primerne olepšave in niso prevelike. Načrte zanje so delali umetniki in izdelovali so jih tudi umetniki. Zadnje čase pa se je oblika popolnoma spačila; podobnejše so bolj kolesnim pestém kakor svetilnicam; posamezni deli in celota nima nobenega pravega pomena; vrhu tega pa so dosti prevelike, tako, da med malo lučico, ki brli v nji, in med velikansko svetilnico ni nobene primere.

Med najlepše izdelke cerkvene umetnosti spadajo takozvani lampadariji. Kakor so bile v starih časih v navadi posamezne svetilnice, tako so rabili tudi po več svetilnic vkup združenih, in sicer so delali te lampadarije za cerkveno rabo v najmnogoterejših oblikah. V bazilikah so viseli izpod stropa pred oltarjem ali pod korom na verižicah kronasti svečniki, to je, srebrni, zlati ali sploh kovinski obroči, na katere so krog in krog postavljali svetilnice, ali je pa bilo tudi po več obročev drug nad drugim, gorenji manjši kakor spodnji, na vseh pa je bilo polno svetilnic. Kakor so delali za sveče mnogoramne svečnike, delali so jih tudi za svetilnice; posamezne rame so imele na vrhu skledice, nalične cvetlični čaši, v katere so devali svetilnice. Jako umetno so bile delane tudi rame. Pri nekaterih so čaše podpirali delfini. Konstantin je daroval baziliki sv. Janeza v Lateranu lampadarij iz čistega zlata, na katerem je bilo 80 delfinov, tehtajočih 20 funtov. Delfin pomenja Kristusa, človekoljubnega rešitelja, ali kristjane, ki se sredi viharnega morja mirno in veselo zbirajo okoli Kristusa, okoli luči, ki nikdar ne ugasne. Tudi obliko ladje so dajali takim lampadarijem; zlasti na iztoku so delali ladje z mnogimi lučicami; jadernik na ladji je imel podobo križa. Taka ladjica z mnogimi lučicami je visela v Sofijini cerkvi v Carigradu. Pri nekaterih lampadarijih so gorele sveče in svetilnice lepo in primerno razvrščene.

Lampadariji so se v sedanji dôbi skoro čisto opustili. Gotovo bi se svečanost in lepota notranjščine jako povzdignila, ko bi gorelo krog oltarjev pri večjih slovesnostih mnogo svetilnic.

Cerkvena določila o luči.

Ker so že od nekaj luči gorele pri božji službi, ni čudno, da je Cerkev natanko določila, kako in kdaj naj se rabijo luči.

1. Najprej zahteva Cerkev, da morajo svečniki stati na oltarju, ne pa na steni ali samo poleg oltarja. Škofovski obrednik naravnost

veleva „in planitie altaris“¹⁾ to je na gorenji plošči. Zdaj navadno napravljajo neki prag za menzo, na katerem stojé svečniki. Po najnovejšem določilu je to dovoljeno. *Candelabra cum candellis accensis poni non debent necessario supra mensam* — sed *locari etiam possunt supra gradum superiorem ejusdem*. — 3759. — Ne bilo bi prav in ne smelo bi se ravnati tako, da bi se med sveto mašo prižgala samo dva stenska svečnika, na oltarju pa bi ne bilo nobenega.²⁾

2. Rimski misal zahteva vsaj dva svečnika za tiho sveto mašo, in pri stranskih oltarjih zadostujeta po dva svečnika.³⁾ Na velikem oltarju pa naj bo šest svečnikov⁴⁾ in sicer mora biti šest posameznih svečnikov; ni dovoljeno n. pr. postavljati na vsako stran po en svečnik s tremi ramami; kajti rimski misal zahteva, da se incenzira oltar kakor so razdeljeni svečniki.⁵⁾ Večje praznike se sme postavljati tudi po več svečnikov na oltar, samo zahteva se, da šesteri morajo biti na svojem mestu. Pri škofovih mašah mora biti na oltarju sedem svečnikov, in sicer srednji stoji višji od drugih in križ stoji pred svečnikom. Pri črnih škofovih mašah in pri vesperah se ne prižiga sedmi svečnik. Navadne nedelje in manjše praznike zadostujejo štiri svečniki in druge dni po dva.⁶⁾

Ako je na oltarju več svečnikov kakor dva, naj ne bodo vsi enako visoki, ampak naj je proti sredi oltarja vsak nekoliko višji, tako, da stojé pri križu najvišji.⁷⁾ Višji kakor križ pa ne smejo biti, kajti križ, glavna stvar na oltarju, mora presegati vse. Če so pa vsi enako visoki, ni zapoved tako stroga, da bi se morali zaradi tega odstranjevati in napravljati novi. Škof Briecenski (Briex na Francoskem) je sporočil kongregaciji, da so po njegovi škofiji svečniki skoraj povsod enako visoki in vpraševal, se li mora strogo izpolnovati zapoved škofovskega obrednika? Kongregacija pa je odgovorila: *Adductam causam a praescriptione Caerem. observanda excusare*. S. R. C. 21. Jul. 1855 in Briocen. Novejše določilo pa to naravnost dopušča: *Candelabra in altaris ponenda aequalia esse possunt, etiamsi juxta ceremoniale episc. inter se aequalia esse non debent; nam in casu praescriptum caeremonialis non videtur rigorose accipiendum* — 3035. — Ob straneh oltarja postavljati sedmerorodne svečnike ni dovoljeno: *Candelabra septiformia ad instar candelabri Mosaici hinc inde in utroque altaris latere collocari nequeunt*. — 3137.

3.) Kar se tiče tvarine, vleva škofovski obrednik (l. c.), naj se napravi za večje praznike, če je le mogoče, srebrni ali vsaj mesingasti ali pozlačeni svečniki, lepo izdelani, nekoliko višji in dragocenejši kakor za vsakdanjo rabo. Za vsak dan naj so mesingasti, bakreni, cinasti, ali za revnejše cerkve tudi leseni, pa primerno barvani. — Veliki petek naj se ne rabijo srebrni svečniki; obrednik to naravnost prepoveduje.⁸⁾ Praški zbor pravi: Kar se tiče svečnikov, dajemo prednost mesingastim in bronastim pred cinastimi in lesenimi, naj so še tako olepšani.

4. Pa ne samo na dobro tvarino je treba gledati pri napravi svečnikov, skrbeti je treba, da imajo tudi lično zunanjo obliko. Gledati je, da se vjema oblika z drugo arhitekturo: stati ne smejo previsoko, da bi

¹⁾ Caerem. Episc. L. I. n. 11.

²⁾ *Requiriturne absolute, ut super altare collocentur candelabra ad Missam celebrandum? Et potestne tolerari usus antiquus pro missa privata duorum candelaborum hinc et hinc parietali altare fere tangenti infixorum? Resp.: Affirmative et contrarius usus etsi antiquus, cum sit contra legem, abolendus erit.* S. C. R. 16. Sept. 1865.

³⁾ Duo saltem candelabra cum cereis. Caerem. Episc. I. 16.

⁴⁾ Candelabra sex. Caerem. Episc. I. 11.

⁵⁾ *Incensat altare, ter ducens thuribulum aequali distantia, prout distribuntur candelabra.* Miss. Rom. Rit. celebr. IV. 4.

⁶⁾ *Sufficient . . . quatuor candelae in candelabris; sed in festis simplicibus et feriis per annum duae.* Caerem. Ep. I. 12. 24.

⁷⁾ Caerem. Episc. I. 12. 11.

⁸⁾ „Et haec non sint argentea.“ Caer. Ep. II. 25. 2.

se kazilo razmerje s tabernakeljnom, z nastavkom, zlasti pa s križem. Stalce naj je okroglo ali trioglato; mora pa biti tako široko in trdno, da se ni bati, da bi svečnik padel, če se tudi nanj natakne velika sveča. Deblo naj ima lično, primerno obliko, naj je ozaljšano z obročki.¹⁾ Na vrhu naj imajo precéj široko skledico, da kaplja vosek vanjo, ne pa po prtihi, ali če pade kak otrinjek s sveče, da ostane v skledici; sicer bi bilo nevarno zaradi ognja. Kolikor višje so sveče, tolikanj širje bi morale biti skledice.

Razen svečnikov, ki stojé na oltarju, se rabijo v cerkvi še drugi in sicer:

1. Rimski misal zahteva, naj je na epistelski strani oltarja svečnik, ki se prižiga med povzdigovanjem: „In cornu . . . Epistolae paretur cereus, ad elevationem Sacramenti accendendus.“ Miss. Rubr. gen. XX. Stoji naj kak meter od spodnje stopnice, visokost pa naj se ravná po velikosti oltarja; pri navadnih oltarjih bi zadostovala visokost 1'25 m. Zove se ta svečnik „Sanctusleuchter“. Pri velikem oltarju se postavljata pri slovesnih mašah dva taka svečnika, eden na evangelijsko, drugi na epistelsko stran. Prižgeta se na koncu prefacije in gorita, dokler traja povzdigovanje. Missal zapoveduje: In Missa solemni ad finem Praefationis accenduntur duo saltem intortitia, quae exstinguuntur post elevationem calicis, nisi aliqui sint communicandi, et tunc exstinguuntur post Communionem. In diebus etiam jejuniorum et in Missis pro defunctis tenentur accensa usque ad Communionem. (Rit. cel. Miss. VIII. 8.) Te sveče so se že opuščale po več krajih, sedanje dni pa so jih zopet začeli prižigati, kar je tudi prav, saj gori ta sveča med najsvetejšim delom sv. maše, naznanjajoč, da biva zdaj na oltarju Kristus, prava luč. Namesto stoječega svečnika se napravljata v nekaterih cerkvah poleg velikega oltarja stenski svečnik.

Lep pomen ima ta sveča. Naznanjuje, da je Kristus pričujoč na oltarju, pa tudi spodbuja vernike, naj molijo in hvalijo svojega Boga. Pa tudi kaj pripravna je ta uredba. Vsakdo v cerkev vstopivši vé na prvi pogled, je li že povzdigovanje ali zavživanje dokončano; ali če se več maš bere, mašnik, k oltarju ali od oltarja gredoč mimo kakega oltarja, na katerem se bere sv. maša, takoj spozna, mu je li poklekniti ali ne. — Pa ne samo pri povzdigovanju se prižiga ta sveča, marveč tudi, kadar je izpostavljeno sv. R. Telo, ali kadar se obhaja zunaj sv. maše. Catalanus pravi: Laudabilis est et illa communis fere ecclesiae praxis, ut, dum ad altare fit communicatio, sive in missa. sive extra missam, praeter duos accensos in altari cereos tertius extra illud ardeat.²⁾ — Vendar ta sveča ni zapovedana: Cereum tertium in missis lectis a consecratione ad sumptionem non accendendi consuetudo servari potest. — 4029.

Kako posebno luč postavljati pri baldahinu, da svetloba pada na sv. R. Telo, ni dovoljeno. Lumen aliquod eo artificio collocare in expos. ss. Sacr., ut recte illuceat in ipsam ss. Hostiam, quae exinde lucida appareat, non licet. — 2613.

2. Oltarnim svečnikom so podobni svečniki ceroferarijev; lahki naj bodo in manj dragoceni, pa vendar snažni in dostojni.

3. Za tri dneve v velikem tednu naj se napravi poseben svečnik v obliki trikotnika za 15 sveč; lesen naj je, močan in zadosti visok.³⁾

4. Veliko soboto se rabi svečnik, na katerem gori trioglata sveča; zove se arundo. Večinoma se ta svečnik dela iz navadnega lesa; boljše je, da se jemlje trst. Ni pa treba napravljati na vrhu treh roglov, ampak sveča naj se zvije in na vrhu razdeli v tri roggle.

5. Svečnik za velikonočno svečo, pomenjajočo od smrti vstalega Zveličarja, bodi posebno lep in odličen.

6. Pred baldahinom na tabernakeljnu so napravljene pri nas navadno po tri sveče na vsaki strani; klečeča ali stoječa angelčka lahko držita tri-

¹⁾ Instructio supellect.

²⁾ Catal. Commentar. in Rituale Rom. t. I. p. 261. XI.

³⁾ Caerem. II. 22. 4.

ramna svečnika. Candelabra pro Expositione ss. Sacramenti accendenda, hinc inde throno, qui pro expositione inservit, affigi possunt. — 3780.

Svetilnice. Obrednik omenja nekatere olepšave za cerkev, ki se pa pri nas premalo rabijo, namreč svetilnice pred oltarjem. Ker se razliva iz oltarja, na katerem se daruje Sin božji, milost in resnica na človeštvo, želi sv. Cerkev, da naj gorí pri vsakem stranskem oltarju po ena svetilnica, pri velikem tri in pred sv. R. Telesom pet ali vsaj tri. Število svetilnic ne bodi enako. Zlasti pred sv. R. Telesom se podajo lampadarji prav lepo.

Pri stranskih oltarjih naj goré večje praznike med veliko službo božjo svetilnice; strogo pa se zahteva, da goré pred sv. R. Telesom tri luči noč in dan, ali vsaj ena¹⁾; kajti večna luč pred tabernakelnom naznanja vernikom, da je v njem živi Bog; ta luč je očitno spoznavanje vere v presveti Zakrament, je pa tudi vedni dar, katerega darujejo verniki v presv. Zakramentu pričujočemu Zveličarju.

Svetilnica, ki sveti pred sv. R. Telesom, sme biti tudi na ramnem svečniku, vendar mora segati pred oltar. Steklo sme biti barvano. Lampas coram Ss. Sac. ardeus sustentari licet per brachium ex metallo, parieti infixum — dummodo intra et ante altare continuo ardeat. — 3576. — Svetilnica naj torej gorí pred oltarjem, kajti rubrike strogo zahtevajo, naj goré le infra et ante altare. Ako ste po dve svetilnici, morata viseti res pred oltarjem, ne ob strani. Lampas retinenda est intra et ante altare — 2033.

Da torej ta luč zadostuje svojemu namenu, ne sme biti na strani oltarja ali skrita v kaki linici v zidu, ampak mora goreti pred oltarjem. Pred velikim oltarjem naj torej visi svetilnica s tremi, petimi ali sedmimi svetilnicami; pred stranskimi pa naj visé posamezne. Zlasti oltar s ciborijem bi se okrasil jako lepo, ko bi krog in krog ciborija visele svetilnice. Nad oltarno menzo pa ne sme viseti nobena svetilnica, da se ne pomaže oltar z oljem.²⁾ Svetilnice naj visé tako visoko, da se hodi lahko pod njimi; mnogo lepih pamentov se je pokvarilo, ker je duhovnik z biretom zadel ob svetilnico, prenizko visečo.

Slogu primernih svetilnic napravljati ni lahko, ker se je nam ohranilo premalo lepih vzgledov. Gleda naj se na to, da bodo res podobne svetilnicam in namenu primerne. So pa lahko okrogle ali mnogokotne, vlite ali kovane; vselej pa naj bodo v pravem razmerju z lučjo in s cerkvijo. Kaj lepo se poda svetilnicam, če so cizelirane s simboličnimi podobami: živali, bežeče in se skrivajoče pred lučjo ali luči prijazne živalice, ki se hočejo bližati luči. Svetilnice v obliki krilatega srca niso lepe in ne primerne. Verižice morajo biti dokaj dolge, da se vršna kronica tako hitro ne okadi; tudi naj imajo v gotovih presledkih krogle ali kocke, da poživljajo enakoličnost. — Sv. Karol Boromej želi, da bi bile svetilnice pred sv. R. Telesom zlate ali srebrne; lepe so pa tudi mesingaste, pa dobro pozlačene. Tudi bronaste so lepe in primerne, ker se dajo lepo osnažiti. Najslabše so pločnate, pa posrebrene, ker se srebrom kdaj odrgne in postanejo tako kmalu vse lisaste in črne.

Še dosti starih oltarnih svetilnic se nahaja po Notranjskem v farah, katere so spadle nekdanj pod tržaško škofijo. Delane so iz medenine; so precéj velike, a ne posebno profilovane. Brez dvoma so benečanskega izvora, kakor kažejo olepšave. Ljubljanski škofijski muzej hrani staro svetilnico iz cina; bila je prej v Schwarzenbachu pri Kočevju.

Vosek in olje. V cerkvi na oltarju se mora rabiti le čebelin vosek in olivno olje, že zaradi čistosti in simboličnega pomena. Posebno olje v svetilnici pred sv. R. Telesom mora biti olivno olje, kakršno je gorelo na božje povelje že v svetem šotoru stare zaveze. To olje je kakor luč, hrana in zdravilo lepa podoba Kristusova. V obče je dovoljeno le olivno olje; kjer bi pa ne bilo mogoče dobiti takega olja, je prepuščeno

¹⁾ Rit. Rom. de Ss. Eucharistiae Sacram.: Lampades coram eo plures vel saltem una die noctuque perpetuo colluceat.

²⁾ S. R. C. 3. April 1821.

modrosti škofov, da smejo dovoliti tudi drugo, kolikor mogoče vegetabilno olje.¹⁾ — Petrolej se ne sme rabiti brez posebnega škofovega dovoljenja.

Novejši čas so začeli za pred sv. Rešnje Telo rabiti takozvani „Guillon Apparat“. Steklena lampica je visoka, na dnu stoji stenj v svinčenem podnožku. Stenj je posebej prepariran, da popolnoma zgori, ali dela le mali utrinek. Ako je olje dobro očiščeno, gori nepretrgano, da dogori do dna; po več dni toraj ni treba luči popravljati. Nekateri so s tako svetilnico jako zadovoljni. Tudi olje za te svetilnice je po mnogih škofijah dovoljeno. — Smejo se rabiti, kajti o stenju, o obliki svetilnice, o tvarini iz katere je delana i. t. d. cerkev nič ne določuje.

Sveče morajo biti iz čistega, belega, nemešanega voska.²⁾ Med pomankljaje, da se sme dovoljeno opravljati sveta maša, prišteva v rimski misal tudi ta: če ni voščenih luči, se ne sme opravljati daritev sv. maše. — Za črne maše in veliki teden pri molitvah, se rabi rumen, nebelen vosek (*remotis albis apponuntur ex cera communi*).

Dandanes je težko dobiti čistovoščenih sveč. Iz raznih škofij so dohajala v Rim vprašanja, kaj je storiti? ali naj se strogo zahtevajo čisto-voščene sveče, ali se vosku sme primešati druge tvarine rastlinske in živalske snovi? Kongregacija je odgovorila, da se pri sedanjih težkih razmerah ne morejo zahtevati čistovoščene sveče, ampak da zadostujejo namešane. Vsaj velikonočna sveča in dve šveči na oltarju pri sveti maši mora imeti večji del čistega voska; druge sveče na oltarju pa naj imajo večji del ali vsaj velik del pravega voska. *Attenta asserta difficultate negative ad primam partem, affirmative ad secundam et ad mentem. Mens est, ut Episcopi pro viribus curent, ut cereus paschalis, cereus in aqua baptismali imergendus et duae candellae in missis accendendae sint ex cera apum saltem in maxima parte; aliarum vero candellarum, quae super altaribus ponendae sunt, materia in majori vel notabili quantitate ex eadem cera sit oportet. Qua in re parochi alique rectores eccles. et oratoriorum tuto stare poterunt normis a respectivis Ordinariis traditis nec privati sacerdotes missam celebraturi de qualitate candellarum anxie inquirere tenentur* S. R. C. 13. Dec. 1904.

Sveče iz stearina so prepovedane za oltar kot liturgična luč. *Ex stearina candella pro usu sacro prohibentur* — 3376.

Vosek.

Vosek je sestavljen iz dveh glavnih kemičnih spojin in sicer iz kislinskih spojin in iz etrovih spojin. Obedve spojini morate biti pri vosku v gotovem razmerju. S tehničnim izrazom se imenujejo „kislinsko število“ (*Säurezahl*) in pa etrovo število (*Ätherzahl*).

Kislinsko število znaša pri čistem čebelnem vosku 19 do 21.

Etrovo število pa znaša 75.

Skupna svota označena pod tehničnim izrazom „*Verseifungszahl*“ znaša $20 + 75 = 95$.

Razmerno število kaže razmerje med kislinskim in etrovim številom $\frac{75}{20} = 3,75$ (*Verhältniszahl*).

Pri preskuševanju se določi najprvo kislinsko število in pa etrovo število. Ako te dve števili ne ugovajajo zgoraj navedenim številom, tedaj je vosek več ali manj pokvarjen, oziroma ima kake sorodne primesi, in se mora potem glede teh primesij kvalitativno in kvantitativno preiskati.

Ako je kislinsko število neprimerno visoko, se sklepa na primes stearinove kisline, ako je pa etrovo število previsoko, se zamore sklepati na primes loja. Primes ceresina ali parafina zdatno zniža obe števili in spremeni tudi razmerno število.

Kmetijsko-kemijskemu preskušališču za Kranjsko v Ljubljani so se poslale na preskušnjo sveče šestih svečarjev, od katerih se največ sveč jemlje po naši škofiji.

¹⁾ *Generatim utendum esse oleo olivarum, ubi vero haberi nequit, remittendum providentiae Episcoporum, ut lampades nutrantur ex aliis oleis, quantum fieri possit vegetabilibus.* S. C. R. 14. Juli 1864.

²⁾ *Miss. de defect X. 1. „si non adsint luminaria cerea“.*

Izvid je ta-le:

Vosek ima	št. kisl. 20	— etera 75	— mila 95	— razmerno št. 3·75
Sveče imajo I.	23·5	70·9	97·4	3·01
II.	20	64	84	3·20
III.	33	70	104·6	2·10
IV.	25·8	64·3	90·1	2·49
V.	38	64·6	102·6	1·69
VI.	43	22·5	65·5	0·523

Št. I. je iz čistega voska.

Št. II. je iz voska, vosek malo tujih primesi.

Št. III. je iz voska, vosek ni čist.

Št. IV. je iz voska, vosek ni čist.

Št. V. je iz voska, primesi v manjši množini, stearin, cerezin, parafin.

Št. VI. prav malo voska, večina parafin, stearin. Jedro je iz drugih zmesi, kakor zunanja plast. Št. I. do V. se smejo rabiti, št. VI. ne. Povedalo se je svečarju, obljubil je, da bo bolje.

Električna luč v cerkvi.

Na vprašanje: *Utrum lux electrica adhiberi possit in ecclesiis?* se je odgovorilo: „*Ad cultum, negative; ad depelendas autem tenebras ecclesiasque splendidius illuminandas, affirmative; cauto tamen, ne modus spectem praeseferat theatralem.*“ S. R. C. 20. junii 1895.

Teatralično je z električnimi lučicami razsvetljevati arhitektonske člene oltarja ali tabernakelna. Tudi lepo ni, ker pretirano in nenaravno.

Prav to velja o razsvetljavi z gazom. *An super altari praeter candelas ex cera tolerari possit ut habeatur etiam illuminatio ex gaz, vel an usus praedictus prohiberi debeat? Resp. Negative ad primam partem; Affirmative ad secundam.* 8. mart. 1879. et sub iisdem circumstantiis vetita est illuminatio electrica. Atque ita declaravit et rescripsit, die 16. maii 1902.

Gasilnik.

Za prižiganje in ugaševanje sveč na oltarju je potreben gasilnik. Nanj je privit droben voščen svitek za prižiganje sveč. Klobuček naj je vedno snažen; ako se preveč okajenega voska nabere se pri gašenju s črnimi kapljami pomažejo oltarni prti. Voščeni ovitek naj je droban, da ne kaplja od njega. Gasilnik naj se ne naslanja na oltar, ampak naj je hranjen v zakristiji.

Svete posode.

Kelih.

Najčastitljivejša vseh cerkvenih posod je kelih; v kelihu je daroval naš Zveličar pri zadnji večerji prvikrat presveto kri. V duhovnem pomenu nas spominja keliha trpljenja, katerega je prejel naš Gospod iz rok nebeškega Očeta in ga izpil do zadnje kaplje. Podoba je Srca Jezusovega, iz čigar odprte rane je tekel studenec posvečujoče krvi. To je kelih večerje, skrivnost vere, kelih zveličanja, vinska klet ljubezni, nevsahljiv studenec vseh milosti, kopelj duš. Pesniki srednjega veka so prisposodabljali kelih grobu Kristusovemu, pateno kamnu, ki je bil položen na grob, beli prtič potnemu prtju Kristusovemu in velum noči, ki se je razprostirala čez vso zemljo pri zadnem vzdihljeju Kristusovem.

Zakaj in kdaj so jeli rabiti kelih pri sv. daritvi, je znano vsakomur, kdor veruje svetemu evangeliju. Tu beremo, da je vzel naš Zveličar kelih pri zadnji večerji in je rekel: „Ta kelih je nova zaveza v moji krvi.“ Ker je Jezus kelih rabil pri zadnji večerji, prvikrat opravljajoč presv. daritev nove zaveze, so rabili kelih na krščanskih oltarjih pri tej sveti daritvi skozi vsa stoletja do današnjih dni.

Že prve čase so bili v rabi razni kelihi. 1.) Kelihi za daritev sv. maše (calices quotidiani); 2.) kelihi za obhajilo (calices ministeriales vel ansati) v katerih so vernikom podajali presv. kri; 3.) krstni kelihi (calices baptismales), katere so rabili pri sv. krstu, da so dajali krščencem mleko in med, naznanjajoč, da so vstopili v obljubljeni deželo, v kateri se cedi med in mleko milosti božje; 4.) lepšalni kelihi (Zierkelche), katere so darovali bogatini za olepšavo oltarja. Časih so silno dragoceni kelihi viseli na veržicah okrog oltarja. Bili so silno veliki in težki, iz drage tvarine in umetno okrašeni. Že v prvih stoletjih in srednjem veku nahajamo poleg teh še drugo vrsto kelihov, to so grobni kelihi (calices sepulcrales), katere so dajali mašnikom v grobne spominke.¹⁾

Tvarina. Posebnih liturgičnih določil o kelihu nimamo pred sedmim ali osmim stoletjem in tudi iz spisov cerkvenih pisateljev nam ni znano, da bi kaj natančnejšega določevali, iz kakšne tvarine naj so kelihi in kakšno zunanjo obliko naj imajo. Gotovo so se držali posebnih tradicij, vendar pa so se ravnali po okoliščinah in po premožnosti posamičnih verskih občin, samostanov ali škofov; nahajamo torej kelihe iz razne tvarine.

Kakšen je bil Kristusov kelih, ne moremo vedeti, kajti manjka nam zanesljivih poročil. Nekateri menijo, da je bil srebrn in da je imel dva roča; drugi menijo, da je bil steklen. Ob času Kristusovega rojstva nahajamo v družinskem življenju vzhodnih in zahodnih narodov posode za jedila in pijače delane iz raznotere tvarine: lesene, kamenite, ilnate, rožene, srebrne, zlate i. t. d. Pozneje so prišle v navado steklene posode, katere so imele malo pred Kristusovim rojstvom še jako visoko ceno; prištevali so jih potratnim opravam, ker so jih delali le na otoku Lesbos. Ko so pa tudi v Italiji začeli izdelavati steklo, postale so take posode cenejše; tako so zaradi snažnosti in lepote kmalu začele izpodrivati druge posode razven srebrnih in zlatih, zlasti ker se na njih ne dela zeleni volk. Ker so steklo visoko cenili in tako splošno rabili, smemo skle-

¹⁾ V srednjem veku so bili na grobeh, v katerih so ležali duhovniki, napravljeni kelihi. Ako je bil samo kelih, je kazalo, da je pokopan navaden duhovnik, če je bila knjiga pod kelihom, je kazalo grob korarja.

pati, da so rabili kristjani pri službi božji večinoma steklene posode, tem bolj ker so drugi tega mnenja, da je bil Kristusov kelih pri zadnji večerji tudi iz te tvarine. V starem življenjepisu papeža Cefirina (202 do 219) beremo, da naj nosijo služabniki steklene patene pred mašnikom v cerkev.¹⁾ Sklepati pa smemo, da so bili tudi kelihi stekleni, kajti steklene posode so bile navadnejše kakor stekleni krožniki. Da so rabili še okoli l. 400 mnogokrat steklene kelihe spričuje sv. Hieronim pišoč Rustiku: nihče ni bogatejši, kakor oni, ki nosi kri v steklu.²⁾ Malo pozneje prav to spričuje Ciprian Tuluški (Cyprianus Gallus), ki pravi: ali ni v steklu kri Gospodova?³⁾ Da so namreč podpirali reveže, prodajali so pobožni škofje dragocene posode in so napravljali namesto njih steklene. Na Francoskem so imeli hranjene še v 18. stoletju steklene kelihe.⁴⁾

Drugi menijo, da so bili najstarejši kelihi leseni in se sklicujejo na nek izrek sv. Bonifacija. Triburska sinoda pove, da je bil vprašan, kaj on meni, se li sme opravljati sv. daritev v lesenih posodah, odgovoril je: Quondam sacerdotes aurei ligneis calicibus utebantur, nunc econtra lignei sacerdotes aureis utuntur calicibus. Toda dvomljivo je, je li res ta izrek Bonifacijev ali mu je le podtaknjen. Pa ko bi bil tudi izgovoril te besede, jih gotovo ne smemo jemati po črki, ampak kakor je hotel naznaniti z izrazom: „lignei sacerdotes“ mlačnost tistodobnih duhovnikov, je hotel naznaniti tudi z besedami: „ligneis calicibus“ revščino prvih cerkva. Ker so bili prepričani že prve čase, da je v podobi vina pričujoč Kristus, gotovo že spoštovanje ni dopuščalo, da bi dolgo rabili tako malovredne lesene posode; pa tudi luknjičasta tvarina, ki tekočino vase jemlje, oziroma torej onečaščuje, ni mogla dolgo služiti tako svetim posodam. — Prav tako so bili tudi stekleni kelihi nevarni, kajti kako lahko se ubijejo ali sicer poškodujejo in sv. kri bi se razlivala. Zato je papež Leon IV. prepovedal odločno rabiti lesene in steklene kelihe z besedami: „Ne quis ligneo aut vitreo calice audeat missam celebrare.“ A Cefirin, 16. rimski papež, je določil v cerkvenem zboru v Tiburu (811) da se vino ne sme posvečevati v lesenih, ampak steklenih posodah. Iz tega vidimo, kako malo je bila določena tvarina za kelihe še v devetem stoletju.

¹⁾ Ut ministri patenas vitreas ante sacerdotes in ecclesiam portarent. Migne. Curs. patrol. I. 127. p. 1306

²⁾ „Nihil illo ditius, qui sanguinem (Christi) portat in vitro.“

³⁾ An non in vitro habetur sanguis Christi?

⁴⁾ Zgodovinarji in starinoslovci torej o kelihu Kristusovem ne morejo nič gotovega poročati. Zanimivi so pa podatki Katarine Emerih. Ona opisuje zgodovino tega keliha in njegovo obliko. Pripoveduje, da so šli apostoli pred zadnjo večerjo po kelih za Gospoda k Veroniki. Ta kelih je bil med staro šaro v Jeruzalemskem tempelju; radi bi ga že bili prodali za starino, pa zaradi neznane tvarine, iz katere je bil delan, ga niso mogli prodati, tvarina se ni dala raztopiti. Naposled so ga mlajši duhovniki prodali starinarjem kot staro zavrženo stvar. Kupila ga je Veronika in večkrat ga je Gospod že rabil pri raznih obedah.

Ta kelih je imel v posesti že Abraham, dal mu ga je Melhizedek, ko je dovršil svojo daritev. Tudi Noe je imel ta kelih, stal je prav vrhu barke. Prinesli so ga mu tri človeške postave, zavite v belih oblačilih, prav taki, kakor so prišli k Abrahamu prerokujoč mu rodovitnost; prinesli so mu kelih iz mesta kot svetišče, da se ohrani, kajti mesto se je ob času potopa razrušilo. Nek dober rod Noetov v Babiloni ga je imel; Semirans je ta rod tlačila kot sužnje. Melhizedek ga je rešil iz dežele, ga pripeljal v Kanan in tedaj je seboj prinesel kelih. — Tudi v Egiptu je bil kelih, imel ga je Mozes. —

Ta kelih je ostal pri Jakobu ml. v jeruzalemski cerkvi. Dalje pravi Katarina: vidim ga neke dobro zavarovanega; prišel bo zopet na dan kakor je prišel na dan pri zadnji večerji.

Popisuje kelih takole: kelih ima kupo in nogo, katera pa je poznejšega izvora; kajti kupa je iz druge tvarine, kakor noga, ima namreč hruški podobno obliko in je iz rjavkavske kot steklo gladke snovi. Pozlačen je in ima dva roca, ker je precej težak. Noga je umetno delana iz zlata, spodaj se naokrog ovija kača, pa tudi golobček je na njej; tudi z dragimi kamni je okrašen. Vidila je ta kelih stati na krožniku; okrog njega je bilo šest malih kupic. Ena teh kupic je prišla potem v Antiohijo, druga v Efez in druge med druge cerkve.

Naj omenimo še „sv. Grala“. St. Gral pomenja skledo, iz katere je Jezus jedel pri zadnji večerji ali kelih, ki ga je rabil. Romar Anton iz Piancenze omenja, da so mu pokazali v Konstantinovi baziliki v Jeruzalemu kelih iz oniksa, češ da je to kelih Kristusov; sto let pozneje je videl prav tamkaj škof Arkulf iz Galije srebrn kelih z dvema ročama; tudi ta kelih se mu je kazal kot kelih Kristusov. To nasprotje kaže, da stvar ni zanesljiva.

Sedaj dve mesti zatrljujete, da imate hranjen Jezusov kelih in sicer Genua in Valencia. Kupa in stalice keliha v Valenciji je iz sardoniksa; o kelihu v Genuvi so mislili, da je iz velikega dragega kamna (premernik ima 14 1/2 col). Za časa križarskih vojsk so ga prinesli iz Cezareje v Palestini v Genuvo, kjer se je vsako leto enkrat javno izpostavljalo. Leta 1804 so ga Francozi prinesli v Pariz, ga zlomili in pri preiskavi se je videlo, da je iz stekla. Leta 1809 ga je zopet Genua dobila v svojo posest. (Besede „st. Gral“ izvajajo iz starofrancoske besede, katera pomenja „posodo“; drugi trdijo, nanašaje se na simboliko, da pomeni „san gréal“ prava kri, ali kraljeva kri. „St. Gral“ je središče mnogo jako zanimivih pravljic srednjega veka (Titulrel, Parzival, Lohengrün).

Razven lesenih in steklenih kelihov so rabili rožene, bakrene, cinaste, kamenitne i. t. d. Od devetega stoletja sem pa nahajamo mnogo cerkvenih prepovedi zoper kelihe iz raznih tvarin. Zbor v Calchutu (787) prepoveduje rožene: „Ne de cornu bovis calix aut patena fieret ad sacrificandum, quod de sanguine sunt.“ Zbor v Rhemsu prepoveduje bakrene, ker se na njih dela zeleni volk. Vrhui tega je bilo določeno v tem zboru prvič, da naj se rabijo samo zlati ali srebrni kelihi. Kupa sme biti bakrena, toda zunaj in znotraj mora biti dobro pozlačena. Le revnim cerkvam so izjemno dopuščeni cinasti kelihi.¹⁾ Tudi cinasti kelihi so bili prepovedani na mnogih sinodah, pozneje pa so bili dopuščeni revnim cerkvam in samostanom, ki si zaradi revščine niso mogli omisliti dragocenejših posod.

Akoravno tvarina za kelihe prve čase ni bila natanko določena in so rabili jako različne in navadno ne dragocene kelihe, gotovo je vendar, da so rabile bogatejše cerkve že zgodaj za svete posode zlato in srebro in da so jih lepšali z biseri in dragimi kamni. O papežu Urbanu I. (226) se bere, da je dal narediti zlate in srebrne posode: *hic fecit ministeria sacra (svete posode) omnia argentea, et patenas argenteas viginti quinque posuit.*²⁾ Tudi dogodba s sv. Lavrencijem nam kaže, da so bile cerkvene posode dragocene. Prav to spričuje sv. Gregorij Turonski trdeč, da so našli v katakombah mnogo srebrnih posod iz dōbe preganjanja. Ko je zapovedal cesar Julijan Odpadnik v četrtem stoletju oropati cerkev v Antijohiji, je vzkliknil uradnik, kateremu je bilo naročeno to delo: „Glejte, v kako dragocenih posodah se služi sinu Marije.“³⁾

Oblika. Po obliki so bili kelihi prvih časov ravno tako raznoteri kakor po tvarini; še le s časom se je razvijal kakor sploh pri cerkveni opravi tudi pri kelihu gotov tip, in sicer eden v romanski, drugi v gotski dōbi. Že prve čase so kelihe lepšali z umetno delanimi podobami, z biseri in dragimi kamni.

Po obliki so bili prvi kelihi gotovo podobni judovskim in rimskim kozarcem za pijačo. Ti kozarci so imeli tri dele: stalce ali nogo, deblo z jabolkom, skledico ali kupo, po pravici smemo trditi, da so jim bili podobni prvi kelihi. Gotovih poročil ali popisov pa nimamo.

Najstarejši in dobro ohranjen je zdaj takozvani Tassilov kelih iz dōbe Karlovičev, hranjen v Kremsmünstru. Jako znamenita je ta posoda, kajti po nji spoznavamo ne samo zunanjo obliko tedanjih kelihov, temveč tudi način in tehniko, kako so olepšavali posode. Na stalcu ima ta kelih napis: „*Tassilo dux fortis Liutpire virga regalis.*“ Ta oblika se loči še bistveno od one iz romanske dōbe. Stalce ima podobo lijaka, na delu je debelo jabolko, nad njim bisernik in neposredno na biserniku je ovalna kupa. Podoben je popolnoma starim kozarcem: mislili so torej nekateri, da je bila to kupica Tassilova, kar pa ni res, kajti iz vseh lepšav in drugih okoliščin se zanesljivo vidi, da je bil odločen za sveto daritev;⁴⁾ drugi menijo, da ni bil za rabo pri sveti maši, ampak da je bil iz vrste tistih kelihov, katere so darovali pobožni in bogatini, da so se postavljali pri večjih slovesnostih okrog oltarja.

Temu kelihu je v starosti najbližnji iz desetega stoletja kelih za obhajilo sv. Gozlina, škofa Tulonskega, jako dragocen in okrašen z dragimi kamni in emajlom.

Kelihi iz enajstega stoletja se še bistveno skladajo z obliko kelihov prvih časov, vendar pa imajo že svoj določen značaj, ki je označilen za dōbo romanske umetnosti. Mnogo najkrasnejših, najznamenitejših posod se je ohranilo iz te dōbe, ki nam kažejo, kako dovršena, bogata

¹⁾ *Calix Domini cum patena, si non ex auro omnino ex argento fiat. Si quis autem tam pauper est, saltem vel stanneum calicem habeat. De aere aut orichalco non fiat calix, quia ob vini virtutem aeruginem parit, quae vomitum provocat.*

²⁾ Bianchini omenja pri teh besedah, da ima on kelih ozaljšan s svetimi podobami, in zdi se mu, da je ta kelih delan še pred Konstantinom (Migne 127. 1327).

³⁾ „*Ecce quam sumptuosus vasis filio Mariae ministratur.*“

⁴⁾ Mittheil. der k. k. Central Commission 1859 str. 9.

in stvarjalna je bila umetnost zlatarjev. V obče se sme reči, kupa romanskih kelihov je poluokrogla, časih malo višja, na vrhu malo obokla ali izbokla. Debla nimajo ali pa je prav nizko. Jabolko za katero se prijemlje kelih je dokaj debelo ali široko, podobno malo potlačeni krogli, ki je od zgoraj navzdol ubrazdena, ali pa je podobna granatnemu jabolku. Deblo stoji na okroglem, precej plošnatem stalcu, tudi obroček na spodnjem delu stalca, na katerem stoji kelih, je zelo ozek. Kupa je časih višja kakor polovica kroga.

Mašni in obhajilni kelihi, ohranjeni iz te dōbe, so delani skoraj vsi iz dragih kovin, na stalcu, jabolku in kupi vsi pokriti z raznimi lepšavami in slikami, ki predstavljajo svetopisemske dogodke. Te lepšave so redkokdaj reliefne, največkrat so obrisi podob vrezani, te vreze so zalite z ničlom in potem dobro poglajene, da so lepo ravne in gladke, ali pa so bile delane tako, da so samo obrisi ostali kovinski, vse med njimi je bilo zalito z emajlom ali ničlom. Kelih in kupa imata navadno enak premernik in ves kelih je visok pet do šest palcev.

Najlepši vseh romanskih zdaj ohranjenih kelihov je brezdvomno obhajilni kelih (calix ministerialis) v samostanu Wilten na Tirolskem. Na njem je petnajst dogodb iz stare in iz nove zaveze pričenši od stvarjenja sveta do vnebohoda Kristusovega.¹⁾ — Iz 12. stoletja je kelih sv. Remigija hranjen v pariški biblioteki. — Več kelihov je iz trinajstega stoletja. Akoravno je arhitektura to dōbo dobivala nove oblike, so se držala zlatarska dela strogo še romanskih oblik. Prekrasen je kelih sv. apostolov v Kolinu, obhajilni kelih v Solnogradu, Vitalov kelih pri sv. Petru v Solnogradu.

Gotski kelihi. Romanski kelih je delan po zakonih romanskega sloga, v katerem nadvladuje polukrog. Ko pa je stopil na mestu romanskega sloga gotski slog, so delali tudi kelihe in druge manjše posode po zakonih tega sloga. Glavna oblika keliha je sicer ostala prejšnja, a posamezni členi so delani po geometričnem principu novega sloga, nekoliko pa so jih spremenili tudi zaradi tega, da so bili pripravlnejši za rabo. Kupa je ovalna, podobna skoraj enakostranemu trikotu; ako se preseka po dolgem, presečna črta ni polukrog, ampak lok, vrlo podoben gotskemu loku, samo da ni tako zelo šilast. Deblo ni okroglo, ampak mnogostrano, navadno šesterokotno in tanjše, kakor romansko. Jabolko izgublja svojo okroglo obliko in postaja mnogokotno. Iz njega štrli šest okroglih ali čveterokotnih rogljev. Na končni ploskvi imajo roglji vrezane besede: IHESUS ali MARIA; redkejša je emajlirana podoba kakega svetnika na teh koncih. Ti šesteri roglji imajo simboličen pomen, kažejo namreč XP to je, monogram Kristusov. Stalce ali noga je le izjemno okrogla, navadno je mnogokotna in sicer največkrat šesterolistnata.

Kar tiče umetnostne olupšave, se mora priznati, da ni tako mnogotera in nima toliko izpremenov kakor romanska; svetopisemske in simbolične podobe so vedno redkejše; rabili so pa poleg listnatih stilizovanih ornamentov tudi fantastične olupšave in arhitektonske člene. Tudi to je znamenito, da je navadno kupa najmanj olupšana, včasih je prav gladka brez olupšav, ali je okrašen samo spodnji del. Najbogatejše olupšano je jabolko; toliko ornamentov, biserov ali kamnov ima, zlasti poznejšo dōbo, da se komaj prijema zanj. Tehnika olupšavanja je v gotiki vsa drugačna kakor romanska. Napravljali so na ploskve namesto vrezanih, emajliranih in nieliranih ornamentov venkaj stoječe in modelirane ornamente s prodrtnami, največkrat pa arhitektonske in filigran.

Ne moremo tajiti, da so kelihi te dōbe v primeri s prejšnjimi ličnejši, soglasnejši v primerah in ročnejši za liturgično rabo. Široko stalce daje kelihu zanesljiv podstav, da stoji prav varno; ker ni okroglo, ampak izrezano na šest listov, se ne zdi nič pretežko; tanko deblo srednje visokosti in členasto jabolko se more prijemat prav priročno. Iz kupe, katera se proti vrhu polagoma širi, je mnogo lažje piti, kajti ne izlije se naenkrat

¹⁾ Natanko opisan v Jahrbuch der k. k. Central-Commission. 1860.

vsa tekočina iz nje in na ozkem dnu se lahko zbirajo najmanjše kapljice. Visoki so ti keliki navadno po šest palcev. Visokost keliha je v primeri do premernika kupe kakor 6 : 4 in do premernika stalca 6 : 5. Večji gotski kelih srednjega veka so visoki po osem palcev, premernik stalca šest, in kupe pet palcev.

Poznejša gotika je spridila to lepo in priročno obliko. Kupa je zgoraj preširoka; jabolko predebelo s preostrimi rogli, tako, da ga je težko prijemat, ker ostri robovi režejo v roko. Tako jabolko je zelo neprilичno; pomniti pa je vendar, da so jabolko okraševali s takimi olupšavami, ker so menili, da se mora kelih prijemat pod jabolkom tako, da jabolko sloni na roki.¹⁾ Zlasti neprilичni so na stalcu ali na jabolku gotski arhitektonski členi, n. pr. fiale, baldahini i. t. d.

Gotskih kelihov se je navzlic mnogim nevarnostim ohranilo še mnogo, torej ne bomo opisovali posamičnih. Tudi pri nas se jih nahaja še dokaj, četudi so jih v renesanski dobi mnogo mnogo prelili. Iz začetka 14. stoletja imajo gotski kelih še nekaj romanskih oblik; n. pr. jabolko, stalce, deblo so okrogli, tudi olupšave opominjajo še na romansko dobo. V drugi polovici 14. stoletja pa imajo čisto gotske oblike in nič več ne opominjajo na prejšnjo dobo. Iz te dobe so kelih v Klosterneuburgu, kelih v zagrebški zakladnici, v Heiligensteinu na Ogrskem i. dr.

V 15. stoletju so kelih vitki, lahki, lični; na kupi se nahajajo redkokdaj kaki ornamenti, le na spodnjem delu imajo stilizovane lilijaste ornamente. Na stalcu so v vrezanih polukrogih na temnem emajlu kovane podobe. Na Avstrijskem se nahajajo taki kelih v zakladnici v Granu in Zagrebu, v peštanskem muzeju, v Koševicah, v Ödenburgu, v Presburgu in v St. Pavlu.

Renesanski kelih. Gotski kelih poslednje dobe niso več tako lepi in pripravi, olupšave so take, da se čisto nič ne prilagajo tem posodam. Renesanca si je prizadevala tem igračam delati nasproti in uravnati obliko keliha tako, da so bili sicer preprostejši, pa vendar lični in pripravi za rabo. In res so nekateri renesanski kelih iz prve dobe ne samo jako dragoceni, olupšani z emajlom, z biseri in dragimi kamni, temveč tudi priročnejši, kakor marsikateri gotski. A tudi renesanske oblike so hudo popačili poznejši časi, in takih se nahaja še zdaj mnogo skoraj povsod, redkejša se dobi res lep renesanski kelih. Delali so jih prav samovoljno vsak po svojem okusu, ne oziraje se ne na konstruktivnost ne na rabljivost ne na lepoto zunanjih oblik. Ti kelih imajo stalce jako grbasto, z olupšavami brez vsega pomena in tako visoko, da ni mogoče pateno nanj pokladati, ker precej doli zdrzne; vrhu tega je stalce preozko, da se je vedno bati, ker so silno visoki, da bi se kelih ne prevrnil. Deblo je previsoko, ima mnogo večjih ali manjših naličnih puckov, a tako velik ni nobeden, da bi se lahko prijemale zanj. Kupa je na sredi preščipnjena, na vrhu preveč venkaj zavihana, podobna tulipanu. Taka kupa je silno nepripravna, ker mora mašnik pri zavživanju stalce vzdigniti visoko, čez glavo, kar je zelo neestetično. Vrhu tega posamični deli nimajo nikakršne primere drug do drugega; ne morejo se torej imenovati lepi, četudi so srebrni in lepo pozlačeni; res so dragoceni, toda lepi niso, ker jim manjka lepe zunanje oblike.

Pri napravljanju novih kelihov je paziti, da zadostujejo po zunanji obliki in da ustrezajo liturgičnim zahtevam. Ne delati previsokih kelihov; skušnja uči vsakega duhovna, da, če so kelih veliko višji kakor 25 cm ali devet palcev, so že neprilični, kajti težko je brati molitve iz kanontable, ker jih zakriva kelih; težko je pravilno delati križe čez kelih in hostijo, ker je treba roko preveč vzdigovati, kar gotovo ni lepo. Nekateri so visoki do dvanajst palcev ali še višji. V pozni renesanski dobi je vladalo napačno mnenje, da se mora ravnati po višini cerkve tudi velikost posod, n. pr. svečnikov, kadihnic, monštranc, kelihov i. t. d. Ravno ta čas so pa bolj in bolj pristrigovali cerkvena oblačila. Velum za kelih n. pr. je bil tako majhen, da je komaj pokrival polovico visokega keliha. Kako pa je zoprno, če se na visok kelih deva majhen velum, to je skušal vsak sam. Vrhu tega se ne izpolnujejo cerkvena določila, ki zahtevajo, da naj velum pokriva ves kelih. Gotski

¹⁾ Miss. Rub. tit. VII. 5. VIII. 7.

kelihi so bili visoki pet do sedem palcev ali 14 do 19 centimetrov, mašniku pri sv. daritvi niso napravljali toliko neprilичnosti.

Kupa pri kelihi ne sme biti na sredi preščipnjena ali na vrhu venkaj zavihana. Lahko se prigodi, da se svete podobe pri zavživanju pcedé po strani, če je kupa na vrhu preveč zavihana; če pa je na sredi preveč vščipnjena, mora duhovnik pri zavživanju glavo preveč nagniti nazaj, da se mu vidi stalce keliha čez glavo, kar je gotovo nedostojno in nikakor ni spodbudno za ljudstvo. Dalje kupa ne sme biti preozka, ne pregloboka, ampak na vrhu nekoliko širja, ker se le taka lahko in čisto purificira. Tudi nikakor ni prilično, če zunanje olupšave kupe segajo skoraj do roba in so še na vrhu ostre; kako sitno je tak kelih purificirati, ker se purifikatorij zatika v olupšave, pa tudi nevarno je, da bi svete kapljice svete podobe pri zavživanju ne stekle za olupšave; prav iz tega vzroka so gotoko kupo zunaj prav malo lepšali z venkaj stoječimi olupšavami. Tudi jabolko na sredi naj je precéj debelo, da se prav lahko in priročno prijemlje. Sploh pa mislimo, da bi na jabolku in na stalcu ne kazalo delati preveč venkaj molečih ornamentov, ker je kolikor toliko neprilичno jih prijeman ali pa se rokav vanje zatika. Reliefne in cizelirane olupšave bi bile najprimernejše. Rabijo se lahko tudi emajlirane podobe; le tega se je bati, da emajl prerad počí. Zlata ali srebrna posoda, pri kateri se ne dela z mrtvimi in svetlimi ploskvami ali s plastičnimi izpremeni dovolj svetlobe in sence, je mrtva, enolična, nima prave živosti. Temu se pride v okom z barvami. Ni čudo, da so že prve čase na svetih posodah rabili barve. Že Tertulijan govori o slikah na kelihih. Na dveh krajih svojega spisa „de puditia“ govori, da se nahaja na kelihi podoba dobrega pastirja, ki izgubljeno ovco nese nazaj k čedi.¹⁾ Namesto arhitektonskih olupšav naj se rabijo rajši emajlirane ali delane v nielo, ali naj se okrasijo z dragimi kamni.

O obliki in o olupšavi kelihov nimamo določil. Zlatarji in pasarji so napravljali na kelihe vsakovrstne olupšave, kakoršne jim je njihova umetnost dajala na razpolago; zlatili so jih na najraznovrstnejše načine, gravirali na nje razne ornamente in podobe, delali so reliefne olupšave in podobe, krasili so jih z emajlom, z nielo, z dragimi kamni, z biseri, s filigranskimi olupšavami i. t. d. — Noga je okrogla ali mnogokotna ali mnogolistna, nizka ali visoka; deblo kratko, dolgo, okroglo, mnogokotno; vogel ima obliko jabolka, hruške, krogle, kocke, prizme i. t. d. — Prav zaradi premnogih, mnogokrat neprimernih olupšav so kelihi nerabni, akoravno so jako dragoceni.

Določila o kelihi.

Po določilih raznih cerkvenih zborov, ki so bila dana z ozirom na kelih, so nastala že v srednjem veku gotova pravila, po katerih so se morali ravnati pri napravi keliha in ta pravila so spolnovali ves čas kakor tudi še dandanes, vsaj kar tiče glavne oblike keliha. Tako stalno pravilo je bilo:

1.) Kelih naj je zlat, srebrn, ali imeti mora vsaj srebrno, znotraj dobro pozlačeno kupo.²⁾ Kar tiče cinastih kelihov, pravi Benedikt XIV., nimamo dekreta veljavnega za vso cerkev, ki bi prepovedoval take kelihe, zlasti če je cerkev tako revna, da si ne more napraviti dragocenejših.³⁾ Cin namreč ni luknjičast, ne zarjavi in se tudi tako ne ubije, da bi se bilo bati, da se sv. podobe izlijejo. — Železni ali bakreni kelihi so prepovedani. Če je kelih bakren, mora biti ves pozlačen; taki pa so dovoljeni. S. R. C. 31. avg. 1867; 28. maja 1877. — Kelihe iz aluminija je prepovedala kongregacija leta 1866. 1. sept. z besedami: Nihil innovandum, kajti bila je tega mnenja, naj se nikar ne uvajajo nove tvarine za liturgično rabo, če tudi se zde boljše, pa se vendar ne strinjajo s starodavnimi šegami. Take kelihe iz aluminija je kongregacija vendar dovolila 9. dec. 1866 pod pogojem, da se mora patena in notranja stran kupe najprej posrebriti in potem še pozlatiti (admittere dignaretur in celebratione sacrosancti missae sacrificii, si cuppae calicum et patenae in tota superficie argento prius et deinde auro in partibus a rubrica requisitis obducantur).

¹⁾ Pastor, quem in calice depingis. c. 10. — Prorodant ipsae picturae calicum vestrorum c. 7.

²⁾ Miss. Rom. tit. I. n. 1.

³⁾ Can. Ut calix. de consec. dist. I.: Si quis autem tam pauper est, saltem vel stanneum calicem habeat.

Paziti je toraj treba cerkvenim predstojnikom, da se ne puste preslepti prodajalcem, ki na vse grlo hvalijo svoje slabo blago. Kje je kaka cerkev pri nas tako ubožna, kje so ljudje tako malo vneti za cerkev, da bi se ne mogel omisliti kelih s srebrno kupo? Obredni zakoni so tem važnejši, čem pomenljivši je predmet, katerega tičejo. Kelihi in patene pa so v najbližni dotiki s svetimi podobami, toraj se gotovo spodobi, da se z največjo vestnostjo spolnujejo določila cerkvena dana o teh posodah.

2.) Oblika kelihu naj je navadna; stalce okroglo ali mnogooglato, primerno visokosti keliha, pa toliko široko, da kelih trdno stoji in se ni bati, da bi se prebrnil. Stalce ne sme biti spodaj na robu preostro, da preveč ne drgne korporala. — Na stalcu ima lahko kake lepšave, ki naj so le take, da se roka vanje ne zatika. Podobe naj predstavljajo Kristusovo trpljenje; družinski grbi niso tu na pravem mestu, ako se pa nahajajo taki grbi na svetih posodah se smejo pustiti. Ab ostensorio aliisque nobilibus supellectilibus stema gentilitium — removeri non praescibitur. 2875. Ako je stalce gladko, se vreže nanj križec, da se lažje zapomni kraj, kjer se je zavžila sv. kri, da se ravno tam jemlje purifikacija. Deblo naj je tako visoko, da se kelih prav lahko prijemlje, na sredi naj ima jabolko ozaljšano z dragimi kamni, ki pa ne smejo imeti ostrih robov, temveč morajo biti kolikor mogoče gladki, da ne režejo roke mašnikove.¹⁾ — Pri kupi naj lepšave ne segajo previsoko, ampak naj so za kake tri prste od roba, da se ne zatika vanje purifikatorij pri brisanju. — Rob pri kupi ne sme biti predebel, a tudi ne preoster. — Na notranji strani mora biti kupa prav gladka, čisto nobene lepšave ne sme imeti. Spodaj naj je nekoliko ožja, zgoraj malo širja.

Kar se tiče visokosti, zahteva sv. Karol Bor., naj je kelih visok 22 cm, okrog kupe 25 cm; dragocenejši kelihi naj so visoki 27 cm. — Posebno važno pri kelihih je to, da so dobro v ognju pozlačeni, ne galvanično, ker se tako zlato prehitro oddrgne.

4.) Med sveto mašo mora biti pokrit: in parte ateriori tam in principio misse, quam post communionem. — 1379.

Posvečenje. Da se kelih sme rabiti pri sveti daritvi, mora biti posvečen. Pravico posvečevati imajo samo škofje, ker se morajo maziliti s svetim oljem.²⁾ Opati imajo ta privilegij le za svoje cerkve,³⁾ s posebnim dovoljenjem sv. Očeta sme kelih posvetiti vsak duhovnik.⁴⁾ — Nekateri so trdili, da kelih postane posvečen, če bi bil kdo maševal v neposvečenem bona fide; kajti pravijo, s čim se more bolje posvetiti, kakor če pride v dotiko s telesom in krvjo Kristusovo.⁵⁾ Drugi to zanikajo in odločno trdijo, da mora biti še posebej posvečen s sveto krizmo in blagoslovom škofovim, kar trdi tudi cerkev.

Prav pravi Gobat (lib. I. tract. 3. casu 16. sect. 2. num 209.); si enim profanus calix fit sacer per contactum Sanguinis Christi, cur non etiam barba et pannus in quo defluxit Sacer Sanguis?

Posvečenje se izgubi v dveh slučajih, če se namreč kelih zlomi in počí, ali če se vnóvič pozlati. — Kelih izgubi posvečenje, če se kupa odlomi od debla, ker nima več prave oblike in ni pripraven za rabo; ako se pa kupa odvíje od debla, kelih ostane posvečen. — Kadar se da kelih na novo pozlatiti, se mora zopet posvetiti, indigent nova consecratione — 2915. — Ako je pa v srebrni kupi zlato oddrgnjeno (ex abusu quorundam sacerdotum, qui, ut ait Gobat, toto nisu manuum scrupulose simul et ridicule calices purificatorio detergant, vel potius, ut ita dicam, auro exspoliant) ne izgube posvečenja, kajti ni bilo posvečeno zlato samo

¹⁾ Nodus in medio decore recteque ornatus, nihil vel minimum eminens habeat. Instr. Suppell.

²⁾ S. C. R. 14. Nov. 1615; 3. Dec. 1616, 21. Martii 1620 etc.

³⁾ S. C. R. 27. Sept. 1659.

⁴⁾ Barbosa, part. 2. de off. et potest. Episc. alleg. 27. num. 26.

⁵⁾ Diana part. 5. tract. 13. resolut. 16.

záse, ampak ves kelih kakor celota (non fuit consecratum ipsum solum aurum secundum se, sed fuit consecratus totus calix per modum unius), vendar pa že dostojnost zahteva, da se tak odrgnen kelih ne sme rabiti.

Kelihu in druge svete posode se smejo prodajati v sili, toda le pod tem pogojem, da se prodajajo laikom zlomljeni ali stopljeni, duhovnikom pa se smejo prodati celi. Zaradi tega, ker so posvečeni, se ne sme nič več tirjati zanje.¹⁾ Judom, naj se kelihu i. dr. nikdar ne prodajajo. V iztočni cerkvi imajo veliko spoštovanje do svetih posod, katere pridejo v dotiko s presv. Zakramentom. Kopti n. pr. jemljejo za kelihe najdragocenejšo stvarino, in če tudi je zelo reven, vendar strogo gledajo na to, da so kelihu srebrni ali zlati. Akoravno so tega mnenja, da so kelihu zadostno posvečeni, če pridejo v dotiko s presveto krvjo, vendar imajo v svojih obrednikih gotove molitve za posvečevanje keliha.

V nekaterih krajih imajo navado umrlim duhovnikom dajati v roke kelih s pateno; consuetudo retineri potest. — 2915.

„Vi ordinis“ sme subdijakon kelih prijemati; vidimo pa že v rimskih „Ordines“, da tudi že akoliti prijemljejo prazen kelih in ga prinašajo na oltar. (Ordo I. 12. VI. 8.) Polagoma so bili bogoslovci teh misli, da smejo že kleriki, ki imajo samo tonzuro, prijemati sv. posode, kakor tudi laiki nabožnih redov kakor „viri famulantes Domino eique dicati“. Nasproti pa je vladalo še v 17. in 18. stoletju mnenje (sententia communior), da laiki in tudi nune odpustljivo greše, če se dotikajo brez potrebe svetih posod. V sedanjih okoliščinah je dovoljeno laikom, kakor je izrečno priznal papež Pij IX. (Mühlb. III. 2. p. 721), ki imajo opraviti v zakristiji („qui in ecclesia muneribus clericorum funguntur“) in tudi nunam zakristankam, prijemati svete posode tudi z golo roko.

Na Kranjskem romanskih kelihov nimamo; ni čudno, kajti za čas turške vojske so morale cerkve izročiti cerkvene posode, da se je iz njih delal denar. Zanimiv je takozvani „Laienkelh“, to je kelih, ki se je rabil za to, da se je dalo po sv. obhajilu iz njega piti požirek vina, kakor je še dandanes navada v nekaterih samostanih in kar zahteva pontifikal za novomašnika (ta kelih je v posesti pl. Strahla v Stari Loki). Nekateri menijo, da je iz 11. stoletja, pa je skoraj gotovo poznejšega izvora.

Iz gotske dōbe imamo primeroma še dosti kelihov. Najstarejši je morebiti iz l. 1314 (v posesti pl. Strahla); dalje kelih podružnice na Blejskem otoku. Lični kelihu so: v Ljubljani v stolnici l. 1518; na malem Gradu v Kamniku l. 1526; na Vačah l. 1682; v Starem trgu pri Ložu 1539; na Blokah, v Kranju i. t. d.

Na pol gotske oblike so kelihu v Zgornjem Tuhinu, pri sv. Križu pri Trziču, na Lipoglavu i. t. d.

Jako zanimivo zgodovino ima kelih, ki je last cerkve sv. Štefana v Štepanji vasi, omenja ga že Valvazor in je potem večkrat opisan. Napis se glasi: Calicem hunc nob. vir D. Mathias Posarell obtulit cong. D. virg. Mariae Assumptae quem emerat anno MDCV a curatore D. A. Weisseneck Stiriae prov. in familia ultimi lutherani. Hic ex eo potare solitus vice quadam sacerdot. in missa calicem sumentes imitans his verbis, sic popi calicem exhauiunt, retrorsum lapsus cerebrum pavimento illisit et fudit et mortuus est. Actum in arce Weisseneck circa Wildan ad muram sita. D. D. B. S. M. an. 1607 Abbatiae s. sepulchri penes Labac. ab anno 1654 proprium.

Iz renezanske imajo bogatejše cerkve lepe srebrne in pozlačene kelihe, z dragimi kamni okrašene. Tak kelih ima škofijska kapela v Ljubljani iz l. 1737. Več lepih kelihov v sv. Jakob v Ljubljani. Iz renesanske dōbe je kelih na Blejskem otoku, v Begunjah (1648), na Blokah (1693) i. t. d.²⁾

¹⁾ S. Thom. in 4 dist. 25. 9. 3. a 1.

²⁾ Stare cerkvene posode na Kranjskem je opisal č. g. Viktor Steska v Izvestji muzejsk. društva za Kranjsko l. 1906 sešitek I. (fotografije sta izvršila g. Dostal in g. Jeločnik). V razstavi kulturno zgodovinskih predmetov l. 1883 nahajajoče se predmete cerkvene umetnije: posode, paramente, cerkveno perilo i. t. d. je opisal prof. J. Smrekar v „Laibacher Zeitung“ 1. Aug. 1883 št. 174.

Patena in cevka.

V neposredni dotiki s kelihom je patena (patena, patina), na kateri se daruje na oltarju posvečeni kruh, in kateri se rabi pri sv. obhajilu. Pateno so vedno rabili in se rabi pri sv. daritvi tako dolgo, kakor kelih, vendar se iz spisov najstarejših cerkvenih pisateljev ne more spoznati kakšne oblike so imele sprva te posode, ker so bile hostije prejšnje čase drugačne kakor dandanes. Hostije so bile prve čase podobne malim okroglim kruhkom, katere so posebej pekli za sv. daritev, in katere so verniki kot dar pokladali na oltar. Gotovo je, da so morale biti skledice, na katerih se je lomil sv. kruh, večje in težje kakor v srednjem veku in sedaj.¹⁾ — Bile so patene prav tako važne in svete, kakor kelihi; to se vidi že iz tega, ker liturgična določila terjajo ravno tako maziljenje s krizmo pri posvečenju kakor pri kelihu, in ker so smatrali za božji rop, ako bi kdo pateno ukradel ali profaniral.

Bile so patene raznih vrst, in sicer: 1.) patene, katere so rabili pri navadnih kelihih pri sv. maši; 2.) obhajilne patene za obhajilo vernikov; imele so po dva ročka, da so se lažje prijemale; 3.) patene, katere so rabili pri sv. krstu in pri sv. birmi (patenae chismales ad usum baptismatis et confirmationis). — Kakor kelihi, bile so tudi patene prve čase delane iz raznih tvarin: steklene, rožene, bakrene, cinaste, srebrne in zlate, emajlirane in cizelirane, biseri in dragi kameni so krasili njeno površje. Natančna cerkvena določila o pateni imamo šele iz srednjega veka.

Cevka. Tisto dōbo, ko so verniki prejemali sv. R. Telo pod podobama kruha in vina, so rabili v zapadni cerkvi pri obhajanju pod podobo vina posebno orodje za obhajance, da niso pili presv. krvi neposredno iz keliha, in da niso izlivali svetih podob. To orodje je cevka (fistula, calamus, siphon, pipa, arondo). Ta cevka je dolga, tanka, votla palčica, ki je imela po eden ali po dva roča, da so jo mogli obhajanci držati. V grški cerkvi so imeli namestu cevke malo žličico. — Kakor se vidi, te cevke prva stoletja niso rabili, vsaj cerkveni pisatelji je nikjer ne omenjajo; šele v devetem stoletju nahajamo gotova poročila.

Cevke so bile zlate in srebrne, včasih iz slonove kosti. Konec, katerega so pomakali v kelih, je bil navadno širji, drugi pa ožji. Kadar se je rabila cevka, jo je izmil dijakon na obeh koncih z vinom in spravljali so jo v vrečko. Ko so opustili obhajilo pod obema podobama, ni bilo več treba velikih obhajilnih kelihov, pa tudi cevke ne, le v nekaterih francoskih samostanih so menda take cevke rabili še do revolucije, n. pr. v St. Denisu in v Clunyji. Pri papeževi maši se rabi cevka še dandanes.

Jako znameniti in zanimivi ste pateni za kelih v Plocku (na Poznanskem) in v Werdenu. Srebrni ste in pozlačeni, okrašeni z vrezanimi ornamentami in podobami. Na werdenski pateni je na oboklem osredju mrtvi Kristus in črki Alpha in Omega; ob strani je napis: *Editur. Hic. Ihesus et Permaneat. Integer. Esus.*

Pri vsakem kelihu mora biti patena; tudi te so bile zadnje čase, kakor kelihi, zelo nepripravne. Delana mora biti iz iste tvarine, kakor kupa keliha in mora biti dobro pozlačena. Biti mora okrogla, po robu dokaj tanka, toda ne ostra, da se drobcu sv. hostije lahko pobirajo s korporala. Čisto gladka mora biti, brez vrezanih ali reliefnih olupšav, da se drobcu sv. hostije ne morejo skrivati za nje. Srednji okrogli del bodi nekoliko vtisnjen, da se prilega v kupo keliha, a preostrih robov in kotov ne sme imeti; vzrok je znan vsakemu duhovniku.

Kelihi in patene ne smejo stati nikdar odkriti, marveč vedno morajo biti dobro zagrnnjeni, da se preveč ne opráše in ne umažejo. Zaradi tega naj ima kelih svoje vlagališče, da se spravlja vanje. Tudi v omari, kamor se postavlja kelih po sveti maši, naj je pogrnnjena bela rutica, da se stalca

¹⁾ Nekatere so bile težke 20 do 30 funtov. *Haec dona constituit (S. Sylvester) patenam argenteam pensantem libras XX ex dono Constantini Augusti. Anastas.*

preveč ne prijemaj prah, kajti prav zato se korporal na oltarju tako zamaže, ker se na stalcu drži preveč prahu. To stalce naj se torej ob robu večkrat dobro obriše. — Da bi pri kelihu morala biti žličica za vodo pri darovanju, ni zapovedano, pa tudi ne prepovedano.¹⁾

Pateno držati pri skupnem sv. obhajilu se sme: per sacerdotem cotta indutum in communione generali, quae per dignitates agitur. — 1210.

Grki imenujejo pateno sveto skledico. Jako velika je po stari šegi in ker njih hostije niso tako tanke kakor naše, ampak debele in čveterokotne, mora imeti precēj visok rob, da doli ne padajo.

Ciborij.

Liturgični izraz za posodo, katero zdaj navadno imenujemo „ciborij“, je „pixis“.

Videli smo v zgodovini tabernakeljna, v kakšnih posodah so hranili sv. R. Telo prve čase. Najnavadnejši je bil golobček, viseč izpod ciborija na verižicah. Golobček je bil votel, na vrhu se je odpiral in vanj se je pokladala manjša pušica s sv. R. Telesom. Ta golobček, viseč pod ciborijem, je bil zagnjen z zagrinjalom, da je bil hranjen kakor pod malim šotorom (tentoriolum). Take šotore so napravljali krog golobčka zlasti ondi, kjer nad oltarjem ni bilo ciborija. Včasih je držal golobček v kljunu majhno, pregrnjeno pušico. — Poleg golobčka je bila že v najstarejših časih navadna še druga oblika, namreč stolpič. Ta stolpič je stal na oltarju ali pa je bil tudi prenašljiv. Prenašljivi so bili podobni kelihu, imeli so kopičast pokrov, okroglo stalce, deblo in jabolko kakor kelihi; bili so zlati, srebrni, slonokoščeni i. t. d. V njih se je hranilo sv. R. Telo za vernike. Zlasti potem, ko so opustili velike kelihe za obhajilo vernikov pod podobo vina, se je še bolj razvijala oblika ciborija. V obče je imela ta posoda stolpičast pokrov, kakor se je ohranil do današnjih dni. V gotski dōbi so imeli jako lepe ciborije. Stalce, deblo, jabolko je bilo sprva še okroglo, pozneje mnogokotno, pušica navadno šesterokotna, pokrov piramidalen. Nekateri ciboriji so imeli na oglih pušice gotske stebre, na pokrovu visok nastavek, ozaljšan s podpornimi loki in fialami, z visoko, vitko piramidalno streho. Redkejši so ciboriji s polukrožno kupo in polukrožnim pokrovom.

V renesanski dōbi so imeli ciboriji sploh polukrožno kupo, z ravnim ali izboklim pokrovom, na katerem je bila krona kakor olepšava.

Starih ciborijev se je ohranilo še mnogo, n. pr. v Hallu na Tirolskem, v peštanskem muzeju, v Klosterneuburgu, v muzeju v Monakovem i. t. d.

Določila o ciboriju.

Ciborij (ciborium, pyxis, pixomelum, arcula, vasculum, tabernaculum gestatorium) je sveta posoda, v kateri se hrani v tabernakeljnu sv. Rešnje Telo za obhajilo vernikov in za sv. popotnico. Ciborij je torej shramba kruha življenja, je posoda, v kateri se hrani nebeška mana in nebeško zdravilo, je stolp, v katerem je hranjen kruh močnih, studenec neusahljivih milostij. Ker je torej ciborij tako sveta posoda, je dajalo mnogo cerkvenih zborov o nji določila, katera je cerkev splošno sprejela. Ta določila se tičejo zlasti tvarine, oblike in shrambe.

¹⁾ Non est de praecepto Rubricae. S. C. R. 7. Sept. 1850. — Non est prohibitus usus parvi cochlearis pro aqua in calicem infundenda. S. C. R. 6. febr. 1853.

1. Sveta cerkev tirja, da naj bo ciborij iz močne in dostojne tvarine¹⁾, zlat ali vsaj srebrn in znotraj pozlačen.²⁾ — Prejšnje čase so imeli ciborije tudi iz slonove kosti; slon je namreč simbol čistosti; zdaj pa so prepovedani.³⁾ Za revnejše cerkve bakreni in cinasti niso prepovedani. — Notranja stran kupe mora biti prav gladka in svitla, da se vidi in pobere lahko najmanjši drobci.⁴⁾ Če bi ne bil dobro pozlačen, bi se ne mogle videti drobtinice, in težko bi se čisto purificiral.

2. Velikost ciborija naj se ravna po številu duš; tako velik mora biti, da je zmiraj pripravljenih dovolj sv. hostij. Nikar naj ne bo nikdar pretežek.

3. Kar se tiče oblike, je gledati na to, da ima močno in zadosti široko stalce.⁵⁾ Prav posebno pa je gledati na to, da ima gladko in pripravno jabolko, za katero ga duhovnik lahko drži. Paziti je, da ni pretežek, da nima ostrih robov, da ga ne režejo v roke, kajti, kadar je veliko ljudi za obhajilo, ga mora dolgo časa držati v roki. Pokrov naj bo iz prav take tvarine kakor kupa, nekoliko vzbočen, da se prilega obliki kupe; na vrhu mora imeti križec.⁶⁾ Zlasti je paziti na to, da se dobro zapira, da kak mrčes ne pride notri.⁷⁾

4. Ciborij mora biti pokrit s plaščkom bele barve; pokrit pa naj je ves, tudi pokrov. Že prve čase so zagrinjali golobčka ali puščico, da je visel kakor v malem šotoru. Ta plašček zahteva mnogo sinod in tudi rimski ritual. Ta določila so tako apodiktična, da se nikakor ne sme drugače ravnati.⁸⁾ Ta plašček naj bo kolikor mogoče lep, iz zlatega ali srebrnega blaga, vezan s svilo ali z zlatom in okrašen z biseri.⁹⁾

V tabernakeljnu mora stati ciborij na korporalu, in predno se rabi, mora biti blagoslovljen. Ker ciborij ne pride v dotiko s sveto daritvijo, ampak je le shramba sv. R. Telesa, se ne posvečuje, ampak le blagoslavlja kakor korporal. Oblast blagoslavljanja imajo škofje, pa smejo za to opravilo pooblašči tudi druge duhovnike.

Na vprašanje, če morata ciborij (pixis) in lunula v monštranci biti blagoslovljena, odgovorila je C. R. 16. nov. 1649: *Servandas esse rubricas. O pušici pravi Ritus celebrandi* (II. 3.) naj se devajo hostije, za posvečevanje odločene, če nimajo dosti prostora na pateni, v posvečeni kelih ali v drugo čisto, blagoslovljeno posodo. Ciborij torej, v katerem se posvečujejo hostije, mora biti blagoslovljen; če pa mora biti tudi blagoslovljen tudi oni, v katerem se samo hranijo sv. hostije (pro sola asservatione) tudi blagoslovljen, o tem so se dolgo pričkali in se lahko še zdaj. Svetost sv. Zakramenta zahteva, da je ciborij blagoslovljen.

5. Po splošnih pravilih se sv. R. Telo v ciboriju ne sme izpostavljati in dajati blagoslov, le nekaterim škofijam je to dovoljeno iz posebnih vzrokov. — Pixis nequit exponi in throno et deinde cum eo populo benedicere. 2725. — Po našem „Ordo cultus divini“ je to dovoljeno. Tudi po obhajilu vernikov bi se ne smel dati blagoslov s puščico, ampak le z roko. Le nekaterim škofijam je to dovoljeno in samo tiste škofije, ki imajo tako dovoljenje, smejo tako dajati blagoslov. — *Talis concessio valet exclusive pro illis locis, pro quibus nominatim ob speciales circumstantias et ad evitanda scandala impertita fuit.* 3308. V naši škofiji je

¹⁾ Rit. Rom. pravi: *Ex solida decentique materia.*

²⁾ Caerem. Episc. velava: *Aurea vel argentea intus deaurata.* II. 30. 3.

³⁾ *Sanctissimum teneri non debet in vasculis eburneis.* S. C. E. 26. jul. 1588.

⁴⁾ *Intus saltem, si non etiam foris inauratum, nam intus, si non sit inauratum, etiam notabiles particulae oculorum aciem subterfugiant.* Ornat. eccl. I. 18.

⁵⁾ „Firmo non titubante pede.“

⁶⁾ Instr. supell. *Operculum pixidis . . . respondeat formae pixidis, quod in medio instar fere pyramidis extet.*

⁷⁾ „Fibuli firmiter clausum.“ Ritual. Ratisbon.

⁸⁾ *Pyxis ex solida decentique materia . . . alba velo cooperta, et quantum res feret ornata.* Rit. Rom.

⁹⁾ Pro ciborio conficiatur parvum tentoriolum, in modum pallioli, seu parvuli fere pluvialis; in ecclesiis opulentioribus, si non ex tela aurea vel argentea, margaritis et gemmis redimita, ut certe esse deberet, saltem ex serico auro et argento intexto, fimbriis dissolutis et filis aureis immixtis, vel aliis modis ornatis habeatur. Ornat. Eccl.

posredno dovoljeno s tem, da je potrjen v Rimu naš obrednik, ki tak blagoslov zapoveduje (p. 67. 8.)

Sedanjí ciboriji so delani večinoma jako neokusno, nimajo ne ličnih oblik, pa tudi ni prave primere med posameznimi deli. Vendar so zadnje čase jeli posnemati boljše vzglede. Kupa naj bo precej široka, pa ne previsoka, da se s prsti lahko pobirajo sv. hostije na dnu; če ni kupa široka, se lahko mali drobci, ki so v notranji strani kupe, primejo roke in potem raztresejo.

Lepi ciboriji pa so jih mnogo zapeljali, da so opuščali bel plašček in niso izpolnovali cerkvene zapovedi, ki to zagrinjalo naravnost zahteva. Čemu sem napravil lep ciborij, če ga moram zakriti? si misli ta ali oni. Toda ciborij ni zaradi tega lepo delan, da bi se kazal ljudem, to ni prvi namen cerkvenega olepšavanja in sploh cerkvene umetnosti. Lepe posode zahteva sv. cerkev zaradi velikega spoštovanja do Njega, ki hoče tu notri prebivati, napravlja mu lepe shrambe iz ljubezni, četudi jih nihče ne vidi. Iz doslej omenjene zgodovine tabernakeljna pa je razvidno, da je bila to stalna tradicija, ki se ne sme prezirati ali samovoljno opuščati.

Iz gotske dóbe nimamo mnogo ciborijev, oni pa, ki so se ohranili, so jako zanimivi.

Krasen je ciborij, katerega je daroval škof Hren St. Jakobski cerkvi v Ljubljani; stikata se tukaj gotika in renesanca, pa tvorita ugodno obliko.¹⁾ Jako pomenljive so podobe na stalcu, nanašajo se na darovavca škofa Hrena in na presv. R. Telo. Napis se glasi: Quantus, hic caput inclina, jacet hic animae medicina, crede Deus tantus jacet hic super aethera. Terret labor aspicere praemium. Thomas nonus episcopus Labacensis. DD. T. P. L. Anno D. 1608.

Drug prav tako drag spominek pozne gotske dóbe in neumornega škofa Hrena je ciborij pri sv. Petru v Ljubljani. Napis: Thomas nonus episc. Labac. T. L. A. P. — Andreas Chren S. C. M. Consiliarius. Na robu stalca: Andreas Chren S. C. M. Consiliarius et Anna conjuger H. D. D. A. 1627. sacratissimo corporis Jesu Christi Sacramento.

Več ciborijev imamo iz renesančne in baročne dóbe.

Pušice za sv. obhajilo.

Za obhajilo bolnikov sta zapovedani dve posodi; ako se gre obhajati v mesto ali blizu cerkve, da ni treba hoditi čez polje, se rabi za obhajilo ciborij. Ker se pa po kanoničnih določilih ne sme iz farne cerkve jemati sv. R. Telo (S. R. C. 13. Aug. 1667), da bi ga v nji ne bilo, mora biti poleg navadnega ciborija za svete hostije še drug ciborij za obhajila. Po rimski šegi se obhajilni ciborij loči od navadnega le v tem, da je manjši in da se deva vanj manj sv. hostij. Tudi ta ciborij naj bo zlat ali srebrn; če je bakren ali cinast, naj bo dobro pozlačen. Pokrov naj se prav dobro in varno zapira, zatakne naj se s kaveljčkom, da se ne raztresejo sv. hostije, ako bi padel iz rok; na vrhu naj ima križ ali podobo Zveličarjevo. V tem ciboriju se nosi bolnikom sv. popotnica. Pokrit pa mora biti z belim plaščem²⁾ in mašnik mora imeti velum, kadar gre z njim obhajati, in s koncem tega veluma, katerega ima ogrnjenega čez ramo, mora pokriti ciborij.³⁾ Svete hostije se devajo neposredno v ciborij, ali pa se vanj spravlja druga manjša pušica s svetimi hostijami.

Ako se mora hoditi obhajati daleč, zahteva rimski ritual drugo majhno pušico (vasculum, parva custodia, capsula, pyxis). Ta pušica naj je vsa srebrna, znotraj pozlačena, kaka dva prsta visoka, okrogla, velika kakor male hostije, zapira naj se prav dobro, da se ji pokrov prav dobro prilaga. Ta pušica se dene v mošnjiček iz močne svile, bele barve, po ambrozijanskem obredu pa rudeče; prav take barve naj bo tudi podloga. Svilnat mošnjiček se dobro zadrgne in na močnem motozu obesi na vrat. Pregrne se z lepo vezanim belim svilnatim plaščem.⁴⁾

¹⁾ Podoba se nahaja v Izv. muz. društva za Kranjsko. 1903. Popisal V. Steska.

²⁾ „Velum sericum superimponit.“ Rit. Rom. de Commun. infirm.

³⁾ „Decrevit deferri pixidem (coopertam proprio velo) coopertam etiam extremitatibus veli oblongi humeralis.“ S. C. R. 21. Mart. 1699.

⁴⁾ Quod si longius aut difficilior iter obundum sit, et fortasse etiam equitandum, necesse erit vas, in quo Sacramentum deferitur, bursa decenter ornata et ad collum appensa, apte includere, et ita ad pectus alligare, atque adstringere, ut neque decidere neque pyxide excuti Sacramentum queat. Rit. Rom.

Svete hostije se devajo neposredno v to malo pušico; ni torej pravo, ako se rabi mnogokrat majhen korporalček.

Kdaj se dá prat tak korporalček? Kdaj se purificira? Ali ni torej nevarnost velika, da mali drobci splesnijo in se presv. R. Telesu dela nečast?

Monštranca.

Med svetimi cerkvenimi posodami so monštranca najmlajše. Pričeli so jih napravljati, ko se je vpeljal praznik sv. R. Telesa, kar se je na severu o začetku 14. stoletja sploh godilo. Monštranca so torej pričeli delati v gotski dóbi. Da bi se sv. R. Telo očitno kazalo vsem vernikom in nosilo okrog v procesijah, izdelala je umetnost iz najlepših oblik gotske arhitekture prekrasne in dragocene posode, v katerih se izpostavlja sveta hostija vernikom v češčenje. Takih posod, ki bi se v njih videlo sv. R. Telo, Cerkev doslej še ni imela, delati je morala nove. Vendar pa ni bilo treba izumiti čisto nove posode, ampak treba je bilo le premeniti dosedanje shrambe za sv. R. Telo. Take shrambe so bili stolpiči; te so torej izpreminjali; napravljali so na sredi okroglo stekleno posodo. Tu notri so postavljali sv. hostijo, ki se je lahko videla skozi steklo. Napravljali so tudi ves srednji valjasti ali čveterokotni del stolpiča iz kristala; taka monštranca je bila podobna že doslej navadnim shrambam za svetinje. Stalce, deblo, jabolko je bilo nalično onemu pri kelihi ali ciboriju, srednji, glavni del je pokrivala kopičasta streha, nanjo je bil vsajen križec. To so bile prve monštranca, sicer priproste, pa rabile so se dolgo in so bile osnovna oblika za poznejše vrlo bogato izdelane monštranca. Kakor hišice božje, tako so odlikovali arhitektonsko tudi monštranca. Srednji, glavni del monštrance je bila umetnostno členovita omarica, pokrita z lično, jako bogato streho; na obeh straneh je enoten ali dvojen zistem podpornikov s stebriči, podpornimi loki in fialami. Na ta način je postala monštranca precej široka, nekako podobna prerezu gotske cerkve s tremi ali petimi ladijami, ki ima ob straneh podporne loke. V prodrtinah, dolbinam podobnih, ali pod baldahini so stali mali kipi svetnikov, drugi raznovrstni gotski ornamenti so završevali olepšavo. Spodnji del je bil močen podstaj, od katerega je bil polagoma izpeljan prehod do šesterooglatega debela, na katerem je bilo v težišču debelo in močno jabolko, da se je moglo z roko prav lahko in trdno prijemati; spodaj pa je bila široka, zeló napuščena noga ali stalce, na katerem je stal varno in trdno ves arhitektonski sklad. Vse prekrasne monštranca prve dóbe so delane po tem tipu. Prve sezajo v začetek 14. stoletja; največ, najdražjih in najkrasnejših imamo iz 15. stoletja, nekatere so iz prvega desetletja 16. stoletja.

Še druge oblike so dobivale posode, v katerih se je izpostavljalo sv. R. Telo, pa te so bolj izjemne, kažejo pa vendar živo domišljijo ali živo vero v ta presv. Zakrament. Nekatere so imele oblike križa, katerega nosita dva angolja, v križališču je za steklom sveta hostija. — Svetemu Janezu Krstniku so dajali v roke jagnje, na katero je kazal s prstom; v jagnjetu pa je bila sv. hostija v kristalni pušici; delali so tudi kipe Zveličarja s kristalno posodo na prsih, v kateri se je izpostavljalo sv. R. Telo.

Pa še druga oblika monštrance se je priljubila, zlasti v renesanski dóbi in je dobila veliko veljavo. Povod tej obliki so dale besede psalmistove: „V solncu je postavil svoj šotor.“ (Ps. 118, 3.) Nekatere najlepših gotških monštranc imajo na sredi namestu valjaste pušice čisto okrogel prostor, pokrit s kristalom, v katerem je stala sv. hostija. Oblika stolpiča je pomenjala pri monštrancah močnega kralja, bivajočega v trdnem, nepremakljivem stolpu; okrogli, srednji del pa je pomenjal solnčni šotor, iz katerega prihaja kakor močen ženin iz svoje stanice. Renesanca se je prijala v obče te misli. Puščala je arhitektonske sklade in napravljala

monštrance nalične solncu. Na sredi je sv. hostija za okroglim steklom, okrog nje se razširjajo žarki v eni ali v dveh vrstah, obdajajoč sv. hostijo nalik nimbu. To je glavna misel, in ako so posamezni deli lepo izpeljani, so take monštrance res lične in krasne. Toda zadnjo renesansko dōbo so za navadne cerkve take monštrance izdelovali večinoma le samouki; torej ni čudno, da so posamezni členi delani jako slabo, zato se tudi ves tvor ne more imenovati lep, četudi je vse srebrno.

Cerkveni predpisi o monštranci.

Monštranca (monstrantia, ostensorium, custodia, tabernaculum parvulum, arca sanctissimi sacramenti) služi temu, da se kaže v nji vernikom najsvetejši Zakrament in izpostavlja za očitno češčenje; torej je šotor in stanica Kristusova med nami, trdna palača, sveti stolp močnega kralja.

Sveta Cerkev določuje o monštranci:

1. Naj bo zlata ali srebrna; če je cerkev ubožna, sme biti mesingasta ali bakrena, toda čedno delana in pozlačena.¹⁾

2. Velikost naj se ravna po velikosti tabernakeljna in oltarja; srednja mera je okoli 60 do 70 cm ali vsaj 45 cm.²⁾; prevelika naj se ne dela, da ni pretežka. Najpripravnejše so 2—3 kg težke.

3. Stalce naj bo zadosti široko in mnogokotno ali ovalno, da povsod varno stoji.³⁾ Jabolko na deblu naj bo zadosti debelo, lično delano, lepo ozaljšano, pa nikakor ne robato, da se z roko lahko prijema. Na sredi, kjer je sv. hostija, naj bo spredaj kristal ali čisto steklo; zapirati se mora prav dobro, da prah notri ne prihaja. Prostor naj bo tako velik, da v njem lahko stoji sv. hostija in se ne dotika sten. Lunula mora trdno stati, pa vendar tako, da se lahko venkaj vzame. Ker se lahko prigodi, da se odtrgajo kake drobtinice od sv. hostije in padejo na lunulino dno, mora biti delana tako, da se dva rožička popolnoma jemljeta vsaksebi, da se lahko dno purificira. Pri nekaterih novejših monštrancah se ta dva rožička stiskata s pretrdim peresom; ker so njuni robovi preostri, se reže sveta hostija, kar nikakor ni prav. Taka lunula se na dnu ne more purificirati. Vsaj lunula pri monštranci naj bo zlata, če je le mogoče, ali vsaj srebrna, pa lepo pozlačena in okrašena z dragimi kameni. Lunula naj stoji tako visoko, da je sv. hostija prav v središču, in sicer popolnoma na prostoru, da se na nobeni strani ne dotika sten. Tudi dno monštrance, na katerega se pritrjuje lunula, naj bo zlato ali čisto srebro, da se drobtinice svete hostije lahko vidijo in pobirajo. Okrog osredja se lahko olepšava monštranca s kipi, podobami ali simboličnimi olepšavami.

4. Vrh monštrance mora biti križ.⁴⁾

Monštranca z žarki se lahko dela prav umetno in ima tudi lep pomen (signum gloriae). Zaraditega inštrukcija Klemen. zahteva, da mora imeti monštranca, v kateri se izpostavlja sv. R. Telo, žarke na okrog; pa tudi stara oblika stolpa je jako primerna in pražki zbor jo zelo priporoča.⁵⁾

5. Ne spodobi se, da bi se monštranca rabila še za kake druge namene, torej se v nji ne smejo spravljati in izpostavljati relikvijs. Sicer relikviarji smejo imeti obliko monštrance, a morajo biti manjši.

¹⁾ Ornat eccles. 16. c. — Ostensorium et lunula ex cupro deaurato permitti possunt. 3162.

²⁾ „Altitudine cubitali.“ Instr. supellect.

³⁾ „Pes, quo tabernaculum hujusmodi sustentatur, in orbem latiuscule ductus, forma sexangula vel octangula sit, quo firmitus et decentius haereat. Instr. supellect.“

⁴⁾ Exigat (Episcopus) ut in summitate ostensorii Crux visibilis apponatur, quod requirunt ecclesiasticae leges, non obstante consuetudine Ordinis Praedicatorum . . . S. C. R. 11. Sept. 1848.

⁵⁾ Vetustam structuram ostensorii majoris ad instar tabernaculi seu turris compositi admodum laudabilem censemus. 1860. tit. V. cap. 7.

Nespodobno je na stalce svetih posod, keliha, ciborija ali monštrance delati grbe (ako pa se nahajajo, se smejo pustiti), ali napise darovalca. Ako kdo želi svoje ime ohraniti in naznaniti prihodnjim časom, naj ga dá urezati na spodnji del stalca.

6. Ker je nevarno dragoceno monštranco na vsakem kraju puščati, in ker se sveta hostija ne more hraniti vselej v kelihu ali v ciboriju, imajo na nekaterih krajih posebne posodice, takozvane „custodiae“, to je valjasta, nizka posoda s kopičasto streho, katera se dobro zapira. V to posodo, ki je nekako podobna svetilnicam, zunaj lepo okrašeno s primernimi napisi ali podobami, se deva lunula.

7. Mašinerije za izpostavljanje, kakor so bile nekdanj v rabi, so sedaj prepovedane: *Ad ostensorium elevandum et deponendum in expositione Ss. Sacram. usus machinae non permittitur.* — 3425.

Ker so se monštrance pričele delati še le v gotski dōbi, nimamo za romanske nobenih vzorcev. Umetniki imajo tu še prosto polje, da jih izdelavajo lične po zunanji obliki in po cerkvenih tradicijah poznejših časov.

Visočina starih monštranc je jako različna, nekatere so visoke po en čevljev, druge po pet čevljev. Velikosti primerna je bila teža. Nekdanja monštranca pri Notre-Dame v Parizu je bila visoka pet čevljev, čisto srebrna in pozlačena, tehtala je 300 mark srebra. Pretežke monštrance so jako nepripravne za izpostavljanje in za procesije.

Cerkveni zakladi so sploh veliko škodo trpeli vsled resnobnih dogodkov minulih stoletij. Verske in politične prekucije so fanatično razdevala cerkvene zakladnice, najlepše in najdragocenejše cerkvene posode so bile uropane ali pa so jih določbe svetne oblasti izročali profannim namenom. Navzlic temu se je ohranilo še mnogo izvanredno lepih monštranc iz raznih dōb na Nemškem, na Francoskem, v Belgiji. Tudi v Avstriji imamo najznamenitejše izdelke te vrste, ki se smejo prištevati najlepšim tvorom cerkvene umetnosti.

Vkljub raznim nezgodam sta se na Kranjskem ohranili vsaj dve lepi gotski monštranci, in sicer v Gotenicah na Kočevskem in v Poljanah nad Škofjo Loko. Goteniška ima prav gotski značaj s fialami in loki in kipi pod loki. Delana je leta 1517.¹⁾

Monštranca v Poljanah je tudi čisto gotska, pa bogatejša z mnogimi kipi, stoječimi pod gotskimi loki med fialami. Hišica za sv. Rešnje Telo je pri goteniški monštranci kvadratna, pri poljanski okrogla. Delana je leta 1520. V sedanji obliki ima žarke, a ti so pridejani pozneje.

Zanimiva je monštranca v Motniku, ne toliko zaradi umetnosti, ampak zaradi tega, ker se v njej kaže prehod v renesanški zlog. Sestava je gotska, črte so vertikalne, ima zavihnene, šilaste loke, grče, krogovičje, križno rožo — med temi gotskimi členi pa se nahajajo renesanske volute, palmete i. t. d. Pozneje so pridejali žarke. Monštranca je iz konca 16. ali začetka 17. stoletja.

Iz dōbe prehoda v renesanco je tudi monštranca v Špitaliču, toda lepša in pravilnejše delana kakor motniška. Kmalopas jo pridejali renesanske člene in izpopolnili praznote z jako ličnimi spleti rastlinskih in cvetličnih ornamentov. Poleg teh se nahajajo gotovo še kje drugod v naši škofiji te vrste monštrance; prav bi bilo, da bi se polagoma izvedelo za vse.

Najlepša monštranca iz renesanske dōbe je v Slavini; to je krasno delo visoke renesance. Je sicer priprosta, ima malo žarkov, toda stalce in jabolko ima jako fino ornamentiko. Na vrhu nima križa, katerega „*instructio Clem.*“ zahteva, ampak kip Zveličarja z zastavo; delana je torej brez dvoma, predno je Klemen izdal svoje navodilo. Sodi se, da je iz druge polovice 17. stoletja.

Baročnih monštranc, bolj ali manj okusno delanih, imamo dovolj.

Idealnost in rabljivost svetih posod.

Najlepši namen imajo svete posode, ki se rabijo pri sveti daritvi ali ki so v neposredni dotiki s svetim Zakramentom. Zaradi tega se sveta Cerkev ni bala nobenih stroškov, temveč je porabila vse, kar se na svetu nahaja najdražjega, da je olepšavala te svete posode. Pa tudi umetnost je uporabljavala vse svoje moči, da jim je dajala lepo in primerno obliko.

Pri izdelovanju posod za tako odličen namen mora gledati umetnik zlasti na dveje: na praktično rabnost in na idealni smoter. Najprej

¹⁾ Mitteil. Des hist. Ver. für Krain 1862. 2. Kirchenschmuck, Graz 1888 Nr. 1.

mora jemati ozir na praktično rabnost; zaradi tega mora posodi dati tako obliko in jo tako izdelati, da namenu popolnoma zadostuje in da je priročna za liturgično rabo. Če je posoda še tako lepa in dragocena, če pa se dá težko rabiti, ali če ne zadostuje namenu, se ne more pohvaliti. S to praktično osnovo mora biti združena še druga, namreč idealno-umetnostna oblika. Tvor mora kazati že po svoji obliki, da ni namenjen za rabo pri vsakdanjih potrebah, temveč, da je posvečen, da služi višjemu, cerkvenemu, svetemu smotru, da se rabi za službo božjo. Ta vzvišen smoter se mora izražati v plemeniti, umetnostni obliki in pri ornamentiki. Ornamentika naj po svoji ličnosti ne ugaja le telesnemu očesu, marveč naj po svoji pomenljivi simboliki odlikuje dotično cerkveno posodo in pojasnjuje njeni namen; naj kaže na vzvišenost in svetost opravila, kateremu posoda služi in naj dušo vzbuja k svetemu pre-mišljevanju. Vsakdo bo pritrdil, da duhovnega življenja vajenemu duhovniku ne bo vse eno, ima li pred seboj posodo, sicer jako bogato okrašeno, pa okraski nimajo družega pomena, kakor da ugajajo očesu, ali pa ima pred seboj posodo, katera po idealni obliki in po pomenljivih okraskih izraža pomen svetega opravila in vzbuja v duši višje, svete misli.

Pri napravljanju načrtov za cerkvene posode se ne sme vse prepuščati fantaziji umetnikov, ki mnogokrat nima prav nobenega pojma o vzvišenem pomenu teh posod, ampak duhovnik mora tu vmes posegati, le on najbolje pozna, kaj je primerno, kaj ne. Žal, mnogokrat se dogaja, da imajo prvo, merodajno besedo le umetniki, duhovniki molčé — prav vsled tega se izvršujejo umetnine, ki ne odgovarjajo namenu, torej tudi niso prave umetnine, kajti prava umetnina nikdar ni svojemu smotru neprimerna. Reči smemo: Potrebno je, da se pri sestavi, črtanju in pri izdelovanju svetih posod mora ozirati tudi na idealni smoter. Ako bi kdo to čisto vnemar pušchal, bi bilo to zaničevanje svetih posod in ž njimi združenih idej; osramotili bi takega umetnika poganški rokodelci, ki so dajali posodam za vsakdanjo rabo nekovo ljubko, pomenljivo obliko. Oboje torej, praktično in idealno, mora biti združeno v posodah. Zaradi umetnostnega dela ne sme posoda biti nepraktična ali težko rabljiva.

Po teh pravilih so se ravnali stari umetniki skozi vsa stoletja, in se je ravnati tudi danes. Omenili smo cerkvenih določil ali vsaj navodil, na te se mora ozirati umetnik; kar se pa tiče izdelovanja, je prepuščeno njegovemu geniju, da si po teh pravilih v ideji osnuje primerno obliko in da jo potem tudi natančneje realizira; le na ta način bodo cerkvene posode res lepe in primerne svojemu vzvišenemu namenu.

Cerkvene posode.

Relikvijariji.

Veliko spoštovanje je izkazovala sv. Cerkev že od nekdanj svetinjam svetih mučencev in drugih svetnikov, ostankom trupel onih, ki so bili živi udje Kristusovi in tempelj sv. Duha, trupel, ki bodo obujena sodnji dan k večnemu življenju, in po katerih deli Gospod Bog mnogo dobrot človeškemu rodu. Po pravici jim je izkazovala in jim izkazuje še današnje dni to spoštovanje, kajti pogled na svetinje poživlja našo vero, potrjuje nam upanje in vnema nam ljubezen; tolaži žalostne, okrepuje slabotne in napolnjuje z veseljem vsakega vernega kristjana.

Že o svetem Polikarpu piše cerkvena občina v Smirni, da so verniki zbiralí njegove koščice ter jih višje cenili, „kakor zlato in dragocene bisere“, ter jih skrbno shranjevali (Mart. S. Polycarpi, XVIII. 2.). V četrtem stoletju so izkazovali svetinjam še splošno češčenje, še celó strastni ikonoklasti so bili iskreni čistilci relikvij.

Že najstarejše čase je bila v sveti cerkvi navada in zapoved, da so hranili svetinje v posebnih posodah, jih postavljali na oltar in jih dajali vernikom poljubovat. Častili so relikvije s tem, da so na njih grobovih zidali cerkve in postavljali velike oltarje tako, da je stal nad grobom. Pozneje so jemali relikvije iz grobov in jih postavljali na oltar. K relikvijam se ne prištevajo samo ostanki trupla svetnikovega, temveč tudi vse, kar je bilo v bližnji dotiki s svetnikom, recimo: obleka, orodje, s katerim je bil mučen i. t. d. — Mnogo relikvij so prinašali zlasti od devetega do dvanajstega stoletja popotniki iz svete dežele in križarji. Ko so Latinci premagali Carigrad (1204) je bilo prinešenih posebno v severne kraje mnogo svetinj. Med drugimi se je izkazovalo posebno češčenje zlasti svetinjam svetega križa. Te relikvije so postavljali na oltar v cerkvi, nosili so jih pa tudi radi na prsih v medaljonih, v nalašč za to delanih križih ali v majhnih škatljicah. Prekrasne relikvijarije so nosili pri velikih slovesnostih škofje na prsih, viseče na zlatih verižicah; iz te šege se je razvil današnji pektoral.

Posode za svetinje so bile v začetku priproste, toda vedno večja navdušenost za češčenje relikvij v srednjem veku je dajala povod, da so delali za njihove shrambe prekrasne relikvijarije, ki so bili po tvarini zeló dragoceni in po oklepšavah posebno odlični. Živa fantazija osnovala je kaj raznovrstne in pomenljive načrte, umetnost pa je pokazala, kako veliko stopinjo je dosegla spretnost v oklepšavanju. Mnogo relikvijarijev so prinesli iz iztoka. Oblika in velikost relikvijarijev se ravna po velikosti svetinj. Ako so imeli celó truplo ali večje kosti, so delali zanje skrinje z ravnim ali strehi podobnim pokrovom, vse je postalo lepo arhitektonsko delo. V enajstem in dvanajstem stoletju so delali relikvijarije iz slonove kosti, pa tudi iz lesa, obložili pa so jih s srebrnimi, zlatimi ali bakrenimi ploščami, na katere so bile kovane prekrasne podobe, predstavljajoč dogodke iz življenja dotičnega svetnika. Ploskve so lepšali s stebriči in loki, z emajlom in z biseri, ki so bili vdeleni v zlato in srebro. Podoba Kristusova, Marijina, apostolov se nahajajo na vseh straneh. — Razven skrinjic so delali v trinajstem in štirinajstem stoletju relikvijarije nalične bazilikam, z eno ali s tremi ladjami, dà, še celó s povprečno ladjo; vse to je tako lepo, umetno, drago in bogato, da te posode same niso vredne manjšega občudovanja, kakor velike romanske in gotske katedrale. Čela, stebri, loki so potratno okrašeni z dragimi biseri. Vrh strehe je bil greben iz lepo delanih listov, med katerimi so bila kovinska ali kristalna peščišča, pomenjajoča bogato zasluženje svetnikov; ali pa so imele te cerkvice na vrhu bogato delan stolp. Notri v teh posodah so bile hranjene relikvije, zavite v najlepše, najdražje svilnate ali zlate tkanine, v dobro zaprti in zapečateni pušici. Tudi ta pušica je bila iz kovine ali pa lesena, a preplečena s tankim usnjem.

Mnogokrat so dajali že v romanski dōbi relikvijarijem take oblike, da se je poznalo na prvi pogled, kateri deli trupla so hranjeni v njih. Nahajamo torej relikvijarije, nalične glavi, roki ali nogi. Kovani so iz kovine ali izrezljani iz lesa, pobarvani in pozlačeni. Da so se mogle relikvije tudi gledati, napravljali so v posode spredaj steklene stene; vrhu skrinje pa so postavili doprsno podobo dotičnega svetnika. Takih relikvijarijev je mnogo iz konca 16. stoletja in iz poznejših časov. Doprsne

podobe pa, nalične profannim kipom z odsekanimi rokami, so iz novejših časov. Tudi manjše posodice za svetinje so izdelovali kaj skrbno in okraševali s pomenljivimi podobami in ornamenti. Nekateri kipi se od zadaj odpirajo, da se vanje devajo relikvije ali pa nosijo posodo s svetinjami v rokah; tudi simboli kakega svetnika so napravljeni kot shrambe, recimo: levi, zmaji ali male monštrance, stolpiči, križi, pulti, pušice, tabernakeljni, rogovi, štravsova jajca lepo okovana i. t. d. Vse posode so tako raznovrstne, da jih ni mogoče opisati.¹⁾ Že v starejših zakladnicah se omenjajo table, v katerih so bile svetinje. Te table so kaj lepo okvirjene, delane iz lesa ali kovine. Bile so nalične plitvim omaricam; znotraj so bile relikvije, na vratcih pa vkovane podobe ali slike. Proti koncu srednjega veka so jeli opuščati vratca, in relikvije so bile vdlane v lepe vezenine, pa tako, da so se lahko videle. Majhni drobci sv. križa Kristusovega so se hranili večinoma v relikvijariju, naličnem križu; ti križi so delani jako umetno, olepšani z najdražjimi biseri.

Po 15. stoletju je ponehaval navdušenost za svetinje; prišla je dōba, v kateri je Cerkev mnogo več dragocenosti izgubila, kakor pa pridobila. V začetku renesance so izdelovali sicer tudi drage in bogate posode za svetinje, kar kaže, da so imeli še spoštovanje in ljubezen do teh predragih zakladov, četudi olepšave niso več tako pomenljive, kakor prejšno dōbo. Toda poznejša stoletja je prišlo drugače, obrnilo se je še na slabše; spoštovanje do relikvij se je izgubljalo. Dragocene posode za relikvije so se prodajale, svetinje pa metale proč. Koliko dragocenih zlatih in srebrnih relikvijarijev je bilo prelitih! Svetinj celō ni bilo dovoljeno izpostavljati, in umetno delane relikvijarije so postavljali v kak kot, da jih verniki niso mogli videti. V 17. stoletju so tako malo razumeli pomen svetinj, da so delali na relikvijarije najneprikladnejše protislovne olepšave. Tako se je delalo pri relikvijariju sv. Genovefe v Parizu. Ta veličastni spomenik je iz sedmega stoletja, v 13. stoletju je predelan in v 17. stoletju popravljen in sicer tako, da so napravili na jednom kamnu Mucija Scevolu, držečega roko v ognju, na drugem pa Ganimedu, ki ga Jupitrov orol kvišku nese; na drugih skrinjicah za relikvije so delali celō venero, omorja i. t. d. Za manjše svetinje so delali nelepe, visoke piramide iz pozlačenega lesa; za steklom se vidijo čisto odkrite mrtvaške glave ali zavite samo v pajčolan, med njimi pa losaste cvetlice. Ko so črvi snedli lesene piramide, so jih potisnili cerkveniki med staro šaro ali v kot kake stare omare ter jih pustili ondi tako dolgo, da so se izpremenile v prah s svetinjami vred. Šele sedanjō dōbo so pričeli izdelovati zopet dostojnejše shrambe za svetinje.

Cerkvena določila o svetinjah.

Svetinje so velike ali male (insignes, minus insignes). Velike svetinje so: glava, roka, noga ali del, na katerem je trpel mučenec, pa mora biti cel in ne majhen, in potrjen po škofu.²⁾

Sveta Cerkev zapoveduje, da se mora svetinjam svetnikov izkazovati veliko spoštovanje; zato pa tudi ona skrbno pazi, da so resnično prave relikvije. Dala je mnogo primernih določil, ki se tičejo svetinj in njihovih hranitve.

1. V cerkvi in očitnih oratorijih se smejo očitnemu češčenju izpostavljati le take svetinje, o katerih je popolnoma gotovo, da so prave in katere je ogledal in potrdil dotični škof. Da se pa more z gotovostjo trditi, da so prave, morajo biti hranjene v dobro zaprti posodi, katere je

¹⁾ V „Mittheilungen der k. k. Central-Commission.

²⁾ 8. april 1628. Decretum generale.

zapečateni s škofovim pečatnikom, in sicer morajo biti tako zapečateni, da se ne more jemati nobena svetinja iz posode, pa tudi nobena noter devati, ne da bi se ta pečat prelomil. Škof prideva svetinjam potrdilo (autentiko), da so res prave. Ako je pečat prelomljen, ni več zadostne gotovosti. Neprave svetinje naj se zakopljejo na pokopališče.

2. V eni in isti posodi sme biti skupaj hranjenih več svetinj, toda svetinja sv. Križa se ne sme hraniti skupaj z drugimi svetinjami.¹⁾

3. Posode, v katerih se hranijo svetinje, morajo biti blagoslovljene; blagoslovlja jih škof po obredu, določenem v pontifikalu.

4. V lepih posodah se smejo postavljati relikvije na oltar; zlasti je prostor med svečniki primeren za to postavljanje.²⁾

5. Nedostojno je (dedecet), da bi se hranile zlasti velike relikvije v zasebnih bivališčih lajkov. Izjemno je dovoljeno višjim osebam, vladarjem in cerkvenim prelatom. Privatnim osebam je dovoljeno hraniti na domu le male relikvije.³⁾

6. V oratorijih se smejo imeti relikvije le s škofovim dovoljenjem.⁴⁾

7. Nikakor ne potrdi sveta Cerkev, da bi se postavljale relikvije na oltar v kristalnih ali steklenih skrinjicah; kajti to ni bila nikdar cerkvena šega. Cerkev hrani relikvije pod zemljo ali v oltarju, na katerem se daruje presveta daritev. Cerkev zahteva, naj se hranijo v močnih skrinjicah, ovite z dragocenim, svilnatim blagom primerne barve, in sicer pri mučencih rudeče, pri spoznavalcih bele barve.⁵⁾

8. Kadar je izpostavljeno sv. R. Telo, ne smejo biti izpostavljene relikvije⁶⁾; če pa so, se ne smejo incenzirati.

9. Kadar se izpostavljajo očitnemu češčenju, se ne smejo postavljati na tabernakelj ali pred tabernakelj⁷⁾; tudi se ne sme podkladati pala ali korporal, in ne smejo zakrivati križa na oltarju. Svetinje sv. Križa in družega mučeniškega orodja Kristusovega se smejo nositi pri procesijah pod nebom, relikvije drugih svetnikov pa ne⁸⁾, in vselej morata goreti pred njimi dve luči.⁹⁾

Mnogo jako lepih in znamenitih relikvijarijev se je obrnilo na Avstrijskem navzlic neugodnim okoliščinam, n. pr. v Solnogradu, v Pragi, v Kremsmünstru, v Krakovem, v Gradcu, v Hallu na Tirolskem, v Möchlingu na Koroškem; vse te popisujejo „Mittheil. der k. k. Central-Commission“ v raznih letnikih.

Kakor se je posluževala cerkev pri deljenju zakramentalnega blagoslova veluma, katerega ima duhovnik ogrnjenege čez rame, kakor se pri slovesnih mašah drži patena z velumom, tako želi, da bi se tudi druge posvečene stvari prijemale z velumom. Kadar so duhovniki nosili pri slovesnih procesijah dragocene prekrasne relikviarije, so jih nosili z zagrnjenimi rokami. V zapisnikih raznih zakladnic se omenjajo mnogokrat taki z zlatom vezeni prtovi. Na najstarejših slikah imajo angeli zagrnjene roke, s katerimi drže svetovne zlate krogle pred Kristusom, naznanjajoč njegovo oblast nad vsem svetom.

Manjše relikvije se včasih postavljajo na oltar, navadno pa naj bodo hranjene na dostojnih krajih, v posebnih omaricah. Ta omara naj bo v cerkvi pri velikem oltarju, ali v kaki kapeli, ali pa v zakristiji. Znotraj mora

¹⁾ Praxis separandi reliquias s. Crucis a Reliquiis Sanctorum est accurata et sequenda. S. C. Jud. 22. febr. 1847.

²⁾ Caerem. Episc. I. 12, 12.

³⁾ Clem. XI. 19. febr. 1704.

⁴⁾ Concil. Mediolan. 4.

⁵⁾ Nullo modo probatur S. Cong. ut sancta Corpora reponantur in arca crystallina, exponenda super altare a. 1592.

⁶⁾ Sanctor. Reliq. non sunt collocandae super altare, in quo reipsa Ss. Sacramentum publicae venerationi est expositum. 2. Sept. 1741.

⁷⁾ 31. Mart. 1823 ex decr. generali. — 6. Sept. 1845.

⁸⁾ Super altare ardeant duo lumina, alias Reliquiae non exponantur. 22. Jan. 1701.

⁹⁾ S. C. R. 27. maji 1826.

biti obložena s suhimi deskami, in prevlečena z višnjevo ali rdečo svilo. Zapirajo naj se z lepo delanimi železnimi mrežastimi vratci. Za vratci naj je pregrnjeno belo, rdeče ali višnjevo zagrinjalo, lepo vezeno z zlatom. Naredi se lahko lep, slogu primeren okvir in na vrhu kak napis, kakor n. pr. Custodit Dominus ossa eorum, unum ex his non conteretur.¹⁾

Na dvojce se je toraj treba ozirati pri svetinjah; prvič, da se izkazuje svetinjam spoštovanje, kakoršno se jim spodobi in kakoršno zahteva sv. cerkev. Tudi tistim svetinjam, ki nimajo avtentike, spodobi se spoštovanje, zlasti, če je tradicija že starodavna. Stare svetinje, katerim verniki skazujejo veliko češčenje, naj se ohranijo, če tudi se ne ve od kod so in nimajo potrdilnega pisma. S. C. Indulg. et S. Rel. 20. jan. 1896 „Reliquias antiquas conservandas esse in ea veneratione, in qua hactenus fuerunt, nisi in casu particulari certa adsint argumenta eas falsas vel suppositas esse. Kadar se izpostavljajo prave relikvije, naj se ravna natančno po cerkvenih določilih. Prejšnje čase so imeli lepo navado spremljati take dragocenosti v slovesnih procesijah, pri katerih so razna društva in razne bratovščine nosile vsak svoje svetinje. Tudi to šego so imeli, da so prisegali pri svetinjah in sicer slovesno v cerkvi. Na Francoskem se je ohranila prisega na svetinje do revolucije; do tega časa so prisegali licencijati pariškega vseučilišča na relikvije sv. Dionizija. Zlasti je gledati, da se natanko izpolnjujejo cerkvena določila, kar se tiče gotovosti, varnosti in shrambe relikvij.

Paziti je drugič tudi na to, da se napravljajo lepše, umetnejše posode. Lepih starih vzgledov imamo dovolj; ker je današnji čas premalo rodoviten, da bi izumljal čisto nove oblike za posode, da bi izdelaval kaj čisto originalnega, je treba posnemati staro, pa v toliko izpremeniti, da se prilaga sedanjim okoliščinam. Kadar se delajo table za svetinje, bi bilo prav, ko bi se jim dajali lepši okviri, da se ločijo od navadnih podob. Še lepše in pristojnejše bi bilo, da bi se te table zapirale, znotraj bi bile lepo v svilo zavite svetinje olepšane z raznoternimi okraski, kakor so jih delali in jih še delajo po samostanih, na zunanjih platnicah pa bi se slikale kake primerne podobe. Na noben način pa relikvije ne smejo biti odkrite, da bi se n. pr. videla mrtvaška glava. Ko so jeli izpostavljati svetinje v steklene skrinje, so napravljali v Italiji obraze, roke ali noge iz voska, da se ni videla sama mrtvaška glava ali gole kosti. Nikakor pa ni lepo, da bi se dajali takim glavam naravni lasje, marveč vse mora biti iz voska, roke in noge morajo biti oblečene, oblačilo široko, lepo vezeno, razne barve, kakoršne so svetinje. Najbolj primerno bi bilo, da bi se večje svetinje spravile v lepo delano skrinjo, na sprednji strani škrinja bi se naredila lepa slika dotičnega svetnika, škrinja pa bi se postavila pod oltar, delan v obliki mize.

Najlepši relikvijariji so v Ahnu, namreč škrinja Karola Velikega (12. stoletje) in preblašene Device Marije (13. stoletje) v Kolinu, škrinjica sv. treh Kraljev i. t. d.

Imeli so tudi pri nas prejšno dōbo jako lepe relikvijarije. Župna cerkev v Radovljici hrani relikvijski križ; Uršulinski samostan v Škofji Loki: relikvijski križ. Lepi taki križi se nahajajo v privatni posesti (n. pr. pl. Strahl v Stari Loki, baron Apfaltern na Križu i. dr.)

Posode za sveto olje.

Že v najstarejših krščanskih časih so hranili posode s svetim oljem v cerkvi v posebnih omarah; taka omarica se nahaja že v cerkvi sv. Klemenca v Rimu na zahodni strani apside, in ta šega se je ohranila skozi vsa stoletja do današnjih dni. Mnogo cerkvâ iz srednjega veka ima nasproti omari

¹⁾ Ornat. eccles.

za sv. Rešnje Telo, drugo manjšô, manj okinčano, v katerih se je hranilo sveto olje v posebnih posodah. Večje posode za sveto olje se imenujejo v Gregorjevem zakramentariju „ampulla“ (amplum vas, ampla olla), ki so bile skoraj gotovo podobne onim za vodo in vino pri sv. maši. V zapisnikih se imenujejo tudi *cannulae*. V kapitularijih Karola Velikega se omenjajo tri posode, in sicer o priliki, ko je govorjenje o posvečevanju olja veliki četrtek. Ti kapitulariji (iz 9. stoletja) določujejo tole: *Presbyter in coena Domini tres ampullas secum defert, unam ad chrisma, alteram ad oleum ad catechumenos inungendum, tertiam ad infirmos (oleum infirmorum).*“ Te posode so bile zlate, srebrne ali iz druge tvarine, pa emajlirane in olepšane z različnimi napisi, po katerih se je ločilo olje od olja; ti napisi so naznanjali tudi učinke tega olja. — Podobne so bile te posode mašnim vrčkom, le večje so bile.

Znamenite so tri posode za sv. olje v zakladnici v Ostrogonu, ker nimajo oblike vrčka, ampak prav umetnostno izdelanega roga. Take posode imenujejo srednjeveški zapisniki: Greifenklau. Delane so bile za dôbe cesarja Sigismunda in spadajo k insignijam po tem cesarju ustanovljenega „Greifenklauorden“.

V farnih cerkvah so potrebovali tri take posode; bile so večinoma okrogli cinasti vrčki, ki so se dobro zapirali s pokrovom. Postavljali so te vrčke v drugo večjo pušico brez nog, ki je bila lesena ali kovinasta, prav pomenljivo olepšana; semtertje je bila podobna prenašljivemu stolpiču s streho. Tak stolpič je pomenljivo naznanjal tisto moč, ki daje sveto olje človeku za boj in ga osrčuje, da zmaga. Lesene pušice so največkrat prevlečene z usnjem, pokrov pa lepo izrezljan s podobo Jezusa, molečega na oljski gori, z oljno vejico i. t. d.

Zgodovinsko zanimiva je posoda, v kateri je bila hranjena krizma, s katero so mazili v Rheimsu francoske kralje od Klodovika do Ludovika XVI. Legenda pripoveduje o tem to-le: Sv. Remigij je hotel krstiti Klodovika, kneza Frankov; že so se pričeli sv. obredi — pa sv. krizme ni bilo, kajti duhovnik, ki jo je imel donesti, ni mogel priti v cerkev zaradi prevelike gnječe. Da bi se ne pretrgalo sveto opravilo, je sv. Remigij goreče molil k Bogu, in glej! priletel je golobček, belejši kakor sneg, noseč v kljunu zaželeno posodo s sv. krizmo, in se vsedel svetniku na ramo. Vse je strmelo pri ti dogodbi. Ta fiala se je hranila v opatijski zakladnici v St. Remiji do viharne francoske revolucije. Komaj dva meseca po obglavljenju Ludovika XVI. je poslal narodni zbor meščana Rühla v Rheims; ta je vzel ono posodico ter jo očitno razbil v svoji predrznosti. Leta 1825 je zbral Karol X. še ohranjene kosce te „saint ampule“. Po posnetku stare posode je dal napraviti novo za svoje kronanje. Toda nova se, oziroma na delo, nikakor ne more primerjati stari.

Cerkvena določila o posodah za sv. olje.

Prelepi in častitljivi so obredi, s katerimi sv. cerkev veliki četrtek blagoslavlja sv. olje; ni čudno, da z vso skrbljivostjo pazi na to, da se spodobno hrani sv. olje.

Sveto olje naj se hrani v dragocenih posodah, ali vsaj v cinastih, nikdar pa ne v železnih ali bakrenih zaradi rje, tudi v steklenih ne, ker se prerade ubijejo, ne v lesenih ali kamenitih, ker so luknjičaste.¹⁾ Te posode naj so dobro zaznamovane s črkami, da se ločijo druga od druge. Zapirati se morajo prav trdno; zamašek naj se natančno prilega v vrat, čez ta zamašek naj se privije na vrat še drug pokrov, da olje nikar ne more izteči. Te pušice se postavljajo v večjo leseno posodo s tremi predalki; v vsak predalek se postavlja jedna pušica ovita z bombažem. Posoda naj bo lično prevlečena z usnjem in primerno okrašena z ornamentami, znotraj pa naj bo prevlečena s svilo. Na posodi in na pokrovu naj so vrezane dosti velike črke, da se ne zamenjajo, in sicer s temi-le znaki: Ol. Cat. — S. Chr.

¹⁾ Ornat eccles. c. 23. Ampullae chrismatis non sint vitrea. Conc. Trev. 1227.

Za vsakdanjo rabo so druge pušice, tudi dobro zaznamovane in natančno zaprte. Da se sveto olje lažje rabi, in da ni nevarnosti, da bi se kaj izlilo, naj bo notri bombaž, predivo, scufana svila ali goba; na to se vlije nekoliko olja, da je bombaž dobro namočen, ta se pritiska s palcem, kadar se rabi. Nikjer ni zapovedano, da bi vse tri pušice morale biti združene, kar tudi ni potrebno; v nekaterih krajih imajo združene, pa le po dve vkup, namreč za Ol. Catech. in S. Chrisma. Tretja posoda za Ol. Inf. naj bo sama zase, kar je pripravneje. Ako se ležišče dela za tri posode, se lahko deva v tretji predelek mala srebrna, cinasta ali lesena posodica za blagoslovljeno sol. Razven teh posodic, ki se rabijo v vsaki farni cerkvi (vasa sacror. oleor. in parochiali ecclesia) imajo dekanji še večje, v katerih se donša iz škofije sveto olje za celo dekanijo. Tudi ležišče za te posode naj bo lepo delano in ne preveč zamazano.

Posode pa v katerih se posvečuje sv. olje v škofijskih cerkvah za vso škofijo, naj so tudi tako delane, da se razločujejo od drugih navadnih vrčev.

2. Tudi glede shrambe za sv. olje, je dala cerkev gotova določila. Hranijo naj se posode s svetim oljem v posebni, za ta namen napravljeni omari (repositorium), a nikdar ne v tabernakelju. Rimski obrednik pravi: *In loco proprio, honesto ac mundo sub clave et tuta custodia decenter asserventur.* Najprimernejši je, da se napravi v cerkvi pri oltarju posebna omarica (armarium, fenestella) v steno, in se tukaj notri shranijo dobro zaklenjene. Doma se ne sme sveto olje hraniti, razven, če je cerkev predeleč ali v veliki sili; pa tudi tedaj se morajo izpolnovati cerkvena določila, da se namreč hrani na spodobnem in dostojno olepšanem kraju. „*Sacerdotes curam animarum exercentes, pro sua commoditate apud se in domibus suis retinent s. oleum infirmorum. Quaeritur: an attenta consuetudine hanc praxin licite retinere valeant? Resp. Negative, et servetur Rituale Rom. excepto tamen casu magnae distantiae ab ecclesia; quo in casu omnino serventur etiam domi rubricae, quoad honestam et decentem tutamque custodiam.* 16. dec. 1826. — Prav to bi veljalo, ko bi 'previdel duhovnik, da bo poklican po noči, (cf. Lig. prax. confess. n. 275) in kadar je kužna bolezen; a brez potrebe in sile jih ne sme hraniti doma.

Sveta krizma in sv. olje za krste bi morala imeti lastno omaro v krstni kapeli pri krstnem kamnu. Ta omarica mora biti dobro zaklenjena s ključavnico in pahom, zunaj je olepšana s primernimi podobami. Obložena naj je znotraj z jagnjedovimi deskami, ki zadržujejo vlažnost, in vsa prevlečena z belo svilo. Ključe od te omare mora imeti spravljene duhovnik sam.

3. Kadar duhovnik s svetim oljem hodi k bolniku, vzame pušico s svetim oljem, jo dene v svilnjato mošnjico vijolične barve. Ako je pot dolga, naj obesi posodo s svetim oljem v mošnjici ali burzi na vrat. (Rit. Rom.). Posoda s svetim oljem se mora nositi pokrita z višnjevimi zagrinjalom. Le duhovnik sam naj nosi sveto olje, ker ga skoraj vsi rituali prepovedujejo nositi laikom. Kadar bi vendar moral neduhovnik nositi pušice s svetim oljem, morajo biti vselej zaprte v ležišču. Pušico s svetim oljem naj ima v višnjevem mošnjičku pod korokom, da je tako zakrito kakor veleba določilo (... cum oleo sancto occulte delato. Rit. Rom.).

Po nekaterih krajih imajo take pušice, da je goranji del za sv. Rešnje Telo, spodnji pa se da odviti, in ta je za sv. olje. Drugod imajo obhajilne križe; kjer se križata tramoja je okrogel prostor za sv. hostijo, spodaj v stalcu pa je pušica za sv. olje. Toda take posode niso delane v duhu cerkvenem, če tudi se vidijo bolj praktične in na videz lepe; kajti cerkvena določila govoré jasno in povsod o različnih posodah, hranjenih na različnih krajih, in tirjajo, naj se odlikuje posoda za sveto R. Telo od vseh drugih; nedostojno in premalo spoštljivo je oboje, sv. R. Telo in sv. olje, hraniti v eni in isti po-

sodi. Instructio Eystet. pravi: „In proprio ac porsus diverso vasculo ab eo fiat, in quo ss. Eucharistia aegrotis deferri solet.“

Iz tega je razvidno, na kaj je treba paziti pri posodah za sveto olje. Nikakor se ne sme potikati sveto olje po umazanih predalih med drugo staro šaro, ampak napravi naj se v cerkvi pri oltarju lepo arhitektonsko olepšana omara s primernimi napisi, n. pr. Rom. 8. 1. Kor. 1. 21. Jak. 5. 14.

Pa tudi primerne olepšave bi se dale napravljati, n. pr. oljčna ali palmova vejica, pomenjajoč moč in srečno dokončani boj; golobček z oljčno vejico i. t. d.

Kakšne so lesene škrinjice, v katerih se hranijo pušice za sv. olje, in kakšne bi morale biti! Kako lepi, kako pomenljivi so bili mali stolpiči za sveto olje! Naznanjali so moč, katero deli sveto olje za bojevanje in za zmago. Kako umetno in ravno tem posodam primerno delane so bile olepšave, kako lepo so izražale idejo sv. opravila: „Esto ei, Domine, turris fortitudinis, a facie inimici.“ Psl. 61, 4. Kako trezne, kako prazne, brez takih pomenljivih olepšav je večina sedanjih — samo da so praktične.

Poglavitno je paziti na to, da so vse te posodice snažne; večkrat naj se ocedijo s prtom, kateri se vrže v ogenj; zlasti cinaste naj se snaži večkrat, ker se hitreje umažejo, kakor zlate ali srebrne. Snaži naj jih duhovnik sam, ki mora skrbeti tudi za to, da se sveto olje ne daje nikomur bodisi pod katerokoli pretvezo. Srebrne posode morajo biti znotraj dobro pozlačene.

Brez dvoma bi se pri nas dobile še kake zanimive posodice za sveta olja. V škofijski kapeli v Ljubljani je takih posod šest. Vsaka je visoka dve pedi. Narejene so iz cina. Tri so iz leta 1773., tri pa iz leta 1774. Cevka ima obliko kače. Male posodice so srebrne, iz časov Tomaža Hrena. Imajo njegov grb in začetnice njegovega reka: T. L. A. P. 1629. T. C. E. L. (Thomas Chren Episcopus Labacens.)

Kadilnica.

Kadilnico smemo prištevati evharističnim posodam, kajti odkar je dobila sv. vera prostost, se je rabila, da se je ž njo kadilo sv. Rešnje Telo. Kadilo, katero se kadi iz kadilnice, nas opominja, da naj se vne-majo naša srca v ljubezni do Božjega Zveličarja. Opominja nas, da bodimo tudi mi prijeten duh pred Božjim obličjem. Dalje pomenja Kristusove milosti. Kakor kadilo svoj prijeten duh razširja po vsi cerkvi in poživlja naše telo s prijetno vonjavo, tako tudi Kristus razprostrira nad nami svoje milosti, nas poživlja in okrepcuje. V starem in novem zakonu pomenja kadilo moč molitve, kakor molí psalmist: *Dirigatur oratio mea, sicut incensum in conspectu tuo* . . . Psl. 140, 2.

Lep je pomen kadila, lep tudi pomen posode, v kateri se zažiga kadilo. Kadilnica nas spominja zlatih skledic, v katerih angeli v nebeški cerkvi neprenehoma darujejo molitve svetnikov Jagnjetu na nebeškem tronu. Kadilnica je podoba božje cerkve na zemlji, iz katere se dvigujejo kakor iz kadilnice lepo dišeče kadilo, pobožne molitve božjih častilcev, pobožnih vernikov. Slednjič pomenja srce vsakega kristjana, katero v lju-bezni vneto daruje Najvišjemu dar pobožne molitve.

Ker se je kadilo darovalo Bogu že v stari zavezi, je določil Bog sam, kako naj se pripravlja kadilo, kakšen naj bo kadilni oltar in kako mora kaditi veliki duhoven v svetem šotoru.¹⁾ Kadilnica se nam zdi sicer malo vredna, toda ima lep pomen, torej naj se tudi napravlja, da bo dostojna za tako pomenljivo opravilo.

¹⁾ Exod. 30, 1—9; 34—38; Lev. 16, 12—14.

Kadilnico, katera se je rabila v tempeljnu, je dal napraviti Salomon iz čistega zlata. Tudi sveta cerkev se je posluževala že prve čase kadila in raznoterih posod za kajenje, kar vidimo že iz apostolskih konstitucij. Gotovo je, da je bilo kajenje oltarja (*incensatio altaris*) z dragimi dišavami in sicer večinoma s čistim najboljšim kadilom za dōbe Gregorija Velikega že vobče navadno in od te dōbe do sedanjih dni je bistveno pri slovesnih mašah. V začetku se je kajenje rabilo le pri sv. maši, pozneje pa je prišlo v navado v vshodni in zahodni cerkvi tudi pri procesijah; kadili so relikvije, podobe in kipe svetnikov.

Kadilnice so bile začetkom dvojne vrste; najprej take, da so stale ali visele pred oltarjem ali pred podobo svetnikovo; bile pa so vedno na enem in istem kraju, toraj ponve (*thymiamateria*, *thymiateria*). Te posode so bile težke in iz drage kovine. Že bibliotekar Anastazij govori o kadilnici iz čistega zlata, katera je bila 30 funtov težka in vsa obsejana z dragimi kamni; neka druga, tudi zlata kadilnica, je imela na pokrovu zlato podobo svetega Petra.

Te stoječe ali viseče kadilnice so bile nalične onim v poganskih tempeljih in prav priproste, namreč odprta ali pokrita ponev ali skledica, imajoč stalce za postavljanje, ali verižice za obešati. Te vrste kadilnice, na katere se gotovo nanaša opisovanje starih pisateljev, so se kmalu opustile v krščanskih cerkvah.

Druga, še današnje dni navadna vrsta kadilnic, so nosljive, s katerimi duhovnik ali služabniki kade med sveto daritvijo. Najstarejše romanske kadilnice so bile nalične otli kroglji, po sredi prerezani v dva dela; spodnji del je bil za oglje, gorenji pa je imel mnogo luknjic, da se je kadil dim iz posode. Te prodrnine so izrezljane v različnih oblikah, nalične so rozeti, ali listom, ali živalim. Te posode so bile vse kovinske, navadno iz dražje kovine; največkrat srebrne, bakrene ali pozlačene.

Kar se tiče oblike kadilnic, je vplival tistodobni slog in okus; ko se je razvil nov slog, moralo je biti delano vse v tem slogu, stare pa so vničili ali predelali. Gotovo je dobila kadilnica v 13. stoletju, ko so se zlatarji ravnali po principih romanskega sloga, najlepšo in najpopolnejšo obliko. V 11. in 12. stoletju so jeli napravljati višji pokrov, pa tudi skledico so delali višjo; vse pa je bilo okrašeno s podobami angeljev, patrijarhov, prerokov, apostelnov in drugih svetnikov. Tako olepšana kadilnica je bila podoba nebeškega Jeruzalema, kar naznanjajo napisi na nekaterih posodah.

V gotski dōbi, drugo polovico 15. stoletja, se je delal pri kadilnicah visok arhitektonski pokrov, osnovan po principih gotskega sloga v čvetero- ali šesterokotu, s čeli ob straneh, s podporniki, podpornimi loki, fijalami in šilastimi stolpiči, da je bil pokrov podoben jako členasti strehi na stolpu. V gotski dōbi je dobivalo sploh vse cerkveno orodje obliko cerkvene stavbe in tako so spravili vso opravo do najmanjših členov v lepo soglasje s stavbo. Včasih je bila kadilnica visoka do 40 cm, navadno pa so bile visoke le po 13 do 16 cm in 10 do 13 cm široke.

Po svojih okraških so kazale te posode, da so namenjene hiši božji. Podobe zmajev in druge zverinjadi, s katerimi so olepšane, pomenjajo zlobne sile, katere preganja moč pobožne molitve, dvigajoče se kvišku kakor dim kadila, da beže vse preplašene in da skrivajo svoje glave.¹⁾

V renesanski dōbi so prvi čas delali tudi še lepe kadilnice in pri bogatejših cerkvah največkrat srebrne, pomenljive olepšave pa so opuščali. Poznejši čas so oblike postale neokusne, kakor pri svečnikih,

¹⁾ Fumus enim incensi valere creditur ad daemones effugandos. Durand. Rational.

in tudi tvarina nima nobene vrednosti, kajti delali so jih navadno iz pleha in jih posrebrili.

Čolničev za kadilo se je malo ohranilo iz prejšnje dōbe. Imenujejo se tako, ker so imeli obliko majhnega čolna, stoječega na nizkem stalcu. Tudi čolniči so iz drage kovine, olupšani s kovanimi ali emajliranimi podobami, ali pa so iz dragega kamna, n. pr. iz oniksa, ametista ali jaspisa.

Četudi se je nahajalo v romanski dōbi mnogo lepih kadilnic, vendar se jih je ohranilo prav malo do današnjih dnij, kajti gotika je hotela imeti vse izvršeno po svojih pravilih. To velja sicer tudi pri drugih posodah, zlasti pa pri kadilnicah; kajti te posode so bile majhne, v njih je bila žerjavica, torej se jih je mnogo končalo; če so bile iz drage kovine, prelili so jih in delali nove, slabše pa so zavrgli. Zdaj so romanske kadilnice prav redke in še te so hranjene, namestu v cerkvenih zakladnicah, kot redkost v muzejih ali zasebnih zbirkah. — Dragocenih gotskih kadilnic je bilo gotovo tudi v naših krajih mnogo; pa skoraj vsako desetletje ima kake vzroke, da so izginjale te posode bolj in bolj. Dragocena tvarina se je nekaterim zdela preveč vredna, mislili so, da bi se dalo iz njih vlivati kaj drugega, bolj praktičnega, in mnogo se jih je moralo iz zakristije preseliti v livarno. Nekatere so bile poškodovane, kar je bilo pri mnogih členih lahko mogoče; te so se poznejši čas predelale po novem okusu. V renesanski dōbi pa so iz njih pričeli vlivati nove renesanske kadilnice; renesanca je delala z gotskimi izdelki prav tako barbarsko, kakor poprej gotika z romanskimi. A to ne velja samo o kadilnicah, marveč o vseh drugih dragocenih cerkvenih posodah, recimo o kelihih, monštrancah, relikvijarijih i. t. d.

Ena najlepših romanskih kadilnic je v Lillu. Na pokrovu so trije mladeniči v ognjeni peči in angel med njimi. Vsa je olupšana z ovoji in raznimi živalimi.

Ena najlepših iz gotske dōbe je v Feitenstättenu, in sicer iz druge polovice 15. stoletja.¹⁾ Manjših in manj vrednih se nahaja še mnogo iz gotske dōbe.

Na Kranjskem nimamo lepih starih kadilnic. Na Notranjskem se nahajajo majhne, lahke kadilnice iz tanke medenine, benečanskega izvora. Med najstarejše spada gotska kadilnica iz Kostela ob Kulpi, ki jo hrani škofijski muzej v Ljubljani. Druge so iz 18. stoletja. Nekatere jako lično delane.

Tudi čolnički (navicula) se nahajajo še iz gotske dōbe. Podružnica Britof, fare Predoslje, ima čolniček s pozlačenim stojalom iz l. 1520, in podružnica Kokrica iz l. 1533 (Lavtižar, cerkv. zvon. v dekaniji Kranj). Pozlačeno stojalo je stalce starega keliha, zato je pozlačeno. (Izvestje muz. društva 1906.) Podružnica v bohinjskih Bitnjah ima starejšo kadilnico.

Predpisi o kadilnici.

Cerkev ni dala posebnih določil gledé kadilnice; prav primeren navod pa daje večkrat omenjeni „ornatus ecclesiae“ in „instruct. supellect.“ Vsaka cerkev naj ima po dve kadilnici, eno lepšo, srebrno, lepo delano, in drugo slabšo. Lepša naj se rabi le pri oltarju pri sveti daritvi, druga pri procesijah ali pri pokopavanju. Kakor se druge svete posode ne smejo rabiti za druga navadna opravila, tako naj bo tudi kadilnica odločena le za službo pri oltarju. Kako naj bodo delane te posode, ni treba opisovati natančneje, ker je že tako vsakemu znano.

Čolniček (navicula, navicella, acerra, incensarium, arcuula thuraria) in žličica (cochlear) naj bosta iz prav takega blaga, kakor kadilnica; delan naj bo umetno in ozaljšan s pomenljivimi podobami. Kjer cerkev ni tako bogata, da bi mogla napravljati srebrne kadilnice in čolničke, naj ima vsaj bronaste ali bakrene, pa dobro posrebrene.

Kar se tiče naprave novih kadilnic, je paziti prvič na to, da se ne napravljajo tako velikanske, ampak manjše in ne iz pleha, ampak naj se vlivajo močne, bakrene, mesingaste ali bronaste. Novejše čase se res vlivajo ličnejše kadilnice, pa so nekoliko pretežke, da jih mali dečki komaj morejo goniti. Sploh so vlite posode jako težke, n. pr. monštrance ali kelih, ker je vse precej masivno, kajti tanjše posode se dajo težko vlivati. Delati bi bilo torej na to, da se prevelika teža zmanjša. Verižice pri kadilnici naj so dolge čez en meter, da se lahko pravilno incenzira,

¹⁾ Mitteil. der k. k. Central-Commission. 18. Bd. 187.

da se namreč zgoranji pokrovček z levo roko drži na prsih, desna s kadiľnico pa se lahko iztegne popolnoma. Posoda naj ne bo prevelika; naj ima stalce, da se more postavljati in da se ohrani čedna, naj se ne deva oglje neposredno v kadiľnico, ampak v drugo železno skledico, katera se postavlja v kadiľnico. Kadiľnica naj se večkrat osnaži, da ni vsa črna in zakajena, zlasti tista, katera se rabi pri oltarju.

Tudi žličico za kadiľo so znali kaj primerno izdelovati in pomenljivo lepšati, da se précej pozna, da ni za vsakdanjo rabo, temveč da ima višji namen; tudi na to je paziti pri napravljanju novega čolniča.

Nekaj časa sem napravljajo umetno oglje in ga zeló priporočajo po časnikih. Res ti krožki goré do dve uri, toda premalo dima napravijo. Če se debelo zrnje kadiľa dene v kadiľnico, se malo kadi, če se pa zdrobljeno vsipa, zrak nima pristopa, in zopet je malo dima. Vrhu tega je pa primeroma jako drago. Dobro oglje je najboljše.

Vrčki.

Kakor ne moremo vedeti s popolno gotovostjo, kakšen je bil najstarejši kelih, kateri je služil Jezusu pri zadnji večerji, tako tudi ne moremo vedeti, kakšne so bile posodice, s katerimi se je vlivalo vino v kelih; le po analogiji moremo sklepati, kakšne posode so rabili pri prvi sveti daritvi in pri daritvah apostolskih časov. Znano je, da so se Judje tisti čas, ko je bilo kraljevo žezlo odvzeto Izraelu, ravnali v obče po grško-rimskih šegah. Drugi tempelj Herodov n. pr. je bil zidan v grškem, takrat navadnem slogu.

Tudi posode in drugo orodje so imeli Judje za dóbe Mesijeve prav take, kakor Rimljani, in kakoršne izkopavajo še zdaj v Pompejih. Take posode so služile Judom pri gostijah, in vrč, v katerem je bilo vino pri zadnji večerji, je bil skoraj gotovo tak, kakor tisti vrči, v katerih je izpremenil Jezus v Kani vodo v vino. V zakladnici sv. Uršule v Kolinu je hranjen vrč, o katerem trdi ustno izročilo, da je eden tistih vrčev, v katerih je storil Jezus prvi čudež.

Ne bomo se spuščali v daljšo razpravo, kakšne so bile posode, katere so služile prvim kristjanom pri službi božji; reči pa smemo, da so bile po obliki in po tvarini podobne onim posodam, katere so rabili Rimljani sploh, posebno bogatini in senatorji na svojih mizah. Pravimo: bogatini, kajti h krščanski veri niso pristopali samo reveži in ubožci, temveč najzvestejši in najgorečnejši njeni prijatelji so bili bogatini in najodličnejše družine.

Posode, katere so rabili pri službi božji, so bile mnogovrstne in so imele razna imena. Kakor že omenjeno, so prejemale prve čase vsi, tudi neúhovníki, sveto obhajilo v obeh podobah, v podobah kruha in vina. Kadar je bilo v večjih cerkvah mnogo obhajancev, je moralo biti mnogo vina posvečenega. Za to so imeli velike kelihe z dvema ročajema (calices ministeriales), v katerih so dajali dijakoni po mašnikovem obhajilu zavživati posvečeno vino, ki se je srebalo po tanki cevki.

Prve čase so darovali kristjani kruh in vino za sveto mašo. Posode, v katere so izlivali to vino, imenovali so amae; nalične so bile rimskim amforam; pri bogatejših cerkvah so bile srebrne ali zlate, pri revnejših pa so bile iz slabše kovine ali celó ilnate (terra cotta). Pred darovanjem so zajemali dijakoni iz teh vrčev vino z drugimi manjšimi posodami in ga podajali arhidijakonu, da ga je vlival v kelih skozi sito (collum). Te manjše posode, amulae pontificis zvane, so bile torej to, kar so naši mašni vrčki.

Kakšne so bile te ame, ali posode, v katere se je izlivalo darovano vino, ne moremo vedeti, kajti nobena se ni ohranila, ker so jih kmalu

nehali rabiti, ko je prenehalo darovanje vina. Tudi nobena amula se ni ohranila. Smemo pa sklepati po tvarini drugih posod, da so bile pri bogatejših cerkvah gotovo iz dragocene kovine, pri revnejših pa ilnate ali steklene.

S Karolom Velikim se je pričela nova dōba za krščansko umetnost. Kakor si je Karol prizadeval pri uredbi svojega novega cesarstva posnemati veličastvo starega Rima, toda preroditi ga po novem krščanskem duhu, tako se je tudi trudil rimsko in bizantinsko umetnost posnemati; zato smemo imenovati to dōbo prvo renesanco, in dōbo Medicejcev, drugo renesanco. Zlate posode, katere je daroval cerkvi sv. Petra, so bile brez dvoma delane po grških in rimskih vzorcih.

V romanski dōbi so ostali vrčki po obliki podobni starim, vendar pa so jih nekoliko izpreminjali. Navadno so jim napravljali cevke, skozi katere se je vlivala voda v kelih. Omenjata se največkrat po dva vrčka, eden za vino, drugi za vodo. Tvarina je bila, kakor v prejšnji dōbi, zlato, srebro ali steklo, pa tudi vrčki iz kristala, iz oniksa so se ohranili in sicer jako lepi. Olepšani so bili z vzbočenimi kovanimi ali cizeliranimi podobami ali z emajliranimi ali nieliranimi okraski.

Vprašanje je, kam so postavljali vrčke v tej dōbi? Je li bil že takrat v navadi krožnik, kakor dandanes? Stare slike nam kažejo, da so v 14. in 15. stoletju vrčki stali na epistelski strani oltarja in sicer brez krožnika. Kar se tiče krožnikov, je omenjati, da se nam iz te dōbe ni ohranil nobeden in da tudi v inventarih, ki sicer natanko naštevajo vse cerkvene posode, ni zapisanih takih krožnikov, toraj jih gotovo niso imeli. Pri umivanju rok po darovanju se voda ni vlivala iz tistega vrčka, kakor se je vlivala v kelih pri darovanju in po obhajilu, ampak po darovanju je stopal mašnik doli od oltarja k piscini, pri kateri si je umival roke. Tudi današnje dni se pri škofovih mašah ne vliva voda na roke iz tistih vrčkov, ki se rabijo za sv. mašo, ampak iz družega posebnega vrča.

Za umivanje rok so imeli še druge posode, tako zvane „aquamanile“. Te posode so bile podobne raznim živalim, recimo, levu, konju, krilatemu levu, golobu, orlu i. t. d. Pa tudi navadne vrče (urceoli) so imeli za to umivanje, iz katerih se je izlivala voda na roke, postavljali so uglobljen krožnik, katerega stari pisatelji tudi zovejo „aquamanile“.¹⁾

V gotski dōbi so se izpreminjale tudi te posode. Doslej so napravljali zlatarji nalašč večje ploskve, da so jih mogli lepoticiti z emajlom, s filigranom, s slonovo kostjo, z dragimi kameni ali da so mogli nanje vkovati razne podobe. Odzdaj je bilo drugače. Dajati so jim jeli arhitektonsko obliko in namestu na širokost, so šli prav po duhu gotskega sloga v visokost. Umetnost, ki je doslej s kladivom vkovala podobe, se je izgubljala bolj in bolj, kajti pri arhitektonskih gotskih členih ni bilo prostora za vkovane podobe; s takimi členi, s fialami, podporniki, podpornimi loki so bile okrašene monštrance, relikviariji i. t. d. Tudi posode so bile delane konstruktivno, največkrat mnogokotno, a vendar tako, da se je še ohranila prvotna glavna oblika. — K daljnemu razvoju teh posod je mnogo pomoglo slikarstvo sredi 14. stoletja, in sicer najprej v Italiji. Kakor so slikarji risali tkavcem v Lukii, v Florenci in Milanu podobe, načrte, ali cele dogodbe iz svetovne ali cerkvene zgodovine, prav tako so delali načrte za podobe tudi zlatarjem, po katerih so izdelavali posode; tako so nastale posode v obliki angeljev ali svetnikov; v sredi je bil kip votel, in na kaki strani je bila cevka, da se je iztakala tekočina. Sploh pa so bile posode te dōbe lepe, drage, bogato olepšane in v cerkvenih inventarih nahajamo zapisanih mnogo več kakor prejšnjo dōbo.

¹⁾ Urceolus est vas superius, unde lavandis manibus aqua infunditur. Aquamanile est vas inferius, in quod manibus infusa aqua delabitur. Lanfranc.

V Praškem inventaru od leta 1354, katerega je dal napraviti prvi nadškof Arnost v. Pardubitz, se nahaja 50 kelihov v zakladnici sv. Vida: dalje omenja, da se je dalo pet kelihov preliti, da se je napravil srebrn obrobek evangelijski knjigi. Dalje pravi: Item ampullae argenteae VIII. Item cupreae ampullae duae. Item una ampulla cum ansa longa, cuprea deaurata. Item calix magnus argenteus, cum imaginibus et ansibus duabus. Item calami argentei duo pro summendo sanguine Christi pro communicantibus. Iz tega se vidi, da se je delilo sveto obhajilo v obeh podobah dolgo v srednjem veku. Leta 1378 se nahajajo v zakladnicah razven omenjenih še drugi vrčki: Item octo ampullae non deauratae argenteae. Item quatuor ampullae argenteae deauratae, duae ad modum cannularum fusilium vulgariter dictae sczaphi, aliae autem duae sunt ad modum ampullarum.

Tudi tvarina je ostala v tej dōbi prav taka kakor v prejšnji, toda namestu živalskih podob in listovja, s katerim so lepoticili v romanski dōbi trebušne posode, so brusili rajši kristalne posode na več oglov, zlatarji pa so jim napravljali zlate in srebrne pokrove, roče in druge okove, da so bile trdnjše.

Sredi 15. stoletja se nahaja na profannih in cerkvenih posodah neka nova lepšava. Zlatarji so si pridobili proti koncu srednjega veka posebno ročnost in spretnost, da so znali napravljati s prosto roko s kladvom vzbokle olepšave „opus propulsatum“ ali „opus elevatum“. Takega dela so tudi mašni vrčki.

Razven imenovanih bogatejših posod so imeli v srednjem veku tudi priproste steklene, ilnate ali cinaste in sicer v prav enostavni obliki, zlasti za delavnike.

V tistih krajih, kjer se je zelo rabil vrček za pivo, dajali so tudi posodam za druge tekočine nalične oblike; toraj nahajamo cinaste vrčke za vodo in vino pri sv. maši prav take, kakor so oni za pivo; da so se rabili pri sv. maši, naznanjata na pokrov vrezani črki A in V (aqua, vinum).

Ravno v začetku renesance je cvetela umetnost, katera je znala izdelavati iz stekla lepe posode; iz te dōbe imamo prekrasne vrčke iz stekla v lepi obliki in prelepih barvah. Sploh pa se je povrnila renesanca h klasičnim, starorimskim oblikam, k tistim oblikam, po katerih se je jela razvijati krščanska umetnost. Posnemala je rimske amfore in vaze, a potisnila je na stran oblike, rabljene v srednjem veku. Do najnovejših časov se je veliko premalo oziralo na to, da bi se tudi te posodice ločile od drugih za navadno rabo, nahajajo se na oltarju prav take, kakor na obedni mizi za olje in jesih, kar gotovo ni dostojno.

Vse kaže, da še v začetku 16. stoletja vrčkov niso postavljali na kredenco, ampak na oltar in sicer precej v začetku maše in brez krožnika, vsaj tako kažejo slike iz te dōbe.

Določila o vrčkih.

Cerkev se poslužuje vrčkov (urceoli, ampullae, hamulae, amulae, amae) s katerimi vliva vodo in vino v kelih za sveto daritev.¹⁾ V vsaki cerkvi naj bo toliko vrčkov, kolikor jih zahteva število duhovnikov. Glede vrčkov Cerkev v glavnih rubrikah misla lit. XX veleva: A parte epistolae paretur cereus . . . ampullae vitreae vini et aquae cum pellicula et manutergio mundo in fenestella seu in parva mensa ad haec praeparata. Cerkev toraj določuje, da naj bodo ti vrčki navadno iz kristala ali iz stekla, da se skozi vidi tekočina in se ne zamenja vino z vodo, v drugih posodah se more le ločiti po vonju²⁾ in lahko se primeri, da se pri vlivanju ne gleda na črke ter tako postane nevarnost, da se tekočini zamenjata. Zlate in srebrne so dovoljene, kjer je taka navada,³⁾ paziti pa je, da so dobro

¹⁾ Ad suggerendum vinum et aquam in Eucharistiam Sanguinis Christi. Pontif. Rom. in Ordin. Acol. — Rubr. gen. Miss. tit. XX.

²⁾ Gavans. de mensuris.

³⁾ An uti liceat in missae sacrificio ampullis aureis vel argenteis? S. R. C. 28. April 1866: Tolerandum esse secundum consuetudinem.

vidno zaznamovane s črkama A in V, da se ne zamenja tekočina. Bakrene ali železne ne smejo biti zaradi rje ali zelenega volka.

Kar se tiče oblike ugajajo najbolj one, katere so spodaj nekoliko trebušne, zgoraj ožje in na vrhu nekoliko ven zavihnjene; če so pa kovinske je najpripravnejše, da so zgoraj in spodaj skoraj enako široke, da se laglje oznažijo, akoravno so tudi jako lepe, če imajo obliko steklenic.¹⁾ Steklene imajo cevko, skozi katero se vliva, zlate ali srebrne pokrove, ročaje, stalce in okove, da so trdnjše in za olepšavo.

Da se prti ne umažejo in ne zmocijo, se postavljajo vrčki na krožnik, kateri naj bo srebrn ali cinast; če je ilnat, naj je okrašen z raznobarvenimi pomenljivimi podobami²⁾ in naj ima lepo obliko. Krožnik naj bo okrogel ali nekoliko ovalen; rob je k večjemu za prst širok, na robu so lahko kaki primerni napisi: *Lavabo inter innocentes manus meas...*, na sredi nekoliko vglobljen in tako velik, da si mašnik lahko umiva prste nad njim. Ni treba, da bi imel na dnu mnogo olepšav, zlasti izboklih ne, da vrčki na njem lahko stojé.

Med sveto mašo vrčki na krožniku stojé na kredenci ali v mali linici v zidu³⁾ na epistelski strani ali na majhni mizici, katera je pogrtnena po vrhu s prtom.

Naj bodo vrčki iz katerekoli tvarine, gledati je na to, da vino in voda ne ostaja cel dan v njih, ampak da se précej po maši izprazniijo, poplaknejo in posuše. Razven tega naj se osnažijo bolj natančno vsaj vsakih 14 dni, da ostanejo vedno čisti. Kako nedostojno je posluževati se pri sveti daritvi posod, ki so tako zamazane, da bi iz njih nobeden le količkaj olikan človek ne hotel piti⁴⁾; zlasti na vrček za vino je treba gledati, da ni znotraj ves rdeč in umazan.

Lične, starejše mašne vrčke s podčašnicami imajo še v mnogih župnih cerkvah, n. pr. župna cerkev v Št. Juriju pri Kranju, podružnica v bohinjskem Bitnji hrani podčašnice; župna cerkev v Radovljici; podčašnice; župna cerkev v Begunjah ima zanimiv lavabo-krožnik; župna cerkev v Št. Juriju pri Kranju: lavabo-krožnik; Radeče pri Zid. mostu: lavabo-krožnik; na Koroški Beli se hrani krožnik iz medi. Na dnu sta reliefno vpodobljena Adam in Eva. Okoli podobe sta dva napisna traka, črke so gotške, toda tako zglajene, da napisa ni moči brati.

Zvončki.

Da se daje znamenje, kdaj se prične sveta maša in kdaj je mašnik pri najsvetejših delih svete maše, se rabijo zvončki (*cymbala, campanulae, tintinnabula, clinsae*).

Majhne zvončke so rabili že Grki in Rimljani v svojih templjih. Pri Judih je imela vrhnja obleka velikega duhovnika po božjem povelju zlate zvončke, da je ljudstvo vedelo, kdaj je vstopil veliki duhovnik v svetišče.⁵⁾ Tudi cerkev se je kmalu začela posluževati zvončkov, da je dajala z njimi znamenje, kdaj se godé pri sveti daritvi najsvetejša opravila; tolikanj potrebnejše je bilo tako znamenje tisto dôbo, ko je opravljal mašnik svete skrivnosti za pregrinjalom in ni ljudstvo moglo gledati na oltar. Nekateri menijo, da je vpeljal zvončke pri sv. maši papež Sabinian, prvi naslednik sv. Gregorija Velikega, leta 606. — Kakšni so bili prvi zvončki, ki so jih rabili pri sv. maši, ne moremo vedeti, ker se ni nobeden ohranil. V romanski in gotski dôbi so bili ti zvončki podobni velikim zvonovom; bili so mnogokrat čisto srebrni. Združevali so radi po več zvončkov skupaj,

¹⁾ Hac enim etiam forma sunt valde pulchrae, si argente hinc inde inaurato constant. Orn. eccles.

²⁾ Orn. eccles. c. 70. Gavant. de mensuris.

³⁾ Rubr. p. I. tit. 20.

⁴⁾ Gavant. de nitore. — De Herdt, Sacrae liturgiae praxis.

⁵⁾ Ut audiat sonitus (tintinnabulorum), quando ingreditur et egreditur (Aaron) sanctuarium in conspectu Domini, ut non moriatur. Exod. 28, 35.

navadno po tri, ki so bili ubrani (dreiklang); pa tudi po več so jih združevali in obešali pod kovinsko polukroglo; imenovali so take zvončke „clinsae“. Najbogatejša naprava te vrste je bila ta, da so obešali zvončke okrog kolesa (rota, circulus nolarum), ali pa sta bili celó dve kolesi, manjše kolo v večjem, in na periferiji teh koles je bilo pritrjenih mnogo zvončkov. Viselo je tako kolo na steni pri velikem oltarju in se je lahko vrtelo.

Cerkveni predpisi.

Rimski pontifikal veleva vratarjem (ostiarii), da morajo zvoniti z zvončkom: „ostiarium oportet percutere cymbalum et campanam“, in sicer pri začetku sv. maše. Med sv. mašo zvoní služabnik dvakrat, in sicer po predglasju in med povzdigovanjem: „Minister pulsat campanulam ter ad unamquamque elevationem, vel continue.“¹⁾

Zvončki za sv. mašo so trojni. Prvi visi pri zakristiji, ali če je zakristija za velikim oltarjem, na epistelski strani; ta ima vrvico, za katero pozvoni služabnik, kadar stopa mašnik k oltarju. Ta zvonec ni sicer nikjer zapovedan, vendar pa je v naših krajih povsod v navadi. — V nekaterih krajih so imeli in imajo še zdaj na steni poleg velikega oltarja obešen zvonec, s katerim se pozvanja med sv. mašo. Tu so imeli navadno obešena že omenjena kolesa z zvonci. — Tretja vrsta so navadni, ročni mašni zvončki, in samo ti so po rubrikah zapovedani²⁾, da se ž njimi pozvanja po predglasju in med povzdigovanjem. Ker pa so ti zvončki tukaj zato, da se naznanjajo glavni deli sv. maše in da se verniki izpodbujajo k pobožnosti in paznosti, je navada skoraj povsod, da se ne pozvanja samo pri onih po rubrikah zapovedanih delih, marveč tudi pri darovanju, pred povzdigovanjem in pri sv. obhajilu, v nekaterih krajih tudi pred „Pater noster“; to navado cerkev trpi zaradi priličnosti. — Nikar pa naj se ne pozvanja pri kakem oltarju: 1.) Kadar gre procesija skoz cerkev, ali kadar je absolucija pri tumbi, ali kadar je očitno izpostavljeno sv. R. Telo v 40 urni molitvi³⁾; 2.) v privatnih mašah pri stranskih oltarjih, kadar se moli oficijum v koru, da se molitev ne moti s poklekovanjem⁴⁾; 3.) v drugih enakih slučajih, da se ljudje ne motijo, jim je li poklekniti ali stati ali dalje hoditi. — Kadar se nese bolnikom sv. R. Telo, mora se vselej zvoniti z zvončkom, da se tako ljudje opominjajo, naj izkazujejo češčenje svetemu Zakramentu in naj molijo za bolnika.⁵⁾ — Tudi ti zvončki naj so čedni, snažni in svetli, torej naj se večkrat snažijo. — Ne smejo biti preveliki; mašna knjiga govori o malem zvončku (parva campanula). Ako je zvonec prevelik, gre glas preveč skozi ušesa; tudi ni lepo gledati, kako majhni ministranti z vso močjo gonijo zvon — in tako dolgo! — Pa tudi premajhna „klinse“, po več harmonično vglasičenih zvončkov, mnogokrat ne vstreza namenu — ne slišijo se po cerkvi ali sliši se, kakor bi se kdo na saneh peljal mimo cerkve. Najbolj ugajajo majhni zvončki z lepim, jasnim glasom, ki se dobro sliši po vsi cerkvi.

Ministrante je naučiti, kako naj zvonijo, sicer nastane pravi spektakel, zlasti ako je po več maš ob enem in se ministranti skušajo, kdo bo „lepše“ zvonil. — Tudi ni spodbudno, ako se „angeljčka pri oltarju“ med povzdigovanjem prepirata in trgata, kdo bo zvonil. — Vse je tiho, še orglje molče, — mašnik poklekne, povzdigne sv. hostijo, — zdaj se oglasi mili, jasni glas zvončka, kakor iz daljave. Kako vzbuja in povzdiguje

¹⁾ Rubr. Miss. gen. tit. XX.

²⁾ Miss. P. I. tit. 20. P. II. tit. 7. no. 8. et tit. 8. no. 6.

³⁾ Cfr. S. R. C. I. Mart. 1681 no. 2794 ad 9. — Et Gardel. Instr. Clem. 16.

⁴⁾ S. R. C. 5. Mart. 1667 no. 2246.

⁵⁾ Rit. Roman.

pobožnost prijazni glas zvončka v slovesni tihoti: tu dospe pobožnost do vrhunca. — Ves ta krasni učinek se izgubi, ako je zvončkanje neprimerno.

Nekateri zvončki, zlasti oni pri zakristiji, so jako stari in zanimivi že po svoji stari obliki, zlasti pa znameniti, ker visé na ličnem stanu iz kovanega železa, ki je olepšan z raznimi kovanimi ornamenti. Tudi zagoni (Glockenzug) so pleteni iz železa. Današnje dni so se jele opuščati take olepšave pri zvonu, kar pa ni prav; tudi zagoni so zdaj vezeni večinoma na štramin, primerni pač za kak salon, nikakor pa ne za cerkev.

Tudi v izhodnih cerkvah se rabijo zvonci med sveto mašo; pri Armencih se zvoni skoraj neprenehoma; dijakoni nosijo v rokah zvonce na velikih ročih.

Mašna knjiga.

Sveta cerkev je izkazovala précej v svojem začetku veliko spoštovanje svetim knjigam, kajti obsegale so besedo božjo, besede Jezusove, besede nebeškega Učenika. „Evangeljska knjiga se časti tako, kakor podoba našega Gospoda,“ določuje sinoda v Carigradu l. 869. Vse svete knjige so imeli v veliki časti, zlasti pa knjige, ki so jih rabili pri sveti daritvi, to je, mašne knjige.

Kdo je sestavil prvi mašno knjigo, se ne more povedati z gotovostjo. Toliko pa je dognano, da je bila liturgija, ki se prisoja svetemu Jakobu, spisana že 200 let po Kristusu in se je ohranila še zdaj taka, kakršna je bila. — V apostolski dōbi so imeli na oltarju navadno po štiri knjige.

a) Prva knjiga je bil antifonarij (antiphonarium); obsegal je vse, kar je pel kor in višji služabniki. Kdo je sestavil to knjigo, ni natanko znano; splošno mnenje je, da jo je spisal sv. Gregor Veliki.

b) Druga knjiga je lekcijonarij (lectionarium); obsegala je vsa berila stare in nove zaveze, ki so se brala pri sv. maši. V tretjem stoletju je bila knjiga že znana sv. Hipolitu, škofu v Porti na Italijanskem. Konec četrtega stoletja jo je pregledal in popravil sv. Hijeronim in ji dal novo obliko. Papež Damaz mu je dal za to skoraj neomejene pravice. Sprejel je v njo tudi evangelije, ki so se morali brati ob nedeljah in praznikih, pa tudi o delavnikih. Zvala se je ta knjiga Hijeronimov lekcijonar. Iz te knjige so sprejeta berila in evangeliji, ki jih imamo v današnjem misalu.

c) Tretja je evangeljska knjiga (Evangeliarium); v nji so bili evangeliji za celo leto.

d) Četrta je zakramentarij (Sacramentarium); v nji so bile vse molitve, ki jih je moral moliti mašnik sam, to je, kolekte, ofertorij, tihe molitve, prefacije, kanon i. t. d. Imenovala se je tudi knjiga skrivnosti. Prisoja se ta knjiga sv. Leonu Velikemu, l. 450., in se imenuje zategadel Leonov zakramentarij. Popravila in nekoliko izpremenila sta to knjigo papeža Gelazij in sv. Gregor Veliki. Zlasti Gregorijev zakramentarij je prišel v splošno rabo.

Zamudno in raztresljivo je bilo za duhovnika, ker je moral vedno od ene knjige do druge iskati molitev; delali so zategadelj na to, da bi se združile vse molitve v eno knjigo, — in tako so nastale nove, popolne mašne knjige (Missalia plenaria). Kdaj se je jel rabiti tak misal, se ne more popolnoma določiti, gotovo pa je, da so jih imeli že dolgo pred tridentinskim zborom. Ker pa je tridentinski zbor pregledal to knjigo in vsak oddelek popolnoma natančno določil, kakšen naj bo, se temu zboru prisoja sedanja mašna knjiga. Papež Pij IV. je pričel popravljati knjige po naročilu zbora na podlagi Gregorijevega zakramentarija, toda dela ni

dovršil. Šele Pij V. je izdal leta 1570. novo mašno knjigo in zapovedal, da jo morajo vsi rabiti, kakršna je — in ta knjiga je sedanja mašna knjiga.

Vse te knjige so imeli že prve čase v veliki časti in pisali so jih z največjo skrbjo in pridnostjo. Delali so lep pergament in pisali nanj z dobrim črnilom. Včasih so barvali pergament z vijolično barvo in pisali nanj z zlatimi ali srebrnimi črkami. Kmalu so začeli pisati začetne črke in napise z rdečo barvo; toda to jim še ni bilo zadosti, napravljali so pri začetnih črkah prelepe, z največjo natančnostjo delane slike (miniatur-bilder). V izraelskem tempelju so imeli sveto pismo pisano na zvitek (volumina); v krščanski dobi pa so pisali rajši knjige (codices). Zlagali so po več listov skupaj in jih pokladali med lepo izrezljane slonokoščene plošče, ki so jih pritrdili na močne, lesene platnice in jih olepšali z bogatimi, zlatimi ali srebrnimi okovi, z dragimi kamni in biseri. Štiri take platnice iz slonove kosti z izrezljanimi podobami Kristusa, Marije, sv. Petra in Pavla, hranijo v bamberski knjižnici (dve platnici ste gotovo iz šestega stoletja).

Tudi ovoj, v katere so pokladali knjige, so bili na zgornji strani jako umetno izdelani, ali pa so bili celó iz čistega zlata. Tako shrambo ali škatlo za evangelijske bukve ima pred očmi sveti Ambrož in razlaga pomen zlate olepšave: Tu je skrinja zaveze, okrog in okrog pokrita z zlatom; to je nauk Kristusov, nauk Modrosti Božje.¹⁾ Da je bilo takih mašnih knjig mnogo, pričajo pisatelji, zlasti Anastazij. Pobožni škofje in knezi so kar tekmovali med seboj, da bi obdarovali cerkve s takimi, kolikor mogoče lepimi knjigami. V Sofijini cerkvi v Carigradu je bilo 24 evangelijskih knjig, ki jih je daroval cesar Justinijan; vse so bile z zlatom okovane in vsaka posebej je tehtala skoraj 100 funtov. Kako dovršena je bila tisto dōbo umetnost, kako lepo in umetno so znali vezati dragocene knjige, priča nam poročilo Kasijodorovo o samostanu, ki ga je on ustanovil.²⁾

V romanski dōbi so krasili z enako ljubeznijo in enakim spoštovanjem tudi liturgične knjige. Namestu samo velikih črk (Uncial) jeli so rabiti v desetem stoletju tudi male črke. Slonokoščene platnice in zlati ali srebrni okovi se nahajajo do trinajstega stoletja. Nahajajo se tudi platnice iz pločvine, na zgornji plošči imajo okovane ali vrezane podobe, obrobļene z biseri in dragimi kamni; spodnja plošča, ker se ni videla, je pa navadno čisto gladka in brez olepšav, ali ima samo vrezane podobe.

V gotski dōbi so jeli rabiti tudi pri cerkvenih knjigah gotske črke. Še vedno so jih pisali na pergament; a pri vezavi se je gledalo bolj na priročnost in lepoto kot na bogatost. Četudi se nahajajo še zdaj prekrasne platnice, kovane v zlato in srebro, okrašene z emajlom ali preprežene z dragimi tkaninami in olepotičene z vezanimi podobami, začeli so jih vendar že to dōbo vezati tudi v pozlačeno usnje, na voglih pa so napravljali močne okove in na sredi trdne zapone (fibulae, clausurae). Tudi za dōbe, ko so začeli tiskati knjige, ohranilo se je tako vezanje. Jemali so za liturgične knjige najmočnejši papir, največkrat velinpapir, a za kanon večinoma pergament. Črke so rabili gotske. Ob koncu 16. stoletja so začele rabiti sloveče rimske in francoske tiskarne zopet okrog le latinske črke. Pri vseh cerkvenih knjigah so tiskali med črnimi črkami tudi rdeče. Vezava je bila še vedno lepa in dragocena. V 17. stoletju pa se je obracalo na slabše. Kjer ni cerkev imela skrbi za izdavo liturgičnih knjig, se ni več tolikanj gledalo na lepoto in umetno delo, ne na to, da bi se ločile te knjige od drugih za navadno rabo., ampak tiskarji in založniki so gledali le na večji dobiček. Tisk v liturgičnih knjigah se ni nič ločil

¹⁾ „Ibi est arca testamenti, undique auro tecta, id est, doctrina Christi, doctrina sapientiae Dei.“ Epist. ad felic. Migne II. P. I. pag. 890.

²⁾ Migne p. 1145.

od drugih, izpuščali so še celó rdeče črke. Jemali so zeló slab papir, vezane so bile samo v zlepljene platnice, olupšava na platnicah nima nobenega pomena več, vse je delano le s stroji, umetnostno izdelovanje se je izgubilo popolnoma.

Cerkveni predpisi.

Sveta cerkev je imela vedno veliko spoštovanje do mašnih knjig. Zato velevalo njena določila, da se pri misalu vse odstrani, kar je preveč posvetno. Žlasti pa je paziti:

a) Na platnice mašnih knjig naj se ne napravlja kaka posvetna olupšava, ampak podoba sv. križa, cerkvenega patrona ali kakega drugega svetnika.

b) Naj ima razznamek zlat ali iz svilnatih trakov, tako širok, kakor je knjiga debela; na njem je dvanajst svilnatih trakov raznih barv po praznikih; trakovi naj so tako dolgi, da sezajo kakih 7—8 cm čez knjigo. Te trakove so delali prejšno dōbo¹⁾ prav lepe, in šele tisti čas, ko so jeli bukvarji delati z mašnimi knjigami dobro kupčijo, ne meneč se za njih častitljivost, so pričeli jemati tudi za signakule prav navadne trakove. Prejšne čase so zanje imeli lepe vzorce; tkani so bili nalašč za ta namen iz svile. Tudi niso bili neposredno navezani na goranji razznamek, ampak posredno s tankimi vrvicami, da se na koncu niso tako lahko zamotale, kar se sicer lahko zgodi pri širokih trakovih. Nikdar se ne sme trpeti, da bi bili trakovi na vrhu preveč zamotani, kajti listi se radi natrgajo in knjiga se poškoduje. Na spodnjih koncih so imeli trakovi svilnate čopke, zlata ali vsaj z zlatom ovita jabolčka ali želode.

c) Misal naj je trdno vezan, platnice naj so lesene in prevlečene s tankim usnjem; zlasti listi pri kanonu ne smejo biti raztrgani. Lepši misali za praznike naj so nekoliko večji, tudi črke naj so večje; začetne črke naj so olepotičene z ornament²⁾, nanašajočimi se na vsebino molitev; platnice naj so bolj pozlačene in naj imajo zlato obrezo.

d) Pri vsaki cerkvi naj je toliko misalov, kolikor oltarjev; ena knjiga pa naj je posebno krasna za večje praznike.

e) Ker so te knjige tako svete, jih v prvih časih niso prijemali z golo roko, ampak z nekim prtičem; zato velevala cerkev, naj se zavijó v ogrinjalo (in tegumentum missalis), ki je spodaj kakih 14—15 cm daljše kakor misal. Barva ogrinjala naj se ravna po barvi dnevo³⁾. Široko naj je toliko, da se priviha na obeh straneh. Podloženo naj je to ogrinjalo s platnenim ali volnenim blagom, razven tistega dela, kateri od spredaj doli visí. Obrob⁴⁾ljeno naj bo s tkanimi ali vezenimi svilnatimi obrobki, spodaj naj ima svilnate franže. Podobno je to ogrinjalo navadnemu zavitku, v katerega devamo knjige, da se ne poškodujejo tako hitro; loči se le v tem, da se spodaj ne zaviha pod platnice, ampak da prosto doli visí.⁵⁾

f) Kadar se ne rabi, naj se hrani v kakovem vlagališču ali naj je zavít v prtih.⁶⁾

Kar se tiče misalov, jeli so jih novejši čas delati po cerkvenih željah, in res lepše, kakor so bili prejšne čase, sploh so lepše tiskani in bolj umetnostno okrašeni. Paziti je pri novih misalih, da se jemlje dober, močen papir; zlasti ročni, nebeleni papir je prijetne barve in trden. Gledati je na

¹⁾ Bock, liturg. Gewänder III. 44.

²⁾ „In forma majori et litteris majoribus artificiosisque impressum.“ Act. Mediol. Conc. IV.

³⁾ Convestitur missale ab accuratioribus proprio integumento coloris missae interventis, tum ad decorem tum ad reverentiam in eo contentorum. Gavantus append. ad Rubr. Missal.

⁴⁾ Extra usum clausa et oclusa semper manent (Ornat. eccl. c. 58), nempe in capsula, aut pannis lineis et mundis involuta. Conc. Monast. a. 1279 et Colon. a. 1281.

to, da se olepšavajo liturgične knjige z večjo pozornostjo in vsebini primerno, torej da se ločijo že po zunanjih okraskih od drugih, vsakdanjih knjig. Črke naj so dovolj velike in čiste, da mašnik lahko bere od daleč; začetne črke naj se lepo zaljšajo, pa ne s takimi ornamentami, kakor pri drugih posvetnih knjigah, ampak olepšava pri črkah naj se nanaša na vsebino molitve. — Pri vezavah imamo lepe vzglede iz 15. in 16. stoletja. Vezava naj je močna in trajna, zlasti na hrbtu morajo biti vrvice jako močne, da se ne odtrgajo platnice. Naj se ne rabi klej, ki kmalu odstopi, ampak dober pop. Pri večjih knjigah naj se napravljajo dobri zapôni, da se trdno zapirajo in da prah ne prihaja v knjigo; tudi okovi na voglih naj so močni. Ti zapôni imajo lep, vzvišen pomen (apokal. 5. 8.), torej naj bi jih imela vsaka knjiga.

Odkar se je na boljše obrnilo pri cerkveni umetnosti, je gotovo naj-lepša, najboljša, bodi z ozirom na tvarino ali tisk in olepšavo, mašna knjiga, katero je izdal z velikimi troški Henrik Reiss na Dunaju l. 1861. — Tudi mašne knjige Fr. Pustetove v Regensburgu so jako lepe; odlikujejo se po umetni olepšavi, imajo lepe slike, tisk je čist in papir trden. Z velikimi troški so kaj okusno tiskani najnovejši misali Descléejevi v Tournayji na Belgiškem. — Kar se tiče misalov, smo zdaj na boljšem, ker dobivamo lahko dostojno knjigo.

Imamo lep misal iz starejše dôbe. Župna cerkev v Kranju hrani na pergament pisan misal v veliki čveterki. Pisava je gotška. Pred kanonom ima podobo križanega Jezusa z Marijo in Janezom, ki je precěj zamazana, ker so jo poljubovali. Letnica ni ime-novana. Zanimiva je zlasti zaradi vsebine; kaže namreč obred, po katerem se je ob koncu 15. stoletja po Gorenjskem vršila sv. maša, kaže nam, da se je dežela naša tesno oklepala rimskega obreda.¹⁾ Knjiga je iz 15. stoletja.

Župna cerkev na Selih pri Kamniku hrani tiskan gotški misal; škoda, da ga polovica manjka. — Nekaterih misalov so se ohranili posamični listi. Semtertja so knjige vezali v pergamentne liste misalov.

Blazine. Mašna knjiga ne leži neposredno na oltarni menzi, ampak na blazini (cussinus, pulvinar missalis, pulvillus.²⁾ Ta blazina ne sme biti natlačena s perjem ali predivom ali z zrezano volno, ampak s celo volno ali pa z žimo. Dolga naj je 0·5 m in primerno visoka. Čveteri vogli naj so ozaljšani s čopiči, ob roboh z zlatimi ali svilnatimi obrobki, da se zakrijejo šivi. Ako je svilnata, sme biti gorenja stran bela, spodnja pa rudeča ali višnjeva, da se rabi lahko za belo, višnjevo ali rudečo barvo.³⁾ Namestu blazine, katero zahteva rimski misal, rabijo nekateri lesen pult (pulpitum, pluteum), kateri naj je lepo izrezljan ali barvan; škofovski obrednik govori celó o srebrnem pultu. Ta pult naj se pokriva s pregrinjalom, katero na vseh straneh pulta doli visi, in naj se izpreminja po barvi dneva. Ako je to pregrinjalo lepo vezeno z zlatom, s svilo, obrobljeno z zlatimi obrobki in ima na konceh zlate ali svilnate čopke, je kaj lep okrasek za oltar. Knjiga leži ves čas med mašo na blazini ali na pultu in se prenaša z njim vred od ene strani na drugo.

Že v srednjem veku so v nekaterih cerkvah evangeljski knjigi (evangelistarium) na pultu na ambonu pokladali mehko blazino (pulvinum vel pulvillum), katero je pri procesijah prenašal subdijakon.⁴⁾ Ta mehka blazina je opominjala vernike, naj pripravijo oznanilu sv. evangelija mehko srce; pomenjala pa je tudi: „suavitas et dulcedo“ sv. evangelija.

Mašno knjigo so pokladali v zgodnjem, srednjem veku skoraj gotovo neposredno na oltar; pa že Durand nam pové (l. c. IV. c. 11. n. 9.), da so pri sv. maši misal pokladali na „pulvinar molle“, kar je kmalu pozneje sploh prišlo v navado. Sv. Karol Bor., več sinod 16. in 17. veka, kakor tudi caerem. episc. (C. I. c. 12. n. 15) in glavne rubrike misala blazino

¹⁾ Zgodovinski zbornik 1888 Jos. Smrekar.

²⁾ In cornu epist. cussinus supponendus Missali. Missal. Rom.

³⁾ Ornat. eccl. c. 74. — Gavant. de mensuris.

⁴⁾ Sicard (Mitrale III. c. 4.); Inocenc III. (altar. mist. I. II. c. 41.); Durand (Ration. IV. c. 24 n. 11.)

za mašno knjigo (pulvinum, cussinus) naravnost zahtevajo. Toda že v 14. in 15. stoletju so namestu blazine rabili majhen pult (parvum pulpitem), katerega omenja in dovoljuje tudi obrednik škofovski. Tudi praški cerkveni zbor (Coll. Lac. V. 532) omenja najprej blazine, pristavlja pa: „Quodsi celebranti parvum pulpitem aptius inservire videtur, non obstat, optamus autem, ut talia pulpita polite confecta, fors panno quoque decenti ornata sint.“

Kanonske table.

V srednjeveških liturgičnih spisih, kakor tudi v „ausslegung des amptes“ od l. 1484. se še nikjer ne omenjajo kanonske table, akoravno so plenarije že rabili pri sv. maši; še le sredi 16. stoletja izvemo za te table; o njih govoré sinode v Milanu (1576), v Augustu (1585), v Pragi (1605), rubrike v misalih¹⁾ i. t. d.

Že v zgodnjem srednjem veku se je sicer tirjalo, da mora duhovnik kanon, pričenši se s: „Te igitur,“ znati na pamet; toda, ker se na najboljši spomin človek ne more vselej zanašati, zapovedalo se je pozneje, naj mašnik zaradi večje varnosti kanon, ki je najpoglavitnejši del svete maše, vselej bere. V teku srednjega veka so se sprejele darovalne molitve: *Suscipe sancte Pater, Offerimus tibi calicem, Veni sanctificator, Suscipe sancta Trinitas*, med mašne molitve, in reklo se jim je mali kanon, da so se ločile od pravega kanona, ki so ga zvali zdaj veliki kanon; še večkrat so jih imenovali tihe molitve, *orationes secretae*. Veliki in mali kanon sta se nahajala v mašni knjigi (plenariji) in več stoletij sta se brala le iz te knjige. Toda kdor ni imel posebnega strežnika, da bi mu držal knjigo, je kaj težko ta mali kanon bral iz plenarija, kajti nekatere molitve se morajo moliti „*inclinato corpore*,“ ali „*demissis*“ ali „*elevatis oculis*,“ zlasti od tiste dóbe, ko se je v glavnih rubrikah strogo predpisalo razno zadržanje telesno (*habitus corporis, elevationes oculorum, inclinationes* etc.) Zaradi zločnosti se je kmalu zdelo potrebno („*ad commoditatem celebrantis*“ S. C. R. 20. dec. 1864) napraviti še drugo knjigo ali tablo, katera se je postavljala na sredo oltarja, iz katere je celebrant mali kanon in iz velikega vsaj slovilo pri posvečevanju hostije in vina „*inclinato corpore*“ mogel moliti. Tako je nastala nova priročnejša knjiga „*Canon episcopalis*“²⁾, katero smejo rabiti le škofje in prelati. Poleg te knjige pa se je jela rabiti tabla, stoječa na sredi oltarja, na katero so kmalu poleg malega kanona in slovila pri posvečevanju pisali tudi „*Gloria*“, „*Credo*“, „*Munda cor meum*“, „*Supplices te rogamus*“ in „*Placeat tibi sancta Trinitas*“. — Ker je torej poglavitna vsebina teh tabel mali in veliki kanon, zovejo se „*kanontable*“; Karol Boromej jih imenuje „*tabella secretarum*“. Mašna knjiga in sinode 17. veka poznajo le eno, srednjo kanontablo. Pisali so te molitve na majhen list, ki so ga na to prilepili na smrekovo deščico in obrobili z okvirjem.³⁾

Za večje praznike so morali biti okvirji pozlačeni, lepo pisani in z barvami slikani, „*verguldt, das Blumenwerk und grosse Buchstaben mit Farben schön aussgestrichen und illuminirt werden*.“⁴⁾ Nahajajo se kanonske table z lepimi srebrnimi ali izrezljanimi okvirji, ki so skoraj preveč okrašeni z barvami; dobé se pa tudi okvirji s serkaom in z neokusnimi čirečarami. Navedene sinode in misal govoré le o eni kanonski tabli na sredi

¹⁾ Ad crucis pedem ponatur tabella secretarum appellata, tit. XX. de praep.

²⁾ Caerem. episc. I. 29. n. 2.

³⁾ Od tod ime: „*charta, tabella secretarum, tabella cum secretis*“.

⁴⁾ Kirchengeschmuck c. 50.

oltarja; omenjeni spis „Kirchengeschmuck“ pozna že drugo tablo z evangelijem sv. Janeza; (Gavant (1646) pa omenja celó, da imajo v nekaterih krajih že tretjo tablo, z molitvami, ki se molijo pri umivanju rok.¹⁾ Po sveti maši so morali te table spravljati pod pogrinjalo²⁾ ker so jih devali na oltar le zaradi večje složnosti mašnikov; zapovedana je bila le srednja tabla.

Po besedah v misalu se smejo postavljati kanonske table neposredno na menzo; priličnejše pa je, če se postavljajo na prag, na katerem stojé svečniki, da je na menzi več prostora in da so bližje očesa mašnikov, da lažje bere iz njih. Srednja se naslanja na stalce križev ali na podstav tabernakelnov.

Okraski kanonskih tabel naj so preprosti in primerni, tekst naj je tiskan z debelimi črkami, da mašniku res služijo.³⁾ Ker kanonske table niso zato, da bi se nanje slikale podobe, naj so olepšane samo začetne črke in naj imajo priličen obrobek; gleda naj se bolj na lep razločen tisk. Pri teh tablah ne sme biti zadnja deska orehova ali hrastova, ampak smrekova ali iz kakega drugega belega lesa, da ne očrni tako hitro ves papir. Srednja tabla mora biti malo bolj široka kot visoka.

Okvirji naj so dostojni in trajni. Navadni pozlačeni okvirji so prevsakdanji, še manj se prilegajo črni. Naj so delani tako, da se vjemajo z drugo arhitekturo oltarja, ali naj so bolj ploščnati in okrašeni s primernim listovjem i. dr. Okvirje delati iz zrcalnega stekla ali vanje vdelavati svetinje, je jako neprimerno in nedostojno.

Da dosežajo te table svoj namen popolnoma, ne smejo se vdelavati v nastavek ali v vratca tabernakeljnova; s takim vdelanjem je kratkovidnemu mašniku malo vstreženo; tudi se ne more zadostiti cerkveni zapovedi, ki tirja, da se morajo table proč jemati po maši in pa, kadar je izpostavljeno sv. Rešnje Telo.⁴⁾ Nekateri rubricisti zahtevajo, naj se to dela po vsaki sveti maši⁵⁾, to pa zaradi tega, ker mora biti tabernakelj popolnoma prost in ker se nobena stvar ne sme predenj postavljati.

Kar se tiče kanonskih tabel, se mora reči, da jih je malo dostojnih in primernih. Okvirji se ne ločijo čisto nič od onih pri svetnih podobah. Sicer imajo nekatere res mnogo in širokih olepšav, a kaj pomaga vse to? Ker jemljejo te olepšave preveč prostora, mora biti tisk tako majhen, da ga ni moči brati niti pri svetlem dnevu, kaj še le pri luči! Bistveno potrebno je, da so tiskane z velikimi, toda ne zlatimi črkami, ker se zlate črke pri luči ne vidijo; če je prav manj olepšav, da so le črke velike. Še primernejše bi bilo, ko bi jih pisali z roko na pergament in jih olepoticili z lepimi, z roko delanimi slikami. Take, s prosto roko pisane in slikane kanonske table, so se še ohranile iz renesanske dóbe.

Kredencia.

Ze v judovskih tempeljih so stale mize, na katere so se pokladala razna orodja z daritve. Tudi v katakombah so se že nahajale dolbine ali konzole v ta namen. Četudi se manj orodja rabi pri nekrvavi daritvi nove zaveze, je bila vendar potrebna mizica blizu oltarja, kamor so se pokladala mašna oblačila, svete posode ali kruh in vino za sveto daritev. Na vzhodu je bila v ta namen že v četrtem stoletju pri cerkvi zakristija, kar se razvidi iz nekaterih sinod; liturgija sv. Krizostoma pa jasno govori o mizi (prothesis), raz katere so jemali sv. posode, kelih in pateno (discus), in jih nosili pri velikem introitu na oltar. Tudi na zahodu so bile navadne take mize; omenjajo jih rimski „ordines“⁶⁾, in sv. Anastazij pripoveduje,

¹⁾ Gavant. comment. in Missal. tit. XX. p. I.

²⁾ Syn. Mediol. a. 1576.

³⁾ Prag. Conc. 1860, str. 201.

⁴⁾ S. C. R. 20. dec. 1864.

⁵⁾ „Decet ut extra missam ab altari amoveantur.“ De Herdt It. . p. 211.

⁶⁾ Archidiaconus suscipit oblatas pontificis de oblationis. Ordo rom. I.

da je Karol Veliki daroval svetemu Pavlu v Rimu „srebrno mizico, težko 55 funtov, in raznovrstne srebrne posode, ki so spadale k opravi mizice.¹⁾ V romanski in gotski dōbi je služila za kredenco mala dolbina na strani oltarnega podstava ali pa v zidu; ali pa tudi majhna mizica, okrogla ali čveterokotna, na eni sami nogi. Mizico so pokrivali z belim prtom in pokladali nanjo zlate in srebrne mašne posode. — Poznejše čase je bila ta miza zapovedana, da so nanjo pokladali stvari, ki so se rabile pri škofovskih mašah in se niso smele devati na oltar. Prepovedano pa je bilo v mnogih sinodah na podstavu oltarnem napravljati dolbine namestu kredence.

Kakor pregraja varuje oltar, da se mu ljudstvo preveč ne približa, tako varuje kredenca oltarno menzo, da se ne pomaže in onečasti. Zato zapoveduje cerkev, naj je postavljena na epistelski strani mizica (*credentia*, *abacus*), na kateri se pripravlja vse, kar je potrebno za sveto daritev.²⁾ Ta miza je iz jagnjetovega, hrastovega ali smrekovega lesa; velikost njena naj se ravna po velikosti kora. Za navadne cerkve je dosti velika: 1·17 m dolga, 98 cm široka in 98 cm visoka. Za škofijske cerkve ceremonijal zahteva 1·67 m dolgo, 83 cm široko in 1·14 m visoko mizo.³⁾ (*Ejus mensura erit regulariter palmorum octo in longitudine, in latitudine quatuor vel circa, in altitudine quinque, vel modicum ultra.*) Pri navadnih mašah zadostuje manjša mizica, pri stranskih oltarjih tudi dolbina ali okence v zidu, kamor se postavljajo vrčki; nikakor pa ni dovoljeno, da bi se napravljala dolbina v podstavu oltarnem ali konzola na koncu.

Ta mizica se pogrinja s čednim, belim prtom, da na vseh straneh visi do tal („*linteo mantili mundo super strato, usque ad terram circumcirca pendentem contegetur. Caerem. episc.*“); ob robe se lahko ozaljša z vezninami ali mrežicami. Za navadne maše zadostuje manjša mizica (*mensa multo brevior et demissior*). Pokrita je samo na vrhu s čednim prtom. Akoravno je ta mizica pokrita, naj je vendar lepša, kakor navadne mize in naj ima ličnejšo obliko. Križ ali podobe svetnikov se ne smejo nanjo postavljati³⁾; zakaj ne, je razvidno že iz namena, zaradi katerega se postavlja k oltarju.

V renesanski dōbi se nahajajo mnogokrat kamenitne kredence na eni nogi na sredi, kakoršni so bili najstarejši oltarji, kar je dosti lično in dostojno.

Sedeži v koru.

V škofijskih cerkvah je ena najvažnejših oprav škofovski sedež, katedra, po katerem se škofovske cerkve zovejo katedralne cerkve.

Pri poganih in judih (Mat. 23. 2.; Luk. 2. 46.) so potrjeni učenci učili sedé; pri Rimcih so se posluževali oblastniki tako zvane „*sella curulis*“. Gotovo je, da je tudi škof, kakor najvišji učenik in oblastnik svojih vernikov, pri bogočastnih opravilih v presbiteriju imel vzvišen sedež, s katerega je lahko pregledal vse vernike in na katerem je opravljal svojo službo (*const. ap. II. 57.*). V Jeruzalemu so hranili še v četrtem stoletju stol sv. Jakoba (Evseb. VII. 19.), v Rimu pa se hrani še zdaj sedež svetega Petra. Že v katakombah je imel škof svoj sedež v apsidi za oltarjem. Iz starih slik vidimo, da so imeli ti sedeži obliko prestola z ročaji za roke

¹⁾ Anast. in Leon. III. p. 184.

²⁾ Miss. Rom. rubr. gen. tit. XX.: *parva mensa ad haec praeparata.*

³⁾ Caerem. Lib. I. cap. 12. n. 19.

⁴⁾ Caerem. Lib. I. c. 12. n. 20.

ob straneh in precēj visoko naslonilo za hrbtom. Že v zgodnjem srednjem veku imajo škofovski prestoli baldahin, znamenje veličanstva in visokega dostojanstva škofovega, kakor so tudi vladajoči svetni knezi imeli nad svojim prestolom baldahin kot znamenje svojega veličanstva (*signum majestatis*)¹⁾. Že sv. Ciprijan rabi „*cathedra Petri*“ enoznačno s škofovskim službenim opravilom sv. Petra v Rimu, kakor so tudi kmalu začetek škofovskega opravila sv. Petra v Rimu praznovali kot „*natale Petri de cathedra*“ in se praznuje še zdaj „sv. Petra stol v Rimu“ (18. jan.) in „sv. Petra stol v Antijohiji“ (22. febr.). Dokler je škofovski stol stal pri zidu v apsidi, moral je biti postavljen visoko, da je škof lahko črez oltar videl ljudstvo in mu mogel govoriti; tedaj je bil škof, sedeč na svojem prestolu, res *ἐπισκοπος*, nadzornik svoje čede. Ko pa so zlasti od 11. stoletja naprej oltar jeli postavljati blizu zida v apsidi, prestavili so škofov stol na evangeljsko stran, kjer je še dandanes.²⁾

Ta stol je bil tudi sodni stol, na katerem je škof (na sinodah) pravo razsodil, postave razglašal, cerkvene kazni napovedoval in razvezoval. Zaradi tolike važnosti so ga kmalu kaj umetniško okraševali (n. pr. v Raveni iz šestega stoletja). Delani so večinoma iz marmorja, brona ali lesa. Zlasti v Italiji se je ohranilo še mnogo takih stolov, n. pr. v Rimu pri sv. Štefanu (rotondo), sv. Ambroziju v Milanu, dalje pri nas: v Poreču, v Trogiru, v Spletu i. t. d.

Kadar se škof ne more posluževati pri liturgiji svojega prestola, takrat rabi prenesljiv stol, takozvani *faldistorium*, ki nima naslonila za hrbtom, ima pa ročaja za roke (*brachialia*).

Sedeži za duhovnike. Na epistelski strani, nasproti škofovskemu prestolu, so stali sedeži za duhovnike, to je za tiste, ki so opravljali slovesno službo božjo ali slovesne vespere. Najstarejši sedeži te vrste so bili skoraj gotovo podobni škofovim prenesljivim stolom, le okrašeni niso bili tako. Na Italijanskem so imeli le navadne, pokrite klopi. V gotski dōbi so delali dolbine v steno na epistelski strani, v to so postavljali klopi, ki so jih pogrinjali z blazinami in preprogami, kadar so jih rabili; nad sedeži pa je bil bogat baldahin, n. pr. v Mariboru, v Celju, v Regensburgu i. t. d.

Sedeži za mašnike in služabnike morajo biti na epistelski strani (*Miss. Rom. tit. XVII. n. 6*), ne pa na evangeljski; na evangeljski strani sme biti le škofov prestol. (*Caerem. episc. l. I. c. 13.*) Zadostuje prenesljiva klop brez ročajev in naslonov, pokrita z volnenimi ali svilnatimi preprogami rdeče ali kake druge primerne barve. Navadne salonske stole prinašati v cerkev, ni primerno. *An tolerandus sit abusus, qui nimium invaluit, adhibendi in missa solemni pro celebrante loco scamni cooperti tapete sedes camerales serico damasceno ornatas et pro ministris similia scabella; vel potius reprobandum?* *S. R. C. resp.: Negative ad primam partem, affirmative ad secundam.* 17. sept. 1822. — Ni pa prepovedano, da bi stoli ne smeli imeti za hrbtom naslonil.³⁾

Pri napravljanju sedežev za celebranta in asistenco je paziti, da niso preveč podobni škofovemu prestolu ali da bi se jim celō dajali baldahini. Spredaj na licu lepo izrezljana in s primernimi preprogami pokrita klop, bi bila gotovo lep kinč presbiterija in namenu primerno. Imeti stalne sedeže z baldahinom, stoječe vrhu treh stopnjic, je predprava škofovska. Da sē kaže razloček med dostojanstvom, se postavljajo stoli za navadno rabo na eno stopnjico, za prelate na dve, za škofo na tri stopnjice.

¹⁾ Svetni, nevladajoči knezi po določilih kongregacije (9. Jul. 1633, 13. Febr. 1677) ne smejo imeti baldahina in ne smejo stati v presbiteriju. (*Caerem. episc. l. c. 13. n. 13; Mühlb. III. 741.*)

²⁾ *Sedes episcopalis e regione altaris pariete applicata ita, ut episcopus in ea sedens respiciat recta linea medium altaris partem.* (*Caerem.*)

³⁾ *Scamni utendum est omnino postergali, cooperto panno rubei vel alterius decentis coloris. Hujusmodi vero tegumentum potest esse sericum et differe debet ab altero pro laicis posito extra presbyterium.* *Gardellini, Comment. ad Clement. S. XXV.*

Da opravljajo duhovniki določene čase skupne molitve v cerkvi, recimo mrtvaške molitve, veliki teden, ali slovesne večernice, naj bodo napravljene v koru še druge stalne klopi. V farnih cerkvah ali tudi v podružnicah, kjer se pokopava, so potrebne take klopi v presbiteriju, da duhovniki v njih opravljajo molitve. Stena za hrbtom se naredi nekoliko višja in lepo okrašena z rezbarijami, prav tako tudi prednji deli.

Ker je petje pri službi božji tako staro kakor cerkev, so napravljali že prve čase pri oltarju posebne klopi za pevce. Kjer je bil presbiterij premajhen za take sedeže, so jih postavljali v spodnji kor, ki je segal globoko v srednjo ladijo in je bil pregrajen s pregrajo, kakor se nahaja še sedaj v cerkvi sv. Klementa v Rimu, ali pa so jih postavljali v prečno ladijo. Take, nasproti si postavljene sedeže so imenovali „formulae“, od 11. stoletja semkaj tudi „stalla“. Iz romanske dóbe se je takih klopi rešilo malo, toliko zanimivejši pa so ohranjeni in toliko večjo vrednost imajo za zgodovino umetnosti. Med temi so jako zanimivi sedeži v škofijski cerkvi v Poreču, skoraj gotovo iz druge polovice 13. stoletja. Posameznih sedežev je pet, zgoraj imajo skupno steno, naslonila za roke so izrezljana. V obče so taki sedeži pregrajeni drug od drugega in imajo nizka naslonila za roke. V 14. in 15. stoletju so jeli delati velike klopi z visokim naslonilom, ozaljšanim s silno umetno izrezljanimi in duhovito sestavljenimi podobami; vrlo zložni so za sedeti in za klečati. Sedež se dá dvigniti kot zaklopnica in ima spodaj neko konsolo kot naslonilo za sedeti (*miseri cordiae*). Klečavnik je širok, prav taka je tudi deska, da se lahko pokladajo nanjo knjige.

Kadar se delajo take klopi, je paziti, da niso preveč preproste, ozirati se je na lepše zglede prejšnjih časov, ko so napravljali v koru kaj lepe in zložne stole. Vselej je gledati na to, da so zadosti zložni za sedeti in za klečati in da se ločijo od drugih klopi v ladiji po boljšem lesu, lepši in ličnejši izdelavi; kaj lepo se podá v koru, če so okrašene te klopi z lepimi in umetnimi rezbami. Tembolj naj se gleda na lepo delo, ker ni primerno cerkvenemu duhu, da bi se pogrinjale te klopi s preprogami, kajti škofovski obrednik o tem čisto nič ne omenja, četudi opisuje vsa pregrinjala za vse sedeže prav natanko; vrhutega je odgovorila kongregacija l. 1834. 6. sept.: „In choro stabili non licere“ (scil. chorum adhibere paratum vulgo di damasco). Klopi v koru naj so delane tako lepo, da takih pogrinjaj še treba ni; napravljajo naj se iz trdnega lesa in okrasé tako, da bi se smelo reči: delo je več vredno, kakor vse drugo. (Gardellini pravi: Sunt enim chori fixi semper ex pretiosa materia, eleganter elaborati, et nonnulli tales sunt, ut de his dici possit, materiám ab opere superiori.)

Ako so v prezbiteriju taki stalni sedeži, naj so edino le za duhovnike; cerkveniku bi se sme dovoliti, ker ima vedno kaj opraviti pri oltarju; tudi cerkveni ključarji bi se jih smeli posluževati, zlasti, če v cerkvi nimajo svojih sedežev. Nikdar pa naj se ne dovoli ženskam, tudi redovnicam ne, zavzemati te sedeže.

Mnogokrat, n. pr. pri opravih pred izpostavljenim sv. R. Telesom, se rabi prenesljiv klečavnik; klopica, na kateri se kleči, in deska, na katero se naslanjajo roke, ima lahko zeleno ali vijolično pogrinjalo („*panno viridi seu violaceo pro qualitate temporum*“; caer. ep. I. 12. n. 8.), katera sme za škofo in duhovnike „*vi consuetudinis*“ biti rdeča (de jure le za kardinale).

Ta klečavnik, ki se rabi v prezbiteriju, naj bo složen in skrbno delan. Namenjen je le za eno osebo, torej ni daljši kakor 90 *cm* in ne krajši kakor 75 *cm*. Druge mere naj se ravna po cerkvenih klopih. Tudi za to naj bo oskrbljeno, da se nanj lahko trdno postavi kak svečnik. — Blazine naj se ne pokladajo na klopico, na kateri se kleči. — Stranice se lahko primerno olepšajo; vzorcev za vse sloge imamo na izbiranje, kajti nekda so tudi take klečavnike delali jako krasno.

Sakrarij.

V vsaki cerkvi, kjer se delé sv. zakramenti in se opravlja daritev svete maše, mora biti neki posebno določen prostor s posebno pripravo, kamor se vliva voda, ki je bila nekako posvečena, ker je prišla v dotiko s posvečenimi stvarmi, n. pr. v kateri se je pralo cerkveno, blagoslovljeno perilo ali so se umivale posvečene posode, kamor se deva že rabljena krstna voda, pepel sežganih, nerabljenih cerkvenih oblačil ali sicer posvečenih stvari, n. pr. bombaža, s katerim se je brisalo sv. olje, posvečena sol, ki ni več za rabo i. t. d. Ta prostor se zove sakrarij ali svetišče. V cerkvenih določenih in rubrikah se mnogokrat omenja sakrarij, n. pr. voda naj se zlije v sakrarij; ali to ali ono naj se sežge in pepel naj se vrže v sakrarij. Dalje vелеva „ornatus ecclesiae“: Zapovemo, da naj se napravi v vsaki cerkvi, v kateri se delé sveti zakramenti ali se bere sveta maša, sakrarij, kjer ga še ni.

V dobro vrejenih cerkvah imajo po dva sakrarija; dva namreč zahteva rimski obrednik; govoreč o tvarini sv. krsta pravi: in ecclesiae vel potius baptiserii sacrarium effundatur (scil. aqua baptism.) En sakrarij je v zakristiji, ali pri velikem oltarju, ali na kakem drugem ne preveč očitnem kraju, kamor se tako lahko ne vidi iz cerkve.¹⁾ Drugi pa je pri krstnem kamnu. V tega se vliva rabljena krstna voda in druga blagoslovljena voda, blagoslovljen pepel in pepel sežganih blagosloavljenih prtov. V drugi sakrarij pa se vliva voda, v kateri so se prale cerkvene posode, prti in se umivale roke.

Prve čase so si umivali mašniki roke pri sv. daritvi v sakrariju, in sicer po darovanju in po sv. obhajilu; sakrariji so bili torej napravljeni pri oltarju. V romanski dōbi se to mnogokrat omenja, n. pr.: „Locus in sacrario (sacristia) aut juxta altare sit praeparatum, unde effundi possit, quando sacra vasa abluuntur; et ibi vas nitidum cum aqua dependeat, ibique sacerdos lavat manus post communionem.“

Durand razlaga simbolično, zakaj naj je sakrarij pri oltarju: blizu oltarja, ki pomenja Kristusa, je umivalnik, to je, usmiljenje Kristusovo, v katerem si umivajo roke, kar pomenja, da smo oprani umazanosti grehov pri svetem krstu in pri svetih pokorih, katera zakramenta znači umivanje.

Tudi iz gotske in renesanske dōbe se je še ohranilo nekaj takih sakrarijev pri oltarju. V steni poleg oltarja je dolbina, podobna oknu; v nji je umivalnik, akvamanil; spodaj je okrogel ali večkoten kotel; delani so bolj ali manj arhitektonsko. Tudi taki so bili sakrariji, da so jih lahko rabili namestu kredence.

Napravlja se sakrarij na tri načine. Daje se mu lahko oblika krstnega kamna (piscina), samo da mora manjši biti; sredi dna je za jajce debela luknja, ki pelje skozi deblo in stalce v tla; pod njim je še ena večja votlina, da požira lahko več vode.²⁾ — Druga oblika je ta, da se napravi v zakristiji kakih 83 cm od tal oknu podobno čveterokotno dolbino; pod njo se napravi širok, venkaj moleč, lepo delan kotel iz kamna. Na sredi ima cevko, izpeljano skozi zid v zemljo, po kateri se odteka voda v tla. Če je pa cerkev tako revna, da ji ni mogoče napravljati sakrarijev na omenjena načina, se naredi lahko še priprostejši. Izkoplje se v zemljo jama 62 do 94 cm globoka in 47 cm široka; ob straneh se obzida, na dnu pa se pusti rahla zemlja, v katero se voda odteka. Na vrh se deva kamen, na okroglo obdelan, ki ima na dnu za pest široko vdolbljeno luknjo,

¹⁾ In loco a conspectu populi remotiori. Ornat. eccles.

²⁾ Ornat. eccl. c. 61.

skozi katero se odteka voda v spodnjo votlino. En sakrarij naj se napravi pri krstnem kamnu, drugi za velikim oltarjem ali, kar je še bolj priročno, v zakristiji. Naj je delan sakrarij kakorkoli si bo, imeti mora lesen ali kameniten pokrov, ki se mora dobro zaklepiti s ključavnico, ključ pa mora imeti hranjen cerkveni predstojnik. Ako je sakrarij samo jama v zemljo, zadostuje kamen, ki ima na sredi železen obroč, da se lahko prizdiguje; če je pa podoben krstnemu kamnu ali kotlu, se mu more dati ličen pokrov, podoben piramidi (quasi pyramidis instar emineat. Orn. eccl.)

Prav bi bilo, da bi se tudi na sakrarije obračala večja pozornost, da bi bili bolj odlikovani ali vsaj čedni. Nekateri so tako zanemarjeni, da se človek veliko soboto boji noter seči; polni bombaža, prediva i. t. d., četudi se te stvari ne smejo cele devati v sakrarij, ampak sežgati se morajo in le pepel se strese noter. Nekateri so brez ključavnice, in po sakrariju pri krstnem kamnu se hodi z nogami. Pri zidanju novih cerkvâ se je treba ozirati na sakrarij, kje in kako se bo delal.

Zakristija.

Zakristija je v liturgičnem in estetičnem oziru v tesni zvezi s cerkvijo; zato je gledati že pri osnovnem načrtu na to, da je postavljena in vravnana tako, da res zadostuje liturgičnim zahtevam. V majhnih, najstarejših cerkvah ni bilo tega prostora, katerega sedaj imenujemo zakristijo. Pri starih bazilikah so imeli poleg bazilike še posebne stavbe za to službo, v manjših cerkvah so hranili mašno obleko skoraj gotovo v kakih omarah za oltarjem, kakor se nahaja še zdaj semtertje taka navada v malih kapelah. Ko so zidali stolpe poleg kora, je bilo pritličje njegovo, kakor še današnje dni večkrat, odmenjeno za to, da se je v njem napravljal duhovnik za sveto daritev. Pri večjih cerkvah je bilo zidano na severni strani med korom in prečno ladijo dvostropno poslopje za zakristijo. V gotških cerkvah se nahaja v ta namen majhna kapela. — Pri sedanjih zakristijah se premalo gleda na to, da bi bile zidane bolj v soglasju z drugo stavbo. Na Italijanskem se nahajajo kaj velike zakristije, podobne kapelam, prizidane na vzhodni strani cerkve.¹⁾

Navadno se zahteva, naj se zida zakristija na severni strani, toda okoliščine so take na nekaterih krajih, da bi ta lega ne bila nič kaj pripravna. Kjer bi vtegnila prevelika vlažnost škodovati cerkveni opravi in zlasti oblačilu, spravljenem v zakristiji, bi bilo gotovo bolje postavljati jo na južno stran, četudi bi se nekoliko kazila simetrija, kajti nikjer ni zapovedano, da bi morala biti cerkev na obeh straneh popolnoma enaka; namen zakristiji pa je velevažen, vsled česar ga moramo posebno vpoštevati; se vé, da mora biti osnovana tako, da je v lepem soglasju z drugo stavbino. — Ker se v zakristiji hranijo cerkvene posode in oblačila, je prav, da ima nadstropje, na katerem naj se hranijo dražja, redkeje rabljena oblačila v primernih shrambah; za druga navadna pa mora biti spodaj dosti prostora.

Pri vsaki zakristiji se mora zahtevati to troje: prostor, zračnost in svetloba. Zakristija ni nikdar preprostorna; kako pripravno je, če je razdeljena v dva dela, eden večji za duhovnike, drugi manjši za služab-

¹⁾ Posebna so imena, katera Nemci rabijo v srednjem veku za zakristijo; pravijo jim: Almerei (armarium, ker so bile v nji omare), Gerkammer (gerven = zubereiten, pripravljati), Zither (iz flav. besede citarne = Archiv).

nike. V takem prostoru, kjer ni ministrantov in drugih služabnikov, je res vse mirno, da duhovnik pred sveto mašo in po nji lahko zbran opravlja svoje molitve. V obče se mora velikost zakristije ravnati po potrebi cerkve in gledati je na to, je li cerkev škofijska, samostanska ali podružnica.

Da se pri zidanju zakristije ali že pri načrtu cerkve preskrbi potreben prostor, je treba dobro pomisliti, kaj vse mora biti v dobro urejeni in primerno opravljeni zakristiji.

1. Zakristija za duhovnike naj je nekako podobna kapeli. Na koncu mora biti oltar ali vsaj kaka podoba nad mizo, kjer se mašnik napravlja in slači.¹⁾ Če je prostor premajhen, naj nadomestuje to mizo navadna omara, v katero se spravlja mašna obleka; toda mora biti pokrita, kakor oltar, s prtom ali vsaj z zelenim pregrinjalom; pri večjih cerkvah naj je olepšana spredaj z antependijem.

Prva oprava v zakristiji je torej miza ali omara, pri kateri se napravlja in slači mašnik. Ta miza mora biti tako široka, da se lahko razprostira na nji mašna obleka, in tako dolga, da se lahko napravljaajo vsi domači gospodje ob enem in imajo pred seboj tudi lahko cerkvene posode. Če v kaki cerkvi berejo svete maše tudi drugi duhovniki, mora na mizi biti knjiga, v katero vpisujejo svoja imena. Še nekatere druge knjige morajo biti na nji, recimo: ritual, evangelijska in epistelska knjiga v domačem jeziku, oznanilna knjiga i. dr.²⁾

2. V zakristiji se potrebuje več omar različne velikosti, da se v njih hranijo oblačila, posode, cerkveno perilo, albe, knjige, sveče, pregrinjala, preproge i. t. d. Večje omare morajo biti lepo razpostavljene, da so okrasek zakristije; na to je gledati že pri načrtu za zakristijo, da se zanje naredi dovolj prostora pri zidu. Omaram naj se daje lepa zunanja oblika, naj so okrašene z rezbarijami, če je le mogoče; zlasti pa je gledati, da so predali v njih napravljeni tako, da se vanje lahko spravlja obleka. Omare naj so tako globoke in široke, da se kazule spravljaajo vanje nepreganjene, da samo sprednji in zadnji del drug na drugem ležita, da je torej preganjen samo na rami. Napravi se v njih mnogo nizkih predalov, ki se lahko venkaj potegujejo, kajti po več kazul naj se ne poklada drugo na drugo, ampak k večjemu po dve ali po tri; ako so lepo vezene, naj ležé vedno posamič, da se preveč ne zmečkajo. Včasih so svetovali, naj se kazule obešajo, pa skušnja uči, da je bolj jih pokladati. Gavantus pravi: *Casulae recondantur ductilibus capsis, quae in armaria inseruntur (de nitore etc.). Ornatus eccl. pa svetuje, naj se obešajo, ker se lažje obvarujejo molov, ostajajo suhe, ne dobivajo gub i. t. d. (... ut ornamenta suspensa, non deposita et jacentia ibidem asservari possint. Hac etenim ratione a tineis, humore, graveolentia, corruptione, rugis ac plicis rectius, tutius, diutius et commodius custodiuntur. (Ornat. eccl. c. 58.)*

Če kazule ležé posamič, se ni treba bati, da bi se poškodovale; se vé, če se jih preveč naklada druge na druge, tedaj se morajo poškodovati. Uredijo naj se po lepoti in po barvi; na vsakem predelku je listek, naznanjajoč, kakšne kazule so v njem.³⁾

Kadar se spravlja mašna obleka ali perilo, se mora paziti, da je prav suho in lepo zravnano; deva naj se med nje suhe rože, lavendel ali kaj enakega, da ohranijo lep duh, zlasti, da jih ne jedó mōli. Kadar se zrači zakristija, naj se predali venkaj potegujejo, da se tudi znotraj pre-

¹⁾ In capite sacristiae sit altare, vel saltem eminens aliqua imago supra mensam oblongam, in quo loco sacerdos se sacris vestibus induat et exuat. Ornat. eccl. — Sacerdos omnibus paramentis indutus... facta reverentia cruci vel imagini illi, quae in sacristia est... Miss. tit. II. n. 1.

²⁾ Ornat. eccl. et Instructio pastor. Eystet. p. 114.

³⁾ Gavantus l. c. de nitore.

zračijo. Vrh tega naj se cerkveno perilo obeša na solnce, pa ne, kadar preveč pripeka, da se prav dobro presuši; najbolje je prijazno spomladansko ali jesensko solnce. „Vestes . . . lento soli, qualis fere in Vere et Autumno esse solet, exponantur, aliisque mediis et remediis pernicioza ecclesiastici supellectili humiditas propulsetur.“ Ornat. eccles. c. 56. Z raznimi barvami okrašene kazule ali pluvijale bi ne kazalo obešati na solnce, da barve ne obledé.

3. Poleg teh večjih predalov se potrebuje še mnogo omaric in manjših predalčkov za kelihe, za humerale, korporale, purifikatorije, snažne posebej in umazane zopet posebej, za albe, za prte, za oblačila ministrantov, za umazano perilo; dalje za druge stvari, recimo, za sveče, svetilnice, svečnike, zvončke, utrinjalce, za omela i. t. d., kajti vsaka stvar mora imeti svoj odločen prostor. Kolikor več je torej takih predalčkov in omaric, toliko lažje se ohrani vse v najlepšem redu. Za mašne vrčke morajo biti zopet posebni prostori s tako pripravo, da se lahko narobe postavljajo ali obešajo, da se čisto odtečejo. Taka omara se v manjših zakristijah lahko rabi namestu oltarja¹⁾ samo pogrne naj se z belim prtom ali vsaj z višnjevimi pogrinjalom.

4. Na eni strani te omare naj je tabla, na kateri so molitve pred sv. mašo in po sv. maši. Ta tabla mora biti čedna in v lepem okviru; na drugi strani omare naj je tabla, na kateri so napisane ustanovljene svete maše.

5. Pred podobo križa ali pred tablo za pripravo je klečalnik, na katerem duhovnik opravlja kleče molitve pred mašo in po maši. Ta klečalnik in sploh vsi, kateri se rabijo v cerkvi pred oltarjem ali pri javnih pobožnostih, naj je lepo delan, ne samo skupaj zbit iz desák ali ves polomljen. Za rabo v cerkvi pa niso primerni navadni klečalniki z moderno vezanimi blazinami. — Tudi brez spovednice bo težko kaka zakristija, zlasti če ni druge kapele za gluhe ali sicer slabotne.

6. V vsaki zakristiji mora biti posoda z vodo za umivanje rok; notri naj se vliva vsak dan čista voda (lavacrum . . . aqua pura et recenti quotidie repletum. Instr. past. Eystett. p. 114.). Ta umivalnik je lahko podoben piscini v cerkvi; dolbina je napravljena v steno iz lepega marmorja ali družega trdnega kamena; spodaj je kotel tudi kamenit in tako napravljen, da voda ne zastaja v njem in se ne pari, temveč se précej odteka skozi luknjo v zemljo. Če je umivalnik bakren ali cinast, ali če voda teče na kak kovinski kotliček, da se ne odteka précej, naj se voda vsak dan izliva na pokopališče, posoda pa naj se osnaži in očedi, da je vedno čista (. . . aqua in coemeterium projecta eluatur et mundum reponatur. Ornat. eccles. c. 57.). Lep umivalnik iz marmorja izklesan in v steno vdelan, je lep okrasek za zakristijo; v večjih renesanskih, zlasti samostanskih cerkvah, so nekateri delani prav okusno in umetno, posebno v italijanskih cerkvah, kjer so nekateri prav lepi, s pomenljivimi podobami in s primernimi napisi okrašeni, n. pr.: Lavamini, mundi estote. — Pri ti priliki omenjamo, da rubrike zahtevajo, naj si mašnik pred sveto mašo umiva roke „lavat manus“ (Rub. P. II. t. 1. n. 1.), to je, vse roke, ne samo palcev in kazalcev, kakor pri lavabo med sv. mašo. Spodobi se, čeprav rubrike ne zahtevajo, da si umijeta roke tudi dijakon in subdiakon, predno strežeta pri oltarju. Dalje zapoveduje ritual, naj se umivajo roke pred svetim obhajilom in po obhajilu, pred krstom in po krstu; spodobi se tudi, da se umivajo roke, predno se prijema ciborij ali monštranca, v kateri je sv. R. Telo; nekdam je bilo navadno pred sv. mašo izmivati si tudi usta, katera navada se je ohranila v nekaterih krajih še zdaj. (Rub. Miss. P. III. tit. 9. no. 3.)

¹⁾ Ornat. eccles. cap. 56.

Pa ne samo za duhovnike je potreben umivalnik, marveč tudi za služabnike. Kolikokrat imajo ti opraviti s takimi deli, pri katerih si umažejo roke, recimo, če snažijo svetilnico ali popravljajo luč v nji, prenašajo semtertja table, vence, hodijo v zvonik, prijemajo oprasene stvari, pripravljajo oglje za ogenj i. t. d., takoj potem pa imajo opraviti z mašnim perilom ali z lepo vezenim svilnatim velumom ali z mašnimi plašči — kakšno naredé vso to lepo opravo, če jo prijemljejo z umazanimi rokami! Naj se jim naroča prav resno, da si umivajo roke, predno prijemljejo kakovo mašno oblačilo. Izkušnja kaže, da prav cerkveniki pokvarijo mnogo najlepših mašnih oblačil, ker premalo gledajo na snažnost svojih rôk.

Poleg umivalnika naj visí brisalka za duhovnika, lepa, dolga, široka, na lepo delanem škrcu, da se na njem lahko presuče.

7. Razven omenjenih stvari morajo biti v zakristiji pušice za male hostije, namenjene za obhajilo ljudstva, in večje za sv. maše. Te pušice so lesene, navadno iz zelenike (pušpan), ker ne prejema vlažnosti. Pušica za večje hostije naj ima s svilo ali s platnom obvito svinčeno ploščo, katera se poklada na hostije, da se ne vijó. Tudi ti pušci sta lahko lepo izrezljani.

8. V zakristijah, v katerih se morajo cerkveniki muditi včasih celo dopoldne, se bo težko izhajalo brez peči. Že pri zidanju zakristije se mora ozir jemati na to, kam se bo postavila, da ne bo kazila lepega reda in ne bo delala napotja. Tudi za oglje mora biti odločen prostor, in za vse pri prižiganju potrebno orodje. Ornatus eccles. velevala: „Ecclesiae in sacristia tripedes, patella, forcipes et folles necessaria habeant, ut inde carbonēs vivi, quando opus est ad altare, in thuribulo sine mora adferri possent.“

9. Noben duhovnik naj ne pristopa k oltarju z umazanimi čevlji, torej morajo v zakristiji biti pripravljene krtače, da se lahko osnaži, kadar je potrebno; za ministrante naj so pripravljeni čevlji, katere obuvajo, predno gredó streč k oltarju; kajti nedostojno je, če pri oltarju štoraklajo okrog z blatnimi in težkimi čevlji ali cokljami.

Gavantus velevala (l. c. de mensuris): Nullus sacerdos ad missam faciendam accedat foedis calceis aut crepidis; ideo semper habendae essent in sacristia crepidae, ad hunc finem“ (idem et bene quoad ministrantes pueros observaretur).

Še druga krtača je potrebna, da si osnaži navadno obleko, predno se oblači v mašno. „... scopula ... ad vestimenta communia mundanda, antequam sacram induant.“ Zlasti pri podružnicah je vse to potrebno, da se osnaži duhovnik, predno se napravi v mašno obleko.

10. Razven omenjenih stvari mora biti pripravljeno v vsaki zakristiji nekoliko prediva ali bombaža, krožniki za darovanje, direktorij i. t. d.; se vé, da mora vsaka stvar imeti svoj prostor. Na steni mora biti deska s kaveljni, da se obeša kadilnica, železo za kotliček pri kadilnici; dalje: za kape, klobuke, suknje i. t. d., duhovnika, cerkvenika ali ministrantov i. t. d.

11. V vsaki zakristiji mora biti tabla, na kateri je napisano ime farnega patrona (za ptujce) in diecezanskega škofa, kakor tudi druga tabla, na kateri so orationes imperatae. Jako prijeten vtis naredi na ptujega duhovnika, ako so tudi te table okusno okrašene. (Kaj okusno tiskane se dobijo pri Kühlen, Gladbach.)

Ako si ogledamo vso zakristijsko opravo, spoznali bomo takoj, da je potrebnih več omar, katere naj so razpostavljene vse v lepem redu. Te omare zahtevajo večje, širše stene; torej je že pri črtežu gledati na to, da se osnuje zakristija primerno svojemu namenu.

12. Potrebuje pa se za razne priložnosti v cerkvenem letu še marsikaj drugega, recimo, tumba, božji grob, baldahin, bandera, križ za procesije, jaslice i. t. d., kar mora tudi spravljeno biti. Za vse to v zakristiji, če je

še tako prostorna, ne bo prostora; v župnišče ali v kaplanijo nositi spravljat vse te stvari je jako neprilичno. Morajo se torej preskrbeti pri cerkvi posebni prostori za shrambo teh stvari. Najboljše bi bilo prirediti prostor nad zakristijo. Ako bi se pa zakristija nikakor ne mogla vzdigniti, se morajo preskrbeti drugi prostori, morebiti bi se dali prirediti pod zakristijo, če lega to dopušta.

Zračnost. Razven prostornosti se mora zahtevati v vsaki zakristiji tudi zračnost. Ta pa je odvisna od oken, koliko jih je, kako so delana in kako so velika. Okna se morajo odpirati mnogokrat, da se prostori dobro prezračijo; skoraj neobhodno je torej potrebno, da so nastavljena okna tako, da se lahko dela preprih; kjer ni prepriha, ni dobrega zraka. Vedno se slišijo pritožbe, da je zakristija tako vlažna. Kako bi ne bila? Ako se pogleda noter, vidi se précej, da so okna zastavljena z omarami, so prav majhna ali tako napravljena, da se leto in dan ne morejo odpreti. Ni pa zadosti, jih odpirati le semtertja kdaj, marveč pogostoma in dolgo mora biti odprto vse, zlasti pri suhem vremenu, če kdo hoče dobro osušiti vlažno zakristijo.

V vsaki, tudi manj ugodno zidani zakristiji je treba paziti, da so razpostavljene omare kolikor mogoče rabljivo in priročno, da je vsaka stvar vedno na svojem mestu, da se manjkrat rabljene stvari ločijo od večkrat rabljenih, da je vsa oprava svitla, čista, čedna, da so stene in tla vedno snažna; zlasti na tla je paziti, da so snažna; zaradi tega je najbolje, da je tlak kameniten, najnepripravnejši je tlak iz opeke. Kako grdo se obrobi in omaže spodaj alba, ako se mora plaziti po smetnem, s pepelom ali ogljem ali z oljem umazanem tlaku. V nobeni zakristiji se ne sme pogrešati prostornost, zračnost in snažnost.

Ker se dandanes tolikokrat sliši o raznih tatvinah, si mora cerkev oskrbeti varno železno omaro, v katero spravlja dragocenejšje cerkvene stvari. Taka omara bi se v zakristiji postavila v zid, in sicer bi se tako močno vzdala, da je ni mogoče zlahka venkaj vzeti. Notranjščina bi se zavarovala zoper vlažnost na navaden način.

Primerno zidana zakristija se dá ozaljšati, da je veselje videti jo, kadar se noter stopi; s spoštovanjem se napolni srce do kraja, kjer se napravlja mašnik za najsvetejšjo daritev. Lepe omare, čedni predalniki, lepe table, vse to jako povzdiguje častitljivost tega kraja, pa tudi zadoštuje estetičnim zahtevam.

Tudi primerni napisi se lahko napravlajo; n. pr. pod križem: „Per hunc accessum habemus ad Patrem.“ Ephes. 2. — Na desnici: „In cunctis operibus tuis praecllens esto.“ Eccles. 33. — Na levici: „Maledictus, qui facit opus Dei negligenter.“ Jerem. 4, 8. — Spodaj: „Omnia honeste et secundum ordinem fiant.“ I. Cor. 14. — Pri umivalniku: „Mundamini, qui fertis vasa Domini.“ Isai. 52. — Nad omaro za kelihe: „Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini.“ I. Cor. 11. — Na sredi: „Locus iste sanctus est, in quo orat sacerdos.“ — Svet je kraj, kjer se pripravlja mašnik za presveto daritev, zato se spodobi v zakristiji, kakor v cerkvi, velika tihota.

Če je zakristija za oltarjem, se pristopa k oltarju na evangelijski strani, vrne se na epistolski. — Si sacristia stat post altare, ab eadem egrediendum est a parte evangelii et egrediendum ad illam a parte epistole. — 3029. — Semtertja so se že nekateri izpodtikali na tem, da se v stolnici ljubljanski krščuje v zakristiji, toda S. C. R. pravi: In sacristia cathedralis baptismi sacramentum solemniter administrari nequit; nisi adsit rationabilis causa ab Episcopo approbata. — 3104.

Ako je pri zakristiji kropivnik, se more mašnik poškopiti, gredoč k oltarju. — Ad sacristiae januam accipere potest sacerdos aquam benedictam eaque si signare pergens ad celebrandum — si commodè fieri potest; sin minus abstineat. — 2514.

Pregraja in sveta miza.

V judovskem tempeljnu je bila pregraja okrog oltarja, in sicer v Herodovem tempeljnu iz najlepšega kamena, vatel visoka. Že v katakombah so ločili oltar od drugega prostora s pregrajo. Zgodovinar Evzebij poroča, da je ogradel Pavlin, škof Tirski, oltar z leseno ograjo, delano tako lepo, da se mora imenovati čudovito lepo delo. Pregraje omenja mnogo cerkvenih zborov in cerkvenih pisateljev. O svetem Ambrožu vemo, da je izgnal cesarja Teodozija pred pregrajo. Papež Adrijan je dal narediti pred oltarjem sv. Petra pregrajo iz čistega zlata, težko 56 funtov. Zvali so to pregrajo cancelli, septa, pectoralia, (ker je segala do prsi).

Namen pregraje je očividni. Opominjala je vernike na svetost kraja, kjer se daruje presveta daritev, varovala je ta kraj oskrunjenja. V prezbiterij prihajati za pregrajo ni bilo dovoljeno vsakemu. Lavdicejska sinoda (343—381) prepoveduje to posebno ženskam. Tudi moškim je bil vstop omejen. Neko povelje cesarja Teodozija in Valentinijana določuje, da naj moški vstopajo k „najsветеjšemu oltarju“ le toliko, da oddajajo svoje darove, zapusté naj pa précej pregrajo. Neki kanon Trulanske sinode pravi: Nobenemu neduhovniku ni dovoljeno stopati za pregrajo, le cesarju je to dovoljeno, kadar donaša darove svojemu Stvarniku.

Tudi na zahodu ta postava ni bila kaj milejša; tudi tu je bilo prepovedano ženskam vstopati za pregrajo, ampak oddajati so morale svoje darove pred njo. Sinoda v Eichstaettu (1453) ostro graja, da gledajo verniki obojega spola mašniku v obraz pri sveti daritvi, in določuje, da morajo ostati vsaj za dva čevlja za mašnikom. Sinoda v Cambrayju (1550) je naložila duhovniku kazen 20 pariških cekinov, ko bi dovolil stati kaki ženski med sveto daritvijo preblizu oltarja. V provincijalnem zboru Kolin-skem (1860) določujejo škofje: „Mandamus et statuimus, ut deinceps tam viri laici, quam feminae ab ingressu chori omnino et strictissime arceantur.“ „Prohibemus, ne in posterum nova subsellia vel scamna gentilitia laicis in choro cuiuscumque ecclesiae concedantur, quippe quae in navi collocandae sunt.“ — Kadar je izpostavljeno sv. R. Telo, je še posebno prepovedano lajikom vstopati v prezbiterij. Instruct. Clement. veleva (§ 27.): Izrečno je prepovedano vsem lajikom (izvzete so osebe kraljeve rodovine¹⁾), bodisi pod katerokoli pretvezo, vstopati za pregrajo oltarja, na katerem je izpostavljeno sv. R. Telo, da bi ondi molili, kajti na tem prostoru smejo biti le duhovniki, opravljajoči sveto službo. — To povelje se mora izpolnjevati ne samo v cerkvah, kjer se redno obhaja 40 urna molitev, temveč v vseh drugih, v katerih se z apostolskim dovoljenjem izpostavlja sveto R. Telo, četudi le za kratek čas.

V vsaki cerkvi naj ima torej veliki oltar pregrajo. Ako je ločen ves gorenji kor s pregrajo od ladije, ni potrebno, da bi bil pregrajen še oltar. Pregraja varuje oltar, da se ne oskrunja; opominja pa tudi vernike, da je to grozen kraj, nova gora Sinaj, h kateri smejo pristopati le od Boga izvoljeni duhovniki. Ker pa je vsak oltar tako svet, naj obdaja pregraja ne samo veliki oltar, temveč tudi stranske, če je le mogoče. Praški cerkveni zbor zahteva, naj so pregrajeni tudi stranski oltarji, da se tudi tu ljudje ne prerivajo preblizu oltarja med službo božjo. Paziti je, da pregraja ni preblizu oltarja; med spodnjo stopnjico in med njo mora biti prostora 1½ do 2½ m, pri stranskih okoli 1 m.²⁾

¹⁾ In sicer zato, ker te osebe „ut sacrae reputantur“, kakor pristavlja Gardellini.

²⁾ Instr. past. Eystet; Conc. Prag. 1860.

Pregraje so bile lesene ali iz dragega marmorja ali kovinske, pa lepo okrašene. Iz romanske in gotske dōbe so se še ohranile nekatere. Najstarejše in najlepše so bile v Ahnu iz 9. stoletja. V renesanski dōbi so delali prelepe, tehnično dovršene pregraje iz kovanega železa.

Angelska miza. V srednjem veku so obhajali navadno tako, kakor še zdaj obhajajo brate lajike. Pokleknili so namreč obhajanci na spodnjo stopnjico in z obema rokama držali prt, katerega sta držala napetega dva strežnika, klečeča vsak na eni strani oltarja. Ali podajal se je vsakemu obhajancu mali prtič (palla), ki ga je držal pod brado in ga potem podal svojemu sosеду. Pri večjih slovesnostih je držal duhovnik obhajancem pateno pod brado. Pa tudi pregraja se je rabila kmalu za angelsko mizo. V romanski dōbi so napravljali majhne, lesene ali kamenitne galerije. Tudi gotika rabi rada vitke, majhne stebriče, zgoraj spojene s trolistom ali drugo krogoviče. Današnje dni se rabijo navadno take male galerije; pa tudi iz kovanega železa se dajo narediti prav lepe angelske mize. Zlasti za one majhne cerkve, ki imajo nizek in ozek prezbitერი, bi bile železne pregraje pripravne, kajti lesene ali kamenitne so pretežke in premasivne. Odprtine pri pregraji ne smejo biti prevelike („*canibus ingressus nullus sit*“, *Acta Mediol.*); vratca naj so zaprta, kadar ni božje službe, da nihče noter ne more. Kjer se pri pregraji obhaja, ne sme biti previsoka; popolnoma zadostuje, ako je visoka 75 do 80 *cm*.

Pri pregraji oltarja se je nekdanj spovedovalo in obhajalo, pri pregraji se je bral evangelij in se je oznanovala božja beseda. V teku časa se je za spovedovanje odločil drug prostor v cerkvi, spovednica, in za oznanovanje božje besede se je priredila prižnica. Ostalo pa je pri pregraji obhajanje in še dandanes služi torej dvojnemu namenu; pregraja je ob enem tudi sv. miza, pri kateri se zavživa nebeška jed. To pa ni še pravo, da se bolj kaže značaj pregraje, kakor angelske mize, bolje bi bilo, da bi se oblika mize bolj izražala, kajti brez dvoma je sveta miza važnejša kakor pregraja in ima mnogo lepši pomen, kajti tu se nasitujejo verniki z angelskim kruhom. Prav bi bilo, ko bi se delala podobno prednjemu delu oltarne mize in bi se tudi enako lepšavala s podobami, ki se nanašajo na to nebeško jed, recimo: Jezus in učenca v Emavsu, zadnja večerja, mana, velikonočno jagnje i. dr.

S tem smo opisali važnejšo opravo prezbitერიja in oltarja. Ločen je prezbitერიj od druge ladije s pregrajo, pa tudi še bolj s slavolokom. Slavolok je bil primerno okrašen že v bazilikah, in sicer nahajamo že prve čase na njem podobo Kristusovo kot Odrešenika ali v podobi jagnjeta; v srednjeveških cerkvah je visel izpod slavoloka na verigah velik lesen križ, ali pa je bil na slavoloku tram, na katerem je stal križ in poleg njega Marija in Janez. Pozneje, zlasti za časa cerkvene reformacije, odpravili so te križe, le na malo krajih so se še ohranili. Liturgičen pomen tega križa označuje Müller v svojem „*ornatus ecclesiae*“, rekoč: „Med duhovniki in med ljudstvom naj se postavi podoba križanega Jezusa, obrnjena proti ljudstvu, da se tudi preprostim živo stavi pred oči dobrot odrešenja in da se precej pri vstopu v cerkev vidi, kdo je tu gospodar, s kom imamo obravnavati in govoriti.“ Prav tako velela *instruct. Fabr.*: „*Sub ipso autem capellae majoris fornicato arcu in omni ecclesia, praesertim parochiali, crucis et Christi Domini in ea affixi imago, ligno aliove genere pie decoreque expressa proponatur, apteque collocetur.*“

II. Oprava v cerkveni ladiji.

Prižnica.

Ena najvažnejših oprav cerkvenih v ladiji je prižnica, s katere se oznanjuje ljudstvu beseda božja. Prižnica ima svojo zgodovino. Prve čase, ko se krščanstvo ni smelo pokazati v javnosti, je bil pripraven vsak kraj za oznanjevanje besede božje. Naš Zveličar je sejal seme besede božje na planem ali v hišah, na gorah ali na jezeru, na suhi zemlji ali v čolnu.

V jako pomenljivi zvezi sta sveta daritev in pridiga sv. evangelija, katera je bila skozi ves srednji vek med sv. mašo po evangeliju ali po „Credo“. Ta zveza pridige z daritvijo kazala se je v tem, da se je pridigovalo skozi mnogo stoletij pri oltarju, in sicer s škofove katedre ali z ambona pri pregraji.

Ne samo zaradi lažje razumljivosti, marveč z ozirom na zgled nebeškega Učenika (Mat. 13, 2.; 15, 29.; Mark. 3, 32.; 4, 1.) se je pridigovalo od najstarejše dōbe na vzvišenem kraju; in sicer pridigovali so škofje sedé.

V najstarejših krščanskih cerkvah, v bazilikah, odločili so kmalu za oznanjevanje besede božje poseben kraj, delali so posebno pripravo, posebno naslonilo, pri katerem se je pridigovalo ljudstvu. Prezbitenij je bil ločen od ladije s pregrajo; na to pregrajo so postavljali neko naslonilo ali polico za knjigo, in ker je bilo to naslonilo (ambon) na pregraji, ki se je zvala „cancelli“, se je tudi to naslonilo imenovalo „kancelj“; ker tu pridigar oznanjuje besedo božjo, imenujemo to pripravo tudi prižnica. Tukaj je bral diakon sv. evangelij; v večjih cerkvah so pridigovali na tem naslonilu tudi škofje, v manjših pa so na svojem prestolu vernim oznanjevali besedo božjo. Kadar so bili škofje ali mašniki zadržani, so diakoni brali homilije kakega cerkvenega očeta, toda ne pri oltarju, ampak na ambonu, ki je bil v spodnjem koru. Ta prostor je bil primernejši, ker je bil nekoliko vzvišen in bližje ljudi; poslušavci so torej lažje razumeli govornika; iz tega kraja so v večjih cerkvah tudi škofje, n. pr.: sv. Krizostom, sv. Avguštín, sv. Krizolog i. dr. oznanjevali besedo božjo. V Milanu pridiguje pridigar še dandanes na ambonu na severni strani kora; obdaja ga ves kapitelj, kakor je bila navada v starodavnih časih, recimo, za dōbe sv. Ambroža.

Ambon je bil v najstarejših cerkvah na severni strani. Ta lega ima lep simboličen pomen. Na severu vlada tema, ki pomenja neverstvo, poganstvo. Zato je bral diakon sv. evangelij, obrnjen proti severu, kajti beseda sv. evangelija naj bi pregnala temó poganstva in nevednosti. — V večjih cerkvah sta bila po dva ambona ali celó po trije; na prvem večjem in lepšem (ambo evangeliu) se je bral sv. evangelij; na drugem, ki je bil nižji in ne tako lep (ambo epistolae), je pa bral subdiakon epistolo in se je pridigalo. Zdi se, da so v 9. stoletju jeli napravljati po dva. Ambon, iz katerega se je pridigalo, je bil postavljen sredi spodnjega kora in je bil okrogel, vsaj na tlorisu št.-galskega samostana se kaže taka oblika.

Da se glas ni preveč izgubljal, so napravljali nad pridigarjem streho, ravno ali kupolasto ali piramidalno. Naslonilo na ambonu so olepotičili po ploskvah z raznoterimi podobami, kakor tudi slopove ali stebre, na katerih so stali amboni, kajti vsi amboni so stali na močnem podstavu.

Ker so bili amboni postavljeni na pregraji, so napravljali v romanski in gotski dōbi plastično in arhitektonsko bogate „letnarje“, ki so kor ločili od ladije. Take letnarje z dvema ambonama na koncih ali z enim na sredi nahajamo še do 16. stoletja. Zunaj letnarja, toda prav zraven, so amboni pri sv. Marku v Benetkah, v Torcelli, v Pisi.

Posebnih prižnic bolj sredi cerkve, kakor je zdaj šega, pred 13. stoletjem ni bilo v cerkvi ali prav redkokdaj; pač pa so bile zuna j cerkve (extra ecclesias) za križarske in misijonske pridigarje.

V gotski dōbi so jeli delati prelepe, občudovanja vredne prižnice. Niso jih pa delali več pri pregrajah, ampak postavljali so jih bolj sredi cerkve med ljudstvo, naslanjali so jih na kak slop, dajali jim mnogokotno obliko in piramidalno streho. Zlasti tisto dōbo, ko so nastopili mnogi novi redovi, recimo, dominikani in minoriti, prišle so bolj in bolj v navado samostojne prižnice. Ker se je v cerkvah zbiralo mnogo poslušavcev, postavljati so jih morali bolj sredi cerkve, da se je pridigar lažje razumel; da se je njegov glas bolj na široko razlegal, delali so jim široke strehe. Najlepše prižnice se nahajajo iz poznejše gotške dōbe.¹⁾

V renesanski dōbi so prižnice širokejše in delane jako praktično; olepšane so bogato s podobami in alegoričnimi okraski. V poznejši renesanski dōbi so pa oblike prižnic jako neokusne, olepšave na njih zelo neprikladne ali vsaj neprilичno na nje prislonjene. Podstava nimajo, kakor prejšnje, da bi stale na njem; k večjemu imajo kako konsolo ali iz zida venkaj moleč kamen, na katerem sloné, da se vidijo na steno prilepljene, kakor lastovičje gnezdo.

Najstarejši amboni se nahajajo v Italiji; prvi izmed vseh je ambon v škofijski cerkvi v Raveni iz šestega stoletja. Okrašen je z reliefnimi podobami in sicer z živalmi, med njimi n. pr.: jagnje, pav, jelen, golob, riba. Lepi amboni iz starih bazilik so v Ankonii pri sv. Lovrencu v Rimu, v Pistoji. Iz 12. in iz začetka 13. stoletja se nahajajo v Italiji kaj lepe prižnice, n. pr.: v Ravelli, v Milanu, v Pisi, v Sijeni in Pistoji. — Najlepši ambon na severu je v škofijski cerkvi v Ahnu, darilo cesarja Henrika II. Jedro je leseno, preoblečeno je s pozlačenim bakrom in ima reliefe iz slonove kosti, olepšane z emajliranimi podobami in z dragimi kameni. — V Sofijini cerkvi v Carigradu je bila nad ambonom precéj visoka kupola; streha je bila iz čistega zlata in na nji je stal prav tak, 100 funtov težek križ. — Na Avstrijskem so se ohranile lepe prižnice v Bolzanu (Hans Lutz 1514), v Rišnavi na Češkem, iz belega marmorja, pri sv. Štefanu na Dunaju (Hans Buchsbaum 1430), v Tinski cerkvi v Pragi. Lepa romanska prižnica je v Spletu, dalje v Trogiru, v Gradu i. t. d.

Cerkvena določila o prižnici. Prižnica je kraj, s katerega se oznanjuje beseda božja, se razrušuje kraljestvo hudobnega duha, vtrjuje se pa kraljestvo božje, kraljestvo resnice in ljubezni. — O napravi prižnice veljajo sledeča cerkvena določila:

1. V vsaki, vsaj farni cerkvi, naj je prižnica; oblika naj ji je dostojna, olepšana naj je prikladno. (In quavis ecclesia sit suggestus, forma decenti in congruo ornamento exstructus. Instr. supell.)

2. Ker se beseda božja oznanjuje med sv. mašo, naj ni predaleč od oltarja, da pridigar lažje prihaja na njo, pa tudi ne preblizo; postavljena naj je tako, da pridigar ne obrača hrbta oltarju. — Nimamo splošnega določila, da bi prižnica morala biti.

3. Pražki cerkveni zbor zahteva, naj se postavlja na evangeljsko stran; prav to vелеva kongregacija za obrede: Pulpitum in ecclesiis erigendum et collocandum est a cornu evangelii. (S. R. C. 20. febr. 1862.) Instr. supellect. pa pravi: Regulariter locandus sit ex latere evangelii — nisi ecclesiae structura aliter postulet. V škofijskih cerkvah naj se napravlja, ako krajne razmere dopuščajo, na epistelski strani, da škof, na prestolu sedeč, pridigarja vidi in sliši.

¹⁾ Ker so pridigarji v znamenju svoje oblasti (in signum auctoritatis) tudi sedeli, imenovali so te prižnice v srednjem veku: Predigtstuhl ali kratko: stuhl (brediger uf dem stuhl).

4. Delana naj bo iz lesa, če ni mogoče napravljati je iz dražje tvarine. Oblika naj je v soglasju s slogom cerkvenim. (Conc. Prag. 1860.)

5. Razven prižnice naj so pripravljeni za razna cerkvena opravila tudi pulti (pulpita, legilia, lectoralia). Na italijanskih ambonih in na nemških letnarjih se nahajajo pulti, na katere se poklada knjiga. Te pulte nosi navadno ôrel z razprostrtimi perutmi, simbol sv. Janeza evangelista. Taki pulti z ôrli (aquilae) so delani tudi samostojni, ker se gotove čase cerkvenega leta rabijo pri liturgičnih opravilih; vlti so iz kovine ali pa izrezljani iz lesa.¹⁾

6. Večje praznike se pult in prižnica pregrinjata z lepim pregrinjalom, po barvi dneva. (Caerem. episc.: Pulpitum, ubi sermo haberi solet, consentaneum est, pennis sericis ejusdem coloris, cujus sunt cetera paramenta, exornari.) Veliki četrtek in veliki petek morajo biti brez pregrinjala tisti pulti, na katerih se beró profecije; pult pa, na katerem se bere evangelij med umivanjem nog, in na katerem se pôje „Exsultet“ veliko soboto, pregrnjen je s svilnatim ali z zlatom vezanim pregrinjalom. (Caerem. episc. I. II.)

Že za dôbe Durandove so pregrinjali pult ali ves ambon („aquila ipsa seu locus, in quo legitur“) s pletenim ali svilnatim pregrinjalom (ad significandam mollitiem christianorum), pult za epistel pa je bil nepogrnjen (ad significandam duritiem cordium Judaeorum. Epistel = stari zakon.)

Pri napravljanju novih prižnic je paziti, da se ne delajo prav samovoljno in neokusno, marveč gledati je na to, da so postavljene v soglasju s cerkvijo in drugo opravo, in da so delane lepo konstruktivno. Kolikor je mogoče, naj je koncipirana cerkev in vsa oprava njena v enem duhu. Če že prav ne dela oprave pravi umetnik, vendar je paziti, da si oprave niso neokusno v nasprotju med seboj, marveč, da so vse osnovane v enem duhu. Neokusno in estetičnemu čutstvu zoprno je, ako prižnica ne sloni na podstavu, ampak je le prilepljena na steno, kakor lastovičje gnezdo. Mnogo lepši je lep podstav, steber ali slop, na njem pa primerno okrašena stena prižnice. Nič na svetu nima močnejše in nepremakljivejše podlage, kakor beseda Kristusova, katera se oznanjuje na prižnici. Pri prižnici ni gledati samo na to, da je delana pravilno in konstruktivno, marveč še bolj je paziti, da so plasti in podstav primerno olepšane. Pri mnogih novih prižnicah ni čisto nobene podobe ali kakega simboličnega okraska, da bi se brez skrbi lahko prestavila v kako kalvinsko cerkev. Pri boljših prižnicah so plasti vselej olepšane s simboličnimi podobami. Te podobe ne delajo prižnice samo lepše, temveč naznanjajo tudi njen pomen. Srednjeveška umetnost je vtisnila sploh vsakemu cerkvenemu orodju cerkven značaj že s tem, da ga je olepšavala s simboličnimi podobami kaj umetno in pomenljivo. Tudi današnje dni bi se lahko delalo tako, da bi se dajal orodju cerkven, verski pomen. Zlasti na ploskvah prižnice se lahko napravljajo na zlatem dnu primerne slike, reliefne podobe ali kipi; za kipe so že potrebne globokejše dolbine, da preveč venkaj ne stojé. Ni lepo, če so kipi samo prilepljeni ali pribiti na ploskve. — Tudi dostojna pregrinjala krasé in odlikujejo ta sveti prostor. — Štirji evangelisti ali njihovi simboli ali cerkveni učenci bi bili lepo okrasje za ploskve: spodaj na podstavu lev ali kaka druga zverina, ki se zvija in beži pred lučjo besede božje, lepo naznanja moč te besede črez hudobne duhove. — Nekateré nove prižnice so premalo prostorne, imajo zgoraj preozko desko, da ni mogoče cele roke pokladati nanjo, večina tudi nima podstava.

¹⁾ Legitur etiam de more evangelium super aquilam, juxta illud Ps. 17. Et volavit super pennas ventorum, et aquila ipsa seu locus, in quo legitur, in diebus festis aliquo panno lineo vel serico cooperitur. (Durand. Ration. C. 4. c. 20.)

Ni shodno, ako je prižnica tako okrašena, da zamamljuje oči, misli, fantazijo poslušavcev, zlasti mladine. Ako je n. pr. stanica ozka in visi ob zidu, kakor lastavičje gnezdo, vzbuja v fantaziji gledavca, zlasti mladine, bojazen, da se ne bi ono gnezdo odlepilo od zida in s pridigarjem vkup padlo na tla. Ali če je streha nad prižnico visoka in vsa zastavljena s kipi angelov in svetnikov raznega kretanja: otroci, mestu na pridigarja, gledajo le to ogromno napravo, boječ se, da bi se vse vkup ne zavalilo na pridigarja.

V majhnih cerkvah ali kapelah, kjer je za vernike premalo prostora, je prižnica odveč. Čemu ondi prižnica, kjer je moči vsem brez napora govoriti od samega oltarja?

Glavni vzrok, da so prižnice postavljali na stran, je ta, da pridigar svoje besede bolje sliši in lažje pridiga. Najmanjša daljava, iz katere se sliši odmev, znaša 10 m; v $\frac{1}{16}$ sekunde se valovi zvoka v taki daljavi še razločno odbivajo. Iz tega se vidi, da v cerkvi, kjer od oltarja do vrat ni 10 m, prižnica ni potrebna. Prižnice so napravljali le zato, da se pridigar lažje umeva. Ta praktičen namen ima streha, ki se dela 2—2,20 m nad prižnico. Ta streha naj seza za kakih 30 cm črez prižnico samo; na sredi je primerna olepšava, n. pr.: golobček, simbol sv. Duha, in vsaj spodnja plošča pri strehi naj je iz kovine ali kamena, ker se od trde, gladke ploskve glas bolje odbija. Pri manjših cerkvah je taka streha nepotrebna. Na vrhu naj se postavlja križ. Splošno se more reči, da se srednje močni glas še dobro razume pred pridigarjem kakih 27 m, 21 m na vsako stran in 6 m za hrbtom. Po tem se lahko vé, kam naj se postavi prižnica. Naj se ne postavlja previsoko, da se glas preveč ne izgubi, ne prenizko, da ni na poti. Gornja, dobro oglašena plošča naj je široka 20—25 cm, da se knjiga lahko poklada nanjo. Notranji prostor naj ima 80—110 cm².

Krstni kamen.

Med sedmerimi zakramenti sta posebno dva, s katerima se je cerkvena umetnost mnogo bavila že od nekdaj, namreč, zakrament svetega Rešnjega Telesa in zakrament sv. krsta. Oltarje in krstne kamne je izdelovala umetnost lepo že prve čase, v teku stoletij pa so se zelo izpreminjale zunanje oblike teh tvorov. Kakor oltar, ima tudi krstni kamen svojo zgodovino.

Kar se tiče podelitve sv. krsta, nam je razločevati dve dōbi; krščevali so namreč s potapljanjem (per immersionem), ali drugo dōbo z obli-vanjem (per aspersionem). Temu krščevanju so morale biti primerne posode. S potapljanjem so krščevali še pozno v srednjem veku. Poglejmo, kje se je izvrševalo to opravilo in kakšne priprave so imeli zanj.

V apostolski dōbi so krščevali v rekah, najprej v Jordanu, na tistem kraju, kjer je bil krščen Jezus. Stal je ondi v vodi lesen križ in bregovi so imeli lepe marmornate oboje. Toda že v katakombah so jeli napravljati posebne prostore za delitev sv. krsta. Cemeterij sv. Poncijana ima posebno krstno kapelo, to je podolgast prostor, v katerem se je prihajalo po stopnjicah v záloko, napolnjeno z vodo, ki je pritekala iz živega studenca. Na steni za to záloko je bil slikan križ, iz katerega so rastle cvetlice, na stropu pa krst Jezusov. V katakombe sv. Kalista so dobivali vodo po posebnih vodovodih. V cerkvi sv. Priske v Rimu, zidane v hiši Akvilovi in Priscilini, je studenec, v katerem je krščeval sv. Peter.

Ko je prenehalo preganjanje kristjanov, smeli so zidati bazilike. Zdaj so postavljali poleg škofijskih cerkvâ, ker so skozi nekaj stoletij redoma krščevali le škofje, tudi krstne kapele, „baptisteria“; Grki so jih zvali „fotisteria“, kraj razsvetljenja, ker so imenovali sv. krst razsvetljenje. Potrebne so bile posebne kapele, ker je bilo včasih mnogo krščencev tisto dōbo, ko so krščevali le o Veliki noči in o Binkošti, izvzemši silo. Morali so biti ti prostori razdeljeni v več delov; ker so bili krščenci

ločeni po spolu, morali so imeti tudi posebne prostore, kjer so se slačili in napravljali.

1. Od 5. stoletja so krščevali polagoma že otroke in ne samo veliko in binkoštno soboto, ampak tudi druge čase; škofje so torej morali dovoliti, da so zidali krstne cerkve tudi zunaj škofijskih cerkvâ in celó po deželi. (Conc. Rom. 826. c. 8.) Pri teh cerkvah so krščevali duhovniki okrog bivaajoče ljudi, in so postale cerkve matere za vernike, ki so bili v njih prerojeni.¹⁾ Polagoma so dobile vse farne cerkve krstni kamen.

Za otroke je bila záloka s stopnjicami nepotrebna, namestu njih so napravljali kamenitne kotle.

Te krstne kapele so bile zeló podobne zálokam za kopanje v toplicah. Okrogle so bile, pokrite s kupolo, na sredi pa je bil kotel za vodo. Ne čudimo se, da so bile toplice zgled za krščanske krstne kapele, vsaj so imenovali tudi sv. krst kopel, „kopel prerojenja“. — V takih kapelah so torej krščevali, da se služba božja v cerkvah ni motila.

Najlepši in najčastitljivejši je krstilnik pri sv. Janezu v Lateranu v Rimu, posvečen sv. Janezu Krstniku. Jagnje je tu iz čistega zlata; sedem srebrnih jelenov, iz katerih je tekla živa voda v kotel, je iz zelenega bazalta; obložen je bil kotel zunaj in znotraj z dragocenimi ploščami. Poleg jagnjeta stojita srebrna kipa Kristusa in sv. Janeza Krstnika v človeški velikosti; na sredi je velika zlata svetilnica, in zlata, z dragimi kameni posejana kadičnica. Srednja záloka je okrogla, okrog nje je v kolobaru osem stebrov; osnovni načrt pa je osmerokot.

Tudi v drugih krstnikih so bile krstilnice (piscinae) marmornate, porfirne, basaltne i. dr.; oblika je bila okrogla ali mnogokotna, največkrat osmerokotna, redkejši je bila oblika križa. Prihajalo se je navadno v to krstilnico po stopnjicah. Okrašene so bile s podobami, n. pr.: Kristusa, Janeza Krstnika, svetih apostolov, ali s simboličnimi podobami, n. pr.: z jeleni, z ribami, z golobi i. t. d.

Tudi na severu so bili taki krstilniki pri škofijskih katedralah. Akoravno se noben ni ohranil, vendar je gotovo, da so bili v mestih: Moguncija, Worms, Spira, Strasburg, Avgsburg, Rezzo i. dr. — Dalje se nahajajo taki krstilniki še v Spletu, Trogiru, Zari, Briksenu, Benetkah i. t. d.

2. Razun imenovanih krstnih kapelic je imela Cerkev že v najstarejših časih še neko drugo pripravo za krščevanje, različno od današnjih, namreč velike zidane kotle, podobne oklepom okrog vodnjakov, do katerih se je prišlo po stopnjicah. Ti kotli so bili tako globoki, da so lahko tudi odrasčene potapljali v njih. Taki so se nahajali v Ogleju, Raveni (8½ čevljev v premeru), Poreču, Čitanovi, Veroni, Cividalu i. dr. Ko so nehali krščeovati odrasčene, tudi tako globoki kotli niso bili več potrebni. Zadostovale so torej pozneje manjše záloke, v katerih se je pa vendar še lahko krščevalo s potapljanjem. Te priprave so imele obliko kadi (ali visoke bane) in izdelane večinoma samo iz enega kamena.

V muzeju Correr v Benetkah se hrani taka posoda, ki je izdolbljena iz marmorja, globoka 76 cm in ima v premeru 146 cm; na zunanjih ploskvah je olepšana s stebriči in križi. Jako zanimiv je napis na gornjem robu: „Hec fons nempe somit infirmos, ut reddat illuminatos; hic expiant scelera sua, quod de primo sumpserunt parente; ut efficiantur christicole salubriter confitendo trinum perenne. Hoc Joannes presbyter sub tempore Wissensclavo duci opus bene composuit devote — in honore videlicet Johannis baptisti ut intercedat pro eo clientoloque suo.“ Pisava in delo kaže na čas pred l. 1000. Wissensclav pa menijo, da je Visaslav, ki je bil župan Zahulnije pri Raguzi pred 10. stoletjem.²⁾

3. Tudi obliko kadi so popustili kmalu pri napravljanju posod za krstno vodo in dajali so jim plitvejšo podobo medenice, sloneče na stebričih ali na kipih. Starejše posode te vrste so še precéj velike, a novejše so manjše. Najzanimivejša taka posoda je v Solnogradu; sloni

¹⁾ V srednjem veku so se cerkve s krstnim kamenom zvale plebes, ker je ljudstvo, okrog njih bivaajoče, tu prejelo sv. krst; dotični duhovnik, ki je krščeval, imenoval se je plebanus, ki je bil višji memo onih duhovnikov, kateri niso imeli krstnega kamena, zato je plebanus pomenjalo toliko, kakor decanus; odkar pa imajo farne cerkve krstni kamen, se župnik zove plebanus.

²⁾ Mittheil. der k. k. Central-Commission II. Bd. str. 287.

namreč na štirih levih. Medenica je vlita iz kovine, na okoli so vzbokle podobe 16 solnograških škofov, med njimi sv. Rupert, sv. Virgil, sv. Maksimilijan, sv. Valentin.

Takih posod se nahaja še nekaj, kakor med drugimi v Veroni, in sicer v veličastni romarski cerkvi sv. Zenona. V premeru ima ta kotel 8 čevljev, globok je 3 čevlje; torej dovolj velik, da se more v njem krstiti s potapljanjem. Zunanje ploskve so olepšane s slepimi arkadami, s slikami in podobami, ki predstavljajo Kristusa, apostole ali sveto-pisemske dogodke. Eden najvažnejših je v Litihu, vlit l. 1112. Kamen, ki sloni na 12 bikih, je okrog olepšan z reliefnimi podobami iz življenja sv. Janeza Krstnika.

4. S časom se je prenehalo krščevati s potapljanjem, ker je ta način krščevanja napravljal zlasti pri otrocih mnogo sitnosti. Na mrzlem severu so morali pred krščevanjem vodo v kotlu pogreti, za kar so morali imeti posebno pripravo. Krstni kotel pri sv. Sebaldu v Nirnbergu je tako delan, da se more pod njim kuriti in v njem voda greti. Neka sinoda na Cipru l. 1260. daje navadi, krščevati s toplo vodo, simboličen pomen, in zapoveduje celó, da se mora krščevati s toplo vodo, ne z mrzlo. „In aqua frigida baptizare non oportet sed in calida, manifestante nempe calida gratiae baptismatis fervorem.¹⁾ S časom pa je krščevanje s potapljanjem popolnoma nehalo in splošno je prišlo v navado krščevanje z oblivanjem. To je zopet izpremenilo posode za krstno vodo. Potrebovalo se je zdaj manj vode in zato so postale posode še manjše in nastali so krstni kameni, podobni čaši ali kelihu. Ta manjša posoda tudi ni potrebovala tako močnega stala. Nepotrebno je bilo več stebrov ali kipov, ampak zadostovala je ena sama noga. In krstni kamen je postal tako podoben kotlu za blagoslovljeno vodo, samo da je bil še manjši in tanjši.

Takih krstnih kamenov je mnogo še iz romanske in gotske dóbe. Na Avstrijskem so med drugimi najzanimivejši: v Brezjah na Koroškem, Mitterbergu na Predarlskem; v Neusohlu je prelep kotel, vlit iz brona, v Marijini cerkvi v Krakovu, pri Gospej Sveti, na Blaku, v Vinici, v Luterbergu i. t. d. Eden najlepših krstnih kotlov iz gotske dóbe je kamenit krstni kamen pri sv. Štefanu na Dunaju. Drugi iz te dóbe so okrašeni večinoma z mrežovino, pa tudi s podobami.

V renesanski dóbi so ohranili v obče obliko prejšnje dóbe, samo, da je bilo delo izvršeno po renesanskih pravilih; rabili so zlasti marmor, četudi so jih semtertje vlivali.

5. Krstne kamene so pokrivali že od starih časov s pokrovom in jih zaklepali. V prvi dóbi, ko so krščevali le o Veliki noči in o Binkošti, ni bilo treba kotla z vodo pokrivati; kajti krstno vodo so izpustili, da je odtekla, in kotel so lepo očedili. Ko se je pa pozneje krščevalo skozi celo leto in so bile posode manjše, so morali hraniti krstno vodo celo leto in zato tudi krstne kamene pokrivati. Napravljali so močne, lepe pokrove, ki so imeli ravno, piramidalno ali kupolasto obliko. V gotski dóbi so bili nekateri silno visoki, nalični stolpu, okrašeni z vsemi lepotami gotskega sloga.

Ker so se pa v srednjem veku ravnali strogo po cerkvenem duhu in niso zato nikjer drugod krščevali, kakor na krstnem kamenu, so morali imeti posebno pripravo, s katero so visok in težek pokrov lahko prizdigovali in ga zopet spuščali na kamen. Napravili so zategadel nad pokrovom žerjava, ki so ga prikladno umetno olepšali. Od tega žerjava je visela veriga do pokrova; in tako so pokrov lahko prizdigovali in kamen zopet pokrivali. Akoravno se nam zdi to nekako nepriročno, se je vendar ta naprava ohranila dolgo.

Toda srednji vek ni bil zadovoljen, da je le krstni kamen in njegov pokrov umetniško lepo izdelal in olepšal, ampak še drugače je hotel izkazovati svetemu zakramentu svoje spoštovanje. Postavili so v nekaterih

¹⁾ Binterim I. 109.

krajih okrog krstnega kamena stebre, na katere so razpeli lep baldahin, pod katerim je stal krstni kamen, kakor oltarji prejšnjih časov. Stebre so zvezali z lepo pregrajo; na ta način je nastala lepa kapelica, v katero so stopili pri krstu mašnik, služabnik in botri. To je bilo lepo, primerno in je dobro nadomestovalo stare krstne kapele. Toda to ni prišlo sploh v navado, le v nekaterih krajih so delali take krstne kapele, n. pr.: v Noceri, Citanovi, Civaldu, Milanu, Paviji.

6. Sedanji krstni kameni so največkrat kameniti in pokriti z visoko, okroglo omaro; ta omara ima vratica, skozi katera se privzdigne pokrov nad kotlom, da se pride do krstne vode. V gornjih prostorih omare se hrani vse, kar se potrebuje pri krščevanju. Tako so pričeli izdelovati krstne kamene v 17. stoletju.

Zunanja oblika takih krstnih kamenov ni neprijetna za oko, če je le vse dostojno in slogu primerno delano, kar se pa le redkokje najde. Tak krstni kamen se dobro vidi v cerkvi, je dosti odličen in dobro zapira krstno vodo. Toda pri vsem tem ima le dvojno neprilичnost. Prvič je nemogoče na takem krstnem kamenu krščevati, in vendar najprilичnejši kraj za krščevanje ne more biti drug, kakor krstni kamen. — Drugič se v omari nad krstnim kamenom hranijo druge, za sv. krst potrebne reči, recimo: krožnik, sol, bombaž, brisalke, beli prtīč, korok, štola in sveto olje. Krstni kamen pa bi ne smel biti samo podnožje omari, v kateri se hranijo omenjene reči. Sveta cerkev tolikokrat zapoveduje, naj se hrani sv. olje posebej, ne vkup z drugim orodjem.

Najpripravnejši kraj za krščevanje je krstni kamen, seveda voda ne sme teči zopet nazaj v kotel; zato svetujejo (De Herdt, Liturg. praxis III.), da se naj naredi kotel, ki je podoben piscini, in ima na dnu luknjo; nad tem kotlom se drži otrok pri krščevanju in voda teče neposredno skozi luknjo v sakrarij. Podoben krstni kamen priporoča sv. Karol Boro-mejski. Kotel v kamnu se naj deli v dva dela: na desni se hrani krstna voda, na levi se drži krščenec, da voda skozi luknjo v podstavu teče naravnost v sakrarij. Vsaka polovica kotla je pokrita s svojim pokrovom, nad obe se naredi kakor drugi pokrov lep piramidalen nastavek.

Sklede ali krožniki se potrebujejo povsod, kjer se kršči pri krstnem kamenu, da se podstavljajo pod glavo krščenca. Tudi te sklede se naj olepšavajo dostojno in pomenljivo. V gotski in renesanski dōbi so take sklede vlitе ali kovane in olepšane s simboličnimi podobami; nahaja se n. pr.: Krst Kristusov, jagnje na skali, greh prvih starišev. Tudi napisi so primerni, kakor n. pr.: „Kakor hrepeni jelen po studenč-nici . . . (psl. 4. 1.)

Župna cerkev v Belipeči ima zanimivo krstno posodico. V privatni posesti se nahaja lepa krstna skleda iz gotske dōbe.

Cerkvena določila. Krstni kamen nas spominja na kraj, kjer je bil krščen Jezus, namreč na reko Jordan, v katero je stopil, da je posvetil s svojim krstom stvarino tega zakramenta. Spominja nas na tisto, s peterimi lopami obdano kopel, v kateri je angel mešal vodo. Imela je tako moč, da je bil ozdravljen vsak, ki je prvi stopil v njo. Spominja nas dalje na kraj, kjer so se prala jagnjeta, odmenjena za sv. daritev, ali na rešitev Noetovo ob vesoljnem potopu, ali na druge predpodebe iz starega zakona. Sv. Cerkev je krstni kamen silno važen kraj; zato je dala o njem več določil. Ta določila se tičejo: 1. kraja, 2. tvarine.¹⁾

¹⁾ Jakob, Kunst im Dienste der Kirche.

1. Krstni kamen naj stoji v cerkvi blizu velikih vrat, na dostojnem mestu. „*Proprius baptismi administrandi locus est ecclesia, in qua sit fons baptismalis . . . baptisterium sit decenti loco. Rit. Rom. . . Intus ad ostium majus et a latere, ubi evangelium legitur. (Instr. fabric.)* Prav to veleva solnograška sinoda: *In ecclesiae ingressu ad sinistrum latus erigantur*“ ter zapoveduje, da se naj odpravijo iz srede cerkve. Iz tega je razvidno, da se krstni kamen ne postavlja na sredo cerkve, še manj pa v prezbiteriju, ampak da se mu spodobi poseben kraj, ki je najboljši kaka kapela blizu vhoda na evangeljski strani. V taki kapeli se lahko prav lično postavi nekoliko višje z eno ali več stopnjicami ter pregradi z železno pregrado (. . . *cancellis circumseptum . . . Rit. Rom.*) Čisto napačno in nedostojno je, če se postavlja in skriva v kak kot kakor stara omara, da ga nihče ne vidi. Kjer pa je v majhnih cerkvah malo prostora ali ni nobene priprave stranske kapele, bilo bi prav primerno in dostojno, da se napravi v steno na pripravnem kraju dosti široka dolbina; na ta način se dobi za kamen več prostora in lažje se arhitektonično napravi okvir. Okrog se naj napravi pregraja, ki je tako široka, da je notri zadosti prostora za duhovnika, botre in strežnika.

V manjših cerkvah, kjer je cerkev s klopmi zastavljena do zadnjega kotička, si moramo pomagati, kakor je moči, toda vsaj pri novih cerkvah naj bi se gledalo na to, da se za krstni kamen odloči dostojen kraj. Nikakor pa ne sme stati v presbiteriju, v katerega še krščeni lajki ne smejo pristopiti, toliko manj še katekumeni.

2. Tvarina naj bo močna, dostojna, trajna in tako gosta, da drži vodo. „*Sit materia solida, et quae aquam bene contineat*“ (Rit. Rom.) Vsaj gornji kotel naj se napravi iz lepega marmorja. Kjer se težko dobi dober kamen, se da pomagati z vlitimi kotli iz cina ali pocinjenega bakra; pa tudi ti kotli naj so lični in snažni.

3. Oblika mora biti dostojna in lepa . . . Sit forma decenti (Rit. Rom.). Pri mnogokotnih krstnih kamnih je najpripravnejši osmokat ali pa polukrog. Velikost se naj ravna po velikosti fare, vendar pa naj ne meri manj kakor 50 cm v premeru. Znotraj je izdolben v obliki polukroga, zunaj tudi v tej obliki ali pa mnogokota. Če je dovolj premoženja, se naj olepša z izrezljanimi podobami ali napisi po zgledu srednjega veka. Sit decenter ornatum (Rit. Rom.). — Stari krstni kamni naj se nikdar ne odstranjujejo; častitljive priče so namreč vere naših pradedov, še manj pa se smejo porabiti v neprimerne namene. Kotel ima svoje posebno stalo; kajti nič ni grgega in nepristojnejšega za krstni kamen, kakor če kotel nima stala ampak je udelan v steno in molí ven, kakor lijak za navadno vodo. Stoji naj krstni kamen vsaj na enem pragu, ki pa mora biti tako širok, da imajo na njem dosti prostora vse pri krstu potrebne osebe.

4. Neobhodno se zahteva, da se krstni kamen s pokrovom dobro zapira in zaklepa, da prah in druge smeti ne morejo noter: „*sit sera et clave munitum atque ita obseratum, ut pulvis et aliae sordes intra non penetrent.*“ (Rit. Rom.). Vsa sinodalna določila in vsi obredniki zahtevajo, da naj se dobro pokriva: „*fons sub operculo et sera firmiter conservetur.*“ Napraviti se mora torej močan pokrov, lesen ali železen, s potrebnimi zapahi in kjučavnicami.

5. Pri krstnem kamnu mora biti sakrarij, t. j. jamica v zemlji, da se zliva vanj rabljena krstna voda in pepel sežganega bombaža, in omarica (armarium) z lepim okvirom, ki se dobro zapira, da se v nji hrani sv. olje in sv. krizma. V Italiji se nahajajo male stenske dolbine, podobne gotskim tabernakelnom v steni. Napise imajo s. olea; nahajajo

se na evangelijski ali na epistelski strani pri velikem oltarju ali pa pri krstnem kamenu.

6. Razen tega se rabi pri sv. krstu posebna žličica ali posoda, s katero se voda vlija na glavo. Ta žličica se naredi podobna školjki iz srebra ali iz druge dobre tvarine. Največkrat se pri nas rabi vrček s cevko podoben onim za sv. mašo. — Krožnik se potrebuje, da se postavlja pod glavo krščenca med oblitvanjem. Tudi ta krožnik bodi iz dostojne tvarine in pomenljivo okrašen. Na nekem takem krožniku se nahaja preganjani jelen z napisom: „Kakor hrepeni jelen po studenčnici“ ... (psl. 4. 1.) — Dalje mora biti pripravljena posodica za kruh, s katerim se odrgnejo prsti, ali za sol (tudi te posode naj bodo iz primerne tvarine in dobro zaprte) — in posoda za umivanje rok duhovnikovih. — Vse to se lahko spravlja v omaro pri krstnem kamenu, a ne v tisto, v kateri se hrani sveto olje.

7. Krstni kamen in vse, kar se potrebuje za sv. krst, mora biti čedno, čisto, svetlo. (Rit. Rom. „Aqua in fonte mundo nitida et pura conservetur“ ... Parochus in fontem bene mundatum ac nitidum, recentem aquam infundit.“)

Izpovednica.

Ko stopi človek v cerkev, zagleda na levi strani krstni kamen, kopalj prerojenja. Krstnemu kamnu nasproti je najpripravnější prostor za drugo kopalj, v kateri zopet dobi nesrečna duša izgubljeno čistost, izgubljeni dušni mir; ta kopalj je izpovednica. Ako se grešnik tukaj z Bogom spravi, sme z večjim zaupanjem stopati višje noter do svetišča, sme se bližati mizi, na kateri je pripravljena jed življenja. — Izpovednica je silno važen in pomenljiv kraj v cerkvi, zasluži toraj posebne pozornosti.

Sedanja oblika izpovednice ni stara. V katakombah nahajamo podobo mrtvoudnega, kateremu je Gospod grehe odpustil; nahajamo dobrega pastirja, ki ovco ali pa kozliča nese na ramah nazaj k svoji čedi — a o izpovednicah tu ni sledu. Nekateri starinoslovci sicer menijo (Marchi, monumenti delle arte christiane primitive), da so nekaki stoli v katakombah, ki se še zdaj hranijo, nekdaj bile izpovednice; drugi (de Rossi) pa to zanikajo. — Sveti očetje do 7. stoletja ne omenjajo kraja, kjer bi se izpovedovalo. Sv. Hieronim pravi: „Pripraven kraj za pokoro in izpoved je tempelj in oltar“ (Comment. Joël). V izhodni cerkvi se je izpovedalo pri cerkvenih vratih ali pred oltarjem. V bazilikah so stali stoli za izpovednike onkraj pregraje, izpovedanci pa so klečali to kraj pregraje (Binter. V. 2, str. 231.) — Ta šega, da se je blizu oltarja postavljala navaden stol brez kakovega nastavka ali mreže se je ohranila ves srednji vek. To nam priča mnogo podob shranjenih iz te dôle. Slike, ki predstavljajo izpoved, nam kažejo, da sedi škof ali kak drug duhovnik na navadnem stolu, pred njim pa kleči izpovedanec. V molitveni knjižici: „hortulus animae“ (1509) je taka slika, ki kaže izpoved. Izpovednik sedi oblečen v korok in z biretom na glavi na gotskem stolu. Pred njim kleči deček, ki se izpoveduje svojih grehov, za njim stoji pa mati, vsa v skrbeh, da bi deček sv. opravilo dobro opravil.

Gotovo je toraj, da so rabili v staro-krščanski dôle in srednjem veku navadne stole brez naslonjala spredaj in brez stranskih sten z mrežami. Tudi ta okolnost, da je izpovednik pri odvezi pokladal roko na glavo izpovedanca, priča, da so bili stoli popolnoma prosti ali pa da imajo samo hrbet kakor naslonjalo. Iz srednjega veka so taki stoli za izpovedovanje jako redki. Stali so pa ti stoli blizu oltarja, semtertje tudi za

oltarjem, ali pri pregraji ali v posebno za to odločenih celicah. V enajstem stoletju je govorenje o nekakih takih celicah za izpovedavanje. O nekovem opatu Gervinu piše menih Hariulf (1070), da si je dal napraviti celico, v kateri je nemoten lažje izpovedoval.¹⁾ V drugih cerkvah so bili posebni oratoriji odločeni za izpovedanje: „In oratoris nihil unquam praeter confessiones loquebatur.“ Velike, kabinetu podobne izpovednice v Rimu pri sv. Petru nas nehoté spominjajo na te celice srednjega veka; napravljene so tako, da izpovednik dela lahko kaj družega, kadar je prost. — V prostih stolah izpovedovati je bilo nepripravno in jeli so premišljevati, kako bi se napravile izpovednice, pri katerih bi bila izpovednik in izpovedanec ločena. Obdali so toraj sedež izpovednikov s stenami in na straneh so napravili mreže, skozi katere se je govorilo. Okrasili so to novo napravo s primerno in pomenljivo olepšavo. Cerkvene zapovedi v 16. stoletju so delale na to, da so se splošno povsod vpeljale. Tako so izpovednice dobile novo obliko, kakoršno imajo še dandanes.

Milanski zbor in določilo sv. Karola Boromejskega velevalo prav natančno, kako mora biti delana izpovednica, da je primerna namenu. Ni čudo, da so ta določila tako natančna; kajti izpovednice so sodni stoli usmiljenja božjega, pribežališče grešnikov. Umetnost naj stavlja ta pomen v obliki in olepšavi pred oči.

Cerkvena določila. Rimski ritual o izpovednici zapoveduje (de Sacr. poenitentiae): „Habeat in ecclesia sedem confessionalem . . . quae sedes patenti, conspicuo et apto ecclesiae loco posita, crate perforata interpoenitentem et sacerdotem sit instructa.“ Poleg tega imamo še določila raznih provincijalnih sinod. Določuje se, da se v zakristiji sme spovedovati le izvanredno in pri odprtih vratih: Quum vero in sacristia feminae ob surditatem confitentes audiuntur, id ne aliter atque janua aperta fiat, strenue prohibemur. Conc. Col. 1860. Dalje, da mora zvečer ali zjutraj dokler je še tema, luč goreti pri spovednici: Ante vel post solis lucem confessionale semper sit lumine illustratum. Napravi se torej na spovednici svečnik, da se sveča prižge v temi.

Redno torej ni dovoljeno izpovedovati niti drugje, niti drugače nego v cerkvi in sicer na stolici, katera mora biti tako delana, da je 1.) vsakemu dostopna, 2.) vsem pričujočim vidna, 3.) previdena s steno, ki loči izpovedanca od izpovednika in ki mora imeti mrežo, skozi katero govori spovednik s spokornikom. — Znani so razlogi, vsled katerih predpisuje tako vrejene izpovednice; hoče namreč, da varuje: 1.) izpovednika vseh mogočih neprilik; 2.) spokornika vseh mogočnih izkušnjav, katerim je podvržena človeška slabost; 3.) svetost samega zakramenta. — O tem nam ni dalje govoriti, temveč le o tem, kako naj bo vravnana izpovednica, da bo res praktična.

Da je izpovednica praktična, se ima ozirati na troje: kako je narejena, koliko jih je treba in na katerem mestu jih je postaviti. — Pravila za dobro narejene izpovednice so:

1.) ona mora biti visoka tako, da v njej izpovednik more tudi stati; njena tla naj bodo nad cerkvenim tlom povišana do 15 cm;

2.) stanice ima tri: v sredi za ipovednika široka 70 do 80 cm, njemu na levo in na desno po eno za spokornike.

3.) Stanica za izpovednika naj ni preširoka, a tudi ne preozka, ampak toliko prostorna, da se more po zimi s toplim odelom ogrniti in

¹⁾ Erat super hoc officio ei deputata cellula, quam fratres confessionem vocabant, in qua per Dei gratiam in se habitantem isdem vir beatus multorum hominum scelerum enormitate devias per confessionis humilitatem et suae precis interventionem divinae misericordiae restituit animas. Binter. V. 2.

da more sede nogi stegniti in jih postaviti na ozek podnožek, ki je pribit na spodnji strani vrat.

4.) Vrata v izpovednico naj imajo za odpiranje in zapiranje znotraj mali pah in proti vrhu majhen predal (škrinjico brez pokrova), da se deva noter lahko brevir, žepni robec in izpovedni listki.

5.) Otvor nad vratni naj ima znotraj zastor iz modre ali zelenkaste tkanine, na železni šibici viseč tako, da si ga izpovednik more po volji na desno ali na levo povleči in ž njim svojo stanico popolnoma zagrniti.

6.) Stena stanice na levo in na desno ima lesene mreže, ki naj bodo daljše kakor široke, da tudi morejo otroci skozi nje govoriti. Te mreže imajo na strani izpovednikovi vratica delana tako, da se odpirajo na prednjo stran izpovednice ter zakrivajo glavo izpovednikovo proti ljudstvu. Prav tako bi se tudi na strani izpovedancevi mogle napraviti vratca, da ga med izpovedavanjem zakrivajo proti vnanjščini.

7.) Pod onimi vraticami naj bo pribita deščica, na katero se izpovednik more naslanjati, poslušajoč izpoved. Ona deščica naj bo s sprednje strani, kjer leži laketi, širja, a proti notranji strani naj bo vedno ožja zato, da ne seza izpovedniku do reber, kjer bi ga tiščala. Naj bo ta deska premakljiva, da se dene višje ali nižje, da si jo izpovednik lahko priredi po svoji velikosti.

8.) Sedež za izpovednika naj ne bo od poda više kakor pri običajnih stolih; pripravnejši je, če je nižji, da spredaj ne reže v stegno, širok 42 cm. Pripravno je dati delati sedež podoben valovom, da je zadaj nekoliko nižji zaradi tega, ker se tako ugodneji sedi, in ker se ne pomiče lahko in proti volji naprej. Ta sedež naj je urejen tako, da se da prizdigniti in nazaj nasloniti kadar hoče izpovednik stoje slušati izpoved. V to svrhu je treba, da ima tudi pod stanice izpovednikove vrata, ki se dajo prizdigniti, kadar želi stati. Da pa more stati in uho prisloniti k mreži, ima pod podom vzdolbino v zemlji, v katero je uložena čveterooglata lesena škrinjica, katere pokrov so zgoraj omenjena vrata. Ta škrinjica mora biti tako široka, da imajo v njej izpovednikove noge dovolj prostora. Izpovednik kot sodnik sicer sedi na svojem sedežu; toda ako mora izpovedovati po štiri ali več ur neprenehoma, se jako utruji in velika polajšava mu je, če more vsaj nekoliko časa stati. Tudi zaradi bolezni marsikdo ne more sedeti in zato ne more dolgo izpovedovati; lahko pa bi stoječ zadostil svoji dolžnosti. Zato mislimo, da bi ne bilo napačno, ko bi si priredil izpovednico na omenjeni način.

9.) Tudi za izpovedance naj bodo stanice na desno in na levo spojene s stanico izpovednikovo, a tako urejene: 1. da je uhod v nje spredaj kakor v izpovednikovo; 2. da so samo toliko široke, da ni v njih več prostora, kakor samo za enega izpovedanca in 3. tako široke, da ima izpokornik prostora za noge, kadar na klopici kleči in se izpoveduje. Pod vsako mrežo je deska, da se more nanjo nasloniti. Vrh mreže ali na deski pri zidu naj bode klinec, na katerega morejo obešati možki kape ali klobuke. Klopica za klečanje je bolje, da je nižja kakor višja, pa ne preveč strma.

Kar se tiče vnanjega lica izpovednic, naj ne bodo kakor kaka omara; ne pristojajo se ji tudi, da bi bila Bog ve kako okrašena ali pozlačena. V reliefu se lahko napravi sv. Peter ali Magdalena (pa ne na pol gola!) klečeča pod nogami Odrešenikovimi; ali Kristus kot dobri pastir ki rešuje ovce zapletene v trnju.

10.) Kjer za izpovedance ni stranskih stanic, naj se tamkaj, kjer spovedanec kleči, na izpovednici napravi lice, to je deska široka 15 do 20 cm, da se lice izpovedanca zakrije.

11.) Hvale vredno bi bilo, ako bi se na izpovednice napravili primerni izreki sv. pisma n. pr. I. Jan. 1. 9; ali psl. 50. 19; ali iz spokornih psalmov. Podobe in svestopisemski izreki naj se združijo, da vzbujajo pobožna čuvstva.

12.) V nekaterih škofijah je zagrinjalo pri vratih zapovedano, da se spovednik zakrije; na Italijanskem takega zagrinjala nimajo. V naši škofiji ni zapovedano, je pa povsodi v navadi.

13.) Da bodo izpovednice res zložne in praktične, se je treba ozirati na mero človeškega telesa. Navadni stoli so visoki 46 do 48 cm mize pa 80 do 85 cm. Ta mera je primerna človeški velikosti, teh mer se je držati tudi pri izpovednici.

Naj bo toraj sedež visok 46 do 48 cm,

globok 40 do 45 cm,

širok 70 do 80 cm (širokost izpovednice);

naslonilo za roke visoko 80 do 85 cm,

široko 12 cm;

klečnica za izpovedanca široka 39 do 35 cm,

visoka 20 cm;

globoka naj bo izpovednica od stene za hrbtom do vrat 120 cm;

okence naj bo široko 25 cm,

visoko 40 do 50 cm,

nad naslonilom za roke 5 do 10 cm.

Po teh primerah delane izpovednice so zložne pa ne prevelike, kakršne so nekatere nove, podobne obširnim kabinetom.

Najbolje je, da se pri napravi novih izpovednic ogledajo praktične izpovednice v kaki drugi cerkvi in se po teh ravna. Nihče pa naj ne jemlje mere po svoji osebi, kajti kar je za njega praktično in primerno, bi utegnilo biti nasledniku popolnoma neprimerno; držati se je torej nekako srednje mere.

Koliko izpovednic je treba, o tem odločuje potreba. V vsaki župnijski cerkvi bi jih moralo biti vsaj toliko, kolikor je duhovnikov. Toda v nekaterih jih ni viditi. Kje so? Za kakim oltarjem so skrite! Nepraktično in nikakor ni lepo, da vidiš v kaki cerkvi oltar poleg oltarja, a izpovednice ne vidiš ne ene. Menimo, da bi se po primerni poti dobilo dovoljenje, da se odpravijo čisto nepotrebni oltarji, in tako dobe dovolj prostora izpovednice.

Kje naj stojijo izpovednice? 1. Naj ne bodo v prezbiteriju; 2. ne blizu vrat, kjer je prepil in prevelik nemir, ker ljudje prihajajo in odhajajo v cerkev. Da se zabrani kolikor mogoče prepil se naj napravi v cerkvi predvorčič (atrium) pri vsakih vratih ali vsaj pri velikih, če to le količkaj dopušča prostor.

Kjer le dopušča prostor, naj se izpovednice ne vdelujejo v zid, naj stojijo prosto že zaradi svoje velike važnosti. Kakor sodni stoli božji, kakor prestoli božjega usmiljenja (throni misericordiae) naj so tudi umetniško lepi in slogu cerkvenemu primerni.

Steklena vrata napravljati pri stanici izpovednika in spovedanca bi se reklo nekako preveč oddaliti od stare šege. Po zimi je sicer bolj praktično, ker je spovednica gorkejša, toda po letu je prevroče in zrak v zaprtih spovednicah je kmalu sprijen in duh neprijeten vkljub temu da se zračijo.

Za silo se lahko napravijo preprostejše prenesljive izpovednice; pa tudi te morajo imeti spredaj vrata in ob straneh mreže.

Ime izpovednika. Če kje, je pri izpovedi potrebno zaupanje. V mestih, kjer je po več izpovednikov v cerkvi bi bilo prav, ako bi bilo ime izpovednika na izpovednici zapisano, da vsakdo najde tistega izpovednika, do katerega ima zaupanje; kjer se izpoveduje v več jezikih, bi se lahko tudi napisalo, v katerem jeziku se izpoveduje. Tako imajo vrejeno po večjih misijonskih in samostanskih cerkvah.

Pri napravljanju novih izpovednic naj se pazi, da se odstranijo vsaj najpoglavitnejše napake, vsled katerih izpovednik težko sedi dalje časa in si vsled nenaravnega sključenja nakoplje mnogokrat neozdravljive bolezn. Take napake so n. pr.: če je sedež previsok ali prenizek ali preozek, če so naslonila za roke preozka in prenizka, če je okence previsoko ali prenizko, preveč spredaj ali preveč zadaj, če je izpovednica preplitva, da se nog ne more stegniti. Dalje, če je klečnica za izpovedanca previsoka, ali preveč napošev postavljena ali preozka, da se zlasti moški izpovedanci morajo neestetično zvijati i. t. d. Naj se dela torej kolikor moč praktična izpovednica za izpovednika kakor tudi za izpovedanca.

Na nekaterih krajih se nahajajo kaj lepe, s simboličnimi podobami okrašene izpovednice. Na neki izpovednici se nahajajo prav primerni okraski; namreč: šestero angeljev s svojimi pomenki kažejo pot opravičenja grešnikovega. Prvi angelj ima kaj resnobni obraz in stopa kači na glavo; drugi se zaupljivo ozira na križ, v roki držeč molek; tretji drži ves zamišljen roke križem na prsih in tepta šemo z nogami, četrti drži v desnici lopato, v levici mrtvaško glavo, peti jokajoč vihti meč čez ramo, šesti s sklenjenimi rokami in veselo zroč proti nebu drži na vrvici dve ribi, podobi posta ali duše, rešene po pokori in izpovedi iz globočine brezna.

Iz preprostega stola prve dōbe je nastal toraj veličasten prestol, kjer sedi mašnik na božjem mestu in grešniku odpušča ali zadržuje grehe. Lepo nalogo ima tu arhitekt, da napravlja primerno cerkvenim določilom in namenu dostojen prestol iz resnobnega hrastovega lesa brez posvetne, nepotrebne, bliščeče lepотиje; a ozaljša ga lahko s pomenljivimi, izpodbudljivimi podobami. Varovati se je zlasti pri gotskem slogu, da se ne preobklada s fialami, križnimi rožami, s pozlačenimi olepšavami. Izpovednica mora pri vsi lepoti in dostojnosti vender ostati resna, kakoršno zahteva resnobnost opravila v nji. Preveč preprosta, samo iz desak skupaj zbita omara ni primerna niti vredna, da bi stala na svetem kraju v cerkvi. Kakor velja: *Sancta sancte tractentur*, naj tudi velja zlasti v cerkvi: *sancta sancta videantur*.

K l o p i.

Apostolske konstitucije velevaljo, naj neduhovniki pri službi božji molčé sedé. Vendar navadno stare cerkve niso imele klopi za ljudstvo; zdelo se je namreč, da se ne strinja z veličastvom hiše božje, da bi stvari sedele pred stvarnikom svojim. Ker pa je bila v prejšnji dōbi služba božja mnogo daljša, kakor sedaj, so bile dovoljene bolehnim in slabotnim starčekom dolge palice, na katere so se naslanjali, ali blazine, da so sedeli na njih, kakor je še zdaj semtertja navada na Španskem. Ob nedeljah so navadno stali, v spomin vstajenja Kritosovega, med tednom pa klečali.

Ker je klečanje znamenje pokore in poniževanja, je bilo v navadi tudi druge spokorne dni. Kakor meni sv. Hieronim, sv. Bazilj, Tertulijan in drugi so dali ta določila apostoli. Ker so pa nekateri sedeli, kadar bi morali stati, ali stali, ko bi morali klečati, je določil Nicejski zbor, da naj vsi molijo stojé (can. 20.). Kadar se je ljudstvu bralo kaj posebno važnega, je rekel diakon: *Erecti stemus honeste*, t. j. „vstanimo spodobno“. Spokorne dni je bilo ljudstvo povabljeno, naj poklekne, z besedami: „*Flectamus genua*“ „poklekni mo!“ ali zopet, naj vstane, z besedo: „*Levate*“ „vstanite“. To je v navadi še zdaj postni čas in pri nekaterih drugih priložnostih. — Poznejšo dōbo so napravljali v cerkvah klopi za betežnike in starčke.

Starejše še ohranjene klopi so večinoma nižje kakor dandanes in priložnejše. Lepšave so preproste, nikdar robate ali šilaste na oglih; na licu so stranice olepšane z reliefnimi okraski. Iz gotske dóbe je ohranjenih malo klopi; imamo torej malo vzorcev (v Mariboru, v Ptuj u i. t. d.). V renesanski dóbi so delali močne in pripravne klopi. Novejšo dóbo pa niso več gledali na priložnost; vse je robato, lepšave neprimerne, ne more se v njih ne klečati, ne stati, ne sedeti.

Ker se napravljajo pri nas klopi navadno povsod, je gledati vsaj na to, da so delane zložno in cerkvenemu duhu primerno olepšane.

1. Sveti Karol Boromejski je dovolil klopi le na ženski strani, po sredi cerkve je postavil leseno, primerno olepšano steno, ki je možke popolnoma ločila od žensk. Ta stena se je lahko proč jemala, kadar je bilo potrebno. Te pregrade zdaj sicer ne delajo, a možke klopi naj bodo vedno ločene od ženskih. Sploh naj se na ločitev po spolu v cerkvi vedno jemlje ozir.

2. Svoje lastne klopi si neduhovniki smejo napravljati le z dovoljenjem cerkvenega predstojnika — pa vendar nimajo do njih nepreklicljive pravice. Take klopi lastniki sicer smejo lepšati tudi z napisi ali grbi; ne smejo pa biti podobne škofovskemu prestolu ali vzvišene na več pragih. To določuje kongregacija mnogokrat.

3. Klopi za neduhovnike ne smejo stati v prezbiteriju in ne preblizu oltarja. (Caerem. Episc. I. c. 13. n. 13.) Tudi več provincijalnih sinod ostro zatrjuje in naroča, naj se spolnuje ta stara in že v prvi dóbi dana zapoved.

4. Postavljene morajo biti tako, da verniki v teh klopeh presvetemu R. Telesu nikakor ne obračajo hrbta.

5. Naj se napravljajo klopi iz trdega lesa in sicer tako, da se verniki lahko kleče udeležé službe božje (Conc. Prag. 1860).

6. Zlasti pred prezbiterijem naj se ne nastavljajo klopi, da ondi med pregrado ali sv. mizo ostane dosti prostora za mladino, kajti otroci naj bodo najbližje svetišča.

7. Neprilika je, da se klopi postavljajo tudi na kraje, kjer bi lahko stale izpovednice. Gledé na to, da so izpovednice zapovedane, a klopi samo tolerirane, razume se samo po sebi, da se s klopmi ne smejo zastaviti prostori, prilični za izpovednice.

8. Klopi naj se ne mažejo z nikakošno barvo, nego naj ostane les v prirodni barvi svoji, katera je res najlepša. Barva se čez nekaj časa oddrgne, v veliki sparini pa se prilepljuje na obleko.

Mnogo lepše bi se vidile pri nas nekatere cerkve, ko bi ne bilo v njih toliko klopi, ali bi vsaj vsi koti ne bili zastavljeni z njimi. Ker pa je pri nas splošna navada, da postavljamo v cerkev klopi, ker so nekateri stari, bolehní in ne morejo ne stojé ne klečé biti toliko časa pri službi božji, bi se moralo gledati, da bi se napravljale tako, da so v njih lahko zložno kleči, stoji in sedi in da so zunanje oblike take, da smejo stati v svetem kraju. Konec minulega in začetkom sedanjega stoletja niso skoraj nobene cerkvene oprave delali tako zanikrno kakor ravno klopi. Nekatere so delane iz komaj dobro otesanih desák, druge imajo take čiričare, da ni nikomur podobno. V teh klopeh se ne more ne klečati ne stati, akoravno to spremembo cerkev tirja pri službi božji. Prav tako malo, kakor na liturgično zahtevanje, so se ozirali tudi na slog, v katerem je bila zidana cerkev. Je li cerkev romanska, gotska, renesanska, za to se izdelovalci klopi še zmenili niso; še mislil ni nihče na to, da bi morale biti tudi klopi slogu primerno narejene. Kadar je bila odvisna cerkev od države, se je smisel in razumljenje za cerkveno umetnost zelo izgubila. Zdaj pa, ko se je cerkveni duh oživel zopet na novo in ko se duhovstvo

živo zanima za razvoj in prospeh cerkvene umetnosti, se čuti živeje, da se cerkvena oprava ne sme prepustiti samovoljnosti tega ali onega cerkvenega predstojnika ali delavca, in želi se, da bi se odpravile vse nepristojnosti. Da se pa pri napravljanju novih cerkvenih klopi odpravijo nepristojnosti, je treba paziti, da so slogu in namenu primerno delane. Gleda naj se, da imajo lepo in praktično obliko. Opuščajo se naj lepšave, ki so za klopi neprimerne, toraj nelepe, pazi naj se pa, da se jemlje dober les; najboljši je hrastov v naravni barvi. Za lepšave naj imajo stranice na licu kake liste ali pahljne olepšave (Maßwerkblenden), na vrhu kakov zavrt list ali kaj enakega, a nikdar ne križne rože, ali kaj takega, kar se rado odkrhne. V obče je najbolje posnemati že znane, po izkušnji potrjene oblike prejšnje dobe.

Nekateri menijo, da stalne klopi v cerkvi niso pripravne in lepe, da bi se cerkev lepša videla brez njih. Toda, kdor je tega mnenja, naj gre v italijanske cerkve, kjer se mali in veliki stoli sem ter tja prenašajo, po tlaku drsajo in tu in tam v velikih skladovnicah nakopičeni leže; ali na Francoskem, kjer se mora za take stole vselej posebej plačevati. Tako ravnanje se nam zdi nedostojnejši kakor stalne klopi v cerkvi.

Klečavnice, podnožki, naj so horizontalne ne napošev postavljene. Kdor se hoče prepričati kako se kleči, naj poskusi najpoprej na raznih na pošev postavljenih klečati in potem na horizontalnih in prepričal se bo, kolikor bolj je nagnena klop, toliko težje je klečati. Na nagneni se mora z rokami močno podpirati, da koleno ne zdrsne doli; to pa je mučno tako, da se še moliti ne more.

Da človek more zbrano in pobožno moliti, mora biti v zložnem položaju, za prostovoljno zatajevanje je sicer drugih pomočkov dovolj.

Kdor tako nagnene klopi dela, an sam gotovo še ni dolgo klečal.

Za klopi bi vtegnila ta-le mera biti prav primerna:

	najmanjši	največji
Sedeža višina	46 cm	48 cm
širina	30 "	35 "
Naslonilo za roke visoko	80 "	86 "
široko	15 "	20 "
Klečalnik visok	13 "	17 "
širok venkaj stoječ	23 "	30 "

Podnožki naj bodo vdeleni v stene klopi, toda tako, da se spredaj privzdignejo; to je shodno zato, da ni ropota v cerkvi, kar se godi ondi, kjer je ta klopica gibljiva ter jo zdaj ta, zdaj oni suje, premika ali prevrne.

Orgle.

Med vsemi drugimi glasbenimi inštrumenti, ki so jih tekom stoletij rabili pri službi božji in ki jih je cerkev vsaj trpela, ne dosega nobeden svojega namena tako popolnoma, kakor orgle. Mozart jih imenuje „kraljico inštrumentov“. Orgle v sedanji dovršenosti res mnogo pomorejo k večji časti božji, ker dvigujejo srca vernikov k Bogu in vzbujajo svete misli in sveta čustva. — Zgodovina orgel pa je malo jasna in malo zanesljivega vemo o njihovem početku. Da o prvi zgodovini tega inštrumenta vemo tako malo gotovega, temu je nekoliko vzrok tudi to, da dajo stari pisatelji raznim glasbenim inštrumentom enaka imena; nekatere zovejo tudi „organum“, kar pa nikakor ne pomenja današnjih orgel ali vsaj ne v taki obliki, kakoršno imajo zdaj.

Grška beseda „organum“ pomenja vsako orodje, ki se ga poslužuje človek pri svojih ročnih delih. Pozneje pa je ta beseda pomenjala vse glasbene inštrumente v obče. Sveti Avguštin pravi: „Organa dicuntur omnia instrumenta musicorum. Non solum illud organum dicitur; quod grande est et inflatur foliibus, sed quidquid aptatur ad cantilenam et corporeum est, quo instrumento utitur, qui cantat, organum dicitur.“ (In psl. 56. n. 6). Nekaterim se zdi verjetno, da je bil svetopisemski organum podoben našim orglam in prisojajo iznajdbo orgel Hebrejcem, Grkom ali Egiptčanom. Toliko pa je gotovo, da so se razvijale

orgle v sedanjem pomenu le počasi, morebiti v tisočletjih. Kako so se razvijale od stopinje do stopinje, tega pa nam ni ohranila zgodovina, ker nekatere iznajdbe so začetkom jako neznatne in malo se more misliti, da bi se iz njih izcimilo kaj posebnega; torej se nikomur ne zdi vredno, da bi se posamezne izpremembe zapisovale in ohranjemale prihodnosti.

Če vzamemo osnovno podlago orgel, meh in piščalko, moramo priznati, da je ta podlaga jako stara; kajti piščalka je najstarejši in najprvotnejši glasbeni instrument. Združili so skupaj po več neenako dolgih piščalk, da so imeli razne glasove, na enem koncu so jih zamašili in na odprtem pihali vanje.

Velik napredek v zgodovini orgel je bila iznajdba druge priprave, s katero so pihali v piščalke. Napihnili so namreč meh in z rokami so zrak iz meha iztiskali v piščalke. Ker bi pa na ta način vse piščalke piskale ob enem, so namesto po več piščalk vtaknili v meh le po eno; napravili so ji po več luknjic, ker so vedli, da piščalke razne dolgosti dajo različen glas, globokejši ali višji. Stiskali so meh, sapa je šla v piščali, s prstni pa so zdaj te zdaj one luknjice zatiskali, da je piskala le po ena; tako je nastala dūda (dudelsak). Ta instrument je bil pri raznih narodih zelo znan in je jako star (tibia utricularia). Nero sam se je hotel izkazovati s tem instrumentom in če je resnično, kar pripoveduje Blahinij (apud Causeum in mis. Rom. Tom. II. sect. IV.), so rabili take instrumente tudi pri službi božji zlasti na sveti dan.

Ta naprava pa se je kmalu izboljšala. Namesto meha iz usnja so napravili leseno omaro, na vrhu katere so postavili po več neenako dolgih piščalk in napravili zaklopnice, da niso piskale vse ob enem; da ni bilo treba pihati v to omaro — ker za večje omare človeška pljuča niso zadostovale, — so napravili zraven še meh, ki ga je gonila voda. Imenovali so ta instrument „hidraulos“, orgle na vodo. Rabili so ga v zasebnih bogatih hišah in pri velikih slovesnostih. Zgodovinska sporočila o teh orglah imamo še le iz 2. stoletja pr. Kr. Ne moremo pa reči, da so bile ta čas še le iznajdene, ampak so gotovo starejše. Te orgle pisatelji razno opisujejo.

Iznajdba orgel spada torej v starodavno dōbo, posamezni deli celō v najstarejšo. Grki so bili kakor pri drugih vednostih tudi v godbi Rimljanom učitelji. Od Grkov so prejeli orgle Rimljani, kar naznanja tudi že samo ime. Ti pa so jih dobro izpopolnili, da so jih jako lahko rabili pri koncertih in v gledališčih. — Prvi kristjani niso igrali tega instrumenta niti doma, kaj še le pri službi božji! Kajti zelo se jim je mrzela lascivna paganska godba. Še v 4. stoletju pravi sv. Hieronim. „Krščanska devica naj še ne ve ne, kaj je lira, kaj je piščalka in čemu da je.“ Sicer so pri domačih zasebnih pobožnih družbah tudi kristjani rabili liro in citre, o orglah pa nimamo nikakeršnih zanesljivih poročil, da bi jih bili rabili pri očitni službi božji.

Dokler so bile orgle le za profanno rabo, niso se mogle popolnoma razvijati. Za krščansko službo božjo pa so bile stare orgle nepripravne; morale so se torej skoraj čisto prinarediti. In to nalogo je rešilo krščanstvo. Krščanstvo je iznašlo orgle,“ pravi Chateaubriand.

Kdaj so se jele orgle rabiti pri službi božji, ne vemo gotovo. Prvih sedem sto let jih cerkveni pisatelji ne omenjajo, akoravno bi bili to lahko storili pri raznih prilikah. Pred osmim stoletjem na severnem Nemškem niso bile znane in šele za Karla Velikega se je jela obračati na ta instrument večja pozornost. Po zgledu grških orgel je dal Karl napraviti orgle za svojo dvorno kapelo in druge večje je dal postaviti v monastir v Ahnu. To so bile prve orgle na Nemškem, postavljene v cerkev. Po tem zgledu so postavljali kmalu tudi drugod orgle v cerkve in s tem se

je pričelo zboljšanje inštrumenta, da je kmalu dospel do visoke stopinje popolnosti. Kakor so bile druge vede in umetnosti tisto dōbo skoraj izključna last samostanov, so začeli tudi to novo umetnost z vso vnemo gojiti zlasti v samostanih. Kmalu so imeli orgle po vseh večjih škofijskih cerkvah, recimo v Kolinu, v Mainzu, v Solnogradu i. dr. Ker se je ta inštrument zelo priljubil zbranim vernikom, se ga je cerkev posluževala, da jih je tolikanj več privabila k službi božji. Kakor pripoveduje Muratorij (*antiquit. ital. Medii aevi* Tom. V.), se je pomnožilo izdatno obiskovanje cerkva, odkar so po cerkvah postavljali orgle. Neverjetno je, pravi dalje, s kolikim začudenjem in veseljem so bile sprejete prve orgle. Ni se nam torej čuditi, da so jih vpeljavali od 10. stoletja sem ne samo v večjih, temveč tudi v manjših samostanskih cerkvah po vseh deželah vedno bolj in bolj.

Na Italijanskem so semtertja kmalu začeli postavljati orgle; toda kakor se kaže, so bili vplivni in visoki nasprotniki zoper to, da bi se rabile orgle pri službi božji, in še v 11. stoletju so se rabile le pri večjih slovesnostih (*in suma festitate*).

Na Francoskem so se vpeljale nekoliko pozneje kakor na Nemškem. Marténe celo dvomi, so bile-li pred 14. ali k večjem v 13. stoletju kje v kakem samostanu postavljene orgle. V veliki cerkvi v Lyonu jih še koncem 18. stoletja niso trpeli. V posameznih krajih so bile pa tudi na Francoskem orgle že v 10. in 11. stoletju.

Na Angleškem so začeli kmalu rabiti orgel. Opat Adhelmus (690) pripoveduje, da so bile v samostanski cerkvi v Malmesbury na Angleškem orgle s 1000 piščalkami, močnimi mehovi in pozlačenimi sapniki.

Odkar se je pričelo večglasno petje, so spoznavali vrednost orgel bolj in bolj. Menihi so bili najspretnější izdelovalci orgel. Še celo papež Janez VIII. (872 do 882) je zahteval od škofa friženskega Amo, naj mu pošlje orglarja.

Čeravno so bile orgle v romanski in gotski dōbi še zelo nepopolne, so se bližale vendar v notranji sestavi pa tudi po zunanjščini bolj in bolj sedanjim, v 14. in 15. stoletju so pa dospele do velike popolnosti.

Tvarina iz katere so delali orgle in njih zunanja oblika je bila različna v raznih dōbah. Že najstarejšo dōbo so spoznali, da je glas kovinskih piščalk močnejši in stanovitnejši kakor lesenih. Nekatere orgle so imele bakrene ali bronaste, pa tudi srebrne ali celo zlate piščalke; druge so bile iz slonove kosti, iz dragega lesa, steklene, iz ila in iz papirja. Samostanska cerkev v Eskurialu pri Madridu je imela osem orgel, ene iz čistega srebra. Don Bedos pripoveduje, da je izdelal nek neapolitanski umetnik klaviaturo in piščalke iz alabastra, in da je daroval ta umotvor vojvodu Frideriku Mantuvanskemu. Zdaj se jemlje navadno cin ali les za piščalke.

Kraj za orgle. Ker je bil prvim orglam namen podpirati liturgično petje duhovnikov, so morale stati blizu kora ali v koru; ker so bile še majhne, dokler niso imele pedala, se zavzemale malo prostora. Postavljene so bile sredi prezbiterija pri pregraji, ali na odru, napravljenem na letnarju ali na galerijah okrog kora; ta prostor se je imenoval *odeum* ali *doksal*. Ko so pa pozneje orgle postajale večje in niso imele več zadosti prostora na letnarji, so jih postavljali na poseben oder na zahodni strani, ki so ga jeli imenovati *kor*, to je kraj kjer imajo še dandanes orgle svoj prostor. V večjih cerkvah so pa imeli poleg večjih orgel na zahodni strani še druge manjše orgle v prezbiteriju, kakor se nahajajo še dandanes v večjih cerkvah, in sicer one v koru za liturgično, te pa za ljudsko petje.

Kar se tiče vnanjosti so bile prvo dōbo piščalke redkokrat odkrite, ampak obdajali so jih z nekim obojem. Dajali so temu oboju okraske soglasno z drugo cerkveno olepšavo. Če smemo verjeti nekaterim popisom, so bile olepšave pretirane že v trinajstem stoletju, vse je bilo preobloženo, kakor pozneje v 17. in 18. stoletju.

Do 12. stoletja so se strogo cerkveni možje ostro upirali tej navadi, celo to, da se je igralo pri službi božji na orgle, jim je bilo spotikljivo, preposvetno.

Srednjeveške orgle so bile jako težke; do šest palcev široke tipke so morali tolči s pestmi (od tod: „Orgel schlagen“ ali pritiskati nanje s komolcem. Znana slika orgel iz psalterja Edvinovega iz 12. stoletja nam kaže, da sta morala takrat na orgljah z desetimi piščalkami igrati dva organista, in štirje možje so z vso močjo gonili mehove. — O drugih orgljah, katere je dal škof Elfegg sredi 10. stoletja v Winchesteru postaviti, vemo (Catalani comment. in Caer. episc. I. c. 374), da so imele 400 piščalk, katere je gonilo 70 močnih mož: quos (folles) agitant validi septuaginta viri.

Vse poprave orgel do 15. stoletja so merile na to, da se je lažje igralo. Prevelike tipke so zmanjšavali, pretežke ventilne zaklopnice so izdelovali ličnejše. Med doslej navadne samo diatonične tipke so devali krajše gorenje, hromatične tipke, semitonije (cis, dis, fis, gis, b); orgle so pa ostale vedno le manualne. V 15. stoletju so iznašli pedal in s tem so se orgle izdatno povzdignile na višjo stopinjo popolnosti. Z igranjem na manualu in na pedalu obenem je bilo možno najpriprostejšo melodijo harmonično spremljati, povzdigniti in dopolniti z dotlej nepoznano krepostjo in popolnostjo. Pa tudi s tem popolnost še ni bila na višku. Na podlagi prejšnjih iznajdb se izboljšujejo in izpopolnjujejo orgle še zdaj.

Oziraje se na ljudsko petje so se orgle v 16. stoletju napravljale vedno večje; ko pa se je liturgično petje odrivalo bolj in bolj, in se je uvedla moderna godba z vsemi mogočimi inštrumenti, so postale velikanske. Uredne so sicer te orgle občudovanja zaradi zunanjega bleska in notranje dovršenosti, a pravi namen, katerega so imele pričetkom, namreč liturgično petje le spremljati, se je izgubljal polagoma.

Praktični nasveti. Ker so orgle za liturgično petje in torej za liturgijo velike važnosti, je dolžnost župnikova, tudi na orgle obračati svojo pozornost. Pri napravljanju novih orgel mora odločno zahtevati, da izkušen in zanesljiv mojster — če je tudi nekoliko dražji — izvrši solidno delo, da ni treba trošiti kmalu za popravljanje mnogo denarja nepotrebno. Dispozicija naj bo natanko primerna velikosti in akustiki cerkve; naredi ali vsaj temeljito presodi naj jo mož, ki ne pozna samo temeljito tehnike orgel, marveč, ki so mu znana tudi cerkvena določila o razmeri orgel do liturgičnega petja; kratka rečeno, mož, ki dobro pozna pravo cerkveno glasbo. Ker so orgle namenjene službi božji, blagoslovijo se po lepem obrazcu, ki se nahaja v dodatku rimskega rituala. — Iz raznih vzrokov imajo najmanjše orgle veliko prednosti pred dobrim harmonijem.

Pri napravljanju novih orgel je gledati na velikost in na zunanjo obliko. Pravi namen orgel je, da spremljajo petje, bodi si liturgično ali ljudsko, ga dopolnjujejo, delajo krepkejše in živahnejše. Glavno pri cerkveni glasbi je petje, orgle ga torej ne smejo nadvladati, ampak pevskim glasom le služiti, jih delati lepše in prijetnejše. — Ne rečemo, pa, da bi morale biti orgle majhne, da služijo le za spremljevanje glasov. Sveta cerkev ima v svojem letu prekrasen venec veličastnih praznikov, ki nas spominjajo veselih, pa tudi tužnih dogodkov dela našega odrešenja; temu primerno naj tudi orgle včasih pojó mogočnejše in veselejše in izražajo notranja čutila v polnih akordih. Zarad akustike in ljudskega petja se postavljajo orgle na zahodno stran. Paziti je pri novih orgljah, da se jim da lična zunanja oblika, a vendar ne prebogata, da bi se za orgle, katerim obračamo hrbet, potrošilo več, kakor za oltar; pa tudi preveč preproste ne smejo biti, zakaj, vsa cerkvena oprava naj bo lična in svetosti kraja primerna. — Kjer stoje orgle na zahodu, je paziti na to, da ne zakrivajo lepega srednjega okna na pročelju, da cerkev ne postane pretemna. Tedaj naj se delé orgle v dva dela, kar zna dandanes narediti vsak orglar; gledati je tudi na to, da ne kaze druge arhitekture.

Žal, da so se orgle, čim bolj so se dopolnjevale tem bolj osvobodovale od cerkvenega duha in od cerkvene liturgije. — Cerkev ni bila nikdar zoper orgle same na sebi, vedno je pa bila zoper napačno porabo; ni branila da so postavljali zlasti v 18. stoletju v cerkve

ogromne orgle. Ene največjih in najbolj slovečih orgel v katoliških cerkvah so l. 1750 dodelane orgle v samostanski cerkvi v Weingartenu (Württemberg); 14 let so jih delali; imajo štiri manuale, 76 registrov in 6666 piščalk v spomin, da je Zveličar pri bičanju prejel 6666 udarcev, kakor pripoveduje pobožna povest.

Kor in orgle delajo skoraj vsakemu župniku mnogo skrbi. Na koru se mnogokrat skriva mladina, šoli odrasla; ne imela bi rada, da bi jo kdo opazoval, a sama bi se rada razgledovala po cerkvi, zato sili na kor, kakor tudi kaki namišljeni izobraženci in odličnjaki. Da se zabrani ta zloraba kora, naj se ogradi kor z visokim in gostim omrežjem, da iz cerkve ne morejo zijati na kor; samo za organista naj ostane nek otvor, da more videti k oltarju. Na koru naj ne bo nobenih klopi; pevke ali dečki, katere ima organist za petje na koru, ne potrebujejo klopi, ampak samo klečalnike. Če nepoklicanci vidijo, da na koru ne morejo pasti oči, niti sedeti prav složno, ne bodo silili na kor.

Na koru naj ima organist omaro s predali pod ključem, kjer hrani potrebne knjige. — Kor naj bo vedno zaprt, a organist naj ima en ključ, drugega pa cerkvenik, da more pometati kor.

Kropivni kamen.

Voda je imela že pri Judih in poganih simboličen pomen, zato so jo raznoterò rabili pri bogočastju. V obče jim je bila simbol notranje in zunanje čistosti, s katero se mora odlikovati, kdor se hoče udeležiti bogočastnih opravil. Pri Judih je Bog sam zapovedal mnogo umivanj. V tempelju je bil med oltarjem in med šotorom bronast kotel, ki ga je nosilo dvanajst juncev; v tem kotlu so si morali duhovniki umivati roke in noge, preden so šli v svet šotor Bogu kadilo zažigat. Tudi ljudstvo je bilo poškopljeno in sicer s hizopom. Krščansko bogočastje je vsprejelo med svoje obrede umivanje in škropljenje z blagoslovljeno vodo in to tembolj, ker je Kristus vodi dodelil očiščevalno moč zlasti pri sv. krstu. Že v dóbi Tertulijana je bila splošna šega med kristjani, da so si pred službo božjo umivali roke in obraz; šega pa, da je duhovnik škropil ljudstvo, se nahaja še le v 9. stoletju. Pri kristjanih je bila že v prvi dóbi navada blagoslovljati vodo in se ž njo škropiti. To poškopljenje ni samo opominjalo, da se naj bližajo verniki le s čistim srcem Najsvejšemu, temveč bilo jim je tudi bramba in varstvo zoper napade sovražnikov. Zato so jemali že prvi kristjani blagoslovljene vode s seboj na dom, da bi odganjali ž njo napade nečistega duha.

Stara šega kristjanov, da so si umivali pred vstopom v cerkev roke in obraz, je dala povod, da so napravljali na dvoru pri bazilikah velike vodnjake, kotle, napolnjene z živo vodo (cantharus, labrum, nymphaeum, phirale). Po vzgledu kotla v Salamonovem tempelju so bili tudi kotli pri krščanskih bazilikah veliki, okrogli; nosili so jih junci ali levi. Navadno so bili vlti iz brona, večkrat pa tudi delani iz lepega kamena, kakor iz porfira ali iz marmorja. Sv. Krizostom mnogokrat omenja v svojih homilijah teh kotlov in opominja svoje vernike, da se naj pri vstopu v sveetišče ne očiščujejo samo na zunaj, temveč, da naj skrbe tudi za čistost srca. Eden najumetnejših takih kotlov je oni, ki ga je daroval papež Leon Vel. baziliki sv. Pavla. Prekrasno je bil olepšan kotel za blagoslovljeno vodo na dvoru Zofijine cerkve v Carigradu. Anagram, ki se od spredaj in od zadej enako bere, se glasi: *NI PVON ANOMHMAHMONAN OVIN*. „Operi svoje grehe, ne samo obličja!“ Ta napis se ponavlja na mnogih kropivnih kamnih v srednjem veku.

Ko se je opustila navada napravljati dvore pred cerkvijo, so opustili tudi te vodnjake, namesto njih pa so napravljali vodnjake v cerkvi, da so iz njih zajemali vodo, ki so jo hoteli blagosloviti ali rabiti za druge cerkvene potrebe. Taki vodnjaki so se nahajali v Strasburgu (zdaj zasut) in v Reznem.

Tudi studence pod oltarjem ali v kriptah so imele za prav ta namen. Navadno so pa napravljali blizu cerkvenih vrat za blagoslovljeno vodo manjše kamenite ali kovinske kotle podobne krstnim kamenom. Te kropivne kamne nosijo levi, ali so na stalu iz kovanega železa ali pa imajo eno kamenito stalo. Drugi nimajo svojega stala, ampak so udelani v zid. Navadno so okrogli, dobe se pa tudi v obliki šestero- ali osmerokota ali školjke.

Razen velikih kotlov, v katerih se je blagoslavljal voda, in manjših udelanih v zid pri cerkvenih vratih, so imeli še druge majhne kotličke, da so jih lahko prenašali. Ti so se rabili za blagoslovljeno vodo, kadar so blagoslavljali kako stvar, zlasti kadar so duhovniki ljudstvo škropili z blagoslovljeno vodo. Ti kotlički z ročajem so podobni malim vedričem in sicer iz srebra, bakra ali celó iz slonove kosti okrogle ali mnogokotne oblike. Okrašeni so z listi ali s podobami. Bakreni kotlički so bili navadno prav dobro pozlačeni. Nahajajo se v zakladnicah kaj lepi vedriči iz srednjega veka iz romanske in gotske dóbe, ki so prav lepó okrašeni s podobami; n. pr. v Spiri, Mogunciji, Lionu, Milanu. Romanski so visoki 7", zgoraj široki 6" in premer dna ima 5". Gotski so nekoliko višji, 7" do 10". Tudi ročaj je lepo delan v podobi kače, katero držite na obeh straneh človeški podobi. Kakor se vidi na nekaterih slikah, niso teh vedričev nosili strežniki, ampak držal ga je duhovnik sam v levi roki, z desnico pa je škropil ljudstvo. V renesanski dóbi so dajali večjim kropivnim kamenom okroglo, jajčasto ali školjkino obliko; tudi te vrste posode so nekatere prav lepe; oni pa, ki so jih prenašali, so preveč trebušasti, podobni piskru. Delali so jih navadno iz bakra ali iz cina.

Za poškopljenje se rabi škropilo (aspergill) s katerim se razdeli voda primerno na vse kraje. To je lesena ali kovinska palčica, imajoč na koncu okroglo ščetinasto glavo. Ta glava je včasih kovinska in otla, podobna artičoki ali smrekovemu storžu, ima mnogo majhnih luknjic, notri pa je v vodi namočena goba. Pripravnejši so prvi; kajti ako se pri kovinskih goba preveč namoči, se nekateri preveč zmočijo, ako se prehitro zavihnje po ljudeh; pri onih prve vrste se pa voda bolj razprši na vse strani.

Paziti je, da so vse te posode čedne, svetle. V hiši Gospodovi bodi vse svetlo, čisto, snažno. Zlasti kropivni kamen naj bo snažen; kajti prvo, kar ugledamo, stopivši v cerkev, prvo, česar se poslužujemo in kar nas spominja čistosti, je kropivni kamen. Ali se torej spodobi, da bi bilo njegovo dno polno blata ali mahu?

Cerkvena določila. Blagoslovljena voda nas spominja srčne čistosti, s katero se moramo bližati svetemu Bogu pri najsvetejših opravilih; varuje nas napadov hudobnih sovražnikov. Zato zahteva sveta Cerkev iz spoštovanja do te vode lepe in primerne posode, v katerih se hrani; umetnost naj si pa prizadeva, da dá tem posodam pristojno obliko.

a) Blizu cerkvenih vrat naj je večji kropivni kamen za blagoslovljeno vodo. (*Juxta ostium ecclesiae occurrat aliquod vas majus aqua lustrali plenum. Ornat. eccles.*)

b) Vsak teden se naj izprazni, dobro osnaži in druga voda blagoslovi. (. . . *Singulis saltem diebus Dominicis mundetur, et aqua ipsa iisdem etiam renovetur. (Ornat. eccles. c. 5.)*

c) Spodobi se, da sta dva kropivna kamena, eden za moške, drugi za ženske (*alterum collocetur, qua ingrediuntur viri, alterum, qua mulieres. Instr. Fabr.*)

d) Ta kamen naj se ohrani vedno čist in snažen (*vas nitidum et tanto ministerio conveniens*).

Praktični nasveti. Da so ti króipvni kameni praktični, ne smejo biti previsoko postavljeni, da se lahko složno dosežejo: n. pr. 1 m zado-
stuje. Po postavi se morajo velika vrata nazven odpirati; ako se odpirajo
navznotraj, mora biti kamen tako daleč proč od vrat, da ga odprta vrata
ne zakrivajo.

Oblika naj se ravna po slogu cerkve. Ni poraben, ako je preglobok,
preozek in ako ima preostri rob. Naj se vglobi polagoma in globočina
naj ne presega polovico premernika. Kovinski kotliči, viseč na kljuki na
zidu niso porabni; že zaradi tega ne, ker se napravi na njih zeleni volk,
pa tudi, ker se lahko prebrnejo, zlasti, ako premajhni otroci segajo vanje.

Apostolski križi.

V dokaz, da je cerkev posvečena, se križi napravljajo na tistem kraju,
kjer je škof stene cerkvene mazilil s sv. krizmo. Nad križi se obešajo
stenski eno- ali triramni svečniki; križi in svečniki pomenijo luč sv. evan-
gelija in luč milosti, ki jo deli sv. cerkev. Zaradi tega simboličnega po-
mena se imenujejo apostolski križi. Ako so ti križi lepi, kovinski iz
mozaika ali slikani, so primerna olepšava cerkvenih sten.

Škrinjica za darila.

Že v apostolskih časih so verniki zbrani pri božji službi darovali
mile darove za cerkvene potrebe in za reveže. Od teh časov semkaj so
se postavljale škrinjice, kamor so darove devali. Da so te škrinjice prak-
tične, morajo:

1.) stati na takem kraju, do katerega vsakdo lahko prihaja, torej blizu
cerkvenih vrat. Pri nas stoje te darilnice navadno pri velikem oltarju,
toda tu se bo malo nabralo, kajti malokdo rad pristopi k oltarju, da bi
oddal svoj dar.

2.) Škrinjica mora biti tako delana, da se iz nje, n. pr. z limanico,
ne more jemati drobiž.

3.) Mora biti tako trdno zaklenena, da se z navadnimi sredstvi ne
more odpirati.

4.) Mora biti tako močno udelana v zid, da je ni mogoče odpreti
ali odnesti drugače, kakor da se razbije.

5.) Stare darilnice so delane iz hrastovega lesa ali iz kamna, pa so
dobro okovane. Stoje na stebri, od tod navadno ime „štok“. Sedaj
delajo škrinjice iz železa, jako močne, katerim se daje tudi lična zunanja
oblika. Morajo pa se dobro pritrditi na zid ali na kako mizo, da se ne
odnesejo.

Tlak v cerkvi.

Tudi na tlak v cerkvi bi se morala obračati večja pozornost. Res
je, da se hodi po njem, pa je v cerkvi, v hiši Gospodovi. Kako
dragocene tla se nahajajo v palačah bogatašev, in v hiši kralja vseh
kraljev naj bi bilo dobro vse! Tlak naj se spravi v lepo soglasje z olep-
šavo cerkvenih sten. Koliko lepše bi bile cerkve, ko bi imele tudi tlak

primeren tako svetemu kraju! Prve čase so delali v bazilikah, pozneje v romanskih in gotskih cerkvah jako lep tlak, sestavljen iz raznobarvenih kamenčkov, iz katerih so delali razne geometrične oblike, kroge, zvezde ali liste in živalske podobe, le križev nikdar ne, kajti nespodobno se jim je zdelo, da bi stopali po znamenju našega odrešenja. Pozneje so namesto kamenčkov pokladali posteklenjene plošče, v katere so bili vtisnjeni raznoteri primerni ornamenti. Zadnjo dōbo se je pa skrb za lep tlak popolnoma zanemarila. V nekaterih cerkvah še tlaka ni, samo steptana ilovica zadostuje, kakor v najubožnejših hišah. Pri drugih se nahaja kaj neprimerna opeka, da se vse v cerkvi oprashi; zopet drugod je sicer kameniten tlak, pa plošči nista dve enaki, vrhu tega so še vse okrušene, tako, da je vse jamasto po cerkvi — gotovo nespodobno za hišo božjo. Sedanjo dōbo so začeli v nekaterih cerkvah pokladati plošče iz cementa, ali šamotne plošče z raznimi okraski, kar je prav primerno in mnogo povzdiguje lepoto cerkvene notranjščine. Ako se rabijo kamenitne plošče dveh bary, naj se ne pokladajo vse čisto enako, da bi bil tlak sličen šahovi deski, ampak sestavljajo naj se razne oblike iz raznobarvenih plošč, n. pr. zvezde, rozete i. t. d., le križi ne. Vsa notranjščina, tudi tlak, naj bo tako lična in snažna, da vsakdo lahko precej spozna, da je tukaj hiša molitve.

Praktični nasveti. Dandanes se šamotne ali cementne plošče rabijo po ulicah, po dvoriščih, po hodnikih, po kuhinjah i. t. d. V cerkvi mora biti vedno kaj boljšega, kar se loči od navadnega. Ako se ta material rabi za cerkev, se mu mora dati oblika, kakoršna se ne nahaja pri vsakdanji rabi. Kadar se jemlje naraven kamen, naj se iz raznih barv sestavijo geometrične oblike in sicer take, da označijo namen tlaka, to je, da se po njem hodi. Ni primerno sestavljati kočke, valovite črte i. dr., kajti po njih se ne hodi.

Kadar se jemlje umetni kamen, naj se zahtevajo od tovarn uzorci, ki po obliki in barvi soglašajo z barvo in s slogom cerkve.. Zoper to se mnogokrat greši. Izbere se barva tlaka, ki ni v nobenem soglasju z barvo cerkve — tlak vse prevpije — sam na sebi je morebiti lep, toda tej ali oni cerkvi se ne prilega.

Jako zanimiva knjižica: „Kirchenschmuck“, ki jo je spisal apostolski vikar regensburške škofije, piše o tlaku: „Der Boden in den Kirchen solle nirgends bloss, sondern aller Orten mit gepalirten oder aufgehackten Blattsteinen, gelästen Ziegeln oder anderen festen Steinen zierlich besetzt und gepflastert sein, auf welchem Pflaster oder Boden aber kein heiliges Bild, sonderlich aber dass Zeichen des hl. Kreuzes nit sollte sein.“ (c. 6.)

Cerkvena vrata.

Že v stari dōbi je odlikovala umetnost cerkvena vrata z lepimi in pomenljivimi olepšavami. Saj so bila vrata podoba ljubljene Zveličarja, ki je rekel: „Jaz sem vrata,“ namreč v večno življenje. Tudi dvojne vratnice so imele svoj pomen; spominjale so na dvojni zakon, stari in novi; olepšavali so jih torej temu pomenu primerno.

Znano je, kako krasna vrata so imeli v tempeljih starega zakona. Bile so iz dragega lesa, okovane z zlatom in srebrom, ali so bile bakrene in dobro pozlačene. Nič manj dragoceni niso bili trinajsteri tkani in vezeni zastori, ki so zagrinjali vhod v tempelj. — Kakor poroča Anastazij, slavnoznani životopisec papežev, so bila vrata od petega do osmega sto-

letja lesena, pa močna, da so se zapirala po noči, po dnevu so pa stali pri vratih, zlasti med slovesno službo božjo, nižji cerkveni služabniki, ostiariji. Po dnevu vrata niso bila zaprta, ampak v vhodu so viseli lepi, svilnati, platneni ali tudi vezeni zastori, ali krasne preproge in dragi škrlat; Aleksander jih zove *vēla ad ostium, cortinae ostii, vestes portae majoris*. Taki zastori so se rabili tem bolj ondi, kjer je bilo podnebje milejše; cerkev je velike praznike lahko odlikovala s tem, da je obesila lepše, dražje zastore med vrata. Ta šega, zagrinjati vrata z zastori, se je ohranila do danes v Italiji. Po Francoskem in Nemškem je bilo še do 8. stoletja v navadi, da so pregrinjali vrata znotraj, toda ne samo vrata, temveč tudi apsido, prižnico, da, celó stene v ladji; zvala so se ta pregrinjala: *pallia, holoserica, subserica*.

Imeli so tudi lepa vlita vrata. Evzebij poroča, da je imela velika bazilika v Tiru vrata obložena s kovinskimi ploščami in Sofijina cerkev Justinijanova je imela kovinska vrata. Koncem 8. stoletja, še bolj pa za Karla Velikega se nahajajo na Italijanskem, Francoskem in Nemškem kovinska vrata. Skoraj na vseh teh vratih je za kras na sredi levova glava, držeča v ustih obroč, s čegar pomočjo so se vrata zapirala. Lev je imel lep simboličen pomen; bil je varuh svetišča, ali je pomenjal Kristusa: *Vicit leo de tribu Juda*. Včasih so vratnice obložili s slonovo kostjo. Karol Veliki je dobil iz Carigrada dvojce prekrasnih vrat, prelepo olepotičene z umetninami iz slonove kosti.

V enajstem stoletju so vlivali zelo lepa vrata iz bronu. Zlasti v Carigradu so bili umetniki v tej stroki; od ondot so jih dobivali na Nemško, pa tudi na Italijansko. Prejšnjo dōbo so bile večinoma le gladke ploskve z levovo glavo na sredi, zdaj so jih pa lepotečili z bogatimi podobami iz starega in novega zakona ali s simboličnimi reliefi. V Carigradu vlita vrata (l. 1070) za cerkev sv. Pavla v Rimu kažejo na 52. ploščah dogodbe iz življenja prerokov in življenja Kristusovega in apostolov. Toda ne samo kovinska vrata so vlivali to dōbo; ker je bilo tako delo predrago, so jih jeli izrezljavati tudi iz lesa in okraševati z raznimi podobami, kakor so takrat sploh radi vsekavali raznotere živalske ali rastlinske okraske tudi v kamen. Tem rajše so izrezljavali podobe iz lesa, ker so jih potem lahko pobarvali in so na ta način spravili tudi vrata v lepo soglasje s slikami v cerkveni notranjščini in s svetlimi barvami v oknih. Toda takih lesenih izrezljanih in polihromovanih vrat se je ohranilo malo. Najlepša te vrste so pri sv. Mariji na Kapitolu v Kolinu in v Spletu, ki imajo 28 podob iz Jezusovega življenja.

V romanski dōbi se je zidalo mnogo cerkva in ker niso mogli napravljati povsod vlitih, izrezljanih ali polihromovanih vrat, se je izcimila neka druga olepšava, namreč lepi železni okovi. Železje, katero je nosilo vrata, ali spajalo deske, je bilo izdelano jako umetno in za vrata kaj primerna olepšava. Nasajala, na katerih so visela vrata na tečajih, so bila kaj lično in umetno razdeljena v več ročic; konci so bili zavihneni tako, da so spajali deske vrat ter so bili izrezljani v liste ali lilije. Taka nasajala so bila pribita na deske z žebli, ki so imeli lepo izdelano glavo, da so bili tudi žebli vratom za olepšavo. Delali pa so po več okovov za olepšavo, ne samo toliko, kolikor jih je bilo potrebno; včasih so ž njimi preprežena vsa vrata. Tudi pri teh okraskih je velik razloček glede na razkošnost in umetnost. Nekatere so prav preproste, druge kaj lepe in dragocene. Najlepše, kar je mogla narediti kovaška in ključavničarska umetnost tiste dobe, se nahaja v cerkvi Notre-Dame v Parizu. Nasajala so izvršena in olepšana tako mojstersko, da se kaj enakega ne najde

nikjer drugod. Slična so cvetočemu drevesu, iz čegar srednjega debla se razvijajo veje in vejice z listi in cvetkami, med njimi po vejicah pa sede ptički.

V gotski dōbi so napravljali kakor v romanski vlita, izrezljana ali polihromovana vrata; največkrat so pa bila lepo okovana. Prvo dōbo gotskega sloga so bila nasajala razcepljena v mnogo vej, toda namesto romanske lilije ali romanskega lista so delali gotske lilije in liste bolj po naravi. Ko je dosegla gotika višek popolnosti, so izumili še drugo olepšavo. Zunaj so bila vrata skoraj vsa pokrita z železom. Obložili so jih na pošev z železnimi okovi, ki so se križali. Med temi okovi so nastali vegasti čveterokoti, katere so olepšavali na čveter način. Te čveterokote so namreč pobarvali z raznimi barvami, ali so položili vanje raznotero gotsko krogovičje in predrte olepšave, ali pa so jih pokrivali s ploščami, na katerih so bili raznoteri reliefni okraski. Kaj lepa vrata te vrste so se nam še ohranila. V Karlsteinu pri Pragi so v teh vegastih čveterokotih orli in levi in sicer je zaporedoma črn orel na zlatem dnu in srebrn lev na rdečem dnu. — Najlepša vrata s krogovičjem in predrtinami so v Bruku ob Muri. Da se predrtine bolje vidijo, jim je podložen rdeč in višnjeve pergament. Vrata s ploščami v čveterokotih, v katerih so vrezane podobe, se nahajajo na mnogih krajih na Avstrijskem: v Kremsu v cerkvi piaristov, v Krakovem pri Gospej Sveti i. t. d. — Proti koncu gotske dōbe so olepšavali vrata tudi z arhitektonskimi členi, s stolpiči, s čeli, fialami in baldahini. — Vse pri vratih je bilo umetno olepšano, recimo: srednji obroček, s čegar pomočjo so se vrata zapirala, ključavnice, kljuke, vse je moralo biti izdelano umetno.

V renesanski dōbi so zopet opuščali arhitektonske olepšave in so rajši rabili rastlinske. Posnemali so romanske vzglede, katere so po svojem slogu primerno izpreminjali. Delali so močna, največkrat hrastova vrata, ki so jih prvo dōbo pomenljivo olepšavali. S časom pa so izginjale pomenljive olepšave, opuščali so tudi bogate okove in cerkvena vrata se niso čisto nič ločila od onih pri zasebnih hišah — in takih se nahaja in dela še zdaj mnogokrat. — Tako se je izgubil lep pomen vrat, da res nimajo zdaj druge naloge, kakor samo zapirati cerkev. Vendar se je pa začelo v zadnjem času tudi na to bolj ozirati; zlasti oni cerkveni predstojniki delajo tako, ki imajo več čuta za simboličen pomen vseh reči, ki so v dotiki s cerkvijo. Delajo se vrata z izrezljanimi reliefnimi podobami, n. pr. cerkvenega patrona, ali so vlite iz brona (na Jezeru).

Sveta cerkev povdarja, naj se napravljajo močna in varna vrata iz močnega lesa, ali naj bodo obložena s kovinskimi ploščami; imajo naj močno ključavnico in zapahe, da se varno zapirajo.

Praktični nasveti. 1.) Vrata na solncu in dežju veliko trpijo, vsled tega dobe razpoke. Les se ustavlja dežju in solncu, ako se napoji z oljem in prevleče z oljnato barvo. Vrata naj se torej vsaj vsake dve leti z oljem dobro napojijo.

2.) Ključavnica in tečaji naj se namažejo z oljem, da ne škripljejo.

3.) Pri manjših cerkvah za 200—300 ljudi zadostijo ena sama vrata, za 400—1000 mora biti vsaj dvoje vrat; za 1000—2000 vsaj troje. Vrata naj bodo dvokrile in zadosti široka, da se gre lahko z mrličem v cerkev, da se baldahini, bandera in druge enake stvari lahko nosijo iz cerkve; navadno naj bodo široka do 1'50 m čez 2 m pa ne. Zaradi raznih nesreč je vlada ukrenila, da naj se vrata odpirajo nazven.

4.) Ako se pri vratih napravljajo veterniki, ki zabranjujejo prepih, naj bodo dosti prostorni; kadar se napravljajo zunaj pred vrati, naj se jim da lična oblika kapelice.

5.) Klopi v cerkvi naj se ne postavljajo prav do vrat; dva do tri metre mora biti prostora med klopmi in med steno, na kateri so vrata.

6.) Ako so pred cerkvenimi vrati stopnice, če tudi le samo dve, mora gornja stopnica biti široka eden do dva metra, na obeh straneh pa za 50 *cm* širša kot vrata, in tudi na obeh straneh mora imeti prage, ne samo spredaj. Ako so stopnice visoke, naj bo po vsaki šesti stopnici 1—2 *m* široka stopnica, da se lažje hodi po njih, in če bi kdo padel, bi ne bilo toliko nevarnosti.

7.) Prag naj se ne dela previsok.

8.) Vrata naj se napravljajo tako, da ni v cerkvi preveč prepaha. Najbolje je, če so vse spredaj. Ako to ni mogoče in se morajo druga vrata napraviti na strani, naj se denejo kolikor moč blizu velikih vrat; tako je le mali trikot na prepihu. Neprilичno je stranska vrata napravljati sredi cerkve ali blizu prezbitērija, na ta naēin je polovica cerkve na prepihu. Še slabše je, če so na obeh straneh vrata. Veterniki nekoliko zabranjujejo prepih, pa ne popolnoma.

9.) Vrata v zakristijo, notranja v cerkev in zunanja v zakristijo, smejo biti enokrilna, ker skozi te ne hodi toliko ljudi. Tudi ta vrata so cerkvena vrata in morajo imeti vtisnen cerkveni znak. Vrata v zakristijo morajo biti moēna, kajti prav skozi ta se skuša mnogokrat vlomiti v cerkev.

Odperta vrata. Semtertja vrata po opravljeni sv. maši zapirajo in ostanejo zaprta celi dan; to se nikakor ne more odobriti. Verniki morajo imeti priložnost vstopiti v cerkev, kadarkoli želijo, in obiskavati presv. Rešnje Telo. Ni pa treba, da bi na deželi morala biti vsa vrata odprta, odprta naj bodo ona, katera se iz župnišēa ali iz kake hiše najlažje vidijo. Ker pa pred hudobnimi ljudmi tudi najsvetejši kraj ni varen, v nekaterih cerkvah, zlasti po mestih nekoliko od velikih vrat postavljajo železno omrežje, katero se dobro zapira. Ako so velika vrata odprta, se more prihajati le do tega omrežja, pri katerem je stopnica, da se lahko moli. Na ta naēin si prav pri vsaki cerkvi lahko pomagajo.

Zvonovi.

Že poganski narodi na vzhodu in na zahodu so poznali in rabili zvoneēa orodja, razliēna po obliki in po namenu. Najstarejši sledovi zvoncu sliēnega orodja so kraguljci na tamburici, na katere je tolkla Marija, sestra Mojzesova in druge žene po prehodu skozi rdeēe morje. Na oblaēilu velikega duhovnika pri Izraelcih je bilo 300 zvonēkov (2. Moz. 28. 35.). Blizu tempeljna je bilo neko zvonilo, katero je izumil Salomon. Bila sta dva bronasta votla stebra, visoka po 18 komolcev, ki sta zazvenela, kadar se je vdarilo nanje; granatna jabolka, viseēa na veriēicah, so tolkla nanje, kadar je pihal veter. Grki in Rimljani so imeli zvonēke in kraguljce (tintinabula), katere so rabili v tempeljskih med molitvami. Z zvoncem se je dajalo znamenje, kdaj so se zjutraj odprle toplice; pa tudi v zasebnih hišah so jih rabili. Poleg teh zvoncev so imeli še druge zvonēke, ki so jih obešali Źivalim za vrat; pri uri na vodo je bil zvonēek, da je naznanjal, kdaj se je iztekla.

Prvo dōbo kršēanstva, ko se je morala sluŹba boŹja opravljati skrivaj, je skliceval poseben sel vernike k sluŹbi boŹji; a še tudi potem, ko je kršēanstvo Źe zmagalo, je trajalo še dolgo, preden so se vpeljali zvonovi

namesto kovinskih plošč, na katere se je tolklo s kladivom. Zlasti v grški cerkvi se je dolgo ohranila ta šega.

Skoraj gotovo so jeli menihi prvi rabiti zvonce, da so z njimi vabili k molitvi in k božji službi. Kardinal Bona trdi za gotovo, da so dajali z zvonce m znamenja za molitev: „opat mora skrbeti, da se daje znamenje po dnevi in po noči za božjo službo.“ Razen zvončkov so se ohranile v samostanih tudi plošče, kakor je v obče cerkev rada ohranjevala spomenike prejšnjih navad. Neki spomin na to šego se je ohranil še današnje dni veliki teden, ko „zvonove zavežejo,“ in se daje znamenje z ragljami.

Najstarejše in v liturgiji še zdaj rabljeno ime za zvonove je signa, ker so bili odmenjeni za to, da so dajali znamenje k začetku službe božje (simpliciter signa vocantur, quia eorum sonoritate quibusdam pulsibus excitata significantur horae, quibus in domo Dei statuta celebrantur officia. Walafr. Strabo de reb. eccles. c. 5).

V 6. stoletju so bili zvonovi že zelo razširjeni tudi zunaj Italije; na Francoskem so jih imeli že za Gregorja Turonskega. Največ je pomogla za hitro razširjanje zvonov italijanska dežela „Campania“ in njeno mesto „Nola“, tako da so jeli zvonove zvati „campana“ ali „nola“, in sicer so rekli velikim campana, malim pa nola.¹⁾ V Kampaniji je bila zemlja kaj pripravna za kalupe, in kaj izvrstna kovina, katero so od Rimcev prejemale lažje, kakor iz otoka Cipra (kakor je nastala campana iz Campania, tako tudi iz Cypem: cuprum).

Na Angleškem nahajamo prva poročila o zvonovih v samostanu sv. Jona na škotskem otoku Hy za Kolumba, apostola škotskega (521—597). O njem piše Kumenej: „O polnoči, ko zazvoni zvon, hitro vstane in gre v cerkev.“²⁾ — Na britanskih otokih so bili zvonovi kmalu znani. O britskem menihu Dogeju († 586) se poroča, da ni bil le izvrsten pisatelj, marveč tudi najodličnejši kovač (faber), ki je izdelal 300 zvonov.

Iz tega zgodovinskega pregleda je jasno, da se ne more govoriti o krščanski iznajdbi zvonov, ampak cerkev je po zadobljenem miru v 6. in 7. stoletju po raznih deželah zvonove sprejela v svojo službo, a bili so znani že starim poganskim narodom.

V 7. stoletju nahajamo prvo postavno določilo o liturgični rabi zvonov. Papež Sabinijan (604—606) je zapovedal: „Ut ad horas canonicas et Missarum sacrificia pulsarentur in ecclesia.“ Tudi nahajamo to stoletje že prepoved, da se med interdiktom ne sme zvoniti.

Najstarejši in najbolj zanimivi zvon iz te dobe na Nemškem je „Saufang“. Pri-poveduje se, da je bil namenjen za stolno cerkev, ki je stala na mestu sedanje cerkve sv. Cecilije; blagoslovil ga je nadškof Kolinski sv. Kunibert. Cerkev je pogorela (882), zvon je padel v neko mlakužo, iz katere so ga pozneje izrile svinje, od tod njegovo ime.

V 8. stoletju se že nahaja v pontifikalnih obred, po katerem naj se blagoslavlja zvonovi; sredi 10. stoletja se že govori o harmoniji zvonov. Ko je postavil sv. Bonifacij, apostol Nemcev, že mnogo hiš božjih, je pisal opatu Hubertu na Angleško: „Et si vobis laboriosum non sit, ut unam clocam transmittas mihi.“ Tu se prvič nahaja beseda „clocca“ (cloca, klochôn, staro-visoko-nemški, pomenja: sonum edere). Za Karola Velikega so imeli zvonove že povsod, ne samo na Nemškem in Francoskem, temveč tudi v vseh drugih podvrženih deželah. Tudi nahajamo že prepoved, naj se zvonovi ne krščujejo, ker so združevali s tem blagoslovom razne prazne vere. Krščevanje zvonov je vpeljal papež Gregorij Veliki.

Za najprve zvonove ni bilo treba velikih stolpov, kajti bili so majhni in ne težki. Prvi zvonovi niso bili uliti, ampak iz pločevine skup sklepani. Jemali so železne plošče, katere so z žebli vkup zbili ali pa zvarili,

¹⁾ Prazna je, da je „izumil“ zvonove sv. Pavlin, škof v Noli (409—431). V nekem pismu do Severa (c. 12.) opisuje prav natančno svojo cerkev, katero je zidal; omenja najmanjše malenkosti, če celó ključavnice, toda o zvonovih ne črha niti besede.

²⁾ Media nocte pulsante festinus surgens ad ecclesias pergit.

kajti baker in cin je bil v nekultivirani Nemčiji predrag; pozneje so pa rabili baker in cin, kakor zdaj, ali namesto cina svinec, dokler je bil cin še predrag.

Da se je ohranilo primeroma malo zvonov iz prejšnjih dôb, je vzrok, da so bili samostani pa tudi druge cerkve ponosni na velike zvonove, torej so dajali stare prelivat in napravljat večje. Mnogo cerkvâ je pogorelo in zvonovi v njih so se raztopili ali pa so jih v vojskah sovražniki radi ropali, da so vlivali iz njih topove in denar. Ko so Turki zasedli Carigrad, so uničili vse zvonove. Tudi na Francoskem so za prve prekucije poropali mnogo zvonov, vsled tega se jih je ravno na Francoskem ohranilo kaj malo.

Oblika prvih zvonov je bila podobna košnicam za čebele; bili so dolgi in ozki, nekateri so bili podobni bučam. V 12. in 13. stoletju so jih ulivali po enakostranem trikotu, trikot so pokladali v zvon takó, da je en kot segal v korenino. Kakor se kaže, so jim kmalu dajali tudi zavihneno obliko.

Livarji zvonov. Kakor v obče vse druge vede, so gojili tudi umetnost zvonove vlivati najprej v samostanih, zlasti so se odlikovali v tem benediktinci. Zdi se vendar, da so se poprijeli te umetnosti kmalu tudi laiki. Kakor stavbarstvo in slikarstvo, so dobile tudi vlivanje zvonov zadruge v roke, zlasti v 13. stoletju, ko so naraščala mesta in so se vedno lepše razcvitale zadruge; v 14. stoletju so pa imele to umetnost edino zadruge v svojih rokah. Ko se je blagostanje množilo in so zidali vedno večje in lepše cerkve, zlasti v gotski dôbi, so morali imeti vedno večje stolpe in torej tudi večje zvonove. Težavno pa je bilo prevažati veliko težo. Pomagali so si s tem, da so poklicali zvonarje, jim napravili blizu cerkve livarno, jim dali potrebno izvrstno kovino in jih nadzorovali, da niso pri vlivanju kaj poneverili. Taki mojstri so hodili od kraja do kraja, napravljali si zdaj tu, zdaj tam svojo livarno, kjer so ravno dobili delo. To nam pojasni, da so tako na daleč razširjeni izdelki enega in istega mojstra, kar bi se nam zdelo sicer čudno, če pomislimo, kako malo zložna so bila pota tiste dôbe. Taki potujoči zvonarji so delali še pričetkom sedanjega stoletja. Največkrat se je naučil sin umetnosti od očeta in je prevzel delo za njim, v prid si obračajoč prejšnje izkušnje, kajti zlasti pri tej umetnosti velja izkušnja veliko, nekatera pravila so bila tajna, katerih niso smeli povedati drugim. — Ker pa niso imeli vedno dosti dela z ulivanjem zvonov, so se ukvarjali navadno še z ulivanjem drugih stvari; vlivali so pulte, krstne kotle, kotličke za blagoslovljeno vodo, svečnike, možnarje i. t. d. Ulivanje možnarjev je dajalo zvonarjem dobro kupčijo, ker je morala prinesiti pri ženitovanji od vsake boljše družine nevesta s seboj možnar, ki ga ji je podaril oče, mati je pa morala preskrbeti škrinjo, spredaj lepo izrezljano in napolnjeno s platnom. Možnarji so bili olepčeni kakor zvonovi in so imeli tudi primerne napise; vlti so bili iz prav takega blaga, kakor zvonovi, le namesto cina so jemali cink.

Deli zvona. Gorenji del zvona, pokrivajoč ga na vrhu pod korenino, se zove klobuk (Haube, Platte). Ravni del pod klobukom se zove vrat; pod vratom se polagoma zavihuje na zunaj; ta del se imenuje slok (Schweifung). Spodnjemu delu se pravi venec ali uho (Glockenkranz, Schlag). Črte, naznanjajoč obrise klobuka, sloka in ušesa zvonovega, se zovejo profil. Od pravega profila je največ odvisen glas zvoná. Na vrhu zvona so korenine (Glockenkrone), posamični deli so roči (Henkel). Za korenino zvon visi na jarmu (Joch, Helm, Wolf).

Napisi in olepšave na zvonovih. V obče smemo reči, da so tisti zvonovi najstarejši, ki nimajo ne olepšav, ne napisov, so torej vsi

gladki. V 12. stoletju so že napisi na zvonovih, n. pr. v Veroni 1149 (St. Zeno), v Sieni 1159. V 13. stoletju so že pogostejši; prvi na Nemškem je v Würzburgu l. 1249; v 15. stoletju ni skoraj nobenega zvona brez napisa. To dōbo so že splošno jeli krščevati zvonove v imenu presvete Trojice in jim dajati ime kakega svetnika, ki je napisano na zvonu. V 13. stoletju so na zvonovih že kratke molitvice, izreki sv. pisma i. t. d. Ti napisi so kratki, jedrnat in se nanašajo na molitve, ki se opravljajo pri blagoslavljanju zvonov.

Črke na najstarejših zvonovih so rimske velike črke (majuskule) in sicer do 12. stoletja samo take; od 12. stoletja naprej so namešane z gotskimi in sicer od konca 12. stoletja do srede 14. stol. so navadne gotске črke; od tedaj do 16. stol. so novogotske male črke (minuskule). V 16. stol. se dobé zdaj te zdaj one črke, izpremenjene po-novem okusu, kakor se je zljubilo zvonarju; od 17. stol. so pa zopet navadne latinske črke.

Napisi so jedrnate molitvice. Najnavadnejši so: „O rex gloriae, Christe veni cum pace (1200—1650). Ave Maria gratia plena Dominus tecum (1400—1650), Vivos voco, festa decoro, fulgura frango, mortuos plango (1300—1700). Mnogokrat se nahaja napis: Ihesus Nazarenus rex Judeorum, ali imena evangelistov, svetih treh kraljev, patrona cerkvenega s pristavkom: ora pro nobis. Druga pomenljiva znamenja so: IHS, XPS, AO i. t. d. Od srede 13. stoletja se imenujejo tudi zvonarji, v poznejših stoletjih je v napisu tudi teža zvonov navedena. Koncem 16. stoletja se pričinja razvada, da so napisavali namesto svetih imen preveč nepotrebnih imen, n. pr. duhovske in deželske gosposke, ime župnikovo, županovo, dobrotnikovo, botrov i. t. d. Prav je, da se taka imena ohranijo, toda ne na zvonu, ampak v kroniki.

Prvo dōbo zvonovi niso imeli olepšav, pa kmalu so jih jeli dičiti na raznotere načine. Pred napis so devali mali križec, ki se ponavlja kadar se pričinja nova vrstica; posamezne besede ali stavke so delili z rozetami, heraldičnimi lilijami, malimi podobnicami; pod napisom in nad napisom, ki je navadno obsegal uho, so bili obročki, vrvice (Strickstäbe), pozneje so delali liste in arabeske. Po steni so delali redkokdaj napise, pač pa male podobice, grbe, pečatnike, odtise raznih denarjev ali tudi prave novce. Na klobuk navadno niso napravljali olepšav, pozneje so jih žlebkovali, da se je videlo podobno zaviti vrvi; na konceh so delali kaj lepe glave angelcev, doprsne podobe vladarjev i. t. d. Iz teh olepšav je razvidno, da so se zvonarji mnogo trudili, da bi dostojno olepšali zvonove, dobro vedoč, kako vzvišen pomen imajo. V pozni dōbi renesanski so zvonovi prenapolnjeni z neokusnimi podobami, da so celo glasu na kvar.

Lastnosti zvona. Dober zvon mora imeti lep glas. Razločujemo pa pri zvonu glavni glas in soglasove, kateri pojó poleg glavnega glasu. Glavni glas daje uho; odvisen je od profila, ki se ne dela toliko po matematičnih pravilih, temveč po izkušnjah, katere hranijo zvonarji v svoji družini kot tajnosti. Če je pravi glas zadet, se prepričamo najložje s tem, da se nihajoče ubiralne vilice, ki imajo dotični glas, postavijo na uho zvona na kaki sukneni podlagi. Ako zvon odgovarja vilicam, to je, ako sprejema nihanje vilic in začne zveneti, ima pravi glas.

Kar se tiče ubranosti zvonov, so se držali ves srednji vek, kakor pri godbi v občē, prav tako tudi pri zvonovih melodično-harmonikalnega principa, to je, zvonov niso uglašali po akordih, ampak po diatonični skali. Ker zvonovi ne bījejo vsi ob enem, ni toliko ležeče na tem, da so ubrani po akordih, ampak, ker bījejo drug za drugim, naj se izpreminjajo glasovi lepo melodično; to dela, da zvonovi tako miloprijetno pojó; harmonično zvonjenje bi se rabilo le tam, kjer se mora dati podlaga za melodično

zvonenje s 4 do 6 zvonovi, ali kjer se mora zaradi dobrih starih zvonov, katerih glasovi so daleč saksebi, napraviti primeren sredni zvon.

Pravi soglasovi. Mogoče je, da ima zvon pravi glavni glas, vendar ne pôje lepo, ker nepravi soglasovi zatapljajo glavni glas in ga delajo nedoločnega. Vsak zvon si namreč lahko mislimo sestavljen iz več neenakih obročev; vsak obroč daje svojemu obsegu in debelosti primeren glas. Najnižji daje najglobokejši glas, ker je največji in najdebelejši; najbolj gorenji daje najvišji glas, ker je najmanjši in najtanjši. Zvon daje torej več glasov, ki se spajajo z glasom spodnjega obroča v en glas. Tanjko uho sliši poleg glavnega glasu tudi druge glasove, ki se spajajo z glavnim glasom, tako zvane aliquot. Že koncem 13. stoletja je veljalo glavno pravilo, da mora imeti dober zvon tri glasove, enega spodaj na ušesu, drugega na sredi, tretjega na vratu.¹⁾ V 17. stoletju je sloveči zvonar F. Hemony izrekel sledeče pravilo: Dober zvon mora biti tako sorazmeren, da se izvabijo iz njega lahko tri oktave, dve kvinti in ena velika ali mala terca. Glavni glas, ki je najmočnejši in nadvlada druge, je na ušesu; velika ali mala terca dve dlani višje, čista kvinta še enkrat višje, oktava blizu klobuka in spodnja oktava spodaj poleg glavnega glasu prav na skrajnem robu zvona. Soglasovi so odvisni od pravega profila, to je, od pravega razmerja visočine do premerov, od debelosti, v obče od pravih dimenzij vsega zvoná.

Pri novih zvonovih moramo torej zahtevati, da ni samo glavni glas čist in pravi, temveč da ima tudi vsak zvon za-se prave soglasove in sicer eno malo terco (po zakonu sodonečih glasov bi se morala rabiti velika terca, vendar izkušnja kaže, da je mala boljša, ker je pri veliki glas preoster), čisto kvinto, čisto oktavo in malo septimo, razen tega, če je možno, še čisto spodnjo oktavo.

Zvonovina. Da ima zvon lep glas, je bistveno potrebno, da se rabi dobro, čisto, nepokvarjeno blago za ulivanje. Ako je blago slabo, ne pomaga vse drugo nič, naj bo drugo še tako natančno matematično preračunjeno, naj bodo profili še tako lepi — zvon vendar ne bo dal lepega glavnega glasu, ne čistih soglasov. — Zvonovina je mešana iz 78% bakra in 22% cina ali se izpreminja med 77 do 80% bakra in 23 do 20% cina. Zvonovina je tem boljša, čim čistejši baker in cin se rabita in čim bolje se zmešajo in spojiijo pri talenji kovine, iz katerih je sestavljena ali z drugimi besedami čim bolj vroča je zvonovina pri ulivanji, tem čistejši je glas.

Najčistejši in najboljši baker je sibirski ali ruski; najslabši in najcenejši takozvani nemški baker (črni baker); ta naj se ne rabi za zvonove, ker mu je preveč železa primešanega.

Mešanica iz bakra in cina je trši ali mečji, odvisna je od množine cina. Topovina (Kanonenmetall) je še zelo mehka; ima okrog 90 do 93% bakra in 10 do 7% cina; zvonovina je že trši; ima kakor je že povedano 78% bakra in 22% cina; še več cina dela bron trd kakor jeklo. Tudi barva brona je odvisna od množine cina; čim manj cina, tem bolj rdeča, čim več cina, tem belejša je. Ako se bron prelomi, morajo biti plasti vogljate (gezackt); če so pregledke, je bron pretrd in ima preveč cina; če je odlomek zrnat, ima premalo cina. Čim več cina, tem čistejši in gladkejši je glas, tem trši je pa tudi bron, in zato tolikanj večja nevarnost, da se ubije.

Nekateri jako priporočajo za nove zvonove ulito jeklo (Gußstahl) (Giefers). A kakor povsod drugod, velja tudi tu, da namestki pri

¹⁾ „Campana in tribus locis, si pulsetur, tres habere sonus invenitur, in fundo mediocrem, in extremo subtiliorem, in medio graviorem.“ Vincent. Bellovacensis † 1264 (francoski Dominikanec).

cerkvenih rečeh niso na pravem kraju, kajti glas je mrzlejši, krajši, ni tako harmoničen; tak zvon se rajši ubije, in ubit železen zvon nima druge vrednosti, kakor staro vlito železo. Dajo naj se torej zvonovi ulivat zanesljivemu zvonarju, pa da naj se mu tudi prilika, da bo mogel dati res dobro blago.

Litje brezkvarno. Če se jemlje še tako dobra tvarina, vendar se more storiti mnogo napak, da zvon nima lepega glasu; te napake se dajo le težko popraviti ali celo ne; druge napake se pokažejo še le čez več let. Največja napaka je, če se uliva prehladno; tak zvon ne bo dolgo pel in ne bo imel lepega glasu. — Na neko drugo jako važno okoliščino se današnje dni gleda premalo in ta je, da je zvon po glasu in po obliki dovršen že v sirovem litji, to je, zvona ne sme popravljati ne dleto ne pila. Stari zvonarji so puščali zvonove take, kakršne so vzeli iz jame in vendar so še dandanes po obliki in po glasu zgledni. Kako je to, da današnji zvonarji ne delajo takih umotvorov, saj rabijo prav tako blago in ga mešajo prav takó kakor stari? En vzrok bi utegnil biti res ta, da jih po litji preveč popravljajo. Pri zvonu niso zadeli pravega glasu, ali se kažejo druge pomanjkljivosti. Zdaj se mora popravljati s pilo in z dletom. Da trdnost zvona s takim ravnanjem škodo trpi, vsak lahko vidi, kajti odseka se deloma ali po vsem zvonu zunanja skorja (Gußhaut), katera je mnogo trši, kakor sredica. Prav na to bi se moralo na vsak način gledati pri novih zvonovih, da se ta skorja čez in čez ohrani nepokvarjena. Ker zvonovi visé visoko v stolpu jih tako nihče né gleda, ni torej treba, da bi se po zunanjšini morali tako svetiti, ker se tako kmalu okisajo in dobe lepo zeleno površino, katero imajo tako radi na bronu.

Primerni napisi in olepšave. Tu naj velja glavno pravilo, da naj se napravljajo na zvon le najpotrebnejši napisi in olepšave; kajti ni vseeno za glavni glas in za soglasove, če so tu ali tam stene z napisi in olepšavami postale debelejše. Kratka molitvica, ki se pričenja s križcem, dalje najpotrebnejše zgodovinske notice (papež, cesar, letnica, zvonar) naj zadostujejo. Napisi naj se delajo na vrat, nikakor ne na sredo stene ali na uho; k večjemu se na sredo dene kaka podoba, n. pr. patrona zvonovega. Na ušesu naj ne bo nobene olepšave, da se glas zvona nežno izpoje.

Teža zvonov. Teža zvonov se ravna po konstrukciji njihovi. Razločujemo zvonove lahke, srednje in težke konstrukcije. Zvonovi lahke konstrukcije imajo tenak plašč (stene), jemlje se malo kovine, imajo pa malo doneč, mnogokrat kotlu podoben glas, se kmalu obrabijo in lahko ubijejo. Zvonovi težke konstrukcije imajo debel plašč, močan, dolgo časa doneč, pojoč glas in se ne ubijejo lahko. Zvonovi srednje konstrukcije so v sredi med imenovanimi. Napravljajo naj se le težke konstrukcije ali vsaj srednje, nikdar pa ne lahke. Stari zvonovi niso vsikdar težki. V obče se zvonar ravna po naslednjih pravilih:

1.) Pri enakih premerih je glas višji, če so stene debelejše ali če je teža večja; če se stene stanjšajo in je teža manjša, je glas globokejši.

2.) Pri enaki teži je glas globokejši, če se zveča premernik; če se zmanjša, je glas višji. Sevé, da imajo te primere svoje meje; zvon more za svoj glas imeti preveč ali premalo blaga, kar je vstrajnosti njegovi, pa tudi glasu v kvar. Vestnemu zvonarju se mora torej prepustiti, da odloči težo za zvon in da to težo prav razdeli po stenah. Žal, da izkušajo zvonarji z malo blagom dajati zvonu globok glas, pa taki zvonovi nimajo lepega glasu in se kmalu ubijejo. Pri zvonovih pod 1000 kg (z glasom E) se jemlje primeroma manjša, pri globokejših zvonovih pa, zlasti če pri-
puščajo pomočki, se jemlje večja teža.

Obešanje zvonov. Do najnovejše dôbe so obešali zvonove na leseno os tako, da je bil jarem skoraj pod osjo in vrtišče je bilo kolikor mogoče visoko. Novejšo dôbo so jih jeli obešati drugače; dajô namreč zvonu protitežje, da sta vrtišče in težišče zvona kolikor mogoče blizu. S tem hočejo v marsičem prekositi staro šego: 1.) Potrebuje se manj prostora za zvonove. Sedanje čase hočejo imeti povsod velike zvonove; kjer je zvonik preozek, se lahko pomaga s tem novim obešanjem; 2.) se na ta način obešeni zvon ložje goni; 3.) zvonik manj trpi; 4.) ima zvon čistejši glas in zvoni enakomernejše, počasno in častitljivejše. Toda na ta način obešen zvon ne daje vsega najlepšega glasu, katerega ima v sebi, ampak ves popoln glas daje le obešen po stari šegi.

Mnogo je odvisno tudi od kembeljna. Najprej mora teža njegova biti v sorazmerju s težo zvoná; navadno se jemlje $2\frac{1}{2}$ —3% zvonove teže + 5. Tudi na obliko njegovo je treba paziti in prav mora biti obešen. Tleči mora tje, kjer je zvon najdebelejši, torej na uho.

Odri, na katerih zvonovi visé, morajo biti iz čistega, zdravega hrastovega lesa in tako trdni, da se nikjer nič ne majó. Stojé naj prosto, ne smejo biti vdeleni v zidovje, da se zid zvonikov ne omaje. Navadni stoli iz kratkih tramov, stoječi na močnem odru, so še najboljši. Veliki zvon se navadno obeša na sredo, manjša ob straneh. Visé naj zvonovi na odru kolikor mogoče nizko, da se manj ziblje. — Novejšo dôbo so jeli delati železne stole namestu lesenih; izkušnja bo čez več let pokazala, so li priporočila vredni; leseni pa so že izkušnjo dobro prestali. Gotovo je, da železo rado zarjavi, mora se torej paziti, da je vedno dobro prevlečeno z barvo, pri hudem mrazu pa, ko je železo zeló napeto, se rado kaj polomi. Tudi popraviljanje je težje, ker ni povsod izkušenega delavca pri rokah. Kar tiče glas, je gotovo, da leseni stoli bolje odglašajo, kakor železni. Tudi uči izkušnja, da imajo zvonovi, viseči na železnem stolu, triji glas, kakor na lesenih.

Ohranitev zvonov. Ker so zvonovi dragi, je treba paziti, da se ne ubijejo in ne napravljajo soseski novih stroškov. Če so dobro vlití, se ne ubijejo kmalu, kakor priča izkušnja, kajti imamo zvonove iz 13. stoletja, ki so še današnje dni za rabo. Druge, postranske okoliščine so torej krive, da se zvonovi ubijejo.

Ubije se zvon: 1.) Če ni prav obešen, če kembelj ni prav narejen ali če kembelj predolgo tolče na eno mesto. Čez kakih 30 do 40 let se mora zvon presukati, da kembelj bije na drugo mesto. Paziti je, da kembelj bije vedno na isti udarek, ne višje, ne nižje; če kembelj odskače semtertja, se bo zvon gotovo kmalu ubil. Paziti se torej mora, da je gož močna in vedno dobro nategnena. Če je kembelj ob straneh postal robat, se mora popiliti, da zvonu preveč ne škoduje. Tudi se kaj lahko ubije zvon, če se 2.) nihanje prenašlo ostavi, da bron ne izdoni popolnoma. To se lahko zgodi: 1.) Če pri pritrtkovanju kembelj predolgo ostane na zvonu; 2.) če kladivo urino ne odskoči hitro; 3.) če se zvon pri zvonjenju zadene ob kako reč; ne sme se torej stati preblizu, da se ne dotika oblačil; 4.) če med zvonjenjem kaka stvar pade na zvon ali se vrže vanj; 5.) če se zvon prehitro ustavi, da se nihanje prehitro preneha; 6.) ubije se, ako pride kaj med kembelj in zvon; 7.) tudi na tem je mnogo ležeče, kako se zvoni, da se ne gonijo zvonovi brez potrebe čez mero. Ako kdo hoče, da se bojo dobro vbrani zvonovi ohranili dolgo časa, naj pusti zvoniti le zanesljivim možem; najboljše bi bilo, da bi zvonili v zvoniku prav pri zvonovih, kajti tukaj se ložje zapazi vsak pogrešek in zvonjenje je lepši, ker se zvonovi gonijo pravilnejše. Duri v

zvonik naj so vedno zaprte, da se ne potikajo po zvoniku nepoklicani in da imajo pristop do zvonov le izvedenci.

Nekateri največji zvonovi:

1.) V Moskvi, kolokol, vlit l. 1734., tehta 190.000 *kg*, ima v premeru 7'04 *m*; zdaj stoji poleg zvonika pri katedrali. Leta 1737. je pri ognju padel iz zvonika in se zaril v zemljo. L. 1837. so ga vzdignili iz zemlje na povelje cesarja Nikolaja. Cesar Napoleon ga je izkušal spraviti v Pariz, pa mu je izpodletelo. Sedanje dni stoji na zidanem podnožji. Na strani spodaj je precej odkrušen. Kembelj tehta okrog 2000 *kg*, dolg je 5 *m* in spodaj debel 1'88 *m*.

2.) V Moskvi, trockoi, tehta 164.000 *kg*.

3.) V Moskvi, bolshoi, vlit l. 1817. tehta 70.000 *kg*, premernik 5'65 *m*.

4.)¹⁾ V Moskvi, St. Ivan, vlit l. 1819., tehta 50.000 *kg*.

5.) Peking, vlit l. 1403., tehta 53.000 *kg*.

6.) Novgorod, 30.600.

7.) V Kolini, cesarski zvon, vlit l. 1876. iz 20 francoskih kanonov.

Litje se je dvakrat ponesrečilo, pa še zdaj nima lepega glasu.

V vrsti velikih zvonov je dunajski zvon pri sv. Štefanu štirinajsti; ljudstvo ga zove: Schustermichel; vlit je l. 1711. na povelje cesarja Franca iz turških kanonov; tehta 23.000 *kg* (z vsem železjem vred, sicer 15.000 *kg*). Nekaj let se ne zvoni več ž njim, ker se zvonik preveč trese (15—20 *cm*). V Olomucu tehta 17.000 *kg*. Sedemindvajseti zvon je v Pragi pri St. Vidu, vlit l. 1549., tehta 10.900 *kg*; devetinšestdeseti je v Maria Zelli, vlit l. 1830, tehta 5.160 *kg*.

Blagoslovljenje (krščevanje) zvonov. Zvonovi so brončeni glas božji, sveti glasniki so, opominjajoč nas, naj v veselih in žalostnih dogodbah svoje oči, svoje roke in srce povzdignemo k njemu, od katerega prihaja vsak dober dar. Zvonovi zbirajo vernike v cerkev, v naročje dobre matere, da ondi poslušajo besedo božjo, darujejo z mašnikom presveto daritev, opominjajo k molitvi in povečujejo pobožnost.

Zvonovi vpeljejo človeka v življenje in spremljajo važnejše dogodke v življenju s svojim donečim glasom. V najvažnejših dogodbah v življenju glasi se zvon. Ko je iz otroka postal deček, vabi ga slovesno, ko prihaja čas, da pristopi prvič k mizi Gospodovi. Veselo in jasno vabi mladeniča in devico k oltarju, pri katerem sklepata zavezo, katere nihče drug razvezati ne more, kakor nemila smrt. Kaj ljubko in slovesno naznanja zvon dneve Gospodove — britko in grozno buči, zamolklo, počasno ječi pri požaru in drugih nevarnostih — milo žalujoč spremlja človeka po poti iz življenja v večnost. — Oznanuje nam jutro, poldan in večer in nas opominja, da posvečujemo jutro, dan in večer s sveto molitvijo. Vse to dela zvon; ne zvoni pa le vnanjemu ušesu, mnogokrat glas njegov sega globoko v dušo in vdarja na najtanjše strune našega srca, katerih noben drug glas ne zadene. Kakor ima svetloba mnogih lučic v cerkvi, kakor ima slovesen glas lepo donečih orgel v sebi nekaj vzvišenega, nekaj srce oveseljujočega, nekaj slovesnega in veličastnega, tako tudi slovesno, lepo melodično ubrano zvonjenje posebno globoko sega v človeško srce. Ta glas je vabilni glas („et in templo ejus omnes dicent gloriam; Psl. 28, 9). Odtod napisi: „vivos voco,“ „žive vabim“; ta glas je veličastni glas („vox Domini in magnificentia“; psl. 28, 9.), mogočni glas božji je in glas svete cerkve, kateri glas jako povekša slovesnost cerkvenih praznikov („festa decoro“). Glas zvonov naj očisti srce izkušnjav in napolni naj jih s čistimi, nebeškimi čutili.

¹⁾ V Moskvi menda je vseh zvonov vkup: 1700.

Da ima glas zvoná neko višjo moč do srca, vé lahko vsakdo iz lastne skušnje. Bl. Katarina Emmerich pravi: „Že kakor otrok sem čutila glas blagoslovljenih zvonov kakor žarke blagoslova, kateri preganjajo kolikor daleč sezajo škodljivost sovražnih sil... Čutim, da je glas blagoslovljenih zvonov bistveno svetejši, veselejši, močnejši, sladkejši, kakor vsak drug glas, ki se mi v primeri z onim zdi votel, tožen (Schmöger, Kat. E. I. st. 51). — Mesen človek seveda nima pojma o tem „animalis homo non percipit, quae sunt Spiritus Dei“ (I. Kor. 2. 14).

Ko je sv. Cerkev zvon vzela v svojo službo, ga je blagoslovila, da ni več samo dete narave, temveč sveto orodje cerkveno, zato ga umije, krsti. Neblagoslovljen zvon ni cerkven zvon; blagoslov je vrata, skozi katera prihaja iz narave v katoliško cerkev. Katoliški zvon je krščen, dobil je po cerkvenih molitvah duha, da tako izpolnjuje višjo nalogo: „mogočen glas Gospodov“ naj bo. Kakor je nekdanj glas Gospodov pomiril morske valove, kakor se je razrušilo zidovje mesta Jeriho pri glasu trobente, tako naj so poteptane zračne sile po glasu zvona, razpršé naj se sovražne moči, hruščenje toče in divji viharji naj se preženo, naj se odvráča blisk, grom in nevihte. To moč izprosi škof, kadar blagoslavlja nov zvon.¹⁾ V imenu sv. križa naj odvráča zvon vse nesreče po zraku, kakor jih odvráča blagoslovljena voda na zemlji.

Že v 8. stoletju je bila navada zvonove krščevati, kar priča pontifikal nadškofa Egberta iz Jorka (Martene de antiq. eccles. rit. lib. II. c. 21). Prepoved Karola Vel. od l. 789. je naperjena proti razvadi, katera se je vrinila pri krščevanju zvonov. Razvada je bila ta, da zvonov niso samo zunaj in znotraj omivali s prav za to blagoslovljeno vodo in jih mazili s krizmo in sv. oljem, marveč potapljali so jih po trikrat v blagoslovljeno vodo in izgovarjali so med tem: Ego te baptizo in nomine Patris etc. V enem oziru se je sicer smelo tako govoriti, kajti „baptizare“ ne pomenja specifično potapljati za opravičenje, kar se pri mrtvi stvari tako ni moglo misliti; pomenjalo je le, da se s tem potapljanjem zvon blagoslovi. Toda ker se je ta obred lahko napak tolmačil, je bil po pravici prepovedan; izraz pa: „baptismus signorum“, „krščevanje zvonov“, se je ohranil do sedaj.

Mističen pomen. Čudno je res, da izbuja glas zvona v jedni in isti minuti v tisočeri srcih enaka čustva! Ni čudno, da so vsakemu delu zvona dali lep mističen pomen. Durand Viljem († 1. nov. 1328) pojasnuje pomen vsacega dela posebej. Trda kovina, pravi, nas uči, da naj je pridigar srčen in utrjen zoper sovražnike cerkve, po besedah sv. pisma: Dal sem ti čelo, trši, kakor je njih čelo. Kembelj bije na dve strani, to pomenja dva testamenta, katera se oznanujeta. Tram, na katerem visi zvon, opominja pridigarja, naj se drži tako trdno križa, kakor se zvon drži jarma z železnimi vezili. Usnjen jermen, na katerem visi kembelj, svetuje pridigarju zdržnost; zagon, ki visi nizzol, ponižnost i. t. d.

Pripovedke o zvonovih. Ni čudno, da so o zvonovih nastale kaj ljubke pravljice, vsaj so zvonovi posvečeni z molitvijo sv. Cerkve, podeljena jim je posebna moč, in vedno govore s svojim brončnim glasom ušesom in srcu človekovemu; vse to mora mnogo uplivati na moralno življenje narodovo. Kaj zvon more delati po mislih sv. cerkve, smo videli zgoraj, kaj more delati po mislih narodovih, to nam pripovedujejo pripovedke o zvonovih. Prav bi bilo, ko bi se te pravljice zbrale, da se ne izgube. — Ako je zvonar bil nepošten in je rabil slabši blago, zvon

¹⁾ „Et cum melodici illius (vasculi) auribus insinuerint populorum, crescat in iis devotio fidei, procul pellantur omnes insidiae inimici, fragor grandinum, procella turbidinum, impetus tempestatum, temperetur infesta tonitrua, ventorum flabra fiant salubriter ac moderate suspensa; prosternat aëreas potestates dextera tuae virtutis, ut hoc audientes tintinnabulum contremiscat et fugiant ante sanctae crucis tuae in eodem depictum vexillum, flectitur omne genu coelestium, terrestrium et infernorum et omnis lingua confiteatur, quod ipse Dominus noster J. Chr. absorpta morte per patibulum crucis regnat in gloria Dei Patris cum eodem Patre et spiritu sancto.“ Pontif. Romanum.

molči, ne da nobenega glasu. — Zvonovi imajo veliko ljubezen do kraja in cerkve, za katero so vlti — ako se dajo proč, hodijo nazaj. — Ako se zvon potopi, tudi v vodi ne miruje, zvoni pred nekaterimi prazniki. — Ako Schiller pravi; da zvon sam nima srca, se to ne strinja z mišljenjem narodovim. Daleč daleč se sliši mrtvaški zvon. Pri smrti sv. Bonifacija 755, kakor tudi pri smrti Leona IX. so začeli zvonovi zvoniti sami po sebi. Pri smrti nedolžnega otroka pojeta dva zvana: pet angeljev, pet angeljev; pri smrti odrasčenega: umerl je, več ga ni, umerl je, več ga ni. — Veliki četrtek gredo zvonovi v Rim i. t. d.

Cerkvena določila. Zvonovi so glasniki cerkveni. Zvonik, cerkev brez zvonov se nam zdi kakor mutast človek. Zaradi tega ima vsaka cerkev po tri ali vsaj po dva zvana. Ako gledamo na pravi namen zvonov, vidimo, da mora cerkev to-le zahtevati:

- 1.) pri vsaki farni cerkvi morata biti po dva ali trije zvonovi;
- 2.) zvonovi smejo imeti le krščanske okraske, napise in podobe;
- 3.) zvonovi morajo biti blagoslovljeni, preden jih cerkev jemlje v svojo službo;

- 4.) blagoslovljeni zvonovi se navadno smejo rabiti le za cerkvene namene, za druge namene — ad usus profanos — se zahteva dovoljenje škofovo. Blagoslovljeni zvonovi so „res sacrae“; oblast o njih razpolagati ima le cerkveno predstojništvo, če tudi jih je napravila soseska;

- 5.) pravico do ključa v zvonik ima cerkveno predstojništvo, pristop do zvonov naj bo zaprt, le zanesljivim osebam naj se dovoli.

U r a.

V tesni zvezi z zvonovi so ure. Predno so izumili žepne ure, so bile ure pri cerkvi tem potrebnejše, ker je cerkev vsa opravila določevala po gotovih časih in urah; za molitve, na primer, imela je vedno natanko določen čas. Potrebno je bilo torej merilo, po katerem se je razdelil čas; tako merilo je bilo za po dnevi solnčna ura, za po noči pa vodna ali sipna ura.

Solnce je najprej naznanjalo človeku razne čase. Videli so, kako po navideznem teku solнца na nebu raste ali pojema senca dreves in drugih visokih stvari; to jim je dajalo povod, da so po senci merili čas, napravljali so si solnčne ure. Stari narodi, recimo: Egipčani, Kaldejci, so postavljali visoke obeliske na planem in senca teh obeliskov jim je kazala čas. V sv. pismu se omenja solnčna ura le enkrat v četrti knjigi kraljev (20. 9—11) in Iz. (38, 7. 8.), zove se: stopnjice Ahazove. Prerok Izaija je storil, da je šla senca za deset stopinj nazaj. „Klical je prerok Izaija v Gospoda in nazaj je pomaknil senco po črtah, po katerih je bila prišla že na Ahazovi solnčni uri, deset stopinj.“

Ker pa solnčnih ur niso mogli rabiti po noči in pri oblačnem vremenu, so imeli že stari narodi še druge ure, vodne in sipne ure. Vodne ure (klepsydra) rabili so Rimci na straži in pri sodnijah, da so določevali čas govornikom. (Dixi horis pene quinque, nam decem clepsydris, quas spatiosissimas acceperam, sunt additae quatuor. Plin. 2. epist. — Cerkev se je vedno zanimala za ure. Gerbert, pozneje papež Silvester II., je napravil v Magdeburgu slovečo solnčno uro za Otone. — Vodne ure rabijo še dandanes na vzhodu, semtertja se rabijo tudi še sipne ure.

Zgodovina ur s kolesi je še temna in z gotovostjo se more dokazati, da so se ure z vstavkom in nemirnikom rabile šele v 14. stoletju. Najpripravnější prostor za ure pa je bil stolp pri cerkvi, odkoder se je slišala in videla daleč na okrog. Zvonik brez ure bi se nam zdel tako prazen in tožen, kakor zvonik brez zvonov. Nahajajo se ure pri cerkvi, pa ne na zvoniku, ampak posebej stoječe na odru. Sloveča ura v Strasburgu stoji posebej; bila je tako umetna, da so jo prištevali sedmerim čudom med Nemci (kolinski kor, cerkev v Strasburgu, orglje v Ulmu).

Začetkom so postavljali ure v cerkev; pozneje, zlasti v 14. stoletju pa na stolpe. Prvo uro je dobil zvonik v Avgsburgu l. 1364.; v 16. stoletju so bile sploh v navadi; vendar so se na cerkvah solnčne ure ohranile do sedanjih dni.

Do 16. stoletja in v Rimu do papeža Pija IX. je bilo kazalo razdeljeno v 24 ur. Številke so bile vrezane v kamen in zalite s kovino, ali pa so bile izbokle in pobarvane, da so se dalje videle. Kazalo je bilo lepo barvano in okrašeno z grbi ali listi.

Mnogokrat so bile z uro združene neke mehanične naprave, katere so kazale gibanje nebesnih trupel, izpremen časov in starosti človeške. Najbolj slovi v tem oziru ura v Strasburgu. Pričeli so delati to uro l. 1352; čez dvesto let so namestu te napravili drugo, še bolj slovečo. L. 1547 so jo pričeli delati, l. 1574 so jo zagnali, pa l. 1789. se je ustavila. Mislili so, da kaj takega ni več mogoče narediti. Sloveči urar Schwilgué pa je l. 1838 do 1842 izdelal uro, ki daleč prekosi obe prejšnji, in kaže, kako na visoki stopinji je mehanika sedanjó dóbó.

Spredaj ima ta ura nebesno kroglo, katera kaže vsakdanje gibanje zvezd. Več kakor 5000 zvezd je na nji od prve do šeste velikosti, vse postavljene tako pravilno, da se vsak dan lahko vidi, katere zvezde so na horizontu v Strasburgu. Kaže dalje vse, kar je treba vedeti pri sestavljanju koledarja, namreč: letno številko, zlato število, nedeljsko črko, epakto i. t. d. Razven astronomičnih prikazni kaže še štiri dóbé življenja človeškega. Smrt bije s kostjo na zvon. Na vrhu je Kristus. Opoldne vsak dan prihajajo apostelní po vrsti pred Kristusa, vsak nekoliko postoji in se mu priklone, Kristus pa ga blagoslovi. Med tem na vrhu manjšega stolpa petelin zamahne s perutami, se napihne in zapoje. Ura je visoka 17 metrov.

Poznejše čase je prišla v navado glasba na ubranih zvonovih. Polagoma pa so izgínele vse te umetne in pomenljive naprave, in ostala je v stolpu sama ura.

Ur na stolpih smo tako vajeni, da bi jih jako pogrešali, ko bi jih ne bilo. Imajo pa tudi lep pomen za verno srcé. Mogočno, slovesno, počasno bíje ura visoko v zvoniku in vsak udarec nas opominja, kako hitro beží čas. Kadar ura odbíje, opominja kristjana: zopet sem za uro bližje smrti in sodbi, opominja ga, naj dobro porablja čas, naj zamenja sedanjí čas za srečno večnost.

Solnčne ure so olepšane navadno tako, da je na sredi solnce z mnogimi žarki, ure pa so pisane na lepo zavihnenem traku in imajo tudi kaj lepe in pomenljive napise, n. pr.: „Quaelibet vulnerat, ultima necat.“ — „Nescitis diem neque horam.“

Praktični nasveti. Pri napravljanji ur na zvoniku naj se gleda na to, da ura res doseže svoj namen. Kazalo naj je delano tako, da se številke daleč vidijo in da se tudi kazavec razločno vidi. Ako je dno belo, naj se ne delajo pozlačeni kazavci, ampak črni; ako je dno rujavo, se lahko pozlaté, kajti zlato na rujavi barvi se vidi dobro. Kazavci na nekaterih urah nimajo nič kaj lepe oblike. Naj se tudi pri napravljanju ur gleda na to, da ura zvonik lepša, da so okraski na uri kakor tudi kazavci v soglasji z drugo arhitekturo, da je vse delano umetniško. (Horologium pro aedificii forma artificioso opere confectum. Act. Mediol.) — Ura na stolpu mora biti daleč vidna. Glavna stvar so pa kazavci, ne številke. Od daleč se vidi samo kazavec, ne pa številka. Ker morajo biti kazavci v ravnotežju, mora biti na nasprotni strani protiutega. Ta utega se mora pa maskirati (počrniti ali pobarvati), da se od daleč sploh ne vidi. Kazavci, ki so na obeh koncih pozlačeni, so čisto nerabni, ker se iz

daljave pravi konec ne more izpoznati. Ura, ki ima velike številke in male, nejasne kazavce, je čisto nerabna.

Slavni zvezdoslovec Litrov je kot najprikladnejše priporočal nastopno razmerje med kazavci in številkami:

Polumer kroga naj se v štiri dele razdeli in velikost številke naj znaša $\frac{1}{4}$ radija. Številke naj se od periferije za $\frac{1}{3}$ do $\frac{1}{4}$ svoje dolžine odmaknejo. Širokost številke naj tudi pri IV in VIII ne presega polovice daljave. Minutni kazalec naj seže še malo čez številke, prav do skrajnega roba kroga, urni kazalec pa naj seže $\frac{1}{3}$ globoko v dolžino ure.

Malokatera turnska ura gre dobro — razen onih, ki imajo dobrega cerkvenika, ki zna z njo ravnati. Zlasti po zimi je križ. Cerkvenik gre k uri, še kak kamen priloži, pa je dobro! — Cerkveno predstojništvo naj tudi tukaj gleda, da se pravi red ohrani.

Kaj je vzrok, da ura ne gre dobro? Cerkvenik gre in namaže uro z ostanki tistega olja, ki noče več goreti. Tako olje ali sploh navadno olje ni pravo mazilo za ure, ker postane gosto, se vleče in se strdi v mrazu. Za mazilo naj se rabi mineralno olje (Maschinen-Schmieröl), ki vedno ostane tekoče in se nikdar ne vleče. Kadar se vnovič maže, naj se vselej staro, zgoščeno mazilo osnaži. Najbolje pa je, da se ura kolikor mogoče varuje prahu, kajti prah se prime z oljem namazanih delov in v tečajih se polagoma zajé — ura ne more prav iti.

Pokopališče.

Pri smrti, pri pogrebu, pri grobu vzbuja se v srcu dvojno različno čustvo, naravno in nadnaravno. Vzbuja se žalost, da se je moral ljubljani ranjki ločiti od nas; vzbuja pa se tudi upanje, opirajoče se na veselo resnico, da umrli prijatelj po duhu še živi, da bo zopet vstal od mrtvih, da ga bomo videli in da bomo vekomaj združeni pri Bogu. Prvo čustvo je tožno, drugo veselo, tem bolj, če pomislimo, da je ranjki svoj tek srečno dokončal. Obojno čustvo ima svoje pravice, obojno se da harmonično združiti.

Poganski grob. Obupljivo žalovanje naznanja egoistično ljubezen do kake stvari, naznanja pa tudi, da ne pozna ne stvarnika ne višjega namena človekovega. Tako žalovanje je pogansko. Vera v neumrljivost je sicer neizbrisljivo vpisana v dušo, toda dušna tema je popačila tudi to resnico in po svoje zavila v temo. Od tod toraj poganške šege, da so nekateri mrličé sežigali, drugi pa, ki só upali prihodnje življenje, so jih mazilili, da bi jih obvarovali trohnobe. Za dōbe najhujšega propada pa je vladal v poganstvu materijalizem, predhodnik sedanjega materijalizma. Zarad tega so hoteli truplo precej po smrti uničiti.

Judovski grob. Judovsko ljudstvo je poznalo vero o neumrljivosti in o prihodnem vstajenji. Tej veri je bila tudi primerna skrb za mrličé. Mrličév niso sežigali, temveč mazilili so jih z dišavami, povijali so jih v prte in pokladali v grobe. Grobovi so bili vsekani v skale ali bili so zidani hrami, ali dolgi labirinti z neštevilnimi hrami. Vsak Izraelec je hotel biti pokopan v sveti deželi, verujoč, da v tej deželi počivajočim se ne prištevajo grehi in kdor je pokopan v Jeruzalemu, bo šel nedvomljivo v večno življenje. (Sepp. Jerusalem I. 222.)

Mnogo družbinskih grobov je še zdaj okoli Jeruzalema, mnogo jih je v podzemeljskih labirintih. Že stoletje pred Kristusom so prišli Judje v Rim. Imeli so ondi svoja podzemeljska pokopališča, katera so našli novejšo dōbo. Nekatera so revna, druga kažejo silno bogastvo. Lopa pred

grobom je vsa obložena z marmornatimi ploščami; tla so iz mozaika; stene so okrašene s podobami. Nahaja se tu mnogo simboličnih podob. Neka podoba drži knjigo v roki, druga tablo za pisati; mali deček ima tička, drugi tička in satovje; razen tega se nahajajo cvetlice, sadje, posode i. t. d., o katerih pa se ne vé, kaj pomenjajo. Še druge podobe kažejo upanje v prihodnje življenje.

Še jasnejši pričajo napisi to vero in upanje. Pri Hebrejcih je bila smrt spanje: truplo se vleže k pokoju da bo zopet vstalo; toraj napisi vošijo duši ločeni od telesa, naj počiva v miru: „In pace dormitio tua.“

Krščansko pokopališče. Že prvo dōbo svete Cerkve so pokopavali mrlične na častljivo z molitvijo in cerkvenimi blagoslovili posvečeno mesto, kajti truplo kristjana ima v sebi kal prihodnjega vstajenja in je bilo mnogokrat posvečeno v življenji. Pri sv. krstu je postalo tempelj sv. Duha, pri svetem obhajilu je postalo prebivališče Jezusovo in posvečeno je bilo pri vseh drugih zakramentih. Kakor so cerkve zbirališča za žive vernike, prav tako naj so pokopališča zbirališča rajnkih v Gospodu zaspalih vernikov. Na tem posvečenem kraju hrani sv. Cerkev trupla svojih otrok, dokler bodo zopet oživiljena vstala iz zemlje. Ko je sveta Cerkev dobila večjo prostost, je kmalo pokopališča napravljala okrog cerkve, s tem je kazala, da je trpeča cerkev še združena z bojevatno cerkvijo. Pokopališče okrog cerkve opominja verne kristjane gredoče v cerkev, naj ne pozabijo v cerkvi moliti tudi za tiste, ki počivajo okrog cerkve in naj ohladijo hrepenenje njihovo po nebesih z duhovnimi dobrotami.

Kraj, kjer počivajo trupla ranjkih bratov naših, zove se: „njiva božja“. Kakor v zemljo vrženo seme po zimi v nji zakrito rahlo počiva, spomladi pa se zbudi k novemu življenju, prav tako bodo vstali tudi rajniki, počivajoči na njivi božji, na pokopališči. Pokopališče bi se smelo imenovati „mirodvor“, kjer rajniki počivajo v miru, čakajoč večnega miru. Prvo dōbo že so imenovali kraj, kamor so mrlične pokopavali: cemetarium, počivališče, kjer počivajo verniki v smrtnem spanju čakajoč večnega dné. — Jako pomenljiv je toraj ta kraj; opominja memogredoče, kje bodo počivali tudi oni, kaj bodo želeli tudi oni takrat, ko bodo njih trupla ležala okrog cerkve; in prav to, kar bodo oni sami kedaj želeli, prav to naj zdaj delajo onim, ki že mirno počivajo drug poleg drugega, naj prihajajo na pomoč vernim dušam z molitvijo in drugimi dobrimi deli.

Svet je cerkvi ta kraj, zato ga blagoslavlja z ginljivimi in pomenljivimi molitvami, zato daje posebne zapovedi, kako se mora oskrbovati.

Pokopališče naj bo na suhem, zračnem kraju; če je le mogoče, naj je nekoliko vzvišeno. Ako sedanje čase gosposka ne dopušča napravljati pokopališča v bližini velikih mest, napravljajo naj se vsaj pri cestah ali pri potih, da opominjajo vernike, naj nikar ne pozabijo, kaj jih čaka, naj ne pozabijo moliti za rajnike. Pred vhom nad vrati naj je postavljen križ; tudi sredi pokopališča naj je križ, kameniten, vlit ali lesen; najprimernejši je, da je obrnen proti zahodu, da gledajo v grobeh počivajoči nanj, ki prihaja od vzhoda in je vsem večna luč.

Okrog pokopališča mora biti obzidje, ne samo lesena pregraja. Prepovedano je torej, da bi hodile po njem živali, da bi se opravljalo kako posvetno opravilo, da bi se sadila sadna drevesa, ali bi se postavljale prodajalnice. Pazi naj se na dostojno snažnost, naj se ne pusti, da bi rastle grmovje, koprive in osat. Nekatere cerkvene določbe zahtevajo, naj se trava na pokopališču pokosi, sežge in pepel zakoplje v zemljo; ne poklada naj se živini, ne rabi naj se za steljo, kajti izrastla je na posvečeni zemlji. — V srednjem veku so postavljali na pokopališča majhno kapelico, navadno dvonadstropno; v spodnji prostor so shranje-

vali mrtvaške kosti, lobanje so navadno lepo postavljali v vrste; gornja kapelica je bila posvečena sv. Mihaelu, patronu umirajočih. Zvali so te kapelice: Karner.¹⁾ Tudi zdaj bi bilo prav, da bi se zidala na pokopališče mala kapelica; odličnjaki, duhovniki in dobrotniki cerkveni naj bi se pokopavali v njej.

Obzidje naj se lepša s kapelicami, s svetimi slikami ali s primernimi nagrobnimi spomeniki; zapira naj se z vratni, da se lažje odvrčajo vse nepristojnosti. Pokopališče mora biti blagoslovljeno.

Grobni spomeniki.

Na grob, v katerem so počivali dragi rajniki, so postavljali radi že prvo dōbo razne spomenike. Spomenik, kar naznanja beseda, spominja na rajnike, pričajo pa ti spomeniki o duhu onih, ki so postavili spomenike, dā, ti spomeniki pričajo o duhu vsega tedanjega časa. Na spomeniku se razodeva vera v grobu počivajočega, pa tudi zapuščenecv njegovih. Iz znamenj na grobnem spomeniku, iz simbolov in napisov na njem sklepamo, je li to grob pogana, juda ali kristjana. Križ in ime Kristusovo na spomeniku nam jasno priča, da tu ne more biti grob kakega pogana, nasprotno bi smeli sklepati, da ondi, kjer ni nikakršnega krščanskega znamenja in se nahaja le puhel napis: „bodi mu zemljica lahka,“ ali: „mir tvojemu pepelu“ — da ondi ni grob kristjanov. Ako bodo ljudje smrt in grob gledali z očmi žive vere, katera v smrti spozna konec posvetne nečimurnosti, tiste vere, katera v smrti odpira vrata v večnost pred pravičnega Sodnika, le tedaj bodo napravljali spomenike, vredne krščanske umetnosti. Nagrobni spomeniki bi morali biti spomeniki žive vere, katera vé, da zaostali živi morejo ranjkim pomagati z molitvijo in drugimi dobrimi deli, katera je prepričana, da bodo vsi vstali na dan sodbe k novemu življenju. Po teh nazorih so delali grobne spomenike rajnikom boljše dōbo svete vere.

Grobni spomeniki prvih kristjanov. Pri napisih in olepšavah teh spomenikov nadvlada veselo upanje prihodnjega vstajenja. Primerjajoč nagrobne napise kristjanov z napisi poganov zapazimo na prvi pogled velik razloček. Na poganskih se bere: Defunctus est, reddit naturae debitum, abreptus est (umrl je, plačal je dolg naravi, bil je ugrabljen) — na krščanskih pa se bere: Dormit, quiescit (spi, počiva). Velikanska podzemeljska pokopališča zvali so cemetrije, to je počivališča; vsak hramček posebej zval se je cubiculum, to je spalnica. — Na poganskih napisih nadvlada strastna bolest in žalost, na krščanskih vdanost v voljo božjo, n. pr. zaslužni devici Adeodati: tukaj počiva v miru na povelje Kristusovo. Častne službe, katere je opravljal rajnik, se ne omenjajo na grobnih napisih, kajti Bog nič ne gleda na imetnost osebe. Največ napisov naznanja večni mir rajniku. Prva štiri stoletja se nahajajo največkrat napisi: V miru so, v Kristusu, počivajo pri Bogu v miru, šli so k Bogu, njih duša je v miru, v luči, vesele se v miru, v večnem bivališču božjem, njih duše so pri pravičnih i. t. d.

Poglejmo še olepšave, pomenljive podobe, slike in izrezljane podobe, kakršne so napravljali prvi kristjani na grobne spomenike. V prvi vrsti so delali take simbole, kateri očitno ali skrivnostno naznanjajo vero na

¹⁾ Glej: Stavbinski slogi.

Odrešenika, na neumrjočnost duše, na vstajenje mesa in na upanje večnega življenja. Med temi je največkrat križ, začetne črke Jezusovega imena: XP, ali PX, ali A in O. (Skriv. Razod. 1. 8.)

V 6. stoletju omenja se že večkrat osebnost rajnika, a vendar še nadvlada strogo krščanska misel, in čast, da je bil v grobu počivajoči kristjan, presega vsako drugo posvetno čast.

V romanski in gotski dōbi so napisi in podobe na spomenikih čisto krščanskega duha. Skrbeli so že to dōbo, da so napravljali lepa pokopališča. Najveličastnejši dokaz temu je campo santo v Pizi. Pizani, srčno želeč počivati v zemlji, katero so posvetile stopinje Kristusove, so privozili zemlje iz svete dežele in pokrili ž njo svoje pokopališče. Krog in krog pokopališča so napravili lepe galerije, katere so olepotičili s krasnimi slikami smrti in vstajenja.

Najslavnejši slikarji so slikali te podobe. Giotto (1276 do 1336) je naredil prvo sliko in sicer Joba; Pietro Laurati je naslikal puščavnike v puščavi, kazoč, da je zatajevanje najvarnejši pot do srečnega vstajenja. Bufalmaco je narisal smrt, vstajenje in vnebohod Kristusov. — Andrej Orcagna (1319 do 1389) je narisal velikansko sliko: zmaga smrtna (Triumph des Todes). Smrt je zdvijana ženska z netopirjevimi peruti, na prstih ima kremplje, zavihnjeno koso in kosi neskrbne ljudi; reveži jo kličejo in prosijo naj pobira nje. Po tleh leže pokošene žrtve: kralji, škofje, učenjaki, bogatini, knezi i. t. d. a duše njihove v podobi malih otročev sprejemajo angeli, ali jih vlačijo satani v peklo.

Se neke druge vrste slikarije so prišle zdaj v navado; na mrtvašnice so slikali tako zvane smrtno plese (Todtentänze). Smrti so dajali dosihdob razne oblike, odslej so jo slikali kot kostenjak, s srpom, s koso, z lokom ali smrtno uro v roki, časih jaha na konju ali na levu. V velikanskih smrtnih plesih je izraženo opominjevanje, da mora vsak umreti, nihče se ne more odtegniti smrti. Smrt zgrabi zdaj tega, zdaj drugega, papeža, cesarja, škofa, duhovnika, meniha, državnika, advokata, roparja, berača, in ga tira, da mora plesati z njo; noben izgovor, nobena prošnja ne pomaga nič, mora plesati, dokler ne pripleše — v grob.

Napisi so preprosti, izražajo ponižnost, hrepenenje po Bogu spokorenega duha in veselo upanje prihodnjega vstajenja s Kristusom. Grobne plošče stoje na grobu vzdane v steno, ali pa leže na grobu; starejše plošče so večinoma ožje. Za olepšavo imajo križ z napisom ali brez napisa, ali pa podobo rajnika. V tem pa se ločijo spomeniki te dōbe od prejšnjih, da dosihdōbni spomeniki niso omenjali dostojanstva ali osebe mrličeve, sedaj pa so napravljali na grobno ploščo portrè rajnika, zlasti velikaši so radi naznanjali potomcem svojo imetnost in dostojanstvo. Starejši grobni spomeniki so kazali, da je zmagana smrt in grob; vera je zmagala v smrti in grob jim je vhod do vstajenja, zato so devali na grobne spomenike znamenja upanja. Ko so minuli časi pravega preganjanja, se je kazala smrt na grobu v resnobnejši obliki. Od 13. stoletja semkaj nahajamo na grobu velikašev škit, krono, škofovsko palico, kelih, meč — vse to naznanja stan rajnika. Pri nogah viteza leži lev, simbol srčnosti; pri nogah žene leži pes, simbol zvestobe; škof stoji na zmaji i. t. d. Tudi te podobe so kazale nečimurnost in minljivost posvetne slave. Ako je klical prejšnji grobni spomenik: Vivat in Christo, kliče nam grob te dobe: Memento mori.

Delali so spomenike kamenitne, kovinske, mesingaste ali brončene. V cerkvah, v križnih hodih, v lopah je bilo vse polno takih plošč; kovinskih plošč se je mnogo zapravilo, kamenitnih pa se je ohranilo mnogo tudi v naših krajih.

Večji spomeniki imajo obliko tumbe, stoječe na stebreh ali na nogah, na nji leži podoba rajnika s sklenenimi rokami, ali pa kleči. Tudi taka predstava je dostojna; mislimo si, da pri Bogu moli za zapuščence ali prosi: Libera me Domine de morte aeterna.

Prvo dōbo renesanse nahajajo se lepi brončeni ali sploh kovinski nagrobni spomeniki, pa tudi lepe reliefne podobe v kamenu. Ko pa je zmagala samovoljnost, ni poznala nobenih mej. Od dōbe Mihelangelove

dalje so postavljali v cerkve in na pokopališča mitologične in poganske podobe, kakor: boga časov s koso, nagi geniji si brišejo solze s prtom, make, metulje, vrče za pepel i. t. d. — Napisi na spomenikih nimajo čisto nobenega krščanskega pomena, ne izražajo nobene krščanske misli, ne vere, ne upanja; bahato pa naštevajo vsa dostojanstva in zasluge mrtveca, z obupljivimi besedami naznanjajoč žalost zaradi nedomestljive zgube. Vse podobe, vsi napisi so taki, da se zdi človeku: tukaj ni pokopan kristjan, ampak pogan, stari grk ali rimec. Na mnogih spomenikih se kaže le nečimernost, krasoljubje in tehnična lepota. Nahajajo se spomeniki delani v grškem, v rimskem, v egiptskem, v babilonskem slogu, le v krščanskem slogu ni nobenega znamenja, križ je izginil raz mnogo grobov in ž njim to, kar edino ožari naravno žalost in povzdiguje duha do veselega upanja. — Taki so bogati spomeniki po velikih mestih. Boljši so spomeniki revežev in na pokopališčih po deželi. Noben grob ni skoraj brez križa, čeprav je križ le preprost lesen križ. In prav je tako, saj se tu ne postavljajo neumrljivi spomeniki, kajti le v večnosti pričakujemo neumrljivosti, tukaj na svetu pa ne. Majhna tablica s strehico nam pove ime in stan rajnika, kratek napis priporoča dušo njegovo v molitev. Ime Kristusovo, rožni venec, mrtvaška glava ali kaka druga podoba je narisana z osornimi potezami in slikana z živimi barvami in vendar delajo dober utis, kajti kaže se iz njih živa vera.

Križ na grobu. Najpripravnejši spomenik na grobu je križ; saj je življenje človeško v jako tesni zvezi s sv. križem. Malemu detetu, ki še samo ne more gibati roke, skrbna mati mnogokrat zaznamnja čelo s sv. križem; prvo, kar se dete krščanskih starišev delati uči, je pokrižati se; v podobi sv. križa delé se sv. zakramenti. Kolikokrat se človek v svojem življenju zaznamuje s tem svetim znamenjem in kadar bolniku moči njegove tako opešajo, da rok več gibati ne more, zaznamuje ga zopet kdo pri mrtvaški postelji stoječih s sv. križem. Križ se da umirajočemu kristjanu v roke, katere se ga krčevito oklepajo; križ drže sklenjene mrzle roke na mrtvaškem odru, križ se nese pred mrtvaškim sprevedom, in križ naj se postavlja na grob, križ, znamenje našega odrešenja, znamenje križ našega upanja!

Navadno se zdaj rabijo za grobne spomenike vlitii križi; toda iz umetniškega stališča so bolj priporočila vredni križi iz kovanega železa, prejšnjo dōbo zelo navadni; lepotičili so jih s kovanimi cveticami, stebli in listi. Na sredi so imeli malo hišico, katera se je zapirala z vrati, v nji pa je bil napis in semtertje tudi podoba rajnika ali zapuščena družina, klečeča na grobu ali pred podobo sv. križa. Kaj ljubko je bilo to in lepo krščansko; žal, da se je ta oblika, iz katere bi dober okus mogel napraviti kaj prav lepega, skoraj popolnoma opustila.

Spomenike postavljati na obzidje v podobi malih dolbin ali kapelic nič ni prav rabno, kakor uči izkušnja. Dokler je taka kapela nova, je še dosti čedna; toda kmalu prične zid odletavati, ljubezen do rajnika je vgasnila, spomenik se ne popravlja, in taka zapuščena obletena kapela pokopališče kazi, namestu da bi ga lepšala. Prav tako malo kaže napravljati na grob velike kamenitne spomenike; mnogi taki so silno neokusni; če tudi so pričetkom lepi, se kmalu po strani obešajo, nikogar ni, da bi jih popravljal, in zopet kazé pokopališče. Pripravnejše bi bile kovinske ali kamenitne plošče vzdane v zid; dale bi se olepšati s svetimi ali simboličnimi podobami in ohranile bi se več časa; to nam pričajo nalični spomeniki iz srednjega veka ali iz prve dōbe renesanske. Kdor more več potrošiti za spomenik, naj bi se naredile krog pokopališča večje kapele ali arkade, v katerih bi se naslikale podobe spominjajoče

na smrt, na sodbo, večnost, na minljivost vsega posvetnega. Take podobe bi bile gotovo spodbudljivejše, kakor še tako visoke piramide na grobu.

Toda pravi pomen grobnih spomenikov se je pri mnogih tako zelo izgubil, da ž njimi hočejo le služiti svoji lastni nečimernosti, ali se hočejo zapuščenci le ponašati. Kdor si hoče postaviti trajnejši spomenik, naj bi daroval cerkvi kako novo napravo, recimo: slikano okno, cerkveno posodo, oblačilo, nov oltar i. t. d. Tak spomenik bi se ohranil dalje, kakor kamen na grobu; napis pod oknom ali na spodnjem delu stalca pri kelihu bi trajal dalje, kakor pozlačene, pa kmalo izprane črke na kamenu. Taki spomeniki segajo veliko globokeji v srce vernikov.

Napisi. Paziti je še na to, da so napisi primerni. Premehkužni, presladki verzi naj se opuščajo; ti ne pomagajo rajniku in ne spodbujajo živih. Tudi preveliko hvalisanje na grobu ni na pravem mestu; prav tako ne klasični izreki kakega pesnika ali romanopisca. Napisi naj izražajo živo vero, upanje, vdanost v voljo božjo; opominjajo naj k molitvi za rajnika i. t. d. To je primerno za grob kristjanov, ki upa na vstajenje in večno življenje.

Stolpiči za luč. V srednjem veku so na pokopališčih postavljali male stolpiče iz kamena, v gorenji hišici je gorela lučica. V gotski dōbi smo imeli takih tudi pri nas, pozneje so jih odpravili. Ohranila se je še v Stari Loki. Luč je gorela po dnevi in po noči za duše v vicah. Kjer se še nahaja, naj se skrbno varuje, kajti ti spomeniki iz srednjega veka so vedno redkejši.

Cerkvena določila. Tudi za grob, za poslednje prebivališče otrok božjih na zemlji, je skrbela sveta cerkev, da bi odvrčala vse nedostojnosti od njega in da bi ga lepšala, kakor je svetosti tempeljna božjega primerno.

1.) Hvalno je in vredno krščanske pobožnosti, da se na grob postavlja sv. križ. Rimski obrednik pravi: *Semper crux capiti illius (defuncti) apponi debet, ad significandum, illum in Christo quiesvisse* (Rit. Rom.) Ako pa kdo iz ljubezni do starišev, sorodnikov i. t. d. hoče napravljati krasnejše spomenike iz marmorja ali drazega kamena, tudi to pohvalimo, da le podobe kažejo pobožnost in so res lepšava za sv. kraj, pravi *Ornatus eccles.*

2.) Gotovo je pomenljivo in hvalevredno okraševati grobe s cveticami; manj pa se strinja z nazori cerkvenimi vse pokopališče izpreminjati v vrt (Conc. Vien. 1858). „*Ut in horti modum componatur, non toleretur.*“

3.) Zlasti pri grobnih spomenikih v cerkvi naj se pazi, da se ne napravlja ne podoba ne napis, katerega ni potrdilo cerkveno predstojništvo (Instr. fabr.).

4.) Pri ploščah, ki so vdlane v cerkveni tlak, je paziti, da ne stojé preveč venkej iz tlaka, pa tudi na to, da se ne napravlja na nje križ ali kaka sv. podoba (Inst. fabr.).

Določbe glede pokopališča pa morejo spolnovati cerkveni predstojniki le tedaj, ako je pokopališče cerkveno; zaradi tega naj se ta cerkven značaj pokopališč ohrani in kadar se napravlja novo pokopališče, naj se dela na to, da postane cerkveno.

Na pokopališčih se nahajajo mnogokrat stari spomeniki velike važnosti, ker imajo zgodovinsko pa tudi umetniško vrednost. Naj se na nje obrača posebna pozornost, da se ohranijo.

Božji grob.

Božji grobi so nastali skoraj gotovo iz obredov velikega petka. Po dokončanih molitvah vzame duhovnik zakrit križ, ga odgrne in poje: „Ecce lignum crucis, in quo salus mundi pependit,“ in kor odgovarja: Venite adoremus! Odgrnen križ položi duhovnik na črn prt, izzuje čevlje, kakor nekdanj Mojzes pred gorečim grmom, gre ga počastit in ga poljubi trikrat.

V tem počeščenju sv. križa veliki petek nahajamo skoraj gotovo začetek božjih grobov. Pavlin Nolanski poroča († 431), da so v Jeruzalemu vsako leto izpostavljali pravi križ Jezusov očitnemu češčenju. Ta obred je prišel s časom v navado tudi tamkaj, kjer so imeli kosce sv. križa. Da se je ta obred kmalo pričel je razvidno iz tega, da se poje v grškem jeziku: „Hagios o Theos, hagios ischyros, hagios athanatos eleison hymas,“ ko so v Rimu govorili grški. Proti koncu 8. stoletja je bilo češčenje sv. križa navadno tudi drugod, četudi niso imeli svetinj sv. križa. Sv. križ so jeli pokladati v grob. Prva poročila o tej slovesnosti nahajamo v „concordia regularum“ sv. Dunstana, nadškofa Kanterburškega († 988): tu se govori o tem obredu kakor že davnej navadnem in vrednem, da se posnema v spodbudo vernikom in izpreobrnencem. Solnograški obrednik tiskan l. 1506 v Pragi nam pove, da so nosili duhovniki sv. križ, prepevaje žalostinko „Ecce quomodo moritur justus“ na parah v grob; štirje so svetili z baklami in trije kadili s tremi kadilnicami, in sicer v eni kadilnici je bilo kadilo, v drugi mira, v tretji timian (kar je gotovo pomenjalo maziljenje Gospodovo), potem so položili križ v grob, pokrili s prti in grob zaprli s kamenom. Tako se je vršil ta obred v Solnogradu v 16. stoletju in gotovo tudi v drugih škofijah, katere so rabile solnograški obrednik. Ta obred je gotovo že iz 13. stoletja in je bil na daleč razširjen po Nemški.

Poleg tega je bila tudi navada, da niso le križa pokladali v grob, temveč tudi sv. R. Telo, in to že v 10. stoletju. Položeno je bilo v grob sv. R. Telo v zaprti pušici in prenašanje v grob bilo je nalično pogrebu. Prepevali so žalostne pesmi; preden se je grob zaklenil, se je pokadilo sv. R. Telo s kadilnico, semtertja še celo tudi poškropilo z blagoslovljeno vodo (!). Pokladali so sv. R. Telo v otle prsi v grobu ležečega Zveličarja; časih se je vidila sv. hostija skozi prsno rano.

Kraj pa, kjer so delali božje grobe, ni bil povsod isti. V nekaterih cerkvah so ga napravljali v velikem oltarji, v drugih v koru na desni ali na levi strani. Kakošni so bili ti božji grobi, ne more se vedeti natanko, manjka gotovih poročil; iz posamičnih naznanil se vidi, da se je lahko hodilo noter, da je gorelo mnogo lučic, da sta ga varovala stražnika i. t. d.

V teku let so se obredi izpremenili. Solnograški obrednik iz l. 1640 zapove, naj se poklada namestu križa, kakor je bila navada dosihdob, v božji grob sv. Rešnje Telo in sicer v zakritem kelihu; ta šega je bila po Nemškem splošna v 17. stoletju; jemali so le namestu keliha v nekaterih krajih pokrito monstranco ali tudi celó čisto odkrito.

Na zunanjo obliko božjih grobov so mnogo vplivale v teku let križarske vojske. Da se je dajala priložnost tudi tistim, ki niso mogli romati v sveto deželo, preseliti se tja vsaj v duhu, so napravljali posebne kapele za božji grob in sicer v cerkvi ali zunaj cerkve po vzgledu božjega groba v Jeruzalemu.

Na daljni razvoj obredov pri pokladanji v božji grob in na obliko groba so upljlivale mnogo igre, predstavljajoče trpljenje Kristusovo (Passionsspiele). Tudi pokladanje v grob se je vršilo dramatično. Pri teh igrah so potrebovali gledaliških priprav, scenerij, posebnega odra i. t. d.; ker pa je bil zadnji prizor pokladanje v grob, se da razlagati, kako so nastali božji grobi nalični gledališčnemu odru, kakeršne imamo še današnje dni. Igre so prenehale, gledališčne priprave pa so ostale.

Sredi 18. stoletja pričele so se neke prazne, neslane alegorične predstave in igre, katerih ljudstvo ni razumelo, ki niso čisto nič segale v srce, samo radovednost so pasli gledavci na njih. Nek popis božjega groba l. 1695 pové, da je bil božji grob vrt; sredi je stala duhovna nevesta držeč v roki orodje Kristusovega trpljenja; na prsih je bila okrogla votlina, skozi katero se je vidilo sveto R. Telo, od katerega je prihajalo 6 žarkov. Nad glavo nevestino sta bila dva angelja, držeč napis: *Dilectus meus fasciculus mirrae*, inter ubera mea commorabitur C. l. 2. (1695). Das hl. Grab repraesentirte bei unss einen Garten, in der Mitte stunde die geistliche Brauth auf Romanisch gekleidet, hielte auf dem Arm die Passions-Instrumenta, in mitte der Brust war ein rundes Loch, Durch welches man das Sanctissimum sahe, von deme 6 schöne stralen herfür gingen, ober dem Hauften 2 Engel mit einer fliegenden Zettel und diser schrift: *Dilectus . . . l. 1696*. Das hl. Grab stundte in mitte eines schönen Walts, der evagel. Samaritan dem verwundeten Fremdling Öhl in die Wunden giessendt, von der Brust des Samaritans strallete herfür das hochwürdigste Sacrament, an einem Baum ware das pferdt gebunden . . . In tako gre dalje do l. 1708.

Rim še dandanes ne pozna božjih grobov, imenuje jih v nekaterih dekretih naravnost: „razvade“. Vidimo pa, da so bili božji grobi že davnej prej daleč razširjeni po Nemškem, po Francoskem, po Angleškem, preden je bil izdan rimski obrednik in da se je ohranil ta obred po škofijskih obrednikih do današnjih dni. Obredi so se izpreminjali v teku let, ne vselej na boljše; božji grobi pa so se ohranili in bi se težko odpravili, kajti pobožnost obiskavanja božjih grobov je zelo priljubljena, da, središče je vseh pobožnosti velikega tedna: ljudstvo bi se gotovo spodtikalo, pohujšalo in kdo ve kake namene podtikovalo onemu, ki bi jih hotel odpraviti. — Božji grobi so torej stara navada. Cerkveni predstojniki, ki so jih vpeljali, gojili in vzdrževali so dobro vedeli, da so vgajali ž njimi nedolžni potrebi ljudstva, ki rado gleda nadčutno v čutnih podobah. Prav zaradi tega, ker vgajajo potrebi ljudstva, ohranili so se do današnjih dni.

Proti napravi božjih grobov imajo nekateri liturgiki pomiseljke, češ, da v rimskem obredniku niso navedeni in da so jim nekatera določila cerkvena naravnost protivna.

Toda obredi pri božjem grobu res nimajo veljave za vso cerkev, imajo pa omejeno veljavo za tiste škofije, v katerih so zapovedani po škofijskih obrednikih. V rimskem obredniku tega obreda ni, pa se lahko ohrani poleg rimskega obrednika, zlasti če so škofijski obredniki potrjeni od sv. sedeža. Tudi določila niso protivna tem obredom, ampak le posamičnim postranskim šegam tega obreda, katere so hotle vpeljati posamične bratovščine, posamični redovi i. t. d., ali so zoper slovesne procesije, kadar se veliki petek poklada sv. R. Telo v božji grob. Res je, da so se vgnjezdile med te obrede marsikateri razvade, ki so določilom cerkvenim naravnost nasprotne; tu velja: *tollatur abusus, servetur usus*. To izvrševati pa ni naloga tega ali onega posamičnika, ampak dotičnega cerkvenega predstojnika, škofa.

Kakošni naj bodo torej božji grobi? Vse doslé omenjeno tiče le bolj zgodovinski razvoj zunanje oblike in pokladanje v božji grob. Omeniti to pa je bilo potrebno, ker se potem lažje spozna, kakošni naj bodo božji grobi, da bodo zadostovali pravičnim zahtevam sv. liturgije, in da bomo mogli biti zadovoljni ž njimi tudi iz umetniškega stališča.

Davno že se slišijo pritožbe, da sedanji božji grobi ne zadostujejo svetosti stvari, pa tudi dobremu okusu ne. Prva nedostojnost je gledališčna oprava. Postavljajo se nekatere lesene stene, nalične gledališnim kulisam, druga za drugo.

Res je, da se postavlja božji grob le za nekaj dni, potem se zopet razdere, torej ne kaže napravljati kaj posebno trdnega. Vendar moramo pomniti, da se tu notri hrani in izpostavlja sv. R. Telo; toraj spoštovanje do tega presvet. Zakramenta ne dopušča, da bi se napravljalo vse zanikrno in nedostojno. Gotovo pa je nedostojno, da obračajo kulise zadnjo neoglašeno stran, čisto prazno in umazano proti sv. R. Telesu. Seveda Bog pozna našo slabost, vendar pa ljubezen do njega tirja, da se odpravijo vse nedostojnosti kolikor je le mogoče.

Sedanji božji grobi so tudi zgodovinsko neresnični. Kristus je bil položen „v nov v skalo vsekani grob“; toda ta grob ni bil v notesano skalo napravljena jama, kakršne se kažejo v božjih grobeh. Kraljevi grobovi, skalnati grobovi krog Jeruzalema so bili lepo delani. Prednja stena je bila obdelana lepo gladko; vsekali so v njo stebrovje in ogrodje vse arhitektonsko pravilno; napravljali so ozka, čveterokotna vrata na sredi, ki so se zapirala s kamnitno ploščo. Skozi ta vrata se je prihajalo v grobni hram. Takí so bili grobi bogatinov, tak je bil tudi grob Kristusov. Čisto napačno je torej, da se dela grob Kristusov v neobdelane skale, kar je tudi nasprotno besedam prerokovim: „Njegov grob bo častljiv“, „sepulchrum ejus erit gloriosum“. Sme se napravljati sarkofag Kristusov, v skalo izsekan grob, v katerem je ležalo Telo Kristusovo, kakor se še zdaj rabi za oltar s ploščo pokrit grob. Napravi se lahko grob, v katerem leži kip Kristusov, ali podoba v reliefu. Tu se moli Gospod v podobi njegovega trupla. S tem je bilo verno ljudstvo v srednjem veku in v Italiji zadovoljno. Pri nas pa je čut ljudstva, kakor smo videli, zahteval več in škofijski obredniki so mu dovolili, da se sv. R. Telo sme izpostavljati v božjem grobu.

Ker se toraj pri nas izpostavlja sv. R. Telo v božjem grobu, je treba da se pripravlja dostojen prostor za tako izpostavo. Potrebna je toraj dolbina, postavljena tako, da se oči vseh najprej obračajo na ta prostor. Razen tega je skrbeti za potrebno razsvetljavo. Pod dolbino za izpostavljanje sme biti tabernakelj, da se noter spravlja ciborij z malimi hostijami, ki se mora prenesti te dni iz velikega oltarja. Na vsak način je bolje spravljanje ciborij v božji grob, kakor pa v zakristiji, kakor se dela tuintam.

V božjem grobu se prižiga navadno mnogo lampic, pred katerimi stojé raznobarvene krogle. To povekša lepoto nekako slovesno-milo: zoper te krogle nihče ne more ugovarjati z veljavnimi razlogi, zlasti ker verno ljudstvo tako simbolično razlaga te barve, n. pr. rdeča barva pomenja prelito sv. kri, višnjeva pomenja udarce na Jezusovem presvetem telesu, i. t. d. Seveda morajo goreti poleg izpostavljenega sv. R. Telesa voščene sveče. Še primernejše pa bi morebiti bilo, ko bi se rabile v božjem grobu viseče svetilnice, kakor goré v Jeruzalemu, v Betlehemu, v Nazaretu na kraji včlovečenja, rojstva in trpljenja Kristusovega. Mnogo visečih svetilnic zelo lepša božji grob in dela kaj slovesno prijeten vtis.

Cvetlice so kaj primeren kinč za božji grob; zlasti tu so na pravem mestu. V vrtu je bilo pokopano Jezusovo telo in sv. Magdalena je mislila, da oni, katerega je videla veliko nedeljo, ne more nihče drug biti, kakor vrtnar. Cvetlice v božjem grobu spominjajo torej na vrt, na katerem je bil grob Jezusov.

Ko so si v srednjem veku križarske vojske na vso moč prizadevale, da bi vzele nevernikom grob Odrešenikov, in so mnogi romali tje obiskovat svete kraje, so začeli tudi doma po Evropi napravljati kapelice božjega groba po zgledu groba Gospodovega. Te vrste kapelic božjega groba so zidali pri nas na Kranjskem. Jako zanimive so. Floris je povsodi enak, arhitektonska zvršba pa je različna; pri nekaterih so gotske slepe galerije na zunanjščini pri drugih je vse že bolj renesansko. Inamo pa pet takih kapelic in sicer: Božji grob pri Ljubljani, v Mooswaldu pri Kočevju, na Grmu pri Novem mestu, (gotske galerije), Žale v Kamniku, (gotske galerije), na Jurjevici pri Ribnici in Dednji dol pri Višnjigori (gotski). Pozneje so zidanje takih kapelic opustili.

Na Nemškem so svetovali, naj se opuščajo dosedanje oblike in naj se napravlja za božji grob altar s platnicami (Flügelaltar), ki stoji celo leto, le platnice se izpreminjajo. Tako predlaga slavnoznani Rottenburger Kirchenschmuck (1862). Toda tudi tega se niso poprijeli. Ker so že srednji vek radi posnemali kapelo božjega groba v Jezuzalemu, smelo bi se ostati tudi zdaj pri tej predstavi; seveda se kapela ne more natanjčno posnemati, le simbolično naj bi se naznanjala pri zunanjem arhitektonsko zvršenem okviru krog oltarja božjega groba.

Ker se pri nas izpostavlja sv. R. Telo je kaj težko napravljati primerne božje grobe; naloga je težka in še ni povoljno rešena. Leonova družba Dunajska je razpisala nagrado za primeren božji grob, pa noben načrt ni ugajal. Tudi potem se je še vršilo pogajanje z umetniki, pa tudi ni imelo popolnoma povoljnega vspeha.

III. Drugi sveti kraji.

Znamenja.

Zidana znamenja, postavljena po vaseh, na polji, na razpotji, so podobna malim cerkvam. Opominjajo nas, naj povzdigujejo svoja srca k Bogu, naj med svojim delom ne pozabimo na ono delo, ki ima večno, neminljivo vrednost. Taka znamenja stojé sredi vasi ali pri kaki hiši; ako se zvečer prižiga luč ter se tu zbirajo, da vkup molijo rožni venec ali litanije, gotovo bodo molili ž njimi angelji božji in sprosili taki vasi, taki hiši blagoslov božji. Poleg cest ali na polji marsikak popotnik ali trudni delavec poklekne pred znamenje in v molitvi najde srčnost in tolažbo, da rad prenaša ves trud zavoljo Boga; če pa poklekniti ne more, se memogredoč vsaj pokriža in povzdiguje svoje misli kviško tje v svojo pravo domovino k svojemu ljubemu Očetu gori nad zvezdami.

Lepo je, da si napravlja soseska v vasi ali zunaj vasi znamenja, pri katerih se na praznik sv. R. Telesa beró evangelijski, toda kar tiče stavbo in olepšavo, pazi naj se na vse to, kar je bilo rečeno o zidanji cerkve. Napraviti se da ličen načrt, potem stavbica res krasi vas, ker zadostuje zahtevam umetnosti in dobrega okusa. Ne sme se dopuščati, da bi vsakdo obešal v znamenje, kar bi se mu poljubilo. Če se postavi v znamenje kakov kip, gleda naj se na to, da je dostojen; če se da slikati, pazi naj se, da bodo podobe res lepe in izpodbudljive. Dajo naj se slikati res dobremu slikarju, da napravi, če tudi ne umetnine, vendar vse čedno in dostojno. Na to bi se po nekaterih krajih morali bolj ozirati. — Paziti je dalje, da se ohranjujejo ta znamenja vedno v dobrem stanu; nič bolj ne priča o zanikrnosti ali mlačnosti vernikov te ali one vasi, kakor vsa obletena, na pol podrta in umazana znamenja. Taka znamenja nikakor ne izpodbujajo duha k pobožnosti, pa tudi niso v čast občini. Prav zaradi tega naj bi se ne dopuščalo zidati kapel, pri katerih ni zadostnega poročstva, da se bodo tudi lahko popravljale. Znamenja, zlasti na polji naj se ogradijo, da se ložej odvrčajo vse nepristojnosti. Nekatera znamenja so večja, da se more brati v njih sv. maša; taka znamenja morajo biti blagoslovljena kakor cerkev; če se pa v njih ne bere sv. maša, ni za blagoslovljenje posebnega obreda.

Križi poleg pota. Zelo stara je navada ob potih postavljati križe. Ko je po Konstantinu cerkev dobila prostost, se je povsodi postavljalo to zmagovalno znamenje. Križ je v obče simbol vere na nebeškega Odrašenika in bramba zoper škodljive vplive sovražnih sil. Križ poleg pota opominja tudi mimogredoče, naj hodijo vedno pred obličjem božjem, naj hodijo za njim, ki je pot, resnica in življenje. Opominja jih, naj voljno trpe težave pozemeljskega popotovanja, naj združujejo trpljenje svoje s trpljenjem Onega, ki je umrl na križi iz ljubezni do nas. Zato se odkriva križu pobožni kristjan in pri pogledu na križ povzdiguje srce svoje k Bogu.

Kaj lepo in prijazno je toraj, ako človek po potu gredoč nahaja mnogo križev; to priča o živi veri bivajočih na onih krajih. Križi se pa tudi postavljajo v spomin kake posebne dogodbe na tistem kraju, kake nesreče, kake vslisane prošnje; zato se zovejo tudi ti križi znamenja.

Prejšnjo dōbo niso postavljali takih križev, kakor je zdaj v obče navadno; napravljali so pa na širokem podstavu dokaj visok čveterokoten ali mnogokoten steber, imajoč na vrhu širjo s streho pokrito hišico. Tu notri stoji križ ali kaka druga sveta podoba. Prehod od stebra do hišice delajo pri nekaterih lično profilovani členi. Taka kamenitna znamenja so se dobro ohranila skozi več sto let, — iz gotske dōbe se še nahajajo semtertja tudi pri nas. Taka znamenja so bila močnejša, kakor sedanje zidane kapelice, ker so bila vsa iz kamena.

Namestu kamenitnih postavljajo zdaj lesene križe, ki so sicer mnogo cenejši, pa so nekateri tudi kaj malo dostojni. Res je, da spodbujajo manj olikane k pobožnosti tudi taki, na katerih ni prav čisto nobene umetnosti, morebiti še bolj kakor kaki drugi prav umetno delani, vendar pa zahteva že spoštovanje do tega svetega znamenja, da se dela lepo kolikor je le mogoče. — Molčimo o podobah križanega, ki so izrezljane tako površno, da se zdé nedostojne vsakemu, ki ima le količjak izobražen okus. Gleda naj se na to, da bodo podobe v sorazmerji s križem, in da bodo lepo izrezljane, kajti križ stoječ poleg pota ali na samotnem polji, mora napravljati na vsakega mimogredočega pobožen vtis. — Najbolje je, ako se napravlja deblo iz trdega, hrastovega lesa, podoba pa se lepo polihromira; zaradi vremena naj se pokrije s streho. Prav primerno in dostojno je, če se napravlja okrog križa majhna pregraja; to opominja, da je ta kraj svet kraj, ki se mora varovati vsakršnega oskrunjenja.

Kar se tiče teh zgradb, je pripomniti, da naj se ogibajo vsega preposvetnega značaja, ves sestav in vsa dekoracija v zunanjsčini in notranjsčini naj kaže resnobnost. Te stavbice naj ne izgledajo kakor novošegnji vrtni paviljoni, vrtno hišice i. t. d. Moderni način zlasti v švicarskem slogu naj se pri njih nikdar ne rabi. — Kipi ali slike v teh kapelicah naj bodo dostojne, karikature ne vspodbujajo k pobožnosti, marveč tujcem dajejo povod neslanim dovtipom in zaničevanju vere.

Z zadovoljnostjo pa pripomnimo, da se je novejši čas v tem oziru na boljše obrnilo zlasti ondi, kjer so duhovniki sploh vneti za lepoto hiše božje, kajti oni svojo pozornost obračajo tudi na te križe in znamenja. Načrte za zidane kapelice pošiljajo umetniškemu društvu v presojo in se ravna po nasvetih. Na ta način se je postavilo že mnogo jako ličnih znamenj.

Imamo pa tudi jako spretno rezbarje, ki podobe križanega prav umetniško izdelujejo in jako fino polihromirajo. Zlasti po nekaterih boljših vaseh so znamenja tako lepa, da človeka prav veseli, ko gre mimo. — Naj bi se tako delalo povsodi!

Križevi pot.

Prvi in pravi križevi pot je v Jeruzalemu, to je tisti pot, po katerem je šel naš Zveličar iz hiše Pilatove s težkim križem obložen na goro Kalvarijo. Prvi kristjani so zelo spoštovali svete kraje, katere je posvetil naš Zveličar s svojim trpljenjem; hodili so radi po tem potu, molili so gredoč in premišljevali Kristusovo trpljenje. Poznej so postavili poleg tega pota podobe, ki so predstavljale posamične dogodke na tem potu; pri teh podobah so postajali in premišljevali te dogodke, zato so imenovali te podobe postaje, štacijone. Rimski papeži so delili posebne odpustke vernikom, ki so obiskavali ta pot v Jeruzalemu. Za dōbe križarskih vojsk

so napravljali po zgledu Jeruzalemskega križevega pota tudi na zahodu take postaje in njih podobe Kristusovega trpljenja.

Ko so sveto deželo dobili neverniki v oblast in je bilo silno težko in nevarno obiskavati te svete kraje, so po vseh katoliških deželah nastavljali križevi pot in rimski papeži so podelili tudi tem velike odpustke, zlasti Benedikt XIV. Naredili so kje zunaj mesta krajši, ali daljši pot, ob katerem so postavili po sedem ali po 14 podob, kažočih trpljenje Kristusovo; zlasti ob petkih in nedeljah so radi hodili verniki po tem potu premišljujoč trpljenje Kristusovo; na koncu tega pota, največkrat na kakem hribu, je bila večja kapela, kalvarija. Začetkom je bilo samo po sedem postaj; v 15. stoletju po deset, šele pozneje so jih napravljali po štirinajst. Prvi večji križev pot na severu je tudi najlepši; delal ga je Adam Kraft v Nürnbergu l. 1490. Ima osem postaj, vse podobe so kamenitne in v človeški velikosti.

Večji križevi poti zunaj cerkve se lahko delajo v popolni plastiki po vzgledu imenovanega v Nürnbergu in sicer iz lesa ali iz kamena; stojé na planem ali v kapelah, ali se delajo manjše podobe v reliefu.

Ne samo zunaj cerkve, temveč tudi v cerkvi so kmalu postavljali podobe Kristusovega trpljenja in sicer reliefne ali slikane. Zlasti lepe in kaj dostojne so reliefne podobe v malih dolbinah v zidu in lepo okvirjene.

Pri napravljanji novega križevega pota naj se gleda na dostojnost in na trajnost. Ako se ne more napraviti reliefni križev pot, naj se dajo podobe vsaj slikati z oljnatimi barvami. Tiskani križevi poti ne trpe dolgo, zlasti če je cerkev vlažna in večinoma tudi lepi niso. Tudi tu velja, da namestki le pačijo in zavirajo razvoj prave umetnosti; vse kar je delano s strojem je sicer cenó, toda prave vrednosti nima, zló je toraj, katero se mora čim prej ko moč odpraviti.

Da se slike lepo vidijo in odlikujejo, napravijo naj se primerni okviri; tudi lepa slika v spačenem okviru zgubi svojo lepoto, nasprotno pa primeren okvir povzdigne lepoto slike.

Table križevega pota naj se ne tišče zidu, da se prekmalo ne pokvarijo. Lepo pa tudi ni, če visijo preveč nagnjene kakor zrcalce v sobi. Med tablo in med zidom mora biti prepah; da se tabla zidu ne tišči, se napravijo na štirih oglih od zadaj $\frac{1}{2}$ cm debeli probkovi kosci; na ta način se ohrani suhe.

Pomniti je, da bistvo so križi, ne slike, le na križce so navezani odpustki; križi pa morajo biti leseni ne kovinski. Navadno se pri postajah dogodbe tudi naslikajo, da si verniki lažje predočujejo trpljenje.

Pri vsaki postaji naj se napiše številka zadevne postaje in kratki napis naznanja vsebino skrivnosti dotične postaje; izrečno pa je prepovedano napisati odpustke (Clem. XII. 16. jan. 1731).

Da bi se postaje morale pričeti na evangelski strani ni sicer bistveno potrebno, vendar pa je ta način postavljanja hvalevredna navada (C. J. 13. mart. 1837).

Iz umetniškega stališča je pri križevem potu paziti vsaj na to, da se svete skrivnosti predstavljajo dostojno, da toraj niso kake karikature in da so za vernike spodbudne, jim polajšajo izbujati srčno kesanje in vnemajo ljubezen do trpečega Zveličarja. Kakor sploh pri cerkvenih umetninah naj se tudi tu pazi, da se ohrani tradicionalni tip, če bi se prav iz stališča starinoslovja vtegnili izbujati kaki pomiselki.

Na Kranjskem smo imeli več janzenističnih križevih potov, ki so se pa sedaj odstranili. Najlepši je brez dvoma oni v Trziču (sedaj darovan zavodom sv. Stanislava v Št. Vidu). Stari križevi poti so večinoma delo neznanih slikarjev; boljši so delo Leyerjevo. Nekateri so prav lepi, drugi

pa slabi. Žal, da jih je mnogo brez prave notranje vrednosti, in tudi zunanje oblike so preveč manirirane. Delo je prihajalo iz premalo pobožne duše in ni segalo v pobožno srce. Sploh pa se je šele cerkveni umetnosti 19. stoletja posrečilo, to vzvišeno snov, polno tragike in globočine, v krščanskem duhu v umetniško dovršeni obliki zvršiti in skrivnost trpljenja izražati, čigar velikosti naša duša nikdar ne more popolnoma doumeti pa tudi umetnost ne zadostno izraziti duševno in telesno trpljenje.

Novejši čas je Fulrikov križev pot najbolje dosegel ta ideal. Naši slikarji so za naše cerkve po tem posneli svoja dela in takih imamo mnogo po naših cerkvah. Najnovejši in jako dostojne so kompozicije Feuersteinove; izraža se resnobna dostojnost v lepih oblikah; pri vsaki postaji je le malo najpotrebnejih oseb.

Lepi in krščanski pobožnosti primerni so taki križevi poti, kajti za premišljevanje ni pripravnejše stvarine, kakor trpljenje Kristusovo; prav zaradi tega so tako radi napravljali križeva pota, pa tudi obiskovali so jih z veliko pobožnostjo. Toda prišli so mlačnejši časi, obiskovanje teh svetih krajev se je opuščalo, poprej lepe postaje so razpadale in še zdaj zapuščene in zanemarjene kapele pričajo o gorečnosti pradedov. Sedanjo dōbo se je zopet nekoliko na bolje obrnilo, vera se je poživila in ž njo se je zopet vnemalo krščansko srce za premišljevanje Kristusovega trpljenja.

Kalvarije so bile na večjih krajih, ki so se pa poznejše čase zanemarile; novejšo dōbo pa so se zopet popravile in verniki jih radi obiskujejo, n. pr. v Smledniku (zidana 1772), v Kamniku, v Idriji v kapelici Žalostne M. B. na hribu sv. Antona i. dr.

Jaslice.

Že v starokrščanski dōbi se nahajajo po stenah slike in kamenitni ali slonokošeni reliefi, predstavljajoč rojstvo Kristusovo, pastirce ali modre pri jaslicah. Krasno izrezljane take predstave imamo na oltarjih s platnicami v gotski dōbi. Kmalu so začeli delati te predstave tudi za privatno domačo pobožnost, in tako so nastale kaj ljubke in pomenljive jaslice ne samo po cerkvah, temveč tudi po zasebnih hišah do najrevnejše koč. — Na planem je pričel sv. Frančišek jaslice postavljati v 13. stoletji. — V cerkvah se postavljajo jaslice v kako kapelico, ni pa prav, če se postavljajo na konsekrirano menzo; ako je portatil na oltarji, naj se proč vzame, potem se lahko postavijo jaslice na oltar. Okrog jaslic bi se kaj primerno mogle delati kake druge podobe, recimo: prva človeka v raji, izgnanje iz raja i. t. d. Podobe v jaslicah naj so cele ali reliefne ali slikane, nedostojne pa so za cerkev iz popirja ali iz desak izrezane podobe, še manj pa oblečene igrače. Dostojne so, ako so lepo izrezane iz lesa in lepo polihromovane; tudi voščeni Jezuščki niso za cerkev nič kaj primerni.

Oljske gore.

V srednjem veku, zlasti za dōbe križarskih vojsk, so kaj radi napravljali oljske gore s podobo Zveličarjevo in spečih apostolov. Te kipe so postavljali v križnih hodih samostanskih ali zunaj cerkve v zidu, ali v posebnih kapelicah v cerkvi. Nekateri so bile silno lepe, res prave umetnine. Tudi novejšo dōbo so v nekaterih cerkvah jeli napravljati oljske gore.

Verniki imajo posebno ljubezen do takih predstav in takih pobožnosti in kaj radi obiskujejo take kraje. — Kjer pa se napravlja kaj takega, napravlja naj se dostojno; podobam se ne sme dajati voščenih krink s praviimi lasmi ali gledališčne obleke, ampak delajo naj se lepe lesene polihromovane podobe, ki bodo srce res povzdigovala k pobožnosti. Take more delati le dober umetnik po umetniškem načrtu.

Svete stopnjice.

Pri lateranski cerkvi v Rimu je kapela presvetega Odrešenika. Papež Sikst V. je dal prenesti v to kapelo sv. stopnjice, katere je, kakor pripoveduje ustno izročilo, cesarica Helena prepeljala iz Jeruzalema v Rim. Te stopnjice so iz palače Pilatove, po katerih je moral hoditi naš Gospod, ko so ga gonili pred Pilata; na vrhnem pragu ga je Pilat pokazal množici z besedami: „Ecce homo“, „Glej človek“. To ustno izročilo je tem verjetnejši, ker so stopnjice iz tirskega marmorja in jih res manjka v hiši Pilatovi, zdaj izpremenjeni v vojašnico. Da se te častitljive svetinje preveč ne obrusijo, jih je papež Klemen XII. dal obložiti z lesom. Spoštovanje do teh svetinj tirja, da se hodi le po kolenih po stopnjicah, na katerih je stal naš Odrešenik, in da se na vsaki opravlja kratka molitvica. Pri vходу na stopnjice stojita ob straneh na slopovih dva lepa kipa iz marmorja in sicer izdajavec Juda poljubljuje Jezusa in „Ecce homo“.

Pri samostanskih cerkvah, zlasti na božjih potih se nahajajo take stopnjice (na Kranjskem na treh krajih: na Žalostni gori pri Mokronogu, pri sv. Joštu pri Kranju in pri Novi Štifti pri Ribnici); tudi te naprave je potrdila sv. Cerkev. Delane so stopnjice iz marmorja ali drugega lepšega kamena. V vsaki stopnjici je na sredi vdolan križec, katerega poljubljajo verniki po kolenih gredoč po stopnjicah. Stene ob straneh so slikane in predstavljajo dogodke iz trpljenja Kristusovega; na vrhu stopnjic je oltar sv. Križa.

IV. Liturgična oblačila.

Tkalstvo.

Preden začnemo opisovati cerkvena oblačila, poglejmo, kakšno blago se je rabilo pri bogoslužju od najstarejših časov do današnjih dni.

Že v starodavni dōbi so znali tkati in presti. Stari Egipčani so bili jako spretni v tem rokodelstvu, to nam spričujejo prteni povoji, v katere so zavijali mumije, ki so bili tako trdni, da so se ohranili do današnjih dni. Tudi Kitajci so tkali in predli že starodavne čase. Zlasti pri Feničanih je cvetela ta umetnost; že Homer opeva bogata oblačila „delo sidonskih žen.“

Tudi sv. Cerkev je gojila to umetnost; stari pisatelji omenjajo, kako dragoceno je bilo oblačilo za službo božjo. Draga oblačila iz klasične rimske dōbe so bila tkana iz zlatih niti in iz volne. V 6. stoletju, ko se je začela svila izdelavati tudi v Evropi, posluževala se je cerkev pri službi božji tudi svilnatih oblačil.

Kar tiče izdelovanje svilnatega blaga za cerkveno rabo moramo ločiti tri dōbe.

Prva dōba obsega čas od 6. do 12. stoletja. V tej dōbi so delali svilnata oblačila skoraj sami Grki, Arabci v Siciliji in na Španskem; imeli so samotrštvo.

Skoraj vse bazilike prvega tisočletja na zunanjščini niso imele posebnih olupšav, bile so po zunanjščini trezne, preproste, nihče bi se ne nadjal, kako krasne so znotraj. Vsa lepota kraljeve hčere bila je znotraj. Zlasti o praznikih so pregrinjali vse stene pod okni z dragimi tkaninami (*pallia holoserica, vestes ecclesiae*). Velika vrata so bila odprta, a viseli so dragoceni zastori. Zagrinjala pri oltarji s kiborijem so bila umetno tkana, jako draga (*vela, pallia, cortinae*). — Dragoceno blago so dobivali to dōbo večinoma iz Grškega, iz Bizanza. Kar tiče barvo, še ni bilo določeno to dōbo, naj se spreminja po cerkvenih praznikih; cerkev je rabila oblačila, kakeršna je pri raznih slučajih dobivala v dar. Vendar pri cerkvenih pisateljih nahajamo vse sedaj navadne barve: zelenkasto, rumenkasto i. t. d. Zlasti se nahaja skozi ves srednji vek dragoceni škrlat. Te barve so bile pristne in trajne, česar se še zdaj moremo prepričati na ostankih oblačil iz one dōbe.

Zanimivo je, kako so bila oblačila pisana. Kakor nahajamo to dōbo pri skulpturi in pri slikarstvu sanjarske podobe, zvirajoče se po kapiteljih, po stalcih, po zidcih, pri inicijalih in minijaturah, prav v tem duhu so vtlane tudi v raznotere tkanine sanjarske podobe. Vse živalsko stvarstvo, kar se ga nahaja v vodi, v zraku in na zemlji, vse je zastopano na tkaninah; te živali so navadno okvirjene s krogi, s čveterokoti, s šest- ali osmokoti. Na nekaterih se nahajajo spake, polužival in polurastlina brez simboličnega pomena. Ne bomo se temu čudili, če pomislimo, da so take tkanine izdelavali tudi mohamedani, ki niso nikdar mislili, da se bo ta roba kdaj rabila na zahodu pri službi božji. Bogatini so kupovali tako blago in ga podarili cerkvi.

Cerkvenih oblačil niso imenovali po barvi, ampak po živali, n. pr. mašni plašč z levom, s slonom, z orlom, pavom i. t. d. Ako si ogledamo podobe natančneje, vidimo največkrat leva, simbol. Kristusa. Fecit vela

quinque, habentia leones (Anas). Fecit vela . . . tertium est pavonatile. Druge živali so: krilati lev, grif, samorog, konj (fecit vestem, . . . habentem gryphas — vela serica . . . duo ex his aquilata). Manjši ptički se ne nahajajo posamični, temveč po dva, obrnjena s kljunom drug proti drugemu; n. pr. fazani, race, lastovke, labudi i. t. d.

Še le v 13. stoletju se je posrečilo umetnosti za izdelovanje malih stvari oprostiti se orijentalnega tipa in zdaj so podobe na tkaninah različne drugim podobam na slikah. — Bistveno razločno pa je blago nalašč delano za cerkveno rabo zlasti od Karola Velikega semkaj. Tako blago ima večje ali manjše križice: vela serica rotata cum cruce. Taki križici so se ohranili do današnjih dni kot jedini ornament na liturgičnih oblačilih pri nezedinjenih Grkih.

Druga dōba se pričinja z dvanajstim stoletjem. To dōbo je doseglo tkalstvo drage robe pri Arabih, pri Mavrih in pri Saracenih najvišjo stopinjo — pa tudi kristjani so začeli, potem ko so Normani pregnali Arabe, najprej v Siciliji izdelavati svilnato robo; pozneje se je ta umetnost iz Palerme in Amalfija razširila po gorenji Italiji, prišla je v Luko, v Florenc, v Genovo, v Milan in v Benetke. To jako zanimivo dōbo smemo imenovati arabsko-italijansko. Najprve italijanske tkanine so posnemale arabske vzorce. V prvi bizantinski dōbi je bilo blago časih enobarveno, večinoma pa dvobarveno. V tej dōbi pa so že rabili po več barv pri eni tkanini; največkrat se nahaja trojna barva, namreč tamnejša temeljna barva, svetlejša za rastlinske olepšave in svetla za živalske podobe. Tkanina je bila zdaj lažja, podobe so bile gibčnejše in živejše. Rabili so sicer radi še rastlinske in živalske ornamente, toda v 14. stoletju so pogostejše simbolične podobe, nanašajoč se na sveto pismo, na psalme Davidove i. t. d., na primer; truden jelen, privezan na verigi, spenjajoč se kvišku pomenja dušo še oklenjeno v ječo telesa, hrepenečo po tolažbi od zgoraj (psl. 4. 1.) Kakor jelen hrepeni . . .

V 14. in 15. stoletju so radi vtkavali v bogatejše svilnate tkanine svetopisemske dogodbe ali dogodke iz življenja svetnikov. Sredi 14. stoletja je doseglo izdelovanje svilnatnega blaga v Luki, v Florencu, v Genovi, v Bologni, v Benetkah teoretično in praktično tako visoko stopinjo, da zdaj niso več potrebovali orijentalnih vzorcev. Namestu da bi posnemali tuje vzorce, olepšavali so zlasti tisto robo, katera se je rabila za bogočastje, za alegoričnimi podobami, z dogodkami iz življenja Zveličarjevega in njegove deviške matere. Ker je bila vera to dōbo vrlo živa, stopilo je tudi tkavstvo v njeno službo, kakor druge umetnosti; opustilo je deloma rastlinske ornamente in je olepšavalo vso robo s svetimi podobami. — Toda poleg teh so se vendar radi rabili tudi živalski ornamenti in večinoma so imeli simboličen pomen. Ako se divje zveri bojujejo druga proti drugi, n. pr. lev, pes, z orlom, s krokarjem, z golobom i. t. d. pomenja, da je kraljestvo hudobnega duha razdvojeno. Mnogokrat se na tkaninah nahaja pes, (toda redkokdaj brez zavrtnika in brez verige) v boji s kako ptico. Ako pomenja pes nižje živalske strasti, orel pa višje duhovno življenje, bi to utegnilo pomeniti, da je tvar v vednem boju z duhom, meso, neukrotena mesenost se vedno vzdiguje zoper višjo postavo uma.

Mnogo jako zanimivih ostankov se je ohranilo iz te dōbe; kdo pa bi mogel povedati, koliko tisoč zgodovinsko in umetniško zanimivih prekrasnih mašnih oblačil, umetno vezanih, moralo se je začetkom sedanjega veka umakniti novi, malovredni robi z neukusnimi olepšavami; koliko je bilo vničenih iz nevednosti, koliko prodanih iz dobičkarije!

Tretja dōba se prične s 15. stoletjem. To dōbo so se razšli italijanski tkalci na Francosko, v Švico; naselili so se v Lyonu, v Turonu,

pa tudi v Gentu in Mehelnu in so tkalstvo na teh krajih tako povzdignili, da se nič več ni bilo treba ozirati na vzhod.

Mesta so bila to dōbo silno bogata in stara preprostost se je morala umakniti neizrekljivi gizdavosti in bogastvu v obleki. Bogati mestjani so potrošili silno mnogo za obleko. Pisatelji tiste dōbe tožijo, da plemenitaši vsi tiče v svili, v žametu, v zlatu in srebru, da zapravljajo svoje premoženje na bujnokrasni dragoceni obleki i. t. d.

Tudi cerkev je dobila silno lepa oblačila. V 13. in 14. stoletji je bila svilnata roba še draga, toraj si cerkev ni mogla napraviti toliko oblačil, da bi se vedno ravnala po barvi praznikov; v 15. stoletji pa je bila malokatera cerkev tako revna, da bi se v ozir barve ne mogla ravnati po cerkvenem določilu.

Kako je bila roba pisana to dōbo?

Opuščali so zdaj živalske lepšave, držali so se bolj rastlinskih ornamentov, delanih prav v duhu gotskega sloga. Skozi celo stoletje se ponavlja skoraj vedno le jeden ornament, toda v neizrečeno mnogih premembah velikih in malih. Kakor stalen ornament se nahaja na damastu in žametu granatno jabelko, časih v polnem cvetu, časih z nekaterimi plodnimi čašicami, obdanimi s stilizovanimi listi. Ta jako priljubljen ornament so razlagali tako-le: Granatno jabolko s svojim sadom pomenja ljubezen (*pommes d'amour*), ktera se delavna kaže v veri in obrodi sad za večno življenje. Toda zmage ni brez boja; radi tega se nahaja okrog granatnega jabolka trnjeva krona. — Drugi pomen: Granatno jabolko s svojimi tisočeriimi peškami, obdano s trdo luščino, katero peške pretrgajo, kadar so zrele — pomenja britke smrtne težave Zveličarjeve in sad milosti, katerega v preobilni meri hranjuje njegovo ranjeno srce. Cvet jabolka v rdeči čaši neprenehoma daruje dar presvete krvi (Hahn-Hahn).

Ko so pa v Italiji zlasti v dōbi Medicejcev zopet jeli rabiti klasične grške in rimske oblike, so se v 15. stoletji opuščali grmansi ornamentu najprej v Italiji. Florentinske svilnate tkanine nagibajo se konec 15. stoletja že bolj klasični antičnosti. Široki akantovi list in drugo listnato lepotičje, kakeršno se bogato razvija na korintskem kapitelju, se na italijanskih tkaninah skoraj vedno ponavlja. Ko je renesanca prišla v 16. stoletji takraj planin, preminule so gotske olepšave na tkaninah najprej na Francoskem, potem na Nemškem, umakniti so se morale renesansko pisani robi. Delali so zdaj korintske, etruške, rimske rastlinske ornamente, ali ponavljali so bizantinske, arabske, mavriške vzorce. Novih olepšav niso izumili, kakor v romanski in gotski dōbi, ampak mučili so se posnemati stare. Proti koncu 16. stoletja bilo je blago bogato, barve prekrasne, toda pismo je bilo nepristojno za cerkveno oblačilo.

Pa vsaj blago je bilo dosle izvrstno, močno, pristno, trajno. Postajalo je vedno slabše. Pozneje tudi blago ni bilo skoraj čisto za nič; namestu močne robe nahaja se le zunanja šoperjenost. Čez malo let se izgubi zunanji lesk in oblačilo postane grdo, da ni več za rabo. Ker je bilo blago tako slabo, morali so podkladati okorno, trdo podlago, da se je ohranilo oblačilo vsaj nekoliko časa. Da, celó tiskano robo so rabili za mašno obleko in namesto močnih tkanin so jemali celó usnje, žimo ali celó slamo! Namestu da bi prevladala jedna liturgična barva kakor temeljna barva, jeli so tkati robo za mašno obleko z vsemi preživimi barvami tako, da se več ne vé, katera je temeljna barva. Namestu prejšnjih pomenljivih simboličnih olepšav so delali velikanske šopke, kakor na robi za zastore, za pregrinjala za okna, za zofe, in za plesna oblačila. Barve

so bile jako kričeče in čim večje cvetlice in šopke je imel mašni plašč, čim več je bilo rdečega, višnjevega, zelenega na njem, tem lepši je bil. Hvalevredno je, da se je sedanje dni ta nepristojnost jela opuščati in da se je zopet obrnilo na bolje.

Vézenje.

S tkalstvom je vézenje v tesni zvezi. Predkrščansko dōbo niso znali vtkavati v robo pisane podobe; morali so torej podobe z iglo všivati. Grške in rimske žene so znale prav lepo vezti. Homer, Ovid, Virgil hvalijo to umetnost grških in rimskih žen. Plinij pravi, da so Feničani izumili umetnost vézenja; res so se vezena oblačila že davnej imenovala feniška dela. Če tudi se nam teh predkrščanskih vezil ni ohranilo nobeno, kažejo nam vendar podobe na vrčih, da so oblačila radi olepšali z vezilom.

Krščanska dōba. Pred 4. stoletjem cerkvena oblačila še niso imela stalno določene oblike. V katakombah kažejo slike na oblačilu vezene obšive, toda ne vé se, so li ta oblačila mašna ali vsakdanja. Papež Štefan I. (257) je prepovedal mašnikom in levitom sveta oblačila rabiť za vsakdanjo nošo. Od četrtega stoletja semkaj se nahaja mnogo poročil o predragi robi za mašno obleko, za altarna pregrinjala, za stenske preproge. Papeži, škofje, zlasti bizantinski cesarji so darovali cerkvam predraga oblačila. V 5. in 6. stoletji je bilo tkalstvo že na tako visoki stopinji, da so znali vtkavati zlate in barvaste podobe; vendar so robo že to dōbo radi pisali z iglo. Kakor druge umetnosti, gojili so vézenje zlasti bizantinci, toda tudi v Rimu in v Raveni niso zaostajali. Zlasti pa so se kmalu britanski otoki po svojih izvrstnih tkaninah tako odlikovali, da so ti izdelki zasloveli po vsem svetu in so jih papeži in cesarji prav drago plačevali (opus anglicum). Posebne zasluge za razvoj te umetnosti so si pridobili benediktinci, redovnice, pa tudi kneginje (Etelrede, Elflede, Dunstan). Tudi na Francoskem so se odlične žene iz najvišjih stanov rade bavile z vezenjem, recimo: Adelaida, žena Hugo Kapetova, cesarica Judita, mati Karola plešastega ste bili jako spretni vezilji. Karol Veliki je zahteval, naj hčere njegove predejo, šivajo, vezejo, in sicer zarad tega, kakor sam pravi, da jih postopanje ne zapelje k nečimernemu delu. Na Nemškem se je samostan St. Gallen odlikoval s svojimi izvrstnimi vezili.

Romanska dōba, 11.—13. stoletje. Krasne vence je spletal srednji vek ženam in devicam, katerim je bila vzor Marija, vedno čista kraljica nebeška. Žene in device so si bile sveste svojega dostojanstva; njihova miloba je preblagodejno vplivala na prevroč in presilen značaj podjetnega moža. Slovele sō nekatere žene med pesniki (Hroswita), med slikarji (Margareta van Eickova); zlasti pa je bilo vézenje priljubljeno ženam najvišjih stanov. V veliko čast so si štele, da so namestniku Kristusovemu, stoječemu pri oltarji, napravljale prelepo obleko, da so z lastnimi rokami olepšavale altarne prte, na katerih se daruje Sin Božji. Kdo bi mogel našeti vse preblage gospe višjega stanu in pobožne redovnice, ki so Jezusu posvetile delo svojih rok, kakor je nekđaj delala Marija! Omenimo le pobožne cesarice sv. Kunigunde, o kateri se poroča, da je izdelala prelepo mašno obleko, hranjeno še današnje dni v zakladnici škofijske cerkve v Bambergu; blažene Gizele, žene sv. Štefana, katera je z lastnimi rokami vezla plašč za kronanje, na katerem je silno mnogo podob in zlata; zdaj je predelan v mašni plašč. Vse cerkvene preproge bile so vezene; vezen

je bil antipendij, pri oltarji s kiborijem so bili vezeni zastori; vezene so bile preproge, pogrnjene pri oltarji, pogrinjala za klopi i. t. d.; še celo za mašne knjige so delali vezene prevleke.

Mnogo so vplivale na razvoj vézenja križarske vojske. Križarji so prinesli seboj na zahod prelepo robo. Vézenje je dobilo nove vzorce. Najlepši tvori vézenja iz te dóbe so „deutsche Reichskleinodien“, vezeni v Siciliji. Kako bogate in lepe oprave so imeli to dóbo, zvemo iz cerkvenih inventarov, kateri so še ohranjeni, če tudi so se oblačila že zapravila.

Gotska dóba. Do konca 16. stoletja veselje do vézenja ni ponehalo, temveč gotski slog je s svojimi ornamentami vézenju dajal novih vzorcev, po katerih so z iglo pisali robo. Zdaj so si plemenitaši in vitezi napravljali silno potratno gizdavo obleko, pa tudi cerkve so si omislile več obleke. Ženske roke in samostani niso več mogli zadostovati in vsem vstreči. Kakor so se bili kamnoseki združili v svojih stavbenicah, napravile so se tudi družbe za izdelovanje vezениh podob. Kolinski vezci grbov so dobili že l. 1396 svoja pravila, katera so vredila njihove pravice in dolžnosti. Za učenje je bilo določenih najmanj 6 let. Le kdor je 4 leta delal kot pomočnik, je mogel postati mojster. Rabiti so smeli le dobro blago, le pravo zlato in srebro. Ob nedeljah in praznikih je bilo strogo prepovedano delati. Njihov patron je bil sv. Jurij. — Te zadruge vezcev so hotle imeti celo svoj monopol nasproti samostanom, katere so iz zavidnosti celo siloma napadali.

Vézenje je dobilo zdaj nov poseben značaj. Prejšno dóbo je bilo le bolj olepševalno. Ko pa je gotski slog začel nadvladati na zahodu, izgubljal se je olepševalni značaj bolj in bolj; delali so radi podobe svetnikov, nad katerimi so bili prav po gotških pravilih stolpičasti baldahini. Vézenje je hotelo zdaj nadomestovati slikarstvo na tkaninah. In res se je posrečilo igli vezcev, da je izdelala lepše in živejše podobe s svetlimi svilnatimi in zlatimi nitkami, kakor jih je bilo možno narediti slikarju s suhimi barvami. V 14. in 15. stoletju je doseglo vézenje vrhunec popolnosti; podobe svetnikov, poteze na obrazih so tako nežne, tako mile in volne, da bi človek komaj verjel, da se more z iglo kaj takega narediti. Celo velike podobe za oltarje s platnicami so bile delane z iglo. Mnogo takih vézenin hranijo zakladnice raznih mest, n. pr. Kolin, Bamberg, Speyer, Praga, Göss na Štajerskem, St. Pavel na Koroškem i. t. d.

Največji in najveličastnejši spomenik cerkvenega vézenja iz 15. stoletja so liturgična oblačila reda zlate rune (Toisondór-Orden). Prekrasna kazula, oblačila za levite in pluvial imajo mnogo podob, katere je osnoval v slogu van Eyckovem kak učenec njegov, izdelali pa so jih vezci v Burgundu.

Propad. Kakor so se v gotski arhitekturi krasne olepšave kmalu sprevrgele v igrace, postalo je tudi vézenje drzno v svoji spretnosti, in to je bilo vzrok propada. Ni bilo zadovoljno, da je hotelo prekositi slikarje, hotelo se je meriti še celo s podobarji. Jeli so delati vzbokle podobe (haut relief). Cela človeška podoba je bila vrezana v les in po vrhu vezena z iglo. Drugo zmanjše propada je to, da so obraze in roke slikali, oblačilo pa vezili. Res se slikan obraz na prvi pogled vidi lepši, kakor vezen, toda ta prednost je anormalna, kajti na oblačila se ne napravljajo in ne podajo slikani obrazi; vse to je kazalo, da je tehnika že zelo propadla.

Tehnika pri vézenju. Vezili so prvo dóbo na volneno, na platneno ali na svilnato robo. Da je bila svila močnejša, so podlagali močno platno. — Zelo staro je bilo vézenje na ta način, da so rabili tanke, gibke zlate nitke, katerih pa niso vbadali, temuč pokladali so tesno

drugo poleg druge, ravno ali zavihneno prav po obrisu, ter so jih prišli s tenko svilo na robo. — Časih so pokrili vse dno robe, na katero so vezili, s svilo ali z zlatom, da se blago ni nič videlo. Zlate niti so prešli z barveno svilo takó, da so bili vbodi pravilni in so prav ti vbodi zopet napravljali lepe geometrične oblike. Obrise so pisali z barveno svilo s pravilnimi vbodi.

Vbodi so jako mnogoteri, n. pr. veriženi vbod, preskočni vbod, plestni vbod, plošnat vbod (Kettenstich, Sprungstich, Flechtenstich, Plattstich) i. t. d. Zlasti plošnat vbod je bil najbolj pripraven za posnemanje slik. Burgundski vezci z iglo so opisali cele obrise z najtanjšim plošnatim vbodom in sicer na zlatem dnu. Prav to je dajalo podobam posebni blesk, ker se je zlato lesketalo skozi svilo. Tudi obraze in sploh vse mesene dele telesa so delali s plošnatim vbodom z lasasto svilo.

Prav zgodaj so jeli rabiti pri vézenju steklene bisere; s pravimi biseri so pri bogatejših vezilih delali obrise.

Križni vbod (Kreuzstich) nahajamo že v 12. stoletji. V stari dóbi so vezili zlasti Egipčani s križnim vbodom. Pozneje so s tem vbodom vezili na stramin, svilnat ali platnen. Na ta način so lepotečili spodnji del albe, superpelicije ali tudi altarne prte. Vezili so z barvano prejo, s svilo ali neobelenim sukancem. Mnogokrat so iz platna venkaj potegnili nekaj nitk, da je postalo nalično straminu, na katero so potem všivali olepšave z raznimi vbodi. Za večja vezila, zlasti taka, ki so gledala le od daleč, n. pr. prostariče ali stenska pregrinjala, rabili so volneno blago ali debelejši stramin.

Natančna preiskava je pokazala, da so pri izdelovanju človeških podob delo pričenjali sredi lica, in okrog tega središča so dalje šivali z nekim verižastim vbodom; na ta način so delali obraze, roke, noge, v obče vse mesene dele.

Jako priljubljeno je bilo vezenje z nalago (Applicationsstickerei), zlasti pri cerkvenih oblačilih, pri zastorih i. t. d. Izreže se iz kake robe olepšava in se prišije na drugo robo drugačne barve; obrisi so obšiti krepkejš; notranji obrisi pa so prešiti z nitkami drugačne barve; tudi stebila, ovijače, žilice i. t. d. so prešite z drugimi barvami.

Poznejšo dóbo srednjega veka se je jako priljubilo reliefno vézenje. Pod vezene podobe so pokladali popir, lepenko, sukno, usnje i. dr., da je bila podoba vzbokla.

Od 16. stoletja semkaj se je vézenje držalo starih izročil le še v samostanih; tu so zdelovali z občudovanja vredno marljivostjo kaj krasne tvore. V obče pa se je vézenje jelo zanemarjati, tehnika je propadala, postajala je le mehanična in naposled se ni ohranilo družega, kakor križni vbod in stramin. Okus se je popačil tako, da so s križnim vbodom posnemali naravne stvari; cvetlice, živali, portré za naslonilo pri stolu in za popotne torbe. — Še dalje je šlo vézenje s črno svilo; hotlo je posnemati bakroreze, podobe, mesta i. t. d. Strmeti moramo, da se je okus tako zelo popačil, da hoče doseči s silno trudopolnim delom s šivanko to, kar doseže bakrorez z malim trudom.

Najnoveše čase si prizadevajo moške, vneti za povzdigo cerkvene umetnije, tudi to stroko pripeljati na boljšo pot, n. pr. Pugin na Angleškem, P. Martin na Francoskem, Boisserre in Bock na Nemškem; Fischbach je izdal kaj mične olepšave južnih Slovanov in Em. Drahan vzorce za vézenje in sicer s podporo ministrstva za uk in bogočastje.

Tudi dejansko se še rabi krasno vézenje s križnim vbodom po tistih deželah, kjer ni še vsega spridil spačeni moderni okus. Tanjše in debelejšje obleke, srajce, predpasnike, tančice kaj lično lepotečijo Madjari,

Slovaki, Rumunci, Saksonci s preprostim križnim vbodom v kaj mičnih različnih barvah.

Prav tako je podučno in posnemanja vredno vézenje na platno, kakeršno se nahaja na Ruskem ali sploh v slovanskih deželah od Skandinavije do Balkana. Delano je vse z rdečo, višnjevo in črno prejo. Ornamenti so, raznoteri, črtasti, rastlinski in živalski; cvetlice in listi so lepo stilizovani in vmes med njimi so človeške ali živalske podobe.

Na Dunajski razstavi je vzbudilo to preprosto vézenje veliko pohvalo pri vseh, ki se zanimajo za zboljšanje popačenega okusa. Mnogo pripomorejo za zboljšanje okusa današnje dni nekateri samostani, družbe gospej in gospodičin, družbe za olepšanje cerkvâ; zdelala so že vezila, ki se smejo prištevati najboljšim prejšnjih dôb.

Postanek in oblika liturgičnih oblačil.

1.) Ko so se apostoli po smrti Gospodovi razšli na vse kraje označevati besedo božjo, so opravljali sv. skrivnosti brez dvoma v svoji navadni vsakdanji obleki. V katakombah Kalistovih se nahaja slika kazoč duhovnika, ki v navadni obleki daruje kruh in vino.

a) Ko so nevarnosti za kristjane nekoliko pominule, so se obredi pri krščanskem bogoslužji bolj in bolj razvijali in tudi cerkvena obleka je bila bogatejša. Starinoslovci trdijo, da so rabili duhovniki pri službi božji obleko po obliki in po snovi nalično obleki rimskih dostojanstvenikov, bogatinov, senatorjev in patricijev. Možno je bilo imeti bogatejšo obleko, kajti prvo dôbo h krščanstvu niso pristopali samo reveži, ampak tudi olikani, učeni, odlični, klasično izobraženi Rimci in Grki so se oklenili z vso navdušenostjo krščanske vere. Prvi kristjani so imeli torej zbirališča za službo božjo v palačah najodličnejših Rimcev; od njih pa so tudi dobivali v dar drage posode, okrašene sicer s poganskimi olepšavami, toda vkljub temu so jih rabili, saj so vedeli, da maliki niso nič.

V začetku krščanstva še niso imeli posebnih, samo za službo božjo napravljenih oblačil, kajti krščanstvo prvo dôbo svojega razcveta, obdano od vseh strani od sovražnikov in v vednem boji z njimi, ni imelo niti časa niti priložnosti, da bi si vstvarilo iz svojega bistva nove oblike, katere bi se prilegale njegovemu duhu in bi se po bistvu in po obliki razločevale od poganskih.

Cerkvena obleka je bila toraj tako krojena, kakor navadna obleka Rimcev; kmalo pa so jo bogatejše olepšavali s primernejšimi okraski; zlasti pa se je gledalo na to, da te obleke niso nosili vsaki dan, ampak le pri službi božji.

V 6. in 7. stoletju pa se je cerkveno oblačilo že zeló razločevalo od vsakdanjega; toda ni se tolikanj izpremenil cerkveni kraj, ampak vsakdanji. Rimci so postali mehkužni; ta mehkužnost se je kazala tudi v obleki. Še bolj pa so upljivale na izpremen rimskega oblačila šege ptujih narodov, katere so Rimci jeli posnemati, cerkev pa kroja obleke ni izpremenila, ni se ravnala po vladajoči šegi in tako je nastala razlika med cerkveno in domačo obleko.

Tako si nekateri razlagajo postanek cerkvenih oblačil.

b) Mnogi sloveči liturgiki od devetega do trinajstega stoletja so drugače razlagali postanek cerkvenega oblačila; trdijo namreč, da se je raz-

vilo iz oblačil starega zakona. Stari zakon je bil podlaga, na katero je bil postavljen novi zakon in marsikaj se je iz starega zakona sprejelo tudi v novi zakon; med tem so tudi oblačila, katera so morali nositi duhovniki opravljajoč službo božjo in prav na podlagi teh oblačil se je razvila, vsaj deloma, obleka v novi zavezi za službo božjo v novem zakonu. Znamenito je, da se niso izpreminjala tolikanj duhovniška, marveč škofovska oblačila. Ker so hoteli tudi v številu oblačil med starim in novim zakonom najti soglasje, so privzeli med sveta oblačila še amikt in pas, in škofovskim so pridejali še mitro, čevlje in naprsni križ.

c) Še drugi menijo (Honorij d' Autun, kardinal Bona i. d.), da je že sv. Peter sam zapovedal sveta oblačila (*vestis sacra a profana distincta*) za službo božjo, ali vsaj albo, štolo, tuniko ali dalmatiko in papež Štefan je samo prepovedal posluževati se teh oblačil za vsakdanjo nošo. Toda niti ene zgodovinske priče ni v celem prvem stoletju, ki bi podpirala to trditev; to mnenje pa tudi nasprotuje dejanskim okoliščinam, med katerimi je krščanstvo stopilo med svet.

2. Kakor v najstarejši dōbi, tako tudi v srednji in poznejši nimamo splošno obveznih cerkvenih določil in zakonov o obliki liturgičnih oblačil. Tudi uradni rimski misal jih nima, ampak le o barvah daje natančna pravila. Skozi vsa stoletja je vladala pri paramentiki, kakor sploh pri cerkveni umetnji velika prostost, seveda v mejah, katere je postavila stara šega in starodavna tradicija. V sinodah srednjega veka in v poznejših se sicer neštevlnokrat ponavlja: liturgično oblačilo naj je dostojno, čedno, blagoslovljeno, in ako ni več rabno, naj se ne dela iz njega vsakdanja obleka, prav malokdaj pa se govori o obliki paramentov, in sicer o tisti, kakeršna je bila dotično dōbo navadna. Če tudi je cerkev po škofih skrbela, da se obleka ni preveč izpreminjala, so se vkljub temu godile semtertja polagoma marsikateri izpremembe. Zlasti zadnja stoletja so cerkveni predstojniki zdelovanje cerkvenih oblačil preveč prepustili dobičkaželnim fabrikantom, kateri so se ravnali preveč, prezirajoč cerkvene tradicije, le po svojem lastnem okusu, in zašlo se je tako daleč, da nekatera oblačila, recimo kazula, niso bila dostojna niti po obliki, niti po blagu, niti po olepšavi in nikakor niso zadostovala liturgičnim zahtevam, pa tudi ne estetiki. Toda še tako spačene oblike kazule ni prepovedal apostolski sedež, da, še grajal je ni, čeprav se ni vjemala z rimsko šego (*usus romanus*). Ko se je pred nekaterimi desetletji ugovarjalo vpeljavi tako zvane gotske kazule, trdili so nekateri, da rimska šega (*usus romanus*) strogo veže pri paramentiki povsodi, kjer vlada rimski obred (*ritus*). Toda, kolikor nam je znano, nikjer ni to izrečeno kot splošna dolžnost, pač pa so posamične sinode določile po pravici, naj se pri napravi novih oblačil ravna po rimski šegi (*Coll. Lac. V. 850*). Ko se je stavilo kongregaciji vprašanje zaradi takozvane gotske kazule, takrat bi bila kongregacija lahko prepovedala, naj se ta oblika na Francoskem, na Nemškem, v Belgiji i. t. d. ne rabi in naj se vsi ravna po rimski šegi; toda to se ni zgodilo, ampak odgovor je bil jako previden, splošno obvezno določilo o obliki kazule pa se ni dalo. (Glej spodaj kazula.)

Samo po sebi se razume, da je tudi še zdaj v prvi vrsti dolžnost škofova, pri vizitaciji i. t. d. paziti tudi na blago in na obliko paramentov, in ne sme trpeti, da bi kdo samovoljno opuščal sedanjo obliko in se posluževal po lastnem okusu starejše oblike, katere si koli bodi. Ker bi se nad prenavedbo navadne oblike paramentov spodtikalo tudi ljudstvo, škof ne bo dopustil take prenavedbe brez dovoljenja apostolskega sedeža.

Pražki provincijalni zbor je sprosil v Rimu, da se sme namestu prikrajšane kazule zopet vpeljati starejša, širša oblika, kar se mu je tudi res dovolilo. (Coll. Lac. V. 538.)

Po nemških škofijah se sme po pravici misliti, da škofje te kazule molčé dovolijo, ker se takozvane gotske kazule povsodi delajo, prodajajo in jih tudi res rabijo. Ne le samo po Nemškem rabijo take kazule, tudi pri nas zlasti po Ogrskem jih imajo po raznih škofijah. •

Drugo vprašanje je, jeli priporočljivo te kazule poznega srednjega veka zopet vpeljati gledé na njihovo praktično rabnost. Ni dvoma, da so iz estetičnega stališča mnogo lepše, kakor takozvane rimske. Nekateri ugovarjajo, češ, da so preširoke in nepriročne. Bile bi res zelo nepriročne, ko bi se delale trde, to je, ko bi imele trdo platno med blagom in navadno spodnjo podlogo. Takega platna seveda ne smejo imeti, sicer bi bile gube na rokah in na ramah silno težke in bi duhovnika pri maševanju jako ovirale. V srednjem veku še podloge niso imele, ampak čisto samo blago. V inventaru paramentov cerkve sv. Petra v Rimu je pri nekaterih kazulah pripomba: sine fodere (brez podvleke). Ko bi se torej te kazule tudi zdaj delale prav mehke, bi ne bile nepriročne. Ta ugovor bi torej ne veljal.

Tehtnejši vzrok zoper upeljavo imenovane kazule bi bil ta, da se je tudi sedanja oblika jako priljubila. Na Španskem te oblike nikakor ne puste; v Rimu je nočejo, ker ne ugaja tamošnjemu okusu; tudi na Angleškem so se povrnili k rimski kazuli. Nova katedralka v Westminster-u je dobila vse rimske kazule. Ako bi se torej gledalo na okus, bi se ne vpeljala stara povsodi; le ako bi jo Rim zapovedal, potem bi se napravila edinost, a tega ni pričakovati.

Te večje kazule zahtevajo mnogo več blaga, bile bi toraj dražje. V srednjem veku jih je bilo lažje napravljati, kajti takrat se ni zahtevalo, da bi morale biti svilnate. Razun svile so jemali volno, platno in bombažasto blago. V raznih inventarjih nahajamo naštete: planetam albam de tela bombacina seu fustamica, tamen modici valoris . . . . planetae da panno lineo cum aliquibus crucibus de sindone rubeo sine fodere . . . . i. t. d.

Pri nas imamo radi za večje praznike kazule, ki so po sredi vsaj nekoliko z zlatom vezene. Ako bi se te večje kazule delale brez teh bogatih vzorin, bi ne bile nič dražje, kajti na teh večjih kazulah ni nikdar zlatih port, ker bi jo delale trdo, k večjemu prav ozke svilnate.

Res pa je, da so pri službi božji z leviti vsa druga oblačila veličastnejša kakor kazula. Imeniten je pluvijal, široki sta dalmatiki. Le kazula je najpreprostejša. Pri tej službi božji bi se široka kazula lepo podala. Pripomniti pa je, da bi široka, dolga kazula prišla do prave veljave le na bolj veliki osebi liturga, na mali osebi bi mnogo izgubila na svoji veličastnosti.

Kakor o kazuli, tako tudi o drugih cerkvenih oblačilih gledé oblike nimamo obveznih določil.

Snov liturgičnih oblačil.

Vedno lepa, vedno častitljiva je nevesta Kristusova; a spodobi se, da je najlepša takrat, kadar služi svojemu ženinu slovesno po služabnikih svojih v svetih tempeljnih. Že služabniki stare, hebrejske cerkve so bili krasno oblečeni opravljajoč službo v svetišču Gospodovem. V stari zavezi niso bile samo daritve natanko določene in obredi pri daritvah, marveč tudi vse posode, vsa oprava, pa tudi število in kakošnost oblačil, v kateri so morali biti oblečeni duhovniki pri službi božji. Gospod je zapovedal

Mojzesu:¹⁾ „Tvojemu bratu Aronu naredi sveta oblačila v čast in lepoto.“ Dalje omenja Gospod sam oblačila, pa tudi snov, iz katere naj so delana: „Vzamejo naj pa zlata, višnjeve in zagorelorudeče volne in dvakrat omočenega škrlata in tančice.“

Če je že duhovnik stare zaveze le v posebnem oblačilu smel vstopiti v svetišče, mora se pričakovati tem bolj od duhovnika nove zaveze, da ima tudi on posebno oblačilo pri najsvetejšem opravilu. Določeno, od vsakdanjega oblačila različno, liturgično oblačilo povzdiguje spoštovanje do svetega opravila in tudi po zunanjem naznanja edinost in nespremenljivost svete cerkve in lepo njeno soglasje. Oblačilo vsakdanje se hitro izpreminja po šegi časovi, bistvene oblike duhovniškega oblačila za božjo službo pa ostanejo vedno iste, kakor cvetlice na polji, katerih se veseli naše oko. Notranja lepota sv. cerkve kaže se v liturgičnem oblačilu vernemu ljudstvu, kakor krasna razcvetena cvetljica. Ne čudimo se, da je cerkev ta oblačila zavarovala z gotovimi določili.

Tudi krščanska cerkev je torej svoje služabnike, opravljajoče sveto daritev, oblekla v dragocena oblačila. Že prve čase krščanstva se je razločila mašna obleka vsaj po dragocenosti od navadne vsakdanje: „non in vestibus communibus, quas quotidiano et continuo usu adhibebant, sed aliis quibusdam peculiaribus indutos Missam celebrasse“. (Bened. XIV. de sacrif. Miss. sect. I. n. 38). Tako trdijo vsi učenjaki soglasno.²⁾

Da so se lepša oblačila rabila pri službi božji, je gotovo; ni pa bilo določeno, iz kakošne snovi morajo biti. Iz raznih spisov zvemo, da so bila oblačila svilnata, zlatom in srebrom pretkana, zlasti po dōbi Konstantinovi.³⁾

Kar je bilo starejšo dōbo le samo navada, postalo je pozneje zakon, tako obvezen, da nikomur ni dovoljeno drugače ravnati. Glavne rubrike misala velevalo: „Quibus ita dispositis, accedit (sacerdos) ad paramenta, quae non debent esse lacera aut scissa, sed integra, ac decenter munda et pulchra.“ (Rit. celebr. Miss. I. n. 2.)

Ta rubrika sicer ne določuje še snovi, toda kongregacija je besede: *decenter munda et pulchra* natančneje razlagala po mnogih določilih.

1.) V prvem tisočletju so se rabila svilnata oblačila, jednobarvena, z geometričnimi desini in s simboličnimi živalmi n. pr. z levi, grifi i. t. d.; dobivali so to blago iz izтока. V 12., 13., 14. stoletju je bilo blago večbarveno, zlatom pretkano; desini so bili živalski in rastlinski; dobivali so ga iz italijanskih mest, poznejši srednji vek tudi iz Nemškega, Francoskega, iz Flanderna (zlato in srebrni brokat), desini so gotski zlasti rastlinski, največkrat se rabi že v starem zakonu pomenljivo granatno jabelko (II. Mojz. 28. 23). Že v srednjem veku so olepšavali svilnato blago z vezninami, delanimi z iglo. — V dōbi propada renesance postajala so oblačila vedno slabejša, naposled se je tako izgubila tradicija cerkvena, da so napravljali mašne plašče, štole, manipelne, pluvijale iz barvenega platna in iz bombaža, ali iz pozlačenega usnja. Kongregacija je zoper take razvade izdajala mnogokrat prepovedi. Platnene in perkalaste mašne plašče je prepovedala 22. sept. 1837; stekleni brokat, to je blago pretkano s steklenimi nitkami ali na katerem so našite steklene veznine, prepovedala je 11. sept. 1847; zoper volneno blago dala je določilo 18. dec. 1877.

Vprašanje pa je, kaj je s tistimi oblačili, katera niso čisto iz prepovedane snovi, ampak je le nekoliko te snovi primešane svili. Iz od-

¹⁾ II. Mojz. 18.

²⁾ Religio divina alterum habitum habet in ministerio altaris, alterum in usu vitaeque communi. Hieron. in cap. 44. Ezechiel.

³⁾ ... indumenta sacra serica fuere, auro argenteoque contenta, praesertim post Constantinum. Bona Rer. liturg. I. I. c. XXIV. § 1.

govora kongregacije, danega 28. jul. 1881, je razvidno, da je dopuščeno polusvilnato blago, to je, svila mešana s tankim platnom (takozvani: serolin ali z bombažem.¹⁾

Blago pa, katero je večinoma iz prepovedane snovi in ima prav malo svile, ni dostojno in se toraj ne sme rabiti za mašno obleko, za kazulo, za pluvijal, za štolo, za velum i. dr.²⁾

2.) Pravo blago, katerega je cerkev potrdila za sveta oblačila, je toraj svila, bodi si že sama na sebi brez lepšav, ali je pretkana z zlatom ali srebrom, ali olepšana z vezninami. Gledati pa je, da blago ni pretrdo, preokorno, ampak mehko, in da nima preposvetnega pisma, marveč, da so tudi lepšave delane v cerkvenem duhu: *typis ecclesiasticis adornatum et non nimis rigidum, sed materia potius mollioris, ut indumenta sacra, prout alioquin in vestibus requiritur, commode aptata, corpus decenter ambient, neque indutum quapiam rigiditate impediunt.*“ (Coll. Lac. V. 541.) Ako je že blago trdo in se prišijejo še široki, težki zlati obrobki, poleg tega pa se jemlje okorna podloga, nastanejo iz tega blaga paramenti, ki ne zaslužijo imena: oblačilo.

Zapoveduje pa sv. Cerkev za mašno oblačilo lepo, dragoceno od vsakdanjega različno blago iz raznih vzrokov. Ozira se namreč na zgled predkrščanske cerkve, v kateri je Bog sam zapovedal narediti lepa oblačila; drugič zahteva to spoštovanje do svetih skrivnosti; katere se opravljajo v teh oblačilih; tretjič, ker duhovniki in cerkveni služabniki v tem oblačilu službo opravljajo Bogu. Ako se spodobi, da so služabniki svetnih vladarjev opravljeni bolje, zlasti kadar služijo svojim gospodom, koliko bolj se spodobi to za služabnike, kateri služijo kralju vseh kraljev, Gospodu vseh gospodov.

Snov za cerkveno perilo. Skozi ves srednji vek zahtevajo sinode in liturgiki enoglasno, da amikt in alba morata biti platnena. Prav tisti mistični vzroki, kateri tirjajo platno za altarne prte, se morejo navesti tudi za imenovano oblačilo. Svetlo belo platno ni le podoba grobnih prtov Jezusovih, marveč tudi slave nebeške, katero si je pridobil s svojim trpljenjem na altarju v sveti daritvi pričujoči Kristus; pomenja pa tudi svetost udov njegovega mističnega telesa, katero si pridobé z mnogim krotanjem in zatajevanjem. V stari zavezi je za čisto svetlo belo platno izraz: šeš, pri LXX. *βύσσος*, v novi zavezi *βύσσωον*, in kakor že v stari zavezi, tako je tudi v skrivnem razodenji čisti, svetlo beli bisus podoba nравne čistosti in nadnaravnega preobrazenja: „byssinus enim sunt justificationes“. (Raz. 19, 8; — 3, 4; 6, 11). Srednjeveški liturgiki to simboliko tako-le razlagajo: Lan (linum) je čisti plod zemlje, mora pa mnogo prestati, predno postane čisto platno, mora se zripljati, goditi na solncu in dežji, sušiti, tretji, mikati, presti, beliti na solncu in dežji, žehtati i. t. d. V tem je lan najprej podoba Kristusova, ki je moral skozi mnogo trpljenje iti v svojo slavo. Dalje pa je tudi podoba vernikov njegovih, ki morajo le skozi mnogotera zatajevanja in trpljenja postati podobni svojemu Gospodu v sedanjem življenju in potem v večni slavi (byssus).³⁾

Lahko toraj razumemo, zakaj je cerkev ozirom na ta simboličen pomen platna vedno tako odločno zahtevala, da morajo altarni prti in korporali biti platnени in sicer iz samega platna, kateremu ni čisto

¹⁾ ... aptas judicandas esse materias mixtas ex gossipio ei serico, ex serico et lino, atque ex serico et bombycino, italice bavella. Ephemer. fit. 1887. p. 32.

²⁾ Ejusmodi casulas ac pluvialia, sicut et alias similes vestes, sacra Liturgiae Romanae Academia reprobandas esse iudicat. Ephemer. lit. 1887. p. 33.

³⁾ „Significat corporale passionis intentionem seu Corpus Christi; quia sicut linum multo labore ac multis tusionibus acquirit candorem, ita Christi caro multo certamine ad resurrectionis gloriam pervenit. Significat etiam ecclesiam, per quam corpus Christi intelligitur, quae multis passionibus et pressuris ad candorem aeternae vitae perducitur.“ Durand. IV. 29.

nič bombaža primešanega (ex puro lino; konoplja (canabis) se prišteva tudi platnu C. R. 15. maj 1819). Pa tudi za albo in za amikt je prepovedala kongregacija, sklicevaje se na starodavno šego, rabiti čisto bombaževino ali bombaž namešan s platnom (muselin, perkal), nasprotno pa določuje, da se mora tudi za albo in za amikt, kakor za altarne prte, za korporale in za pale, jemati le čisto platno („linea omnino sint vel ex cannabe“ (15. maj. 1819; cf. 15. marc 1664). Koretelj se v tem dekretu ne imenuje izrečno, toraj menijo nekateri, da ni treba, da bi bil iz platna, ker se rabi le v koru in ne pri altarji. Toda, ker je korok le skrajšana alba, sklepa se po pravici, da mora biti tudi iz čistega platna, kar tudi zapoveduje mnogo sinod (Coll. Lac. V. 540). Vrh tega se zdaj koretelj rabi tudi pri delitvi sv. zakramentov in zakramentalij.

Prijetna belina čistega platna zadovoljuje že sama po sebi estetičnemu ukusu. Platnene prte jeli so zopet lepotečiti z vezninami namestu čipek, kar je pravo; pri lepšavah se vezijo samo obrisi. Jemljejo za to višnjeve, zelene, rujave ali rudeče niti.

Barve liturgičnih oblačil.

Liturgična oblačila imajo posebne barve, katere je cerkev v teku stoletij sprejela za ta oblačila. Kakor se milost božja poslužuje naravnih okoliščin človekovih, da ga reši in zveliča, naslonila je tudi cerkev na naravni pomen barv svoje nadnaravne ideje, da tem lažje dušo povzdigne kviško do večnega. V krasni raznobarveni obleki stopa nevesta Kristusova pred naše telesne oči, da oko sv. vere tem globokejšo razume večne skrivnosti in jih ljubi priskrbeje.

Klasični stari vek pozna le eno liturgično barvo, namreč belo (candidus, splendidus, albus). Rimcem, Grkom in Hebrejcem bila je čista, svetla, bela barva simbol božjega, čistega, nebeškega.¹⁾

Pri Hebrejcih je bila bela barva (laban) praznična, vesela barva pa tudi barva nedolžnosti, čistosti. Pri bogoslužju so bile zapovedane štiri barve: bela (schesch, byssus), temno - rdeča (argaman), višnjeva (tekheleth, hyacinthus) in škrlatna (carmoisín, coccinum). Te barve so imele simboličen pomen in sicer bela pomenja svetlobo, nedolžnost; višnjeva, barva nébesa, sedeža božjega, pomenja božanstvo; temno-rdeča, kraljeva barva, pomenja vladarstvo; svetlo-rdeča, kot ogenj in kri, pomenja življenje.

Kristijani so te barve nekoliko izpremenili po apokalipsi in iz judovskih barv so se izcimile štiri liturgične barve: bela, rdeča, zelena, črna in v 13. stoletju še vijolična. — „Paramenta . . . quinque coloribus uti consuevit: albo, rubro, viridi, violaceo, nigro.“ Rubr. Miss. XVIII. n. I.

1.) Bela barva pomenja svetlobo, čistost, resnico. V belem oblačilu se je prikazal Jezus pri preobrazenju, angelji imajo bela oblačila. Bela je bila do devetega stoletja skoraj izključno liturgična barva. Bela barva pa ni snežnobela, kakeršna se rabi za moderna oblačila, ampak rumenkasto-bela, temno-bela barva svile. Do srednjega veka je bila kazala največkrat bela, amikt, alba in superpelicej je ostal bel do današnjih dni.

2.) Rdeča barva je bila v starem veku znamenje kraljevega dostojanstva in rdeča proga na oblačilu mestne gosposke je kazala službeno oblast. Na spomenikih ima Kristus mnogokrat rdečo tuniko, ki je podobna odrešenja ali ognja, katerega je prinesel na zemljo. — Rdeča barva je dvojna: škrlatno-rdeča za praznike mučencev in ognjeno-rdeča za binkošne praznike.

¹⁾ Color albus praecipue decorus deo est. Cicero leg. I. II.

3.) Zelena barva, simbol zelenja, sploh življenja, pomenja pri Kristusu „vita“ in „vitis“ („življenje“ in „vinska trta“). Zelena barva je živo svetlo-zelena, kakor poganja bukovje v spomladi, ne temno-jeklena.

4.) Črna barva je nasprotna beli; v starem veku je bila simbol žalovanja.

5.) Vijolična barva, ki se je v judovskem bogoslužju jako mnogokrat rabila, je postala liturgična barva še le v trinajstem stoletju. Mešanica rdeče in črne barve pomenja ljubezen in žalost.

6.) Rožnata barva, c. rosaceus, (bolj rdečkasto-vijolična) se rabi v škofijskih cerkvah III. adv. in IV. postno nedeljo namestu vijolične barve. Caer. Ep. II. c. 13.

Namestu vijolične se imenuje tudi višnjeva barva; tu se pa ne sme misliti na višnjevo barvo nébesno, tudi ne na ultramarin, ampak na višnjevo vijolico, toraj vijolična barva. Prava višnjeva barva je naravnost prepovedana.¹⁾ Prepovedana je tudi rumena barva.²⁾

Pri vsakem oblačilu mora nadvladati ena barva; razno barveno blago, da se ne vé, katera je glavna barva, je prepovedano za liturgično oblačilo.³⁾ Vézeno in okrašeno sme biti oblačilo z raznimi barvami, toda takó, da se glavna barva ne zatopí. Trpi se, da se zlata tkanina sme rabiti za vse barve, razen vijolične in črne (1866. S. R. C.). „An sacra paramenta revera auro maxima saltem ex parte contexta, pro quocumque colore, exceptis violaceo et nigro, inservire possint?“ Resp. Tolerandam esse locorum consuetudinem relate tantum ad paramenta ex auro contexta (S. R. C. 28. aprl. 1866). Ni pa dopuščeno, če blago ni zlato, ampak le zlatorumeno (S. C. R. 29. mart. 1851). Vijolična barva se sme rabiti namesto črne, kadar je vernih duš dan izpostavljeno sv. Rešnje Telo za 40 urno češčenje.

V nekaterih krajih so veliki petek rabili žafranasto-rumeno barvo, katera je pomenjala maščevalnost in zavist judov. Žafran je simbol žolča, zato so Judeža slikali z rudečkastimi lasmi in brado; tudi so morali Judje nositi v nekaterih krajih rumena znamenja, da so se ločili od drugih ljudi.

Krajne šege. Po Ambrozijanskem obredu je barva sv. R. Tela rdeča; tudi na Francoskem so rabili praznik sv. R. Telesa rdečo barvo. — Na Španskem imajo sedaj predpravico, da smejo za praznik brezmadežnega spočetja rabiti nébesno višnjevo barvo.

Pri napravljanju novih cerkvenih oblačil je treba gledati, 1) da se jemlje dobro blago, 2) da se blago okraši s primernimi lepšavami, 3) da se jim dá prava oblika, 4) da imajo pravo cerkveno barvo.

Blagoslovitev svetih oblačil. Kakor so že najstarejšo dōbo blagoslavljali sv. posode, tako tudi liturgična oblačila; pozneje je bilo to v sinodah zopet in zopet živo naročano in zdaj je splošno zapovedano (Rit. cel. Miss. I. 2., Corp. jur. de consecr. I. 42.). Mašni paramenti (amikt, alba, pas, manipel, šola in kazula) morajo (de praecepto) biti blagoslovljeni (sub gravi); spodobi se pa (de convenientia), da se blagoslovi tudi dalmatika, tunicela, pluvial in koretelj. Naravnost zavrženo je mnenje nekaterih, ki so trdili, da neblagoslovljen parament je s tem blagoslovljen da se je že rabil (bona fide) pri službi božji (C. R. 31. avg. 1867). Oblast blagoslavljanja imajo „de jure ordinario“ le škofje, kateri pa smejo tudi druge duhovnike pooblastiti.

¹⁾ Usum caerulei coloris veluti abusum esse eliminandum S. R. C. 23. feb. 1839.

²⁾ 16. mart. 1833.

³⁾ 23. sept. 1837.

Mašni plašč.

Početek in ime. Glavno oblačilo mašnikovo pri sv. daritvi, brez katerega ne sme pristopati k oltarju, je mašni plašč; — pa tudi grobno oblačilo njegovo je, v katerem ga položijo v blagoslovljeno zemljo. Pri judovskih oblačilih ne nahajamo obleke, katera bi bila podobna našemu plašču. Učenjaki in starinoslovci so skrbno preiskavali, iz katerega rimskega ali grškega oblačila bi se bilo razvilo to oblačilo, kakor tudi kdaj se je stalno in splošno sprejelo kot liturgično oblačilo — pa so prišli do zelo različnih zaključkov. Na primer: sv. Pavel piše v drugem pismu do Timoteja (IV. 13.): „penulam, quam reliqui Troade apud Carpium, veniens affer tecum et libros, maxime autem membranas.“ Že za časa sv. Hijeronima so razlagalci bili mnenja, da penula pomeni neki obvoj za knjige „theca,“ „volumen.“ — Tertulijan in drugi menijo, da je bila „penula“ Pavlov popotni plašč. — Učenemu kardinalu Boroniju pa se zdi, da je bila „penula“ sv. apostola njegovo oblačilo, v katerem je opravljal sv. skrivnosti. Kakor se je rimska umetnost sploh razvijala iz grške, tako so tudi Rimci v klasični svoji dōbi sprejeli vsakdanja oblačila od Grkov. Pri Rimcih nahajamo plašč, katerega so ogrinjali čez vso drugo obleko. Imenovali so to oblačilo „casula“, to je hišica, pokrivajoča vsega človeka. V predkarolinski dōbi se mašni plašč imenuje „amphibalus“; na Španskem nahajamo ime „planeta“ in „casula“ (4. stoletje); na Italijanskem, na Nemškem in Francoskem „planeta“ ali največkrat „casula“.

V glavnih rubrikah, ki so tiskane v začetku rimskega misala, kakor tudi v škofovskem obredniku se zove to oblačilo: „planeta,“ v tekstu misala pa: „casula,“ in v rimskem pontifikalu: planeta ali casula.

Oblika kazule. Iz starih miniatur, rokopisov in stenskih slik se vidi, da je bila kazula široko, dolgo, okrog in okrog zaprto oblačilo, ki je duhovnika popolnoma pokrivalo. Casula est vestis cucullata, dicta per diminutionem, quod totum hominem tegat,* piše Izidor Sevil. v drugi polovici 6. stoletja.

Taka zvonu podobna kazula je bila do 12. stoletja splošno v navadi. Da so se mogle rabiti roke, so jo privzdigovali na obeh straneh tako, da je delala na rokah lepe gube. Taka kazula je bila sicer jako dostojna, pa zelo nerabna, ker je ovirala duhovnika v prostem gibanju. Napravili so sicer ob straneh nekove motoze, da se je privzdigovala, toda tudi to je bilo neokretno. Nerabnost take kazule so spoznali že v stari dōbi; škofovski obrednik (II. c. 8. n. 19) veleva torej služabnikom, naj jo na obeh straneh skrbno privzdigujejo. Časih so na straneh izrezali luknje za roke, kakor se vidi na kazuli v Melku.¹⁾ Dokler je bila ta zvonu podobna kazula, kakoršnih se je ohranilo mnogo po Nemškem, delana iz prav mehkega blaga, so jo še mogli rabiti pri sv. opraviilu. Ko pa so jeli jemati težko blago in so ga bogato lepšali z zlatimi in srebrnimi dragocenimi vezninami,²⁾ je postalo oblačilo tako težko, da ga ni bilo več moč nositi. Kronika v Mainzu pripoveduje o krasni kazuli 12. stoletja, v kateri je mogel maševati le jako čvrst duhovnik (valde robustus); moral jo je pri darovanju sleči in drugo lažjo (casula flexibilior) obleči.

Ko pa pozneje ni bilo vselej mogoče dobiti cerkvenih služabnikov, in ko so se pogostejše opravljale privatne maše, se je zdelo potrebno, imeti tako kazulo, da je mašnik lahko sam v njej maševal. Zaradi tega

¹⁾ Mittheil. der Central-Comiss. 20. 134.

²⁾ Veznine so napravljali ob robu in na križu, katerega so v 11. stoletju nanje vezili. Križ je bil najprej vilast (Gabelkreuz) podoben črki Y; še-le v poznem srednjem veku je dobil križ ravni poprečni tram.

so jo jeli skrajševati že v 12. stoletju ali še poprej; prirezovali so ji ob straneh, da je segala le do rok. Ta oblika je dobila neprimerno in ne-utemeljeno ime „gotska kazula“. Tako obliko ima kazula sv. Bernarda v Ahnu (dolga 1'47 m, široka 1'51 m); tej popolnoma podobna je kazula Alberta Velikega v cerkvi sv. Andreja v Kolinu. Pomiselki rimske kongregacije so obrnjeni prav proti tej obliki; ni prepovedana, vendar pa se ne sme samovoljno vpeljati; v nekaterih krajih po Nemškem, zlasti ob Renu, jo rabijo še zdaj. Toda tudi ta oblika ni praktična, zlasti ker mora imeti ob straneh prevoze, da se lažje prizdiguje.

Poznejšo dōbo v 16. in 17. stoletju so jo ob straneh še bolj pristri-govali. Iz te dōbe imamo dvojno mero za ta parament, eno daje sv. Karol Boromej. Drugo rimsko liturgik Gavantus. Sv. Karol Boromej zahteva to-le mero (*Instructio supellect. eccles. l. II. p. II.*): široka naj je 1'30 m ali nekaj več, da sega čez ramo; dolga ima biti ravno toliko, da sega do gleženj. Po sredi naj ima spredaj in zadaj podolgoma kakih 15 cm široko progo; proti vrhu ima še povprečno progo takó, da nastane spredaj in zadaj križ. Gavantus meni, da je ta mera Ambrozi-janskega obreda in ima za rimsko kazulo to-le mero (*de mensur. propr. sacr. supellect.*): široka ima biti 88 cm, dolga 1'30 m; proga na hrbtu naj ima obliko stebra, spredaj podobo križa. Lanene ali svilnate trakove naj ima spredaj, da se trdno priveže.

Mnogi liturgiki delajo na to, da bi se ta oblika sv. Karola Boromeja zopet vpeljala; kajti ni več tako nerabna, kakor prejšnje, je pa jako častit-ljiva in lepa; zlasti priporočajo, da bi se vsaj za velike praznike in za nedelje dale napraviti take kazule.

Še bolj so skrajševali to oblačilo v 18. stoletju; pri poklekovanju se jim je zdelo to oblačilo predolgo. Pri stari, do gleženj segajoči kazuli je moral služabnik pri poklekovanju zadnji del prizdigovati, da se ni pre-več poškodovala ali duhovnika ovirala; od tod še današnje dni šega, da služabnik pri povzdigovanju kazulo privzdigne. Odrezali so torej spodnji del in izokrožili so jo spredaj in zadaj. Ta oblika se je potem kmalu udomačila povsod in ohranila se je v 18. in 19. stoletju, ta je sedanja rimska oblika. Akoprav ni tako častitljiva, kakor prejšnja, akoprav nima tiste estetične lepote, vendar se ne more imenovati nelepa, nedostojna, vedno še izpolnjuje prvotni namen kazule, da obdaja mašnika krog in krog.

Toda nekateri še tudi s to jako skrajšano obliko niso bili zadovoljni; skrajševali in strigli so jo še bolj, da je v 18. stoletju zlasti na Francoskem, na Nemškem in v Belgiji za dōbe rokoko izgubila popolnoma svoj prvotni namen. Tako je prišlo do nelepkih kazul, kakoršne smo imeli pred krat-kim in se jih nahaja mnogo še zdaj; trde so kakor deske, spredaj izre-zane nalik goslam in zadaj nalik basu. — V Italiji se je pazilo nekoliko bolj, da se ni tako skrajšala in da še današnje dni pokriva rame; dolga je, mehka in spredaj ne preveč izrezana; ta je zgoraj imenovanja rimska kazula.

Širokejšo kazulo, kakor so bile doslej navadne, zahteva škofovski obrednik in sicer tako široko, da se zavihnje na ramo in ga ne ovira pri njegovih opravilih: „*Episcopus a ministris induitur planeta, quae hinc inde super brachia aptatur et revolvitur diligenter, ne illum impediat*“ (*Caerem. episc.*).

Preveliko prirezovanje in samovoljno skrajševanje že prejšnjo dōbo ni bilo všeč onim, ki so imeli boljši okus in so bolje poznali pomen kazule. Menih de Vert († 1700) piše: Prosto jim je izrezavati, odrezavati, skrajševati kakor se jim poljubi — ne da bi škofa prosili. Catalini toži, kakor Štefan Durand: „*Tam accisa nunc est planeta, — de curtata atque aliam prope in speciem deformata, ut si cum illa sua prisca unde de-fluxit atque degeneravit, componatur, vix suum tueatur nomen.*“ — *Cerem. Epp. Comment.*

VIII. § 19. Liturgiki in mistiki (Rabanus Maurus 847—856, Viljem Durandus) do 13. stoletja so dajali široki, duhovnika okrog in okrog ogrinjajoči kazuli pomen edinosti vere in vsepokrivajoče ljubezni v Bogu; — toda skrajšana pristrižena kazula 18. stoletja ni mogla imeti več tega pomena; potrdila pa je dejstvo, da se zgublja pravi duh, pravi pomen cerkvene oprave, ako se zapuste cerkvena določila in cerkvena tradicija.

Olepšava kazule. Rimci so radi lepšali svoja praznična oblačila z dolgo, iz drage robe tkano progo, katero so mnogokrat krasno vezili in jo našili na obleko. Tudi mašni plašč so krasili s takimi progami. Največkrat so naredili na hrbtu podolžno progo, potem še povprečno, da je nastala podoba križa. Prav tako so tudi spredaj delali križ, kar se vidi iz besedi Tomaža Kempčana (IV. 5.) in sicer so bile rame križa speljane čez rame kazule, ali pa je bil križ pravokoten. Ta križ je bil mnogokrat predrago vezen. Na sredi je bila podoba Kristusova na križu in njegove presvete matere; na štirih koncih so bili medaljoni s čveterimi evangelisti ali drugimi svetopisemskimi podobami, nanašajoč se na sv. daritev.

Kazula sv. Karola Boromeja ima spredaj in zadaj križ; rimska ima križ samo spredaj, in sicer z ravnim prečnim tramom, zadaj ima steber; sedanja nemška kazula ima zadaj križ in spredaj steber.

Kako malo pomenljive pa so bile lepšave na sedanjih kazulah! Ni se nahajalo družega, kakor veliki šopi s prav velikimi cvetlicami, ali če se je rabil križ, je bila proga vezena na stramin s cvetlicami v prav živih barvah. Na črnih kazulah so se nahajale še manj primerne poganske simbolične podobe, recimo: vrči za pepel, jokajoči geniji, sloneč na grobu ali v roki držeč vgasneno baklo, metulji in vrbe žalinke ali beli križi, četudi bele križe škofovski obrednik naravnost prepoveduje: In paramentis nigris nullae imagines mortuorum vel cruces albae poni posunt (II. 11. 1.)

Kedaj so začeli blagoslavlјati kazule, se ne more točno dognati, kakor tudi ne, kedaj so jih začeli hraniti v cerkvi.

Mističen pomen kazule. Lep pomen ima kazula. Mašnik moli, kadar se oblači: „Gospod, ki si rekel, moj jarem je sladak in breme moje lahko, stori, da ga morem tako nositi, da dosežem tvojo milost.“ Prav lepo se naznanja pomen kazule v molitvi, katero moli škof, podajajoč novomašniku kazulo, rekoč: „sprejmi duhovsko obleko, ki pomenja ljubezen, kajti mogočen je Bog, da ti pomnoži ljubezen in popolno delo.“ Kakor ljubezen pokriva vse, tako pokriva kazula vsega duhovnika. Že ta pomen zahteva, da mora biti kazula dosti široka, in kakor je najvišja ljubezen najpopolnejša, morala bi biti tudi kazula iz drage robe.

Praktični nasveti. Kakošno obliko bo dobila kazula v prihodnjosti, se bo li kedaj zopet povrnila oblika srednjega veka, tega dandanes ne moremo vedeti. Da bi se srednjeveška kazula zopet vpeljala, temu se zdi, da protivi določilo kongregacije 21. avg. 1863. Toda ta dekret ne prepoveduje tako zvanih gotskih kazul. Pravi le, da je sedanja oblika že v navadi od 16. stoletja in da se brez dovoljenja sv. sedeža ne sme nič spreminjati, ker bi take spremembe utegnile vznemiriti duhove vernikov. Ker pa kongregacija meni, da so imeli škofje angleški, francoski in nemški gotove razloge za tako premembo, jih vabi, naj navedejo te razloge. — To je vsebina dekreta 21. avg. 1863, kateri se navaja kot prepoved prejšnjih gotskih kazul. Na ta poziv pa še ni bilo odgovora. Vidi se toraj, da stvar še ni dognana.

Ker pa je vedno treba novih kazul, katere oblike se je držati? Vzglede nam mora biti rimska kazula. Res se je pričelo današnje dni ravnati po tem kroju.

Mera sedanje kazule ni nikjer natanko določena, nekateri zahtevajo širše in daljše, drugi pa krajše. Srednja mera je: zadnji del

112—120 *cm* dolg, 64—72 *cm* širok; sprednji del dolg 100—116 *cm*, širok 46—58 *cm*, spodaj 64—72 *cm*.

Tako zvana gotska kazula je dolga 120 *cm*, široka 80 *cm*; kazula sv. Boromeja 130 *cm* dolga in pokriva popolnoma rame, zadaj ima raven križ; kazula sv. Bernarda 140 *cm* dolga; sega čez rame do komolcev, ima zadaj vilast križ.

Paziti pa je, da mora biti pri rimski kazuli zadnji del od vrha do zdol povsod enako širok. Neizrekljivo grdo je, če se dela zgoraj veliko ožjo kakor zdolaj. Prav to je posebnost rimske kazule, da rame mašnikove zadostno pokriva in visi v gubah. Spredaj tudi ne sme biti preveč izrezana, sicer je podobna goslim. Ugovarjati bi se utegnilo, da spredaj tako široka kazula je nerodna, da se ni moč gibati v njej. Če je res, temu ni vzrok kroj, ampak pretrda roba.

Roba za kazulo mora biti mehka; če je izpolnjen ta pogoj, kazula ne bo nerodna. Predebela, pretežka roba, kakoršna se rabi za podnožne preproge, gotovo ni za mašno obleko. Prav zaradi tega se ne sme podlagati trdo platno (Steifleinwand); če se dela tako trda, od spredaj in do zadaj visite dve trdi deski; potem mora spredaj res biti izrezana kakor gosli, da ni preokorna. Tudi vezenje ne sme biti predebelo, preokorno, tudi to dela kazulo pretrdo. Kar tiče pismo na robu, držati se je treba glavnega pravila: velike plasti naj imajo veliko pismo, male pa majhno. Ker so plasti kazule majhne, mora tudi pismo biti majhno, to pa naj se večkrat ponavlja.

Nekateri so zelo zoper zlate porte in hočejo imeti le svilnate, češ, da delajo kazulo preokorno. V naših krajih pa so zlate pri paramentih za praznik zelo priljubljene, kazule niso preokorne, ker se jim ne daje pretrda podloga.

Pri napravljanju mašne obleke je zlasti gledati na to, da je roba res močna, trajna. Že za vsakdanjo nošo imamo radi močno blago, zakaj bi za cerkev jemali le to, kar je prav „poceni“? Zakaj bi Bogu darovali najslabejše? Res je, da se ne more povsod mnogo za to obračati, pa tudi za manjšo ceno se dobiva dostojno blago, zadovoljiti se mora le s tako, ki je na videz priprostejša, ni pa gledati na to, da je „lepa“, da „vpije“, da je ljudem všeč.

Olepšavali so kazule, kakor smo videli, z vezenimi progami, katere so zvali „aurifrisia“. Potem so delali zadej vilaste ali rimske križe. Pozneje so jeli delati po hrbtu in spredaj med portami proge druge barve, kar jih je zapeljalo k napaki, da so eno kazulo rabili za več barv, kar je zdaj naravnost prepovedano. Pri kazuli ni prav za prav govoriti o srednjem delu in o stranskih delih, ampak kazula je le po sredi olepšana s progami „aurifrisia“.

Pri nas so se jele rabiti kazule s križem na hrbtu. Začetkoma niso nič kaj ugajale, zdaj pa so se priljubile, ker se dajo križi lepo veziti. Vendar se je pa sedanji čas začelo zopet bolj gledati na rimsko kazulo brez križa, le zgoraj pri vratu se našivajo porte, spominjajoč na nekdanjo kapuco.

Barva naj je ena izmed cerkvenih barv, tudi pri križu, kateri naj niso nikdar širji, kakor kakih 12 *cm*, sicer so pretežki.

Kazule naj se 1.) ne delajo iz prepovedane snovi, tudi revščina cerkve tu ni zadosten izgovor. 2.) Cvetlice in druge olepšave na kazulah naj se ne delajo iz volne ali bombaža, ker prav te se najbolj vidijo. 3.) cerkveni predstojniki naj ne kupujejo kazul iz prepovedane snovi, četudi so cenejše; tu morajo biti merodajna cerkvena določila.

Pri nas se nahaja še mnogo usnjatih kazul in altarnih blazin. Te kazule imajo z oljnatimi barvami slikane cvetlice, porte in razne ornamente iz dōbe rokoko. Stare niso čez 170 let. — Imamo tudi črno kazulo iz žime; tudi porte so tkane iz žime (poslal jo

je za diecezanski muzej g. župnik iz Škocijana). Po nekaterih krajih so imeli iz slame pletene kazule; teško, da bi se ne bile nahajale tudi pri nas. Vsi ti ostanki iz prejšnje dobe pa dokazujejo, kako globoko je tudi pri nas propadla cerkvena umetnost.

Imamo pa iz one dobe več kazul, ki se odlikujejo po izvrstno lepem blagu; tu vidimo izredno krasne tkanine in brokate n. pr. takozvane Lavdonove kazule pri sv. Jakobu v Ljubljani, lepi črni ornat pri frančiškanih v Ljubljani iz leta 1628. Zanimiva je tako zvana bosniška kazula v podružni cerkvi Gabrče pri Senožečah. Dalje se nahaja mnogo lepo vezenih kazul, delanih v nekdanjih samostanih na Kranjskem. Veznine so lepe, toda oblika je skrajno nelepa; tu imamo prave „gosli in bas“.

Vse naše doslej znane kazule, razun „kazule sv. Ahacija“, „turške kazule“ v stolnici Ljubljanski pa ne segajo nazaj pred leto 1600.

Jako zanimiva je imenovana „turška kazula“, narejena iz plašča Hassan Pascha-vega, ki je bil leta 1593 premagan pri Siseku. Hrani se v stolnici Ljubljanski in rabi se le na god sv. Ahacija, zaradi tega se zove tudi „Ahacijeva“ kazula. Barva je rdeča, blago je jako močen zlati brokat, deseniran z granitnim jabolkom. Spodaj na podlogi je prišit listek z napisom: „Haec casula confecta est paludamento Turcico Hassan Bassce, qui anno 1593 die 22. junii ingenti proelio ad Sissegkhium fusus occubuit.“

Longo usu attrita in hanc formam redacta est anno 1655, volente, jubente venerabili capitulo.

Custos templi eam posteritatis memoriae diligenter conservato, quotannis die 22. junii ad solennem Missam exponito, et ne iterato non consumetur, quam rarissimo per annum proferto, alioqui sacrae vetustatis injurius habeto.“

Šege na jutrovem. Stara oblika kazule se je pri katoličanih na jutrovem v obče ohranila. Grške kazule so polne križcev, opominjajoč mašnika, da je služabnik križanega, čigar trpljenje mora imeti vedno pred očmi.

Pluvijal.

Cerkveno oblačilo, zvano kapa, je nastalo iz plašču naličnega oblačila, ki je pokrivalo tudi glavo, zato se je zvalo kapa. Take kape so nosili moški in ženske, stari in mladi, kleriki in laiki. Iz tega se vidi, da je bil pluvijal poprej svetna obleka, katero je cerkev sprejela med svoja oblačila. V srednjem veku so nosili kape menihi in kanoniki, bila je njihov plašč, zlasti v koru, zato se zove tudi pallium.

Najstarejša zdaj znana kapa je plašč sv. Martina Turonskega (400), katera je po njegovi smrti tako slovela, da so ji prisojali čudodelno moč in so jo kot paladij s seboj jemali v vojsko. Temu paladiju so nastavili posebne varuhe, katere so zvali „kapelani“, od tod tudi ime kapela.

Menihi so imeli pri svojih kapah tudi kukuljice. Prve kape niso imele rokavov, pozneje so jim dajali zarad zložnosti tudi rokave. Cerkev je prepovedala svojim služabnikom kape z rokavi (cappae manicatae); dovolila pa je druge olupšave, celo čope in za podlago kožuh. Take kape so nosili menihi in drugi duhovniki prve čase le doma in v koru pri molitvi. Kakor liturgično oblačilo jo nahajamo prvikrat v „Ordo romanus“, ki določuje, da morata škofu pri altarju služiti dva duhovnika, oblečena v kapi.¹⁾ Kape so ogrinjali kleriki in laiki pri slabem vremenu čez drugo obleko, da se ni poškodovala, zarad tega so jo tudi zvali pluvialis (sc. cappa) ali pluviale (sc. pallium). Pri procesijah so jo nosili ob dežju čez drugo obleko, in še dandanes se rabi pri procesijah. Kakor lepa, praznična obleka se je rabila kapa od 12. stoletja. Papež Nikolaj III. je l. 1280 zapovedal, da mašnik oltar s kadihom kadeč ne sme imeti platnene kape, marveč svilnato, imenovano pluviale. Zarad tega pa, ker so rabili pluvijal tudi pri vesperah in vseh slovesnostih, pri katerih se je kadil tudi oltar, imenovali so ga vespermantel. Odsle pa je cerkvena umetnost to oblačilo olupšavala prebogato in prekrasno. Zlasti

¹⁾ Migne T. 78. p. 989.

sprednji rob (aurifrisium, Stab), širok kakega pol čevlja in kukuljico zadaj na hrbtu so vezili s predragimi in prelepimi olepšavami. Pri starejših pluvialih je kukuljica manjša in ne visi pod robom, ampak sega prav do vratu; pozneje so jo delali vedno večjo, naposled preveliko.

Mistični pomen. Slavni Durand opisuje pomen kape v svojem *Rationale divinorum officiorum* (III. c. 1. 13) tako-le: Pluvijal posnema tuniko velikega duhovnika stare zaveze (?). Kakor tunika z zvončki, je obšit pluvijal s franžami, katere pomenjajo trud in skrbi sedanjega življenja. Ima tudi kukuljico, simbol višjega veselja; sega do petá, kar naznanja stanovitnost do konca. Spredaj je odprt; to pomeni, da hodečim v pravičnosti je odprto večno življenje, ali tudi, da je njihovo življenje drugim odkrito v zgled. Tudi pomenja veličastno neumrljivost telesa. Zarad tega je to oblačilo le za večje praznike, ozirajoč se na prihodnje vstajenje izvoljenih.

Praktični nasveti. Sv. Karol Boromej zahteva, da naj pluvijal sega do gleženj; dolg je okoli 1'40 *m* in polukrožen. Spredaj naj ima na obeh straneh od vrha do tal zlatom vezan obrobek (Stab), zadaj kukuljico, lepo vezeno. Okrog kukuljice naj se denejo širje, okoli pluviala krajše franže. Spredaj naj ima zaponke; zadaj na kukuljici vsaj svetni duhovniki v Rimu nimajo čopa. Zahteva tudi, naj se vežejo na obrobek ali na kukuljice svete podobe.

Sedanji čas naj se gleda na to, da pluvijal ni preokoren, pretrd, temveč, da v lepih gubah leži na životu. Tudi kukuljica naj ni prevelika. Podloga naj je mehka in prav take barve kakor pluvijal.

Pomenljivo je, da od tiste dôle, od kar se je skrajševala široka kazula, da ni bila več tako veličastna, je moral pluvijal služiti škofom kakor odlično oblačilo, kar vidimo na mnogih slikah. Dolg naj je pluvijal navadno 1'57 *m*. Ne dela naj pa se popolen polukrog, sicer je zadaj predolg, spredaj prekratek, ampak središče naj je okoli 0'07 *cm* nad črto.

Rabi se pluvijal pri procesijah, kadar se kaj blagoslavlja na oltarju, recimo: pepel, oljke, sveče; dalje pri slovesnih „laudes“ in večernicah in kadar mašnik pred slovesno mašo škropi z blagoslovljeno vodo. Pluvijal ima škofov azistent pri slovesnih mašah. Kadar moli mašnik po črni maši absolucijo, oblečen je v pluvijal.

Kadar se neposredno po sv. maši da blagoslov z najsvetejšim, se vzame pluvijal. Pluviale a celebrante sumi debet si immediate post missam ss. sacram. exponitur et benedictio impertitur 3764.

Pluvijal se navadno jemlje čez koretelj in štolo, čez albo tedaj, ako se rabi neposredno po sv. maši ali pred sv. mašo.

Dalmatika in tunicela.

Dalmatika je bila že v drugem stoletji vsakdanje domače oblačilo. Rimski zgodovinar Aelij Lampidij graja cesarja Komoda in Heliogabala, da sta se javno kazala v dalmatiki (dalmaticati) in pravi, da je bila prejšno dôle to velika kazen za mladega Rimca, če je moral na povelje starišev javno hoditi v dalmatiki. V Dalmaciji je bila ta obleka obče navadna. V življenji sv. Ciprijana beremo, da je k smrti obsojen, slekel dalmatiko, dal jo dijakonu in pričakoval smrtnega udarca.

Ime ima dalmatika od tod, ker je bila najprej v Dalmaciji vsakdanje oblačilo. Za cerkveno oblačilo jo je sprejel papež Silvester začetkom

4. stoletja, ker se mu je zdelo nedostojno, da so diakoni v svojih kolobijah, doslé navadni obleki brez rokavov, stregli pri oltarji. Kmalu se je to oblačilo vpeljalo tudi v druge cerkve, ker so papeži dovolili, da se smejo diakoni tudi drugod tako oblačiti, kakor v Rimu. Od osmega stoletja semkaj govoré cerkveni pisatelji o dalmatiki kot delu škofovskega oblačila in kot glavnemu oblačilu diakonovemu; opisujejo jo vsi skoraj popolnoma enako.

Mističen pomen. Če se razprostrejo rokavi dalmatike, delajo podobo križa, toraj je simbol križa in trpljenja: široki rokavi so simbol velikega, širokega usmiljenja (*larga misericordia*). Primerjali so dalmatiko suknji Kristusovi, tkali so jo zaradi tega iz celega. Barve je bila bele; spredej in zadej pa je imela po dve škrlatni progi, sezajoči od vrata do spodnjega roba. Škrlatni progi sta pomenjali kri Kristusovo, prelito za dvojno ljudstvo, za Jude in za pogane. Tudi rokavi so imeli enake proge. Progi leve strani sta imeli na koncu vsaka po 15 abrank, koncev s franžami. Da so imele le proge leve strani take abranke, desna pa ne, so tako razlagali, da leva stran pomenja delavno življenje z vsemi skrbmi, katerih simbol so abranke; desna pa pomenja premišljevalno življenje, mirno brez skrbi.

Proga na dalmatiki se je ohranila do današnjih dni; lepotičijo jih z lepimi vezninami, kakor pri kazuli.

Začetkom je bila dalmatika bela, pa že Durandu so bile znane rdeče, kot simbol mučeništva. Ohranjene podobe kažejo, da so bile dalmatike prejšne čase jako dolge.

Tunicela. Dalmatiki zelo podobna je tunicela; kdaj so jo jeli rabiti, se ne more določiti. Gregor Veliki pravi, stara šega je, da so subdijakoni brez kakove uradne obleke; toda eden njegovih prednikov, pa ne ve kdo, jim je dal tudi uradno obleko. Ta obleka za subdijakone so bile bele, platnene tunike (*dalmatica linea, minor*), jako podobne dalmatiki diakonovi, le krajši, preprostejši so bile, imele so malo ožje rokave. Rabili so jih že v 8. stoletji. V 18. stoletji sta bili obe, dalmatika in tunicela, večinoma delani iz prav takega blaga, kakor mašni plašč, imeli sta prav tisto barvo.

Praktični nasveti. Sv. Karol Boromej zahteva dalmatiko, starim popolnoma podobno. Dalmatika naj ima obliko križa; rokavi naj so dolgi, široki, naj sezajo do rok; dolga mora biti tako, da sega pol čevlja pod kolena; spredej in zadej naj ima škrlatni progi, med njimi naj je spredej in zadej prečna proga lepo vezena; okrog in okrog, razen pri vratu, naj ima zlate franže. — Tunicela naj je nekoliko ožja in krajša, naj ima ožje rokave, sicer pa naj je delana prav tako, kakor dalmatika. (*Caerem. episc. pravi: tunicella . . . ejusdem formae est, cujus est dalmatica Diaconi, nisi quod strictiores, longioresque aliquantulum manicas habeat. I. 10. 1.*)

Gavantus določuje tole mero: dolgost 1·16 *m*, širokost čez pleča 50 *cm*, na koncu pa 2·20 *m*, rokavi morajo segati do rok. — Da se je izreza pri vrati širila ali ožila, imeli so motoze na zadrgulico s čopiči na koncu. Iz teh so nastali sedanji čopi z vrvicami, viseč po hrbtu brez kakovega pomena. Namestu dveh prog delajo jedno samo in še celo druge barve, kar gotovo ni lepše, kakor ko bi se ravnali po prejšnji šegi.

Kadar škof slovesno mašuje, ima pod kazulo dalmatiko in tunicelo, kar naznanja, da so v njem združene vse stopinje mašništva in da on deli vse rede.

Dalmatiko nosi diakon in tunicelo subdijakon ko strežeta pri slovesni maši, pri slovesnih procesijah in pri blagoslovu s sv. R. Telesom.

To dvojno oblačilo je slovesno in veselo oblačilo. Najlepši naznanja njuni pomen molitev, katero moli škof podajoč posvečencu dalmatiko: „Suknjo prijetnosti in oblačilo veselja naj ti obleče Gospod.“ „Naj ti obleče Gospod oblačilo zveličanja in opravo veselja, in dalmatika pravičnosti naj te vedno ogrinja.“ („Tunica jucunditatis et indumento laetitiae induat te Dominus.“ — „Induat te Dominus indumento salutis et vestimento laetitiae, et Dalmatica justitiae circumdet te semper.“).

Dalmatika in tunicella sta obleki veselja. zaradi tega ju v adventu, v postu in v drugih dneh pokore niso nosili, kakor tudi ne na svečnico, cvetno nedeljo in kvaterne dni, ampak namestu nju so bili oblečeni v kazulo črne ali sploh temne barve (planetae fuscae, nigrae): „Quidam infra adventum domini casulis pro dalmaticis utuntur quidam more solita vestiuntur.“ Po rimskem misalu in škofovskem obredniku bi naj planetae plicatae, to je: spredej spodvite kazule, nosili v škofijskih cerkvah. Te kazule so bile nekoliko manjše in praprostejše. V naših krajih se je ta šega popolnoma opustila.

Barva. Kakšne barve morajo biti dalmatike? Določilo pravi: *Paramenta sacrorum ministrorum, si fieri potest, conformia sint planetae celebrantis in missa solemni.* — 2578.

Štola.

Štola je že pri poganih, pa tudi še za dóbe Konstantinove pomenjala vsakršno obleko. Faraon je dal Jožefu, ko si ga je postavil kraljevega namestnika, štolo, tančico (stolè byssinè I. Mojz. 41. 42.). Jožef je daroval svojim bratom po dve štoli, Benjaminu pa pet stol. — Pomenjala je štola tudi krasno kraljevo ali duhovniško obleko.

Do 9. stoletja se izraz štola za cerkveno oblačilo redkokdaj rabi, do te dóbe imenuje se le *orarium*. Tudi *orarium* je bila domača obleka; kot cerkveno oblačilo se imenuje prvič sredi 4. stoletja v Laodicejskem cerkvenem zboru (Can. 22. in 23.) kjer se prepoveduje subdijakonom, lektorjem in pevcem. *Orarium* je bil v 4. stoletji, dolg, ozek, prten trak, katerega so pokladali čez levo ramo tako, da sta konca doli visela; desna roka je bila prosta. Sveti Krizostom primerja dijakone angeljem, konce tega traka pa perutim angeljev. Po tem oblačilu so se ločili dijakoni od subdijakonov; rabili so ga, da so si brisali pri svojem poslu obraz in roke. Nosili so to oblačilo najprej čez dalmatiko, pozneje pod njo. Cerkevni zbor Toletanski (IV. 633) pravi: *Dijakon naj nosi orarium na levi rami, kadar moli; desna naj je prosta, da more brez zadržka služiti mašniku.* — Kdaj so jeli *orarium* imenovati štola, se ne more določiti natanjko; tudi ne, zakaj so spremenili to ime. Da pa obojno ime naznanja eno in isto oblačilo, pové nam Rabanus Maurus (I. 816. de cleric. institutione I. 1. 19): *Quintum quoque (vestimentum) quod orarium dicitur, licet hoc quidam stolam vocent.*

Od kod je izpeljana beseda *orarium*, ni gotovo, najbolj prava se zdi izpeljava od os, usta, obličje, ker so si brisali obraz s tem oblačilom. Druga izpeljava je od *orare*, moliti, ali ora, rob, ali iz grške *horei-zein*, lepoticiti.

Že v 7. stoletji štola ni služila več prvotnemu namenu, ampak imela je le simboličen pomen. — Štole so delali iz druzega blaga in lepoticili jih z zlatimi vezninami, s franžami in srebrnimi zvončki. V nekatere so bile uvezene črke ali celi reki (stola literata) ali cele podobe. Še bolj so lepoticili štolo, ko je bila sprejeta med obleko mašnikovo, kajti mašnik je tudi dijakon, opravlja opravila njegova; tudi on je sprejel nase jarem Gospodov. Zato mašnik nosi štolo na vratu, spredaj navskriž, kadar se

napravlja za sv. mašo; škof pa, ki ima poseben naprsni križ, je ne deva navskriž, tudi drugi duhovnik je ne deva navskriž, kadar ne mašuje. Dijakon ne poklada štole na zatilnik, ampak na levo ramo, na desnem boku se dva konca deneta navskriž in prevezeta s pasom.

Kakošno obliko je imel stari orarij, ne moremo zvedeti za gotovo. V 11. stoletju so se delali iz tistega blaga, kakor kazule, kakor je tudi še zdaj navada. Se v poznem srednjem veku je bila ozka, na koncu le malo širša, jako dolga, da se je pod koleno videla pod kazulo.

Današnje dni se rabi štola le pri cerkvenih opravilih, do 9. stoletja pa so jo nosili škofje in mašniki kot znamenje svojega dostojanstva. Cerkevni zbor v Mongunciji l. 813. za dóbe Leona III. veleva duhovnikom naj nosijo štolo brez prenehanja zaradi svoje duhovniške časti. Papež še zdaj vedno nosi štolo v znamenje popolne oblasti čez vso cerkev.

Pomen štole je kaj lep; naznanja duhovniško visokost, oblast in dostojanstvo, zaradi tega mora duhovnik pri vseh duhovniških opravilih imeti štolo. Dostojanstvo pa naklada duhovniku važne in težke dolžnosti, toraj pomenja štola breme in jarem Kristusov. Zaradi tega moli škof podajoč posvečencu štolo: „Sprejmi jarem Gospodov“ (accipe jugum Domini). — Štola pomenja oblast opravljati gotova opravila. Škof moli pri posvečevanji: Sprejmi belo štolo iz roke božje, spolnuj svojo službo (accipe stolum candidam de manu Dei, adimple ministerium tuum). Papež Inocencij III. pravi, da štola pomenja pokorščino Kristusovo, kateri se je podvrgel zaradi zveličanja ljudi (de sacr. altar. minist. I. 38.). Pomenja pa štola tudi pomnoženje posvečujoče milosti božje; posvečujoča milost božja pa je zastava večnega življenja; štola toraj daje duhovniku upanje zveličanja. Zaradi tega moli, kadar oblači štolo: Daj mi Gospod oblačilo neumrjočnosti, katero sem izgubil po grehu prvih staršev... (da mihi Domine stolum immortalitatis, quam perdidisti in praevaricatione primi parentis.).

Praktični nasveti. Sveti Karol Boromej veleva: Štola naj je dolga 2'60 m , da sega pod kolena, široka 10 cm , spodaj le malo in le polagoma širja; sredi in na obeh konceh naj ima enakoramne križice, spodaj na konceh franže nekoliko čez palec široke. — Že v 13. stoletju je veljalo pravilo, da naj seza štola do spodnjega obšiva albe, ali prav do konca. Podloga naj je svilnata, enake barve, kakor gorenji del. Svilnate trakove za zavezati naj ima samo štola škofova in dijakonova, mašnikova pa ne (Instr. supellect.)

Skoraj popolnoma se strinja s to mero Gavantus. Današnje dni pa so štolo jako spačili. Nekatere so prav ozke in kratke, druge predolge in preširoke; ene niso spodaj nič širji, druge pa so široke kakor lopata. Naj bi se ravnali po zgoraj navedeni meri; dolga bodi vsaj 2'16 m in široka 9 cm , več pa ne. Da se štola lepše prilega zatilniku, je sešita na sredi v kotu. Praški cerkveni zbor (1860) določuje o štoli: „Stola longitudinis sit ulnarum saltem quatuor (okoli 2 $\frac{1}{2}$ m), ita ut infra genua producatur, latitudine vix dimidium unius palmae (okoli 8 cm) attingat; ceterum ab utraque parte extrema sensim paululum latius patens fimbriarum ornatu provideatur.“ Z vézenjem se da štola kaj krasno olupšati. Štole, katere se rabijo pod kazulo, naj se lepšajo samo spodaj, druge za obhajilo in za na prižnico pa skoz in skoz. Kakor manipel ima zdaj tudi štola tri križe, srednji se poljubi pri nakladanju (Rit. cel. I. 3.). „Stolae versipelles“ ali „bicolores“, to je štole razne barve, na jedni višnjeve, na drugi bele so pri delitvi sv. krsta dovoljene (C. R. 26. marc. 1859).

Manipel (naročnik).

Stola in manipel sta si zelo podobna; oba sta dolga ozka trakova, na koncu nekoliko širja; oba imata križe in na koncu franže. Razloček je ta, da se manipel nosi na levi roki, mora biti toraj krajši.

Pred osmim stoletjem ne nahajamo naročnika. Na slovečem mozaiku pri sv. Vitalu v Raveni iz 6. stoletja, nima niti škof niti kleriki naročnika; v osmem in devetem stoletju pa je že večkrat omenjen. Že v ambrozijskem misalu iz dóbe Karola Velikega nahajamo molitev, katera se moli, kadar se oblači naročnik: (Da Domine manipulum in manibus meis, ad extergendas cordis et corporis mei sordes, ut sine pollutione tibi Domine ministrare merear.) Iz te molitve se vidi, da so nosili prtič v roki, da so si brisali pot z obraza. Ta prvotni namen naročnika kažejo imena: prtič, mapula; potni prt, sudarium; prt mantille; prteni naročnik, linteum manipulum i. t. d. Zlasti roki si je moral duhovnik brisati na njem, preden je prijemal sv. hostijo. Pozneje so ga jeli nositi na roki. Da je bil ta naročnik res potni prt, priča starí pisatelj enoglasno. Alkuin, učitelj Karola Vel. pravi: Mali prtič, katerega nosimo na levi roki in s katerim si brišemo pot s čela in iz oči, pomenja sedanje življenje. In Amalarij pravi: Nosimo potni prt, da si brišemo pot s čela.

Zgodaj že je postal ta prtič olepšalno oblačilo, kmalu je bil sprejet med cerkvena oblačila. Sinoda v Poitiersu l. 1100 določuje, da noben menih ne sme nositi naročnika, kdor ni subdijakon. Akoravno je bil naročnik zelo olepšan, ko so ga sprejeli med cerkvena oblačila, so ga vendar še rabili za brisanje čela. Še l. 1100 piše Ivo v. Charter, da služi naročnik za brisanje oči („in sinistra manu ponitur quaedam mappula, . . quae oculorum lippitudinem removeat“). V 12. stoletju je zgubil manipel prvotni namen in ostal mu je mistični pomen.

Ker je nekdaj kazala pokrivala vse telo, toraj tudi roke, je prejel mašnik manipel na roko še le, ko je odmolil konfiteor; dijakon in subdijakon sta mu morala ob straneh privzdigniti kazulo; manipel se je privezal na roko in ohranil na nji do konca sv. maše. V spomin na te prve šege prejema škof še dan danes manipel še-le ko izmoli konfiteor.

Že v 10. stoletju jeli so platnene naročnike (mappulae) olepšavati z zlatimi vezinami (auro parare, decorare); od 11. stoletja semkaj so jih delali iz tistega blaga, kakor mašne plašče; na spodnjem robu so našli franže ali tudi zvončke. V romanski in gotski dóbi so bili navadno zelo ozki (5—6 cm), precej dolgi, nesešiti, na koncih nekoliko ožji; križ, vsaj na koncih še v 17. stoletju ni bil sploh navaden. Nelepo obliko lopate nahajamo še le koncem 17. stoletja in pozneje v 18. stoletju.

Mističen pomen. Naročnik spominja mašnika na trpljenje in britkosti sedanjega življenja, kakor tudi na plačilo, katero čaka onega, kdor seje v solzah in v trpljenji. Zaradi tega moli mašnik: Merear, Domine, portare manipulum fletus et doloris. — Koliko mora zdihovati dobri duhovnik, koliko žalovati zaradi samega sebe, zaradi zveličanja duš in zaradi potreb vesoljne cerkve. Amalarij piše: V martirologiji Bede beremo, da je Arzenij vedno držal v roki potni prt, brišeč si tekoče solze. — Besede: solze in žalosti kažejo, da so svetniki solze točili pri sveti daritvi, nekaj od veselja, da so se smeli udeleževati tako svetih skrivnostij, nekaj od žalosti zaradi svoje velike nevednosti.

Škofje so imeli na svojih parstirskih palicah navezan tak platnen prt za brisanje pota z obraza pri sveti maši, pa tudi pri drugih škofovskih opravilih. Ko pa je postajala kazula vedno krajša, je bil ta prt na palicah le za lepšavo (okoli 16. stoletja), potem pa se je pri nekaterih popolnoma opustil.

Praktični nasveti. Kakor so štole delali jako krasne, ko so jih sprejeli med cerkveno oblačilo, prav tako so olepšavali tudi manipel; bil pa je daljši kakor sedaj. Že v 13. stoletju je veljalo pravilo, da naj je pod roko dolg 58 cm. Širokost naj se ravna po širokosti štole. Na sredi in na obeh koncih ima jednakoramne križe, srednji križec se poljublja, kadar se natakne na roko.

Amikt.

Doslé navedena oblačila ne smejo biti platnena, ampak svilnata; oblačila pa, katera bomo opisali sedaj, morajo biti iz platna.

Mašnik, pripravljajoč se za sv. daritev, obleče najprej amikt ali humerale. To oblačilo se ne prišteva najstarejšim, kajti niti iz listin, niti iz slik se ne more dokazati, da so ga rabili že pred osmim stoletjem. V stari dōbi maševali so mašniki z nepokritim vratom; to se vidi tudi na prelepem mozaiku pri sv. Vitalu v Raveni in na mnogih drugih slikah v rimskih katakombah; pozneje se je zdelo dostojnejši, da se vrat pokrije. V 9. stoletju pa se amikt nahaja že gotovo. Amalerij piše: Amikt je prvo naše oblačilo, s katerim obdamo vrat okrog in okrog (*amictus est primum vestimentum nostrum, quo collum undique cingimus. De eccles. offic. II. 17*).

Prve čase so devali amikt na glavo in ga privezali spredaj na prsih; potem so oblekli albo in kazulo in še le zdaj so ga položili na zatilnik ali pa še le po stopni molitvi. Mnogo pisateljev zatrjuje, da so glavo pokrivali z amiktom, n. pr. Hugo a St. Viktor († 1140) in Inocenc III. Prav to naznanja molitev, katero moli mašnik, ko oblači amikt: Položi Gospod na mojo glavo čelado zveličanja (*imponere Domine capiti meo galeam salutis*). Ko so pa nehali hoditi k oltarju pokriti z amiktom, so se posluževali drugega pokrivala, namreč bireta. Tudi današnje dni se deva amikt na glavo (*Rit. cel. I. 3*); pri nekaterih redovih pa se je ohranila stara šega, da hodijo z amiktom na glavi k oltarju.

Prvo dōbo je bil amikt, kakor alba, iz tankega platna brez posebnih lepšav; v 10. stoletju so ga jeli lepšati in v 13. stoletju, ko se je vzdignila krščanska umetnost na visoko stopinjo, so bili krasni tudi amikti. Našivali so nanj krasno z zlatom, s svilo, z biseri vézeno podolgasto progo; to progo so zvali parura ali plaga in tako olepšan amikt se je zval *amictus paratus*.

Kmalu se že nahaja izraz *galea*, čelada, kajti olepšan amikt, položen na glavo, je bil nekako podoben lepi čeladi. Ko so položili ta amikt raz glave na zatilnik, potem ko je bila kazula že oblečena, je ta parura pokrivala izrez kazule pri vratu in delala prehod od ram do glave. Na starih slikah in na kipih vidimo, da imajo škofje, duhovniki in kakor dijakoni napravljeni angelji jako gubast amikt, ali lepo paruro.

Amikt so krasili tudi s pomenljivimi reki. Na nekovem starem amiktu se nahaja vezen rek: *Amor meus crucifixus est, amor Dei vincit omnia*. Okrog te parure so vezeni dreveščki, listi in ptički. Tako so olepšavali amikt v 16. stoletju in začetkom 17. stoletja, pozneje pa so vse opustili in ostal je amikt samo bel prt, največkrat premajhen.

Sv. Karol Boromej zahteva, naj je delan amikt iz tankega platna; dolg bodi 88 cm, širok pa 66 cm; trakovi naj so tako dolgi, da se lahko privežejo spredaj na prsih; spredaj naj je uvezen križ, dolg poldrugi palec, toda ne prav ob robu, ampak dva prsta od roba. Na robu se amikt lahko olepša s primernimi vezninami razen tistega roba, ki pokriva vrat. — Križ, katerega omenja to določilo, se je ohranil do dandanes, toda silno

majhen, da se komaj vidi. Druge olepšave so se popolnoma opustile, ker se je pozabilo na lep pomen tega oblačila.

Amikt ali humeral 1) naj ne bo kakor žepni robec, skrojen v kvadrat, nego na priliko 80 *cm* dolg in 60 *cm* širok; treba je namreč, da se pokrije ž njim vrat ne samo zadej, marveč tudi spredaj; 2) naj ima v sredini od kraja, kjer je treba, da ga poljubi celebrant, uvezen križec (napačno je, da se prekrži) velik do 3 *cm*; 3) naj so prišite bele vezanke (trakovi) tako dolge, da se more okrog prsi spredaj in zadaj omotati in pod prsi spredaj zavezati.

Pomenja pa amikt 1.) tisti prt, s katerim so Kristusu prevezali oči; 2.) čelado zveščanja zoper izkušnjave satanove k raztresenosti med sveto daritvijo, kar naznanja molitev: ... ad expugnandos diabolicos incursus. 3.) Vrat je simbol govora; amikt pa, kakor pas položen okrog vratu, opominja duhovnika, naj varuje svoj jezik, da se ne pregreši z besedami. Zaradi tega pravi škof posvečencu: Accipe amictum, per quem designatur castigatio vocis. — Še več drugih lepih pomenov se podklada amiktu.

Alba.

Alba, bela srajca (alba tunica) sega od vratu do gleženj; podobna je bila tuniki, rabljeni v navadni noši. Pri orijentalcih, kjer se je najprej razvilo krščansko bogočastje, je imela tunika rokave (tunica alba manicata), pri Rimcih je bila brez rokavov. In ta tunika z rokavi se je sprejela med liturgično obleko. Alba je pa tudi tista obleka, katero je moral nositi na povelje božje veliki duhovnik (Exod. 28. 40. Lev. 8. 13). Vrljiva poročila starejših liturgikov nam povedo, da se je posluževal že sv. apostol Jakob, prvi predstojnik cerkve v Jeruzalemu, pri sv. opraviilu izključljivo le belih oblačil. Nasledniki njegovi na škofovskem sedežu v Jeruzalemu so se oblačili že iz spoštovanja le v preprosta, dolga, platnena oblačila, četudi so rabili drugi duhovniki bogata svilnata oblačila pri oltarju Gospodovem. — Tudi sv. Jeronim (dial. contra Pelagian.) priča, da so bili škofje, mašniki in drugi kleriki ob njegovem času pri službi božji belo oblečeni; prav to trdi sv. Krizostom (83. hom. in Matth. 6.)

Kot liturgično oblačilo se alba prvič imenuje v 41. kanonu četrte kartagenske sinode l. 398, ki veleval, naj se poslužuje diakon albe le pri sv. daritvi in pri branju. (Ta sinoda je sicer fingirana, pa 104 kanoni so vendar toliko pravi, da so vsaj iz tiste dōbe, pa od drugih sinod in drugih škofov: Hefele Conc. Gesch. II. 63.)

Sveti Jeronim opisuje albo v 128. pismu Fabioli s temi besedami: „To oblačilo se tako prijema telesa in ima tako ozke rokave, da na vsem oblačilu ni videti ne ene gube in sega do gleženj.“ Kakor imajo vojaki svoje srajce (camisias) tako ozke, da tem lažje tekajo, pušice mečejo, se bojujejo, meč vihte i. t. d., tako tudi vojaki, odločeni za službo božjo, nosijo to oblačilo, da svoja opravila izvršujejo točno in lepo. Več stoletij pozneje pa jo opisuje Inocencij III. nastopno: To oblačilo je bilo v starem duhovništvu ozko; v novem je široko zaradi prostosti duha. Da pa je vezeno z zlatom in na mnogih krajih z biseri in da je raznotero olepšana, to naznanja prerok v psalmu z besedami: „Kraljica stoji na tvoji desnici v zlatem oblačilu, ogrnena v pisano obleko.“ (Psl. 44. 10.)

Iz starejših dōb se ni ohranila nobena alba; najstarejša, katera se je mogla najti doslej, je iz 14. stoletja. — Alba je bila navadno platnena, zato se imenuje mnogokrat samo „Linea“ prtenina. Imeli pa so tudi svilnate albe in zelo olepotičene. Knjižničar Anastazij pripoveduje (Biogr. Bened. III. 855—858), da je daroval kralj saksonski Ethelrad cerkvi sv. Petra v Rimu albe, olepšane z malimi podobami (camisias albas sigillatas), vse svilnate (holosericas), z zlatim robom (cum chrisoclavio). — Stari rimski cerkveni koledar, ki se nahaja še zdaj, zapoveduje za veliki četrtek

in veliki petek svilnate albe. Časih so se albe izpreminjale po barvi. Menihi v Klugniji so imeli za velike praznike albe iz zlate robe in v starem inventaru angleškega samostana v Peterboroughu beremo o zelenih, rdečih in višnjevih albah; papež Benedikt XIV. (de sacrif. missae) trdi, da so imeli prejšnjo dōbo za veliki petek črno albo.

Navadno je bilo, da so olepšavali robove albe pri rokavih in pri vratu, kajti že v 9. stoletju nahajamo vezene albe. Našivali so na te konce proge (Streifen), clavi, iz škrlatnega blaga (dibaphon) ali iz zlate robe (chryso-clavus) ali z vezeninami (vestes sigillatae). Taka proga se je zvala tudi lorum, in ker je bilo časih več takih robov drug na drugem, zvale so se albe eno- dvo- trirobne (albe monolores, bilores, trilores). Te proge so bile samo našite, da so se mogle pri pranju proč jemati.

Namesto teh vezениh obrobkov so prišivali od 16. stoletja semkaj najprej prave, lepe, močne brabantse čipke. Kmalu so začeli brabantse čipke posnemati in sicer jako slabo; na ta način so prišli do malovrednih bombažastih tulnih čipek. Te pa niso imele prave vrednosti, pa tudi lepe niso bile, da so se pa vendar videle bolj imenitne, so jih delali silno široke.

Druga olepšava za albe, navadna od 11. do 17. stoletja, bile so tako zvane parure, parature (parare = olepšati). Take parure so bile vezeni kvadrat ali podolgast čveterokot, dolg $\frac{1}{2}$ čevlja, našit na štirih krajih albe: spredaj, zadaj in na rokavih. Te štiri parure na albi in ona na amiktu na tilniku so pomenjale petere rane Jezusove, zaradi tega so se zvale tudi „plagulae“, rane. Na mnogih slikah iz srednjega veka vidimo take parure na albah.

Pomen albe. Alba pomenja novo sveto, nedolžno življenje, katero nam je dodelil Kristus pri sv. krstu (Alba novitatem vitae significat, quam Christus et habuit et docuit et tribuit in baptismo). To belo oblačilo nedolžnosti, katero prejme kristjan pri sv. krstu, je v nasprotju z oblačilom iz kož, katero sta prejela prva človeka po grehu. To pomenja molitev, ki jo moli mašnik, kadar oblači albo: Dealba me domine et munda cor meum ... kajti mašniku pri sv. daritvi nič ni potrebnejše, kakor nedolžnost in čistost srca.

Praktični nasveti. Cerkev zahteva sedaj platneno albo (15. Maii 1819). Sveti Karol Boromej določuje, naj bo alba iz tanjkega, svetlega platna, lepša pa iz najtanjšega, in tako dolga, da prepasana sega do gleženj. Dolga naj je 1'75 m, široka tudi 1'75 m, če je spodaj olepšana s parurami; če parur nima, naj je široka 7 metrov, da jo mnoge gube delajo lepo (tako široke pa bi smele biti le iz prav tanjkega platna). — Kar tiče olepšave, nekateri zelo priporočajo parure (Organ für kirchl. Kunst 1868), ker so stare, trdne, poceni, zelo primerne in lepe. Alba je čistljivo, resnobno oblačilo, naj je torej tudi olepšava zmernejša. Gavantus pravi, da bi preveliko lepotičje kazalo ničimurnost (nimius enim labor in his ordinandis vanitatem sapit et levitatem).

Čipke so pri albah dovoljene, kakor tudi pri koretljih, purifikatorijih, korporalih, palah in prtih, kajti to je že jako stara navada po vsej cerkvi, proti kateri šegi nimamo nobenega zanikavnega določila. Trdijo nekateri, da morajo te čipke biti platnene ali konopnene, kakor albe; toda določilo o tej snovi tiče le oblačilo, njegovih olepšav pa ne, toraj se lahko opuščajo ali napravljajo tudi iz bombaža, kar pa seveda ni praktično.

Podkladati se sme pod te čipke tudi raznobarveno blago, S. R. C. 24. nov. 1899; toda pomniti je, da ne sme biti kakršnekoli si bodi barve za vsakega. Duhovniki bi smeli imeti črno podlago, škofje in prelati tudi vijolično, kardinali pa rdečo. Druge barve, katerih cerkev sploh ne dopušča v liturgiji, se seveda ne smejo rabiti tu.

Če se rabijo čipke, jemljo naj se platnene, ne preširoke, pa delane umetno (in summa veste et in extremis manicis dumtaxat sit acu paululum ac tenuiter elaboratum. Gavant.), ali naj se vežejo robovi z neobeljeno prejo, ali vsaj ne s preživimi barvami; albe za večje praznike se vežejo lahko s svilo in z zlatom.

Umetne čipke so znali delati v 15. in 16. stoletju; tem najbližje v lepoti so prave, močne brabantke čipke; tudi kavelčkane, z roko delane po lepih uzorcih, dale bi se rabiti za lepoticenje robov. Nekatere klinčkane mrežice nimajo pravega pisma, da bi se mogle rabiti za olepševanje cerkvenih oblačil, morale bi se delati po drugačnih, lepših, primernejših vzgledih. Za nikakoršno rabo pa niso bombažaste tulnate, naj so že izšivane z roko ali delane na statvah. Toda prav te so zdaj najbolj moderne; ker pa same na sebi nimajo vrednosti, šopirijo se s svojo širokostjo, segajo skoraj do pasa, da se albe čisto nič ne vidi, kar pa je jako neprimerno, nekako mehkužno in nedostojno. Take čipke so kaj malo trajne, po prvem ali drugem perilu se trgajo — nič pa ni gršega pri albi, kakor raztrgane mrežice. Vse te čipke so skoraj vse tipa svetovne mode, ne pa v slogu cerkvenem, a povrh delajo mnogo neprimlik. Z onimi na rokavih zapenjajo se v korporal, one pak na dolnjem kraju albe se ne smeje potegniti, ali če le malo stopiš nanje, se pretrgajo. Pri pranju in gladenju albe imajo perice mnogo dela s temi čipkami, pa redko katera perica na deželi ume ž njimi prav ravnati.

Zelo nespretno je, kar se pri nas dostikrat opaža, da imajo čipke na albah ali roketih stilizovane kelihe s hostijo, ali monograme imen Jezusa in Marije, kakor bi to spadalo k našim ledijam ali nogam! Prepovedano sicer ni, vendar se ne prilega ne čustvu, ne dobremu okusu.

Na čipke za koretlje in albe naj se nikdar ne rabijo svete podobe, n. pr. božje osebe, preblažena Devica i. t. d. Prav nedostojno je, če se na čipkah, delanih v tovarnah, ena in ista podoba mnogokrat ponavlja, n. pr. podoba Marijina, Jezusovega Srca, sv. Jožefa i. t. d. Tudi za oltarne prte naj se take ne rabijo, tudi zaradi tega ne, ker so mnogokrat prave karikature, ako se jih natančneje pogleda.

Na neki sicer lepi albi je na čipkah zadnja večerja! Gotovo ni dostojno, da s temi podobami opletajo nogi, pa tudi druge neprimlike so; zdaj se prikaže ena, zdaj druga podoba, zdaj samo roka, zdaj samo obraz, kakor se menjavajo gube. To ni dostojno!

Če se rabijo čipke za olepševanje albe, bi bilo prav, ko bi se našivale na platno in ne konec platna, ker se na ta način prišite prerade raztrgajo, če se le količkaj nanje stopi; sploh mora spodnji rob pri dolgi obleki biti nekoliko močnejši; drugače je pri koretlju ali pri oltarnem prtju; v obče naj se jemljo gostejše čipke, ne preveč pajčolanaste (Till. Gaze), da ni alba preveč posvetno, gizdavo in nečimerno oblačilo.

Se bolje bi bilo, ko bi se čipke opustile popolnoma in bi se napravil namesto njih obrobek, vezen z ne preživo barveno prejo po kakovem lepem uzorcu; toda ta obrobek bi ne smel biti širji, kakor 4—5 palcev. Če so veznine svilnate ali delane z zlatimi nitkami, naj se naredo na posebno platneno progo, katera se prišije na rob albe, da se lahko proč jemlje, kadar se deva alba v perilo. Prav tako se lepšajo robovi na rokavih.

Rokavi na albi naj niso ozki, da si jih celebrant komaj navleče in so mišice vse napete.

Pri albah se mera težko določi natanjko, ker je velikost mašnikov jako različna; v obče mora alba sezati do gleženj. Tu naznanimo dvojno mero, najkrajšo in najdaljšo; najkrajša je 1'55 m, najdaljša: 1'70 m; dolgost rokavov 0'38 m; širokost na hrbtu 0'70 m; širokost na vratu 0'65 m; širokost pri rokavih spredaj 0'38 m; širokost spodaj ne čez 4 metre, na priliko 4 širine platna ne manjša kakor 3'25 m.

Iz albe se je razvil superpelicej. Zaradi dolgosti je bila nepripravna za druga liturgična dela, rabila se je le pri sveti daritvi; namesto nje se je rabil krajši superpelicej, katerega prvič omenja španski zbor v Coya-caji 1050 l.

¹⁾ An liceat ubique terrarum in fimbriis et manicis albarum et aliarum vestium sub velo transparenti fundum rubrum mittere, vel an sit privilegium peculiare Italiae. (Resp. Negative. S. C. R. 17. Aug. 1833.)

Po liturgičnem in simboličnem shvačenju se hoče, naj bo pri službi božji na cerkvenih služabnikih vse telesno in človeško pokrito čim več je mogoče, vse naj ima vzvišeni, nadčutni in nadnaravni karakter: dosledno je torej, da cerkev želi, naj tudi na roketu in na koti bode izražen ta karakter.

To je razlog onemu običaju strožjih cerkvenih dôb, da je moralo biti cerkveno oblačilo dalji in širji in se prelivati v kolikor več gubâ. Okraski za ta oblačila so bili vzeti iz motivov svete vere in rabljeni so bili po višji ali manjši važnosti liturgičnih opravil, čem bližji ali daljši so bili od središča vse službe božje — sv. maše in presv. altarn. zakramenta. Zaradi tega n. pr. mora alba pokrivati vse telo do petâ in biti mora lepše okrašena; roket pa in kota so krajši in manj okrašeni.

Pas (cingulum).

Judje in pogani so nosili dolga oblačila, pas jim je bil potreben. Za dôbe Kristusove so rabili pas sploh vsi, cesarji in sužnji, možki in ženske. Pasi bogatinov so bili jako lepi, lepotičeni z zlatom in biseri; reveži so nosili prav preproste pase. Sveti Janez Krstnik je bil prepasan z usnjenim pasom (Mat. 3. 4.) — Tudi pri cerkvenih oblačilih so potrebovali pas že prvo dôbo, bil pa je gotovo preprost. Začetkom srednjega veka nahajamo poročila o dragocenih pasih. Knjižničar Anastazij omenja (9. stol.) nekovich „murenæ“ in „murenulæ“; to gotovo niso drugega kakor okrogli, kači podobni zlati pasi, olepotičeni z biseri, po obliki podobni mureni ali jegulji. Tudi zlati pasi, „semicinctia auro variegata“ in z vtkanimi črkami so se rabili „zonæ literatæ“.

Poleg teh svilnatih, z zlatom in z biseri lepotičenih pasov, katere so rabili večinoma le škofje, imeli so navadne, iz preje tkane pase, široke 5 do 6 cm; pa tudi te so lepšali z vezninami, raznimi cvetlicami ali sanjarskimi podobami; za vsakdanjo rabo pa so bili prav priprosti brez kakove olupšave.

Pasi niso bili okrogli kakor vrvice, ampak bili so široki kaka dva prsta, na konceh so imeli precej dolge franže. Šele v 16. in 17. stoletju so začeli delati na Francoskem in na Nemškem okrogle pase, nalične vrvicam, na konceh z dvema ali s tremi čopiči. Ti čopi so postali neprimerno veliki, modernim preveč podobni.

Kar tiče snov, iz katere naj se delajo pasi, odgovorila je kongregacija na vprašanje, se li sme rabiti svilnat pas? da je primernejše imeti lanen pas („Congruentius uti cingulo lineo“ 22. jun. 1701). Sme pa se ravnati po barvi drugih mašnih oblačil, ni da bi moral biti bel (Posse uti cingulo coloris paramentorum S. R. C. 8. jun. 1709). Sme biti tudi volnat (Utrum cingulo ex lana adhiberi licite valeant in celebr. Sacros. Missæ sacrif. ? R. 23. dec. 1862: „Nihil obstare“). Če kdo noče rdečega, zelenega, vijoličnega ali črnega pasa, dovoljeno je rabiti beli pas, katera barva lepo naznanja pomen njegov. Kakor je pas pomenjal v stari zavezi veliko moč, naznanja v novi zavezi čistost, kar je razvidno iz molitve, katero moli mašnik, prepasujoč se: *Praecinge me Domine cingulo puritatis!*

Pas mora biti dolg kake 4·5 m, da se lahko deva v dve gubi — na koncu ima čopiča.

Bele pase priporočamo zato, ker pristajajo vsaki cerkveni barvi in dolikujejo najbolj pomen pasa. — Naj opozorimo, da se volnene stvari pero v mrzli milnici, suše se povsod, samo ne na solncu.

Koretelj.

Skoraj prav tako obliko kakor alba, je imel superpelicej, le skrajšana alba je. Ker so bile prejšnje čase molitve dolge in so jih opravljali ponočni čas v cerkvi in je bilo po zimi zlasti v cerkvah na severu hudo mrzlo, so nosili kleriki, posebno menihi kožuhe v koru, to je talarje s kožuhom. Sinoda v Ahnu leta 817 je zahtevala, naj ima vsak menih po dva do gleženj dolga kožuha (pelliceae). Kmalu se je tudi pri tej obleki jela kazati nečimurnost in sinoda v Londonu l. 1117 je prepovedala, da ne sme imeti nobena opatinja v ženskih samostanih drugačnih kožuhov, kakor iz ovčjih ali mačjih kož. Čez ta kožuh so oblačili zaradi dostojnosti v koru pri molitvah platneno oblačilo, katero so zvali „superpelliceum“; ta beseda se je ohranila tej obleki, akoravno so nehali nositi kožuhe. Toda o tem imenu razni pisatelji pišejo različno, da se komaj more spoznati, kaj je pravo.

Koretelj, superpelicej je liturgično oblačilo, katero smejo nositi vsi kleriki brez izjeme, in katero se rabi pri raznih liturgičnih opravilih. Že pri vsprejemu v duhovenski stan ga poda škof pri podelitvi prve tonzure z besedami: *Induat te Domine novum hominem*.

Tehtni učenjaki so trdili, da so nosili v starejši dōbi noter do srednjega veka vsaj dijakoni, mašniki in škofje pri sveti maši po dve platneni albi, in sicer čez navadno vsakdanje oblačilo so oblekli imenovano tunica alba (superpelicej) in čez njo še navadno albo. S to staro šego je morebiti v zvezi, da redno še zdaj škof albo oblači čez koretelj, to je, čez spodnjo v teku časa skrajšano albo in da po glavni rubriki misala (Rit. cel. I. n. 2.) tudi drugi mašniki tako delati smejo; v nekaterih škofijah se tudi res to godi. Gotovo pa je, da so še v srednjem veku minoristi pri liturgični službi nosili do nog segajočo albo.

Že koncem 12. stoletja se nahaja namesto „superpelliceum“ tudi „cotta“ (kuta) in neka sinoda v Lütich-u rabi „rochet“ prav v tistem pomenu kakor superpelliceum. Začetkom 14. stoletja je bil med rochetom in superpelicejem gotovo že razloček, kajti Benedikt XII. kanonikom dovoljuje namesto superpeliceja rabiti rochet, katerega so v Rimu imenovali tudi „camisia vel alba romana.“ Iz listin 14. stoletja je razvidno, da se rochet in superpelicej ločita zlasti v tem, da je bil prvi ožji, drugi pa širši in da je imel dolge in jako široke rokave. Od 15. stoletja semkaj so jeli rochet in superpelicej, katera sta segala do gleženj (usque ad talos) krajšati; sinoda v Bazelu zahteva, naj sezajo „usque ad medias tibias“ (1435).

Oblika tega oblačila je bila razne dōbe pri raznih redovih jako različna; vendar stareji pisatelji, n. pr. Durand in drugi, ne poznajo razločka med koretelji prelatov in drugih duhovnikov.

Glavne oblike tega oblačila od 15. stoletja semkaj so torej: 1.) Roket (rochetum, roccus, suknja, suknjica), ali camisa romana, z ozkimi rokavi. V Italiji ima še drugo ime: cotta. Razširila se je iz Italije ta oblika kmalu po drugih krajih. Pravico nositi roket z ozkimi rokavi, imela je le višja duhovščina, drugi so morali imeti široke rokave. Ta razloček delajo glavne rubrike rimskega misala. (Induit se, si sit praelatus saecularis, supra rochetum, si sit praelatus regularis vel alius sacerdos saecularis, supra superpellicium, si commodo haberi potest, alioquin sine eo supra vestes communes I. 2.)

2.) Koretelj stare oblike, superpellicium, s širokimi rokavi, kakoršnega so nosili kleriki v obče.

3.) V nekaterih krajih in redovih so nosili koretelje brez rokavov ob straneh ne sešite, podobne širokemu škapulirju, kakor še današnje dni kartuzijani. Kaj bi se povedalo o tej obliki, ne vemo, ker noben liturgik o njem ne pove natančnega — rabijo pa se iz navade po mnogih krajih.

4.) Koretelj so delali spredaj in zadaj tako ozek, da ni ostalo drugega, kakor ozke proge; tako so nastali trakovi lateranskih korarjev.

Še v 16. stoletju koretliji večinoma niso imeli nikakoršnih čipek; široki pa so bili in umetno nakrišpani. Pogosto se nahajajo ob robih lepe veznine. Od 17. stoletja semkaj jeli so tudi koretlje in superpeliceje olepšavati s čipkami, toda to je postalo kmalu tako pretirano, neokusno in neestetično, da so delali skoraj same mreže brez platna.

Pri novih koretljih naj se ne gleda tolikanj na široke čipke, katere se prišivajo večinoma le iz ničimurnosti, marveč pazi naj se zlasti, da se delajo iz lepega, tanjkega platna. To sicer ni tako strogo prepovedano, kakor pri albi, ker to oblačilo se ne rabi pri sveti daritvi (*quia hujusmodi vestes neque pertinent ad immediatum sacrificii et altaris usum, neque supellectilibus sacerdotalibus ad sacrificandum stricta necessariis adnumerentur, sed haberi potius possunt ut choralia indumenta.* Gardellini, nota ad decr. 15. maji 1819). Koretlji naj so dosti dolgi, da sezajo vsaj pod kolena, široki morajo biti tako, da delajo lepe gube, le tako so res častljivo oblačilo. Kako grdi, neestetični so prav kratki koretliji!

Pri daritvi svetih zakramentov bi se praviloma moral rabiti superpelicej,¹⁾ kakor zahteva tudi rimski obrednik, govoreč vedno le o superpeliceju. (*De iis, que in administr. sacramento servanda sunt.*) Pri drugih opravilih se namesto superpeliceja lahko rabijo koretliji, ker je to že navada. (*In Principatu Carrariensi mos viget, ut clerus universus, ne exceptis quidem parvulis clericis, rocheti utatur; proinde quaeritur, an hæc consuetudo tollenda sit? Resp. Non esse inquietandos. Massau. 27. febr. 1847.*) (*Quod tamen extendi non debet ad administrationem sacramentorum.*)

Oblika koretljev je toraj po raznih krajih jako različna; sme se rabiti, kakoršna je v navadi. Tudi koretliji brez rokavov niso prepovedani, toda nositi se smejo le pod drugo obleko „*dummodo non habeantur discoperta, vel sola illi stola imposita.*“

Trakovi, s katerimi se zveže pod vratom, naj so beli — *qui aliter se gerunt, non videntur inquietandi, cum de re minimi momenti agatur.* Annal. eccl. 1901. Da bi koretliji morali biti platneni, ni nikjer zapovedano; vendar naj se jemlje vedno le platno. „*Circa materiam superpellicei et rochetti nulla lex habetur; attamen si attendatur, quod hujusmodi vestes teneant vices albae, quae lintea esse debet, asserendum videtur superpellicea et rochetta ex lino vel cannabae esse omnino conficienda.*“ Annal. Eccl. 1901 p. 94.

Kar tiče mero, zahteva Gavantus, naj so rokavi dolgi 88 cm in 1.75 m široki; dolg je koretelj, da seza pod kolena; spodaj širok 5.84 m, na plečih pa 3.50 m; take mere koretelj pa bi moral biti zelo nakrišpan.

Ako se oziramo na potrebe in na sedanje okoliščine, bi zadostila ta-le mera: koretelj: dolg 1.10 m, najkrajši 0.90 m; rokavi dolgi 0.66 m; širok na plečih 0.60 m; rokavi široki 0.38 m; — superpelicej: dolg 1.10 m, najkrajši 0.90 m; rokavi dolgi 0.66 m; širok na plečih 0.60 m; rokavi široki 1.33 m.

Obleka za cerkvene služabnike.

Kar tiče obleko za cerkvene strežnike, nimamo nobenega splošnega cerkvenega določila, pa tudi v dveh škofijah nimajo skoraj enakih oblek.

Prvo dōbo je imela cerkev za najmanjša cerkvena opravila posebne služabnike, katerim je podelila zato manjše rede; ti so oskrbovali službo pri oltarju in skrbeli, da je bilo v cerkvi vse v redu. Vse to opravljajo

¹⁾ *Rochetum non esse vestem sacram adhibendam in administratione Sacramentorum, ac proinde tum ad ea administranda, tum ad suscipiendam primam tonsuram et minores ordines necessario superpelliceo utendum.* Cenomanen. die 10. Jan. 1852.

današnje dni cerkveniki. Dala pa je cerkev svojim služabnikom posebno oblačilo, po katerem so se ločili od neduhovnov; to oblačilo je bilo talar, čez katerega so oblekli strežec pri oltarju še superpelicej. Kakošna naj so ta oblačila?

Ker posebnih določil nimamo, moremo navesti le to, kar se nam zdi primerno, dostojno in cerkvenemu duhu najprikladnejše.

Primerno se nam zdi, da cerkveniki in ministranti ne strežejo pri oltarju nikdar v svoji vsakdanji obleki. Pri sveti daritvi naj dviguje vse, kar verniki gledajo pri oltarju, njihova srca kvišku k Bogu nad vsakdanje življenje, nad posvetno, nad vse to, kar imamo vsak dan pred očmi. Dalje zahtevajo svete skrivnosti, vršeče se na oltarju, da je vse dostojno in častitljivo. Zato zapoveduje sveta cerkev mašniku posebna oblačila, da naj ga že oblačilo spominja, da zdaj ne bo opravljal vsakdanjega posvetnega opravila. Prav tako tudi ni dostojno, če služabnik pri teh skrivnostih streže v svoji vsakdanji obleki, morebiti ves umazan, raztrgan, bos, golorok, ker strežniki pri oltarju so največkrat dečki revnih starišev; nedostojno je puščati jih v taki obleki k oltarju; prav bi bilo, ko bi se povsod odpravila taka nedostojnost.

Obleka naj je dostojna. Najprimernejša se nam zdi črn talar s stoječim, ne ležečim ovratnikom in čez talar koretelj. To je obleka nižjih klerikov pri službi božji in po mnenju najveljavnejših rubricistov smejo se je posluževati tudi neduhovniki, strežec namesto klerikov pri službi božji (De Herdt, S. liturgiae prax. I.) Tudi v Rimu so strežniki tako napravljani; tako oblačilo je tudi cenejše, kakor sedaj navadno, četudi to ni nedostojno.

Sv. Karol Boromej je določil, da naj lajiki, ki opravljajo službo minoristov, nosijo tudi oblačilo klerikov, talar in koretelj. Vsaj pri večjih cerkvah naj ima mežnar (mansionarius-ostiarus, torej nemški Mesner ne Messner, ker se ne izpeljava iz Messe) v zakristiji vedno talar, kadar pa streže ali ima kaj opraviti v cerkvi, naj obleče tudi koretelj, pa ne tako lep, kakor duhovniki. Tudi dečki naj imajo talar in koretelj, kadar strežejo pri oltarju, zahteva sv. Karol Boromej. Ker pa nimamo splošno veljavnega določila, je navada po raznih krajih jako različna; nekateri imajo črne, drugi višnjeve ali rdeče talarje, tu imajo nad koretljem zavratnik — tam so brez njega.

An omnes, qui vestem talarem induent, sint vel non tonsurati, debent juxta rubricas (Ritus serv. in cel. Missae tit. II. 1) superpelliceum induere dum Missae inserviunt? S. R. C. 23. nov. 1906 Affirmative, nisi pro laicis alicujus familiae religiosae obstant specialia statuta approbata.

Mnogokrat strežniki pokvarijo in omažejo lepa mašna oblačila, ker jih prijemljejo z umazanimi rokami. Prav je, da vsaj večje praznike, kadar v roke jemljejo lepe bele mašne plašče ali lepo vezeni velum, nataknejo bele rokavice. Na ta način se paramenti mnogo dalje časa ohranijo čisti in brez madežev.

B i r e t.

Najmlajše liturgično oblačilo je biret; zahteva ga misal Rit. serv. II. Na vseh starih slikah je duhovnik pri bogoslužnem opravilu nepokrit. Pozneje so glavo pokrivali s humeralom, ki je bil lepo vezen; plašči so imeli kapuce, s katero so pokrivali glavo. Ko je to prenehalo, so jeli rabiti male kapice, pileus. V 15. in 16. stoletju je bilo to pokrivalo vedno višje. Da se je lažje rabilo, so mu napravili naposled štiri rogle, ki pa so bili še mehki. V dōbi kite so mehkemu blagu podlagali trd papir in

taki so še dandanes. Roglji pomenijo cornu salutis, kar bi duhovnik moral biti svojim vernikom (Luk. 1. 69). Kongregacija za obrede je določila, da sme imeti le tri roglje (7. dec. 1844). Dela se bired iz volnenega (birrus) in svilnatga blaga.

Oprava oltarja.

Prti (velamen, linteamen, mappa, tobalae, palla).

Pri svojih liturgičnih določilih ima Cerkev dvojno pred očmi, in sicer smoter dotične stvari in drugič dogmatično simbolično idejo.

Kamenitna menza, na kateri leži presveto Telo, mora biti pokrita, da se presv. Kri, ko bi se po nesreči izlila, obvaruje onečeščenja. Nihče ne bo tajil, da je določilo sv. Cerkve jako potrebno in primerno, zahtevajoč, naj je oltar pokrit s tremi čistimi prti, katere je blagoslovil škof ali komur je škof podelil to oblast.¹⁾

Toda ne samo potreba je nagibala cerkev, da je dala to določilo, tudi ne samo estetično čustvo, temveč dogmatično simboličen pojem oltarja zahteva, da je pogrnjen nalik mizi.

Oltar ni samo kraj daritve, in zaradi tega kameniten, temveč tudi kraj, kjer se zavživa nebeška jed, toraj tudi miza; tu se ponavlja daritev na križu in zadnja večerja. Zaradi tega pravi sv. Pavel: (I. Kor, 10. 21) ne morete mize Gospodove deležni biti in mize hudičev.

Mize pa, na kateri se zavživa sv. večerja, si ne moremo misliti brez prtov; zaradi tega je zapovedala sv. Cerkev, naj se oltar pokriva, če je še tako lep in dragocen. Ker pa je oltarju tako lep simboličen pomen, je jasno, kako je neprimerno in nespametno oltar pokrivati na vrhu z deskami ali naokrog napravljati okvirje; tako opravljen oltar izgubi popolnoma simboličen pomen, ni podoben kraju daritve, niti mizi.

Hebrejski izraz za mizo: schulchan (razprostrto) nam kaže, da so judje pri pripravljanju jedi (psl. 22. 5.) mize pregrinjali. Brez dvoma je bila tudi miza pri zadnji večerji pogrnjena s prtom. Ker pa je evharistična daritev ponavljanje zadnje večerje, so jeli kristjani, zlasti dokler se je evharistija neposredno pridružila bratovskim mizam (agape), precej o začetku evharistično mizo pogrinjati s prtom. Prvi vzrok, da so mize pogrinjali, je bil gotovo ta, da je bila na nji izvršena evharistija, vedno ponavljanje zadnje večerje Gospodove. Temu se je pridružil še drugi vzrok, da so se od svete jedi odpadli drobci lažje pobirali na pokriti, kakor na nepokriti mizi, in da je lepo pogrnjena miza ali oltar povišal častljivost mize ali oltarja in daritve na njem.

Da se zahtevajo ravno trije prtovi, je vzrok morebiti to, ker je bila sploh trojka sveta številka; deloma pa se zahteva več prtov tudi zaradi tega, da prtovi ložej popijo presv. Kri, ko bi se po nesreči izlila. Veliki petek se pokriva oltar samo z enim prtom.²⁾ Oltarni prti tudi spominjajo na one prte v katere je bilo povito Jezusovo truplo v grobu. Pontifikal³⁾ imenuje oltarne prte ude Kristusove, to je vernike, s katerimi je ogrnen Kristus (oltar), kakor z dragocenimi oblačili. Že prvo dōbo krščanstva so pokrivali oltarje s tremi prtovi. V življenji papeža Pija I. (142—157) beremo, da je ostro pokoro nakladal onim, ki bi po neprevidnosti izlili presveto Kri, omenjajoč tu tri prte, s korporalom štiri.

Brezdvomno so že aposteljni opravljali sveto daritev na pogrnjeni mizi, to je zahtevalo že spoštovanje do svetega Zakramenta zlasti tisti čas,

¹⁾ Altare operiatur tribus mappis taboleis mundis, ab episcopo vel alio habente potestatem benedictis, superiore saltem oblonga, quae usque ad terram pertingat, duabus aliis brevioribus vel una duplicata. (Miss. gen. Rub. XX.)

²⁾ Miss. in Parasceve.

³⁾ De ordinatione subdiaconi.

ko so pri lomljenji kruha lahko odpadle kake drobtinice. Prav taka navada je bila že prvo dōbo, da so rabili platnene prte; kmalu pa so začeli prtene nadomestovati s svilnatimi, toda Cerkev je to prepovedovala ozirom na njihov simboličen pomen. Anastazij pové, da je papež Silvester prepovedal opravljati sv. daritev na svilnatih ali barvanih prtovih, zahteval pa je prte, delane iz lanu izrastlega iz zemlje. V čisto tančico je bilo povito v grob pokopano Jezusovo telo, tako naj se daruje tudi pri sv. maši. Take prepovedi so morali poznej večkrat ponavljati, in večkrat se je zahtevalo, da morajo biti iz čistega platna brez bombaža (*mousselin*).¹⁾

Neposredno na kamenitno ploščo oltarja se dene prt, namočen v v vosku, *chrismale*.²⁾ Ta prt nima samo namena, da sv. olje po posvečevanju oltarja ne namoči drugih prtov, temveč da tudi sploh prtove varuje vlažnosti, toraj mora biti vedno na oltarji. Ta prt — *pannum lineum ceratum* — se nič ne šteje, kadar je govorjenje o treh prtovih.

Na krizmal se dva druga platnena, bolj debela prta tako položita, da na robu čez visita za kaka dva prsta. Tretji, goranji prt naj je iz tanjšega platna in po rubrikah misala naj visi na evangeljski in epistelski strani skoraj do tal: *Tabolea superioris altaris usque ad terram pertingere debet, et contraria consuetudo non probatur, sed servanda est rub. Miss. Rom. XX. — 4929.*

V srednjem veku so prte redkokdaj olepšavali z vtkanimi barvanimi progami, rajši so delali s prosto roko z belimi nitkami jako umetne obrobke ali pa so prišivali ob robu lepe, ne preširoke franže.

Prti bi smeli imeti vtano pismo (*dessins*), le drugačne barve ne, temveč vse belo; barvene robove sme imeti konec zgoranjega prta viseč čez ploščo. Prav tanek damast, zlasti če ima lepo cerkveno pismo, bi se kaj lepo podal. Koncem srednjega veka so začeli na rob viseč čez menzo prišivati čipke, kar se dela še zdaj. Čipke se trpijo: *In taboleis altarium, in albis et superpelliceis tolerari possunt vela transparentia, quae repraesentant cruces, ostensoria, calices cum hostia, figuras angelorum etc. — 3191.*

Toda te čipke so mnogokrat gizdave brez prave vrednosti, so preposvetne, prenavadne. Lepši so zlati, svilnati ali pisani obrobki, vtankani, vezeni ali prišiti, toda ne smejo biti preširoki; vezgna se mora pričeti pod robom menze in ne sme biti široka čez 29 *cm.* Če se pa težko dobi kaj drugega kakor čipke, naj se jemlje gostejše delane iz sukanca; nikdar se ne sme podkladati rdeča podloga.³⁾

Altarne prte blagoslavljeni bila je že od nekdaj predprava škofov, katero le vi *Quinquenalium* smejo podeliti drugim mašnikom.

Antependij ni da bi moral biti blagoslovljen, lahko pa se rabi slovilo za: *benedictio tobalearum, vasorum et ornamentorum altaris.*

Antependij. Palium.

Pravilno delan in posvečen oltar je sicer pripravljen, da se sme na njem obhajati presveta daritev; toda samo to še ne zadostuje vernemu čustvu, katero zahteva, da se tudi primerno olepša prostor, na katerem se obhajajo najsvetejše skrivnosti. Že v dōbi, ko je ponehalo preganjanje kristjanov, so olepšavali sploh oltarje; dandanes je to po cerkvenih določilih zapovedano. Cerkveni pisatelji omenjajo mnogokrat takih lepih oltarnih lepšav. Rimske bogate gospe so darovale svoja svilnata vrhna

¹⁾ 1664. 15. maj. Pisaur. — *Ne ex alia materia fiant, nisi ex lino et canabe. S. R. C. 15. Maii 1819.*

²⁾ Pontif. Rom. de altar. consecr.

³⁾ 1833. 17. Aug. S. R. C.

oblačila cerkvam za olepšavo oltarjev. Zgodovinar Anastazij govori mnogo-krat o takih darilih. Ta pogrinjala imela so lepe veznine, predstavljajoč dogodbe iz svetega pisma in bila so okrašena z zlatom in biseri. Navadno so bile vse štiri strani oltarja pogrnene, ali vsaj predna stran. Že Durand pravi, da je bilo to sploh navadno: „altaris frons aurifrisio ornatur“.

Da se oltar spredej dostojno olepša, zapoveduje rimski misal (Rub. gen. XX—3) tako zvani pallium, čigar barva se spreminja po barvi dneva; rimski ceremonial pa hoče, naj so velike praznike ali kadar mašuje škof na velikih oltarjih, „pallia aurea vel argentea, aut serica, auro perpulchre contenta, coloris festivitate congruentis“, na stranskih pa „pariter palliis concoloribus decentibusque“ (I. 12. n. 11 et 16). Pallium toraj ne pomenja samo zastor ali antependij, temveč tudi zlate ali srebrne obložke sprednjega dela menze. Že prve čase so obkladali oltar ne samo s tkaninami, temveč tudi z zlatimi, srebrnimi ploščami (lamina, petala) ali z lepim marmorjem (platoniae). Zvali so taka lepa pregrinjala ali te lepe plošče oblačilo oltarjevo (vestes altaris, frontale). Na teh tkaninah ali ploščah so bile podobe predstavljajoč večinoma dogodbe iz življenja Jezusovega ali Marijinega. Nahajajo se na njih dvanajsteri apostoli v sredi med njimi je Gospod „majestas Domini“, na oblakih neba kakor sodnik s povzdignjeno roko in s knjigo življenja (liber scriptus) v levici, obdajajo ga navadno čveterne simbolične živali evangelistov. Zlate in srebrne pala d' oro ohranile so se iz 9. in 10. stoletja jako lepe in umetne. Nahajajo se pri sv. Ambroziju v Milanu, pri sv. Janezu v Monzi, sloveča je pala d' oro pri sv. Marku v Benetkah i. t. d. Krasna je pala d' oro v Bazelju, darilo Henrika II. l. 1019 in antependij z emajlom v Klosterneuburgu, katerega je izdelal umetnik iz Verduna l. 1181.

Med raznimi imeni, katera so dajali oltarnim prtom že v stari dōbi, posebno značilno je ime palla. Palla ali pallium je bila pri Rimcih plašču podobno oblačilo; ker so torej oltarnemu prtu dali to ime, smemo sklepati, da je pričetkom nalik plašču pokrivalo ves oltar (usque ad terram), in sv. Ambrozij ga zove velamen dominicae mensae. Še zdaj se po rimskem obredniku razprostiranje oltarnih prtov po novo posvečenem oltarju imenuje vestire altare vestibus albis. Ker je bil kamniten oltar podoba Kristusova, so si prte mislili kakor tiste prte, v katere je bilo povito Jezusovo presveto Telo v grobu. Ker pa Telo Kristusovo na oltarju ni le identično s Telesom položenim v grob, marveč tudi s povelčanim v slavi njegovi, moralo je samo po sebi priti na misel, velikemu oltarju kakor „figura Christi“, namesto preprostega prtenega pokrivala ali čez njega dati krasno oblačilo, kakoršno je bilo iz zlata ali srebra, iz drage tkanine ali iz marmorja.

Toda ne samo zlate in tkane pale so delali, temveč tudi vézene z rokami. Tak z zlatom in s svilo vézen antependij je darovala cesarica Agnes, mati cesarja Henrika IV. l. 1087 slavnoznanemu benediktinskemu samostanu v Monte Cassino.

Začetkom 14. stoletja se je manjšalo bogastvo cerkveno, to se kaže tudi pri njenih izdelkih. Tako bogatih, tako velikanskih, tako umetnih izdelkov, kakeršne so imeli od 11. do 13. stoletja ne nahajamo več. Svetna oblast se je še celo nasproti stavila cerkveni oblasti, vladarji niso dajali toliko dragocenih cerkvenih darov, kakor poprej. Tudi antependiji niso bili več tako dragoceni, ne več zlati, srebrni, iz dragega marmorja ali emajla, ampak delali so zopet tkane in vezene, kakeršni so bili poleg bogatejših že tudi prve čase navadni. Akoravno pa roba ni tako dragocena, nadomestuje ta pomanjkljaj umetno delo pobožnih žen in devic. Tako jako umetno delo je antependij v Solnograški zakladnici škofijske cerkve, predstavljajoč 19 dogodb iz Jezusovega življenja od oznanenja do vnebohoda (Mittheil. der k. k. Central-Commission 1862 p. 29 je natančno opisan).

Čudovito lepe antependije so imeli prejšnje dōbe ne samo v bogatejših, temveč celo v revnejših cerkvah; kajti oltar jim je bil glavni, naj-

svetejši kraj v cerkvi, kar je tudi res. Zdaj so lepi antipendiji redki, ne tolikanj zaradi dragocenosti, temveč zaradi tega, ker je več dela z napravljanjem oltarja in ker je več pozornosti treba pri hranitvi. Prav bi bilo, ko bi se povrnili k prejšnji cerkveni zapovedi. Res je treba antipendij večkrat preminjati, toda glavne rubrike v misalu zahtevajo barvane antipendije „kolikor je mogoče“. Ako pa se antipendiji ne morejo napraviti, naj se vsaj prednji del menze s kamenom, s kovinskimi ploščami ali z lesenim obojem dostojno olepša (Conc. Prag. 1860). Vendar bi bilo prav, ko bi se vsaj za velike praznike in vsaj za veliki oltar delali lepi antipendiji, ali za adventni in postni čas. Po ceremonialu naj se palium napne na okvir, da ne dela gubâ; zlasti če so na njem veznine, se napet lepo vidi. Okvir naj je samo tako visok, da ostane pod goranjo ploščo, da ne ovira pravičnega pokladanja rok na oltar. Če antipendij visi, naj se pod menzo naredi kaveljčki, na katere se obeša, ali naj se prišiva na spodnji prt, šiv pa se zakrije z zgoranjim prtom. Na te antipendije bi se dale narediti kaj lepe veznine z zlatom in svilo, kar bi lepoto menze jako povzdigovalo.

Kaj imamo zdaj namestu teh prelepih palijev?

Kakor se je pred nekaj časa skoraj popolnoma izgubil pravi pojem o oltarju, o menzi in o podstavu, tako se je zanemarjalo pogrinjalo njegovo, tudi na antipendij se ni jemalo zadostnega ozira. Novejšo dōbo se je veselje do umetnosti vnovič prebudilo; naj bi se tudi zopet jelo delati na dostojno opravo oltarja z vso vsmo, z vso navdušenostjo, vredno takega svetega kraja. Zopet se mora oživeti in merodajno postati to glavno vodilo, da za pogrinjalo oltarja, za antipendij ni nobeno blago predrago, prelepo. Zopet naj si slikarji, zlatarji, tkalci, vezilji štejejo v čast, da s svojimi najlepšimi izdelki lepšajo oltar.

Lepi, dragoceni antipendiji se pri nas niso ohranili, skoraj gotovo jih tudi ni bilo. Menze, katerih podstavek je bil samo zidan, so imele predložene lesene obode, na katerih so se nahajali raznovrstni ornamenti v živih barvah, ali pa podobe svetnikov, vse slikano na les. Iz farnih cerkvâ so se taki leseni antipendiji odpravili, nahajajo se pa še pri podružnicah. — Tudi na te naj se pazi, da se ne uničijo.

Na nekaterih krajih imajo še navado, da samo na sredi oltarja pogrinjajo vézen prtîč; to pa morebiti zaradi tega, ker se ta ložej preminja, kakor oni čez celo menzo segajoč. Toda to se ne strinja ne s cerkvenimi določili ne s cerkveno tradicijo. Antipendii loco parvum antependium, quod suspenditur in medio altaris non permittitur. — 4000.

Kako naj se lepša gorenji prt oltarjev spredej? Ker toraj spodaj pride antipendij, naj ta prt ne sega daleč čez rob oltarjev. Najpravičnejše je, če se ravnamo po določilih škofovskega obrednika, kateri zahteva naj se napravijo obrobki vezeni z zlatom ali svilo („apponi poterunt fasciae ex auro vel serico elaboratae ac variegatae, quibus ipsa altaris facies apte redimita ornatiorque appareat“). Naj se toraj napravi ozek primerno vezan rob pri prt, da menzo lepo obroblja. Uvézejo se lahko kakove primerne cvetlice, spleti, ali med njimi tudi trakovi z napisi; toda teh naj se ne rabi preveč. Tudi ozke čipke se lahko prišijejo, toda le ozke, ne preširoke. Neokusno in prava nezmisel je, če se pri teh širokih čipkah ena in ista podoba mnogokrat ponavlja, tako da n. pr. cela vrsta Marijinih podob ali podob Jezusovega srca raz menze visi. Če se ponavlja že en in isti list, ali enake guirlande, to se še prenaša, toda nikakor ni dostojno, da bi se svete podobe tako zlorabile,

Medene ali lesene okvire napravljati, da prt lepši stoji, je naravnost prepovedano, naj se temu ali onemu zdé še tako lepi: „nullae coronides

ligneae circa altaris angulos ducantur.“ Taki okviri zavirajo, da se ne more oltar tako lahko poljubiti pa tudi roke se ne morejo pokladati nanj. Naj se toraj spolnuje cerkvena zapoved, nikar pa naj ne vlada zasebni okus.

Vesperale.

Ker je oltar svet kraj, na katerem se daruje nekrvava daritev nove zaveze, je cerkev vedno skrbela, da je delan kolikor mogoče bogato, skrbela pa je tudi, da se je ohranil vedno čist in snažen. V srednjem veku bila je v mnogih škofijah hvalevredna šega, da so se prti po sveti maši jemali raz oltarja in se spravili na poseben prostor v zakristiji; drugi dan so se pred sveto mašo zopet pognili na oltar. Tako so se prti ohranjevali dolgo čisti in snažni. Toda ta šega se je pozneje opuščala večinoma zaradi zanikernosti cerkvenikov, ker jim je dajalo premnogo dela, le veliki četrtek nas še nekoliko spominja na njo.

Da se pa čez dan ni videl kamen menze, da ni bil ves dan oltar odgrnen, so ga pogrinjali z drugim prtom, napravljenim prav za ta namen. To svilnato ali volneno pregrinjalo so zvali Vesperale ali tela stragula. Vesperal se to pregrinjalo imenuje zaradi tega, ker po škofovskem obredniku (II. 1. 33) ostaja tudi med vesperami na oltarji, le pri kajenji se polovico nazaj privihne. Ko je pa poslednja stoletja nastala neka mlačnost v cerkveni liturgiji, zdelo se je cerkvenikom pretežavno vsakrat posebej proč jemati oltarne prte, in oltarno ploščo pogrinjati z vesperalom, so jo pokrivali, da se prti niso pomazali in naprašili, z neko politirano desko; le na sredi, kjer mašnik razprostira korporal, je bila vrezana, toda ta prostor je bil pokrit s pokrovom, katerega je strežnik proč vzel pred sv. mašo. Te deske so nadomestovale vesperale; oltarni prti se res niso pomazali, toda tako pokrivalo menze je jako neprilичno, neukusno, nedostojno za sv. kraj, kjer se opravlja najsvetejša skrivnost sv. vere.

Da se torej preveč ne oprasé oltarni prtovi in ne zamažejo, pogrinja se menza po sv. maši z vesperalom. Današnje dni tak prt rabijo skoraj povsodi, toda oblika njegova je jako zanemarljena, ne loči se skoraj čisto nič od navadnega posteljnega pregrinjala. Če tudi ta prt ni ravno velevažen, vendar bi se moral, kakor v obče vse, kar se rabi v hiši božji, napravljati tak, da se loči od drugih za vsakdanjo hišno rabo. Da se mu lahko primerna oblika, ker se tu ne zahteva tako bogata roba, kakor za mašno obleko, lepšave so lahko zmernejše, kakor pri oltarnih prtovih.

Sveti Karol Boromej glede vesperala tole določuje: To pregrinjalo naj je tako dolgo in široko, kakor menza, da jo pokriva popolnoma in na vseh treh straneh nekoliko čez njo sega; na vseh treh roboh naj je olepšan s franžami. Barve naj je zelene; za vsakdanjo rabo naj je platneno, za praznike pa čisto vse ali na pol svilnato. Tudi Gavantus zahteva zeleno barvo; po mnenju drugih naj je rdeče, violične ali bele barve. Prav pravni so sivkaste barve ali iz napol obelenege ali ruskega platna, ker je močno in se dá lahko prati. Le črna barva naj se ne jemlje. Ob robu se lahko delajo olepšave iz barvane preje, recimo cvetlice, listi, zavoji, meandri ali kakovi trak z napisom: Quam dilecta tabernacula tua, Domine virtutum.

Vesperale naj ostane tako dolgo na oltarji, da so prižgane vse sveče, da se prti z voskom ne okapajo, in da so vse pogašene, da ne pade kakov otrinek na zunanji prt. Med sveto mašo se mora popolnoma proč jemati raz oltarja, ne pa, da bi se zaradi zložnosti cerkvenika puščali na evangelijski ali na episteljski strani.

Oprava keliha.

Korporal.

Poleg oltarnih prtov, ki vedno pokrivajo oltar, nahajamo že zgodaj še drug prt, ki se je prinašal na oltar še le pri darovanji in se je po sv. obhajilu zopet vzel raz oltarja. Zval se je palla corporalis, da se je ločil od oltarnega prta, palla altaris. Rhabamus Maurus ga imenuje corporalis pallium, rimski ordines pa corporale; Amalarius mu pravi: Sindon, quam solemus corporale appellare: v ambrozijanski liturgiji se mu sploh pravi sindon, brez dvoma zaradi tega, ker prihaja v neposredno dotiko z zakramentalnim Telesom Gospodovim in je res prava podoba tistega „Sindona“ (Mat. 27, 59), v katerega je bilo povito s križa sneto telo Jezusovo. Rimski ordines nam povedó (Ordo I. 12; III. 1), da je pri nesel pred darovanjem akolit ali subdijakon na kelihi ležeč korporal na oltar, da ga je dal na desnici oltarja stoječemu dijakonu, kateri je en konec položil pred se na oltar, drugi konec pa je vrgel dijakonu, stoječemu na drugem koncu oltarja, in zdaj sta ga oba razprostrla po altarju.¹⁾ Nanj so se pokladali od darov, katere je ljudstvo donašalo, tisti kruhi, kateri so bili odločeni za sv. daritev, nanj se je postavil kelih z darovanim vinom in sicer ne za kruhe, ampak na desno stran kruhov, v znamenje, da kri v kelihi je na križi tekla iz desne strani presvetega telesa Gospodovega.

Korporal je v sedanji obliki čveterokoten prt, štirikrat preganjen; pogrinja se pred sv. mašo na oltar in nanj se postavlja kelih in hostija. Zdaj sta korporal in pala ločena in zdi se, kakor bi ne bila v nikakersni zvezi; toda molitev, katera se moli pri blagoslavljenji, naznanja, da sta bila oba jedno: Linteamen istud ad tegendum involvendumque corpus . . . Korporal je bil namreč v prvotni obliki mnogo večji, kakor zdaj; bil je tako velik, da se je nanj postavila hostija in kelih in da se je z njim kelih še pokrtil. Po širini je bil trikrat, po dolžini pa štirikrat zložen; imel je toraj dvanajst gubâ; s stransko gubo se je pokrival kelih, kadar je bilo treba. Po tem obredu ravna jo se še dandanes kartuzijani.

Od 11. stoletja semkaj je bil korporal manjši. Vedno pa je bilo strogo zapovedano, da mora biti platnen in da na sredi ne sme imeti nobene vezenine, niti zlate, niti svilnate, ampak biti mora čisto gladek in bel. „Ex purissimo et nitidissimo linteo sit . . . nec in illo alterius generis materia pretiosior et vilior misceatur,“ tako določujejo cerkveni zbori. Rimski misal pa pravi: Corporale plicatum, quod ex lino tantum esse debet, nec serico vel auro in medio intextum, sed totum album (I. 1.) Papež Silvester I. je l. 314 strogo prepovedal napravljati svilnate korporale in cerkveni zbori so ponavljali to prepoved. Cerkveni pisatelji trdijo, da je dal že papež Sikst I. l. 182 zapoved, da korporal mora biti platnen. K večjemu bi se smel ob robu narediti prst širok vezen obrobek. Gavantus pravi, da se spredaj sme narediti križec in sicer zato, da se korporal vedno jednako poklada in da se stran, na kateri je križec, vedno pregane prva. Nikakoršnih veznin ne sme imeti na sredi, da se drobci, odpadajoči od sv. hostije, lahko pobirajo; prav zaradi tega tudi ne sme imeti nikakoršnega pisna (Dessins), ker se kmalu začne cufati in je tudi preveč naličen navadnemu servietu.

¹⁾ Tudi zdaj pri slovesni maši dijakon razprostira korporal in sicer neposredno po: Et incarnatus . . . homo factus est. Ko se je namreč naznanilo včlovečenje Besede, se precej pregrene prt na oltar za zakramentalno meso.

Velikost korporala naj se ravna po velikosti oltarja. Za sv. mašo naj je najmanjši velik 0.50 cm^2 , največji 0.60 cm^2 ; za obhajilo pa zadostuje 0.20 cm^2 .

Cerkvena določila o korporalu so prav natančna. Zapovedana je posebna molitev za blagoslovljenje, ne sme ga prijemati, kdor nima dovoljenja prijemati tudi keliha; prati ga mora subdijakon, voda naj se izlije v sakrarij, kadar se ne rabi, naj se hrani v burzi. Korporal za izpostavljanje sv. R. Telesa naj se ne hrani v tabernakeljnu, ampak mašnik naj ga vselej saboj nese v burzi (S. C. E. 3. Maii 1603). Navadno imamo trdo poškrobljene korporale, še pripravnejši so neškrobljeni, če so lepo prani in dobro pripravljeni, ker bi se sicer lahko škrob oddrgnil s pateno od korporala in ti drobci bi se imeli za drobtinice sv. hostije. Neškrobljeni imajo to prednost, da se mnogo dalje ohranijo čisti.

Durand za vsako stvar najde mističen pomen, tudi o korporalu lepo govori: Kakor platno še le po dolgem trudu in delu dobi belo barvo, tako je prišlo telo Kristusovo še le po mnogem trpljenji do veličastnega vstajenja. Amalarij pravi, beli prti naj opominjajo duhovnike in vernike: ut sicut illud linteamen castigatum est ab omni naturali viriditate et humore, ita sit mens offerentium ab omni carnali cupiditate, et sicut illud nitet suo splendore, ita intentio offerentium simplicitate niteat coram Deo.

Pala.

Pala je majhen čveterokoten prtič, s katerim se pokriva kelih med sv. mašo. Začetkom ni bilo treba posebne pale, ker se je kelih pokrival s širokim korporalom; v 11. stoletji je postal korporal manjši in zdaj se je s posebnim prtičem pokrival kelih. Ker sta bila začetkom pala in korporal jedno, je razvidno, zakaj mora tudi pala biti platnena (Rubr. Miss. tit. I.). Da trdnješa ostane, dene se v dve gubi (Quoad formam haec quadrata erit et duplicari potest, ut firmius, dum calicem operit, extensa maneat. Ornat. eccles.). Ker je platno v dve gubi, se na zgoranjem delu delajo lahko kake lepšave. Z belo nitjo se napravijo kaj nežne vezanine, pa tudi druge barve bi se smele rabiti. Pale so poškrobljene, da so triji. Ako se med dve gubi dene pergamen, so trde dovolj, ne bi jih bilo treba škrobiti; kadar se denejo prat, se pergamen venkaj vzame. Nad palo delati trdo platnico in jo prevleči s takim blagom, kakor je mašni plašč, ni sicer prepovedano, toda črna barva ne sme nikdar biti na pali. „Usus pallae, parte superiori drappo serico coopertae, permittitur, dummodo palla linea subtus annexa calicem cooperiat, ac pannus superior non sit coloris nigri. S. C. R. 10. jan. 1852.

Široka naj je pala najmanj 0.14 cm^2 , največja 0.17 cm^2 .

Najlepša je pala, če je svetlo bela, čista in iz pravega platna. Svetlo bela, čista, brez najmanjšega madeža naj sta pala in korporal, kajti kaj je nespodobnejše, kakor če je prt, na katerem leži telo Gospodovo in kateri pokriva Njegovo presveto Kri, nesnažen, raztrgan ali iz malo vrednega bombaža? Prva lepota vsega cerkvenega perila je svetla čistost, vse drugo je le postransko.

Palla et corporalia ex tela, composita e lino et gossipio subtilissimo quem vocant musulo, confici nequeunt. 1287.

Pallae, quae sunt ex gossipio, non vero ex lino vel cannabe, omnino prohibentur. 2600.

Pallae, corporalia aliaque supellectilia e tela ex urticis confecta adhiberi nequeunt. 3387.

Jako stara šega je, da so oltarne prte, kateri so oblačilo za Jezusovo darovano telo in kri, slovesno blagoslovili, kakor nam pričajo razna slovila za blagoslovljenje: „praefatio

linteaminum“; „benedictio linteaminum“; „benedictio corporalis“ (Muratori I. pag. 611; Martene I. II. c. 13). Te molitve se nanašajo na vse prte, ali še posebej na korporal. — Za blagoslovljenje korporalov ima rimski pontifikal poseben obrazec, v katerem se korporal zove: linteamen ad consecrandum super illud corpus et sanguinem Dei ac D. N. J. Ch.; dalje z ozirom na prejšno šego: linteamen ad tegendum involvendumque corpus et sang. D. N. J. Ch.; naposled: novum sudarium corporis et sanguinis Redemptoris. Altarni prti se v molitvi pri blagosloavljenju imenujejo: linteamina. Ker je bila pala prejšnje čase del korporala, ki mora biti blagoslovljen, je razvidno, da mora tudi pala biti blagoslovljena; in rubr. Miss. x. defect. missae jo prišteva tistim oblačilom, ki pridejo v bližjo dotiko s svetim zakramentom, torej mora biti blagoslovljena.

Velum.

Mašna oblačila: kazula, štola, manipel, morajo po cerkveni zapovedi biti svilnata; svila je najlepše, najprikladnejše blago za duhovsko obleko. Ker pa je draga, sv. cerkev ni prepovedala, da smejo rabiti revnejše cerkve polusvilnate, kjer so platnene ali bombažaste niti opredene s svilo; to blago se mora vendar ločiti od drugega za navadno rabo. Četudi se za druge paramente sme rabiti polusvila, zapovedano je naravnost, da velum za kelih mora biti svilnat, tudi tedaj, če so drugi paramenti iz zlatega blaga: rimski misal naravnost veleva: TEGAT calicem parva palla linea, tum velo serico.

Mašnik nese k oltarju pogrnen kelih. Z velumom pogrnen kelih stoji na oltarju do darovanja; po sv. obhajilu se zopet zagrne z velumom. Kardinal Bona (Rec. liturg. I. c. XXV.) trdi, da je velum jako stara oprava keliha, segajoč do apostolskih časov (Can. apost. 73), četudi je bil takrat le prten.

Velum naj se napravi iz močnega svilnatega blaga take barve, kakor mašna obleka, in ob robu olepša s franžami. Velik mora biti tako, da pokriva kelih notri do tal, velo coopertum, pravi misal. Na sprednji strani veluma se nahaja semtertja vezen križ, kar pa ni zapovedano. Velum mora biti toraj kakih 58—66 cm širok kvadrat, tako velik, da pokriva popolnoma kelih s palo vred in da v lepih gubah visi do korporala. Da pa more delati lepe gube, ne sme biti debel in trd, ampak mehak in gibčen. Iz tega je vidno, kako neprimerno je velum lepšati z debelimi vezninami, da se še zravnavati ne more, da bi se olepšave vse ne vlomile. Prav tako neprilичno je olepšavati ga s širokimi zlatimi ali srebrnimi obrobki, portami; na ta način postane trd in lepih gub delati nikakor ne more. Smejo se napraviti kake olepšave, toda lahke, mehke; namesto trdih okornih port jemljejo naj se svilnate franže.

V srednjem veku je držal akolit pateno zagneno v rokah od darovanja do „Pater noster“, kakor sedaj subdijakon. Vzrok je bil, da se je svetim posodam skazovalo spoštovanje. Svetost keliha in patene je tudi sedaj vzrok, da se pregrinjata s pogrinjalom. — Velum za kelih se ne blagoslovi.

Še drugi velumi. Poleg veluma za kelih imamo še druge velume in sicer: 1.) Za subdijakona. 2.) Za blagoslov. 3.) Pred svetim Rešnjim Telesom. 4.) Za ciborij.

1.) V prvih časih je sprejemal subdijakon darove vernikov v belem prtju in jih pokladal na oltar. Ta šega se je pozneje izpremenila. Vendar pa subdijakon še zdaj prinaša na oltar tvarino za darovanje.

Pri darovanju se ogrne subdijakon pri slovesni sveti maši z dolgim velumom, pokrije s koncema kelih in ga nese na oltar. Potem mu da dijakon pateno, katero pokrije s koncem veluma in tako jo drži na svojem mestu stoječ do „Et dimitte nobis“ pri očenašu. Eden prvih omenjajočih ta velum, je Inocencij III., govoreč o sveti maši (Post suscepiam oblatam

sacerdos abscondit sub corporali patenam, vel ab altari remotam subdiaconus retro continet involutam (Innoc. III. de sacrif. alt. myst.) V inventarjih srednjega veka se nahaja naštetih mnogo velov. Ti veli so bili okrašeni zlasti na konceh z raznoterimi lepšavami, z rastlinskimi ali z živalskimi ornamentami. (Item II offertoria de panno albo cum extremitatibus contentis de serico, bestiis, arboribus, turillis et avibus. St. Paul. Lond. a. 1223). V 13. in 14. stoletju, ko so sploh napravljali lepšo liturgično obleko, bili so tudi ti veli jako lepi, zlasti konca sta bila prebogato okrašena in ob robu so bile prišite zlate ali svilnate franže. Barva vela se je ravnala po liturgični barvi tistega dne. Sv. Karol Boromej določuje, naj je velum subdijakonov pretkan z zlatimi ali srebrnimi nitkami in krog in krog obšit s franžami. Dolg naj je tri metre in širok kakor je blago.

2.) Razen tega vela subdijakonovega se rabi še drug velum, katerega ogrne mašnik, deleč blagoslov s svetim Rešnjim Telesom. Ta velum mora biti vselej bele barve. Takega veluma nimajo po vseh škofijah, v nekaterih je bil vpeljan šele najnovejšo dōbo, n. pr. v Trieru l. 1870, v Kolinu 1868. V belgiških in holandskih škofijah ne poznajo tega veluma; ondi strežnik položi na oltar bogato vezen svilnat ali platnen čveterokotni prt, katerega duhovnik vzame v roke in ž njim prime monštranco, kadar daje blagoslov.

Kjer pa se rabi tak velum, jeli so ga zlasti najnovejšo dōbo jako bogato lepotičiti. Da se lep velum prehitro ne omaže, treba je lepo ravnati ž njim, ne samo duhovniku, še bolj služabniku, da ga ne prijema z umazanimi rokami. Vrinila pa se je neka napaka, jako kažeč lepoto tega oblačila. Da bi se velum bolj varoval, prišivajo na vsako stran po eno krpo, s katero se prijema monštranca. S to mnogokrat jako omazano krpo nekateri jako neestetično prijemajo sveto posodo. Namen veluma je, da z lepim ogrinjalom duhovnik prijema posodo, v kateri prebiva naš Gospod; boji se jo prijeti z golo roko, poln spoštovanja se poslužuje lepega veluma. Namesto krp utegnili bi se napravljati nekovi svilnati žepi, v katere se tako vtakneta roki, da ves velum ostane nad roko; tako svetuje kolinski list (1868 Nr. 3). — Podloga veluma mora biti svilnata, velum mora biti vedno bel.

3.) Poleg tega veluma imamo še banderce, da se postavlja pred sv. Rešnje Telo, kadar je izpostavljeno. Zlasti v sredi in v kotih se lahko napravijo lepe in primerne svilnate ali zlate veznine, toda paziti je, da imajo vsaj kakov lep pomen in se nanašajo na sv. Rešnje Telo.

V liturgičnih knjigah se ne nahajajo posebni predpisi, da bi se moralo imeti tako banderce. Navada se je vpeljala praeter rubricas. Stari rubricisti to navado pohvalijo (n. pr. Cavalieri); novi rubricisti jo celo zahtevajo (Piller, Manuale lit. rom. p. 349). Določilo kongregacije obredov z dne 10. maja 1890 Nr. 3727 zahteva to zagrnjenje v slučaju, da je med sv. mašo z izpostavljenim sv. Rešnjim Telesom po evangeliju pridiga. Velamen apponi debet ante ss. sacramentum dum habetur concio.

Tudi to banderce bodi lepo. Kaj primerno bi bilo, da bi je držal kleččč angelček, namesto da se kako nerodno delano stojalo postavlja na oltar.

4.) Omenimo naj še nek drug velum, namreč oni plašček, s katerim mora biti zagrnjen ciborij. Ko so jeli hraniti v cerkvi sveto Rešnje Telo, spravljeno je bilo v golobčku ali v pušici, viseči nad oltarjem. Ta pušica ni smela biti odkrita, temveč spoštovanje do tega presvetega zakramenta je zahtevalo, da se je posodica pregrinjala z dragim, lepo ozaljšanim zagrinjalom, nalično malemu šotoru. Tudi v 15. in 16. stoletju, ko se ni hranilo več sv. Rešnje Telo v visečih golobčkih, ampak

v hišicah božjih, rabila so se vendar zagrinjala, četudi v drugačni obliki. V 16. stoletju je bil plašček v sedanji obliki obče nenavađen. V bogatejših cerkvah je bil iz zlatega ali srebrnega blaga, na katero so bili natišiti biseri in dragi kameni, ali bil je svilnat z vtkanimi ali vezenimi zlatimi ali srebrnimi olepšavami.

Po obliki mora ta plašček biti tak, da pokriva ves ciborij in da se zgoraj le križ venkaj vidi. Prav bi bilo, ko bi imel obliko zvona, kakor stare kazule; ker pa se tak ciborij težko odkriva, daje se mu navadno oblika plaščeka, kateri pa mora pokrivati ciborij okrog in okrog tako, da se od zvonaste oblike loči le v tem, da je od vrha do tal prerezan. To zagrinjalo ne sme biti pretrdo, ampak mehko, da se vleže po ciboriju v lepih gubah. Preveč pisana olepšava se nič kaj ne prilega. Najličnejši je, če se jemlje lepa, svetla svila brez pisma (dessin). Lepša naj se kolikor moči dragoceno, saj je šotor Najvišjega; lepšave pa naj delajo mehke in le ob robu, kajti ni prikladna taka veznina, katera dela plašček pretrd, preokoren, da ne more viseti v lepih gubah.

Paziti pa je, da se plašček ohrani lep; ne sme se torej z vso roko, mnogokrat potno in umazano, za plašček prijemat, kadar se ciborij izpostavlja ali zakriva, ampak prijema naj se ciborij pod plaščem. V tem oziru se mnogokrat greši in najlepši plaščki so kmalo umazani.

Burza.

Burza za korporal ni tako stara, kakor druga oprava keliha, kajti prejšne čase so hranili korporal med listi misala ali pa pri svetih posodah v omarici pri velikem oltarju. Šele v poznejšem srednjem veku je nastala šega, da so ga nosili na oltar v posebnem mošnjičku (pera, bursa). Kakor se kelih in patena pogrinjata z velumom, ker sta sveti posodi, tako se korporal hrani v burzi. Hranili so korporale po sv. maši v posebno lepo delanih škrinjah iz lesa (capsae corporalium).

Sedaj je burza strogo zapovedana: Absque bursa intus habente corporale plicatum missa celebrari nequit. 1866.

Tudi kadar se po sv. maši obhaja, naj se korporal na oltar donaša v burzi: bursa cum corporali in administranda communione extra missam semper adhibenda est. — 2932; et rubrica ritualis hoc casu est praeceptiva; atque decet, ut sacerdos ipse bursam cum corporali ad altare deferat. — 2850.

Prav tako naj se nosi korporal v burzi, kadar se gre obhajati.

Burza je delana iz dveh čveterokotnih usnjenih ali lepenkastih platnic, katere so prevlečene zgoraj in spodaj s prav takim blagom, kakoršna je mašna obleka. Ti dve platnici sta ob treh straneh tako zvezani, da je podobna mošnji, odprti le na eni strani. Burza mora biti tako velika, da se zložen korporal lahko vtakne v njo. Na gornjo platnico se napravi z zlatom, s srebrom ali s svilo vezen križ, ali kaka sveta podoba; znotraj pa je podložen z belo svilo, ali še bolje z belim tankim platnom. — Pala, velum in burza mora biti blagoslovljena od škofa, ali od drugega pooblaščenega mašnika.

Nebo (baldahin).

Po orientalski šegi so hodile najodličnejše osebe ob javnem nastopu vselej pod baldahinom, pod nebom; to šego so začeli posnemati tudi na zahodu svetni dostojniki in tudi cerkev jo je sprejela v svoje bogo-

častje. Ko se je vpeljal praznik sv. Rešnjega Telesa, se je nebo nosilo nad duhovnom, nosečim sv. Rešnje telo po lepo ozaljšanih ulicah. Nosili so nebo dostojanstveniki, ali cerkveni služabniki, ali dečki v humeralu, v albi in v tuniceli in prepasani s pasom. To nebo je bilo majhno, lahko; bila je čveterokotna plahta na štirih drogovi, podložena spodaj z belim blagom, drogovi so bili zgoraj spojeni s tankimi železnimi palicami. Plahta je bila začetkom samo platno (*pannus lineus, albus*), pozneje pa se je rabila le težka svila, vezena z zlatom in sploh delana bogato, kar naznanja že sama beseda: baldahin. Baldahin (*baldakinus, baudekin, bauldekynus*, bere se v starih inventarjih) pomenja težko svilnato blago, pretkano z zlatom.

Že zgodaj v srednjem veku so sprejemali na zatoku drago svilnato in zlato blago skozi Bizanz iz Sirije in Perzije, zlasti iz Bagdada, kateri se je zval tudi Baldak. Po tem mestu se je blago imenovalo baldakini (*baldekini*) in ta izraz se je prenesel na preginjalo nad oltarjem, nad škofovim sedežem in kraljevim prestolom.

Do 16. stoletja so bili baldahini lahkejši, preprostejši; ob straneh so visele samo lahke draparije. Ko je pa v 16. stoletju dobivalo vse bogatejšo obliko, recimo: oltarji, prižnice, spovednice, postajalo je tudi nebo težje, večje in neprimernejše. Zadnje dobo se več ni gledalo na dobro blago, temveč le na prazen lišp; delali so se težki okvirji, dolge draparije, olepotičene z zlatimi, toda tiskanimi arabeskami, mnogo čopov i. t. d., da, celo cinkasto streho so napravljali na nekaterih krajih. — Zdaj se napne gornja plahta na čveterokotni okvir, ob straneh vise draparije, izrezljane polukrožno, okrašene z bogatimi vezeninami ali tkaninami. Spodaj se nebo lahko olepoti z različnimi ornamentami; v kotih naj se naredi štirji evangelisti ali angelji s trakovi z napisi; v sredi ime Jezusovo, toda ne preveliko, rajši naj se okrog svetega imena napravljajo primerni ornament; dalje se dela na sredo Jagnje Božje, Kristus kruh blagoslavljač, Srce Jezusovo, dobri pastir i. t. d. Tudi drogovi naj se delajo umetnejši, naj se izrezljajo gornji deli in primerno pobarvajo, nekoliko tudi pozlate. Nosilci neba naj niso v svoji navadni obleki, ampak v rdečih talarjih brez zavrtnika in v belih koretljivih ali plaščih.

V rimskih, sploh v laških cerkvah se drži senčnik (*umbraculum*) nad duhovnikom, nosečim sv. popotnico bolnikom. Tako nebo nahaja se že proti koncu srednjega veka; čveterokotno je ali okroglo, na dveh drogih ali na enem. To nebo ni tako bogato kakor ono za sv. Rešnje Telo. Tudi rimski obrednik želi, da bi se pri obhajilu bolnikov nosilo tako nebo (*... qui sacram Eucharistiam cum cereis comitentur, et umbellam seu baldachinum, ubi haberi potest, deferant. Rit. Rom. de commun. infir. 4.*)

Praktični nasveti. Baldahinov ni mnogo iz bele svile ali belega damasta, kakor bi imeli biti, ampak so rdeči.

Pri novih baldahinih naj se zahteva:

1. Da je svila ali damast bele barve, kajti bela barva je v rimski cerkvi evharistična barva; rese, s katerimi se obšiva svilo, naj so zlate ali svilnate.

2. Da niti draparije, niti nebišče med čveterokotnim lesenim okvirom niso pribite na onem okviru, ampak da so na okvir samo prikopčane. Tako je pripravo zaradi tega, da se nebišče, kadar se ne rabi, more odkopčiti in pospraviti — da ne boče skozi celo leto na vlagi in prašini.

3. Ni priročno, ako je nebo preveliko; raje naj se dela manjše, toda to lepo okrašeno z vezeninami.

Namesto kiborijev pri oltarju so delali baldahine iz lepega blaga; kiborij je pomenjal nebo; morebiti je od tod prišlo, da te baldahine, prenesljive kiborije, imenujejo pri nas „nebo“ (*coelum, supercoelum, Himmel*); škofovski obrednik ga imenuje *umbraculum, umbella*.

Preproge.

Za olepšavo oltarja so imeli drago blago že v stari zavezi. „Napravi deset prtov,“ je zapovedal Gospod Mojzesu, „iz suknene tančice, iz višnjeve in zagorelo-rdeče volne in iz dvakrat omočenega škrlata, lepo pisanih z všitimi podobami kerubinov (II. Moz. 26. 1).

Preproge so zelo rabili tudi v prvih krščanskih cerkvah; ž njimi so pokrivali ne samo tla v koru in na stopnicah pri velikem oltarju, temveč pregrinjali so z dragimi preprogami tudi stene v koru in v ladiji. V koru, kjer so duhovniki opravljali svoje duhovne molitve, bile so stene za hrbtom vse pregrnene s preprogami (*pallia dorsalia*), v katere so bile kaj umetno vtkane raznotere podobe svetnikov ali podoba Kristusova, podobe raznoterih živali in rastlinski ornamenti. V zapisnikih zakladnic se nahaja povsod mnogo takih preprog.¹⁾

Toda ne samo v prezbiteriju, tudi v ladiji so stene pregrinjali že v prvih cerkvah s preprogami. Že v starih bazilikah so bile stene pregrnene s pregrinjali, v katera so bile vtkane razne dogodbe iz življenja našega Gospoda. Prvo dōbo so dobivali take preproge iz orient; koncem 10. stoletja so se ustanovile posebne družbe za izdelovanje preprog. Koliko lepih in bogatih preprog so imele cerkve ob Renu v 12. in 13. stoletju, kažejo nam zapisniki kronistov (*Erant ibi purpurarum preciosarum tantae copiae, ut diebus festivis totum monasterium cum sit tamen longum et latum, intrinsecus tegeretur, et tamen adhuc superfuerunt*). Te preproge pa navadno niso bile svilnate, ampak platnene in volnene, v katere pa so bile vtkane razne podobe.

Tudi lope pred cerkvijo so bile pogrnene večje praznike; kadar pa se je praznovala v cerkvi posebna slovesnost, pregrnili so tudi vrata znotraj in zunaj.

Še za neko drugo rabo so imeli preproge; pogrinjali so namreč klopi v koru za duhovnike, strežnike in odličnejše osebe (*bancalia*).

Kako spretnost v tehničnem oziru so dosegli v tej stroki, kako krasne podobe so znali vtkavati ali veziti na nje, kako prelepe barve so znali napravljati, pričajo nam velikanske tapiserije, izdelane po Rafaelovem načrtu v 16. stoletju v Arasu — zdaj hranjene v posebni galeriji v Vatikanu. Predstavljajo pa te podobe dogodbe iz življenja in trpljenja Jezusovega in iz življenja prečiste Device Marije.

Naše moderne preproge imajo skoz in skoz profanne, posvetne uzorce, a tudi barve so malo trajne. Pri napravi novih preprog naj se gleda bolj na to, da je pismo raji geometrično, kakor da bi bili sami šopki velikih cvetlic; za sobane naj se že delajo take, toda za cerkve ne, naj se tudi v tem cerkveno loči od vsakdanjega. Sicer pa ni pričakovati lepših vzorcev ne pri preprogah, niti drugod, ako ne bodo duhovniki in slikarji delovali skupaj, kakor so delali v srednjem veku. Novejšo dōbo se je že nekoliko obrnilo na boljše (n. pr. Herz Jesu Teppich na Dunaju po načrtu in sestavi slikarja Kleina, ali Liborius Teppich v Paderbornu).

Najnovejšo dōbo so vezile pobožne žene in device prekrasne preproge za stene v prezbiteriju za Kolinsko cerkev, predočujoč 12 članov apostolske vere, a tudi za druge cerkve so izdelale družbe devic prekrasne dragocene preproge.

¹⁾ Med drugimi zakladi, katere je daroval papež Bonifacij VIII. cerkvi v Anagni, nahaja se tudi mnogo preprog, n. pr. *Unum dorsale pro altari laboratum cum acu ad aurum batutum cum imaginibus Crucifixi et beatæ Virginis et plurium aliorum sanctorum et in circuitu cum rotis ad grifos et pappagallos. — Item unum dorsale ad aurum cum arbore vitæ cum mantili, de opere theutonico. — Item unum dorsale ad aurum de opere tartarico ... ad aureos cervos ... ad alas avium ... ad leones aureos ...*

Pri preprogah za podloge naj velja prav to, kar smo govorili o tlaku; ne smejo tkati ali veziti na nje svete podobe, križe, svetopisemske osebe, dogodbe iz življenja svetnikov i. t. d. Sedanje dni pričenjajo izdelavati tudi v tkalstvu primernejše preproge po starejših cerkvenih uzorcih. Izdelovali pa bodo v tovarnah boljše, cerkvenemu duhu primernejše preproge, ako jih bodo cerkveni predstojniki tudi res kupovali.

Ceremon. Epis. I. 12. n. 16 zahteva, da se oltarne stopnice pregrinjajo z lepimi preprogami, ali da se pogrne vsaj gornja stopnica (suppedaneum) s suknom. Ta zahteva se žal ne izpolnjuje povsod, mnogokrat tudi radi tega ne, ker si jih cerkev ne more omisliti. Vsaj ob nedeljah in praznikih naj se lepo pogrne pred oltarjem. V nekaterih cerkvah imajo tako zvane tekalce (Läufer), 50—100 cm široke tepihe, pognene po gornji stopnici, ali po sredi stopnic od spodnje do gornje. To sicer ne zadoštuje cerkvenim zahtevam, pa bolje je, kot nič. Naj se jemljejo vsaj lepši uzorci, ne taki, kot jih imamo po hodnikih in stopnicah zasebnih hiš.

Bandero.

Cerkvena bandera, kakoršna dandanes nosijo na čelu pri slovesnih obhodih, prišla so v občno cerkveno rabo šele drugo polovico srednjega veka in šele zadnja tri stoletja so se razvijala in postala tako velikanska, kakor jih povsod nahajamo današnje dni.

V svojem začetku bandero ni bilo drugega, kakor vojaško znamenje v vojski. Da so se jela rabiti tudi pri cerkvenih slovesnostih, temu je dala povod skoraj gotovo zastava Konštantinova, ki jo je zapovedal narediti na božje povelje in pod katero je zmagal svojega nasprotnika Maksencija. Bila je ta zastava dolga sulica z zlatim vencem na vrhu, v katerem so bile začetne črke Imena Jezusovega XP. Na prečni drog je bilo obešeno čveterooglatno škrlatno sukno in na tem so bile doprsne podobe cesarja in njegove družine. Od te dōbe so imele zastave vedno enako obliko. Namesto sulice na vrhu so napravljali kmalu križ, monogram Kristusov pa so delali na čveterokotno sukno. To sukno so spodaj narezali na tri dele, naznanjajoč s tem troedinega Boga. In taka zastava je dala povod, da so jih jeli rabiti tudi pri cerkvenih slovesnostih. Zastava je bila kristjanom znamenje slavne zmage Kristusove v vedni opomin, da so zdaj še v bojevalni cerkvi, in da je življenje kristjana vedno bojevanje. Vidimo torej, da bistvo pri zastavah je bil križ, zmagovalno znamenje Odrešenikovo. Vse drugo, recimo čveterokotno sukno, bilo je le olepšava; zato so včasih to sukno popolnoma opuščali in samo križ jim je bil zastava; pri mnogih starejših pisateljih zaradi tega crux in vexillum, križ in zastava, pomenja eno in isto in tudi pri nas se mnogokrat namesto „bandero“ rabi beseda „križ“. Do osmega stoletja, do Karlovičev, bilo je sukno na zastavi majhno. Ko se je to dobo umetnost vezilstva razvijala tudi na zahodu, ko so jeli vezti cerkvena oblačila, so delali tudi zastave večje in vezli so na nje podobo Kristusovo ali svetnikov.

V 9. in 10. stoletju so dobivale vojaške zastave drugačno obliko; sukno se ni obešalo na prečni drog, ampak pribito je bilo po eni strani na drog tako, da je lahko vihralo po zraku in se je potem navijalo na drog. To sukno ni bilo več vrezano kvadratično kakor poprej, ampak bilo je skoraj še enkrat tako dolgo kakor široko. Toda cerkev se je vedno držala stare oblike, obešala je sukno na prečni drog, kateri dela križ z dolgim drogom. Da je bil res tak razloček med cerkvenimi in vo-

jaškimi zastavami, kaže tudi poznejše določilo rimskega rituala: „Praefatur, ubi fuerit consuetudo, vexillum sacris imaginibus insignitum, non tamen factum militari seu triangulari forma.“

Zastave so bile jako dragoceno olepšane. Zlasti zanimiv je inventar cerkve sv. Vida v Pragi, pisan l. 1378. V razpredelku „De vexillis“ je zapisano: Primo vexillum magnum, quod fecit beata Ljudmila (prva krščanska vojvodinja na Češkem, umrla mučeniške smrti 15. sept. 929 blizu Prage). — Item duo vexilla de baldakino albo in glauco. — Item quo vexilla alba cum ruffa cruce. — Item duo vexilla cum imaginibus Beatae Mariae Virg. etc. etc.

Prejšnjo dôbo so pobožne žene in device vezile na zastave podobe svetnikov; zdaj delajo največkrat slikane podobe, četudi niso tako primerne in lepe, kajti zastava postane trda, zlasti če je podoba slikana na trdo platno, da ne more prav vihrati, kar pa je najlepše pri zastavi; vrhu tega se barva oddrgne in odlušči, ker pri vihranju mora podoba delati gube; taka slika izgubi kmalu vso lepoto. Kaka umetna slika se bo to- rej težko delala na zastavo, ker se tako malo časa ohrani, slabe podobe pa ne lepšajo zastave. Iz teh vzrokov so se na nekaterih krajih zopet jeli posluževati vezenih podob, četudi so nekoliko dražje, toda ostanejo vedno lepe in trajajo dolgo. — Ako pa se rabijo oljnate podobe, paziti je, da so slikane na prav voljno platno. Nikdar pa naj se ne rabijo tiskane oljnate podobe.

Blago za bandera naj je vselej svilnat damast s primernim, ne pre- več profannim pismom. Napačno pri sedanjih zastavah je to, da delajo prevelike, da jih en sam človek ne more nositi. V tem oziru bi bilo že- leti, da se mera nekoliko izmanjša. Če je pripomoček dovolj, napravi naj se namesto prevelike zastave manjša, toda dragocenejša, vezena z zla- tom in svilo. Trikotne zastave niso cerkvene; dovoljene so le raznim družbam, katere se udeležujejo cerkvenih izprevodov.

Banderom se prištevajo tudi zastave raznih pobožnih društev in brat- ovščin. Pri procesijah mora biti nosač zastave odkrit (S. R. C. 10. jun. 1690).

K posvetnim zastavam spadajo zastave raznih posvetnih družb. Kakšne morajo biti, da se smejo blagosloviti, določuje kongrega- cija offic. z dne 3. sept. 188, kakor pove tudi škofijski list.

Prav za prav se smejo v cerkvi postavljati in za procesijo nositi le cerkvene zastave. Glede necerkvenih zastav imamo določila, katera predpi- sujejo, da se zastave z brezbožnimi, nekrščanskimi emblemami ne smejo ne v cerkvi postavljati, ne pri procesijah, ne za pogrebom nositi. Ako se kljub cerkvi kaj takega godi in duhovnik tega zabraniti ne more, naj cerk- vena oblast protestira proti temu.

Vexilla in ecclesiamittere non licet nisi religiosa et pro quibus ha- betur formula benedictionis in Rit. rom. — 3679; et quoad alia, parochus, intimatione facta antecederet juxta mentem s. congregationis, se abtineat: sacras actiones abrumpens ac se subducens, quatenus non obtemperetur. Ibid.

Narodne zastave, če nimajo necerkvenih emblemov, se smejo nositi pri pogrebu, toda naj gredo za mrličem. V cerkvi naj se ne postavljajo (S. C. Off. 3. okt. 1887). „In ecclesia vero vexilla ita dicta nationalia non esse toleranda, nisi secus turbae aut pericula timeantur (4. apr. 1887). Tudi pri procesijah naj gredo pred cerkvenim križem.

Ravno to velja tudi o zastavah, ki niso cerkveno blagoslovljene, ako le nimajo cerkvi sovražnih podob.

Pri banderu je paziti:

1.) Bandero naj bo raji lepo kakor veliko.

2.) Cerkvena določila dopuščajo vse liturgične barve na banderih, razven zelene, a to zaradi tega, ker je krivi prerok Mohamed odbral za svoj barjak zeleno barvo. Ravna naj se barva kolikor moči po svetniku, nasli- kanem na banderu, n. pr. bele za spoznavalce in device, rdeče za mučence.

3.) Naravno je, da se slika stare, ako se skupaj s tkanino navija na drog, toraj naj se raje sname, lepo zravna in spravi v predal.

4.) Križ na vršku in jabolka na krajcih prečnega droga naj bi bila tako vrejena, da se morejo sneti in posebej spraviti.

Velike pozornosti sta vredna banderca, ki se nosita pred baldahinom. Barve naj bosta bele, ker se nosita pri sv. Rešnjem Telesu. Na nje naj se napravi ime Jezusovo. Jagnje božje, angelci s trakovi z napisi, ki se nanašajo na sv. Rešnje Telo, ali klečeči angeljci, simboli evangelistov. Ime Marijno ali monštranca naj se ne napravlja nanje.

Banderce od smrti vstalega Izveličarja naj bo lepo vezeno v podobi križa, in sicer tako, da je na obeh straneh lepo. Napravijo se z zlatom vezeni ornamenti, na koncu prečnega droga pa pozlačene kroglice ali lilije.

Prt za obhajilno mizo.

Najnavadnejši način vernike obhajati je bil v srednjem veku ta, da so po obhajilu mašnikovem, redkeje po zadnjem blagoslovu, obhajanci poklekali na stopnice oltarja, kakor delajo še današnje dni kleriki sploh in veliki četrtki duhovniki, in so držali pod brado z obema rokama prt, katerega sta na obeh koncih oltarja klečeča strežnika držala napetega. Ta prt se je rabil, da kaka drobtinica sv. hostije ni padla na tla, pa tudi zato, da se izkaže presvetemu Zakramentu tem večja čast in priredi tem lepši okras. V nekaterih škofijah je tudi navada, da poda strežnik obhajancu bel platnen prt, naličen korporalu, katerega med obhajanjem drži pod brado in ga potem podá svojemu sosedu; to so tako zvane „mappae ad communionem“. Še tretji način je bil običajen, da je namreč klerik med obhajanjem pateno držal pod brado obhajancu, kar se je ohranilo še navadno pri prvem sv. obhajilu; patena pa ne sme biti tista, katera se rabi pri sv. maši. Po mnogih krajih je današnje dni običajno, da obhajanci, kjer ni prta, med obhajilom drže odprto mašno knjižico pod brado, kar pa ni priporočevati, ker je nasprotno cerkvenim določilom.

Ko so mesto visokih letnarjev, postavljali pred oltar nizko pregrajo, porabili so jo tudi za obhajilno mizo, katero so pognili z belim platnenim prtom. Tudi te prte so okrasili z mnogoterimi vezninami, kakor oltarne prte. — Ker je ona vrata na ograji treba odpirati, je naravno, da bi morala biti dva prta od vrat na desno in na levo do zida. Ta prt mora biti dosti širok, da lepo doli visi in da ga obhajanci morejo prijemati z rokami in podtekniti pod brado, prejemši sv. obhajilo. Razumé se samo ob sebi, da bi se verniki o tem podučili, kako je rabiti ta prt.

Razne manjše oprave.

Stari „ordines“ in srednjeveški liturgiki nam nič posebnega ne povedo, kako se je kelih izmival pri obhajilu (Grki rabijo gobo); prej ko ne so poplaknili kelih v piscini pri oltarju in ga otrli z brisalko, pripravljeno pri oltarju. Poseben purifikatorij „pannus tersorius“ omenjajo šele listine 14. stoletja; toda še v 16. stoletju ga niso splošno rabili.

Purifikatorij je prt, spadajoč k mašni opravi; namen mu je, da se ž njim briše kelih, ustnice in roke celebrantove. Ta prt ni star; še v 16. stoletju ga ne omenjajo pisatelji. Ta prt je ostal med vsemi dru-

gimi najpriprostejši brez posebnih olupšav; samo na sredo so vezili križ in ob ožjih koncih zarobili z vezenimi obrobki, in sicer delanimi z rdečimi svilnatimi ali bombažastimi nitkami. Daljše čipke prišivati ni primerno. Purifikatorij mora biti platnen, in sicer iz finega platna, da se pri brisanju keliha preveč ne oddrgne zlato. Dolg naj bo 50—60 *cm*, širok 36 *cm*, da se lahko zravna v tri ali štiri gube tako, da so robovi noter zavihnneni. Purifikatorij se ne blagoslovi (S. R. C. 7. sept. 1816), vendar ga lajiki ne smejo prijemati potem, ko je bil že rabljen pri sv. daritvi. — Ta prtič naj je vedno snažen, preminja naj se vsaj vsakih sedem dni; zaradi tega naj imajo povsod po več purifikatorijev. Pristojno je, če ima vsak duhovnik svoj purifikatorij. Purifikatoriji naj bodo iz mehkega platna, da se kelih ne odrgne. Iz nerabnih alb ali koretljev se delajo prav rabni, kajti tako platno je mehko. Rabljeni purifikatoriji naj se spravljajo v posebno škatljo; pere jih duhovnik sam v samo za ta namen odločeni posodi; voda se izlije v sakrarij.

Robec za „Lavabo“ naj je iz platna, dolg do 40 *cm* in širok do 30 *cm*; da se razloči od purifikatorijev, označi se lahko s kakim znamenjem v enem oglu. — Ornat. eccles. govori o neki brisalki, viseči na epistelski strani oltarja, s katero si celebrant briše roki pri sv. maši, — a v naših krajih prinaša ministrant ta robec na levi roki z vrčkom za umivanje vred, in ga tako zopet odnaša. Ti robci se lahko napravijo iz starih alb, ki niso več za rabo.

Brisalke ali ročniki (manutergia) morajo biti pripravljeni v vsaki zakristiji, da si ž njim duhovnik otira roke ad lavatorium, kajti vedno je zapovedovala cerkev, da si celebrant pred sveto daritvijo in po nji, kakor tudi pri drugih opravilih umiva roki. V starih inventarjih se nahaja naštetih po več takih večjih in manjših brisalk, v katere so bili vtikani razni živalski in rastlinski ornamenti, jeleni, jagnjeta, cvetlice i. t. d. Na obeh straneh so bile olupotičene z resami; tudi dotična molitev je bila uvezena. Obešene so te brisalke na poprečnem lesenem škRPCu, da se po volji morejo presukavati. Tudi ti škRPCi se dajo prav lično izdelati in izrezljati, da se lepo vjemajo z drugo zakristijno opravo. Na teh brisalkah pa si ne sme cerkvenik brisati rok, zanj naj so pripravljene druge, da si umije ali otira roki, da ne prijema mašnih oblačil z umazanima ali prašnima rokama. — Te brisalke naj so vedno snažne, torej naj se po potrebi večkrat preminjajo.

Zagrinjala za oltarje. V začetku postnega časa so zagrinjali ves presbiterij z zagrinjalom, visečim pod slavolokom. Na ta zastor so začetkom vezili dogodke iz Kristusovega trpljenja, pozneje so namesto veznin delali oljnate slike.

Poznejše čase so začeli vse oltarne podobe zagrinjati z zagrinjali; sedaj je to zapovedano od tihe do velike sobote.

V naših krajih so imeli pri mnogih cerkvah na teh zastorih naslikane dogodke iz Jezusovega trpljenja in nekatere niso bile brez umetniške vrednosti; žal, da so se te slike večinoma uničile; kjer jih še imajo, pa jih ne rabijo, naj jih izroči škofijskemu muzeju.

Zagrinjala za okna. Včasih pri velikem oltarju solnce sije skozi okno, ali tudi drugod v cerkvi, kar je mučno; ako sije dalje časa na lesene oltarje ali na slikane podobe, se pokvarijo. Potrebno je, da se okno zagrne, toda ne s kakim rdečim ali višnjevim blagom, ker taka preživa barva moti oko; tudi ne z roleti, na katerih se celo posnemajo slike kakor na slikanih oknih; tudi naj se ne lepijo na okno iz papirja slikani ornamenti, kakor na slikanih oknih, kajti vse to solnce v kratkem času stori popolnoma nerabno. Jemlje naj se pregrinjalo iz neobeljenega, rus-

kega platna ali kak „Gradlstoſf“. Smejo se pa z rdečo nitko veziti primerne olupšave.

Mrtvaški prti morajo biti črni. Na nekaterih krajih po drugih škofijah imajo za umrle mladeniče in device bele prte. Za neko škofijo je kongregacija obredov z dne 31. avg. 1872 izjavila, da se to tolerira s to pogojo, da morajo biti na štirih voglih črne proge; to naj pomenja, da mrtvi potrebuje pomoči.

Pri nas imamo navadno črne, ali črne z belim križem po sredi. Mislim, da taki niso prepovedani.

Tumba (castrum doloris). Pri bolj slovesnih mrtvaških opravilih na vernih duš dan se postavlja pred prezbiterijem lesen oder, pokrit z mrtvaškim prtom, podoben je mrtvaškemu odru s trugo na vrhu. Okrog se postavljajo svečniki. Gledati je na to, da se ta oder kolikor mogoče lahko skupaj zloži, da malo prostora zavzema. Spravlja naj se na kraju, ki je za enake cerkvene stvari določen. Nič ni lepo, ako se semtertja pod korom ali v kaki stranski kapeli tumba, vsa zaprašena, vidi stati v kakem kotu.

Snažnost cerkvenega perila in cerkvenih oblačil.

Mnogo mnogo zapovedi, zapisanih v II. in III. Mojzesovih bukvah, priča, da je Bog hotel, naj bo hiša njegova ne le snažna, temveč krasna. Pred vhodom v sveti šotor je stalo bronasto morje, služeč duhovniku kot zrcalo, da bi v njem zapazil, je li kje umazan; tu so si morali umivati roke in noge pred sv. opravilom. Vsa oblačila velikega duhovna so bila dragocena in krasna; nižja duhovščina je bila sicer manj drago opravljena, vse pa je moralo biti snažno in dostojno; že majhen madež je zadostoval, da so bili izključeni iz preddvorja. Rabini celo trdijo, da se je vse vedno čudežno snažno obvarovalo, da ni bilo ne muh, ne neprijetnega duha na svetem kraju, akoravno je bilo zaklanih mnogo živali. V 24. poglavji 3. Mojzesove knjige se bere, da je Bog zapovedal, naj se svetilnice postavljajo „na najčistejši svečnik“, sveti kruhi naj se pokladajo na „najčistejšo mizo pred Gospoda“, naj prinesó „prečistega in svetlega olja iz oljk za vedno napravo svetilnic“, in na kruhe „najčistejšega kadila“, in naj se kruhi izpreminjajo vsako soboto. Kruhi so morali biti iz najlepše moke, živali brezmadežne, kruhi brez kvasu, ogenj svet. Bog ni dal le najnatančnejše opisanega črteža za sveti šotor, za svečnik, za skrinjo zaveze, za krušne mize, za razne oltarje, marveč zapovedal je tudi prav natanko, kako naj se rabijo svete posode, kako naj se prenašajo; kdor je prestopil te zapovedi, njemu je pretela smrtna kazen. Kdor se je dotaknil nečist mirovnih darov, bil je kaznovan s smrtjo. Za neprostovoljne pogrške pri svetih obredih bile so zapovedane razne daritve; prostovoljni pogrški so se mnogokrat kaznovali s smrtjo.

Te določbe v novi zavezi, v dōbi prostosti in milosti, niso več veljavne; toda spodobi se, da v novem bogočastji vlada ravno tista, da, še mnogo večja snažnost. Zaradi tega je cerkev dajala in še daje najnatančnejša določila tudi v malenkostnih stvareh; ako so se v starem zakonu morale določbe izpolnovati vestno, je li v novem prosti volji prepuščeno, spolnovati jih ali prestopati? Nastopne določbe se nahajajo v raznih cerkvenih zborih, zlasti v štatutih sv. Karola Borom. Če tudi smo posamične semtertja o raznih prilikah že omenjali, vendar jih hočemo navesti skupno.

1.) Vse perilo, albe, amikti, koretliji, prti in druge za službo božjo odločene stvari se ne smejo prati vkup z drugim perilom, ampak posebej.

2.) Gorenji prt oltarni naj se preminja vsak mesec, drugi po štirikrat na leto.

3.) Korporali naj se preminjajo vsake tri tedne, albe na štirinajst dni; pasi na dva meseca, prtiči za otiranje rok na oltarju, amikti vsak teden, če jih oblači vsak dan dvanajst duhovnikov.

4.) Purifikatorij naj se preminja skrajno na osem ali štirinajst dni; spodobi se, da ima vsak duhovnik svojega. Prag pred mizo, na kateri se napravlja duhovnik, naj je vedno pogrnjen, da se alba ne omaže.

5.) Brisalke v zakristiji naj se preminjajo dvakrat na teden; ako je vlažna, naj se vsak dan posebej denejo sušit.

6.) Prti za obhajilno mizo naj se preminjajo vsak mesec dvakrat, večji vsaka dva meseca. Morajo se preminjati tudi večkrat, če je potrebno.

7.) Po maši naj se prti s krtačo izpraše in oltarji pogrnejo s pregrinjalom, katero naj se vsak teden osnaži; na tri mesece naj se znosijo prti na zrak.

8.) Že rabljeni korporali in purifikatoriji naj se spravljajo v posebno škatljo. Preden se dajo prat, naj jih opere subdijakon v lugu in milu in v dveh čistih vodah. Za to perilo naj se rabi posebna, samo za to perilo odločena posoda; voda naj se izlije v sakrarij.

Korporali se pošiljajo mnogokrat v samostane; toda pošiljajo naj se tje že oprani v prvi vodi. Ako se neoprani pošiljajo, se včasih dotičnemu duhovniku nakopiči preveč perila, kajti tudi redovnice korporalov in pal ne smejo prati v prvi vodi (S. C. R. 12. sept. 1857). Pomisli naj se tudi, da se v korporalih nahaja morebiti še kak drobec; gotovo to ne gre med vsakovrstno šaro kake potovke. Sancta sancte!

9.) Koretliji in albe naj se po perilu nakrišpajo, po vsaki rabi pa lepo zravnaajo.

10.) Korporali naj se poškrbijo in zgrnejo v tri dele. Vsake vrste perilo naj se zloži vkup in spravi v škatlje ali omarice, da se vse lahko najde. Med perilo se denejo posušeni listi vrtnic, lavendel ali kaj enakega, da perilo lepše diši in da se odganjajo mrčesi.

Novjšo dōbo se v nekaterih cerkvah korporali ne škrobijo, ampak likajo bolj na trdō. Izkušnja kaže, da se neškrobljeni korporali mnogo dalje časa ohranijo snažni kakor škrobljeni; ti poslednji zlasti ondi, kamor se postavlja kelih in kjer se s pateno pobirajo drobci, kaj kmalo postanejo črni.

11.) Noben duhovnik naj ne pristopa k oltarju z umazanimi čevlji; naj se v zakristiji osnaži, ali naj so pripravljene snažne galoše. V vsaki zakristiji naj je pripravljena krtača, s katero si osnaži duhovnik svojo obleko. V vsaki zakristiji naj je pripravljen talar z rokavi, brez rokavov ali vsaj s preramnicami, da ga obleče, preden si ogrne sveta oblačila.

Vsi paramenti naj so ločeni po barvi, lepši in bogatejši posebej od vsakdanjih in naj so spravljani v predalih, na katerih se nahajajo napis.

12.) Mašni plašči naj se lepo razgrnejo brez gub. Dno predalov se obloži s papirjem in lepo dišečimi zelišči. Tako se spravljajo tudi dalmatike. Pokrivajo se z debelim papirjem ali s prti, da se ne oprasijo in se ohranijo snažnejši. Med dva dela, vezena z zlatom in srebrom, naj se poklada kako mehko blago, da se veznina ne odrgne.

13.) Pluvijal, zlasti če je olepšan z zlatom in srebrom, naj se obeša v posebno veliko omaro; če se pa zravna, naj se pazi, da se kapa ne poškoduje. Kadar se ti paramenti jemljejo iz omare, naj se pokladajo na snažno sukno; če dalje ostanejo zunaj, naj se tudi pogrnejo. Včasih naj se znosijo na sveži zrak, zlasti taki, kateri se redkokdaj rabijo, da se jih ne prime neprijeten duh. Nikdar pa jih ne nositi na solnce. Meseca majnik in september sta za to najugodnejši čas, ali tudi sicer pri suhem vremenu.

14.) Antipendij naj ostane vedno napet v svojem okviru, če je le moči. Hranijo se v veliki omari; paziti pa je dobro na franže in obrobke, da se ne poškodujejo. Med posamične antipendije naj se deva kako drugo blago, da se varuje veznina poškodovanja. Če pa jih je treba zravhati, mora se zelo paziti, da se veznina ne odrgne.

15.) Preden se preproge in sukno, s katerim se pogrinjajo tla, spravi v omare, naj se osnažijo voska in drugih smeti; tudi te se včasih prinesejo na sveži zrak, izprašijo naj se in osnažijo s krtačo.

16.) Okna v zakristiji naj se pri suhem in lepem vremenu večkrat odpirajo; tudi predali pri omarah naj se nekoliko venkaj potegnejo, da se oblačilo prezrači.

Bog daj, da bi se ta pravila po vseh zakristijah izpolnjevala. Taka snažnost in skrbnost bi k večji pobožnosti izpodbujala duhovnike in vernike.

Snažnost oltarjev in drugih cerkvenih stvari.

Te določbe so vzete prav iz onih virov, kakor gorenje, nadaljevanje so le prejšnjih.

1.) Dvakrat na leto naj se vzame vse raz oltarjev in tako odkriti naj ostanejo do vesper; tudi gornja lesena deska, pokrivajoča kamenite stopnice, naj se vzame proč in naj se osnaži. Kadar se preminjajo oltarni prti in antipendije, naj se razpraši oltar z mehkim omelom; tudi povoščeno pogrinjalo naj se obriše; površje oltarne plošče naj se razpraši le s spoštovanjem, kajti maziljeno je s sveto krizmo.

2.) Vsak mesec naj se osnažijo podobe in druge olepšave s pahalom iz perja ali z mehkim omelom, obriše naj se tudi zunanjščina tabernakeljna, vse pozlačene člene in baldahin nad tabernakeljnom.

3.) Vsak dan naj se obrišejo stopnice pri oltarju, pri katerem se je brala sveta maša.

4.) Na osem dni naj se osnažijo pluvalniki in omarica, kamor se postavljajo vrčki.

5.) Svečniki, križi, kadilnice in druge posrebrene stvari naj se ne prijemajo z golo roko; prijemajo naj se s prtom ali suknom, ali ondi, kjer niso posrebrene. Preden se spravijo, naj se previdno odstrani vosek, če so pokapani, prah naj se z mehkim suknom obriše. Če to ne zadosti, naj se osnažijo z mehkim prtom, na katerega se dene pepel zgorele slame. Če je kadilnica okajena, osnaži naj se s čopičem, pomočenim v vrel, s soljo mešan lug ali s petrolejem; paziti je pa, da se pozlačene ali posrebrene stvari ne pokvarijo, torej jih je bolje dati snažiti kakemu izvedencu.

6.) Kelihi in patene naj se umivajo vsako leto dvakrat. Potem se posuše na solncu ali na ognju in se zopet umijejo z gorkim lugom; če so posode cizelirane, naj se pazi, da se odstrani milo iz luknjic z mehkim čopičem. Tudi v kuhanih otrobih se lahko snažijo in potem oplaknejo v dveh čistih vodah. Vse to mora delati vsaj subdijakon in v posodi, odločeni za pranje korporalov in purifikatorijev; voda naj se izlije v sakrarij. Če manj duhovnikov rabi te posode, snažijo se primeroma redkeje.

7.) Druge zlate in srebrne posode, katere vedno stoje na oltarju, naj se obrišejo na osem dni z mehko prtenino; če se spravljajo v omare, naj se prej osnažijo; umivajo se z milom ali z otrobi, kakor kelihi.

8.) Svečniki in druge bakrene posode naj se prijemajo s prtom ali z eno roko zgoraj za trn in z drugo spodaj za stalce. Če so vedno na

oltarju, obriše naj se vsake tri dni prah otrebi in vosek. Vsaj vsake kvatre naj se osnažijo skrbno s stolčenim gobovcem in tripelom, kateri se dene na usnjeno zaplato; nikdar pa naj se ne rabi voda. Še bolj se osvetlijo te posode, če se osnažijo s praškom in limono; jesih se nikdar ne rabi. Kadar se ne rabijo, hranijo naj se v papirnati škatlji ali vrečah, da se obvarujejo prahu.

Pri snaženju cerkvenih posod paziti je, da se ne poškodujejo; delati se mora to z veliko previdnostjo. Če so kelihi in patene le malo umazani, umivajo se v mlačni vodi. Vsakega pol leta ali vsaj vsako leto umivajo naj se v močnem lugu. Lug se skuha, potem se pusti stati na hladnem. Ko se voda očisti, odcediti se mora; ta čisti lug se zgreje, kadar se hoče rabiti in v tem gorkem lugu naj se umivajo kelihi, potem se dobro izplaknejo v čisti vodi in prav dobro posuše na solncu ali na železni plošči na ognjišču. Tudi na drug način se umivajo. Denejo se posode v gorko vodo; potem se namažejo z milom, gosto kuhanem v lugu, in tako namazane se puste celo noč ali vsaj nekoliko ur, potem se dobro izplaknejo v gorki vodi tri do štirikrat; v kotih in gubah se obrišejo z mehkim čopičem; naposled se polože v čisto mrzlo vodo in prav dobro se posuše na solncu ali na gorki peči. — Splakovati se morajo prav dobro in ravno tako posušiti; če ne ostane v jamicah milo ali voda, in tamkaj čez nekaj časa postanejo vse zelene. — Tako umivati pa se smejo le čisto zlate in srebrne posode, ali vsaj prav dobro pozlačene, pri katerih zlatenje ni še čisto nič poškodovano. — Pozlačene in posrebrnjene posode se ne smejo nikdar snašiti z ostro krtačo.

Srebrni križi, svečniki, kadilnice in druge srebrne posode se ne smejo prijemati z golimi rokami, ampak s prstom. Svečniki naj se prijemajo z eno roko za nogo, z drugo za trn. Preden se spravljajo, treba je pogledati, če so okapane z voskom, omazane, prašne; take naj se prej lahko osnažijo s suknom.

Previdno je treba znažiti posrebrnjene in pozlačene posode, da se ne poškodijo. Najbolj varno se rabi mlačni lug, kakor smo omenili zgoraj. Pri kelihi se mora kupa odviti od stalca, in vsi okraski morajo se vzeti proč, da se lažje dobro posuše in da se ne dela med njimi pozneje zeleni volk. Tudi se ne smejo drgniti s kakim ostrim platnom ali suknom, sicer se vse zlato in srebro oddrgne. — Cinaste posode se osnažijo z otrobi.

9.) Steklene lampice, katere gore vsak dan, naj se očistijo vsak mesec po dvakrat z milom in gorko vodo.

10.) Vrčki naj se poplaknejo vsak dan, vrh tega še bolj omijejo vsak mesec s stolčenimi jajčjimi lupinami.

11.) Krožnik za vrčke naj se osnaži in obriše vsak dan; cinasti krožniki naj se omivajo vsake tri mesece z gorkim lugom; dobro naj se odrgnejo z jajčjimi lupinami, potem še enkrat poplaknejo v čisti vodi in otero s snažnim suknom.

12.) Bakrene posode, v katerih se umivajo kelihi, naj se ohranijo tudi snažne, če so pocinjene, vzamejo naj se otrobi in voda.

13.) Kalup, s katerim se peko hostije, naj se po rabi namaže malo z oljem ali voskom in med obe platnici naj se dene papir, kadar se zapreta; saje naj se obrišejo, ves aparat naj se z debelim suknom osnaži in shrani na dostojnem kraju.

14.) Dvakrat na leto naj zanesljivi delavci osnažijo cerkev od vrha do tal, naj jo razprašijo, pometejo pajčevine in druge smeti. Med snaženjem cerkve naj se oltarji in podobe zagrnejo. Vsak mesec naj se cerkev očedi okrog in okrog, kolikor visoko človek more seči z omelom.

15.) Pred vsako nedeljo ali pred praznikom naj se cerkev pomeče; prav tako tudi po prazniku ali po nedelji in v sredi tedna. Pred pometanjem naj se tlak poškropi z vodo, toda ne z roko, ampak z metlo, ali naj se pometa z mokrim žaganjem. Uro po pometanju naj se prah po klopeh obriše.

16.) Tudi na kipe, stoječe pred cerkvijo, je treba dobro paziti, zlasti, da streha nad njimi ni poškodovana, da gube niso preveč zamazane z blatom i. t. d.

To so določila, to so pravila, po katerih bi se moralo skrbeti za snaženje cerkve in cerkvene oprave. Kako pa se v resnici dejansko ravna,

kakošna je cerkvena oprava? Čast cerkvenim predstojnikom, kateri so si svesti svojih dolžnosti kot ostijariji. Vsa čast onim, kateri imajo res vso notranjo opravilo v najlepšem redu. Kaj pa si mora človek misliti, videč, da se na nekaterih krajih le preveč prezirajo ta vodila. — Poglejmo le površno v zanemarjeno cerkev.

1.) V cerkvi je vse v neredu, tlak poln prahu in blata, zlasti v klopeh, svetilnica pred sv. Rešnjim Telesom vsa onesnažena, z oljem oblita, vgasnena. Krstnega kamena se še nikdar ni dotaknila goba ali platnena krpa, okna in koti na svodih so prepreženi s pajčevino; kipi slike, spovednice in klopi vse polne prahu. Mreže na okencu v spovednici, zlasti na strani spovedenčevi, potu in prahu vse umazane, nikdar se jih ni dotaknila voda in brisalka.

2.) V zakristiji kropilnik in umivalnik brez vode, brisalka vsa umazana, kadilnica vsa okajena, črna; vrčki na pol pobiti, neenaki, vsi rdeči znotraj od vina, nesnažni; križ v kaki polomljeni omari ves prašen, mrtvaški prti vsi okapani, gnjusni; križ, ki se postavlja na mrtvaški prt, ves polomljen in umazan; relikviariji med staro šaro in zmečkanimi pušenci v kakem kotu stare omare; posode za sveto olje semtertje postavljene, štola ovita okrog zmečkane burze, v kateri je pušica s svetim oljem, mašne srajce vse zmečkane v kakovem predalu.

3.) V omaricah raztrgani pasi, okapani svečniki, ostudni bireti, raztrgane, omazane mašne knjige; albe, katere se skoraj celo leto ne preminjajo, mašna oblačila spredaj vsa razcapana, manipeli ob robu raztrgani, štole, zlasti spovedne, na sredi vse prepotene, da se gnjusi jih poljubovati; pale in korporali vsi črni, kamor se postavlja kelih ali kjer se drgne s pateno, one pa, ki so za perilo pripravljene, že vse plesnjeve; svete posode več let že ne osnažene.

Kazula se najprej raztrga spredaj in sicer radi tega, ker se duhovnik preveč naslanja in drgne ob menzo. Ako se dan za dnem po pol ure drgne ob oltar, se mora razcufati najboljše blago. Vrh tega se takrat, kadar se nese kelih, ostri rob noge kelihove drgne ob sprednji del kazule, kar mora najtrdnjše blago kmalo raztrgati. — To je vzrok, da se kazule tako kmalo spredaj uničijo!

4.) Za oltarjem metle, smetišnice, smeti, mnogovrstne polomljene stvari; na oltarju svečniki, križ, relikviariji, vse prašno; kanontable prašne, okapane z voskom, da bi jih nihče ne hotel imeti obešene v svoji hiši; v tabernakeljnu skoraj čisto črn korporal, da je roka vsa omazana, če se ga dotakne; pušica za sv. hostije in ciborij prav taka, kakor druge svete posode; na oltarjih olupšave polomljene; svetniki z odlomljenimi rokami ali odbitimi prsti; na oltarjih stari, zaprašeni, zmršeni „pušenci iz papirja“.

5.) V cerkvi, v zakristiji neprijeten duh, vse perilo, prti na oltarju in v predalih, vse diši po plesnobi i. t. d. i. t. d.

Kje so tu vresničene besede psalmistove, katere duhovnik vsak dan ponavlja pri hvalnicah: „Dilexi decorem domus tuae Domine in longitudinem dierum?“ Nasprotno: koliko gnjusobo mora Gospod gledati v svoji sveti hiši! Oster odgovor čaka njega, komur je izročena skrb za hišo Gospodovo!

Naprava novih oblačil.

Najsvetejši kraj na zemlji je hiša božja, cerkev, v kateri se opravljajo najsvetejše skrivnosti naše svete vere; kajti tu biva Bog sam na prestolu svojega veličanstva in usmiljenja in uslišuje naše prošnje. Tej hiši, temu bivališču božjemu se pristojna največje spoštovanje; v njej se mora

lesketati vse v najlepšem blesku, opravljena mora biti z najlepšo opravo kakor nevesta, pričakujoča svojega ženina. Velevažno znamenje gorečnosti in žive vere kristjanov je to, da ljubijo lepoto hiše Gospodove in mnogo darujejo za njeno olepšavo; jasni dokaz iskrenosti cerkvenega predstojnika je, da skrbi za lepoto hiše Gospodove, ne boječ se niti truda niti stroškov; dokaz spoštovanja do najvišjega Gospoda je, da vse, kar je v tej hiši, od največje do najmanjše oprave, ohranjuje v dobrem stanu. Komur pa za lepoto vidne hiše Gospodove ni nič mar, temu tudi ne bo mnogo mar za lepoto notranje, nevidne hiše, svoje lastne in njemu v oskrbovanje izročenih.

Kadar se napravlja za cerkev kaj novega, velja tudi pri tem, kakor pri zidanju nove cerkve, to glavno pravilo: Duhovnik ne sme prepuščati vsega dela samovoljnosti rokodelčevi ali umetnikovi, a naj ne dela tudi samo po svojem lastnem okusu, temveč pri vsaki reči naj dobro presodi, kaj misli o tej stvari cerkev? kakšna so cerkvena določila? Preskrbi naj si potem dobre uzorce, morebiti kake stare iz prejšnjih časov, ko je umetnost še cvetela, ali naj si dá napraviti nove po izkušenih in izvedenih umetnikih. Nove uzorce, delane po umetnikih, naj presodi dobro po navedenih pravilih, ali naj jih dá presojat izvedencem, in šele potem naj se delo izvrši. Mnogokrat se na papirju vidi podoba lepa, zlasti če je dobro risana, izdelana pa marsikdaj ni za rabo; torej je treba velike previdnosti, da lepa risarija človeka ne goljufa. Posebno zapeljivo in mnogokrat zelo škodljivo je preveliko hlepenje po novosti, izvirnosti, originalnosti; to človeka zlasti sedanje dni lahko zapelje na napačna pota, da se ravna po môdi, ali da se nekoliko pobaha, češ, nikjer nimajo takega, kakor pri nas.

Prav je, da se s cerkvenim premoženjem ravna varčno; toda pri cerkveni opravi prevelika varčnost ni na pravem mestu. Prav ta varčnost zavira razvoj cerkvene umetnosti. Za majhno ceno ne bo dajal nihče pristnega, močnega, vstrajnega blaga, in nihče se ne bo trudil izdelati ga umetno. Stara oprava je trajala po več stoletij in še zdaj ima svojo vrednost, novo blago pa kmalu mine in izgine, kakor sploh vse novosegno. Naj se opravlja hiša Gospodova rajši počasi, toda to, kar se nareja, naj se dela močno, jednovito, trdno; seveda se to ne doseže z malimi troški.

Zlasti kar tiče tvarine, se je prejšnjo dôbo gledalo bolj na to, da je prava, pristna; današnje dni pa se zelo rabijo namestki. Namesto kamena se rabi mavec ali cement i. t. d. Takí izdelki so lepi, kadar so prav novi; nalični so kamenitim, vendar pa nimajo tistega leska, pa tudi tiste trajnosti ne. Če so n. pr. kipi iz cementa vedno pod streho, ohranijo se nekoliko dalje, pa se tudi začnejo lušiti, kar se na takih podobah v nekaterih cerkvah vidi; da bi pa stale na prostem brez strehe, za to celo niso. Oltarji iz mavca so sicer trajnejši kakor leseni; toda če ni delano vse prav dobro, začenjajo se tudi luščiti, in to je mnogo grše, kakor bi bili leseni, pa polihromovani. Vrh tega radi dajo temu umetnemu marmorju take barve, kakoršnih nima noben naraven marmor, in to je nekako neprijetno olikanemu okusu. Tak idealen marmor precej pokaže, da se je gledalo tu le na zunanji efekt, ne pa na pravo vrednost. V hiši Gospodovi naj se ne rabijo preveč moderni namestki, temveč jemlje naj se pristno blago. Prejšnje čase so radi rabili tudi les, ker jim je manjkalo pripomočkov za drago tvarino; narejali so lesene oltarje, lesene podobe i. t. d., toda to je bilo delano z veliko pridnostjo. Vsaj ima les nekov simboličen pomen zlasti za človeka, kakor ga nam kaže krščanstvo. Po lesu je postalo človeštvo nesrečno v raj, na lesu mu je došlo zadoščenje. Prvo ležišče človekovo je lesena zibelka, zadnje — lesena mrtvaška

rakev. Dandanes se mnogokrat rabi umeten kamen (Kunststein), daje se mu značaj pravega marmorja in tudi trdnost pravega kamena, — kako se bo to obneslo, to bo pokazala prihodnost.

Prav tako vlito železo nima nobene prave vrednosti; naj se kaj odbije na takej opravi, kar se zgodi prav lahko, in nobene cene nima več. Želi se sicer, da bi bila pri cerkveni opravi tvarina in oblika kolikor moči popolna; ako ni mogoče vselej jemati drage tvarine, naj se ji daje vsaj lepa, pravilna oblika. Ne rabijo pa naj se namestki srebra ali zlata, n. pr. Neusilber etc. — Se ve, da je pravo blago dražje, toda ohrani svojo vrednost za vedno.

Kar razvoj cerkvene umetnosti silno zavira, je tudi to, da se izdeluje današnje dni vse v tovarnah. Prejšnjo dōbo so delali vse z rokami. Mnogo več, kakor blago samo na sebi, je bilo pred Bogom vredno delo. Ako človek z lastnim trudom, z lastnimi rokami izvrši kako delo, na ta način ne daruje Bogu samo blaga, temveč tudi trud svojega duha in svojih rok. Vso drugačno ceno imajo torej izdelki, izvršeni z rokami, kakor oni s stroji. Ročno delo je silno pospeševalo razvoj umetnosti. Kako lepe umotvore so delali n. pr. zlatarji, ključavničarji s kladivom, z dletom, s črtalom, s pilo in z žago! Zdaj vse to nadomestuje ulivanje in galvanoplastika. Ulivanje in galvanoplastika zahteva kolupe; torej vso umetnost more pokazati le kolupar, ne pa zlatar, ki vlite dele kake cerkvene posode le samo sestavlja in zlati. Tovarnar da si narediti modele in po teh vlije na stotine cerkvenih posod, vse enake; prejšnji umetniki pa niso delali skoro dveh popolnoma enakih posod, pri vsaki so kaj izpremenili, kajti predolgočasno jim je bilo eno in isto delo ponavljati; to pa je pospeševalo samostalno umetniško delovanje. — Cerkevne posode naj se nikdar ne jemljejo iz tovarn, imamo zadosti spretnih zlatarjev, ki še sedaj delajo mnogo s prosto roko. — Vezenje pa bo dandanes težko tekmovalo s stroji, s katerimi se izvršujejo jako fina dela.

Stara cerkvena oprava.

Cerkvena oprava recimo: posode, knjige, podobe, katera ni več za rabo, bodisi iz tega ali onega vzroka, naj se hrani na posebnem kraju, zlasti če so iz starejše dōbe in imajo iz tega ali onega ozira kakovo zgodovinsko ali umetniško vrednost; vrh tega se današnje dni bolj in bolj vzbuja cerkveno mišljenje in umetniki iščejo starih uzorcev, da po njih delajo nove. Koliko važnih in dragocenih ostankov cerkvene umetnosti se je pometalo v kot iz nevednosti ali iz neprevidnosti, koliko se jih je končalo ali prodalo judom za prav majhno ceno. Zaradi tega je v nekaterih škofijah prepovedano prodajati staro cerkveno opravo brez dovoljenja škofovega, ampak pošiljati se morajo umetniškim družbam, da se ondi popravljajo ali spravljajo v muzej za cerkveno umetnost. Tu ni premalenkostna nobena stvar. Mnogo prelepih in bogato delanih vratnih okovov se je prodalo za staro železo, koliko kelihov se je prelilo, ki so imeli dragoceno umetniško vrednost i. t. d. Cerkveni predstojnik naj pregleda vso to „staro šaro“, in svesti smo si, da se bo našlo marsikje mnogo zanimivega in vrednega, da se ohrani. Ker se mnogokrat prigodi, da se premalo pozna in ceni starina, zlasti če blago samo na sebi nima posebne vrednosti, recimo staro železje, baker, med, more se spoznati vsaj po nekaterih znamenjih, ima li kako vrednost ali ne. Če se nahajajo na takih stvareh kakova imena, kakovi napisi, letnice ali druge opazke, iz katerih

se spozna večja starost, izberejo naj se iz stare šare, naj se spravijo in ob priliki pokažejo izvedencu. Potujočim kupcem, ki skupljujejo take stvari, ni verjeti, kajti nikdar ne bodo hoteli priznati kaki stvari večjo vrednost, že zaradi tega ne, da bi jo ceneje kupili. Marsikaj se je prodalo takim kupcem, starinarjem, judom za malo denarja, za kar so dobili oni pozneje veliko vsoto. V obče naj se nikar ne prodajajo cerkvene reči, katere imajo kakovo zgodovinsko ali umetniško vrednost, ampak ohranijo naj se cerkvi, čez nekatera leta vse prav pride. Zlasti naj cerkveni predstojnik nikakor ne dopušča, da bi se odstranjevala najmanjša stvarica brez njegove vednosti, in da bi se na njeno mesto postavljalo kaj drugega.

Stari paramenti.

1.) V mnogih cerkvah nahajajo se vsakovrstni paramenti ali ostanki iz minulih stoletij, kateri niso več za rabo, ne ve se, kam ž njimi, le nadlego delajo pri spravljanji. So pa vsi pristni iz svile in vézeni z zlatom. Semtertja se še dobe mašna oblačila, pri katerih je blago vse že obrabljeno, véznina pa je še ohranjena dobro. Takí paramenti zelo mikajo starinarje. Pri nekaterih takih starih paramentih jim je všeč zlata lepšava, pri drugih dobro blago, pri tretjih lepi deseni. Ako dobé le kakov majhen kosce s desenom, kateri bi se dal porabiti, hočejo na vsak način kupiti take kosce, katere primeroma dosti dobro plačujejo. Vendar pa imajo pri tem silno velik dobiček, kajti fabrikanti jim kosce, za katerega so dali le malo svoto, plačajo po tisoč goldinarjev, toliko jim je ležeče na kakovem novem desenu! Vrhu tega pa se blagoslovljena cerkvena obleka nekako profanuje, če se proda za necerkveno rabo. Zaradi tega je cerkev strogo prepovedala, prodati blagoslovljeno cerkveno obleko za necerkveno rabo; kajti kar se je Bogu posvetilo, ne sme služiti človeški rabi.¹⁾ V dokaz, kako se profanuje sveto oblačilo, ako pride v neprave roke, naj bo nastopno pismo nekega dekoraterja, ki nikakor ni „klerikalen“:

Löbliche Redaction! Während meiner geschäftlichen Praxis ist es mir wiederholt vorgekommen, daß ich über Auftrag obengenannte Paramente, welche zu gottesdienstlichen Handlungen verwendet und schließlich unbrauchbar geworden sind, zu Decorationszwecken verwenden mußte. Soweit dies in anständiger Weise geschah, konnte ich mich mit dieser Art der Verwendung, wenn auch etwas widerwillig, abfinden. Doch war dies bisher nicht immer der Fall. Ich mußte nämlich leider sehr oft gewahr werden, daß derartiger Verwendung in vielen Fällen eine unverkennbare, mein christliches Gefühl beleidigende Tendenz zu Grunde lag. Um nur einen Fall herauszuheben, sei erwähnt, daß ich einem jüdischen Literaten eine Anzahl Sitzpolster anfertigen mußte, die mit Stoffen aus kirchlichen Gewändern (deren Bezugsquelle, nebenbei erwähnt, zumeist jüdische Trödlerbuden sind) überzogen, sondern auch mit Teilen der Stola, welch letztere bekanntlich nicht nur uns Katholiken im Beichtstuhle zum Kusse dargereicht wird, sondern auch von dem Priester selbst geküßt wird, geschmückt wurden, worauf sich nun der saubere Patron behaglich und ich kann mir denken, mit welch suffisantem Hohne breit macht. Ich kann Sie versichern, sagte mir mein Gewährsmann, daß die aus solchen kirchlichen Stoffen erzeugten Decorationsstücke gerne so theuer bezahlt werden, als wenn sie aus völlig neuen Geweben hergestellt würden.

Wenn ich Ihnen vom Obigen Mittheilung mache, geschieht es nicht in der Absicht, um gegen eine bestimmte Classe unserer Mitbürger eine Anschuldigung zu erheben — obschon ich Namen anführen könnte — denn „sie wissen nicht, was sie thun“, sondern ich bezwecke nur durch diese Veröffentlichung die geistlichen Kreise auf den groben Unfug aufmerksam zu machen, damit sie Abhilfe schaffen mögen.

¹⁾ Paramenta sacra non possunt amplius converti in usus profanos, quia semel Deo dicatum non est ad usus humanos ulterius transferendum. Mühlbauer, Decreta authent. s. v. Paramenta.

Ako cerkveno oblačilo ni popolnoma raztrgano, izreže se kar je dobrega in porabi z drugimi ostanki za novo oblačilo, tako se iz dveh starih lahko napravi nov jako raben parament.

2.) Pri nas se nahajajo semtertja lepo vézene kazule, delane v nekdanjih ženskih samostanih na Kranjskem. Blago je zelo poškodovano, tudi véznine so odrgnene, da se take, kakeršne so, ne morejo rabiti. Take véznine naj se nikar ne prodajo raznim agentom (žal, da se je to le prevečkrat zgodilo), ampak véznine naj se prenesejo na novo blago in se porabijo za nove paramente. Taki slabi pa zaradi starosti in mnogokrat tudi zaradi umetnosti veliko vredni paramenti pa naj se ne pošiljajo iz škofije kakim sleparskim agentom v popravo (nadjamo se, da bo vsaj skušnja, katero so imeli nekateri jako presleparjeni gospodje tudi druge izmodrila!) ampak pošljejo naj se véziljem, ki so spretni v popraviljanji starih mašnih oblačil; če pa ne vedo kam? naj jih pošljejo vodstvu bratovščine presv. Reš. Telesa, katera je že sama oskrbela popravo in stare véznine jako spretno prenesla na novo blago.

Stari paramenti, ki imajo zgodovinsko vrednost, pa se nikakor več ne dajo prirediti za rabo, naj se pošljejo v diecezanski muzej, ki jih odda v poseben oddelek deželnega muzeja in skrbi, da se hranijo na dostojnem kraju in ne med kakimi neprimernimi ali celo izpodtakljivimi stvarmi. Prav tako naj se ravna tudi s posodami.

3.) Ako paramenti nimajo nobene, ne starinske, ne umetniške vrednosti in niso za nobeno rabo več, naj se sežgó, pepel naj se vrže v sakrarij ali na kak drug dostojen kraj, da ga mimogreduči ne pohodijo.²⁾

4.) Ni pa dovoljeno brez posebne sile prodajati paramentov, kateri drugi cerkvi; bil bi to nekov sakrilegij, ako se Bogu posvečena stvar daje na prodaj, tudi če se ozira samo na blago in ne blagoslov; ko bi se pa oziralo tudi na blagoslov, bi bilo to simonija. Le če je uzrok dosti tehten, se sme prodati drugi cerkvi:

Si absque necessitate vendantur (paramenta) etiam ad usus sacros, et pios ad servitium alterius ecclesiae, quamvis vendatur solum ratione materiae, qua constant et non quatenus sacra sunt, adhuc committitur sacrilegium propter irreverentiam, quae fit rebus sacris, dum sine necessitate venales fiunt; non tamen committitur simonia, quia non venduntur, quatenus sacra sunt pro pretio temporali... Quando urgente aliqua justa causa alienantur, oppignorantur vel hypothecantur, tunc non debent alienari, oppignari vel hypothecari, nisi ad servitium et ministerium alterius Ecclesiae et ad usus sacros et pios.

Blagoslovljeni paramenti ali svete posode se iz zadostnih vzrokov smejo sicer tudi laikom prodajati, toda v tem slučaju se morajo poprej razparati, posode pa stolči ali pa raztopiti: Paramenta et vasa sacra, licet ex justis causis vendi possint etiam laicis et ad usus profanos, tamen prius contracta et conflata esse debent. Cap. Aurum 69. caus. 12. qu.

Mašna obleka tako raztrgana, da se ne more več dostojno rabiti za sveto službo božjo, izgubi blagoslov.

Spoštovanje do cerkvene oprave.

Do vseh stvari, ki so za službo božjo posvečene, se mora imeti spoštovanje in ravnati se mora ž njimi dostojno, prav zaradi tega, ker so Bogu posvečene. Res se zlasti v ženskih samostanih ravna ž njimi

²⁾ Paramenta sacra, cum fuerint vetustate consumpta, incendio danda sunt et cineres in baptisterio vel alio loco abdito et honesto condi, ne forte transeuntum pedibus conterantur, cap.: Altaris palla 37. de consecrat., dist. 1.

prav lepo in spoštljivo; kako skrbno se gleda na snažnost, s kolikim spoštovanjem se perejo, likajo, ravnaajo, kako skrbno se hranijo. Toda, ako pogledamo v druge zakristije vidimo vse nasprotno ravnanje. Še celo oni, katerim je cerkev v prvi vrsti slovesno izročila vse te stvari v oskrbovanje, mnogokrat prav premalo dostojno ž njimi ravnaajo. Bridko očitane za-
služijo in pred Bogom bodo morali dajati odgovor!

Poslušajmo, kako sodi o tem pobožna duša:

„Es soll aber auch die Unehrebarkeit und Nachlässigkeit, durch welche selbst die Diener des Herrn in dieser Hinsicht Gott beleidigen, hier ihren Tadel finden. Sie mögen ja nicht gering anschlagen oder vergessen, daß die göttliche Majestät gegen sie erzürnt ist wegen der rohen Unanständigkeit und Undankbarkeit, mit welcher sie die geweihten Gegenstände behandeln, die sie gewöhnlich ohne irgenwelche Aufmerksamkeit und Ehrfurcht handhaben. — Für ihr Vergnügen und ihre Bequemlichkeit suchen sie das Kostbarste und Geschätzteste, für den Dienst und die Ehre Gottes verwenden sie das Gröbste. Merke wohl, wenn Jemand so handelt, namentlich betreffs der Leinwand, welche, wie die Corporalien und Purificatorien, mit dem Fleische und Blute meines heiligsten Sohnes in Berührung kommt, dann sind die heiligen Engel, welche bei der Feier des erhabensten und heiligsten Messopfers gegenwärtig sind, ganz entrüstet; sie kehren ihre Blicke von solchen Dienern ab und staunen, daß der Allmächtige solche Langmut mit ihnen trägt und ihre Verwegenheit und Unehrebarkeit nachsieht. Freilich sind nicht alle in dieser Weise schuldbar, aber doch viele, und nur wenige zeichnen sich aus durch Eifer und Sorgfalt für den göttlichen Cult und behandeln die geweihten Gegenstände äußerlich mit größerer Ehrerbietigkeit; jedoch selbst von diesen wenigen tun dies nicht alle mit rechter Absicht und aus schuldiger innerer Ehrfurcht, sondern aus Eitelkeit und anderen irdischen Beweggründen, so daß diejenigen sehr selten sind, die den Schöpfer mit reinem, aufrichtigen Herzen im Geiste und in der Wahrheit anbeten.“ Geistl. Stadt Gottes, Maria Agreda II. Teil. S. 321.

Vedenje liturga v cerkvi.

Mnogo predpisov je dala cerkev, kako naj bo izdelana cerkvena notranja oprava, kakšna mora biti obleka, kakšna sestava in nakit oltarjev. Vidimo, kako cerkev obrača svojo pozornost na najmanjši predmet, da je dostojen in svetosti kraja prikladen. Umetnost je priredila lepe prostore za božjo službo. Cerkveni prostori so podoba nebeškega Jeruzalema. Zato jih umetnost od tlaka do svoda zaljša z vsem, kar ima najlepšega. Častiljive podobe svetnikov naj obdajajo prestol evharističnega Boga, in vse, kar se nahaja v cerkvi, mora biti samo po sebi lepo, in mora tvoriti najlepše soglasje.

Nastop duhovnikov tega soglasja ne sme kaliti.

S kako navdušenostjo opisuje Sirah velikega duhovnika, oblečenega v sveto obleko ob prihodu v tempelj božji! „Kakor se sveti zgodnja danica sredi megle, in kakor polna luna ob svojih dneh, in kakor solnce v svoji svetlobi, tako se je (Simeon, véliki duhoven) svetil v božjem tempelju; kakor blesteča mavrica med veličastnimi oblaki in kakor cvetoče cvetlice v spomladanskih dneh in kakor lilje ob potokih in kakor dišeče kadilo ob poletnih dneh, kakor svetel ogenj in kadilo, užgano na ognju, kakor posoda iz čistega zlata, ozaljšana z vsakršnimi dragimi kamni, kakor rodovitna oljka, kakor cipresa, ki se na kvišku vzdiga: Tak je bil, kadar je častno oblačilo oblekel in bil napravljen z vso lepoto. Kadar je šel k svetemu oltarju, je čast dajal sveti obleki.“ (Sirah, 50, 6—12.)

„Čast je dajal sveti obleki,“ kako krasno! Simeon, velik, lep mož, ki je izmed ostalih duhovnov molel, kakor molí cedra izmed drugega drevja, je s častiljivim vedenjem, z resnobnim nastopom vselej očaral ljudstvo; na njem je duhovniško oblačilo dospelo do prave veljave, na njem se je videlo krasno; on je čast dajal sveti obleki.

Tudi dandanes sveti cerkvi in cerkveni umetnosti ne more biti vseeno, kako se véde svojo službo izvršujoči duhovnik v svetih prostorih, oblečen v blagoslovljena oblačila, izdelana po cerkvenih določilih.

1.) Nič službe božje bolj ne povišuje, nič ji ne daje večjega ugleda pred ljudstvom, kakor častitljiva, dostojna prikazen duhovnika samega, kateri si prizadeva, ves prešinjen svetosti in lepote cerkvenih obredov, vsa obredna dejanja kolikor mogoče plemenito izvrševati. Da duhovnik mora častitljivo izvrševati vse obrede, to zahteva sv. Cerkev. In po vsej pravici, kajti liturgija je služba božja, je dvorna služba pred božjim Veličanstvom, in duhovniki so dvorniki, to službo izvršujoči. Dvornikom svetnih vladarjev je vse vedenje in kretanje do zadnje pičice natančno določeno, in gorjé mu, ki bi se malomarno hotel vésti in bi preziral dane določbe. Žalostno bi bilo, ko bi se služabnik božji na Veličanstvo božje manj oziral, kakor svetni dvorniki na svojega gospoda.

2.) A ne samo to; uvaževati je dalje tudi, da je duhovnik pri liturgičnih opravilih namestnik Kristusov — in nomine Christi agit et personam Christi gerit.

3.) Vrh tega pokorščina do cerkve zahteva plemenito vedenje. Ako duhovnik v pokorščini do cerkve vso cerkveno opravo prireja po cerkvenih predpisih, zakaj bi sam ne hotel izpolnjevati predpisov, ki se tičejo njegovega vedenja v cerkvi? „Maledictus, qui facit opus Dei negligenter“, se glasi resnobna beseda preroka Jeremije (48. 10) in tridentinski zbor pristavlja: „Omnem operam et diligentiam in eo ponendam esse, ut quanto maximo fieri potest interiori cordis munditia et puritate, atque exteriori devotionis et pietatis specie (missae sacrificium) peragatur.“

4.) Dalje: Cerkvena liturgija je prava umetnina; sveta cerkev jo je dovršila polagoma po navodilu svetega duha. Liturgična dejanja se pa vidijo lepa le tedaj, ako jih liturg izvršuje natančno po cerkvenih predpisih; če le količkaj zanemarja, je umetnina pokažena. Če pa liturg na svetem kraju s samovoljno obnašo vse skazi in pokvari, o lepoti liturgičnih dejanj ne more biti niti govora.

5.) Natančno po cerkvenih predpisih vravnano vedenje duhovnikovo vzbuja pri vernikih spoštovanje do cerkve in brez dvoma upliva na pobožnost srca; popolnoma nasproten učinek dela prepovršno, zanemarjeno kretanje liturga, ki se ne ozira na cerkvene predpise.

6.) Vsi ti razlogi zahtevajo plemenito, častitljivo vedenje duhovnikovo pri izvrševanju svetih opravil; in prav zaradi tega cerkev hoče, naj duhovnik vé, kako se mora vesti, da bo njegovo vedenje primerno svetemu opravilu; zato je cerkev tudi svečenikovo zunanje gibanje prav natančno vredila, n. pr. kretanje telesa, duhovnikove poglede, njegov glas, gibanje rok i. t. d. Cerkev pravi: „Procedit oculis demissis, incessu gravi, erecto corpore.“ Nikakor ni lepa prezanikrna hoja po cerkvi, ali pre nagla, ali afektirana ponosnost; še manj je lepo graciozno stopicanje; le naravno, resnobno, pa dostojno gibanje lepo harmonira z zahtevami svetega opravila. — Ni lepo prehitro vrtenje, pre naglo, polovično poklekovanje. — Ni lepo, da se križi delajo površno. — Nikakor ni lepo in ni v soglasju s svetostjo svetega opravila, ako oči hočejo videti vse ljudi, pregledati vse kote i. t. d.

Plemenito bodi gibanje; temu naj se pridruži lep glas pri molitvah, sonoren glas pri pravilnem cerkvenem petju. Vse drugačen vtisek napravi lepo, pravilno petje s sonornim glasom, ali razločna, počasna, pobožna molitev, kakor slabo petje, pre nagla molitev, pri kateri se polovico besedi požre; poslušanje slabega petja postane mučno in pre nagla molitev ne-

razumljiva — vse to ne pospešuje pobožnosti, ne harmonira z lepoto cerkvene liturgije. Kako častitljivo, kako izpodbudno pa je, ako liturgik izpolnjuje cerkvene predpise: „Sacerdos maxime curare debet, ut ea, quae clara voce dicenda sunt, distincte proferat, non festinanter, sed gravi voce quae devotionem moveat et audientibus ita sit accomodata, ut quae leguntur intelligent.“

7.) Sv. cerkev daje duhovniku pri sv. opravilu obleko, izdelano po vseh pravih umetnosti, odločeno edino za opravilo v cerkvi in prav zato blagoslovljeno s cerkvenimi molitvami. Vendar pa smemo reči, da plemenito vedenje cerkvenega služabnika utegne celo nadomestovati lepoto cerkvene oprave. Če so tudi cerkveni paramenti revnejši, a se duhovnik vede častitljivo, se ne gleda tolikanj na njegovo oblačilo, kakor na njegovo vedenje. Nasprotno pa, naj se oblači liturg v najkrasnejša, najdragocenejša oblačila — vsa lepota in častitljivost oblačil se izgubi, če ogrinjajo liturga, čegar vedenje je malo estetično.

8.) Duhovnik, liturg, ogrnjen v cerkveno oblačilo, se mora ne samo častitljivo vesti — ampak cerkvena obleka mora na njem tudi lepo stati; kajti, če je duhovnik zanikrno oblečen, se izgubi vsa lepota. — Katero oblačilo je častitljivejše, kot mašna alba, če je prav vrezana, lebo obrobljena, čisto bela in če v mnogih lepih gubah ogrinja duhovnika? Toda, kaj je še lepega na tem oblačilu, ako je duhovnik visoko izpodrečan, da se mu vidi omazano obuvalo, kratka suknjica in druga vsakdanja obleka in je vrh tega še alba zmečkana in neenakomerno privzdignjena? Ali če je vsa zamazana, če ima raztrgane čipke i. t. d.? In kako se bo videl mašni plašč lep ter častitljiv, ako se duhovnik tako naglo obrača, da mu le frli okrog njega?

Ena najlepših cerkvenih oblačil je pluvijal; toda če na liturgu nelepo visi, če liturg v njem prenaaglo leta in se prenaaglo vrti — tedaj to oblačilo veliko izgubi svoje lepote! Ali kaj pomaga najlepša kadilnica, če jo služabniki in pa duhovnik semtertja mečejo po zraku?

Cerkvena umetnost ima torej vso pravico terjati od liturga dostojno, častitljivo vedenje, kadar svojo službo opravlja v svetih prostorih, ogrnjen v cerkvena oblačila.

Slednjič še eno potrebno, da po vsej hiši božji vlada najlepše soglasje, in to je notranja pobožnost, ki mora biti duša vseh liturgičnih opravil. Vse, kar duhovnik dela na svetem kraju, naj mu prihaja iz srca, duh njegov naj se dviga k Bogu; lepo vedenje naj bo izraz notranje pobožnosti. — Pa tudi duše vernikov, pri božji službi navzočih, naj se v pobožnosti združujejo z duhovnikom — tedaj šele vlada v lepi hiši Gospodovi popolna harmonija.

V. Slike in kipi v cerkvi.

Splošno.

Krščanska umetnost se je posluževala, kar se tiče tehnike, antičnih oblik, toda krenila je popolnoma na drugo pot. Umetnost ima v krščanstvu ves drug smoter kot v antiki. Smoter grškega in rimskega slikarstva in kiparstva je bil le umetniški vžitek, likanje lepotnega čustva, čutna prijetnost in mehkužnost. Krščanska umetnost pa hoče olikati, oblažiti in posvetiti notranjega človeka, vzbujati hoče v njem sveta čustva in dvigati duha kvišku. Prav tako se stara in krščanska umetnost razlikujeta z ozirom na ideale. Vzor antične upodablajoče umetnosti je bil, kakor meni Herder, zgolj človeška postava, na kateri se izražajo vse popolnosti v značaju in v posamičnih udih. Ideal lepe človeške postave nahajamo najdovršenejše v tvorih Apolonovih, Zevkovih in Parhazijevih. Ta mojsterska dela označuje zlasti mikavnost telesa, čutna lepota, nekova omamljivost, izlivajoča se iz njih v našega duha; dalje občudovanja vredno soglasje posamičnih udov pri človeških podobah, enakotežje vseh delov, soglasje v velikosti, kretanju in sestavi; izkratka, popolnost človeškega telesa kaže se v raznoterih oblikah in značajih od otroka do starčka, od device do stare žene.

Vse drugače je pri krščanskih umotvorih. Ideal krščanske umetnosti je nebeška lepota, нравna popolnost, razodevajoča se nam v Kristusu in v svetnikih. Telesna lepota, popolnost človeške postave stoji šele v drugi vrsti; kajti vzvišenost krščanskega junaka se ne kaže samo v telesni popolnosti njegovi, ne v mikavnih oblikah, ampak v vzvišenem mišljenju in delovanju, v duševnem življenju; in prav tako življenje duha odsevalo je v telesnem delu, v pogledu, v potezah obličja in v kretanju telesa. Naloga krščanske vpodablajoče umetnosti je torej ta: Notranjost ali dušno življenje kazati na zunanjšini ter tako krščansko popolnost v najveličastnejšem blesku njenem živo predstavljati naši duši. Zaradi tega se loči krščanska umetnost od antične v tem, kako upodablja zunanost in telesnost; v zunanjem, telesnem kretanju se na krščanskih umotvorih kaže resnost, preprostost in dostojnost; zato so se krščanski umetniki skrbno ogibali nagote in so pričetkom tudi Kristusa na križu upodabljali oblečenega.

Tvore grškega slikarstva in kiparstva naposled označuje nekov vesel mir, kažoč se na obrazu, pa tudi na vsem kretanju telesnem. Tak mir se je popolnoma strinjal z nazori Helencev, ki so menili, da je življenje človeško omejeno na sedanji svet, in ki so zaradi tega v veselem čutnem vživanju iskali največjo zadovoljnost. Ta svetni mir (klasični mir) ni mogel zadostiti krščanski vpodablajoči umetnosti, ki je hotela predočevati hrepenenje po nadčutnem, oproščenje zemeljskih vezi, teženje po pravi, večni domovini; kajti krščanske podobe naj bi bile nekako oproščene vsega zemeljskega, vsega minljivega, naj bi bile polne resnobe in zamaknjene v nebeško — odseval naj bi v njih mir in pokoj večnosti.

Pri arhitekturi smo pohvalili renesanco, da je prav ona pripravila prikladne prostore za notranjo cerkveno opravo. Nikakor pa je ne moremo pohvaliti pri slikarstvu. Na tem polju je globoko zabredla in ustvarila ter

postavila v cerkev umetnine, katere nikakor niso primerne za ta kraj. V sanjarski navdušenosti za lepoto mesa so si izbirali slikarji za podobe v cerkvah in na oltarjih najraje predmete, na katerih se je kazalo meso, n. pr.: sv. Boštijana, sv. Agato, sv. Nežo, betlehemsko moritev ali sploh tvarine, pri katerih je bilo mogoče pokazati lepoto telesa. Brez zamotanega, zmedenega klopčiča golih nog zgoraj na nebesu, brez nedostojnih amorov in amorovk na desni in levi strani, katere so zdaj zvali angele, niso mogli slikati rojstva Kristusovega, ne brez Dijane in sramožljive Lucine blažene Device. Za ubogo dete so bile še borne plenice prevelika potrata. Komaj so dali Gospodu na križu najpotrebnejše zagrinjalo. Oblačila, zlasti pri ženskih slikah, so imela le namen, da so še bolj odlikovala to, kar bi morala zakrivati. Take slike, ki so čutnost dražile in mikale, ali pa niso bile drugega, kakor čisto naravna telesnost brez duha, so se nahajale v mnogih cerkvah; celo na svetih posodah, na kelihih in ciborijih, na krstnem kamnu, na svečnikih in kropivnikih zverale so se napol ali popolnoma gole podobe. Koliko so take podobe v cerkvah pokvarile ali vsaj pobožnost ovirale, da se duh vernega kristjana ni mogel dvigniti višje, to vé le Bog sam. Ljudje se sicer polagoma navadijo vsega, tudi tega, kar jim je bilo začetkom v izpodtiko, torej jim pozneje toliko ne škoduje, kar pa kaže le zamorjeni čut za sramožljivost (*habitus vitiosus*). Ne more se sicer trditi, da so veliki slikarji v dōbi renesance bili brezverni ali cerkvi sovražni. Prisiljeni smo pa priznati, da je tisti čas liturgična umetnost postala preposvetna.

Vendar renesanska umetnost sama ob sebi ni taka, da bi se morala zavreči, ni neliturgična, zaradi tega je tudi cerkev nikdar ni zavrgla in obsodila. Pač pa se je cerkvena oblast mnogokrat na raznih sinodah in po posamičnih razsvetljenih cerkvenih predstojnikih odločno protivila nedostojnim umetninam in nikdar ni dovolila, da bi se v cerkvi postavljale podobe ali kipi, kateri po svojem posvetnem ali polzkem značaju vernikom na svetem kraju več škodujejo kakor koristijo.

Ako posnamemo vse to na kratko, nam je jasno, kaj se zahteva od cerkvene podobe. Prvi in bistveni namen liturgične slike, liturgičnega kipa ni to, da bi dražila čut s svojimi mikavnimi oblikami in barvami, z anatomsko-resnično naravnostjo i. t. d. Res se anatomska resničnost tudi na cerkvenih podobah ne sme pogrešati; toda cilj cerkvenega slikarja in kiparja je vse kaj vzvišenejšega. Krščanski vpodabljaajoči umetnik mora bolj težiti po tem, da doume višje duševno življenje, vzvišeno нравno velikost, notranji mir, sveto resnobo, kakor da se ozira na formalno stran, na zunanjo lepoto in mikavnost; skratka, težiti mora po idealnem, duševnem izrazu, da živo in natančno predočuje življenje, vravnano po vzvišenih krščanskih zakonih. Krščanska umetnina mora dvigati človeštvo iz navadnega tira in obračati pogled njegov tje, kjer so pravi ideali. Vsak krščanski umotvor bi moral ponavljati, akoravno molčé, besede predglasja: „*Sum corda!*“

Cerkvene določbe o slikah in kipih.

Cerkvena oblast je dala mnogo določil o slikah in kipih, ki se postavljajo v cerkev. Naj omenimo nekatera.

Določila se tičejo:

- 1.) Zadržaja cerkvenih podob.
- 2.) Njih izvršitve in tipa.
- 3.) Umetnika.

Najprej nam je omeniti predpis sv. zbora tridentinskega, da se nobena nenavadna podoba ne sme postaviti ali obesiti v cerkev brez vednosti in dovoljenja škofijstva. Sess. 25.: „Statuit s. synodus, nemini licere ullo in loco vel ecclesia etiam exempta, ullam insolitam imaginem ponere vel ponendam curare, nisi ab episcopo approbata fuerit...“

1.) Kar se tiče zadržaja, je slobodno upodabljeni samo svete podobe, sveti križ, Jezusa Kristusa, Marijo, angele in svetnike.¹⁾ A tudi takšne slike in takšni kipi ne smejo imeti na sebi nič, kar bi moglo škodovati veri ali buditi verske dvome in praznoverje: „Ut nullae falsae dogmatis imagines et rudibus periculosi erroris occasionem praebentes statuatur.“ Conc. Trident. Sess. XXV. — „Caveant Episcopi, ne quid pingatur aut sculpatur, quod veritati scripturarum, traditionum aut ecclesiasticarum historiarum adversetur, ne, cuius lectio prohibetur, eius imago populo proponatur.“

Provincijalni zbor v Fermi je določil l. 1726: „Pictorum et sculptorum licentia fraenetur, qua quidlibet etiam in sacris audent... cum domum Dei deceat sanctitudo, lascivia omnis et procax venustas in angelorum et sanctorum imaginibus vitetur, nec illae corporis partes, quas verecundus pudor tegere consuevit, nudatae unquam appareant, nec lubricum quid aut profanum in ecclesia ullibi inveniatur.“ (Collect. Lac. tom. I. col. 604.) Provincijalni zbor v Burges-u zapoveduje l. 1850.: „Accurate seligantur imagines sculptae et depictae, quae in ecclesiis sunt ponendae. Requiritur, ut nihil mundanum, profanum et carneum referant, sed quid pium, castum et divinum spirent. Posthabenda siquidem arte voluptaria venustius formosiusque conficta, potiora autem ducenda christiana sollertia verius et sanctius elaborata.“ (L. c. tom. IV. col. 1113.)

Provincijalni zbor v Raveni l. 1855 zahteva, naj so škofje vestni, kadar dajejo potrdila za cerkvene podobe, in našteva lastnosti, katere morajo imeti podobe, ki se smejo potrditi: „Nihil indecens, indecorum profanumque, multo minus lascivum praeseferant, vel potius tales sint et habitu et vultu et toto corporis statu, ut illis inspiciendis pietas excitetur. Cavendum etiam, ne quidquam in eis appareat, quod prototypo et exemplari suo ex approbata ecclesiae consuetudine non conveniat. (L. c. tom. VI. col. 180.)

Pražki cerkveni zbor l. 1860 posebno prepoveduje, naj se kot svete podobe v cerkvi nikdar ne dopuščajo portreti še živečih oseb, kar se je v 16. veku mnogokrat delalo. Žal, da tudi še dandanes tako delajo umetniki, kateri nimajo pravega smisla o cerkveni umetelnosti in njenem smotru.

Cerkev ima svojo tradicijo in svojo simboliko ter hoče, naj bo vse, kar služi cerkvi, torej tudi slike in kipi, izraz notranjega, nadnaravnega življenja — naj bo vse oduhovljeno, oplemenjeno in preobraženo z duhom Kristusovim. Vse podobe naj služijo vernikom v poduk in v potrjenje v veri. „Illud vero diligenter doceant Episcopi, per historias mysteriorum redemptionis nostrae, picturis vel aliis similitudinibus expressas, erudiri et confirmari populum in articulis fidei...“ Tradicij cerkvenih naj se umetnik strogo drži, naj ne dela podobe, katere ni v soglasju z navadnimi slikami, naj spoštuje, kar je cerkvi sveto od starodavnih časov. Slikarjeva stvar je umetnost; kako pa naj se sestavlja, to je stvar cerkvena. Konstitucija papeža Urbana VIII.²⁾ naravnost prepoveduje podobe našega Gospoda in deviške Matere njegove, podobe angelov in svetnikov v dru-

¹⁾ Conc. Nicaen. II. act. 7. — Catech. Rom. 3. c. II. nr. 33—40.

²⁾ 15. sušca 1642.

gačnih oblačilih i. t. d. slikati, kakor je od nekdanj bilo običajno v katoliški in apostolski cerkvi.

Zapovedano je dalje, naj bo na cerkvenih podobah vse v vsakem oziru dostojanstveno in veličanstveno; vse nepristojno, vse svetovno in mehkužno, vse teatralno naj se opušča. „Omnis lascivia vitetur, ita ut procaci venustate imagines non pingantur . . . nihil profanum nihilque inhonestum appareat, quum domum Dei deceat sanctitudo. Conc. Trident. S temi besedami je dosti jasno izključena vsaka golotinja, ali samo čutna lepota.

Prav tako zametuje mnogo cerkvenih zborov moderno šego, da se podobe Kristusove in Marijine ne slikajo po cerkvenem tipu, ampak predstavljajo le portréte posvetnih oseb. — Kako pazno čuje sv. Cerkev tradicije, vidi se n. pr. iz odloka, s katerim so odbiti novi osnovi: „Naše ljube Gospe“, na kateri Jezus kot deček stoji na tleh pred nogami Marijinimi, dočim po cerkveni tradiciji ima biti v naročju Marijinem.

Kadar se pa naglaša spoštovanje tradicije cerkvene, se to ne sme umeti tako, kakor da cerkev hoče, naj se pridržé one čisto tehnične nedovršenosti, katere se neredko opazajo na umotvorih stare dóbe. Bilo bi napačno, ko bi kdo mislil, da one pretiranosti v oblikah, v kretanju telesa, ona mršavost in okorelost — da vse to je cerkveni tip. Cerkveni zbori marveč opominjajo, naj se pazi poleg cerkvene tradicije na dostojnost tvora in naj se čuva vsega, kar bi moglo biti povod posmehovanja. „Cruces et Sanctorum imagines notabiliter laceratae aut statuæ diffractae vel deformatae . . . in locis publicis ad christianae religionis contemptum non tolerentur.“ S. R. C. 22. maji 1596.

Nedostojno je oblačiti kipe ali celó slike. Kako so nastali oni oblečeni kipi? Skoraj gotovo so pričetkom hotéli kipe, katere so imeli v veliki časti, obvarovati prahu ali jih prikriti za nekoliko časa vernikom; pozneje pa je oblačilo postalo navadno. Kongregacija prepoveduje kipe oblačiti. „Statuæ Sanctorum paliis pro hiemis vel aestatis varietate mutatis non exhibeantur, neque in processionibus sub baldachino circumferantur.“ (S. R. C. 11. apr. 1840.) Vsakdo lahko spozna, kako nedostojno je n. pr. kipe preobležene Device oblačiti v obleko in sicer po zimi v drugo, spomladi v drugo, kakor bi se hotela ravnati po modi. Nedostojno je Mariji in Jezusu na glavo devati kodraste lase, oblačiti ju v široka krila, na roke natikati rokavice i. t. d. Kaj takega naj bi se nikjer in nikdar več ne delalo.

V cerkev naj se ne postavlja preveč podob, da ne bodo lepote notranjščine bolj kazile kakor poviševale. „Caeterum ne res minime mala in contemptum veniat, danda est opera, ut in templis imaginibus et picturis certus aliquis statuatur modus.“ (Synod. Dioec. Argentinens. 1549.) Nikakor ne izpodbujajo k pobožnosti, če so vse stene in vsi koti zastavljeni s podobami in s kipi, in taka preobloženost cerkve nič ne lepša. Prav zaradi tega naklada cerkev predstojnikom dolžnost čuvati, da se brez njih vednosti ne devajo podobe v cerkev, kakor in kadar bi se komu poljubilo.

Svete cerkvene podobe, da res izpodbujajo k pobožnosti, slikati morejo le umetniki, prešinjeni z duhom cerkvenim; umetnik ne bo mogel svojemu umotvoru vdahniti religioznosti in nabožnosti, ako je sam nima. Dobro mora biti poučen v naukih sv. cerkve in umeti mora pomen svoje umetnosti za cerkev. „Valde proficuum est, et venerabiles imagines pingere . . . non autem bonum est, nec omnino proficuum, ab indignis hoc in sacris templis fieri.“ Conc. Constantinop. IV. act. 10. can. 7. Ako umetnik ni veren in prevzet s krščanskim duhom, nikdar ne bo izvršil take cerkvene podobe, da bi zadostovala krščanskemu čustvu, naj je sicer še tako spreten. Kakršen je kdo, tako tudi slika; česar ne veruje, tudi ne more prav slikati. Umetnik

slika iz svojega srca; v srcu si ustvari najprej ideal snovi, katero hoče izdelati umetniško. Ako se od takega umetnika zahteva, naj slika lepega angela, vzel si bo za model, ako zna mojstrsko voditi čopič, lepega dečka ali lepo deklico, pridjal bo peruti, meneč, zdaj sem s svojo nalogo gotov; prav tako bo naslikal madono kot lepo devico ali rahlosrčno mater po kakovem modelu; a taka slika res ni drugega kakor lepa devica ali mila mati, kajti umetniku manjka vere do nadčutnega, torej ne more svojemu angelu ali madoni vdahniti izraza in bleska nadzemeljske lepote. Ako je verski čut potreben v krščanski umetnosti sploh, mora se še tem bolj tirjati v cerkveni umetnosti, ker versko bogočastje hoče v svojih podobah duha povzdigniti kvišku do nebeških višav; da torej podoba ne bo ostala brez pomena, da bo vplivala tudi na srce, morata realnost in ideal biti v lepem soglasju.

Toda le verni, idealistični umetnik bo mogel stvariti kaj takega, kajti ne bo samo tvora svojega izdelal umetniško, temveč preden se loti dela, bo šel ta tvor skozi njegovo dušo; tukaj si ga idealizuje. Na ta način dobiva cerkev lepe podobe, ki so res prave cerkveno-religijozne umetnine.

Včasih se treba zadovoljiti z manj lepimi cerkvenimi podobami, ker manjka pomočkov, da bi se podobe dale delati dovršenemu umetniku. Sicer se pa itak ne zahteva, da bi vse cerkvene podobe morale biti umetnine; terja se samo, da so dostojne in da izpodbujajo k pobožnosti. Ako se mora zaradi neugodnih premoženjskih okoliščin delo prepustiti manj nadarjenemu umetniku, kateri ni zmožen stvariti kaj novega, naj se mu pokaže lepa podoba, katero naj posname kolikor mogoče dobro. Na ta način naročnik vsaj vé, kaj bo dobil, in sme se zanesti, da podoba svetega kraja ne bo onečaščevala.

Nektere opazke o cerkvenih kipih in slikah.

Podpisi. Slikam ali kipom so dajali že v dōbi Pavlina Nolanskega podpise, da se je vedelo, kaj podoba pomeni. V srednjem veku so vtiskavali ime svetnikovo v zlati obsij (aureola); celo na križu ne manjka začetnih črk I. N. R. I. Drugi so delali pri svetnikih trakove z napisom.

Aureola, nimbus, obsij. Vsak svetnik ima okrog glave nekovo znamenje, zlat obsij, takozvano aureolo ali nimbus. Sv. Trojica ima poseben obsij. Pri Bogu Očetu je trikoten ali šesterokoten. Šesterokot naznanja Stvarnika vseh rečij. Namestu šesterokota se nahaja tudi čveterokot, toda ne z ravnimi, ampak vbokljivimi stranicami. — Staro krščanstvo je slikalo mnogokrat roko, sezajočo iz tri- ali čveterogubnega oblaka; to znači roko Boga Očeta. — Trikot z očesom v sredi (Božje oko) se ne priporoča, akoravno se nahaja mnogokrat; kajti taka predstava spada k judovski kabbali in oko je iz staroegiptskega poganstva.

Bog Sin, Kristus in sv. Duh ima križni nimbus, to je na temelju in na obeh straneh glave. Tudi vse podobe, ki pomenjajo Jezusa, morajo imeti križni obsij; kajti brez njega bi bilo jagnje le jagnje, lev iz rodu Judovega samo lev, in golob le golob. S tem obsijem pa podoba pomenja Kristusa.

Angeli nimajo posebnega obsija, ampak navadnega, kakor svetniki, in ta je okrogel, podoben ščitu ali kroni ali tankemu obroču, kakoršnega je začel delati Rafael. Ščit po besedah sv. pisma pomenja varstvo, in pod varstvom božjim so svetniki, zavarovani proti vsem neprilikam našega zemeljskega življenja. Krona pomenja krono življenja, katero je Gospod obljubil svojim izvoljencem.

Blažena Devica ima tudi svoj nimbus, in sicer dvanajstero zvezd okoli glave; opis iz skrivnega razodenja, govoreč o zvezdni kroni, obračajo na-njo.

Okrog nekaterih svetnikov se razliva nekov blesk, svetlejši preko glave, manj svetel proti nogam, zove se aureola. Najložje si mislimo ta blesk, ako se spomnimo opisa, kako se je Jezus izpremenil na gori Tabor. „V solncu je postavil svoj šotor,“ pravi psalmist, in Kristus sam se imenuje mnogokrat solnce; v soglasju je torej s sv. pismom, če se Sladko ime ali sv. hostija obrobja s solnčnimi žarki. Navadni svetniki nimajo aureole.

Še nekov drug nimbus so delali starejše čase, katerega pa sedanje dni opuščajo. Dajali so namreč še živim osebam, katere so se odlikovale v krščanskih čednostih, četerokoten nimb okoli glave. Severus n. pr. je dal slikati svojega prijatelja Pavlina Nolanskega s četerokotnim nimbom.

Rdeč križ. V starih cerkvah ali na starih slikah so naslikani dobrotniki, kateri so cerkvi darovali kakov večji dar, in sicer z vso družino; na eni strani je oče s svojimi sinovi in možkimi sorodniki, na drugi mati s sorodnicami. Mnogokrat ima katera teh oseb na glavi rdeč križec; to je znamenje, da je umrla. Tudi na pokopališčih, na grobnih spomenikih se nahajajo semtertja v tablicah take slike s križcem nad glavo.

Iztočni in zatočni blagoslov. V obeh cerkvah se nahajajo marsikateri različnosti gledé cerkvene umetnosti. V zatočni cerkvi imajo obsij le svetniki nove zaveze, v iztočni tudi oni iz stare zaveze, še celó satan in njegova druhal. Pri nas se slika sv. evangelist Janez kot mladenič, v iztočni cerkvi kot siv starček z dolgo brado.

Različen je tudi način, kako Kristus blagoslavlja. V zatočni cerkvi povzdiguje blagoslavlajoča roka tri prste v spomin sv. Trojice; prstanec in meziniec sta zakrivljena, pritisnjena k dlani. V grški umetnosti blagoslavlajoča roka dela ime Jezus Kristus. Povzdignjen kazalec kaže I (Jezus); palec, ki je položen čez prstanec, dela grško črko X (Christus), srednji prst in mazinec sta skrivljena v latinsko črko C, katera v grški pisavi pomenja S, toraj zadnjo črko v imenu Jezus Kristus. Po tem blagoslovu se lahko z gotovostjo spozna grška slika.

Dušice. Stari slikarji so pri umirajočih radi slikali dušice, katere se v podobi malih otročičev ločijo od telesa; n. pr. Kristus umira na križu, Bog Oče sprejme dušico njegovo v svoje naročje. Tudi pri razbojnikih poleg križa se mnogokrat nahajajo dušice; pri desnem razbojniku jo nese angel v raj, pri levem jo satani tirajo v pekel.

Golotina in vse, kar žali čisto, nedolžno oko, vse kar draži čustvo, je prepovedano v cerkveni umetnosti. Kako nedostojno, da, pohujšljivo je, ako se takovi kipi ali takove slike postavljajo v cerkev. Namesto da bi se srce dvigalo kvišku pri pogledu svetih podob, se vzbujajo nečiste misli in želje. Kako nespodobni so kipi golih angelov, nastavljenih po gorostasnih oltarnih nastavkih v oblikah, kakor bi se vaški otroci nagi prekopicovali po tratini. Kaj ostro šibajo goreči pisatelji grdo navado, da se postavljajo razgaljene podobe v cerkev na sveto mesto. Znani Geiler von Kaisersberg pravi v neki pridigi: „Ni ga oltarja, na katerem bi ne stala kaka nesramnica. Ako slikarji hočejo slikati svetnice, vpodobijo malovredno žensko z zelo izrezanim oblačilom, le da ga obrobijo z zlatom.“ — Res so take podobe v cerkvi marsikateremu nedolžnemu srcu v izpodtiko. Katero pošteno, sramežljivo kmečko dekle bi se upalo stopiti med ljudi s tako izrezanim oblačilom, kakor se slikajo sv. Barbara, sv. Katarina, sv. Magdalena i. t. d.? Kdo ne spozna, da tako oblačilo nikakor ne pristaja preblaženi, brezmadežni, prečisti devici Mariji? Toda koliko je podob Marijinih z zelo golim vratom! — Duhovnik naj ne dopusti na noben

način, da bi jim slikar izdelal svete podobe po tem izpridenem, čute dražčem okusu.

Sicer niti v tridentinskem, niti v provincijalnih cerkvenih zborih golotine niso posem prepovedane; najboljšo dōbo svojo je umetnost ni izključevala ondi, kjer jo je zahtevala zgodovina, recimo pri Adamu in Evi v raj, pri krstu Jezusovem, pri bičanju, pri križanju; toda kolikor moči jo je omejila tako, da se krščanska sramežljivost ni žalila. Na starih slikah krsta Jezusovega ima Zveličar ali spodnje oblačilo, ali vsaj dolgo ogrinjalo okoli ledij, angeli pa držé gornje oblačilo; na križu viseč je oblečen v tuniko; v romanski dōbi ima od srede prsi do kolen segajočo suknjico (Herrgottsrockchen), v bolji dōbi gotike ima še tudi dolg opas okrog ledij (perizonium), kateri pa se je poznejšo dōbo vedno skrajševal in je postal v renesančni dōbi prav ozek in frfrajoč prt. — Deteta Jezusa stara umetnost nikdar ni upodabljala golega, marveč vedno le oblečeno ali povito v plenice; gotovo je: Vsako upodabljanje Jezusa večinoma ali popolnoma golega je napačno, če tudi se je v pozni gotiki in v renesanci mnogokrat slikal na tak način; prav to velja tudi o angeljih, kateri so prejšnjo dōbo imeli pahajočo se obleko. Razume se, da se v cerkvi nikakor ne sme trpeti golotine (n. pr. sv. Agata, sv. Boštijan, tudi Job) pri svetnikih, katera bi se gnusila čistim, nedolžnim, sramežljivim dušam, manj pobožnim pa bi vzbujala čutno poželjenje. Podobe v cerkvi morajo sploh vse vzpodbujati k pobožnosti, moške in ženske, mlade in stare, pobožne in manj pobožne; ne sme se pa tu ravnati po umetnikih ali ljubiteljih umetnosti, ki imajo čut sramežljivosti skrhan in oslavljen.

Podobe sv. Trojice.

V katakombah se ne nahaja nobenega sledu o kaki sliki sv. Trojice. Šele potem, ko se je krščanstvo vtrdilo v mnogih izkušnjah in se je smelo očitno pokazati, imamo slike sv. Trojice, toda prve slike so simbolične. Po šegi egiptovskih hieroglifov slikali so palico (znamenje vladarstva) in vrhu nje oko (znamenje vsevednosti). Toda to sliko je cerkev zavrgla. Drugi so hoteli skrivnost sv. Trojice naznaniti z enakostrannim trikotom. Sv. Avguštin je zelo nasprotoval taki predstavi, kajti bilo je to znamenje krivoverskih manihejcev. Okoli četrtega stoletja bila je jako razširjena ta-le upodobitev sv. Trojice: Pod krvavim križem stoji snežnobelo jagnje, to je Kristus, nad njim plava golobček in roka (Bog Oče) iz zlatorumenega oblaka venča jagnje. — Že v 8. stoletju so slikali Boga Očeta in Boga Sina drug poleg drugega sedeča na prestolu, med njima pa sv. Duha v podobi goloba, kateri se z eno perutnico dotika ust Boga Očeta, z drugo pa ust Boga Sina. Nahajajo se to dōbo tudi že spačene podobe sv. Trojice, n. pr. ena podoba s tremi obrazi in štirimi očmi, ali eno truplo s tremi glavami, ali indijska trimurtijeva glava. — V srednjem veku so vzeli lepšo podobo sv. trojice, in sicer so slikali tri osebe popolnoma enako sedeče na enem prestolu, in vse tri obsega en trak.

Toda vse te upodobitve so od sv. cerkve prepovedane. „Licitum est ss. Trinitatem pingere, non tamen in qualibet forma non in utero B. M. V., non sub figura hominis triplici facie instructi, non in effigie trium hominum similibus. Pingitur imago ss. Trinitatis P., F. et Sp. s. repraesentando vel Patrem Juxta Filium, vel Filium in sinu Patris cum iis Spir. s. in columbae forma. Const. Bened. XIV. die 1. oct. 1743.

Potem, ko je sv. cerkev zavnila vse krive nauke o sv. Trojici, postala je za sv. Trojico ta-le upodobitev tradicionalna: Bog Oče, starček (antiquus dierum, Dan. 7. 9), z dolgo, belo, nerazdeljeno brado ima okrogel obsij z vpisanim križem ali enakostran trikot, oblečen v belo oblačilo in krasen plašč; v roki drži žezlo in svetovno kroglo. V srednjem veku ima v znamenje največje oblasti tiaro in papeževo oblačilo. Njemu na desnici sedi na enem prestolu Bog Sin z razdeljeno, kratko brado, lasje rujavkasti, dolgi in razdeljeni. Na glavi ima križni nimbus, obleko belo ali rdečo, ogrnjen je s plaščem, vidijo se mu vse petere rane;

v roki drži križ; v srednjem veku so ga upodabljali kot drugo oblast, oblast cesarjevo. Tudi se strinja s cerkveno tradicijo, da ima svetovno kroglo za podnožje. Bog sv. Duh plava nad obema v podobi goloba v obsiju (gloroli) s križnim nimбом okrog glave. — V tej upodobitvi se kaže sv. Trojica v svojem veličanstvu kot vladar z vso oblastjo.

Druga upodobitev kaže nam sv. Trojico v neizmerni ljubezni do človeka, in ta podoba je bila bolj priljubljena kot prva ter je tudi sedaj navadnejša. Bog Oče z znamenji največjega dostojanstva drži pred seboj prečno rameni križa, na katerem umira njegov edinorojeni Sin. Sveti Duh razprošira peruti na prsih Očetovih med Očetom in Sinom, oba sklepajoč. Ta upodobitev je grškega izvora; ko so bile zmagane razne zmote v izhodu sv. Duha (Grki so hoteli v podobah označevati, da sv. Duh izhaja samo iz očeta) je cerkev dovolila imenovano upodobitev, katera se je kmalu razširila po krščanskem svetu.

Kakor sploh pri cerkvenih slikah in kipih, mora umetnik zlasti pri podobi sv. Trojice držati se cerkvenih tradicij, ne pa delati po svoje.

Podobe posamičnih božjih oseb.

Smejo se slikati tudi božje osebe posamično.¹⁾

Boga Očeta so slikali v prvih stoletjih edino le v podobi roke, segajoče iz oblakov. Pozneje do 13. stoletja so ga slikali v človeški podobi, in sicer mladega, ni se mnogo ločil od Sina; v 13. stoletju je na slikah upodobljen v moški starosti, od 14. stoletja semkaj so ga upodabljali kot starčka, sedečega na prestolu svojega veličanstva (Daniel).

Slikajo Boga Očeta samega pri stvarjenju sveta in povsod, kjer je upodobljen kot Jehova stare zaveze n. pr. pri daritvi Abrahamovi, v gorečem grmu, na gori Sinajski.

Jezusa Kristusa upodabljajo na štiri načine: kot otroka, kot učenika sveta, na križu in kot sodnika.

Zgodaj nahajamo podobe Gospodove; koliko pa so podobne pravi podobi, ne moremo vedeti. Dopsne podobe Kristusove segajo komaj do 4. stoletja nazaj. To dōbo imajo že tudi križni nimbus.

Kot dete je Kristus naslikan v starokrščanski umetnosti vedno le pri svoji deviški materi, in sicer nekoliko stareji, nekako okoli leta star. Izraža se na njem nadnaravno dostojanstvo, ljubezen in darežljivost. Dete drži svetovno kroglo v roki ali knjigo; na nekaterih podobah drži prst na ustih (logos), stoječ ali sedeč v naročju svoje deviške matere. Oblečeno je božje dete vedno, in sicer v dolgo suknjico. Šele v 15. stoletju so slikali dete golo, brez vsega oblačila, in sicer v takem kretanju, da je krščanski umetnosti naravnost nasprotno; grška umetnost se zoper to nikdar ni pregrešila. V 16. stoletju se je vgnezdil nekov realizem, ki je odvzel Kristusu vse sveto in nadnaravno veličanstvo, tako, da se na Rafaelovih detetih v Marijinem naročju ne vé, bo li iz njega Kristus ali Napoleon.¹⁾ Dete Kristus speč na križu, ali potresajoč cvetlice (rane mučnikov), ali jagnje z banderom se sme rabiti v cerkvenih slikah; zavreči pa se mora vse prenaravno, predomače, in kar ima samo pomen igrač.

²⁾ Pingitur et Pater solus seorsim ab aliis personis, quoniam vocem Domini Dei deambulantis in paradiso audivit Adam. Gen. c. III. ... Pingitur etiam aeternus Filius seorsim a Patre et Spir. S. Quoniam is homo lactus est in diebus carnis suae. ... Pingitur denique Spiritus s. vel tanquam de coelo descendens die Pentecostes in figura linguarum ignis vel alias in columbae specie, seorsim pariter ab aliis divinis personis. ... nusquam vero invenire est in ss. literis tertiam personam absque aliarum consortio in similitudinem viri aut juvenis apparuisse. Bened. XIV. 1. Oct. 1745.

¹⁾ Menzel. Simb. I. 128.

Kot učenik kaže Kristus na podobah v katakombah nekovo veličastno dostojanstvo in slovesen izraz na obrazu. Vse podobe ga kažejo v mladeniški dōbi, gologlavega, okolu glave ima križni nimbus in na nogah sandale. Njegova dolga suknja in gornje oblačilo ima mnogo mehkih gub, veličastna njegova postava sedi na lepi katedri, ki je pokrita z bogato blazino. Desnica je povzdignjena za blagoslov, levica drži zaprto ali odprto knjigo; včasih, in to poznejšo dōbo, drži svetovno kroglo. — To so glavne poteze, katere bi se na nobeni podobi Kristusovi, kot učeniku, ne smele izpreminjati.

Kot sodnik sedi Kristus na prestolu ali mavrici, ali pa je mavrica, včasih zemlja podnožje njegovim nogam; vso podobo obsega ovalni obsij (mandorla). — V 14. stoletju ima vedno na glavi krono, izrezljano na liste, pozneje ima krona obroče in loke. Konec 16. stoletja so ga delali zopet razoglavega ter so opuščali znake veličanstva. Z bliskom v rokah naj se ne slika nikdar.

„Kristus na križu glej str.: 55.

3.) Svetega Duha so slikali po cerkveni šegi v podobi belega golobčka s križnim nimbom; le binkoštno nedeljo nadomestujejo golobčka ognjeni jeziki. Nekovo dōbo so slikali sv. Duha kot mladeniča, toda nikjer ne beremo v sv. pismu, da bi se bil prikazal v taki podobi. Sv. cerkev je to podobo naravnost prepovedala: „*Imagines Spiritus s. sub humana specie, e g. speciosi juvenis, prohibentur, sed licite pinguntur sub specie columbae et in figura linguarum ignis super apostolos descendentium.*“ Const. Bened. XIV. 1. oct. 1743.

V iztočni cerkvi podobe Boga očeta še zdaj ne slikajo in tudi v zapadni cerkvi je niso imeli do 8. stoletja. Še Gregor II. pravi v pismu do Leona Izavra, da kristjanom še v misel ne pride, upodabljati Boga Očeta. Zakaj ne? Zaradi tega, ker ne vemo, kdo je, in ker se bistvo Božje ne more upodabljati. Papež Aleksander III. pa je že zavrgel mnenje, da je greh podobo Boga očeta sedečega na prestolu, postavljati v cerkev (*Dei Patris sedentis simulacrum nefas est in christiano templo collocare*), in je s tem pritrdil, da se sme slikati, kakor je bila šega v srednjem veku (7. dec. 1690).

Marijine podobe.

Marija je najlepša, najmilejša, najljubeznivejša, najnežnejša cvetka krščanske umetnosti. Silno raznovrstne so slike, v katerih nam krščanska umetnost predočuje deviško mater božjega Sina. Žal, da moremo tu omeniti samo nekatere. Se vé, Marijine podobe so razumljive samo katoličanu, častečemu v Mariji hkratu Devico in Mater božjo, deklo Gospodovo in kraljico nebeško, otroka človeškega in mater rodu človeškega. Glavne poteze Marijine podobe segajo do apostolskih časov in so obsežene v tipu, ki se je ohranil skoraj do 15. stoletja. Ta tip Marijin ima v sebi nekaj ljubeznivega, oduhovljenega, človeškega, torej ne čisto individualnega. In čim čistejši in popolnejši je ta tip izražen na podobi, tem boljša je; čim bolj pa se umetnik odmika od tega tipa, bližajoč se individualnemu, narodnostnemu tipu, ali celo portretu te ali one osebe, tem manj cerkvena je podoba.¹⁾

Znaki imenovanega tipa so: Srednja velikost, podolgast obraz z visokim čelom, rumenkasti, dolgi in razprečeni lasje, toda ne bujni, nekoliko pokriti s pajčolanom; dolg, skoraj raven nos, velike oči, ozke ustnice, skoraj elegična miloba in mehkost duševnega izraza. Ima nimbus, pa brez vpisanega križa. — Take poteze nahajamo na Marijinih podobah

¹⁾ Jakob. Kunst, st. 111.

v boljši dôbi krščanske umetnosti. Na ta način je krščanska umetnost svoje najljubše, najdražje podobe stavila nad vse, kar je naravno in zgolj človeško.

1.) Marija z Jezusom v naročju. Stari umetniki so posvečevali detetu istotoliko skrbi, kakor materi. Po pravici je bilo dete glavna oseba. Že na slikah v katakombah sedi Marija na stolu in kaže v svojem naročju stoječe dete ljudstvu, proti kateremu je Jezušček obrnjen. Največje veličastvo Marijino je to, da sv. Devica kaže Gospoda kot Izveličarja sveta. V stari molitvi „Salve regina“ molimo: „Et Jesum, benedictum fructum ventris tui nobis post hoc exilium ostende“ — „in pokaži nam Jezusa, blagoslovljeni sad svojega telesa.“ Marija je Mati božja, njen Sin je stvarnik in odrešenik. Zaradi tega je resnoba, mirna, ne da bi se izražala na njenem obrazu mehkužna ljubezen. Misleč umetnik je torej ne bo upodabljal, da mehkužno neguje, boža, objema in ljubkuje dete, kakor navadna človeška mati. Komu more biti všeč, če se dete Jezus skriva za mater ali igra, kakor navadni človeški otroci? Mati je kraljica, torej v rdečem, višnjevem ali zlatem oblačilu, in od 15. stoletja semkaj nosi kraljevo žezlo. Pa tudi dete mora biti upodobljeno v kraljevi obleki. Katera kraljica bi golo dete očitno kazala ljudstvu? Boljšo dôbo krščanske umetnosti je dete vselej popolnoma oblečeno v dolgo, škrlatno, z zlatom obrobljeno tuniko, ali v kraljevo obleko, v leviči ima svetovno kroglo ali cesarsko jabelko, desnico pa blagoslavljač povzdignjeno; obraza je resnobnega, včasih ostrega, podobnejšega majhnemu možu, kot otroku. Poznejši umetniki so, žal, premalo poudarjali razloček med navadnim človeškim otrokom in med Jezusom. Vrh tega so ga upodabljali golega, in sicer v takem kretanju, da izgubi vse dostojanstvo in vso milobo. Kako se Marija tu kaže kot najčistejša mati?

Na kateri roki naj drži Marija dete; na desnici ali leviči? Stari umetniki so rešili to vprašanje po svetem pismu. Salomon je šel svoji materi naproti in jo nato posadil poleg sebe na desnico. Stara zaveza je predpoda nove. Jezus sedi na desnici svojemu Očetu, imajoč mater na desnici svoji, tako so razvrščeni na starih podobah. Torej naj se deva dete na levico, zlasti kadar Marijin kip drži v naročju stoječe dete.

Druge navadnejše podobe Marijine so: Brezmadežno spočetje. (Skriv. raz. 12.) Na starih podobah ima tudi dete v naročju, polumesec pod nogami, v ozadju solnce, na glavi poleg zvezdnatega venca še krono, izrezljano na liste, bel plašč in lepo rdeče-vijolično obleko. Od 16. stoletja semkaj je Marija sama, na prsih roki križem držeč ali sklenjene v molitvi, ima višnjeve plašč in belo obleko; na vrhu zemeljske kroglice na polumescu stoječ stira z obuto desno nogo kači glavo; levo nogo zakriva oblačilo; v roki ne drži nič, tudi lilije ne. Obličje kaže mladostno lepoto in nedolžnost, oči so pobešene ali proti nebu povzdignjene. Na glavi ima pajčolan, okrog glave pa nimbus iz dvanajstih zvezd.

Iz Marijinega življenja je silno mnogo podob, kažočih raznotere dogodke, n. pr. Marija triletna deklica, hiteč po stopnicah v tempelj; Marijina zaroka z Jožefom; oznanenje Marijino; obiskanje Marijino; očiščevanje Marijino; rojstvo Jezusovo; Marija in sv. trije kralji; smrt Marijina; vnebovzetje in kronanje Marijino; Marija pribežališče in pomoč kristjanov razprostrta širok plašč, povzdigujoč oči proti nebu; Marija pribežališče grešnikov ima obžarjeno srce zunaj na prsih ter vabi obtežene k sebi z razprostrtimi rokami ali moli za nje. Dalje Marija sv. rožnega venca, kraljica angelov, Lurška Mati božja ali čisto spočetje i. t. d. Mnogokrat se upodablja Marija pod križem kot žalostna Mati božja, držeč Jezusa v na-

ročju (pietá). Pri vseh boljših podobah Križanega Marija stoji pod križem (stabat mater).

Omenimo še ene podobe, katera je sedanji dôbi že nerazumljiva, v prejšnjih časih pa je bila zelo razširjena; njena snov se opeva v kaj mičnih pesmih; zove se lov angelov (Engel-Jagd). O enorogu pripoveduje pravljica, da biva v daljnih puščavah, da se boji človeka, torej ga je videti le redkokdaj, da se ne pusti ne vjeti, ne vdomačiti; vjeti more ga le čista, brezmadežna devica, v naročju njenem išče zavetja in tu odloži vso divjost. Ta nežna pravljica kaže že pedsrednjeveško dôbo na enoroga, to je našega Gospoda Jezusa Kristusa, ki je bival v naročju brezmadežne. Podoba je taka-le: Angelj trobi v lovski rog, psi hitijo za enorogom, ima pa napise: vera, upanje, ljubezen, ali: usmiljenje, mir, pravičnost; enorog drži glavo v naročju sedeče Device.

Zamorska Mati božja. Na nekaterih slovečih božjih potih se nahajajo podobe Marijine s črnim obrazom, n. pr. v Loreti, v Einsiedelnu, v Altötlingu, v Čenstohovi, pri nas v kapeli frančiškanske cerkve v Ljubljani i. t. d. Razlagajo jih različno. Zaradi črne barve bi se lahko mislilo na visoko pesem: „Nigra sum, sed formosa — črna sem, toda lepa,“ Cant. Cant. 1, 5.; ni sicer gotovo, vendar je zanesljiveje, kot bi se segalo v poganstvo, n. pr. Dijana (Ranke) ali na egiptovsko-abesinski upliv (Goethe). Toda te podobe prvotno niso bile pobarvane črno, temveč začrnele so v teku let, ker so se barve kemično razkrojile, ali pa so otemnele vsled dima in sopara. Te stare podobe so radi posnemali tudi drugod in so jim dajali takoj novim črno barvo.

Nekaterih podob Matere božje sv. cerkev ne dopušča postavljati v cerkev, ker se ne strinjajo s cerkveno tradicijo; n. pr. one, ki se nahajajo na pariški medaliji z leta 1830. . . . quia imago haec eo, quo picta est modo, et eo, quo repraesentatur in numismate Parisiis cuso, differt quamplurimum ab ea Imagine, qua vetustissimis temporibus beatissimae Virg. Conceptio pingi consuevit, atque hinc, cum hujusmodi Imago nova et insolita sit in Ecclesia, ut talis adnumerari inter eas debet, de quibus et s. Trident. Synod. Patres, et Urbanus VIII decreverunt, non licere ullo in loco vel in Ecclesia ponere. . . . S. C. omnimodam varietatem hoc Decreto rejecit. 27. aug. 1837.

Temnejšega, resnobnega obraza, nekako okorelih potez, strogo po bizantinskem tipu (kakor n. pr. Marija vedna pomočnica) so vse podobe Matere božje, ki jih imajo v ruski cerkvi.

Od nekdanj je bil umetnosti najvišji smoter mater Odrešenikovo upodabljati v največji milobi in lepoti; to nam pričajo mojsterski umotvori najslavnejših umetnikov. Toda ne za umetne, ampak za najpriprostejše podobe Matere božje se je ljudstvo vnelo v svoji pobožnosti in jih odličilo z najdražjimi darili. To nam pričajo številna božja pota, na katere z zaupanjem zahaja verno ljudstvo. Kaj je temu vzrok, je razvidno iz vsega, kar smo povedali o sv. podobah.

Podobe angelov.

Najstarejše podobe so gotovo podobe angelov. Sveto pismo nam poroča (II. Mojz. 25. 18), da sta bila nad škrinjo zaveze dva keruba z razprostrtimi peruti. To upodobitev je ohranila tudi cerkev. Delala je anjele kot lepe mladeniče, kajti, kot pravi sv. pismo, se odlikujejo po svoji lepoti, njihovo obličje je obžarjeno z nadnaravno svetlobo. V znamenje

popolnoma duhovnega življenja in pa da so poslanci božji, da se gibljejo hitreje kot vetrovi, imajo peruti; okrog glave imajo obsij, dičijo jih dolgi kodrasti lasje, znamenje večne mladosti; prevezani so lasje s trakom ali imajo kot n. pr. knezi, nebeški diadem na glavi. Dolga gubasta obleka, ki je bela ali pisana, jim ogrinja telo. Krasne so peruti, ki so barvane kakor mavrica, ali kakor pavja përesa. Oblečeni so v albo, štolu in tuniko, ali tudi v pluvijal. V 13. stoletju so jih upodabljali kot ljubke otročiče, plavajoče po zraku in nekako izlivajoče se v dolgo, vihrajoče oblačilo; v roke so jim dajali godbena orodja, trakove z napisi, orodje trpljenja Kristusovega, svečnike, kadilnice i. t. d. Mične so podobe iz 14. stoletja, ki imajo samo glavo, peruti in roke sklenjene v molitvi. Renesanca je podobe angelov zelo spačila; ustvarila je malo idealnega, delala je samo kepe mesa; za oblačilo je ostal samo ozek prtič, komaj pokrivajoč sramoto, ali pa še ne, ker je tem izpodtekljiveje, ker so slikani po spolu, kar sploh ne smejo biti.

Cerkev deli angele v devet korov; podobe in oblačila deveterih zborov so jako različna.

1.) Serafini stoje v bližini božji in prepevajo trikrat sveto; imajo po šest perut, z dvema zakrivajo obraz, z dvema život in z dvema letajo; nog in rok nimajo. 2.) Kerubini so podobni prvim, toda imajo peruti le okrog glave, ali pa so njih peruti pokrite z očesi (Ezehiel), kar znači modrost. 3.) Troni se slikajo kot okrogli ognjeni obroči s peruti; obroč pomenja svet. 4.) Vladarstva imajo na glavi krone, oblečeni so v pluvijal, v roki drže žezlo in kroglo ali okroglo ploščo s pečatom božjim: IC, XC. 5.) Kreposti so oblečeni kakor dijakoni; krona na glavi je preprostejša, navadno le trak. 6.) Moči z rokami navzkriž na prsih; oblečeni so v belo albo z zeleno štolu. 7.) Knezi v tuniki s kroglo in žezlom v roki. 8.) Nadangeli v viteški obleki s škitom, mečem in nizko čelado. 9.) Angeli v tuniki ali albi, z zlatim pasom, s sklenjenimi rokami, ali s kadilnico v roki.

Imena so nam znana samo od treh angelov: Mihael, Gabriel in Rafael. Ime prvega pomeni: Kdo je kot Bog? Opravljen je v bojno obleko, bori se z zmajem, ali tehta duše. Sv. Mihael je patron grajskih kapel in starih kapelic na pokopališčih. Ime Gabriel pomenja moč božja; drži v roki lilijo, naznanjajočo čistost izvoljene posode, katero si je večni izbral v bivališče. Oznanil je rojstvo Samsonovo, Janezovo in Kristusovo. V 15. in 16. stoletju so ga upodabljali tudi kot lovca, ki ima v roki rog in s psi lové enoroga, kateri je pribežal v naročje Marije, sedeče v zaklenjenem vrtu (hortus conclusus). Rafael je oblečen kot popotnik in drži palico in bučo; spremlja Tobija, ali ima poleg sebe ribo, ali se prikazuje pastircem. Vsi drugi angeli so mladega obraza, imajo po dve peruti in dolgo belo ali pisano oblačilo. — Kretanje angelov naj bo dostojno in mirno.

Podobe svetnikov.

Že od nekdaj so kristjani radi imeli podobe svetnikov. Od cerkvenega zbora v Efezu semkaj imeli so mnogo podob Marijinih, slikanih na les. Tudi podobe drugih svetnikov so radi imeli v cerkvi in doma, ali so jih nosili s seboj. Seveda, te podobe niso imele portretne podobnosti, kajti najslavnejši svetniki so živeli v dōbi, v kateri še nihče ni mislil na izdelovanje podob svetnikov; zaradi tega so bili na podobah vsi svetniki po obrazu skoraj popolnoma enaki. Iz podob pa se je moralo spoznati, kaj je svetnik delal in trpel in kako se je Gospod povelical v njem. Kar

so pripovedovale legende z besedami, moralo se je tu izraziti z barvami. Dajali so jim torej posebna znamenja, attribute, po katerih so se razločevali.¹⁾ — Pri navadnih podobicah je treba paziti na to, da ne predstavljajo kaj takega, kar bi bilo zoper vero. Zaradi tega so n. pr. prepovedane podobice s tremi srci, Jezusovim, Marijinim in Jožefovim, ker bi se s tem označevalo nekakšno brezmadežno spočetje sv. Jožefa. — Tudi simbolov nihče ne sme pridevati svetnikom po lastni volji. Slikarji so n. pr. sv. Klari dajali v roko škofovo palico, hoteč naznaniti, da je bila opatinja; toda kongregacija sv. obredov je prepovedala tako upodobitev 10. jan. 1656. — Simbolične podobice naj bodo dostojne in pa take, da jih je moči razumeti. Pretirano simbolizovane in premehkužno sladkotne svetniške podobice, katere kažejo samo lepe zunanje kretnje, kot n. pr. nekateri francoski izdelki, naj se ne kupujejo in ne razširjajo. Ker se je najnovejšo dōbo mnogo takih podobic razpečalo med svet, so nekateri škofje določili, da se ne smejo tiskati brez njihovega potrdila, kar je popolnoma opravičeno, kajti le na ta način bo možno odpraviti nedostojne podobice in take, ki se malo strinjajo s cerkveno tradicijo.

Slike v oknih.

V zasebnih hišah imajo okna namen, da sveti luč skozi nje v sobo; steklo v oknih pa varuje notranjščino mraza, dežja in drugih vremenskih nezgod; tudi imajo namen, da se pogleda skozi in se vidi, kaj se zunaj godi. Isti namen imajo okna v cerkvi, le s tem razločkom, da se ne gleda venkaj skozi nje, ampak cerkvena okna naj bi sveti kraj tudi ločila od zunanjega sveta, da naj bi nekoliko zatopila dnevno svetlobo in vernike nekoliko prestavila iz vsakdanjosti v duha hiše božje. Kakšno steklo torej ustreza temu namenu? Mar li popolnoma prozorno, skozi katero se vse stvari vidijo natančno, ali ono le nekoliko prozorno steklo, skozi katero se nobena reč ne razločuje? Gotovo poslednje, ker je nalično preprogi med svetom in Bogom; takova okna nas kakor zagrinjalo ločijo od sveta, da ga za nekaj časa pozabimo, da občujemo le z Bogom in se tako lažje udeležujemo skrivnosti, katere se gode na svetem kraju.

Prva stoletja krščanstva so bila steklena okna izredna prikazen; zakrita so bila samo s preprogami. Steklo je bilo jako drago; le v bogatejših cerkvah so delali v okna mozaike iz stekla. V naši dōbi je steklo, tudi barvano, tako ceno, da se tudi preproste cerkve po oknih lahko ločijo od navadnih hiš. Brez prevelikih stroškov bi se dala povsod napraviti okna iz barvanega stekla. Tu ne mislimo krasnih slik v oknih, kakoršne si morejo omisliti le bogatejše cerkve. Pri oknih iz barvanega stekla je paziti, da se ne rabijo pretemne barve in da na ta način svetlobe v cerkvi preveč ne zatope. — Prvi pogoj pri cerkvenih oknih je dobro steklo. Razločujemo več vrst stekla, n. pr. antično steklo (Antikglas), močno steklo v raznih barvah; katedralno steklo (Kathedralglas), s strojem delano steklo raznega sestava z grbavinastim površjem, barva je skozi enaka brez sence. Rabi se to steklo za okna, ki naj bi bila podobna preprogam ali grizelna okna (sivo na sivem). Tretja vrsta so antične, okrogle male steklene pločice (Butzenscheiben); barve so bele ali polubele; poslednje so nekoliko zelenkaste ali rumenkaste; obrobļajo se s svincem. Taka okna so se nahajala v mnogih starih cerkvah. Ako se v kozice,

¹⁾ „Ex quibus signis seu instrumentis docemur quasi per compendium, quid illi, quos colimus, egerint, quidve passi sint.“ Bellarmin.

katere nastanejo med okroglimi pločicami, denejo druge rumenkaste šipice iz katedralnega stekla, in ako se okrog okna naredi obrobek iz raznobarvenih steklenih pločic, postane okno kaj lično in primerno za cerkveno ladijo.

Bogatejša okna imajo mnogovrstne slike. Kmalu, ko so se uvedla steklena okna, so jih začeli delati lepša in umetnejša kot v hišah. Namesto velikih steklenih plošč so jemali manjše, pa raznobarvene, katere so sestavljali v geometrične oblike, da so se videle nalične lepim preprogam. Prudencij, sloveč latinski pesnik, omenja taka okna že v petem stoletju, primerjajoč okna v cerkvi sv. Pavla v Rimu, sestavljena iz raznobarvenih stekel, s travniki, polnimi cvetic. A taka okna se še ne morejo v strogem pomenu imenovati slikana okna, kajti prostih risarij tedaj še niso znali delati. Da so take risbe mogli izgotavljati na steklu, morali so se naučiti najprej vsaj eno temno barvo vžgati v steklo, s katero so potem lahko delali razne obrise. Ta iznajdba se pripisuje menihom v samostanu Tegernsee. — V 11. stoletju so poročila o slikarijah na steklo že določnejša in popolnejša. Sploh pa so v tej dobi na oknih le bolj rastlinski ornamenti. Prav lepa okna te vrste imajo Cistercijani pri sv. Križu na Dunaju. Nekatere slike v kolinski cerkvi so iz 12. stoletja; v pražki stolni cerkvi so iz 13. stoletja in so izvršene v romanskem slogu.

V štirinajstem stoletju je gotski slog tudi oknom dal arhitektonske člene, n. pr. fiale, stolpiče, baldahine i. t. d. Naučili so se tedaj vžigati še druge barve v steklo, ne samo črno. Iz 14. stoletja je mnogo oken v raznih cerkvah, med drugimi v Viktringu pri Celovcu. Vrhunec popolnosti je dosegla ta umetnost v 15. stoletju in njen cvet sega še v 16. stoletje, dokler je cvetela gotika; renesansa pa ji ni bila več prijazna, da celo nasprotovala ji je. Slikanje na steklo se je v renesanski dobi tako opuščalo, da so celo pozabili, kako se napravljajo nekatere barve. Šele koncem 18. stoletja so zopet poživili to staro umetnost, in leta 1828 se je ustanovila tovarna za izdelovanje steklenih slik in pozneje v Inomostu, ki sta izvršili že mnogo res krasnih umotvorov.

Tehnika pri slikanju na steklo obstaja v tem, da se rudninska kislina, katera se rabi za barvanje, zmeša z lahko tekočim steklom ter se prav dobro stare in zmelje z lavendelnovim oljem. S tako barvo umetnik slika na steklo, katero ima obrnjeno proti luči, da precej lahko presodi, kakošna bo barva. Potem se barva vžge v steklene plošče v posebni peči; plošče leže v peči na lončenih ali železnih pokrovkah, da se ne zvežijo. Vročina v peči polagoma narašča; lahkotekoče barvano steklo na plošči se stali, pa tudi trša plošča se stali na površju in oboje se spoji v eno celoto. Ko je to izvršeno, mora vročina v peči počasi odjenjevati, in plošče se ohlajajo več dni. S prvim vžiganjem slika še ni dovršena, treba jo je še mnogokrat prevleči z barvo, da se ji dá ali senca ali več svetlobe, ali da se nepopolnosti popravijo i. t. d. To delo se vidi na prvi pogled lahko, toda zahteva silno veliko opreznosti, da so barve lepe in da plošče ne počijo.

Ako se izgotavljajo slikana okna za cerkev, je gledati na to, da okna niso pretemna; zlasti okna poleg velikega oltarja naj bodo svetla. Prav blizu velikega oltarja slikati v okna podobe svetnikov, ni prav prikladno; kajti žive barve podob preveč zatopé barve oltarja in ne sme se videti, kakor da so te podobe v oknih še del velikega oltarja. Najlepše se tu podajo okna z lahkimi preprogami. Kompozicija barv naj dela prijeten splošen vtis pri vsakem posamnem oknu in vsa okna naj med seboj harmonirajo. — Samo barvano steklo (Appreturmalerei) naj se ne rabi nikdar.

Kar se tiče sestava, razločujemo pri cerkvenih slikanih oknih tri vrste: Tapetna preprogasta slikarija brez podob, slikarija s posamičnimi podobami ali s celimi dogodki iz svete zgodovine in same slikane obrobke brez podob ali barv v srednjem polju (fonds). Pri oknih s preprogastimi slikarijami naj so geometrične oblike lepo primerno sestavljene in barve naj so v lepem soglasju. Pri oknih s slikami naj se ne gleda na to, da bi bila okna glavna oplešava cerkve, ampak vsaka slika naj je v lepem soglasju z arhitekturo in z drugim cerkvenim okrasjem. Ako so stene v cerkvi obširne in prazne, se vanje ne podajo velike slike na oknih; v baroknih cerkvah naj se rabijo lahke, svetle barve z ličnimi obrobki.

Kako naj se slika cerkev?

Nebeškega Jeruzalema, čegar svetilo je Jagnje (Raz. 21. 23), ne razsvetljuje samo nelomljena svetloba, marveč svetloba se tudi v krasnih barvah po njem razliva. Zlato, jaspis, safir, kalcedon, smaragd, sardoniks, sardis, krizolit, beril, topas, krizopras, hijacint, ametist — kako divna svetloba se razvija po svetem prostoru, odsvitajoč od predragih kamnov! Ni torej čudno, da že v katakombah niso hoteli imeti praznih enobarvnih sten v prostorih, kjer so opravljali presveto daritev, marveč slikali so stene z barvami ali jih krasili z mozaiki. Kako dragocene mozaike so imele prve krščanske bazilike, in tudi v romanskih in gotskih cerkvah so zlato in barve igrale važno vlogo. Dognana stvar je, da so bile od najstarejše dôbe in skozi celi srednji vek skoraj vse cerkve, tudi majhne, bogato slikane. Oglejmo si le naše domače gotske cerkve; reči smemo, vse, od prve do zadnje so bile slikane, seveda so zdaj slike skrite pod debelim beležem. (Krtina, Praproče, Grad, Vodešiče, Mošnje, sv. Janez pri Jezeru, Turjak i. t. d.) Tudi v prvi renesanski dôbi so cerkve slikali; šele pozneje za časa rokoko-sloga so pozabljali na pomen cerkvenih slik; tedaj slikarije niso bile več podrejene arhitekturi in so se naposled opustile popolnoma; cerkve niso imele znotraj nobene posebne barve; bile so kar gladko pobeljene. V takih cerkvah manjka življenja, kajti življenje se nam kaže v živahnih, cvetočih barvah; bela barva pa je barva blede smrti. Zaradi tega so Grki barvali celo marmorne kipe, kar je neovrgljivo dokazano.

Važno je vprašanje, kako naj se slikajo cerkve. — Novejši čas so zopet začeli lepšati svete prostore z monumentalnimi slikami. Pri teh močnejših slikah pa ni zadosti, da slikar pozna slog, da riše pravilno, da daje lepe harmonične barve, da ugaja kompozicija; to bi sicer zadostovalo pri slikanju na platno, a nikakor ne zadostuje v cerkvi; tu se zahteva še dobro stavbinsko razumenje, da je slikarija v pravi razmeri z arhitekturo. Ni dovolj, da slikar zna samo slikati, marveč razumeti mora tudi arhitekturo, poznati mora konstruktivne zakone in pomen posamičnih konstruktivnih členov. Na vprašanje, kateri so pravi temeljni zakoni za monumentalno slikarstvo, ne sme odgovarjati samo okus, ne samo zasebno lepočutje, tudi niso edino merodajna pravila slikarstva na platno, marveč vrhu vsega je treba pravega pojmovanja stavbinskih slogov. Toda prav na to se mnogokrat ozira premalo in zaradi tega se nahaja pri slikanju cerkva toliko napak. Samo ob sebi je sicer veselo znamenje, da se lepšajo cerkve s slikarijami bolj in bolj, toda skoraj bi želeli, da bi se ta gorečnost nekoliko zadrževala, dokler se ne pride do pravega spoznanja in se umetnost ne dvigne iz začetništva.

Za oplešavo cerkvenih sten naj se rabijo zgodovinske, simbolične ali tipične predstave, tudi alegorične, toda previdno. Druga ornamentika,

slogu prikladna, naj je delana tako, da povzdigne vsak člen arhitekture, da pokaže njegov pomen in da na ta način tudi lajik lažje razume lepo členovitost. Vse skupaj pa, arhitektura in slikarija, se mora pokazati kot arhitektonska enota in napravljati ugoden utis.

Napačno je torej, ako se slikajo podobe na steno brez vsakega načrta in brez ozira na členovitost stavbe, da se vidi cerkev kakor soba s podobami, obešenimi na steni. Ako primanjkuje pomočkov za lepe slike, naj se rajše počaka, če treba mnogo let. Seveda se mora tu delati po določenem načrtu, ne pa kakor ravno slikarju pride na misel.

Konstruktivni členi naj se povzdignejo z barvami, še bolje z ornament, katerih barve naj bodo v lepem soglasju s temeljno barvo. Ker ima slikarstvo arhitekturi samo služiti, ne pa jo namestovati, torej olepšava ne sme biti arhitektura. Konstruktivni deli arhitekture, recimo, lizene, stebri, zidci, oproge, svodna rebra, okna, vrata, dolbine i. t. d. naj se nikdar ne prikazujejo z barvami. Da morajo biti vse dekoracije stilizovane, da more slikar dobro poznati temeljne zakone vsakega sloga, razume se iz navedenih pravil.

Pri olepšavanju notranjščine s slikami in drugimi dekoracijami je naposled zlasti paziti na to, da je med vsemi olepšavami lepa primernost, skladnost in soglasje; vse to dela notranjščino mirno. Mir ni tam, kjer je malo slik, ali kjer so le bolj temne, mrtve barve. Nikakor ne; smejo se rabiti jako žive barve, sme se naslikati mnogo podob, sploh, kolikor jih je potreba; toda naj se sestavijo tako, da se vjemajo, da ne „vpije“ ena sama preveč, da ni nasprotja med njimi; tedaj imamo lepo primernost. Vsaka dekoracija naj je sestavljena tako, da ima slednja vejica, najskrajnejši list svoj naraven izvor iz skupne korenine; dalje naj je med slikami in med dekoracijo primerno enakotežje v množini in barvah, tako dobimo skladnost in soglasje. Takšna cerkev ima mnogo barv, mnogo lepšav, vendar je v njej lep mir, ker je skladnost in soglasje v vsem. Mislimo pa si cerkev, katere arhitektura ima nedoločne slabotne barve, in da se nahajajo tu in tam po stenah slike v prav krepkih barvah — je li tu ubranost in soglasje? Upajmo, da se bodo starodavna, preizkušena pravila tudi pri monumentalnem cerkvenem slikarstvu zopet začela vestno uporabljati in da bo slikarska umetnost v cerkvi res dospela do častnega mesta, katero se ji spodobi. Gotovo, neovrgljivo je, da ni vsak modern mojster že sposoben za cerkvenega slikarja, zlasti ako je dovršil le akademične študije, o stari cerkveni umetnosti pa se ni učil in je ni videl. Da naše sedanje akademije ne izučé cerkvenih slikarjev, nam ni treba dokazovati. Šol za cerkveno slikarstvo nimamo, — ostaja torej le še ena šola, namreč natančno študiranje klasičnega slikarstva iz prejšnjih dob.

Vlažne stene. Velika nadloga, katera zelo kazi notranjščino mnogih, sicer lepih, snažnih cerkva, je vlažnost spodnjega dela sten. Ta vlažnost se nikakor ne dá odpraviti; čeprav se jarki izkopljejo okrog cerkve, vse nič ne pomaga. Naj se še tako dobro omeče z malto, s cementom, da celo z asfaltom — vse zastoj, solitar prej ali pozneje venkaj udari. Prhnjenje zidovja se ne odpravi, zid je zelen, rumen, poln malih gliv. Čim bolj se hoče zakriti z raznimi barvami, tem grše postajajo stene. Najboljši pripomoček zoper to so marmornate plošče, a so predrage in presegajo denarne moči naših cerkva.

Z dobrim uspehom bi se mogle rabiti postekljene plošče (Thonfliese) ali šamotne plošče, kakoršne se rabijo novejšo dōbo za tlak v cerkvi. Te postanejo, žgane v ognju, jako trdne in močne, da jih nobena vlaga ne

more premočiti. Ker je današnje dni izdelovanje takih plošč doseglo veliko popolnost, dali bi se na njih napraviti prav prikladni, preprogam različni vzorci, tudi reliefni, ali pa bi se jemale samo enobarvne, da bi bilo vse bolj podobno kamnu. Seveda bi bilo treba skrbno izbirati barve in risbe, da bi se vse vjemalo z arhitekturo in dekoracijo cerkve. Podstav (Sockel) bi se lahko naredil temnejši; gornji del podstava pa bi bil odičen z lepo risbo in vse primerno obrobljeno. Tako bi se v tehničnem in umetniškem oziru najugodnejše rešilo zelo važno praktično vprašanje, kako naj se osuši spodnji vlažni del cerkvenih sten. Na vsak način pa bi se moralo gledati na to, da deseni niso preveč navadni in profanni, kajti sedanjo dōbo, ko se take plošče rabijo že skoraj povsod v hotelih, v kuhinjah, po vežah in drugih krajih, mora se za cerkev napraviti kaj takega, kar se loči od vsakdanjega.

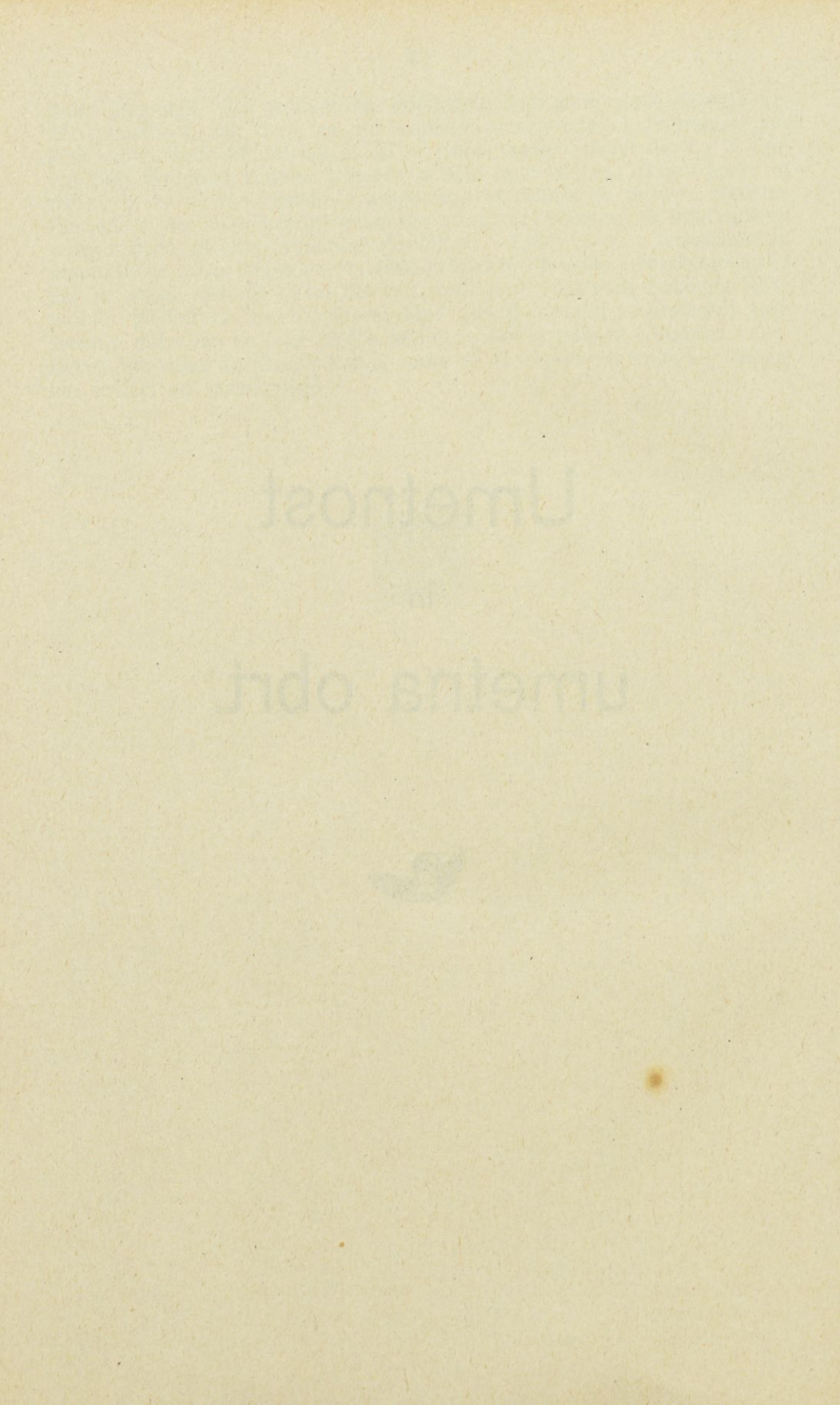

Umetnost
in
umetna obrt.

I. Splošno o umetnosti.

Krasna je slika, katero je izvršil slavni Friderik Overbek, eden najodličnejših umetnikov, prizadevajočih si za povzdigo krščanske umetnosti. Imenoval je svoj umotvor: „Triumph der Religion in den Künsten“, ali: „Das Magnificat der Kunst“.

Slika je taka-le: Na oblakih sedi Marija z Jezusom v naročju pisoc svojo hvalno pesem „Magnificat“. Marijo obdaja mnogo svetnikov novega in starega zakona, svetnikov, ki so izkušali v minulih devetnajst stoletjih z vsemi svojimi močmi v krščanskih umetninah poveličevati sv. Cerkev božjo in ji služiti. Krščansko poezijo predstavlja Marija sama, pisoc svoj navdušeni „Magnificat“. David s harfo predstavlja cerkveno glasbo, Salomon, držeč v rokah bronasto morje, kaže na kiparstvo, sveti Luka kaže na slikarstvo in sv. evangelist Janez s črtežem nebeškega Jeruzalema v rokah predstavlja arhitekturo. Lepo razstavljeni obdajajo svetniki umetniki žarno središče.

Na spodnjem delu slike vidimo umeten vodomét, kateri pomenja, da vsi naporji krščanske umetnosti merijo kvišku v nebesa; temu nasprotno so si mislili pogani studenec, tekoč s Parnasa navzdol. Temu prekrasnemu vodometu je naredil umetnik dvojno vodno gladino; v gornjem kotlu odsevajo nebesa, v spodnjem zemeljske stvari. S tem nam predočuje umetnik dvojni element umetnosti: Misli izvirajoče iz nebes in pa za predočevanje potrebno iz narave vzeto obliko.

Da, umetnost svojih korenin nima v zasebni poljubnosti tega ali onega umetnika, ampak v večnih zakonih; bistvo njeno je v ideji, ne v tvari; tvarina je le sredstvo, s katerim in v katerem se predočuje ideja. Že Platon je nazval umeteljno lepoto odsev resnice.

Kaj pa je resnica? Tudi današnje dni mnogi ne poslušajo radi odgovora, katerega nam daje na to vprašanje zgodovina, zlasti krščanstvo. Edini pravi odgovor je, da je Bog nevsahljivi, živi vir resnice in da v duhu človeškem, vstvarjenem po podobi božji, odseva resnica. Kako krasen je bil ta odsev v prvobitnem stanu človeka! Toda prevzetnost in sebičnost je zapeljala človeka, da se je drznil zlorabiti svojo prostost; in kot odpadnik od Stvarnika svojega, bil je preganjen iz raja. Pa tudi v pregnanstvu se je spominjal svojega izvirnega prvobitnega stanja, hrepenenje po njem mu je ostalo v srcu, živo si je želel, da bi bil zopet združen z Bogom, kot je bilo nekdanj. Kakor nam sploh vsako hrepenenje po idealnosti priča, kako dolčas nam je tukaj v pregnanstvu po našem pravem domu, prav tako je tudi umetnost izraz domotožnosti, hrepenenja po tisti harmoniji, katera je pred grehom prešinjala vso naravo zemeljsko in jo združevala z nebom. Tako razumemo, zakaj se je razvijala in cvetela umetnost vse čase pri vseh narodih v službi religije, in pod njenim vplivom obrodila najplemenitejši, najkrasnejši sad.

Druhal, odpadli od vere, seveda to nikakor ni všeč, kakor tudi filozofom ne, kateri pričenši pri prvobitnem žlemu naposled izlikajo človeka iz opice, kateremu je prvi in zadnji smoter življenja: vživaj, dokler se zopet ne povrneš v grudo, da gnojiš nadaljnemu razvoju tvarine. Na takem stališču ne stojimo. Prava umetnost, katera izvira iz večne resnice in se k njej povrača, loči se bistveno od materialistične. Kajti prava umetnost ima že na čelu vtisnjeno znamenje svojega vzvišenega izvora, odsev nadčutnega, naj se že kaže v veri, ali v slutnji, v upodabljanju umetnosti, ali v poeziji.

Oblika v umetnosti je prikazovanje duha. Materijalizem, taječ duha, razruši s tem tudi obliko.

Potem ko je prvo razodenje zatemnelo v našem rodu, vse basnoslovje in vse modroslovje narodov, ni bilo drugega, kot nekovo iskanje izgubljenih oblik, to je iskanje pravih razmer bitja človeškega do duševnih in telesnih potreb; to je bilo iskanje pravega smotra in prave naloge človekove na zemlji; z eno besedo, to je bilo iskanje religije, kar se izraža umeteljno v filozofiji, v poeziji in v podobarstvu.

Bistvo prave umetnosti je v tem, da idealno lepo predstavlja v čutni obliki; umetnost je postavna, pravilna utelesitev ideje v čutni obliki. Bližnji njen smoter pa je ta, da nas s predstavljanjem idealno lepega povzdigne v idealni svet. Bog, kateri je sam na sebi absolutna dobrota (*αὐτὸ τὸ ἀγαθόν*), je tudi absolutna lepota (*Καλὸν αὐτὸ κατ' αὐτό*, Plato). Svet je po besedah očeta filozofije najlepši tvor, ker je umotvor božji. Karkoli pa je v stvarstvu lepega, je lepo le, ker je deležno lepote božje.¹⁾ Ideje, katere je imel Bog o stvareh od vekomaj, so vir vse njih lepote; in vsa telesna lepota stvari je le viden odsev idej, katere je Bog imel o njih. Toda svet, stvarstvo je podvrženo ničemurnosti, zdihuje pod prekletstvom.²⁾ Zaradi prekletstva božjega stvarstvo zdaj ni več tako, kakršno bi moralo biti in kakršno je Bog hotel imeti, ni več prilično ideji božji.

Kot podoba božja prejel je človek zmožnost z duševnim gledanjem (*ἰδεῖν* — *ἰδέα*) ustvarjati si ideje (species intelligibiles), katere se bolj ali manj skladajo z idejami božjimi; kolikor bolj se bližajo idejam božjim, tolikanj popolnejši, tolikanj idealnejši so.³⁾ Kot podoba božja mora tudi človek svojim lepim idejam dajati čutno obliko in čim prikladnejši zunanjo obliko zna dajati svojim lepim idejam, tem večja je njegova estetična zmožnost, tem vzvišenejša je njegova umetnost, tem večji umetnik je.

Pred grehom so bile tudi naravne zmožnosti človekove popolnejše, bolje je mogel razumeti lepoto božjo in lepoto vidnega stvarstva, večja je bila torej njegova umetna spretnost. Po prekletstvu božjem pa je tudi človek razrušena umetnina. Ne le naravne ideje o Bogu so bile otemnene, tudi volja je bila izpridena in zbujele čutne strasti so človeka vedno bolj oddaljevale od Boga; strastno se je zdaj vdal stvarem, oboževal je lepoto, katera je stvarem še ostala, stvarnika pa, vir vse lepote, je pozabil in tako je še bolj otemnela v njem naravna ideja božja pa tudi нравne ideje in z njimi pravi nazori o lepem. Ni čudno torej, da je umetnost v poganstvu vedno globokeje propadala in se ponižala do samega posnemanja narave, da je postala mesena; namesto, da bi človeka oblaževala s predstavljanjem lepih idej, dražila mu je le čutnost in ga tako še bolj utrjevala v zmoti.

Pa kakor človek ni izgubil vse resnice, vsega нравnega čustva, tudi zmožnost za umetnost ni izginila popolnoma. Kakor je bila ideja božja v človeku le skaljena, ne pa uničena, tako je bilo tudi z idejami lepega; tudi te so mu ostale z idejo božjo.

Versko-nravna naloga človekova je ta, da v dušnem življenju njegovem nastane zopet pravo soglasje; nalog in smoter prave umetnosti pa je, da spačenemu dejanskemu življenju kaže zrcalo idealnega, boljšega, prvobitnega življenja. Prava umetnost naj bi odmeknila zrcalo izprijenosti, katero zagrinja stvarstvo, ter pokazala stvarstvo tako, kakršno bi po ideji božji moralo biti.

¹⁾ „Pulchritudo creaturae nihil est aliud, quam similitudo divinae pulchritudinis in rebus participata.“ Thom. Aq.)

²⁾ Rimlj. 8. 20.

³⁾ Ideal pomenja v estetiki duševno podobo (idea) nenavadne, relativno popolne lepote.

Kako lepo nalogo ima umetnost! Dvigati mora človeka nad vsakdanje življenje in njegov pogled voditi tja, kjer biva Večna lepota.

„Ars propter artem“.

„Ars propter artem — umetnost sama sebi smoter!“ Ta klic se čuje prepogosto. Toda v nobeni veliki dōbi umetnosti niso umetnosti gojili in ljubili samo zaradi umetnosti, nikdar ni bila umetnost sebi smoter; vse čase bila je le posredovavka višjih, splošnih, večnih idej.

„Umetnost sama sebi smoter,“ ta izrek ima nekoliko resnice v sebi; kajti umetnost je predstavljanje lepega, in to lepo v gledavcu vzbuja dopadaje in nekov dušni vžitek; v tem oziru je sama sebi smoter. Recimo, kdo ogleduje sliko Rafaelovo ali Fiesolovo, katera predstavlja vso gorečnost svete ljubezni, pobožno navdušenost, vso dušno svetost v prekrasnih zunanjih oblikah. Prašajte ga, česa išče? Odgovoril bo: „Iščem duševnega užitka, drugzega nič.“ — Ali mislimo si umetnika, vsega zamaknjene v svoj ideal, katerega hoče izraziti na primernem sredstvu. Pozabi vse, celó svojo lastno korist. Njegov smoter je le veselje radi tega, kar ustvarja; v tem veselju nahaja obilno plačilo.

In v tem oziru smemo reči, da je umetnost sama sebi smoter („ars propter artis complacentiam“). Zanikavati pa moramo trditve, da umetnost nima prav nobenega drugega smotra. Kajti le tedaj, ako ima umetnost še kakov drug pozitiven in določen smoter, je umetnost res veliko delo človeško, in umetnik ima le v tem slučaju jako važen, globoko v človeško družbo sezajoč poklic.

Umetnost služi, služi Bogu ali svetu, duhovnemu ali mesenemu človeku. Objektiven smoter prave umetnosti je dvojen: objektiven in subjektiven. Objektiven smoter je čast božja. Vsa relativna lepota je odsev neizmerne lepote božje in njen smoter je, da nam razodeva lepoto božjo, oznanjuje veličanstvo božje in slavo njegovo. Umetniško lepo, katero je ustvaril umetnik, mora služiti prav tistemu smotru, kakor lepo, katero je ustvaril Bog. Tudi umetniško lepo naj poveličuje Njega, ki je vir vse lepote. Umetnost ima torej bistveno nabožni značaj. Ni ravno, da bi se ta nabožni značaj očitno kazal pri vsaki umetnini; vendar je v obče potrebno in bistveno, da se umetnost ozira na božanstvo. Ako se umetnost odtrga od vere, ako se ji celó postavi nasproti, mora neizogibljivo propasti.

Subjektiven smoter lepe umetnosti je ta, da нравno oblažuje in očiščuje človeško srce. Pogled na umetniško lepoto podeli človeškemu duhu nedolžno uživanje, izpodbuja pa tudi človeškega duha, da se dviga kvišku nad sirovo in olikano meseno poželjivost; umetniška lepota vzbuja v človeku ljubezen do tega, kar je v resnici lepo in torej tudi v resnici dobro, kajti lepo in dobro se ne dasta ločiti. Človeku, gledajočemu v čutno lepi obliki idealno lepoto, naj nagiba tako ogledovanje tudi voljo, da idealno lepo izraža v svojem нравnem življenju in si tako prizadeva za tisto нравno popolnost, po kateri mora težiti, ako hoče kolikor mogoče podoben postati Bogu, absolutni lepoti. Na tem stališču ima umetnost silno važen etičen pomen. Tako je bilo vse dōbe, v katerih je prava umetnost razcvetela — vse sklicevanje na to ali ono dōbo, na tega ali onega umetnika ne more omajati in izpremeniti te trditve.

Poganska umetnost.

Do najvišje stopinje popolnosti je dospela upodablajoča umetnost, kar tiče telesne lepote in pravilnosti oblik pri poganskih Grkih. A prav tisto dōbo, ko je grška umetnost cvetela najlepše, je bila v službi nabožnosti in npravnosti. Grška umetnost je imela v dōbi najlepšega razcvita bistveno nabožen značaj, smatrali so jo kot del bogočastja, pa tudi namenjen oblaževanju narodove nravi. „Vemo,“ pravi celó Burke, „ali kar je še več in še bolje, čutimo v notranjščini svoji, da je naboženstvo podlaga olik, kakor tudi vir vsega lepega in dobrega.¹⁾ V slavo božanstva obračajo se pričetkom vse umetnosti najprej poezija, in za njo, kakor nam pričajo ostanki vsega starega veka, vse druge upodablajoče umetnosti.²⁾ Ako si ogledamo veliki razvoj umetnosti v razvoju človeštva, pokaže se nam, da imajo korenine v nabožanstvenosti, ki je duša vsega dejanja in nehanja.

Služila je umetnost višjim idejam in za te ideje je zahtevala kolikor mogoče popolno čutno lepoto. Pri takšnih nazorih je morala lepota oblik dospeti do velike dovršenosti. Pripomogel je k temu čut za lepoto, katerega nahajamo pri Grkih. Do popolnega razcveta je dospela grška umetnost v tisti dōbi, ko je v narodu živela silna krepkost, preprostost šeg in pa nabožni čut; posamna mesta in celi rodovi so tedaj tekmovali med seboj; povsodi je vel mladeniški duh. Umetnost, porojena iz naroda, je bila tesno zrasla z narodovim življenjem; slavila je bogove in heroje; likala je narodovo nrav. Skratka: umetniki so bili služabniki bogov, učitelji naroda, proslavljavci pradedov in njih junaških dejanj.

Prva in najvišja naloga arhitekture je bila zidanje tempeljnov. Najstarejša in najplemenitejša naloga skulpture je bila izgotavljanje kipov, predstavljajočih boga. Najvišja naloga slikarstva je od nekdaj bila podoba svetega bitja ter zgodovinsko nabožno in filozofično slikarstvo. Prav tako je bilo z glasbo, z nabožno poezijo in nabožno filozofično prozo.³⁾

Bajeslovje je bilo Grkom res nabožnost; ni mu bilo samo igrača, marveč slovesna resnost; vladalo je duhove. Kakovi alegoriji ali poetični izmišljotini se ne daruje; poganstvo je imelo v bajeslovju naboženstvo svoje (religio), vez svojo z božanstvom; balo se je jeze svojih bogov, čutilo je, da je človek z grehom, s prestopom božje postave zapadel smrti, in izkušalo je z nadomestovalno krvjo živalsko, s krvjo človeško, s krvjo nedolžnih otrok potolažiti božanstvo . . .⁴⁾

Tudi pri poganskih narodih so se razvijale umetnosti na podlagi nabožnega življenja in prav na tej dospele do najlepšega razcveta. O nabožnih umetnostih v tem pomenu, da so prikladne večnim resnicam, seveda tu ne moremo govoriti. Toda v širšem pomenu, to je, če smatramo kot nabožne umetnosti vse tiste, katerih umotvori služijo povelečevanju božanstva in prospehu nabožnega življenja, v tem smislu pojem „nabožna umetnost“ obsega umetnost vseh narodov in vseh časov, naj že služijo malikom in zmoti, ali kakor pozneje v krščanstvu večni resnici ter povelečanju Njega, kateri edini je stvarnik in gospod vseh stvari.

Prvi klasični narod starega veka bil je poganski. Misel na nadnaravni namen človekov ni prešinjala njegovega življenja; ni poznal večne vrednosti svoje. Sicer se mnogokrat trdi, da je bila le telesna lepota najvišji zakon grške upodablajoče umetnosti; toda v dōbi cveta umetnosti

¹⁾ Reichensperger, Die christlich-germanische Baukunst.

²⁾ Historisch-politische Blätter 79, str. 579.

³⁾ Lasaul, Philosophie der schönen Künste.

⁴⁾ Carriere, Die Kunst im Zusammenhang mit der Culturentwicklung.

to nikakor ni resnično. Že pamet sama nam pove, da je lepa oblika brez dostojne vsebine le pravilen obraz brez duhovitosti, in nihče ne bo trdil, da je samo ljubezen do oblike porodila Phidija. Dognana resnica je, da je grška plastika v dōbi najvišje popolnosti le na reliefnih podobah, na katerih je bilo mnogo oseb, nekatere delala brez obleke, in sicer so one nižje vrste; nasprotno pa je plemenitejše značaje, bogove, heroje, filozofe in govornike vselej delala oblečene. Šele več kot pol stoletja po dōbi Phidijevi († 432), torej takrat, ko je versko življenje in ž njim tudi grška umetnost začela propadati, drznili so si kazati na nekaterih podobah le samo telesno lepoto, in sicer le na podobah, katere so spadale v najbolj senčno stran grškega bajeslovja, n. pr. vulgarno Lado, nikdar pa ne Uranije, in z njenim češčenjem združenih poosebitev. Nasprotno so bili Jupiter, Neptun, Eskulap, Dijoniz, Junona, Palada, Atena, Cerera in Proserpina, Dijana in muze v vseh dōbah oblečene. Tudi Lada je bila v prvi dōbi oblečena. Praksiteles si je prvi drznil delati to boginjo v obliki, ki je bila poprejšnji šegi nasprotna, in je s tem nastopil ter drugim pokazal pot, katera je resnobni čut starogrški daleč zapeljala. Šele sredi četrtega stoletja, torej v dōbi propada, ločila se je umetnost od vere in nravi; zdaj je sama sebe proglasila za svoj najvišji zakon in se je začela ozirati le na telesno lepoto. Toda grška umetnost je cvetela le tako dolgo, dokler je bila zvezana z vero; tisti hip, ko se je pretrgala ta vez, ko je izginila verska in npravna resnost pri umetnikih in je stopil dvom na njuno mesto, tisti hip je ovenel cvet grške umetnosti, preminula je idealna lepota grških umotvorov in njeno mesto zavzel je le mik zunanje oblike, ki se je sicer laskal mesenosti, ni pa mogel dati nikakoršnega duševnega užitka, ker pogrešala se je idealnost, katera edina more dopasti mislečemu duhu. — Nova pot mesenosti pri grški umetnosti je jako mikala npravno propadlo čustvo in se je razširjala hitro — vendar solnce resnice nikdar, tudi v starem veku, ni tako popolnoma zašlo, da bi ne bili znali ceniti višje vrednosti notranje, v etično vrsto spadajoče lepote. V grški antologiji nahajata se dve puščici (Epigramma) proti Ladi v Knidu in Minervi v Atenah. Paris, sin Prijamov, zrasel je, kakor pripoveduje staro bajeslovje, na Idi med pastirji in bil je tudi sam pastir. Kot sodnik med tremi boginjami, cenil je manj Junono in Minervo ter je dal prednost Ladi. Na to razsodbo merita omenjeni puščici in kažeta, kako je boljši del naroda sodil o pravi lepoti. Pomen puščic je ta-le: „Vidiš podobo Ladino, o ptujec, in praviš: ‚Ta res presega bogove in ljudi, izrek Parizov bil je pravičen.‘ Ako potem pogledaš junakinjo s sulico, Minervo, zakličeš: ‚Resnično, pastir goved je bil Paris, in govedarsko je bilo, da je to manj cenil.‘“¹⁾ Iz Grške se je preselila umetnost v Rim, in sicer takrat, ko so Rimci premagali Grke ter so rimski vojskovodje grške umetnine prepeljali v Rim. Ker Rimci niso imeli veliko zmožnosti za umetnosti, a so bili jako prebrisani v praktičnih strokah, niso izumeli mnogo izvirnega v umetnosti; posnemali so le grške umetnine in jim dajali praktično smer. Med Grki in pozneje tudi med Rimci je pa jela prevladovati popačenost in spridenost; preminula je vera v bogove; bajeslovje, katero je dajalo umetniški domišljiji povzlet, se je začelo prištevati pravljicam; tedaj je umetnost izgubila tisto, kar jo je prej dvigalo kvišku; začela je propadati; razni notranji in zunanji boji so jo sčasom skoro docela uničili. Solnce staroveške umetnosti bližalo se je polagoma zatonu; naposled je nastopila temna noč.

¹⁾ Ἀτθίδα δερκόμενος πάλι Πάλλαδα, τοῦτο βοήσεις ὡς βούτης ὁ Παρις τήνδε παρετρόχασε. Jacobs, anthol. gr. tom. 1. pag. 193. tom. 4. pag. 168. — Jungman Aesthetik pag. 608.

Umetnost med Hebrejci.

Pri Hebrejcih se je ohranila po posebnem razodenju božjem vera v enega pravega Boga. Bog sam je natančno določil bogočastje in vsa orodja, katera so se rabila pri njem. Da je tudi tu pri bogočastju bilo vse delano umetno, mislimo si lahko. Umetnost Hebrejcev pa je imela vse drugačno obliko, kot med pogani. Poganom je bil že kip sam tudi bog, in tempelj njihov je bilo bivališče boga; Hebrejci so dobro vedeli, da nebes nebesa ne morejo obseči Jehova, mnogo manj torej iz kamna zidano poslopje, naj je še tako veliko in krasno. Imenuje se sicer „bivališče božje,“ ker je bil Bog tu svojemu ljudstvu na poseben način blizu; a to bivanje ni bilo tako, kakoršno so si mislili sosednji poganski narodi (Egipčani, Asirci, Babilonci). Hebrejcem je bilo prepovedano, delati si podobe bogov; pogani pa so prav na teh podobah kazali svojo umetnost. Vsa umetnost pri Hebrejcih je bila le v službi bogočastja. Druge poganske vere so bile le bolj naravne vere, hebrejska pa je bila vera duha; torej so se zlasti duševne umetnosti, recimo poezija in glasba, razvile do najlepšega cveta in sicer sta tudi obe ti dve umetnosti služili bogočastju. „Nikdar ni kakova grška ali latinska oda dosegla psalmov v vzvišenosti,“ pravi Fenelon. In psalmi so se pri službi božji peli, spremljani z glasbenimi inštrumenti.

Manj so gojili Hebrejci slikarstvo in kiparstvo, akoravno tudi teh umetnosti niso zavrgli, vendar so se bali njunega mika, da bi se narod ne zapeljal k malikovavstvu.

Krščanska umetnost.

Umetnost je tako prevzvišena, lepota njena tako mamljiva za srce človeško, da lahko razumemo, zakaj v svoji navdušenosti do nje drzno zabredejo celo v bogokletstvo tisti, ki nočejo spoznati, da ima umetnost svoj vir in ideal v Bogu. Vkljub temu pa v navdušenosti do umetnosti nikdar ne bodo prekosili nas; bolj vemo ceniti vrednost tvorov lepe umetnosti, kakor oni, kajti kristjanu katoličanu je umetnost veliko več, kakor bogotajcu, materialistu.

Ako je umetnost sploh prikazovanje idealno lepega v lepi čutni obliki, nam je krščanska umetnost toliko kot vtelešena, v lepo obliko ogrnjena, nebeška resnica krščanstva. Večja ali manjša popolnost umetnosti stoji pod uplivom vere; verske ideje se naravno odsevajo v umetninah. Na čim večji stopinji je vera, čim bogatejše in lepše so njene ideje, čim višji je cilj, katerega stavi človeku, tem popolnejše se bo razvijala umetnost pod njenim uplivom, kajti umetnost potem odpira tolikanj bogatejši in lepši zaklad idealno lepega, tolikanj lažje potem umetnik zajema iz tega zaklada in stvari umetnine, v katerih se odseva nebeška lepota. Kje so ideali, kateri bi se v vzvišenosti mogli primerjati krščanskim? Ti ideali, katere naj bi vtelesil arhitekt z merilom in šestilom, kipar s dletom v marmorju, slikar z barvo in čopičem, so v krščansko-nabožni umetnosti najvišji, do katerih se sploh človeški duh zamore povzpeti in za katere se človeško srce v rahločutnosti in iskrenosti svoji more navdušiti — tisti ideali, kateri imajo svoj vir v Bogu, izvoru vse lepote.

Po temni, temni noči, v katero je po brezverstvu svojem zabredlo poganstvo, prikazala se je luč krščanstva; vera Kristusova je rešila človeka, prinesla je resnico, krepost in za njo popolnoma novo stvarilno moč

zabredlemu, mrtvemu svetu. Tudi umetnost je bila rešena; v krščanstvu je dobila izgubljeni ideal, po katerem je dolgo, dolgo hrepenela, našla je resnico, našla pravo vzorno lepoto.

Sveti apostol Pavel v listu do Efežanov pravi, da je po Kristusu prenovljen z grehom razdejeni svet. Že v učlovečenju božje besede bil je izpolnjen prepad med Bogom, absolutno lepoto in med razdejanim, pokvarjenim stvarstvom. Učlovečeni Sin božji, v katerem biva vsa popolnost božanstva in torej tudi absolutne lepote (*Ὁ ὅριος Καθός*) telesno, dobila je umetnost najvzvišenejši ideal za svoje predstave, ideal najvišje važnosti, ki si jo moremo misliti. Koliko snovi za umetniške predstave se nahaja v sv. evangeliju, v zgodovinskih dogodkih, katerih središče je včlovečeni Sin božji, čegar veličanstvo obžarja vse ž njim sodelujoče osebe, dá, celo zunanjo naravo. Tudi stari zakon razsvetljuje luč njegova, in velika naloga umetnosti je, da dogodke starega in novega zakona predstavlja v nadnaravnem obžarenju, katero se na obe zavezi razliva od Kristusa.

Za učlovečenim Sinom božjim je Mati božja Marija najveličastnejši ideal upodablajoče umetnosti. Ideal npravne lepote je Marija umetniku, naj jo motri v neizmernem dostojanstvu kot Mater božjo, ali kot kraljico nebes in zemlje, ali kot najpopolnejši vzor devišstva in vseh drugih čednosti. Ideale čednosti, in sicer v taki vzvišenosti, kakoršne svet poprej ni poznal, daje umetniku krščanstvo v svetnikih; na vsakterem izmed njih se odseva nebeški blišč nadnaravne lepote.¹⁾

In slednjič, kaj nam je učlovečeni Sin božji razodel o svojem nebeškem očetu? Naj je ideja, katero je izrazil Phidija v svojem slovečem Jovu, še tako veličastna, nikdar in nikoli ne doseže ideje Boga Očeta, kateri v svoji večni ljubezni da v smrt edinega Sina, ki naj bi bil sprava za grehe sveta! Kje drugod se nahajajo tako vzvišene ideje? Če tudi vse vere oživljajo umetnost, pisal je slavnoznani kipar Canova Napoleonu, vendar nobena ne tako, kakor naša. Krščanstvo je odprlo očem umetnikovemu žarne pokrajine neizmerne neskončnosti. Odprlo je umetniku kraljestvo novih idej, katerih ena sama bi bila dovolj močna, da dvigne človeštvo kvišku nad vse zemeljsko ter ga oblaži in osreči. V učlovečenem Sinu božjem, v njem, ki je odsvit Očeta, je našla umetnost svoj najvišji ideal. In kakor stoji ta ideal nad vsemi drugimi, zgolj človeškimi ideali, tako presega prava krščanska umetnost vsako drugo, bodisi staroveško, bodisi moderno.

Kaj so ideje paganske v primeri s krščanskimi? Kaj je veličastnega, recimo na Farneškem Herkulu, napol pijanem, ali na Apolonu v Belvederu z lokom v roki v tistem trenutku, ko je ravno sprožil lok? Kako nizke so te ideje, akoravno se na tem najizvrstnejšem izdelku občuduje lepota in natančnost v najmanjših potezah. Vse ideje staroveških izdelkov zaostajajo neizmerno daleč za eno samo idejo, za idejo, katero vidimo upodobljeno v neštevilnih izdelkih krščanske umetnosti, to je preblazena Devica Marija z nebeškim detetom v naročju. Ta ideja, devica-mati z detetom svojim, je tako krasna, tako veličastna, da si lepšega misliti ne moremo. Schiller pravi o njej:

„Höheres bildet selber die Kunst nicht, die göttlich geborene, als die Mutter mit ihrem Sohn.“ Braut v. Messina.

Krščanska umetnost se peča z duhom, odrešenim zmote in greha; zato more predstavljati duhovno prerojeno življenje; zato more vzbujati čisto, sveto dopadajenje.

¹⁾ Dr. Thalhofer, Liturgik.

Vrednost človeška stoji tu na mnogo višji stopinji, in bojevanje zoper svet, njegove strasti in poželenja se kaže tu veličastneje. Krščanski umetnik ima več svobode v podrejanju raznovrstnih čustev in nravnih značajev, kot staroveški. Prav zato krščanski umetnosti nikakor ni treba nazaj posegati v basni poganške; v krščanstvu ima neusahljiv vir snovi. — Želeti je sicer, da je tudi znanje zgolj tehnična izvršitev po vzgledu klasične umetnosti v soglasju z idealom, ki je neskončno višji, kot so si ga mogli misliti poganski klasični umetniki; vendar nikakor ne smemo prezreti, da je duhovni del jedro; kajti napak bi bilo, višje ceniti telo, kot oživljajočega duha. Da se dovršenost zunanje oblike strinja z idealnim izrazom, to daje krščanski umetnosti značilen, čaroben mik, dragost, miloto in ljubkost, katera jo visoko povzdigne nad staroveško klasično umetnost.

Krščanska umetnost presega staroveško v vseh strokah, presega pa še mnogo bolj današnjo moderno umetnost.

Tudi kdor nima posebno bistrega očesa, lahko zapazi, da v sedanosti na umetniškem polju vse težnje merijo prav tje, kamor stremé prizadevanja novejšé dóbe na drugih poljih. Moderna umetnost ni samo zapustila visokega stališča svojega, stališča idealnosti, marveč ponižala se je tako globoko in zavrgla se tako zelo, da se je podala v sužnost materialističnih nazorov in se v družbi z njimi bojuje zoper krščanstvo, zoper nra in vero krščansko. Umetnost najnovejšé dóbe, seveda so nekatere častne izjeme — ponižala se je do človeških strasti, hoče jih vzbujati in jim streči. Namesto, da bi strasti spravljala v soglasje, namesto, da bi očiščevala srca, da bi blažila duha, oprostila človeka verig, ki ga vežejo na grudo in ga povzdignila do svetlih višav, kamor nobeno oko pogledati ne more — se sladka prav tistemu delu človeškemu, ki nas priklepa na grudo ter se neprestano bojuje zoper duha, koprnečega kvišku.

Toda prav v tem je vsa moč moderne umetnosti, da služi in ugaja strastem človeškim; prav zaradi tega so izdelki njeni tako zelo priljubljeni. In ravno zato so leposlovni listi z opolzlimi romani in frivolnimi podobami najbolj razširjeni i. t. d. Vse to priča dovolj jasno, da je moderna umetnost popolnoma pozabila svoj pravi namen, ker se je ponižala tako globoko, da je postala sužnja nasprotnikov duha krščanskega. Kako redki so sedanjo dóbo res idealni umotvori! Vzrok temu je odpad od Kristusa, najvišjega nravnega ideala. Kdor se proč obrne od tega ideala, zapade smrti, in sicer smrti, od katere ni vstajenja. In umetnost se je pogreznila v blato, ker so umetniki izgubili izpred oči ta izvor, ki je vzor in smoter vsake prave umetnosti.

Ako današnje dni umetniki hočejo hoditi po neki poti, katera se je popolnoma ločila od krščanstva in cerkve, ako si prizadevajo na realističnih tleh razviti in povzdigniti umetnost, se sme to prizadevanje imenovati titansko, toda ne bo imela pravega uspeha. Nahajamo tu vmes sicer res umotvore, v tehničnem oziru tako dovršene, da si skoraj popolnejših misliti ne moremo — toda manjka idealnega poleta; brez tega je vsa popolnost oblik le lupina, ki nima jedra. Na teh umetninah nadvladuje meso. Zdi se nam, da stavijo nekateri umetniki meso kot najvišji smoter umetnosti, meso slikajo z najdražljivejšimi in najmikavnejšimi barvami. Taka umetnost je realistična v materialističnem smislu in je v nasprotju s pravo lepo umetnostjo, katere si še misliti ne moremo brez idealne lepote. Taka mesena umetnost tudi ni sama sebi smoter, ampak služi; zapustila je sicer službo božjo, odpovedala se je službi cerkve, postala pa je služkinja mesenosti. Kakor izgubljeni sin je zapustila dobrega, blagega očeta in šla k drugemu gospodarju — svinje past. To je sramotna kazen za njen odpad.

Toda cerkev je ostala prav tista, kakor je bila; njen duh je prav tisti, kakor pred stoletji, in mogoče je poživiti pravo umetnost povsod, kjer se bosta srce in um zopet odprla pravemu cerkvenemu duhu. Le katoliška cerkev ima to moč poživljanja in prerojenja v sebi, ker le ona hrani v sebi vso polnost duha božjega. Zunaj katoliške cerkve je vse teženje po pravi umetnosti zgolj posnemanje antične umetnosti, ali posnemanje narave, ni pa stvarilne moči, ni pravega duševnega življenja. Kjer se kaže življenje, tam dela in stvarja še ostanek cerkvenega duha; in kolikor večji ali manjši je ta ostanek, v toliko je to delovanje ali veličastnejše, ali borneje. „Brez predrznosti smemo trditi,“ pravi Wiseman, „da je dopadlo Vsemogočnemu, ne podeliti zunaj katoliške cerkve blagoslova geniju krščanske umetnosti. Nobena protestantska dežela ni doslej dala kakega posebnega nabožnega umetnika; vsaka katoliška pa je rodila svojo šolo.¹⁾ Sicer spoznavajo tudi zunaj cerkve, da so napačna pota, po katerih hodi njih umetnost že dolgo časa; vedo in tudi sami priznavajo, kje bi se moralo zopet pričeti. Vsa umetnost onih boljših časov: arhitektura, kiparstvo, slikarstvo, poezija in glasba je bila vendar le katoliška. In tako tudi umetnost, kakor veda, glasno priča, da se v cerkvi nahaja resnica.

Cerkvena, liturgična umetnost.

Ko je krščanstvo pregnalo temo poganstva, postala je tudi umetnost krščanska, začela je služiti krščanstvu. Prosta je krščanska umetnost, kakor je prosta krščanska ideja. Polje, na katerem deluje, je krščansko, verno življenje. Ker pa ima krščanstvo nalogo, da prešinja vse okolnosti življenja človeškega, deluje krščanska umetnost tudi na posvetnem polju, deluje celo za razveseljevanje vsakdanjega življenja, in krščanski umetnik ne pozna drugih mej pri svojem delu, kakor tiste, katere mu stavi krščanska etika. Z lučjo svete vere je obžarjeno kristjanovo vsakdanje življenje; kjer vlada vera in krščanska nrav, tam je izključena tudi iz posvetne umetnosti vsaka nenravnost, kajti nenravno ni lepo. Krščanstvo ne dela nič za greh in za laž. In krščanska umetnost ima prav tisto dvojno nalogo, kakor sveta veda in krščansko življenje sploh. Krščanski učenjak se sme baviti z vsakatero stroko razumnih človeških študij, kristjan sme prevzeti vsak posel in vsako delo, katero se vjema s častjo in krepostjo človeško.

Toda poleg tega je še drugo, višje polje, katero se nam je odprlo edino le po nadnaravnem razodenju. To so nadnaravne verske resnice in nadnaravne kreposti, in te se z ozirom na nadnaraven namen človekov oznanjujejo in priporočajo na svetem kraju.

Tako je tudi z umetnostjo. Nikdar ni krščanstvo umetnosti v svoji službi tako omejilo, da bi ji bilo prepovedalo vse, kar spominja posvetnih momentov, to je momentov, ki jih pogosto nahajamo v umetnosti, katera se imenuje krščanska umetnost v širjem pomenu. Od te se razločuje cerkvena umetnost, kateri je naloga predstavljati samo svete, pobožne, duha kvišku povzdigujoče snovi. Pri tej umetnosti je cerkev vsak čas zahtevala, naj se ogiba vsega, kar se ne strinja s častjo hiše božje, s svetostjo bogočastja in kar ne služi nadnaravnemu namenu. To po pravici, kajti za sveti kraj more umetnost svoje stvore izvrševati drugače, kot za posvetne namene. Ako je bila, recimo, umetniku dana naloga, naj izvrši kamenen ali bronast kip svetnika, ki je bil tudi sloveč učenjak, dal

¹⁾ Wiseman, Abhandlungen III. 328.

mu bo vse drugačno obliko, če ga dela za javen trg, kakor če ga dela za oltar v cerkvi.

Cerkvena umetnost v ožjem pomenu je liturgična umeinost, to je tista, katera je posvečena bogočastju; liturgična umetnost je najvišja, najpopolnejša in res prava umetnost.

In najpopolnejša je zato, ker je v bogočastju združeno vse najidealnejše in duševno najlepše, kar obsega krščanstvo. Bogočastje napolnjujejo ter poživljajo najveličastnejše ideje. V katoliškem bogočastju poveljučujemo in molimo troedinega Boga, častimo deviško mater božjo in svetnike. V bogočastju občujemo danzadnevom z onim svetom, v katerem je dom in vir resnične lepote. V bogočastju povzdigujemo svojega duha do najvišjih idealov umetnosti, do Boga, ki je absolutna lepota, do blažene kraljice nebes in zemlje, do angelov in svetnikov. Še več! V bogočastju se nebesa skrivnostno bližajo zemlji, Bog sam hoče prebivati v svojem svetišču, na oltarju ponavljati delo odrešenja in bivati noč in dan med svojimi otroci. V bogočastju, pri sveti daritvi, pri sveti večerji, v zakramentih in zakramentalih se razliva nadnaravna luč in nadnaravno življenje v duše, ter jih dela nadnaravno lepe, Bogu podobne. Skratka: V bogočastju se nahaja najidealnejša lepota vsega krščanstva. Zato umetnost v bogočastju nahaja najvzvišenejše ideje.

In ako krščanski umetnik čuti v sebi nagon predstavljati nabožno idejo, katera ga navdušuje, kje bo lažje dosegel dvojni smoter vsake nabožne umetnine, namreč povišanje božje časti in izpodbujanje vernikov k Bogu, kakor če dela v službi bogočastja?

Akoravno nam krščanski duh prešinja in posvečuje vse kroge življenja človeškega, je vendar vir njegov v hiši božji; tu se nam torej kaže v najlepši krasoti in moči. Tukaj služi umetnost krščanskemu duhu, tukaj se ponižuje pred večnim mojstrom, pred duhom božjim; kajti tu ne deluje lastnovoljno, kar hoče in kakor hoče, ampak vlada jo duh božji, tu deluje po večnih zakonih sama modrost božja. Umetnik le podaja svojo roko, vodi pa jo Bog. Ta služba umetnosti je najvišja njena naloga, kajti Bogu služiti se pravi kraljevati. Cerkev si pri bogočastju umetnost jemlje v svojo službo, da upodablja najvzvišenejše misli. In čim bolj se posreči umetnosti, da za tako veličastne ideje najde prikladne, dostojne oblike, tem bolje je izvršila krasno svojo nalogo. V službi bogočastja je umetnost resnična, sveta in posvečujoča. Kdor tu dela za sveti smoter, za povelčanje božje časti, kdor dela s svetim namenom, dela po poklicu božjem, in tudi o njem velja, kar je pisano o Beseleelu II. Mojz. 31; 2—6.

Čast božjo povelčuje liturgična umetnost. Vsaka travica, vsaka cvetlica nam oznanjuje veličanstvo božje in dejansko slavi njega, ki jo je ustvaril. Koliko bolj izvrši to nalogo nabožna umetnost, v kateri se odseva nadnaravna lepota, zlasti če umetnina služi bogočastju! Ali ni oltar, kakor ga postavlja arhitektura in skulptura v duhu cerkvenem, viden in razumljiv izraz tistih skrivnosti, katere se gode na njem? Velikanske stolnice, pa tudi najrevnejše cerkve imajo v svoji razporeditvi lep mističen pomen in so dokaj lepa podoba veličanstvenega poslopja žive cerkve Jezusove. Skulptura in slikarstvo predočujeta v svojih kipih in slikah vsebino minljive, mimogredoče besede, dopolnjujeta jo in uživata; kažeta nam nebeško lepoto božjo v podobah svetnikov, kajti v njih se odseva nebeško veličanstvo božje. V službi bogočastja dosega umetnost svoj vrhunec in izvršuje prelepo svojo nalogo; skratka, služi povelčevanju božje časti.

Drugi namen nabožne umetnosti je, da budi pobožnost v srcu vernikov (aedificatio hominum). Tisoč in tisoč prihaja jih leto in dan v cerkev

k službi božji; če je vse v cerkvi lepo, če se v vsem simbolično izražajo nadnaravne resnice, če se kaže v vsej notranji opravi, da je cerkev res bivališče božje, tedaj cerkev izpodbuja k pobožnosti tudi mlačneža, vzbuja v njem svete misli, spominja ga večnosti. V človekovi naravi je utemeljeno, da čutno mnogo upliva tudi na dušo njegovo. Res je, otroci sveta so modrejši, kakor otroci luči. Kadar hočejo pridobiti koga zase, za svoje mnenje, za svoje nazore, kažejo mu vse to v prijazni, mikavni, ljubki obliki, da se srce skoro ne more ustavljati. Od otrok sveta se nam je v tem mnogo učiti. Čutno (das Sinnliche) ima velik pomen pri vzgoji, v ascezi in v nabožnosti sploh. Vemo sicer, da obleka ne dela moža; toda navzlic temu ni vse eno, kakšno obleko kdo nosi, zlasti, če hoče pridobiti svet, kateri na obleko največ drži. Vemo sicer, da se pod lepo zunanjo obliko mnogokrat skriva ostudna duša. Iz tega pa ne sledi, da plemenita duša biva samo v odljudni obleki. Kdor pozna človeka, vé, da se lastna duša in duša drugih oblačuje z lepimi zunanjimi oblikami, s plemenitim vnanjim vedenjem; vé, da lepota človeka dviguje kvišku, ostudnost pa ga ponižuje v blato.

Tudi cerkev se pri bogočastju poslužuje zunanjih pomočkov, da dviga dušo od vsakdanjega življenja do nebeškega. Kako povzdigne človeka in ga napolni z veseljem, s pobožnostjo, ako stopi v cerkev in zagleda vse drugačne notranje prostore, vso drugačno opravo, kakor v domači hiši. Visoki prostori, nekako skrivnostno napol razsvetljeni, kraj svete daritve, krasno ozaljšan, mnogo podob svetnikov, slikanih in izrezljanih, slikane stene: vse to mu kliče: Tukaj je hiša božja in vrata nebeška, tukaj ti je Gospod blizu z vso ljubeznijo, kakor je živel na zemlji. — Ako se revnega človeka hoče polastiti malosrčnost, ozre se njegovo oko na lepo podobo Kristusovo na križu, in ljubezen, srčnost, veselost se mu zopet vzbudi v srcu. Kdo bi mogel sešteti vse solze kesanja in hvaležnosti, katere je v naših hišah božjih iz oči vernikov privabil pogled na podobo Križanega in na žalostno mater njegovo Marijo. In pogled na podobe svetnikov, katerim je umetnik vdahnil idealno, nebeško lepoto, ganejo tudi mlačneža, govoreč mnogokrat pristrčneje, kakor najlepša beseda.

Ker torej umetnost služi cerkvi pri bogočastju, je jasno, da se mora ravnati po cerkvenih določilih. Cerkev sama najbolje vé, česa ji je treba in kakšnih pomočkov potrebuje za zboljšanje, za posvečevanje duha človeškega. Tu torej nima odločilne besede estetika, opirajoča se samo na um ali celo le na izrek tega ali onega. Cerkev odpre samo tisti umetnosti svoje svetišče, katera je voljna sveto služiti svetemu, in sicer po pravilih, ki jih določuje duh cerkve. Teh pravil, opirajočih se na krščanske nazore o pravi lepoti in nalogi cerkvene umetnosti, se je držala sveta cerkev vsa stoletja in jih je javno izrekala v cerkvenih zborih. Nastala je, začenshi pri cerkvi v katakombah, nekova tradicija svete umetnosti, in duhovniki so bili varuhi te tradicije. Na podlagi tradicije se je obvarovala prava umetnost samovoljnosti šeg, ki so vladale ob raznih dōbah; ostala je odločno krščanska, cerkvena, liturgična umetnost.

Tradicijsionalna pravila in določbe pa niso poljubno ali samovoljno sestavljena, ampak izrasla so organsko iz notranjščine, iz duha, prevevajočega celo cerkveno življenje, iz nazorov cerkvenih, iz potrebščin njenega bogočastja. Zaradi tega je v cerkvi vsaka posameznost, kakor tudi celota le odsev najveličastnejšega praobraz; vsa krasota cerkvenih oblik je samo odsvit neskončno lepega bitja, ki je vir vse krasote.

Še bolj kot na soglasje in na tradicijo gledajo predpisi cerkveni na to, da cerkvene umetnine niso preposvetne, da ne vplivajo dražljivo na čute; kajti take bi gotovo ne dosegle svojega namena, namreč povi-

ševanja časti božje in izpodbujanja vernikov k pobožnosti. Ta smoter se doseže le tako, da se nadnaravno kaže na umotvoru jasno, določno, docela vidno, in da duševna lepota ožari vse, kar je naravno lepo, ter tako poslednjemu vzame posvetnost in dražljivost. Vsekako se mora zahtevati, da stoji nadnaravno, duševno lepo v prvi vrsti, kajti le duševno lepo služi časti božji in podučuje, navdušuje pa tolaži vernike. Umetnina, na kateri se nadnaravna idealnost ne izraža jasno in živo, ni za cerkev, ker ne dosega svojega namena. Srednjeveška umetnost je pred vsem poudarjala duševno, nadnaravno lepoto; znala je v preprostih, dà, celó v pomanjkljivih oblikah kazati idejo jako mikavno in vzpodbudno; prav to je srednjeveški umetnosti dajalo v resnici cerkven značaj. Ako pa zahtevamo, da mora umetnini duševna lepota biti bistvena stvar, nikakor ne trdimo, da naj se na zunanjo čutno obliko ne obrača mnogo pozornosti; tudi zunanost je velike važnosti. Če je človek po duši svoji še tako lep, telo njegovo pa ni lepo, ni popolnoma lep. Taka je tudi v umetnosti. Le kjer je oboje v lepem soglasju, kjer duševna lepota prešinja popolno telesno lepoto, tam je lepota popolna.

Še drug namen liturgične umetnosti.

K bistvu lepe umetnosti spada tudi, da pogled na lep umotvor srce blaži in duši napravlja užitek. Poleg tega, da liturgična umetnost podučuje in oblažuje človeškega duha, ga tudi oveseljuje. Pri službi božji naj si prizadevajo verniki v duhu ločiti se od tega sveta, vdati se popolnoma Bogu, v njem se veseliti, ž njim občevati, v njem počivati od vsakdanjega truda. Tako nadnaravno vživanje božje delajo gotovo živjše, še močnejše lepi zunanji obredi pri božji službi. Še bolj pa čutnega človeka vzradošča, ako ima lepe zunanje oblike vse, kar se nahaja v cerkvi. To veselje, ta užitek sme se privoščiti zlasti ubogemu ljudstvu, katero celo leto nikjer lepih umetnin ne vidi in ne uživa, razen v cerkvi. Na ta način je liturgična umetnost oblaževala okus ljudstva celi srednji vek. Vsaka hiša božja je bila izobraževališče v širjem pomenu. Kako lepa umetna dela je ljudstvo gledalo v cerkvi, kar gotovo ni moglo ostati brez vpliva na vsakdanje življenje, na okus njegov! Tako se je ljudstvu vzbujalo veselje do umetnosti. Pozneje, ko so cerkve oropali, so spravili vse te prelepe umotvore v muzeje. Komu zdaj ondi koristijo? Ljudstvu gotovo ne. Poprej niso koristile samo nekaterim ljubiteljem umetnin, marveč vsem; sploh koristile so ljudstvu, in pa umetnosti prirasli iz ljudstva in zrasli z ljudstvom. Iz tega je razvidno, zakaj je bil okus za umetnost med ljudstvom tako splošno razširjen. Seveda ni edini namen liturgične umetnosti, v cerkvi izobraževati estetični čut; vidi se pa iz tega, da sv. cerkev, kadar se sme prosto gibati, jako blagodejno vpliva v vsakem oziru.

Umetnost je torej služila bogočastju; to je bilo umetnosti sami koristno, ker prav v službi bogočastja je mogla svojo nalogo izvrševati najlepše in najpopolnejše umotvore. V korist pa je to bilo tudi cerkvi, ker so lepe, umetne zunanje oblike delale bogočastje še častitljivejše, veličanstvu božjemu in svetim skrivnostim še primernejše.

V tem smislu je cerkev precej v svojem postanku sprejela lepe umetnosti v svojo službo; nikdar ni zavrgla spretnosti človeškega uma in dlani, zametavala je le duha in misli poganske, oprostila je lepe umetnosti sramotne sužnosti, vzela jih je v svojo službo, gojila in likala jih je, kakor

je sploh likala narode skozi stoletja. Dokler je bila umetnost v službi bogočastja in delala v duhu cerkve, se je razvijala krasno v svoji rasti. Da, zgodovina umetnosti kakovega naroda je cerkvenega življenja njegovega. Bogati, neusahljivi zaklad idealno lepega, ki ga hrani krščanstvo in ga razvija v svoji liturgiji, je bil krščanskim umetnikom kakor bogata zaloga, iz katere so zajemali snovi za vzvišene tvore svojega genija. Ker so bili tudi umetniki živo prepričani o resnici krščanstva, ker so delali in živeli v tem duhu, je umljivo, odkod tisto oduhovljenje, katero moramo občudovati na njih umotvorih. Ljudstvo je gledalo v cerkvah te krasne umetnostne izdelke; navduševalo se je ob njih za vse lepo, tudi za naravno lepoto; in s pomočjo teh umetnin, od katerih je odsevala nebeška lepota krščanskih idej, se je dvigal duh kvišku nad sirovo mesenost ter se učil ljubiti le tisto, kar je v resnici lepo in torej v resnici dobro. Ko je človeški duh na umetnini v čutno lepi obliki občudoval idealno lepoto, nagibala se je vsled tega tudi volja, da je idealno lepo izražala v nravnem življenju. To je vplivalo na ljudstvo, da si je prizadevalo za tisto nravno popolnost, po kateri mora težiti, kdor hoče biti kolikor moči podoben Bogu, absolutni lepoti.

Narodi so pa sčasom začeli bolj in bolj zapuščati duha svete cerkve; iskali so, oprostiti se njenega duha; na ta način so zagazili v mesenost; zato jim ni več ugajala krščanska, cerkvena umetnost; nasledke vidimo današnje dni v umotvorih, ki so tedaj nastali — tudi v cerkvah vidimo nezdrave sadove umetnosti tistih časov, kajti tudi v hiši božji se umetnost ni zmeraj trudila le za čast božjo in izpodbudo vernikov. Kar bi pri cerkveni, liturgični umetnosti moralo biti prvo in bistveno, to je, idealna lepota, se je preziralo tisti čas, in vso pozornost so tedaj obračali zgolj na zunanjo obliko. Toda sama zunanja popolnost oblik mislečemu duhu ne more dopasti, ne more ga zadovoljiti, še manj duha dvigniti kvišku k Bogu. In res nahajamo v cerkvah kipe in slike, katere so v tisti dōbi nastale in ki bolj dražijo poželjivost ter duha k zemlji tlačijo, kakor bi ga oproščevale mesenih vezi in ga dvigale do nebeških višin, kjer biva večna lepota.

Kaj se zahteva od liturgične umetnosti?

Lepe umetnosti, ki čudo lepo in milo očarujejo duha pa srce, so krasno sredstvo, s katerim je mogoče človeka povzdigniti na krilih lepe čutnosti v višje prostornjave. „Noben plamen se ne vzdiguje bolj naravnost in višje v nebo, kakor umetnost.“ Ta važni pomen umetnosti je spoznala cerkev od nekdanj, zaradi tega jo je od prvega svojega početka vzela v službo. Akoravno pa sta bila umetnost in bogočastje cerkveno vsak čas v tesni zvezi, vendar ne smemo prezreti načelnega pravila, da liturgija katoliška v dosego svojega bistvenega smotra umetnosti nikakor ne potrebuje.¹⁾ Službo božjo opravljati in sv. zakramente deliti je mogoče tudi v koči, zbiti iz desák, v kateri ni prav nobene olepšave; more se veljavno opravljati v ječah ali votlinah, kakor je to bilo nekdanj, in sicer z najpreprostejšimi pomočki. Nahajajo se tudi sedanje dni cerkvice, katere nimajo nikakršne umetne vrednosti; notranja oprava je jako borna in preprosta, o glasbi ali petju še govoriti ni. Ako pa umetnost ni bistven faktor katoliškega bogočastja, tedaj je vsekako le podrejena bistvenemu liturgičnemu smotru; z drugimi besedami, umetnost pri bogočastju ne sme gospodovati, marveč služiti; seveda ne služi

¹⁾ Thalhofer, Liturgik I.

kot sužnja, ampak kot prostorjena hči sv. cerkve. Prav zaradi tega ima pričujoča knjiga naslov: „Umetnost v službi bogočastja“. Služiti pa mora že imenovanemu smotru, namreč poveličevanju božje časti — ad gloriam Dei — in izpodbujevanju vernikov — aedificatio fidelium. Iz tega se vidi, katere so tiste lastnosti, ki jih morajo imeti izdelki liturgične umetnosti.

1. Vse, kar se rabi pri liturgiji, naj je res lepo. Čim dopadljivejše, čim popolnejše so vse oblike, čim večje vrednosti so vse umetnine, tem bolje služijo svojemu, zgoraj imenovanemu namenu. Za cerkev, za Boga ni prelep noben umotvor. Najkrasnejši je komaj lep zadosti. Ako je torej cerkvenemu predstojniku res mar za božjo čast, skrbel bo gotovo, da bo v cerkvi vse izdelano kolikor mogoče umetno. Skrbel bo, da bo imelo cerkveno poslopje lep simboličen pomen, da bodo kipi in slike v cerkvi umetno lepe, da bo glasba dostojna, da bo vsa notranja oprava čedna, da se bo v vsem kazala lepa jednota. V cerkvi naj oko nikakor ne nahaja oblik in podob, katere so nelepe ali celó naravnost grde in smešne, podob, katere hišo božjo bolj kazé kakor lepšajo in vernike v pobožnosti bolj motijo kakor izpodbujajo.¹⁾

Cerkveno poslopje z vsem, kar je v njem, mora biti podoba nebeškega Jeruzalema. Vse mora duha dvigati kvišku. Tudi preprosti človek razume, da tako biti mora. Kolikokrat se sliši: „Tako lepo je bilo v cerkvi, kakor v nebesih.“ Kje pa si moremo misliti lepšo harmonijo, lepše soglasje, kakor v nebeškem Jeruzalemu? Ako hoče torej cerkev biti res podoba tega nebeškega mesta, mora tudi v njej vse biti v lepem soglasju; arhitektura, slikarstvo in kiparstvo, vse mora biti lepo podrejeno drugo drugemu. Na ta način nastane v cerkvi artistični mir, odsev blaženega večnega miru v nebeškem Jeruzalemu.

2. Vse, kar služi bogočastju, recimo, kip, slika, pesem, kompozicija, bo le tedaj res doseglo svoj namen, bo res liturgično-umetno, ako je imel kipar, slikar, pesnik in skladatelj namen s svojim umotvorom druge izpodbujati k pobožnosti in je ustvaril temu namenu prikladen izdelek. Vera nas uči, da ni mogoče v sebi zbuditi nadnaravno spoznanje ali nabožno čustvo, če nam sv. Duh ne pride naproti s svojo dejansko milostjo, razsvetljujoč nas in sodelujoč z nami: „Ne, kakor da bi premogli iz sebe kaj misliti kakor iz sebe, ampak naša zmožnost je iz Boga“, in „Nihče ne more reči: ‚Gospod Jezus‘ drugače, kakor v sv. Duhu.“²⁾ Sodelovanje svetega Duha pri vsakem nabožnem spoznanju in dejanju ni le podrejen moment, marveč to je bistvena, glavna reč. „Čigar srca ne zbuja Kristus in kogar Duh njegov v notranjem ne uči, ta se vrne od vsakega poduka nepodučen“, pravi sv. Avguštin. To je eden temeljnih stavkov krščanskega razodenja. Krivoverec bi bil, kdor bi verovati hotel, da kakov dovršen tvor nabožne arhitekture, kakovo še tako mojstersko dovršeno liturgično petje, še tako lepa podoba Jezusova na križu ali blažene matere njegove, ali kakova še tako presunljiva pridiga, more sama po sebi brez sodelovanja sv. Duha, v kaki duši zbuditi tudi le kako površno in hitro mimogredočo misel nadnaravne vrednosti. Iz te resnice izvira nastopna dva zakona, ki veljata za vsako nabožno liturgično umetnino:

Prvič: Nabožna umetnina ne sme imeti na sebi nič takega, kar bi izključevalo ali zaviralo sodelovanje svetega Duha.

Drugič: Vsak izdelek nabožne umetnosti mora biti izdelan tako, da je kolikor mogoče primeren volji sv. Duha

¹⁾ „Quae intuentium risum aut spretum moveant, vel pietatem quavis ratione imminuant omnino amoveantur.“ Conc. Neogranat. a. 1868.

²⁾ 2. Kor. 3, 5. 1. Kor. 12, 3.

in prikladen načinu, po katerem deluje njegova milost. Seveda je umetnina tem prikladnejša delovanju sv. Duha, čim bogatejša je njena nadnaravna vsebina, in čim popolnejše se izraža s pomočjo zunanje oblike; umetnine pa, katere so docela posvetne, katere so morebiti lascivne ter morda samo dražijo čute — taki umetnostni izdelki opovirajo ali celó onemogóčujejo sodelovanje sv. Duha.

II. Kaj se zahteva od krščanskega umetnika?

1. Prva naloga krščanskega umetnika je ta, da se prav temeljito nauči vsebine sv. razodenja in si jo prilasti tako živo, da mu pronikne srce in duha.

„Prikladna bo nabožna umetnina volji sv. Duha“ in to tem bolj, čim bolje se je posrečilo umetniku nabožno resnico pokazati prav tako natančno, kakor jo je razodel sv. Duh v sv. pismu ali jo je izročil po veri in nauku sveti cerkvi.

Vsikdar se je najprej spominjati, da je vsa vsebina sv. pisma in sploh krščanskega nauka, nadnaravnega značaja. Veliko nabožnih resnic in najpoglavitnejša dejanja sv. pisma so po svojem bistvu nadnaravna; pa tudi vse druge resnice in dejanja so nekako posvečene s tem, da jih je sv. Duh po svoji cerkvi vernikom izročil, in da so s človekovim nadnaravnim smotrom v neločljivi zvezi. Kakor je stari zakon z vsem, kar obsega, pomenjal Kristusa in pripravljaj nanj, prav tako imajo vse resnice, katere nas uči sv. cerkev, edino le namen, da nas vodijo k ljubezni božji in v večno življenje.

Iz tega se vidi, da je predmet nabožne umetnine vselej nadnaravna snov. Nabožna umetnina torej nikakor ne more biti prikladna volji svetega Duha, če se umetnik ne zaveda nadnaravne vrednosti svojega predmeta, če ga vzvišenost snovi ne prešinja. Nikakor ne dela v smislu sv. Duha, če častitljivih značajev, oseb in dogodeb sv. razodenja ne predstavlja veliko drugače kakor vsakdanje ljudi in vsakdanje dogodke; ne dela v smislu sv. Duha, če ne zna tega, kar v skrivnostih gleda in spoznava oko svete vere, tudi v svojih umotvorih tako vidno predstavljati in izraževati, da verni duh to lahko razume in da umetnina gane in izpodbuja pobožno srce. Z eno besedo rečemo: Nabožen umotvor se ne posreči, če umetnik vse božje počlovečuje in nebeško izpreminja v zemeljsko in nadnaravno izpreminja v naravno (naturalizuje).

2. Ako hoče krščanski umetnik res prav vršiti svojo nalogo, mu je neobhodno potrebno, da neprenehoma pobožno študira ter premišljuje sv. pismo in svoje študije podpira z molitvijo. Iz sv. pisma se nauči spoznavati voljo sv. Duha in si jo upodabljati. Tudi je dobro, da pozna liturgične knjige cerkvene, zlasti mašno knjigo in brevir.

Sv. cerkev pa edina avtentično razlaga vsebino sv. pisma; nje se mora torej okleniti umetnik, kateri hoče delovati v smislu sv. vere; poznati mora cerkvena določila in navode, katere je cerkev dala o umetnosti, bodisi splošno, bodisi, kar se tiče posameznih predmetov. Tega ne terja samo pokorščina, katero je vsak kristjan dolžan sv. cerkvi, ampak to kategorično zahteva prava estetika sama.

3. Res je, med realizmom in idealizmom, med čutnostjo in duhom je prepad, tako globok, da ga je težko izpolniti; tega ne bo tajil, kdor se misleč bavi z umetnostjo; zlasti mora to čutiti resnoben, po višjem hrepeneč umetnik. Žal, da prepogosto ta razpor izravna tako, da se

mora duh podrediti mesu. A s tem se ne reši lepa naloga umetnosti, ne potolaži se vest; duh se ob tem ne upokoji, ne zadovolji človeka taka umetnost, ne blaži in ne izpopolnjuje. Ako hočeta duh in čutnost res obhajati pravno slavlje, mora se podrediti nižje višjemu, meso zakonom duha. Da se ta težka naloga nikdar povoljno rešiti ne more po zgolj naravni poti, ni treba šele dokazovati. Tu je višja pot mnogo varnejša in lažja.

Nič se samo po sebi ne zdi težje, kot resnice in zakone, ne le samo uma, marveč tudi vere, obleči v tako lepe zunanje oblike, da se čutno in nadčutno spravi v lepo soglasje. Vzrok je jasen. Nikjer se spridenost naše narave ne kaže v toliki meri, kakor v čutnosti. Človek, čigar čutna narava se le po mnogih bojih more vpogniti pod jarem duha, more se sicer ubraniti napadov sirove čutnosti; toda če se mu bliža počutnost v oglaženi, ljubki obliki, postane nevarnost zelo velika. In prav to se pri umetnosti lahko zgodi umetniku samemu in onemu, ki uživa umetnost. Koliko sicer blagih značajev in dobrih src se na ta način globoko pogrezne! Tudi v umetnosti je torej mnogo nevarnosti. Nobena druga umetnost pa ni tako brez nevarnosti, nobena druga človeka tako ne oblaži in ga povzdigne kvišku, kakor tista, katero oživlja krščanski duh. Dve pa sta temeljni resnici, kateri mora umetnik brezpogojno sprejeti in se ravnati po njih, če hoče res stvarjati prave krščanske umetnine. Prva je, da je čutnost v človeku izpridena, in da jo je treba vedno ostro zadrževati in strahovati. Druga pa je, da nič ni naravno resnično, dobro in lepo, kar je v razporu z nadnaravno resnico, in da se torej mora vsaka prava umetnost — kakor smo zgoraj omenili — ozirati tudi na nadnaravno razodenje.

4. Tempelj in oltar sta bila domovina umetnosti vse čase, pri vseh narodih; to je neovržna resnica. In ko so se tekom časa raznovrstne vere izpreminjale, ko so se verski pojmi zdaj kalili, zdaj zopet jasnili — ostala sta vsak čas, pri vseh verah tempelj in oltar središče umetnosti. Nabožno življenje je umetnosti neizmerno sorodno. In kako tudi ne? Predočevanje nadčutnega s čutnimi pomočki, to je umetnost. Bistvo človekove narave je pa ravno isto. Človek ima nadnaravni smoter, katerega mu kaže vera; navezan je pa človek s sto in sto vezmi na čutno, na materijo. In vera ga vodi skozi čutno do nadčutnega, torej podobno temu, kar si stavi za nalogo umetnost!

Vera in umetnost nam odgrinjata skrivnostno obličje narave. Bistvo stvarstva nam kolikor toliko neha biti uganka, ako je gledamo z očmi vere; lepa nam je pa vsa narava le tedaj, ko v luči sv. vere spoznamo pravi njen smoter. Sv. vera nam kakor milo solnce razsvetli solzno dolino tu na zemlji, da nam postane vidna krasota božjih stvari in nas razveseljuje red, ki vlada v njih. Istotako nam tudi umetnost v svojih izdelkih predočuje krasote narave in nam tako nekako odgrinja njene tajnosti.

Kar se tiče pojasnjevanja naravnih tajnosti, stori vera mnogo več, kot je mogoče vědi. Kajti vsako vednostno spoznanje, dosevši do svojega vrhunca, stoji pred skrivnostjo. Vera nam pa tudi premnoge izmed teh skrivnosti pojasni; vseh seveda ne; a pojasni nam tiste, ki človeku morajo biti pojasnene, da more živeti tako, kakor se spodobi bitju, ki ima razen telesa tudi duha.

In nima li umetnost podobne naloge? Ni li smoter umetnosti to, da človeku v čutni obliki predoči, kar je nadčutno, torej kar je človeku nedosegljivo tako, kakor nam je nedosegljivo spoznanje skrivnosti?

Ako je umetnik toli visoko dospel, tedaj so se nebesa prikazala njegovi duši. Postal je sposoben, da že tu na zemlji more predočevati, kar je nadzemsko, da more s čutnimi črtami opisovati nebo; dosegel je

moč, da nam more nekako v preroškem duhu kazati ideale, kakršne bomo gledali tedaj, ko pride časov polnost.

Modro so torej ravnali škofje in drugi, za olepšavanje cerkve v krščanskem duhu vneti možje, da so le pobožnim umetnikom dajali delat cerkvene potrebščine. Samo ob sebi se razume, da morajo biti katoličani, kajti le katoličan se more vtopiti v cerkvenega duha in stvariti umetnine, ki odgovarjajo vzvišenemu smotru katoliške liturgije. Provincijski zbor Praški določuje: „Quum sanctorum imagines, si rite pieque pictae vel sculptae sint, mirum in modum corda fidelium ad coelestia desideria erigere soleant, ardentem optamus, ut ecclesiarum rectores novas, quae ad ecclesiarum ornatum et in aedificationem populi comparandae sunt, sacras imagines nonnisi a piis ac peritis artificibus confici curent.“ In nasprotno, zakaj se nevernemu in nenravnemu umetniku ne smejo dati delat liturgične umetnine, nam pove sv. Karol Bor.: „Vel quia contaminati homines non deberent contrectare res divinas indigneque tali ministerio essent, vel quia operti vitiis et iniquitatis sordibus nullo modo posse viderentur imaginibus adjungere pietatem et religionem, quam ipsi non haberent.“

Le pod temi pogoji more umetnik svojo nalogo krščansko izvršiti. Vsebina in oblika, naj sta še tako daleč vsaksebi, se mu potem združita, da je celota živ, duhapoln tvor, iz čegar zunanje, vsebini popolnoma prikladne oblike nam govori višji, nadnaravni duh. Jasno je, da je v pravi umetnosti duh vedno prva, bistvena stvar. Naravna estetika se ozira preveč na zunanjo obliko in jo toli občuduje, da vsled nje prerada pozabi notranjega bistva. Marsikaka umetnina je obžalovanja vredna priča te zmote. Berimo n. pr. nekatere francoske verze ali nemške pridige. Vselej so nam všeč, kadarkoli jih čitamo. Poizkusimo jih pa prestaviti z vso pozornostjo v slovenski jezik. Tu se bomo začudili, kako malo ima prevod v sebi in kako nam kar nič ne dopade. Vzrok je umljiv. Ko smo brali izvirnik, nas je omamljala čudovita, neposnemljiva finoča v zunanji obliki. To je bilo vse. Ko je lepa oblika razdejana, je ostanek skoro brez smisla. Toda če prestavimo v slovenščino pesem srednjeveškega krščanskega pesnika, katera se nam je prvi hip morda zdela neznatna, in ji damo izbrano obliko, se začudimo, kako je postala naenkrat tako krasna. Tudi to je razumljivo. Bila je dragoceno jedro v preprosti, zanemarjeni obliki. Zdaj pa, ko je tudi zunanja oblika prikladnejša, kaže se nam v vsej krasoti in bogatosti svoji. Resnično je, da oblika ni prva stvar, da je zunanost le pomoček v dosego smotra. Tudi je resnično: Kdor ne more zmagati obojega, stori bolje, da daje prednost duhu in vsebini, kakor pa, išoč lepih zunanjik oblik, bi zanemarjal bistvo. Res je dalje: Glede na krščanske ideje se po pravici sme zahtevati, da se umetnik z vso silo potruži, dati jim kolikor moči prikladno, prepričevalno, prikupljivo obliko; in krščanski umetnik bo le tedaj izvršil svojo nalogo, če bo zadostil tudi tej dolžnosti.

Toda v krščanski umetnini more na tak način vsebino in obliko združevati le umetnik, ki je pobožnega srca. „Modrost ne gre v hudobno dušo, tudi ne prebiva v telesu, ki je vdano grehom.“ „Nespametni ljudje je ne dosežejo, nespametni je ne vidijo — lažnjivi možje nič ne vedo od nje — zakaj ona je daleč od prevzetnosti in zvijače.“¹⁾ Le orel gleda v solnce in se mu ne blišči; ponočna golazen, ki ljubi temo, beži pred dnevnim svitom, ker nima oči za svetlo luč nadnaravne lepote. Naj si napačna filozofija, taječ Boga in zasmehujoč vsako nravnost, še tako šteje v zaslugu, da je emancipirala lepo od zahtev vere in nravi — lepe umet-

¹⁾ Modrost. 1, 4. Sir. 15, 7. 8.

nosti imajo svojo zgodovino, rasle so, cvetele pod zaščitjem vere, ločene od vere pa so propadale. Ako si ogledamo vzroke cveta in vzroke propada, zde se nam britka ironija besede Vischer-jeve: „Iščite najprej lepo, dobro vam bo samo po sebi pripadlo.“ — Le v srcu, katero se je učilo verovati in ljubiti, odsevajo čisto in jasno podobe nevidnega sveta; le srce, ki je globlje, kakor ga kaže plitva vsakdanjost, more izražati živo in razumljivo plemenitost, vzvišenost in lepoto tega, kar je nadnaravno. Čut in razum za nadnaravnost ima le ta, kdor sam živi nadnaravno življenje; izvrševati umotvore, ki morejo tudi v drugih vzbujati nabožnost, to je mogoče le tistemu, kateri v svojem lastnem srcu goji nabožnost. Kratko rečeno: Veren in nraven mora biti krščanski umetnik, da bo mogel za cerkev izvrševati dostojne umetnine.

Veren mora biti umetnik, o katerem tu govorimo. Kako bi bilo možno umetniku, idealno lepoto, ki je v zvezi z vero, na dovršen način čutno predstavljati, če njegovo prepričanje in mišljenje ni verno, če njegovega srca ne prešinja popolnoma sveta vera? Kdor je brezbrizen do vere in njenih idej, ali jim je celo sovražen, nima odkod jemati navdušenost in ljubezen, da bi mogel nebeške ideje, katere mu podaja vera, predstavljati v lepi čutni obliki. Da, takemu umetniku celo ni mogoče najti za te ideje prikladne oblike, ker takih idej ne razume, se ne more zamisliti v njih globokost, ne jih ceniti po vrednosti.

Nedvomljivo je torej: Neveren, brezbožen umetnik se bo plazil le po zemlji; nebesa s svojim večnim zakladom veličastnih idej so mu zaprta; umotvori njegovi so plitvi, teže le po močnem faktu, toda duše jim manjka; prva, glavna stvar mu je le popolnost zunanjega lica; pri tem pa so njegova dela brez notranje vrednosti; tako naposled njegova umetnost mora postati služkinja mesenosti. Kakor truplo razpade v prah, ako ga zapusti duša, tako gre umetnost v rokah brezbožnih umetnikov nezdržljivo svojemu propadu naproti, ker je kakor stvor brez duše. Le tedaj, ako umetnik ogreva svoje srce pri ognju vere, vdahnil bo svojim umotvorom svetlobo in življenje ter jim dal tistega nebeškega duha, ki poprime srce gledalčeve ter ga dvigne kvišku v nebeške višave. Umetnost, ločena od vere, je brez prave vsebine; vera brez umetnosti nima pravih, dostojnih oblik; vera je duša umetnosti, umetnost je telo vere. Vsaka prava umetnost zajema iz neizmernosti svete vere, vsi pravi umetniki so vsled tega verni.

Kar velja o veri umetnikovi, velja tudi o nravi; vsaj sta npravstvenost in vera sklenjena neločljivo.

Nravno življenje umetnikovo bistveno upliva na lepo umetnost. Če umetnika prešinja npravni duh, če je njegovo srce čisto vsega hudega, če s čistim duhom prične delo, le tedaj more svoji umetnini vdahnuti tistega deviškega, čistega npravnega duha, kateri dela umetnino v resnici idealno lepo. Srce pa, katero je prestopilo že meje npravstvenosti, nikakor ne more eteričnega dihljaja devištva razliti na umetnine. Prav nasprotno se rado zgodi. Cesar je polno srce, to jezik govori; cesar je polno srce, to se kaže v delih: To dvoje je oboje resnično. Npravstveno zanemarjeno ali zdvijano srce vtisne svojim umotvorom znamenje npravne izpridenosti in spačenosti ter zamori vso idealno lepoto, kajti idealna lepota ondi ne more biti, kjer ni ljubeznivega mika npravstvenosti. Tudi pri teh izdelkih ne ostane drugega, kakor prazna zunanost, lepa oblika; toda ogledovanje take oblike ne ogreva srca ogledovalca, ker ji manjka idealno lepega ognja; da, še celo pristudi se mu, ko zapazi, da se na umetnini kaže poželjivost umetnikovega srca. In naposled: Kar izvira iz

poželjivosti in mesenosti, ne povzroča drugega učinka, kakor da zopet le draži poželjivost in mesenost.

5.) Vidi se torej, kaj se more zahtevati od krščanskega umetnika, kateri hoče s svojo umetnostjo služiti bogočastju. Samo še tako dovršena ročna spretnost in genijalna vzmoč tu ne zadoščata; za krščansko umetnost je treba najprej nekovega notranjega ognja, to je, navdušenosti za resnico, velikost in vzvišenost svetih skrivnostnih resnic krščanskih. Umetniku se mora zdeti, kakor bi jih živo gledal s svojimi dušnimi očmi. Ako že vsaka umetnost sploh terja navdušenosti, koliko bolj krščanska umetnost! Kajti njej je največ na tem, da se notranja vsebina prav izraža v zunanji obliki. To se kaže pri vseh mojsterskih stvorih krščanske umetnosti. Kaj nas na taki umetnini tako ljubeznjivo mika? Ne samo lepa zunanja oblika, ne samo dovršena tehnika, ampak duh, kateri oživlja umetnino, veličastna krščanska ideja, katera se nam v umetnini kaže utelešena. Ta duševna vsebina pa ni tvor same ročne spretnosti, marveč je izraz globokih, svetih čutil, katera so navduševala umetnika med delom. Ko bi tega ognja ne bil imel v svoji duši, ne bil bi jih mogel vdahniti umotvorom; spretna roka je delala po tem, kar je v notranjščini gledalo duševno oko.¹⁾

Poleg genialnosti in mojsterske spretnosti v tehniki imeti mora torej umetnik pobožnega duha, čisto srce, ljubezen do vere, cerkve in njenih naredeb, pa navdušenost za krščanske ideje sploh. Čim vernejši je umetnik, tem lažje bo zadostil svojemu poklicu. Brez omenjenih lastnosti bo umetnik težko izvršil kakov umotvor, primeren za cerkveno bogočastje, umotvor, ki bi res srce povzdigoval kvišku k Bogu in vzpodbujal k pobožnosti. Pri vsej dovršenosti zunanjih oblik bo ostal umotvor mrzel, ne bo zadovoljil pobožnega srca. Duh je, kateri oživlja vsako tehniko. — Te višje lastnosti duha in srca nahajamo združene pri največjih mojstrih vseh časov, nahajamo jih pri zastopnikih in prvakah krščanske umetnosti. Taki so bili recimo: Prudencij, Dante, Gregor V., Palestrina, Fiesole, van Eyek, Rafael, Michel Angelo, Ervin v. Steinbach, Führich, vsi ti so bili navdušeni za sv. cerkev. Pobožni čut in plemenitost duše sta oplojevala njihovo umetniško fantazijo s tistimi veličastnimi in globokimi idejami, katere se tako čudovito lepo zrcalijo v tvorih njihovih, da odseva od njih nebeška lepota.

Če se na polju vseh lepih umetnosti nahaja le malo velikih mojstrov, ki so delali popolnoma v duhu nabožnosti, izvira to nedvomljivo najbolj odtod, da so ženiji, kot fra Angeliko, tako redki, da je bilo vse dōbe tako malo umetnikov, kateri bi bili s svojimi umetniškimi zmožnostmi združevali res pobožnega duha, to je tisto pobožnost in tisto združenje z Bogom, brez katere človek „ne razume tega, kar je duhovo.“ Prav je to spoznal pošten oče iz slovenske umetniške družine, ki je svojemu sinu, tudi umetniku, dal kratek nauk, obsegajoč vse, kar smo zdaj omenili: „Sin moj, ako hočeš slikati za cerkev, moli!“ — Ljudska duša zahteva pobožnost umetnikovo, odtod mnogo kaj ljubkih legend o postanku nabožnih umetnin!

* * *

Vsak dober dar, torej tudi umetnost, prihaja od zgoraj, od Boga . . . Tudi umetnosti so glasovi v puščavi, preproge so, s katerimi so nam po-

¹⁾ „Wenn ihr's nicht fühlt, ihr werdet's nicht erjagen,
Wenn es nicht aus der Seele dringt,
Und mit urkräftigem Behagen
Die Herzen aller Seelen zwingt.“

Göthe.

grnjena pota. Umetnost je med nebom in zemljo in obema odpira vrata. Moliti moramo torej, da bo umetnost postala dobra (Cl. Brentano).

Toda ne samo moliti, tudi delati moramo, vsak v svojem krogu, da se umetnost zopet dvigne iz sedanjega ponižanja.

Ne dá se tajiti, da je umetnost sila, katera je prav posebnega pomena za razvoj inoliko narodovo. Ta sila pa blagodejno upliva le tedaj, ako višje ideje vodijo umetnost. To so ideje, ki se združujejo naposled v eni visoki misli, da namreč posredujejo med naravnim in nadnaravnim, da povzdigujejo zemeljsko do nebeškega. Ako umetnosti ne odgovarjajo svojemu prirojenemu poklicu, je to znamenje, da je v njih vodilna misel zatemnela, ali celo ugasnila, da umetnik nima več prave navdušenosti, ampak da se je ponižal globoko ter hodi v službo k meseni poželjivosti ali gizdavi slavohlepnosti. Tedaj pa umetnosti le povečujejo socialni nered, begajo duhove, in svoj upliv do človeške družbe zlorablajo le v to, da jo pohujšujejo, pridijo in zapeljejo v barbarstvo.

Mož torej, kateri čuti v sebi sveti poklic umetnika, in kateri hoče odkritosrčno sodelovati pri vzgoji človeštva s svojo umetnostjo, mora poznati pravi ideal, poiskati mora pravi vir, da iz njega zajema in narodu podaja čist in nepopačen poživek — taka umetnost lika in oblažuje narod.

III. Umetna obrt v liturgični službi.

1.) Človek kmalu ni bil zadovoljen samo s tem, da je imel, kar je bilo potrebno za vsakdanjo rabo. Začel je svojo okolico izdelovati si lažnejšo, začel si je lepšati vse, kar je bilo okrog njega. Pri neolikanih narodih je množina dragocenih stvari merodajna za lepoto, pri olikanih narodih pa je odločilna zunanja oblika in olepšava. Do velike popularnosti je olepšavanje dospelo pri Grkih. V bogatem Korintu je bil izvor mnogih strok umetne obrti. Poroča se o Korinčanih, da so izdelovali razne vložene izdelke za olepšavo orožja; pred vsem se njim pripisuje, da so izumeli umetno lončarstvo. Vemo sicer, da so se z lončarstvom bavili Egipčani in Feničani že dolgo, preden se je vvedlo na Grškem; vendar so grške vaze kmalu prekosile vse druge v lepi obliki in krasni olepšavi.

Toda ne le iz ila, tudi iz kovine, iz zlata in srebra so izdelovali Grki krasne umetnine. Prelepe kovinske posode s pobarvanimi in pozlačenimi reliefi so našli v grobih na Krimu; zdaj jih hranijo v petrograjskem muzeju. Te najdbe pričajo zadosti, da je doseglo tedaj umetno rokodelstvo jako visoko stopinjo popolnosti. Svojo spretnost so uporabljali grški liturgiki zlasti v to, da so izdelovali jako sloveče, silno dragocene svete posode za bogočastje v tempeljnih. Kako lepo so znali Grki izdelovati zlate stvari, kažejo nam najnovejšo dōbo odkriti zakladi na mestu, kjer je stala nekdanja Troja (Schlieman, Zaklad Priamov i. t. d.).

Umetno rokodelstvo je jako lepo cvetelo pri Hebrejcih, zlasti umetnost zlatarjev. Vemo, kolika množina zlata se je porabila pri tempeljni Salamonovem.

Umetno rokodelstvo pa je zelo cvetelo v službi bogočastja. Akoravno so se Izraelci strogo držali temeljne resnice, da je Bog duhovno bitje, vendar niso opuščali vidnih pripomočkov, ki morejo človeškega duha povzdigniti kvišku; po povelju božjem je morala tu sodelovati umetnost za poveljanje bogočastja. Pohvalno omenja Jubala kot izumnika glasbe, in Tubalkajna, mojstra v izgotavljanju kovinskih izdelkov. Bog sam je umetnost vzel v svojo službo in napolnil nekatere može s svojim duhom,

da so znali izdelovati umetnine za poveličanje službe božje: „In Gospod je govoril z Mojzesom, rekoč: Glej, poklical sem po imenu Bezeleela, sina Urijevega . . . in sem ga napolnil z duhom božjim, z modrostjo, z umnostjo in vednostjo za sleherno delo, da se izmisli, kaj bi se dalo izdelati iz zlata, srebra in brona, iz marmorja in drugih kamnov in različnega lesa. In dal sem mu pomočnika Oholiaba . . . in vsem umetnikom sem dal v srce modrost, da bodo naredili vse, kar sem ti zapovedal, šotor pričevanja in skrinjo zaveze, in pokrov sprave, ki je na nji, in vse posode šotorove, in mizo in njene posode, najčistejši svečnik z njegovim orodjem, in kadilni oltar in oltar za žgavne daritve in vse njegove posode, in umivalnik z njegovo podlago, sveta oblačila za službo Arona, duhovna, in za njegove sinove, da opravljajo svojo službo v svetih rečeh . . . vse naj naredi, kar sem ti zapovedal.“ (2. Mojz. 31. 1—10). Tudi je zaukazal narediti dva zlata kerubina, vilita iz celega, „eden boji na eni strani, drugi pa na drugi. Obe strani spravnega pokrova naj pokrivata s prostrtimi peruti, ter naj obsenčujeta pravni pokrov in naj si nasproti gledata z obrnjenim obličjem v pravni pokrov, s katerim naj bo pokrita skrinja.“ (2. Mojz. 25, 18—20.) — Na povelje božje je zidal Salomon tempelj, katerega so umetniki čudovito lepo okrasili.

Posebno važni za nas so izdelki Etruskov, tistega starega naroda, ki se je po svoji inteligenci in tehnični izobraženosti posebno odlikoval. Dekorativni izdelki Etruskov se odlikujejo po lepi, plemeniti obliki in dovršeni tehniki. Priča temu so tudi najdbe, ki so bile v najnovejši dōbi izkopane na Kranjskem.

Kakor so uporabljali Rimci višjo grško umetnost, tako so si prisvojili tudi grško umetno rokodelstvo. Najlepši in najvažnejši rimski izdelki so se našli v od smrti vstalih Pompejih. Opozarjamo tu na lepe kovinske kandelabre, kadilnice, mizne plošče, svetilnice, trinožne in čveteronožne stole, posode, kipe in druge umetne izdelke, ki jih izkopavajo skoraj povsod, kjer so imeli Rimci naselbine.

Bizantinska umetnost in starokrščanska izdelavali sta večinoma krasno opravo za cerkveno bogočastje, n. pr. kelihe, svečnike, superfrontale, antependije, preproge, platnice za liturgične knjige i. t. d.

Kakor je poznejša leta umetnost v arhitekturi nekako zaostala, prav tako se je godilo tudi umetni obrti. Šele sredi enajstega stoletja se je dvignila nova rast, se je začelo novo življenje. Vendar pa se prvo dōbo pri umetni obrti ne kaže tako krasen razvoj, kakor pri arhitekturi. Gojila se je tedaj umetna obrt večinoma le v samostanskih celicah.

Prehod od slikarstva do kiparstva delajo tisti tvori dekorativne umetnosti, ki so združevali, hoteč zadovoljiti tedanjemu krasoljubju, raznotero dragoceno gradivo v krasne enote ali pa so mešali med seboj in varili razne tehnike: tehniko plastike in tehniko slikarstva.

Pri teh blestečih izdelkih so rabili zlato, srebro, pozlačene, srebrne in bakrene plošče, katerih ploskve so bile vse pokrite z ličnimi filigranskimi ornamentami, s pisanimi slikami na emajlu, z dragimi biseri, zlasti z antičnimi brušenimi dragimi kamni (Gemmen) in kamejami. Karkoli so imeli lepega in dragocenega, vse so porabili za izdelovanje krasnih umetnin, recimo, za platnice pri knjigah, za oltarje, relikvijarije, kelihe, kadilnice i. t. d. Akoravno je tehnika in tvarina jako različna, se mora reči, da zavzemajo te umetnine odličan prostor med umetnimi izdelki sploh; nekateri pa imajo res samostojno veliko umetniško vrednost.

Zlasti priljubljeni in važni so bili izdelki iz emajla, katere so večinoma bizantinski mojstri razširjali po zahodu.

2.) Do posebne popolnosti je dospela umetna obrt v srednjem veku, zlasti v gotski dōbi (v 15. stoletju). Gotika je nekako vdihovala vse življenje; celo najnavadnejše posode so bile izdelane v arhitektonskem slogu in mnogo umetnikov je gojilo umetno obrt ter delalo za njo; in ti izdelki so imeli prav tako umetniško vrednost kakor izdelki višjih umetnosti.

Tisto dōbo se z umetnostjo niso bavili samo odlični krogi, ne samo bogatini in višji stanovi; izdelki njeni niso služili samo gizdavosti nekaterih in mōdi, marveč bila je umetnost lastnina vseh slojev človeške družbe brez izjeme.

Kakor je bila v tisti dōbi vera lastnina vsega ljudstva, tako se je za umetnost brigal vsakdo. Umetnost je imela svoje korenine v narodu; ni ji bilo treba semtertja iskati, kaj in kako bi delala. Verska navdušenost in pa požrtvovalnost je priganjala narod, da je zidal veličastne cerkvene spomenike; mesta so si postavljala mogočne mestne hiše, lope za kupčije, stolpe i. t. d. Brez števila je bilo nalog, katere so imeli kiparji, slikarji in rokodelci, da so olepšavali cerkve, mestne stavbe in domačo hišo.

Dostojno, odlično mesto je imela umetnost v cerkvi, pa tudi v vsakdanjem življenju; in to je bilo vzrok veličastnemu razcvitu njenemu. Tesno je bila torej umetnost združena z rokodelstvom. Takrat ni bilo umetnikov, ki bi se nekako mogočno in ponosno povzdigovali nad rokodelstvo, ampak med umetniki so bili le mojstri, pomočniki in učenci; in prav to je tudi umetno obrt povzdignilo do krasnega razcvita; to je bilo vzrok, da je tudi umetna obrt obrodila toliko najlepšega sadu.

Za umetno obrt je bilo 15. stoletje dōba najlepšega cveta; tudi v 16. stoletju, ko so višje umetnosti že propadale, izvršila je še mnogo krasnih umotvorov in je tedaj celo stopila na prvo mesto. Zlatarji, dragotinarji, rezbarji slonove kosti, orožarji, ploščarji, vrezovavci in rezbarji so imeli za potratno nagizdnost bogatašev opravila dovolj in so izdelali premnogo jako izbranih in dragocenih umotvorov. Najdalje se je obdržala umetnost zlatarjev, kateri so dogotovili v srednjem veku prave čudotvore in so prekosili v tej stroki celo stare Grke.

3.) Središče te umetnosti in glavna visoka šola njena je bilo mesto Augsburg. Med mnogimi zlatarji so sloveli zlasti Vaclav, Vojteh in Krištof Jamnitzer.¹⁾

Iz tiste dōbe imamo najkrasnejše in najdragocenejše cerkvene posode, najlepše monštrance, občudovanja vredne relikvijarije, kelihe i. t. d. Morebiti prvi mojster tiste dōbe bil je Aisenhoit (Eisenhut) na Westfalskem (roj. 1554). Delo, katero je dogotovil l. 1588. za Theodora pl. Fürstenberg, knežškofa v Paderbornu, se odlikuje po izredni tehnični in umetniški dovršenosti. Glavni njegov umotvor so dvojne srebrne platnice za rimski pontifikal in kolinski misal, srebrn pa pozlačen, krasno izvršen in dragoceno olepšan krucifiks, srebrn in pozlačen kelih, prav tako krasen in dovršen, dalje vedrič s škropilom za blagoslovljeno vodo, izvršen tako popolno, tako umetniško, da skoraj prekaša vse umotvore te vrste.

Seveda je umetnost, zadostujoč tedanjemu časovemu duhu, izdelovala raznotere dragocene lepote in dragotine; najbolj sloveči slikarji so delali načrte za-nje. V drugi polovici 16. stoletja so po stenah soban razobešali posode za pijače v najrazličnejših oblikah, posnete po živalih, rastlinah, fantastičnih sadovih, posode, predstavljajoče komične človeške podobe i. t. d. In kako dragoceno je bilo tako delo!²⁾

¹⁾ Vaclav Jamnitzer je bil rojen na Dunaju l. 1508, preselil pa se je v Nürnberg; umrl l. 1585; bil je cesarski dvorni zlatar od Karola V. do Rudolfa II. Gotovo je češke rodovine.

²⁾ Škatljica za dragotine, katera je stala 1565 gld., bila je prodana l. 1845. za 173.810 gld. Stockbauer S. 85.

Kakor posode, iz katerih se je pilo, morali so tudi orožje zlatarji in rezbarji slonove kosti krasiti z dragocenejšimi olupšavami. Koliko spretnost so pri tem dosegli izgotavljalci kovinskih izdelkov! Dostikrat je bila vsa hišna oprava umetna, krasna. Na stropu, na vratih, na oknih, na mizah in stolah, na pečeh, na ključavnicah in na ključih, na svečnikih, povsod se je kazal fin okus in spretna roka obrtnikova. Pri bogatinih je bilo vse jako dragoceno;¹⁾ pa tudi v preprostih družinskih stanovanjskih je bila najnavadnejša hišna oprava okusna, namenu prikladna, olupšana tako, da je oveseljevala oko in zadoščala estetičnemu okusu.

Dolgo je trajalo, preden so se iz kamna usekani stoli, kakršne so imeli v stari dōbi po zborovalnicah in cerkvah, izpremenili v sedanje salonske sedeže. Na ta razvoj je vplivalo deloma izprememba šege, pa tudi napredek v obdelavanju raznih tvarin.

4.) Izrezljevanje podob iz lesa se je pričelo jako zgodaj. Da je ta umetnostna obrt cvetela že pri judih, nam pričajo poročila o sv. šotoru Davidovem in o zidanju Salomonovega tempelja. V starem Jeruzalemu je bilo mnogo jako čislanih družb rezbarjev, kateri so se bavili z olupšavanjem lesenih obojev v hišah bogatinov in z izdelovanjem raznoterih lesenih posod. Tudi iz starega Egipta so se ohranili pokrovi mumij, jako lepo izrezljani. Pri Grkih je bila ta umetnost zgodaj razvita; predhodnica je bila poznejši, tako čudovito cvetoči skulpturi, kateri je kot tvarina služil zlasti marmor. Prav tako so stari germanski in slovanski narodi izrezljavali iz lesa orodja in podobe v raznotere namene; delali so si škite, orožje, posode, podobe bogov i. t. d.

Iz starokrščanske dōbe do 10. stoletja bi bile omeniti zlasti za cerkveno službo namenjene rezbine, katere smemo prištevati pravim umetninam. Od 12. stoletja dalje pa se ta umetnost splošno izpopolnjuje. V stavbah iz 15. stoletja se nahajajo premnogi leseni izdelki, recimo, oltarji, prižnice, klopi, katerih ne v narisu ne v umetniški dovršenosti še nihče ni prekosil. V Italiji se nahajajo to dōbo leseni mozaiki iz raznobarvenega lesa in iz slonove kosti. Zlasti je cvetela v 15. in 16. stoletju takozvana intarzija, in še današnje dni imajo nekatere cerkve v Gorenji Italiji krasne izdelke te vrste iz 15. in 16. stoletja, katere so izvršili večinoma menihi.

5.) Pohišje se je od 12. stoletja dalje jako izpremenilo. V prvi polovici srednjega veka so bile mize, klopi in omare težke, docela arhitektonsko izdelane in ravnočrtne v skladu. V 12. stoletju so začeli olupšavati pohišje z izrezljanimi ornamentami in tudi s slikami; slovečim umetnikom se ni zdelo za malo, barvati in slikati skrinje, postelje in drugo pohišje. Od 15. stoletja semkaj je po Francoskem in Nemškem pri pohišju nadvladovala izrezljana ornamentika, držeč se vselej tistodobnega sloga.

V cerkvah so izrezljive lesene reliefne podobe iz te dōbe tako dovršene, da današnja dōba nič enakega pokazati ne more. Omenjam le klopi v cerkvi S. Giorgio Maggiore. Za velikim oltarjem je 48 sedežev za menihe, na katerih so vpodobljene dogodbe iz življenja sv. Benedikta. Občudovanja vredna je vztrajnost, spretnost in duhovitost mojstra, ki je izvršil te umotvore (Alberto de Brule, Flandern 1598).

6.) V drugi polovici 16. stoletja so začeli izdelavati na Nemškem umetne omare, katere so bile jako bogato olupšane z rezbarijami, intarzijami, cizelovanimi in vrezanimi kovinami, z emajlom, s slonovo kostjo, z raznimi kamni i. t. d. Izdelane so prav arhitektonsko s stebri, s pilastri in z

¹⁾ Vojvoda Albrecht V. Bavarski je plačal za mizo 8202 gld. Omaro za vojvoda Philippha II. Pomerškega je delalo 24 umetnikov in obrtnikov. V njej se nahaja vse, kar je tedanje umetno obrtništvo znalo narediti lepega. Ta omara je iz ebenovega lesa, okrašena z mnogovrstnimi podobami, z biseri in srebrnimi olupšavami. Notranjščina je olupšana z mozaiki, s portreti vojvodske rodbine in raznimi dragotinami. Lūbke, Renaissance I. 99.

letvami. Čim bolj je propadala renesanca, tem bolj so bile te omare preobložene z ornamenti. Pod prvim francoskim cesarstvom bila je šega, da so prevlekli les z belo barvo in ga olepšali z zlatom. Do sedanje dōbe so hodili na tem polji v gōste k vsem prejšnjim dōbam, originalnega pa prav malo, in edino, kar je bilo izvirnega, je bila dovršenejša tehnika.

Najnovejšo dōbo je secesija nastopila novo pot, hoče biti originalna. Bodo pa li njeni izdelki ugajali dobremu okusu in praktičnemu namenu za dalje časa, kazala bo prihodnost.

7.) V cerkvah iz zadnjih dōb ne nahajamo več tako krasnih lesenih izdelkov, recimo, prižnic, klopi v koru, omar v zakristiji, akoravno je v nekaterih cerkvah marsikaj hvale in posnemanja vrednega.

Cerkvene posode v novih oblikah. Tudi gledé izdelovanja cerkvenih posod in notranje cerkvene oprave se umetniki niso mogli vstavljati novemu, secesijonističnemu toku in delajo na to, da bi se cerkvena oprava prekrojila po novem okusu.

Izšla je knjiga, ki nam v rizbah kaže, kako naj bi se delale liturgične posode v novih umetniških oblikah.¹⁾ Iz teh rizb vidimo, da se hoče staro združiti z novim in da se konštrukcija in olepšava pomenljivo strinjata z idejo in z namenom posode. Znamenje, simboli in napisi so v tesnem notranjem stiku z namenom dotičnega orodja. Kaže se iz teh slik, da umetnost ni služkinja mode, ampak je služkinja sv. opravila. Nekateri oblike bi se dale porabiti, recimo: kelih, ciborij, vrčki, kadilnica, vendar se bo naše, sedanjih oblik vajeno oko, moralo privaditi novih črt in novih potez.

* * *

Iz raznih znanih vzrokov je koncem osemnajstega stoletja, pa začetkom devetnajstega cerkveno življenje omrznilo in ž njim tudi cerkvena umetnost. A odkar se je zbudila verska zavest, začelo se je tudi na polju umetne obrti novo življenje, novo zanimanje, toda ne še zadostno. Ozirajoč se nazaj v minula stoletja, vidimo, da so se najkrasnejši izdelki umetnega rokodelstva nahajali v cerkvah. Sedanje dōbo tega ne moremo trditi. Res je, cerkve niso več tako bogate, da bi si mogle naročati najkrasnejše dragocenosti, pa tudi pri umetni obrti sami ni več tiste navdušenosti za cerkvena dela, ker sploh manjka poživljajočega duha — ni prave verske navdušenosti. S pomočjo tovaren in strojev izkušajo se, kdo bo hitrejši in z večjim dobičkom spravil med svet svoje vse po enem modelu izdelane stvari. Da se na ta način prava umetna obrtnost ne more povzdigniti do višje stopinje, je jasno.

Umetna obrtnost, poprej ena glavnih panog umetnosti, je zdaj v veliki nevarnosti, da postane privesek tovarništva in le malo kolesce v tem velikem stroju. Vedno tekmovanje, kdo bo cenejše svoje blago postavil na prodaj, mora uničiti umetno obrtnost.

Tu morejo pomagati samo odjemavci; ako bodo ti zahtevali lepe, umetne izdelke, ne pa gledali samo, kje se dobiva cenejše, bode kmalu morala prenehati marsikatera tovarna za izdelovanje cerkvenih stvari; in takovih tovaren nahajamo sedanjo dōbo premnogo; med njimi jih je dosti, ki se nahajajo celo v rokah oseb, katerih nikakor ne vodi navdušenost za umetnost ali sveto stvar.

¹⁾ Prof. J. R. v. Grienberger: Liturgische Gefäße und Geräte in neuen Kunstformen. Wien, Schroll 1905.

IV. Umetnost in cerkev.

Krščanska, liturgična umetnost kaže nam krščansko cerkev kot podobo vidnega kraljestva Kristusovega na zemlji; še več, kaže nam jo kot podobo večnega kraljestva njegovega v nebesih.

Vidna cerkev Kristusova je najlepši izmed tvorov božjih v času. Kralj vseh kraljev, Sin božji pridobil si jo je za drago ceno svojega življenja, s krvjo svojo razlil je nad njo polnost nebeške lepote. Karkoli je dobrega, velikega, svetega na zemlji, vse je položil v njeno naročje, vse je djal v njene čiste roke. Vsa sveta, lepa, močna, neumljiva po moči Večnega, po čigar Duhu živi, varhinja pravice, resnice in nravi, v roki držeč oljkino vejico miru in sprave, ovenčana s palmovim vencem mučeništva, z lilijami devištva, z lavorikami svete vede in umetnosti: Taka je sv. Cerkev, vredna nevesta Najlepšega med otroci človeškimi „kakor kraljica na njegovi desnici v krasnem oblačilu mnogobarvenem, z zlatom pretkanim“.

V tej nebeško lepi podobi se vidi naša sv. Cerkev vernemu kristjanu. In to podobo izkuša umetnik utelesiti v cerkvi, zidani iz kamna. Toda višje še se dvigajo ideali svete umetnosti. Tjekaj, kjer po Bogu navdušeni umetnik, nošen na krilih orlovih sv. vere, gleda „sveto mesto“ nebeški Jeruzalem, lepo, kakor nevesta, nališpana za svojega ženina. Kar tu gleda umetnikovo blaženo oko, to vdihava v mrtvo tvarino njegova srečna roka.

Blažen umetnik, čigar genij se dvigne v drznem polétu v te nebeške višave! Oznanoval bo z umotvori svojimi največje skrivnosti božje in duha človeškega dvigal do gledanja idealov nebeških. Iz vseh njegovih umotvorov, izdelanih za službo Najvišjega, odmevalo bo vedno češčenje močnemu, večnemu, neumrljivemu, v sv. Zakramentu skritemu Bogu:

Adoro te devote, latens Deitas!

Sklep.

Opisali smo notranjo opravo cerkve, oltarja in vsega, kar spada k sv. opravilu. Videli smo, kaj želi ali zapoveduje sv. cerkev in kako je tekom stoletij temu zadostovala krščanska umetnost. Z ljubeznijo in darežljivostjo združena krščanska umetnost je premnogo storila za olepšavo cerkvâ in oltarjev. Kako darežljivi, kako požrtvovalni in velikodušni so bili predniki naši, nam pričajo njih darovi, hranjeni v cerkvah in zakladnicah, nam pričajo dragoceni oltarji, kelihi, monštrance, liturgična oblačila itd.

Ganljivo je, s koliko navdušenostjo so darovali Izraelci svoje dragocenosti za olepšavo sv. šotora. „Mojzes je rekel množici Izraelovih otrok: ‚Odločite pri vas prvin Gospodu. Vsakteri naj jih daruje prostovoljno in z voljnim srcem Gospodu: Zlata in srebra in brona, višnjeve in zagorelo-rdeče volne in dvakrat omočenega škrлата in tančice . . . in olja za napravo svetilnic . . . in lepo dišeče kadilo, onikovih kamnov in dragih kamnov za olepšanje naramnika in naprsnika . . .‘ Tedaj je šla vsa množica Izraelovih otrok pred Mojzesa in so nosili s prav voljnim in pobožnim srcem . . . nosili so možje in žene ročnih zapentelj in uhanov, prstanov in zapestnic; mnogotera zlata posoda je bila odločena Gospodu v dar . . . Vsi možje in žene so s pobožnim srcem prinesli darove, da bi se storilo delo, ki ga je zapovedal Gospod po Mojzesu . . . Zatorej so bili umetniki primorani priti in Mojzesu reči: ‚Ljudstvo več prinaša, kakor je treba.‘ Mojzes

je torej ukazal po oznanovavcu oklicati: „Ne mož ne žena naj nič več ne nosi k izdelovanju svetišča.“ In tako se je nehalo darovati, ker je bilo darov dovolj in preobilno.“ (II. Mojz. v 35. in 36. poglavju).

Podobno temu, kar je tu zabeležil o Izraelcih sveti pisec, čitamo v starih kronikah o svojih slovenskih prednikih.

Bi se li hoteli vnuki tako velikodušnih prednikov kazati nevredne svojih pradedov? To bi nikakor ne bilo častno. Prava katoliška liturgija ni prevarčna; kajti vera naša je ljubezen, ljubezen pa je po svoji naravi darežljiva; sme se torej radodarnost kazati tudi v bogočastju, v notranji opravi cerkve, v sv. posodah, v vsem, kar se rabi pri sv. daritvi ljubezni. Saj je tudi božja ljubezen do nas neizmerno radodarna. Ena sama cvetlica na travniku, ena sama zvezdica na nebu, ena sama rosna kapljica na travi bi zadostovala, da bi navdušila pobožno srce za ljubezen božjo. Toda s tem ni bila zadovoljna Večna ljubezen, marveč okrasila je nebez z nebrojnimi zvezdami, zemljo z neštetiimi cveticami, polje in travnike in vsako travico na njih z milijoni rosnih biserov; da, vse stvarstvo je napolnila z neštevilnimi zrcali veličanstva svojega. Ena sama daritev sv. maše, en sam tabernakelj na enem samem oltarju bi vzbujala v srcu krščanskem čustva hvaležnosti, ljubezni, čiščenja in hvale. A to ni zadostovalo Večni ljubezni. V neštevilnih cerkvah hoče prebivati, na nebrojnih oltarjih se hoče darovati noč in dan brez prenehanja večnemu Očetu za spravo našo. Kdo bi torej darežljivosti naše ljubezni hotel in mogel postaviti meje? Kdo bi hotel grajati, če ta ljubezen v zunanjem bogočastju, v krščanski umetnosti hoče posnemati mnogolično bogastvo narave? Glej naravo, kako mnogoteri so njeni darovi, kako raznolični tvori njeni! Kako bogato, kako lepo je vse — revščina narava ne pozna. Tudi v umetnosti, katera služi cerkvi, ki proizvaja stvari, namenjene za to, da pridejo v najtesnejšo dotiko z Najsvetejšim, s Stvarnikom vsega, kar živi na zemlji, — tudi v tej umetnosti naj se kaže mnogoličnost, raznoterost, krasota. Tu naj umetnost razvije vse svoje moči, naj stvarja umotvore, ki bodo zaljšali prostore, kjer prebiva Veličanstvo božje.

Lepa notranja oprava cerkvena, dragocene oltarne posode, cerkvena oblačila, prtovi na oltarjih, snažnost in red v cerkvi kaže pa tudi, da so srca vernikov vneta v ljubezni do Boga, da biva v srcu cerkvenega predstojnika gorečnost za čast božjo. Prevelika revščina pri cerkvenih rečeh, nesnažnost, mnogo prahu po oltarjih in po cerkvenih klopeh, se nikakor ne strinja s cerkveno liturgijo. Res je, tudi leseni kelihi se dobro podajo v rokah „zlatih“ duhovnikov, pa še lepše se vjemajo zlati kelihi z „zlatimi“ duhovniki, kakor se dragoceni kraljevi lišp najlepše podá blagemu, plemenitemu kralju. In kakor kralj zato ni boljši, ako mu vzameš lepo kraljevo obleko, bi tudi „lesen“ duhovnik ne postal zlat, ako bi mu namestu zlatega keliha dal lesenega v roke. — „Gospod, ljubim lepoto tvoje hiše“ (psl. 25, 8.), in: „Gorečnost za tvojo hišo me razjeda“ (psl. 68, 10.), to je bilo geslo vernih katoliških src vsa stoletja; to je bilo geslo premnogih vnetih duhovnikov, tisoč in tisoč bogoljubnih neduhovnikov, nabožnih žen in devic; njih zasluge za olepšanje hiše božje so zapisane v knjigi življenja. Cerkev in oltar v njej je najsvetejši kraj na zemlji. Tu je naš Betlehem, naš Nazaret, tu je Tabor in Golgota. Najlepši umotvori, katere more izumiti ljubezen, naj krasijo cerkev in oltar. So li mar pomladanske cvetlice, zlato in srebro in biseri za Onega, kateri je prepustil vse zaklade zemlje, vsa polja, vse gaje človeku v porabo? Drugačnega mnenja je bil pobožni duhovnik Nepocijan, o katerem piše sv. Jeronim Heliodoru (pogl. 12.): „Četudi je v življenju zaničeval samega sebe in je revščina bila njegov najkrasnejši lišp, je bil vendar ves vnet za olepšanje cerkve. Bogu vdano srce pazi

na najmanjše reči kakor na največje, dobro vedoč, da bo moralo dati odgovor od nepotrebne besede. Pazil je skrbno Nepocijan tudi na to, da se je svetil oltar, da na stenah ni bilo prahu, da so bila tla dobro pome-tena, da je bila zakristija snažna, da so se lesketale posode, skratka, nje-gova skrbnost, raztezajoča se na vse obrede, ni zanemarila niti najmanjše niti največje dolžnosti. Cerkve in druga zbirališča pri grobeh mučencev je olepševal s cveticami, vejicami in vinsko trto tako, da je vsa notranja uredba cerkvena in vsa zunanja bliščoba zbujala dopadajenje ter pričala o skrbnosti in trudu duhovnikom.“ Veselje do lepote hiše Gospodove, darežljivost za njeno opravo, gorečnost in vnetost za njeno olepšavanje je izpričevalo o naši veri in ljubezni, pa tudi merilo za naše plačilo v nebesih.

Vi, katere je Gospod postavil varuhe svojega bivališča med svojimi otroci na zemlji, zastavite vso svojo veljavo za čast hiše božje! Vé bogo-ljubne duše, vnemajte se za lepoto oltarjev Gospodovih, rade lepšajte tiste svete prostore, v katerih s tolikšnim veseljem bivate, zatopljene v sv. molitev! „Kako lepi so tvoji šotori, o Jakob, tvoja bivališča, o Izrael!“ (Num. 24, 6.) Imamo mnoga, res ljuba bivališča Gospodova; delajte jih še lepša; darujte Gospodu delo svojih umetnosti izurjenih rok po zgledu krščanskih ženâ in devic, katere so si štele v čast, ako so mogle izraz svojih krščanskih idej vpletati v ročna dela svoja. Še je mnogo revnih cerkvâ, še mnogo prezapuščenih oltarjev Jezusovih. Vaša ljubezen do zakramentalnega Kristusa naj nikar ne omrzne; vsaj v prostih urah izde-lujte oblačila za olepšavo oltarjev Kristusovih. Veselo gledajo angeli božji na to vaše delo. — Mnogo, mnogo so že storile pridne, blažene roke za prelepo bratovščino sv. Rešnjega Telesa. Tako delajmo vsi za olepšavo svetišč, kajti plemenito za lepo, za dobro je le žarek iz neizmerne popol-nosti njegovega bitja; skazujmo se mu hvaležne takó, da te zmožnosti njemu prinašamo v dar.

Res je, Bog naših darov ne potrebuje; z vso olepšavo tudi za pičico ne pomnožimo njegovega veličastva, njegove lepote. Bog je neskončno lep, neizmerno veličasten, ne potrebuje naše časti. Česar pa Bog ne po-trebuje, potrebujemo mi, namreč da se iz zemeljskega prahu kvišku dvignemo k Njemu. Pobožnejša je naša molitev, gorečnejša naša ljubezen, živější naš spomin na Boga, ako se nam sv. vera kaže v krasnem drago-cenem zunanjem licu. Torej hiša božja bodi krasna! Že po preroku je napovedal Gospod Bog, da bo krasna hiša njegova: „In potresel bom vse narode, in prišel bo Zaželjeni vsem narodom; in napolnil bom to hišo z veličastvom, pravi Gospod vojskinih trum. Moje je srebro in moje je zlato. Večje bo veličastvo te poslednje hiše kakor prve.“ Hag. 2, 8, 9, 10.

Dolžnost naša je torej lepšati notranjščino hiše Gospodove po besedah psalmistovih:

„Domum tuam decet sanctitudo, Domine, in longitudinem dierum!“

„Tvoji hiši se spodobi svetost, o Gospod, na večne čase!“ (92, 5.)

Odredbe škofijstva

gledé cerkvenih stavb in cerkvene oprave.

I. O ohranjenji in popravljanji starih spomenikov.

(Ljublj. škofijski list I. 1882, p. 61.)

Po vseh avstrijskih deželah se temeljito preiskujejo stari spomeniki cerkvene umetnosti in priobčujejo se te preiskave v posebnih, jako zanimivih listih: „Mittheilungen der k. k. Central-Commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale.“ Pregledujoč te zvezke od prvega do zadnjega se prepričamo, da se o Kranjskej kaj malo poroča. Kranjska, katero je Valvazor tako navdušeno slavil zaradi njenih znamenitostij, je oziroma starih spomenikov cerkvene umetnosti malo preiskovana. In vendar se mora tu še marsikaj zanimivega nahajati, vkljub temu, da so siloviti napadi Turkov mnoge stavbe pokončali, razvoj umetnosti zadrževali in prve kalí njene zatirali. Marsikaj se je gotovo še ohranilo iz let 1000 do 1600, kar je za zgodovino umetnosti tem zanimivši, ker je zrastle na meji, koder se srečuje vpliv germanskega severa in romanskega juga.

Kjerkoli se nahaja kak izdelek umetnosti iz prejšnjih časov, smo ga dolžni, kolikor je možno, ohraniti že zaradi starinske čistiljivosti, ko bi sam po sebi tudi ne imel umetne vrednosti. Taki izdelki naš nekako vežejo s starimi časi, nam morajo biti dragi in mili in že zaradi tega jih moramo čislati in ohranjovati. Zdaj so take stvari redke pri nas, čim redkeje pa so, tem dražje nam morajo biti one, kar se jih je še ohranilo.

Veliko zanimivega se je gotovo že uničilo, pokončalo, ali pokvarilo pri popravljanji, vendar pa se nahaja semtertje še marsikaj važnega, kar ima iz tega ali družega ozira kako zgodovinsko ali umetnijsko vrednost, bodisi kake stare mašne bukve, posoda, podobe, slike, križi, kelhi i. t. d.

Koliko važnih in dragocenih ostankov cerkvene umetnosti se je po neprevidnosti ali nevednosti pometalo v kot ali pokončalo, ali pa potujočim kupcem, judom, prodalo za prav mali znesek. Koliko lepih in bogato ozaljšanih okovov za vrata se je n. pr. prodalo za staro železo, koliko kelhov se je prelilo, ki so imeli visoko umetnijsko vrednost! Svesti smo si, da ko bi se povsod „stara šara“ dobro in natančno pregledala, bi se še marsikaj zanimivega našlo in vrednega, da se ohrani. Tu nobena stvar ni premalenkostna. Ker se večkrat zgodi, da se starina, posebno če tvarina ni veliko vredna, recimo, železo, baker, mesing, premalo pozna in ceni, se vsaj po nekaterih znamenjih spoznati zamore, ima li kako vrednost ali ne. Ako se na takih stvareh nahajajo kaka imena, napisi, letne številke ali druge opazke, iz katerih se spozna večja starost, naj se izberejo iz stare šare, naj se spravijo in o priliki kakemu izvedencu pokažejo. Potujočim kupcem, ki take starine skupujejo, ni veliko verjeti, kajti nikdar ne bodo hoteli kakej stvari večje vrednosti priznati, že zaradi tega ne, da bi jo ceneje kupili.

Vse to kar se še nahaja, naj bi se ohranilo, da se ne bo po nevednosti ali vnemarnosti pogubilo ali pokončalo; nasprotno pa, kjer je kak umeteljni izdelek še skrit ali nepoznan, naj se spravi na dan, in naj se z vso pazljivostjo opisuje.

Sedanji čas se cerkveno mišljenje bolj in bolj zbuja, cerkvena umetnost začela se je posebno po nekaterih krajih z veliko navdušenostjo gojiti in umetniki iščejo starih vzorov, da po njih izdelujejo nove.

Ravno tako je pri popravljani velike pozornosti treba, da se kako umetniško delo ne pokvari. Popravljalo se je neke čase veliko, pa brez ozira na zahteve umetnosti. Gotske cerkve so se morale znebiti svojega značaja kar je bilo le moč. Lepa mrežetina se je izmetala iz oken, šilasti loki so se zazidali, okna so morala dobiti čveterokotno obliko. Kamniti slopovi, stebri, kapiteli so se ometali z malto, sklepniki, na katerih so se nahajale marsikateri lične in zgodovinsko zanimive podobe, so se na debelo pobelili, lepi kipi ali druge kamnite olepšave so se z oljnato barvo na debelo namazale, ali pa s krtačami odrgnile, da so se lične poteze čisto izgubile, ali da je površina kamna postala motna in mrtva.

Na kaj je pri popravljani kamnitih arhitektoničnih členov ali kipov paziti, da se ne bodo bolj poškodovali, kakor popravili, je razvidno iz zgoraj navedenih pravil, po katerih se je treba ravnati.

II. Prodaja cerkvenih umetnin strogo prepovedana.

(Ljublj. škof. list 1. 1906, p. 69.)

C. kr. deželna vlada za Kranjsko sporoča z dopisom z dne 23. aprila 1906, št. 8519 semkaj doslovno:

Es ist eine bekannte, in der Öffentlichkeit oft beklagte Tatsache, daß aus dem reichen Schatze an Altertümern und in künstlerischer oder kunstgeschichtlicher Beziehung wertvollen Denkmälern, welche aus einer bedeutungsvollen Vergangenheit auf unsere Tage gekommen sind, im Laufe der Zeit zahlreiche kostbare Objekte durch Verkauf an das Ausland unwiederbringlich verloren gegangen sind.

Mit dem Erstarken historischen Sinnes und des Verständnisses für das Schaffen vergangener Kunstepochen ist zwar eine Änderung zum Besseren eingetreten, indem zunächst einzelne Personen, dann Vereine und Korporationen sich in dankenswerter Weise bemühten, für die Erhaltung der Kunstschatze im Lande einzutreten und solche Objekte, deren Veräußerung nicht hintanzuhalten war, für heimische Museen zu erwerben.

Mancherlei Vorkommnisse aus jüngster Zeit zeigen aber leider, daß trotz alledem die Fälle nicht selten sind, in denen es Händlern und Antiquaren gelingt, in den Besitz wertvoller derartiger Objekte zu gelangen und dieselben außer Land zu veräußern, bevor noch die zur Wahrung der diesbezüglichen Interessen berufenen Organe von dem Kaufe selbst Kenntnis erlangen.

Im Hinblick auf alle diese Umstände hat Seine Exzellenz der Herr Leiter des k. k. Ministeriums für Kultus und Unterricht mit dem Erlasse vom 9. April 1906, Zl. 775 (K. U. M.) die Landesregierung beauftragt, in nachdrücklichster Weise dem Umsichgreifen des erwähnten Unfuges entgegenzutreten und hat als geeignetes Mittel zur Erreichung dieses Zweckes u. a. auch eine entsprechende und nachdrückliche Belehrung der Bevölkerung in der Richtung ins Auge gefaßt, daß bei jeder sich bietenden Gelegenheit

mündlich und schriftlich die Bevölkerung auf die hohe ideale Bedeutung, welche alten Einrichtungsgegenständen, wie Schränken, Truhen, Wandvertäfelungen etc. innewohnt, sowie auf den bedeutenden materiellen Schaden aufmerksam gemacht werde, welchen die Verkäufer selbst bei scheinbar günstigen Preisen durch die Veräußerung solcher Objekte an professionelle Altertumshändler stets und unter allen Umständen erleiden.

Die Landesregierung beehrt sich das hochwürdige fürstbischöfliche Ordinariat um gefällige Mitwirkung bei der in Rede stehenden Aktion insbesondere im Wege der Pfarrgeistlichkeit und um Mitteilung der erlassenen Weisungen zu ersuchen.

Ko se čč. gg. duhovniki o predstojećem dopisu c. kr. deželne vlade obveščajo, se jim hkrati naroča, naj ob vsaki dani priliki vpoštevajo navodila tega dopisa ter se točno po njem ravnaajo. Kranjska dežela sicer ne spada k deželam, ki so bogate na umetninah starejših dôb, zlasti ker se je vsled časovnih razmer mnogo pokončalo in poizgubilo, mnogo pa tudi odšlo v tujino, celo v tuje privatne zbirke. Vse to je vzrok, da morajo vsi poklicani faktorji paziti, da se tudi starejše umetnine, ki so še v deželi in so za poznavanje kulturnega razvoja naše dežele važnega pomena, ohranijo domovini. Zlasti duhovniki naj pri tej skrbi sodelujejo. Da naj bi bili duhovniki pred vsem poklicani varuhi domačih umetnin, sledi že iz tega, ker se prav mnogo, lahko rečeno, velika večina teh umetnin tiče cerkvene umetnosti in verskega življenja našega naroda. Pa tudi ljubezen do umetnosti sploh bodi duhovnikom prijeten povod ter naj jim nalaga dolžnost, da se zanimajo tudi za starejše izdelke umetnosti in umetne obrti.

V ta namen naroča ordinarijat sledeče:

1. Gospodje duhovniki naj opomnijo ljudi ob prvi priliki, da naj kupcem in starinarjem pod nobenim pogojem ne prodajajo in ne izročajo starinskih reči.

2. Gospodje dušni pastirji naj skušajo ob ugodnih prilikah izvedeti, se li nahaja v njihovi župniji kaj umetniško zgodovinskih važnih reči.

3. Zlasti naj pregledajo vse cerkveno orodje in cerkvene paramente, tudi že nerabljive stvari, ker se ravno med temi pogostokrat najdejo dragocene umetnine, kar se je zadnji čas večkrat pokazalo; pa bi se bile skoro pogubile, da jih ni večša roka odtegnila pogubi.

4. O vseh zanimivih starejših izdelkih cerkvene in sploh verske umetnosti naj se sporoči ordinarijatu, ki bo dal v takih slučajih potrebna navodila za ohranjenje dotičnih umetniških proizvodov. Ako niso več v rabi, je želeti, da se pošljejo škofijskemu muzeju.

5. Gospodje župniki naj zlasti pazijo takrat, ko je treba kaj starega odstraniti in z novim nadomestiti. Vse količkej važne premembe pri notranji cerkveni opravi, pri paramentih i. t. d. naj se pred izvršitvijo ali prenovljenjem naznaniijo ordinarijatu.

6. **Strogo se prepove cerkvene umetnine prodajati ali jih zamenjavati za drugo blago brez dovoljenja ordinarijata.** Tudi ni dovoljeno cerkvenih umetnin izročati neposredno svetnim muzejem.

7. Kadar bodo gospodje duhovniki zasledili po svojih župnijah kaj starejših umetnostno zanimivih predmetov starejše dôbe, katerekoli stroke, naj koj posestnika opozoré, da varuje dotične predmete, obenem pa naj naznaniijo „Društvu za krščansko umetnost“ v Ljubljani, kaj se je zanimivega našlo. Kar se še nahaja v deželi zanimivih predmetov takozvane narodne umetnosti, to bi sodilo v deželni muzej Rudolfinum.

III. Odredbe gledé cerkvenih stavb in cerkvene notranjščine.

(Ljublj. škof. list 1. 1907, p. 41.)

Škofijski ordinariat je gg. duhovnikom podal že večkrat opomine in navode o skrbi za umetnost v službi cerkve in bogočastje. Naj opozorim na lep navod gledé ohranjenja in popravljanja starih spomenikov cerkvene umetnosti („Laibacher Diözesanblatt“, 1882, str. 61), dalje na objavo dopisa ministrstva za bogočastje in nauk gledé nabavljanja cerkvenih umetnin („Laibacher Diözesanblatt“ 1886, str. 63) in na objavo okrožnice c. kr. osrednje komisije za umetnostne in zgodovinske spomenike o novih in starih slikanih oknih („Laibacher Diözesanblatt 1896, str. 113),

Splošno so gg. duhovniki radi uvaževali dana navodila, zlasti odkar dobivajo že bogoslovci pouk o cerkveni umetnosti in še posebno, odkar obstoji v Ljubljani Društvo za krščansko umetnost, čegar namen je tudi skrbeti in pomagati, da se v cerkvah napravljajo umetnine v pravem duhu krščanske umetnosti in po liturgičnih pravilih.

Ker se pa vendar še dogajajo slučajji, da se prenovljenja ne izvršé pravilno, ali da tudi nove naprave ne ustrezajo popolnoma liturgičnim predpisom in tudi ne umetniški vrednosti izvršitve, zato opozarja s tem ordinariat iznova na zgoraj naštete objave v „Škofijskem listu“ ter poda hkrati zlasti čč. gg. cerkvenim predstojnikom za nove naprave in za popravljanje starih cerkvenih umetnin sledeči navod:

I. Stavba nove cerkve.

Kjer se namerava zidati nova cerkev, je treba dobro premisliti na vse zahteve, ki se stavijo na dostojno hišo božjo, čeprav največkrat radi pomanjkanja denarnih sredstev ne bo mogoče postaviti dragocene stavbe. Preden se dá napraviti načrt, je treba z večšim arhitektom natanko dogovoriti vse potrebno gledé lege cerkve, velikosti, razdelitve prostora i. t. d. Predvsem je paziti, da se dobi lep odličen presbiterij za veliki oltar, dalje prikladen prostor za prižnico, spovednice, krstni kamen, dosti prostoren kor za orgle in pevce in da je zakristija na solnčni strani. Vse to je treba natančno določiti, preden se dá delati načrt. S tem se ne nameravata omejevati umetnost in spretnost arhitekta, ki ima gledé umetne koncepcije popolnoma prosto roko, le da se drži liturgičnih predpisov in praktičnih izkušenj. O vsem tem bo v konkretnih slučajjih najlaglje dalo primernih nasvetov škofijstvo. Kako prav je, ako se vse natanko določi, preden se naroči popoln načrt, kaže to, da niso redki slučajji, ko se je moralo za stavbo nove cerkve napraviti več načrtov, ki se pa vendar niso mogli odobriti, stali so pa drag denar.

Po dovršenem dogovoru z arhitektom naj se naroči preprosta, vendar določna skica, katera naj se predloži ordinariatu v odobrenje. Ko je škofijstvo skico odobrilo, oziroma nasvetovalo potrebne premembe, naj se naroči celóten in popoln načrt.

II. Popravljanje ali prezidavanje starih cerkvâ.

Pri popravljanju in prezidavanju starejših cerkvâ je posebno paziti, da se ne pokvari značaj stavbe, v kolikor je umetniške vrednosti, in da se poprava vendar praktično izvrši.

To je pogostokrat še težje, kakor postaviti novo cerkev. Zato je treba, da tudi za vsako večjo in važnejšo premembo in popravo izreče ordinariat svoje soglasje. Poprava se mora izvršiti po odobrenih natančnih načrtih. Škoda, da se pogostokrat zlasti zvoniki pri cerkvah prenavljajo tako, da se opuščajo stare značilne oblike baročnega sloga. Gledé posameznosti pri popravi starejših za umetnostno zgodovino važnih cerkvenih stavb se opozarja na navod v „Laibacher Diözesanblatt“ l. 1882, str. 61.

Važno je posebno slikanje cerkvâ. Tudi v tem se kaj rado skazi, ako ni že naprej vse premišljeno in določeno. Slikarje je treba privaditi, da si bodo osnovali natančen načrt in da po določenem načrtu, ki se prilega dotični cerkvi, izvrše slikarijo.

Ako ni sredstev za lepo umetniško izvršitev, je bolje, da se cerkev le ukusno pobarva, brez ornamentalne ali figuralne slikarije. Zadnji čas sta bili poslikani dve cerkvi brez vednosti ordinariata in brez odobrenih načrtov, pa je delo grozno.

Opozarja se, da bi se v enakih slučajih ne moglo dovoliti pokritje stroškov iz cerkvenega imetja, ako se s slabim delom cerkev le pokvari.

III. Nova in stara notranja oprava, cerkvene posode in paramenti.

1. Najvažnejši in najodličnejši kraj v cerkvi je oltar. Zato treba tudi največje skrbti za oltar, da bo ustrezal vsem važnim liturgičnim predpisom, pa da bo tudi gledé izvršitve lep ali vsaj kolikor mogoče dostojen. Novi oltarji naj se vedno tako napravljajo, da jih bo mogoče posvetiti (stipes, mensa, sepulcrum). Tudi kjer ni večjih denarnih sredstev, je mogoče pripraviti oltar za konsekracijo. Načrti za nove oltarje se morajo vedno predložiti ordinariatu v odobrenje.

Kadar se mora stara konsekrirana menza podreti, naj se pazi na grobek, v katerem so relikvije. Večkrat je na dotični puščici zanimiv pečat, ki pokaže, kdaj je bil oltar posvečen. V grobku najdene puščice naj se izročé nepoškodovane ordinariatu.

Previdnosti je treba tudi v slučajih, kadar se dajo starejši oltarni nastavki iz baročne dóbe XVII. stoletja prenoviti. To naj se ne zgodi nikdar brez vednosti ordinariata.

2. Ne le za oltar, tudi za vse druge predmete cerkvene oprave, je treba jasnega načrta, kadar se napravljajo novi ali znameniti stari popravljajo, n. pr. prižnica, spovednice, krstni kamen, cerkvene klopi, oprava zakristije, kor, orgle, nova, zlasti slikana okna. Tudi te načrte mora škofijstvo pregledati. Da je to potrebno, uči vsakdanja izkušnja. Redkokrat n. pr. se dobé cerkvene klopi, ki bi bile gledé mer pripravne, in vendar bi se dale napraviti dobre, čeprav preproste in čeprav je prostor omejen, ako bi se oziralo na mere, ki jih je dolgoletna izkušnja potrdila. Prav tako, ali še slabše je s spovednicami. Le malokje se dobi spovednica, ki bi bila prikladna za spovednika in za spovedence. Nadalje je paziti na lepe oltarne podobe. In takih imamo na Kranjskem prav mnogo. Tudi v tem pogledu se lahko greši, če se takozvano restavriranje lepih oltarnih slik izroči neveščemu slikarju. Tudi nova slikana okna se ne prilegajo vselej slogu cerkve.

3. Pri mnogih cerkvah je dobiti še lepih starejših cerkvenih posod: kelihov, ciborijev, monštranc, pa tudi lepih cerkvenih oblačil. Žal, da so se ti predmeti večkrat pokvarili vsled nespretne poprave. Spoštovanje do naših prednikov, ki so darovali od svojega imetja za opravo hiše božje, naj nas nagiba, da ohranimo te predmete kolikor najdalje časa mogoče v službi cerkve. Pogostokrat se dá to doseči s previdnim prenovljenjem,

če so dotični predmeti poškodovani. Odločno pa se svari, da bi se tako delo oddalo brez vednosti ordinariata. Žalostna izkušnja je prav minulega leta več gg. duhovnikov izučila, kake velike previdnosti je treba, da se cerkveni krasni paramenti ne pokvarijo, in to za drag denar. Saj imamo na Kranjskem dosti pridnih umetno izobraženih rok, vnetih za čast božjo, kar kaže vsakoletna razstava cerkvenih oblačil, ki jo napravlja naša bratovščina sv. Rešnjega Telesa. V Ljubljani imamo društvo za krščansko umetnost in c. kr. obrtno strokovno šolo za umetno vezenje. Torej bo vselej lahko dobiti primernega navodila za lepša dela.

Slednjič še ta-le opomin: Večkrat se dogaja, da verniki, zlasti pri podružnicah po ključarjih, ali kak dobrotnik, sami kupujejo cerkveno obleko in opravo, svetilnice, lestence in druge stvari. Gotovo je hvalevredna radodarnost dotičnih dobrotnikov in vnema soseske za svoje podružnice. Vendar pa mora župnik ob takih prilikah svetovati, da se ne kupi ali naroči kaj takega, kar ni primerno, ali je celó drago, pa ne lepo; n. pr. za majhen prezbiterij gotske cerkvice se kupi velika baročna svetilka, ki bi bila dosti velika za večjo farno cerkev. Po prijaznem pouku bodo ljudje spoznali, kaj je prav in veseli bodo, da se za njihov denar napravi res lepa, cerkve dostojna oprava.

Na podlagi predstojecih navodil se določa sledeče:

1. O nameravanem zidanju nove cerkve ali nameravani prezidavi ali popravi starejših cerkvenih stavb je sporočiti ordinariatu, ki bo dal v to potrebno dovoljenje in primeren navod. Pri večjih popravah je vedno naznaniti obseg in način nameravanega dela.

2. Načrti bodisi za novo zidavo ali za popravo pri cerkvenih stavbah, kakor tudi načrti za novo notranjo cerkveno opravo ali prenovljenje stare, se morajo brezizjemno predložiti škofijstvu, preden se delo prične. Ordinariat bo zadevo presodil in določil način prenovitve. To velja tudi za slikanje cerkvâ in napravo novih slikanih oken.

3. Tudi za manjša važnejša umetniška dela, ki se tičejo starejših paramentov in cerkvenih posod, je treba dovoljenja ordinariatovega.

4. Gledé prodaje ali zamenjave predmetov cerkvene umetnosti veljajo določila objavljena v „Škof. Listu“ l. 1906, str. 69.

5. Gospodje dekani in arhidiakoni naj pazijo, da se bodo izvrševale te naredbe.

IV. Doneski k diecezanskemu muzeju.

(Ljublj. škof. list l. 1900, p. 30.)

Važnosti muzeja za cerkvene starine na široko utemeljevati ni potreba. Priznано je to edin pripomoček, da se ohranijo v škofiji spomeniki verske vnetosti in umetniške nadarjenosti iz preteklih časov. Inače marsikak tak objekt, ki ni več za porabo v cerkvi ter se je dejal v stran, na kako podstrežje ali zatohli prostor, razpade še hitreje — ako ga ni morebiti zasledilo kako bistro oko potujočega agenta ter rešilo sicer pogina, a uneslo ga tudi domovini.

V diecezanski muzej sprejete cerkvene stvarine pa naj tudi podučujejo ogledovavce, ki se morda svoj čas še niso učili cerkvene umetnosti, ali pa niso imeli prilike na konkretnih starinah ocenjevati vrednosti in nevrednosti njihove, razsoditi, ali se dajo še rešiti ali pa je neudržen razpad njihov. Marsikatero starino vrednost in stan bode se najložje spoznal po primerjanju z enakimi. Kar se je smatralo že zgubljenim, uvidelo se bo

potem še rešilno, znabiti celo še po mali popravi nadalje porabno. Po pravici se torej cenijo taki muzeji kot nekako praktično dopolnilo k teoretičnemu poduku v cerkveni umetnosti. (Pri zadnjem občnem zboru se je mej drugim naglaševala krasna zbirka cerkvenih starin, katero si je nabavilo v ta namen n. pr. semenišče „Georgianum“ v Monakovem; tudi v Litomericah imajo že dalj časa tak muzej.)

Uместno pa je, da sedaj tudi nekoliko določneje navedem reči, katere je želeti zbrane imeti v diecezanskem muzeju.

Karkoli je kdaj bilo v cerkveni opravi in porabi za službo božjo — naj je le umetnijske vrednosti ali pa le arheologično in kulturno zanimivo — naj se tja sprejme. Tako:

1. Vsakovrstne svete podobe, slikane na platno, les ali kovino, ali na pergament; potem stari lesorezi in jeklorezi (in če so tudi že kaj poškodovani).

2. Rezbarije iz lesa, kamena, slonove kosti. Posebno še stare sohe božjih oseb, Matere Božje, ali svetnikov, angelov (neokornost oblike je mnogokrat znak velike starosti), ako so tudi črvojedne; odpadli deli naj se poberó in shranijo.

3. Stari rokopisi katerekoli vsebine, ali cele knjige ali tudi le posamezni listi in njihovi deli. (Ako so kje prilepljeni, naj se v tem stanu — ako je mogoče — dološljejo, da se spretno odluščijo); tudi stari tiski (inkunabule), posebno obrednih knjig so važni.

4. Cerkevni parametri, ali celi ali le ostali kosci; naj so zanimivi po svoji tvarini — svila, usnje, vezena, ali po obliki. — Naj tukaj še posebno opozorim na jako lepo in trajno izdelane vezenine z rudečo, modro in nekako rumeno-črnkasto nitjo pri starem cerkvenem perilu, pa tudi pri krstnih prtčih in družih namiznih preprogah za domače sveto obhajilo — izdelane v narodnem slogu. Enako na fine a jour vezenine, kakor se dandanes zaradi silno zamudnega dela v taki bogatosti komaj izvajajo. Da ne pozabim lepih in krepkih starih domačih in tujih čipek, kojih tudi krajši konci bodo kot uzorci dobro došli.

5. Liturgične posode, n. pr. stari kelihi (pred leti je bilo v deželi še nekaj gotičnih), monštrance, posode za svetinje, stare posodice pri maši, sv. krstu večji ploščeki, posode za blagoslovljeno vodo, stari krstni kameni, vlti svečniki, svetilke, kaki star zvonček (od zakristije spred oltarja), pa tudi star zvon iz zvonika (imamo jih še par iz 14. stoletja).

6. Raznovrstne okrasbe, n. pr. bogato rezljani okviri, umetno izdelana železna vratica, enaka držala za zvončke, sveče; posebno še kaki ostanki slikanih oken. Včasih so tudi platice starih cerkvenih stolov umetniške vrednosti. Tako in enako se prosi diecezanskemu muzeju doposlati — podariti (če je malo vredno) ali proti primerni odškodnini prepustiti. Mogoč je tudi še drug način, ki ga n. pr. tudi uporabljajo pri „germanskem muzeju“ v Norimbergu. Tam dajejo namreč dotično reč muzeju v skrbno shranitev, last njeno pa si (cerkev, podružnica, oseba) pridrži.

S takim postopanjem se bo pa tudi vstreglo opetovano že izraženim željam takih in državne oblasti gledé proučevanja in ohranitve cerkvenih umetnostnih in zgodovinskih spomenikov.

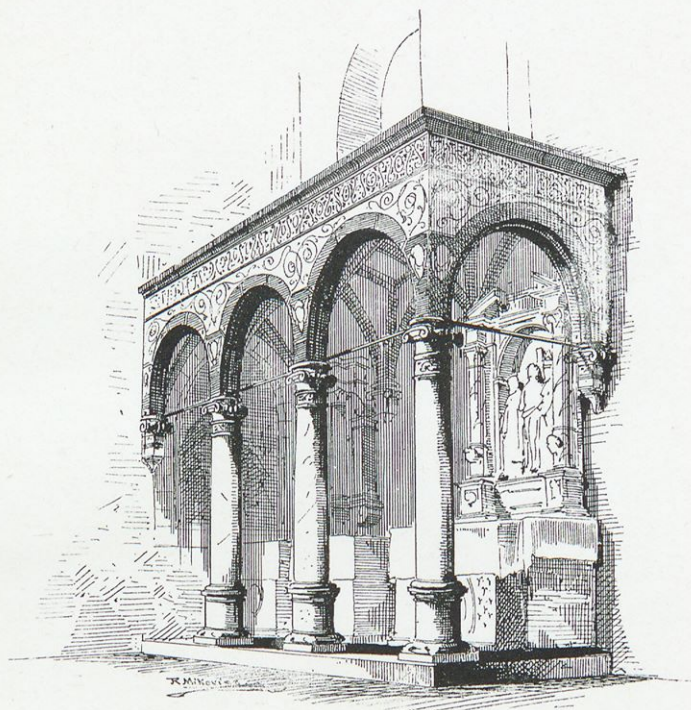

Sl. 1. Nov kameniten oltar s kiborijem in retabulo na menzi.
(Romanski slog, Kočevje.)

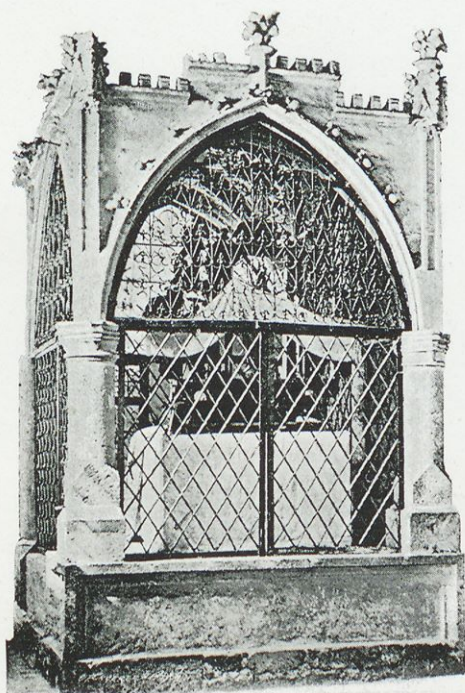

Sl. 2. Oltar s kiborijem ob steni. (Dvor pri Polhovem Gradcu.)

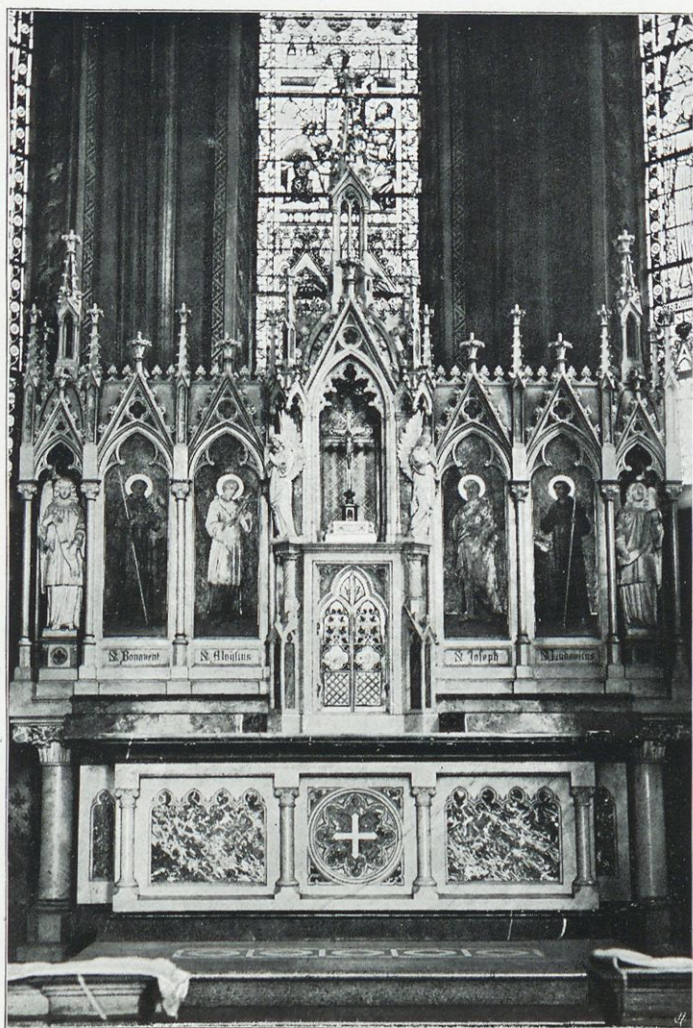

Sl. 3. Gotski oltar s kiborijem ob steni. (Sv. Primož pri Kamniku.)

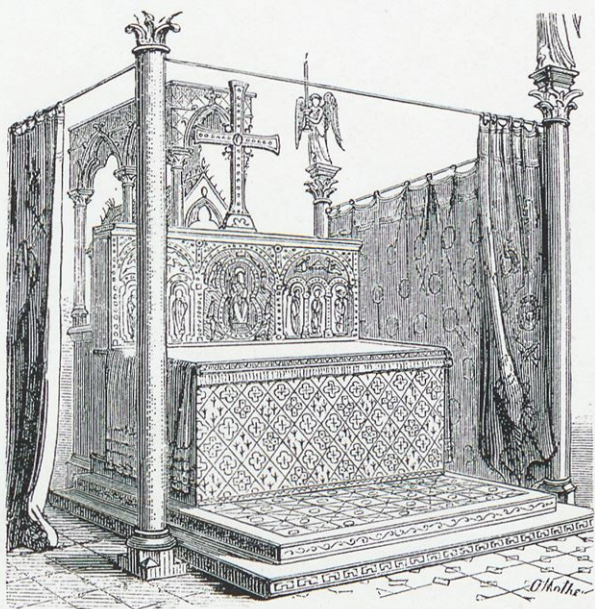

Sl. 4. Kameniten nov retabel-oltar s tabernakeljnom.
(Novo mesto, pri frančiškanih.) Fec. Fel. Toman.

Sl. 5. Retabel-oltar iz romanske dobe.

Sl. 6. Oltarni nastavek s platnicami. (Gosteče, sorške župnije; zdaj v diecezanskem muzeju.)

Sl. 7. Gotski oltar; na evangelijski strani ob steni kamenitna hišica božja. (Št. Rupert.) Fec. P. Toman, slika Wolfova, kipi Zajčevi.

Sl. 8. Lesen renesanski oltar iz 17. stoletja z jako mnogimi rezbarijami in kipi; kip sv. Antona iz poznejše dobe. (Dražgoše.)

Sl. 9. Kameniten oltar iz 18. stoletja. (Uršulinska cerkev v Ljubljani.)

VIII.

Sl. 10. Baročni oltar. (Na Vipavskem.)

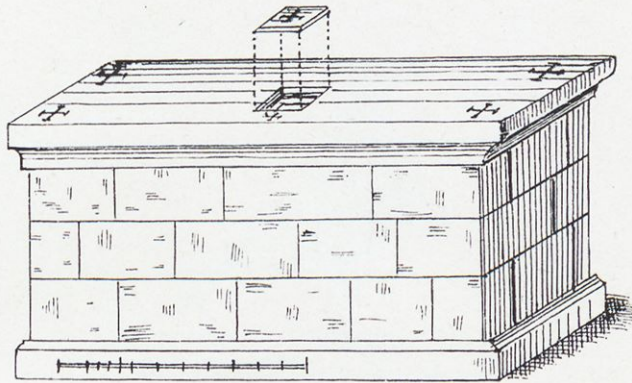

Sl. 11. Kameniten renesanski oltar sedanje dobe, vloge razno-
barvnega marmorja. (Rožnik pri Ljubljani.) Fec. Fel. Toman.

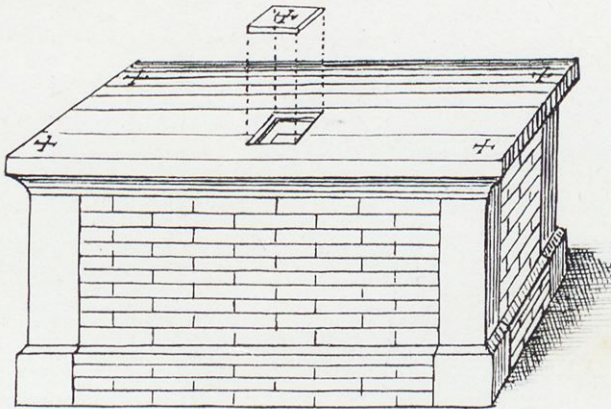

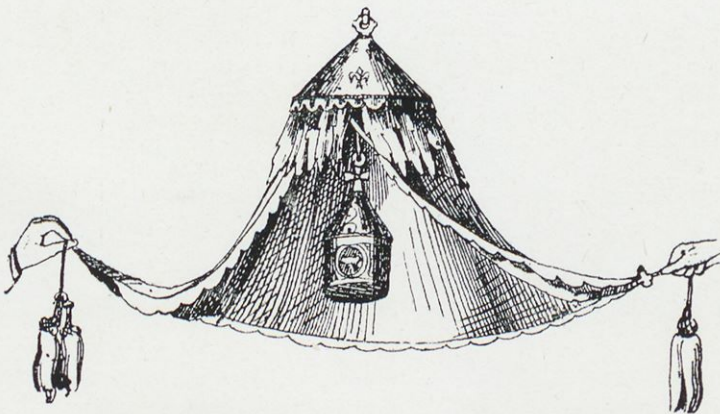

Sl. 12. Oltarna menza, podstav kameniten.

Sl. 13. Oltarna menza, podstav iz opeke, stebriči kamenitni.

Sl. 14. Golobček (ciborij) z zagrinjalom.

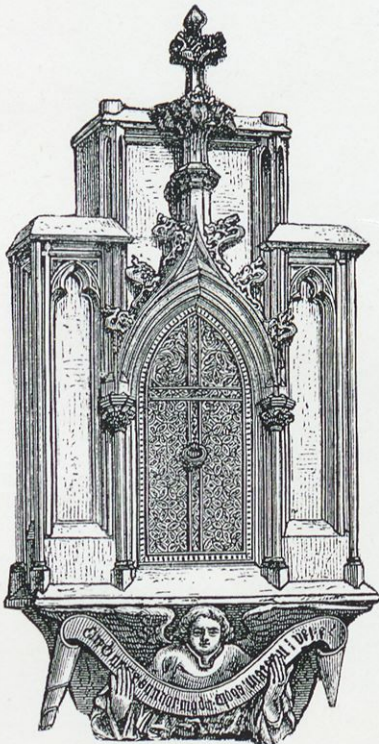

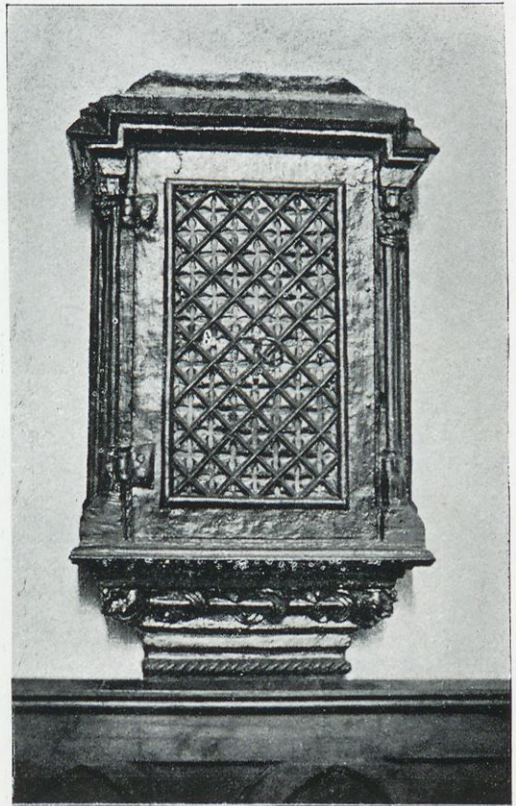

Sl. 15. Golobček (ciborij, tabernakelj) za shrambo sv. Rešnj. Telesa.

Sl. 16. Stenski tabernakelj.
(Maria Stiegen, Dunaj.)

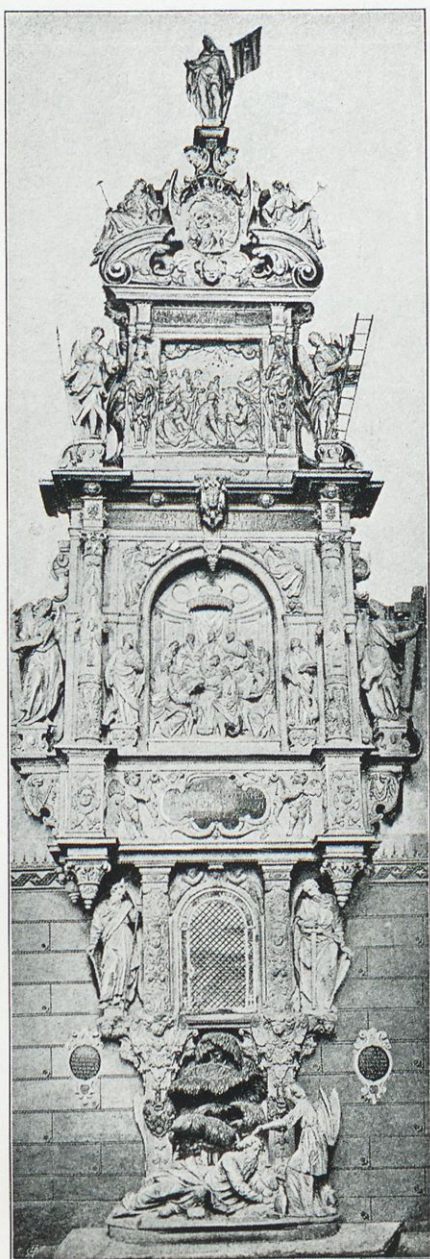

Sl. 17. Stenski tabernakelj. (Bela Peč, Weissenfels.)

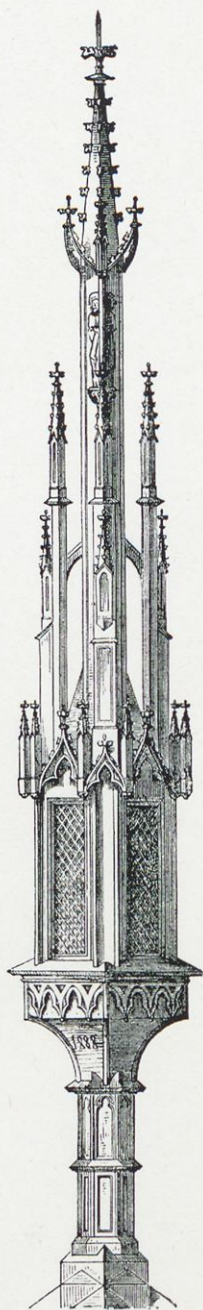

Sl. 18. Rensanska hišica božja
ob steni. (Weilderstadt.
Archiv 1894, Nr. 2.)

Sl. 19. Gotska hišica božja.
(Zehen, Ogrsko. Mitteil. d.
Zentral.-Komm.)

Sl. 20. Tasilov kelih. (K. k. Zentral-Kommission.)

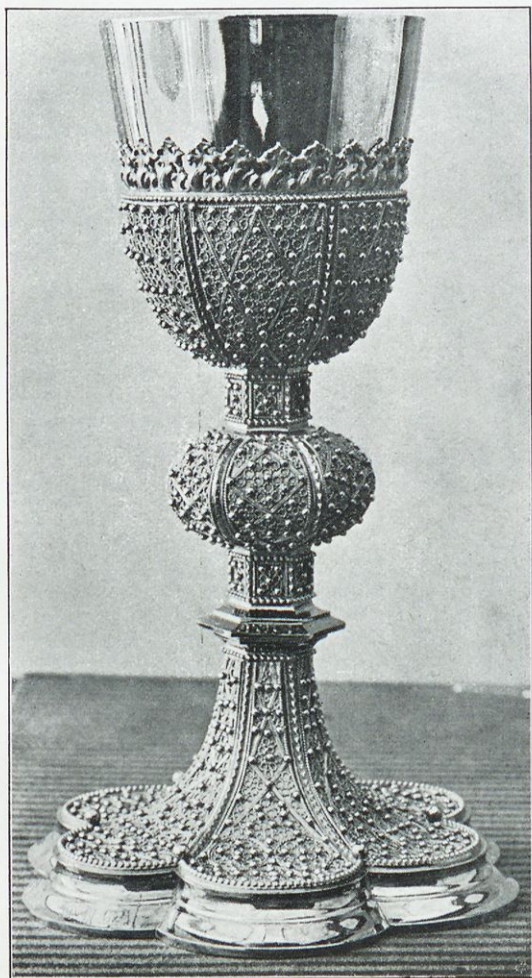

Sl. 21. Romanski kelih. (K. k. Zentral-Kommission, Wilton, Tirol.)

Sl. 22. Nov gotski kelih, filigransko
okrašen. (Stolnica v Ljubljani.)
Fec. Kregar.

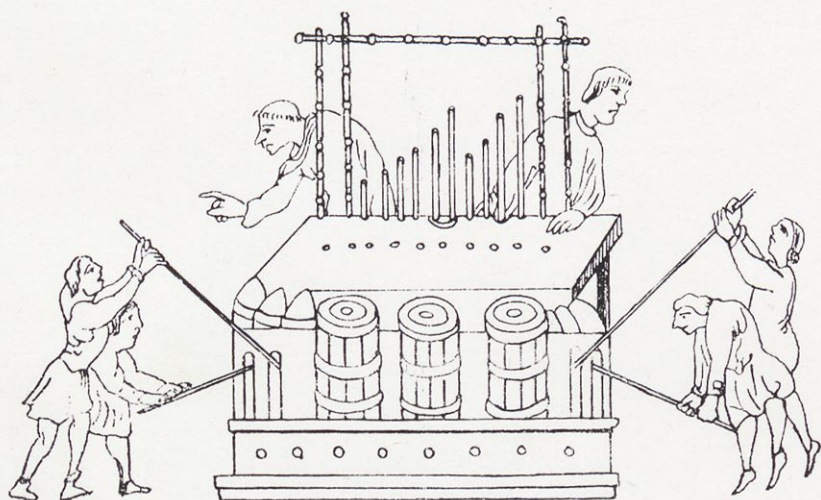

Sl. 23. Renesanski
ciborij.

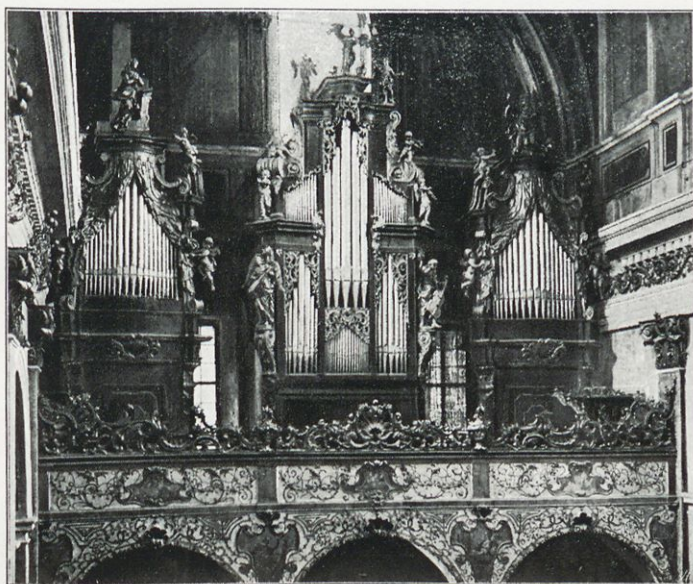

Sl. 24. Orgle, slika iz 13. stoletja.

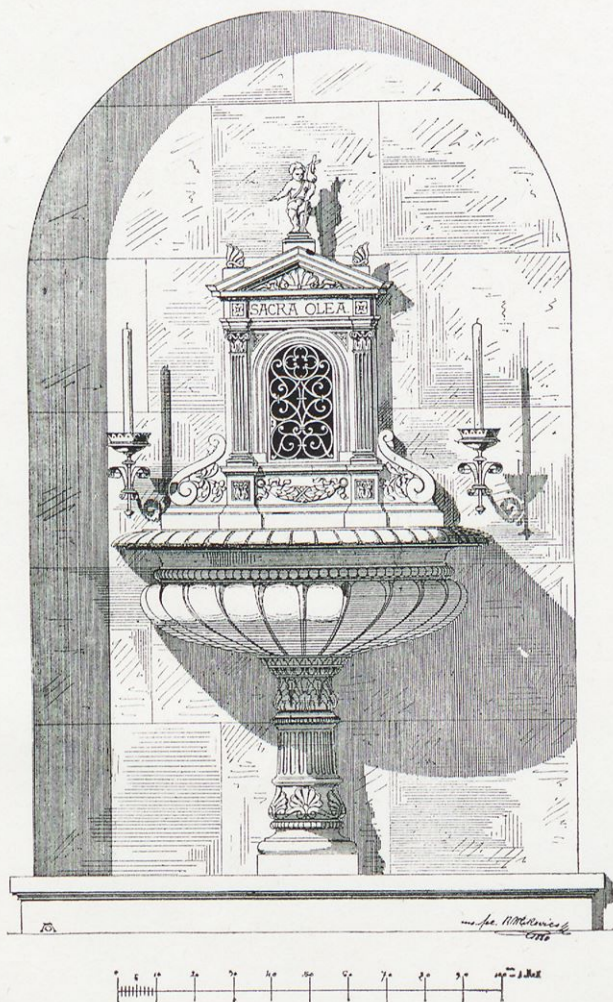
Sl. 25. Orgle z lepimi baročnimi okraski na balustradi in baročnim omrežjem. (Stolnica v Ljubljani.)

XVI.

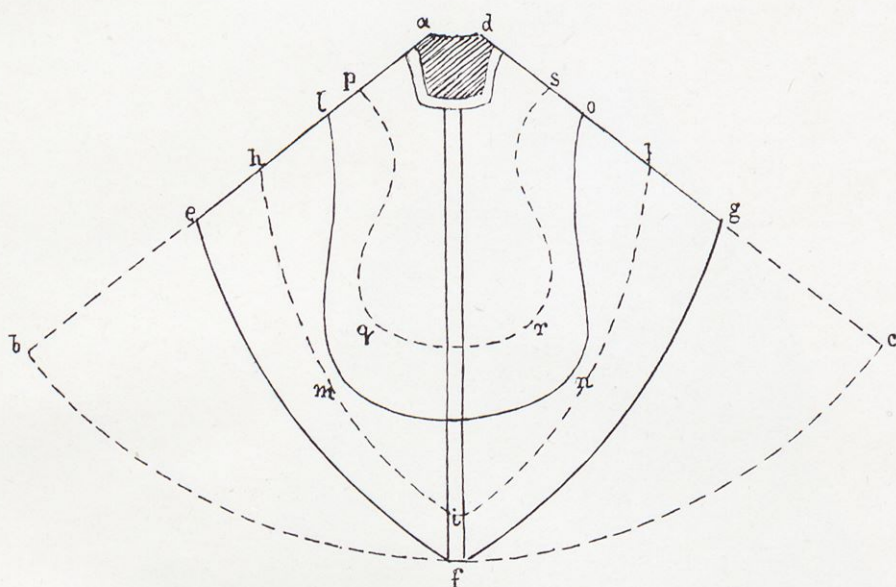

Sl. 26. Načrt za krstni kamen. (Grazer Kirchenschmuck.)

Sl. 27. Začrtane oblike in velikost skrajševanih kazul; *abcd* kazula, razprostrta v obliki zvona; *adeg* zadnji del, *adhi* prednji del (16. in 17. stoletje); *adlo* zadnji del, *adps* prednji del (18. in 19. stoletje). (Archiv für kirchliche Kunst. 1888.)

Sl. 28. Kazula v obliki zvona, viseča.

Sl. 29, 30. Kazula, na rokah privzdignjena.

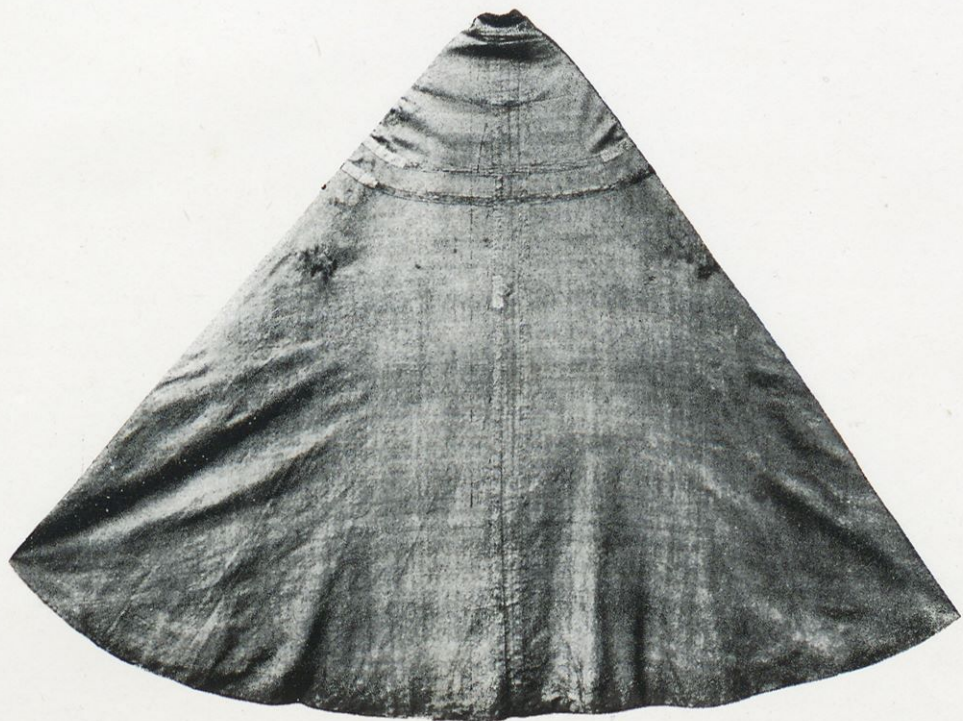
Sl. 31. Kazula v obliki zvona. (Stolni muzej v Augsburgu.
Aus: Kunsthistorische Studien, Graz, Styria 1906.)

XIX.

Sl. 32. Kazula iz 13. stoletja. (Stolnica v Augsburgu. Aus: Kunst-historische Studien, Graz, Styria 1906.)

NARODNA IN UNIVERZITETNA
KNJIŽNICA

00000510649

